ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՓԻԹԱՀԱՅ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1926

ՆՈՐ ԶՐՈՒՅՑ Բ. ՏԱՐԻ

ԿԱԶՄԵՑԱՒ

Ս. ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ և Թ. ԿԱՍՏԱՆ

Յ. Մ. ՍԷՓԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ԹՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

№ 74

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Ս. Փ. ԱՋԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1926

Սուր Շրջան Բ. Մասի

Կազմեցին

Մ. ՉՈՒՉԱՃԵԱՆ Թ. ԱՋԱՄԵԱՆ

Տպագր. Ց. Մ. ՍԻՍԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

AVO

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԱՑ Ե.

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ

ՍՐՈՅՆ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ

ՏԵԱՌՆ ԵՂԻՇԷԻ Ս. ԱՐՔԵՊ.Ի

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

ՊԱՏՐ. ՏԵՂԱՊԱՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

ՏԵԱՌՆ ԳԷՈՐԳԱՑ Ս. ԱՐՔԵՊ.Ի

AVO

ՎԱՀԱԳՆԱՆ Տ. ԳԱՂՄԱԿ Ե.

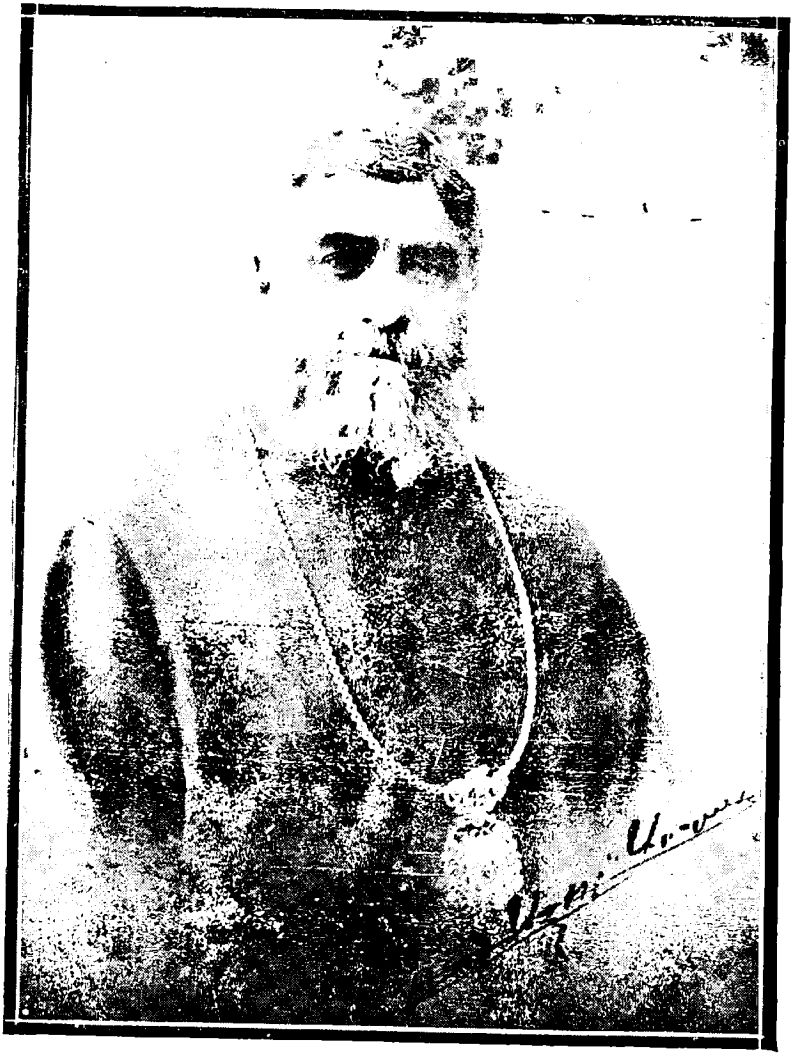
Ս. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Տ. Տ. ՍՍ. ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՆԱԽՊԱՏԱՐԱՆ

ԱՄՆՆ. Ս. ԳԱԲԻԵԼ Ս. ԱԼՊԻ. ՓՈՒՐՆԱՆ
Պատրիարք Կոստանդէի

ՌԱՐՉՐ. Տ. ԳԻՈՐԳ Ս. ԱՐՔ. ԱԲԱԼԱՆԵԱՆ

Պատր. Տեղապահ Թուրքիոյ Հայոց

Փոստիոյ Հանրապետութեան անդրանիկ Նախագահ
ՎԱՀԱՆ ԱՆԱՊԻ ՄՈՒՍՊԵԱՆԻ ՊԻՒՄԱԼ ՓԱՇԱ

ՕՐԱՑՈՅՑ ԸՍՏ ՆՈՐ ՏՕՄԱՐԻ

1926

ԹՈՒԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

ԵՒ

ԲՈՒՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՑՈՑ

4418—4419

ՏՕՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՑՈՑ

1375—1376

Պիր տարւոյն	Ը
Վերադիր	14
Նօթնեբեակ	Ե
Ինճեւտասնեբեակ	Զ—6
Տաճուտեր	Յուլի

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ ԵՒ ՄԻՋՈՑԵՐ ՆՇՈՒՆՔ

Ծնունդ	Դշ. Յունուար	6
Միջոց ուսիք	Աւուրք	19
Առաջ. Բարեկենդան	Կիր. Յունուար	24
Ս. Սարգիս	Շբ. »	30
Վարդանանց	Եշ. Փետրուար	11
Տէառնընդառաջ, Բուն Բարեկենդան	»	14
Զատիկ	Կիր. Ապրիլ	4
Աւետումն Ս. Աստուածածնին	Դշ. »	7
Երեւման Խաչ	Կիր. Մայիս	2
Համբարձում.	Հշ. »	13
Հոգեգալուստ.	Կիր. »	23
Բարեկենդան Լուսաւորչի.	Կիր. Յունիս	13
Գիւտ Նշխարաց Ս. Լուսաւորչի	Շշ. »	19
Բարեկենդան Վարդավառի	Կիր. Յուլիս	4
Վարդավառ	Կիր. »	11

AVO

Միջոց վարդավառի եօթնեակք պահօք	Հինգ	—
Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի.	կիր. Օգոստոս	8
Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի	կիր. »	15
Միջոցք Աստուածածնի եօթերորդ պահօք	Չորս	—
Բարեկենդան Ս. Խաչի	կիր. Սեպտ.	5
Խաչվերաց.	կիր. »	12
Բարեկենդան Վարագայ Խաչի	կիր. »	19
Վարագայ Ս. Խաչ	կիր. »	26
Միջոց ուտիք եօթնեակք Խաչի	Ուրբ	—
Դիւտ Խաչ	կիր. Հոկտ.	24
Ս. Հրեշտակապետաց.	Շբ. Նոյեմբ.	4
Բարեկենդան Յիսնակաց	կիր. »	21
Յիսնակ	կիր. »	28
Բարեկենդան Ս. Յակոբայ.	կիր. Դեկտեմ.	12
Ս. Յակոբ Մծբնայ	Շբ. »	18
Միջոց ուտիք	Աւուրք տասնեւմէկ	
Բարեկենդան Ս. Ծննդեան	Գշ. Դեկտ.	28

ՑԱՐՆՄՈՒՏՔ ՆՈՐ ՑՕՄԱՐԱՒ

Փրկչական Թուական	1 Յունուար	1926
Փոքր Ազարիայի	3 Ապրիլ	311
Բուն եւ շարժական Թուին Հայոց	15 Օգոստոս	4413
Սովորական եւ հաստատուն Թուին Հյդ	24 Օգոստոս	1376
Ելեւմտից Թուին Իսլամաց	1 Մարտ	1342
Հիճրէթի Թուական	22 Յուլիս	1345
Հրէից Թուական	9 Սեպտ.	5687

ՇԱՐԺԱԿԱՆԱՆ ՑՕՆՔ ԿԻՐՈՊԱՑՒՈՑ

եօթաւաներորդաց Կիւրակէ	Յուն.	31
Բուն Բարեկենդան	Փետր.	14
Օր մոխրոց	»	17
Ա. Կիւրակէ Գալստեան	Նոյեմբ.	28

ԽԱՒՈՒՐՄՈՒՆՔ ՑԱՑՑԱՄ ՑԱՄՒ

Յունուար 14 արեւու. Յունվար 29 լուսնոյ Յուլիս 10 արեւու Յուլիս 25 լուսնոյ անտեսանելիք ի Կ. Պոլիս։

ՕՐ	
1	Ուր. Գ. օր պահոց Ծննդեան եւ Կաղանդ։
2	Եր. Դ. » » » Սրբոյն Բարսեղի Հայրապետին։
3	✻ Կիր. Է. Յիսնակաց։
4	Ե. Զ. օր պահոց Ծննդեան։
5	Դշ. Է. օր պահոց Ծննդեան։ Ջրագալոյց Ծննդեան։ Նաւակատիք։
6	✻ Երկ. Տօն Երեզդեան եւ Աստուածայայտութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։
7	✻ Եշ. Բ. օր Ծննդեան։ Յիշատակ մեռելոց։
8	Ուր. Գ. » »
9	Եր. Դ. » »
10	✻ Կիր. Ե. » »
11	Ե. Զ. » »
12	Երկ. Է. » »
13	✻ Դշ. Ը. » » եւ Տօն Անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։
14	Եր. Տօն Ծննդեան Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին։
15	Ուր. Գահք։
16	Եր. Սրբոյն Պետրոսի հայրապետին եւ Վլասայ։
17	✻ Կիր. Ա. զկնի Ծննդեան։ Հարսանիք։
18	Ե. Սրբոցն Անտոնի, Տրիփոնի, Գարաւայ, Ոնոփրիոսի։
19	Երկ. Ս. Ստէփանոսի թագաւորին եւ Մանկանցն Եփեսոսի։
20	Դշ. Գահք։
21	Եշ. Սրբոցն Կիրակոսի եւ Ցուդիտայի։
22	Ուր. Գահք։
23	Եր. Ս. Աթանասի եւ Կիւրղի հայրապետացն։
24	✻ Կիր. Բ. զկնի Ծննդեան։ Բարեկենդան Առաջաւորաց։
25	Ե. Ա. օր պահոց Առաջաւորաց։
26	Երկ. Բ. » » »
27	Եր. Գ. » » »
28	Եշ. Դ. » » »
29	Ուր. Ե. » » » եւ Յիշատակ Ցօնանու մարգ.
30	Եր. Սրբոյն Սարգսի զօրավարին եւ որդւոյն Մարտիրոսի։
31	✻ Կիր. Գ. զկնի Ծննդեան։ Հարսանիք։

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՕՐ 28

ՕՐ

1 Կբ. Սրբոց Ատովմանց զօրավարաց։
2 ԳԿ. Սրբոց Սուքիասանց վկայից։
3 ԴԿ. Պահք։
4 Եբ. Սրբոց Ոսկեանց Քահանայից։
5 Ուր. Պահք։
6 Շբ. Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի Հայրապետին։
7 ✻ Կիր. Դ. Զկնի Ծննդեան Հարուածիւ։
8 Կբ. Ս. Մարկոսի եպիսկ. եւ Պիոնի քահանայից։
9 ԳԿ. Սրբոց Ղեւոնդեանց Քահանայից։
10 ԴԿ. Պահք։
11 ✻ Եբ. Սրբոց Վարդանանց զօրավարաց 1036 վկայից։
12 Ուր. Պահք։
13 Շբ. Կ. Պօղոսի Ս. Ժողովոյն 150 Հայրապետաց։
14 ✻ Կիր. Բուն Բարեկենդան եւ Տեառնընդառաջ։
15 Կբ. Ա. օր մեծ պահոց։
16 ԳԿ. Բ. » » »
17 ԴԿ. Գ. » » »
18 Եբ. Դ. » » »
19 Ուր. Ե. » » »
20 Շբ. Զ. » » » Ս. Թէոդորոսի զօրավարին։
21 ✻ Կիր. Բ. Քառասնորդաց։
22 ՖՀ. Ը. օր մեծ պահոց։
23 ԳՀ. Թ. » » »
24 ԴՀ. Ժ. » » »
25 ԵՀ. ԺԱ. » » »
26 Ուր. ԺԲ. » » »
27 Շբ. ԺԳ. » » » Ս. Կիւրղի Երուսաղէմայ Հայրապետին։
28 ✻ Կիր. Դ. Քառասնորդաց (Ննաւեանին)։

ՕՐ 31

ՕՐ

1 Ե՛ւ. ԺԵ. օր մեծ պահոց։
2 Գ՛շ. ԺԶ. » » »
3 Գ՛ւ. ԺԷ. » » »
4 Ե՛շ. ԺԸ. » » »
5 Ուր. ԺԹ. » » »
6 Շբ. Ի. » » » Ս. Յովհաննու եղբօրմ Հայրապետին։
7 ✠ կիր. Դ. Քառասնորդաց (Տնտեսին)։
8 Ե՛ւ. ԻԲ. օր մեծ պահոց։
9 Գ՛շ. ԻԳ. » » »
10 Գ՛ւ. ԻԴ. » » » Միջինք։
11 Ե՛շ. ԻԵ. » » »
12 Ուր. ԻԶ. » » »
13 Շբ. ԻԷ. » » » Սրբոց բառասնից մանկանց։
14 ✠ Կիր. Ե. Քառասնորդաց (Հաւատարին)։
15 Ե՛ւ. ԻԹ. օր մեծ պահոց։
16 Գ՛շ. Լ. » » »
17 Գ՛ւ. ԼԱ. » » »
18 Ե՛շ. ԼԲ. » » »
19 Ուր. ԼԳ. » » »
20 ✠ Շբ. ԼԴ. օր մեծ պահոց։ Մատան ի վիրապն Ս. Լուսաւորչի։
21 ✠ Կիր. Զ. Քառասնորդաց (Գալատեան)։
22 Ե՛ւ. ԼԶ. օր մեծ պահոց։
23 Գ՛շ. ԼԷ. » » »
24 Գ՛ւ. ԼԸ. » » »
25 Ե՛շ. ԼԹ. » » »
26 Ուր. Խ. » » »
27 Շբ. ԽԱ. » » » Յիշատակ Յարութեան Ղազարու։
28 ✠ Կիր. Ծաղկազարդ։
29 Ե՛ւ. Աւագ երկուշաբթի։
30 Գ՛շ. Աւագ երեքշաբթի։ Յիշատակ 10 կուսանաց։
31 Գ՛ւ. Պահք. Աւագ Չորեքշաբթի։

ԱՊՐԻԼ

ՕՐ 30

ՕՐ	
1	✠ Կգ. Պհր. Աւագ Հինգշարթի։
2	Ուր. Պհր. Աւագ Ուրբաթ։
3	Շբ. Աւագ Շաբաթ։ Ձրագալոյց Զատկի, Նաւակատիք։
4	✠ Կիր. Զատիկ, Յարութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։
5	✠ Բգ. Բ. օր Զատկի։ Ցիշատակ մեռելոց։
6	✠ Գշ. Գ. » »
7	✠ Դշ. Դ. » » Եւ Աւետումն Ս. Աստուածածնի։
8	Զշ. Ե. » »
9	Ուր. Զ. » »
10	Շշ. Է. » » Ցիշատակ գլխատումն Յովհ. Մկրտչի։
11	✠ Կիր. Ը. » » Նոր Կիւրակէ։ Ճարտարիք։
12	Բշ. Թ. օր Ցինանց։
13	Գշ. Ժ. օր Ցինանց։
14	Դգ. ԺԱ. օր Ցինանց։
15	Կգ. ԺԲ. օր Ցինանց։
16	Ուր. ԺԳ. » »
17	Շբ. ԺԴ. » »
18	✠ Կիր. Ժ. Աշխարհամատրան, Կանաչ Կիւրակէ։ Ճարտարիք։
19	Բշ. ԺԶ. օր Ցինանց։
20	Գգ. ԺԷ. օր Ցինանց։
21	Դշ. ԺԸ. օր Ցինանց։
22	Քգ. ԺԹ. օր Ցինանց։
23	Ուր. Ի. օր Ցինանց։
24	Շբ. ԻԱ. օր Ցինանց։
25	✠ Կիր. Ժ. Կիւր. Կարմիր Կիւրակէ։ Ճարտարիք։
26	Բգ. ԻԳ. օր Ցինանց։
27	Գգ. ԻԴ. օր Ցինանց։
28	Դշ. ԻԵ. օր Ցինանց։
29	Կգ. ԻԶ. » »
30	Ուր. ԻԷ. օր Ցինանց։

ՕՐ 31

ՕՐ	
1	Եր. ԻՀ. օր ցինանց:
2	✠ Կիր. ե. կիւրակէ: Տօն երեւման Ս. Խաչին: Հարս.:
3	Բշ. Լ. օր ցինանց:
4	Դշ. ԼԱ. օր ցինանց:
5	Դշ. ԼԲ. » »
6	Ես. ԼԳ. օր ցինանց:
7	Ուր. ԼԴ. օր ցինանց:
8	Եր. Լե. օր ցինանց:
9	✠ Կիր. Զ. կիւրակէ: Հարսանիք:
10	Բշ. Լէ. օր ցինանց:
11	Դշ. ԼԶ. օր ցինանց:
12	Դշ. ԼԹ. օր ցինանց:
13	✠ Շբ. ղկ. Խ. օր ցինանց: Հաւքարձումն Քրիստոսի:
14	Ուր. Գահք: ԽԱ. օր ցինանց:
15	Եր. ԽԲ. օր ցինանց:
16	✠ Կիր. ԽԳ. օր ցինանց:
17	Բշ. ԽԴ. օր ցինանց:
18	Ես. Խե. օր ցինանց:
19	Դշ. Գահք. ԽԶ. օր ցինանց:
20	Ես. Խէ. օր ցինանց:
21	Ուր. Գահք. ԽԸ. օր ցինանց:
22	Եր. Խթ. օր ցինանց:
23	✠ Կիր. Ը. օր ցինանց: Հոգեգալուստ: Բարեկենդան եղիսական պահոց:
24	Բշ. Բ. օր Հոգեգալստեան: Գահք:
25	Դշ. Գ. օր Հոգեգալստեան: Գահք:
26	Եշ. Դ. օր » »
27	Ես. ե. օր Հոգեգալստեան: Գահք:
28	Ուր. Զ. » » »
29	Եր. է. » »
30	✠ Կիր. Ա. կիւրակէ Յարութեան եւ յիշատակ եղիայի մարգարէին: Հարսանիք:
31	Բշ. Սրբոց Հռիփսիմեանց կուսանաց:

ՅՈՒՆԻՍ

ՕՐ 30

ՕՐ

1 Կը. Սրբոց կուսանացն Գայիանեանց։
2 Կը. Պահք։
3 Ես. Ս. Յովհաննու Կարապետինեւ Աքանագինեայ եպիսկ.։
4 Ուր. պահք։
5 ✻ Եք. Ս. Դրիգորի Լուսա. երանելոյն ի վիրապէն։
6 ✻ Սիր. Բ. կիւ.։ Տօն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ. Հարսանիք։
7 Ճը. Սրբոց մանկանցն Բեթղհէմի։
8 Կը. Սրբոց կուսանացն Նունեայ եւ Մանեայ։
9 Կը. պահք։
10 Ես. Սրբոց իշխանացն Սահակայ եւ Յովսեփայ։
11 Ուր. Պահք։
12 ✻ Եք. Մեծին Ներսէսի Հայրապետին մերոյ։
13 ✻ Սիր. Դ. զկնի Հոգեգալստեան Բարեկն. Լուս. Հարսա.։
14 Ճը. Պահք։ Ս. Եպիփանու Կիպրացւոյն։
15 Կը. Պահք. Ս. Կոստանդիանոսի եւ Հեղինեայ։
16 Կշ. Պահք։
17 Ես. պահք։ Ս. Թէոդիտոնի Գաղատացւոյն
18 Ուր. Պահք։
19 ✻ Եք. Գիւտ Նշխարաց Ս. Լուսաւորչին։
20 ✻ Սիր. Դ. զկնի Հոգեգալստ. Հարսանիք։
21 Ճշ. Վկայից Անատոլիոսի Թէոփիլոսի։
22 Կշ. Ս. Դանիէլի մարգարէին եւ երից մանկանցն։
23 Կշ. Պահք։
24 ✻ Ես. Ս. Թարգմանչացն, Սահակայ եւ Մեսրոպայ։
25 Ուր. պահք
26 Եք. Ս. Տրդատայ թագաւորին եւ Աշխէն տիկնոջ։
27 ✻ Սիր. Ե. զկնի Հոգե. Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնին։
28 Ճը. Ս. Կալիստրատոսի եւ 49 վկայից։
29 Կշ. Ս. Չաքարիայ մարգարէին։
30 Կը. Պահք։

ՕՐ 31

1 Ուշ. Ս. եղիսէի մարգարէին։
2 Ուր. Պահք։
3 Եր. Ս. երկոտասան առաքելոցն Քրիստոսի։
4 ✻ Կիր. Չ. կիսի Հոգե. (բարեկենդան Վարեզավարի)։
5 Կշ. Ա. օր պահոց Վարդավառի։
6 Գշ. Բ. » » »
7 Դշ. Գ. » » »
8 Եբ. Դ. » » »
9 Ուր. Ե. » » »
10 Եր. Յիշատակ Տապանակին հնոյ եւ Տօն նորոյս։
11 ✻ Կիր Վարդավառ։
12 ✻ Եբ. Բ. օր Վարդա. (յիշատակ մեռելոց)
13 Երշ. Գ. օր Վարդավառի։
14 Երբ. Պահք։
15 Եբ. Ս. Եսայեայ մարգարէին։
16 Ուր. Պահք։
17 ✻ Եր. Ս. Թադէոսի աւետաբեր. եւ Մանդիտոյ Կուսին։
18 ✻ Կիր. Բ. կիսի Վարդավառի Հաւանիւֆ։
19 Եբ. Ս. Կիպրիանոսի Եպիսկ. եւ 45 վկայիցն։
20 Գշ. Ս. Աթանագինեայ Եպիսկ. եւ 10 աշակերտաց։
21 Դշ. Պահք
22 Եբ. Սրբոց նախահարցն Ադամայ, Աբելի, Սէթայ եւայլն։
23 Ուր. Պահք։
24 Եր. Սրբոց որդւոց եւ թոռանց Ս. Լուսաւորչի։
25 ✻ Կիր. Գ. կիսի Վարդավառի Հարոանիւֆ։
26 Եբ. Ս. Մակաբայեցւոցն եղիազարու եւայլն.
27 Գբ. Ս. երկոտասան մարգա. Ովսեայ, Ամովսայ եւայլն։
28 Երբ. Պահք։
29 Եբ. Ս. Սոփիայ եւ երից դստերացն եւայլն։
30 Ուր. Պահք։
31 Եր. Ս. Գրիգորի Աստուածաբանին։

ՕԳՈՍՏՈՍ

ՕՐ 31

ՕՐ	
1	✻ Կիր. Դ. զկնի Վարդան: Հարաւաւիմ:
2	Բշ. Ս. Վահանայ Գողթնացւոյն եւ Դորդիոսի:
3	Գշ. Ս. Եւգինեայ կուսին եւ հօրն Փիլիպոսի:
4	Գբ. Պահք:
5	Եշ. Ս. Եւգինէոսի Մակարիոսի եւայլն.
6	Ուր. Պահք.
7	Շբ. Եպիսոսի Ս. Ժողովոյն, 200 Հայրապետացն:
8	✻ Կիր. Ե. Զկնի Վարդա. Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի:
9	Բշ. Ա. օր պահոց Ս. Աստուածածնի.
10	Գշ. Բ. օր » » »
11	Գբ. Գ. օր » » »
12	Եշ. Դ. օր » » »
13	Ուր. Ե. օր » » »
14	Շբ. Շողակաթի Ս. Էջմիածնի:
15	✻ Կիր. Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի.
16	✻ Բշ. Բ. օր Վերափոխ. (յիշատակ մեռելոց)
17	Գբ. Գ. » »
18	Գշ. Դ. » » պահք:
19	Եշ. Ե. » »
20	Ուր. Զ. » » պահք:
21	Շբ. Է. » »
22	✻ Կիր. Ը. » »
23	Բբ. Թ. » »
24	Գբ. Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի
25	Գշ. Պահք.
26	Եբ. Սրբոյն Երեմիայի մարգարէին:
27	Ուր. Պահք:
28	Շբ. Ս. Առաքելոցն, Թովմայի Յակոբայ եւ Շմաւոնի.
29	✻ Կիր. Գ. Զկնի Վերափոխ. Գիւտ Գօտւոյ Ս.Աստուած.նի.
30	Բբ. Ս. Ստեփաննոսի Ուլնեցւոյն.
31	Գբ. Ս. Մարգարէիցն եզեկիէլի եզրի եւայլն.

AVO

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՕՐ 30

ՕՐ	
1	Ե. Գահր.
2	Գ. Ս. Յովհ. կարապետին եւ Յորայ արդարոյն.
3	Ուր. Գահր.
4	Շբ. Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն 318 Հայրապետաց.
✻	Կիր. Դ. Զկնի Վերա. (Բարեկենդան Ս. Խաչի).
6	Ե. Ա. օր պահոց Խաչի.
7	Ե. Բ. օր » »
8	✻ Գ. Գ. օր » » Մնունդ Ս. Ածծնի. ի յԱննայէ:
9	Գ. Դ. օր » »
10	Ուր. Ե. օր » »
11	Շբ. Տօն եկեղեցւոյ ի նաւակատիս Սրբոյ Խաչի:
12	✻ Կիր. Խաչվերաց.
13	✻ Ե. Բ. օր Խաչի (յիշատակ վեռելոց):
14	Ե. Տօն եկեղեցւոյ.
15	Ե. Տօն եկեղեցւոյ.
16	Գ. Տօն եկեղեցւոյ.
17	Ուր. Տօն Խաչի.
18	Շբ. Տօն Խաչի.
19	✻ Կիր. Բ. Զկնի Խաչի, (Բարեկ. Վարագայ Խաչի Հառաւիճ:
20	Ե. Գահր. Ս. Մամասայ Փիլիկտիմոնի եւայլն:
21	Ե. Գահր. Ս. Կուսանացն Փեփրոնեայ եւ Մարիանեայ.
22	Ե. Գահր.
23	Գ. Գահր. Ս. Հայրապետացն Բարաղամու Անթիմոսի.
24	Ուր. Գահր.
25	Շբ. Ս. Դէորգայ զօրավարին, Ադոկտոսի եւայլն.
✻	Կիր. Գ. Զկնի Խաչի. Վարագայ Ս. Խաչ. Հառաւիճ.
27	Ե. Ս. Դաւթի Դվնեցւոյն եւ Ղաւրէոսի եւայլն.
28	Ե. Ս. Եւստաթէոսի կնոջն Թէոփիստեայ.
29	Ե. Գահր.
30	Գ. Ս. Իշխանացն Սահակայ եւ Համազասպայ.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՕՐ 31

ՕՐ	
1	**Ուր.** Պահք։
2	**Երք.** Եօթանասուն եւ երկու աշակերտացն Քրիստոսի։
3	✠ **ԵՒիր.** Դ. Հինի Խաչի։ Հարսանիք։
4	**Ցգ.** Ս. Փոկասու Հայրապետին եւ Երանուի եւայլն։
5	**Դգ.** Ս. Կուսանացն, Թնկզի Վառվառ Պեղիքեայ։
6	**Դգ.** Պահք։
7	**Ուգ.** Ս. Պանդալէոնի բժիշկին նրմոզեայ եւայլն։
8	**Ուր.** Պահք։
9	**Երք.** Ս. Թարգմանչաց վարդապետաց. Մեսրոպայ եւ Եղիշէի։
10	✠ **ԵՒիր.** Ե. Հինի Խաչի։ Հարսանիք։
11	**Ցգ.** Ս. Գիւտի Նշխարաց Ագուանից կաթողիկոսին։
12	**Դգ.** Ս. Առաքելոցն Անանիայի, Մատթէի։
13	**Դգ.** Պահք։
14	**Ուգ.** Ս. Դիոնէսիոսի Արիսպագացւոյն եւայլն։
15	**Ուր.** Պահք։
16	**Երք.** Ս. Ղորից Աւետարանչացն Մատ. Մրթ. Ղուկ. Յովհ.։
17	✠ **ԵՒիր.** Զ. Հինի Խաչի։ Հարսանիք։
18	**Ցգ.** Ս. Ղունկիանոսի հարիւրապետին։
19	**Դգ.** Ս. Թէոտիտոսի Քահանային եւայլն։
20	**Դգ.** Պահք։
21	**Ուգ.** Սրբոց Խարիթեանց Արտեմեայ Քրիստափորի։
22	**Ուր.** Պահք։
23	**Երք.** Սրբոց Երկոտասան վարդապետացն։
24	✠ **ԵՒիր.** Լ. Հինի Խաչի. Գիւտ Խաչ։ Հարսանիք։
25	**Ցգ.** Ս. Անաստասեայ Քահանային եւ Վարոսի։
26	**Դշ.** Ս. Նեպերիկեանց որք ի Սամոսատ.։
27	**Դշ.** Պահք։
28	**Ուշ.** Ս. Սեւերեանոսի Սեբաստացւոյն։
29	**Ուր.** Պահք։
30	**Երք.** Ս. Յովհաննու Ոսկերերանին։
31	✠ **ԵՒիր.** Ը. Հինի Խաչի։ Հարսանիք։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ՕՐ 30

ՕՐ	
1	Կ. Ս. Ստեփաննոսի Հռոմմայ Հայրապետին։
2	Կ. Ս. Ակեփսիմեայ եպիս. Յովսեփայ Քահանային։
3	Կ. Պահք։
4	Ե. Ս. Հայրապետացն Ռիտրոփանոսի եւայլն։
5	Ուր. Պահք։
6	Շբ. Ս. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի։
7	✻ Նիւ. Թ. Չկնի խաչի։ Հարսանիք։
8	Ր. Ս. Մելիտոսի Անտիոքայ Հայրապետին։
9	Կ. Ս. Դեմետրեայ վկային։
10	Կ. Պահք։
11	Ե. Ս. Թուբիասայ, Սամունասայ եւ Աբեթայ։
12	Ուր. Պահք։
13	Շբ. Ս. Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի։
14	✻ Նիւ. Ժ. Չկնի Խաչի։ Հարսանիք։
15	Կբ. Ս. Անդրէի զօրավարին։
16	Կ. Ս. Անդրիանոսի եւ կնոջ տնատօրայ։
17	Կ. Պահք։
18	Ե. Ս. Աբրահամու Խորէնայ կոզմայի Ածատրոյ. վկայից։
19	Ուր. Պահք։
20	Շբ. Ամենայն Սրբոց հնոց եւ նորից։
21	✻ Նիւ. ԺԱ. Չկնի խաչի, բարեկ. յիսնակի պահոց Ընծայումն Ս. Աստուածածնի։
22	Կ. Ա. օր. պահոց յիսնակաց։
23	Կ. Բ. օր պահոց »
24	Կ. Գ. օր » »
25	Ե. Դ. օր » »
26	Ուր. Ե. օր » »
27	Շբ. Ս. Գրիգորի Արանդելագործին Նիկողայոսի եւայլն։
28	✻ Նիւ. Ա. Յիսնակաց։ Հարսանիք։
29	Կ. Ս. Կոս. Յուլիանեայ Վասիլուհւոյ Ինդոսի եւայլն։
30	Կ. Ս. Ղուկիանոսի քահանային եւայլն։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՕՐ 31

ՕՐ

1 Դշ. Պահք։
2 Ուշ. Ս. Կղէմայ Հայրապետին եւ Բազարատայ։
3 Ուր. Պահք։
4 ✠ Երե. Ս. Առաքելոցն Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի։
5 ԵՒիր. Բ. Յիսնակաց։ Հաւատաւիր։
6 Ոշ. Ս. Գենարիոսի Եպիսկոպոսին Մերկիրիոսի եւայլն։
7 Գշ. Ս. Հարցն եգիպտացւոց Գողոսի Գօղայ եւայլն։
8 Դշ Պահք։
9 ✠ Ուշ. Յուլիէն Ս. Աստուածածնի ի Յաննայէ։
10 Ուր. Պահք։
11 Շբ Ս. Նիկողայոսի Զմիւռնիոյ սքանչելագործ հայրապետին։
12 ✠ ԵՒիր. Գ. Յիսնակաց բարեկենդ.Ս.Յակոբայ։ Հաւատաւիր։
13 Ոշ. Պահք, Ս. Մինասայ երմոգինեայ եւայլն։
14 Գշ. Պահք. Ս. Կուռնելիոսի հարիւրապետին եւայլն։
15 Դշ. Պահք։
16 Ուշ. Պահք. Ս. Եւտրատիոսի Օգսէնտիոսի եւայլն։
17 Ուր. Պահք։
18 Շբ. Ս. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին եւայլն։
19 ✠ ԵՒիր. Դ. Յիսնակաց։ Հաւատաւիր։
20 Ոշ. Ս. Հայրապետաց Իգնատիոսի, եւ Թէոսոմպայ Եպիսկ.
21 Գշ Նախավկայ Անդրանիկ Քագա. Սրբոյն Աբգարու։
22 Դշ Պահք։
23 Ուշ. Ս. Դաւթի Մարգարէին եւ Յակոբայ առաքելոյն։
24 Ուր. Պահք։
25 Շբ. Ս. Առեփաննոսի նախասարկաւագին։
26 ✠ ԵՒիր. Ե. Յիսնակաց։ Հաւատաւիր։
27 Ոշ. Ս. Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի։
28 Գշ. Ս. Որդւոց Որոտման։ (Բարեկենդ. Ծնդ. պահոց)։
29 Դշ. Պահք։
30 Ուշ. Ա. օր պահոց Ծննդեան։
31 Ուր. Բ. օր պահոց Ծննդեան։

Ե.

Տուբերիրբեկի

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՕՄԱՐԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ

ՀԱՅ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՏՕՄԱՐԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ա. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անհունը չափելու վրայ մըն է Տիեզերագրութիւնը. անոր մաս կը կազմէ Տօմարագիտութիւնը, որուն նպատակն է պայմանադրական միջոցներով չափել ուրիշ Անհուն մը՝ ժամանակը:

ՕՐ. — Մարդկային միտքին վրայ ամէնէն ուժեղ ազդող բնական երեւոյթն եղած է լոյսի ու խաւարի, ցերեկուան ու գիշերուան պարբերական յաջորդութիւնը, որոնք միութեան մը կէտերը նկատուելով մեսին կազմեցին օրը, ինչ որ երկրին իր առանցքին վրայ կատարած թափառումի ուղղութիւնն էր: Ժամանակը չափելու կոչուած այդ միութեան կոտորակները կարելի է նկատել օրուան 24 հաւասար տորբաժանումը կազմող ժամերը, նաև վայրկեաններն ու երկվայրկեանները:

Ընդհանրապէս սրեւմտեան տրնկատուած էր օրուան սկզբնաւորութիւնը, բայց այժմ եւրոպական ազգերու մէջ բուն օրը կը սկսի կէս գիշերին, և նոր Տօմարին ու եւրոպական ժամացոյցին մեր մէջ կիրարկուելէն ի վեր այս սովորութիւնը Արեւելքի մէջ ալ ընդունուած է:

ՏԱՐԻ. — Մարդկային միտքը պիտեց միեւնոյն աւուն մէկ ժամանակի մը ոչ չրջանէ մը հաքը, եղանակները իրարու կը յաջորդեն միեւնոյն կարգով և մթնոլորտական երեւոյթներ կը կանոնաւորուին անոնց համեմատ: Բնութեան զարթնումին հետ ծառերն ու բոյսերը կը կանանչնան, կը ծաղկին, կը

AVO

պղպաբերին ու կը չորնան։ Օդը կը սաքնայ, յուսոյ կը զովանայ, կը ցրտանայ, որոշ ժամանակէ մը ետքը վիրակեալը հատար մեռնելոյն յաջորդականութեամբ։ Ասիկա, երկրագործական աչխատութեանց տեսակէտով ամէնէն կարեւորչքնաղն էր. ուստի ժարդիկ զայն ընտրեցին իբր հիմ Տօնարի։

Այս ժամանակաշրջանը, որ կը համապատասխանէր երկրիս Արեւուն չուրջը կատարած չրջանի (որու հինները արեւուն երկրիս չուրջը կատարած չրջանը կը կարծէին) տեւողութեան, կոչուեցաւ Աստեղական տարի։ Աստեղագէտները հաչուած են թէ երկիրը արեւուն չուրջը կը դառնայ 365 օր, 5 ժամ, 48 վայրկեան և իրր 49 րոպէի մէջ։

ԱՄԻՍ ԵՒ ՇԱԲԱԹ.— Լուսնին երկրիս չուրջը կատարած չրջանը, որ կը տեւէ իրր $29^1/_2$ օր, տարի եղաւ ճչտելու ամառուան չափը, որ 30 օր նկատուեցաւ տարօրինակ, և բաժնուեցաւ չորս քառորդի. ասոնք հին կազմեցին ամիսը որ կոչուեցաւ նաեւ շաբաթ։ Ամիսը օրերու այս չրջանը, որ գրեթէ անկախ է աստեղագիտական չարժումներէ, ընդունուած է ամէն ազգերու կողմէ, և արձանագրուած է ամէնէն հին Տօնարներու մէջ։ Ասոր ծագումը և ընդհանուր մարդկութեան կողմէ ընդունուած ըլլալը կը բացատրուի միայն Աչխարհի ստեղծագործութեան ամիսը օրերու— կամ չրջաններու —մէջ կատարուած ըլլալու յիչատակութեամբ, ինչպէս կը պատմէ Մովսէս, Ս. Գրքի առաջին էջերուն մէջ։

ԹՈՒԱԿԱՆ.— Տարիները հաչուելու համար իրրև մնկնակէտ կ'ընտրուի յիչատակելի դէպք մը։ Քրիստոնեական թուականը, որ գրեթէ բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու կողմէ ընդունուած է, սկսած է Յիսուսի Ծնունդէն. (թէև, ապագայ հետազօտութիւններով հաստատուած է որ Քրիստոսի թուականը սկսած է՝ անոր Ծնունդէն չորս տարի առաջ կոչուելով)։ Հռոմայեցւոց թուականը սկսած է Հռոմի հիմնարկութենէն, այն է Քրիստոնէական թուականէն 753 տարի առաջ։ Մահմետականներու թուականը կը սկսի Հիճրէթէն, այն է մեր 622 թուականին։

Բ.— ՏՕՄԱՐԸ ՉԱՆԱԶԱՆ ԱԶԳԵՐՈՒ ՄԷՋ

Հին եգիպտացիներըը տարին կը հաշուէին 360 օր, բաժնուած՝ իւրաքանչիւրը 30 օր ունեցող 12 ամիաններու վրայ. այնպէս որ իւրաքանչիւր տարուան պիչերահաւասարը նախորդ տարիէն 5¼ օր ետքը կուգար։ 18 տարի չանցած, գարնանը ամրան սեզը կը բռնէր. և իրը 70 տարիէն՝ պիչերահաւասարը չրջան ըրած էր տարուան բոլոր ամիաններուն մէջ։ Աւելի ետքը սրբագրիչին մտածմը այս խոչոր սխալը, տարին հաշուելով 365 օր. բայց 365 օր ունեցող այս նոր տարին ալ կը տարբերէր լուն արեգակնային տարիէն և կը տեղափոխէր եղանակները։ Եւ յիրաւի, ամէն տարի իրը ¼ օրուան գործի սխալ մը կը գործուէր, և չորս տարին անդամ մը Պիչերահաւասարը իրը օր մը ետ կը մնար։ 365 տարիէն գարնանը ամառուան ամիաներուն կուգար և 1460 տարի ետքն է որ վերստին իր բնական տեղը կը գտնար։

Աճեաստա կամ եգիպտական տարի կը կոչուի 365 օրուան չրջան մը։ 1460 անհատատ տարիներ կը կազմեն Զոդիակոսի շրջանը։ (Ըստ մեզ Հայկայ շրջան։ Տե՛ս քիչ մը վարը)։

Պաբիկական տոմարն ալ կ'ընդունէր եգիպտականին պէս 365 օր, 30 ական օրերէ բաղկացած տասներկու ամիաներով և 5 աւելեաց օրերով։ Ասիկա Զրադաշտական կոչուած Թուականն էր, որ սկսած է Քրիստոսէ 400 տարի առաջ և չարունակած է մինչև 651 Թուականը (Ք. ե.), որ է Արաբական տօմարին Պարսից մէջ հաստատուելու տարին։ Զրադաշտի տօմարը կը գործածուի դեռ Հնդկաստան Փարսիներուն մէջ։

Յունական տոմարը.— Քրիստոսէ 46 տարի առաջ Յուլիոս Կեսար ձեռնարկեց Տօմարը բարեփոխելու։ Ակնքանդրիացի նշանաւոր աստղագէտի մը ցուցմունքին վրայ, տարին 365¼ օր հաշուեց, և հրամայեց որ չորս տարիներէ երկքը 365 օր հաշուուին և չորրորդը 366, որ նահանջ կոչուեցաւ։ Յա-

Հիւսուածական օրը աւելցուեցաւ Փետրվարին վրայ, որով նահանջ տարիին մէջ Փետրվարը փոխանակ 28ի 29 օր կը հաշուուի։ Նախապէս գործուած սխալները սրբագրելու համար, Յուլիոս կեսար հրամայեց որ բարեփոխումը հակակուած տարին տասնեակ 445 օրեր։ Այդ տարին կոչուեցաւ շփոթութեան տարի։

ՅՈՒԼԵԱՆ ՏՕՄԱՐԻՆ՝ ՔՐԻՍՏ. ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ԿՈՂՄԷ ԸՆԴՈՒՆՈՒԻԼԸ.— 325 *թուականին (Ք. Ե.) գարնան գիշերահաւասարը մարտ 21ին կուգար։ Եկեղեցւոյ Հայրապետները որ նոյն թուականին Նիկիոյ մէջ ժողով գումարած էին*[1]*, զբաղեցան Տօմարի խնդրով ալ։ Յուլիան Տօմարը, որ այն թուականին բացարձակապէս ճամճամայն կը նկատուէր աստեղագիտական հաշիւներու, ընդունուեցաւ և գործածուիլ սկսաւ եկեղեցւոյ մէջ, սա կարգադրութեամբ որ ետիանջ ըլլան այն տարիները, որոնց թուականը 4ով բաժանական է։*

ՅՈՒԼԵԱՆ ՏՕՄԱՐԻՆ ՍԽԱԼԸ.— *Բայց Յուլիան Տօմարը, նուազեցնելով նախկին սխալը, բոլորովին չէր անհետացներ զայն։ Ի բաքանչիւր տարի, փոխանակ առաջուան պէս բուն Արեգակնային Տարիէն կարճ ըլլալու, 11 վայրկեան և իբր 11 երկվայրկեան երկայն էր, քանի որ ընդունուած քաղաքային տարին էր 365 օր 6 ժամ, մինչ արեգակնային տարին 365 օր, 5 ժամ, 48 վայրկեան և իբր 49 երկվայրկեան է միայն։ Եւ իրաքանչիւր տարուան այդ փոքր տարբերութիւնը տարիներու և դարերու հոլովոյթին մէջ ժամեր և օրեր տուած կը բերէր։*

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՏՕՄԱՐ.— *Տարիներու և դարերու ընթացքին, Յուլեան Տօմարի սխալները բարդուեցան։ Այնպէս որ 1582ին, այն է Նիկիոյ Տիեզերական ժողովէն 1257 տարի ետքը, տարեկան 11 վյրկ. և իբր 11 երկվյրկ. տարբերութեանց գումարը եղեր էր մօտ 10 օր. որով գարնան Գիշերա-*

---

(1) եկեղեց. Ա. Տիեզերական ժողովը զոր Հայ. եկեղեցին ալ կը ճանչնայ, եւ որ գումարուած էր հերքելու համար Արիոսի հերետիկոսութիւնը։

հաւասարը Մարտ 11ին կուգար փոխանակ Մարտ 21ի։ Նոյն թուականին Հռոմի Գրիգոր ԺԳ. Պապը դարձան Գիշերահաւասարը փոխադրեց Մարտ 21ին, ինչպէս էր Նիկիոյ ժողովին ղեմարուած տարին. ասոր համար զնդչեց 10 օր և հրամայեց որ 1582 Հոկտ. 5ը Հոկտ. 15 հաշուի։ Եւ ապագային սխալի պատճառները վերցնելու համար, որոշեց որ 400 տարուան ընթացքին երեք նահանջ տարիներ պակաս հաշուին։ Ա՛ս այս պատճառ դատուեցաւ որ գարնանային տարիները այն ատեն միայն նահանջ ըլլան, այն է մէկ օր աւելի հաշուին, երբ դարերը ցուցնող թիւը 4ով բաժանական ըլլայ։ Այսպէս, 1600 տարին նահանջ եղաւ, և 2000 տարին ալ նահանջ պիտի ըլլայ. իսկ 1700, 1800, 1900 տարիները նահանջ չեղան և նահանջ չպիտի ըլլայ 2100 տարին ալ, որովհետև 17, 18, 19 և 21 թիւերը չորսով բաժանական չեն։

(Գրիգորեան Տօմարն ալ բոլորովին ղերծ չէ սխալէ։ Յուլիան Տօմարով՝ 400 տարուան մէջ յաւազ եկած սխալը կ'ըլլայ 3,12 օր։ Գրիգորեան Տօմարով 3 օրուան սխալը վերցաւ, բայց մնաց 0,12 օրուան սխալը, որ 4000 տարուան մէջ մէկ օր կ'ընէ։ Այդ սխալին սրբագրութիւնը յողուած է քահանան դար եաքը եկող մարդկութեան։)

Գրիգորեան բարեփոխեալ և ճշտագոյն Տօմարը ընդունեց Ֆրանսա նոյն տարուան (1582) Դեկտ.ին։ Գերմանիոյ կաթոլիկ երկիրները ընդունեցին 1584ին, իսկ Բողոքական երկիրները, ընդ որս Տանիմարքա, Զուիցերիա և Շուէտ 1600ին միայն ընդունեցին. իսկ Անգլիա մինչեւ 1752 սպասեց, Նոր Տօմարն ընդունելու համար։ Արեւելեան կարգ մը եկեղեցիներ՝ Ռուսիա, Պուլկարիա, Ռումանիա ևն. ցարդ կը գործածեն Յուլիան Տօմարը։ Յուլիան և Գրիգորեան տօմարներուն տարբերութիւնը, որ 1582ին 10 օր էր միայն, այժմ բարձրացած է 13 օրուան, քանի որ 1700, 1800 և 1900 թուականները Նոր Տօմարով նահանջ չեղան, մինչ Յուլիան տօմարով նահանջ եղան։ 1924ին Հայ եկեղեցին ընդունեց Նոր Տօմարը.

նոյնպէս Յոյն Եկեղեցին, թէև այս վերջինը յամառեցաւ 1925ի Զատիկը ածնել Հին Տօմարով։

ՀՐԷԱԿԱՆ ՏՕՄԱՐ.— Հրէական տօմարը լուսնի և արեւու շրջաններուն վրայ կարգադրուած է։ Տարին բաժնուած է լուսնային ամիսներու, 29 կամ 30 օրերով։ Սովորական կանոնաւոր տարին կը բաղկանայ 12 ամիսէ, այսինքն ունի 354 օր, կամ օր մը աւելի կամ պակաս։ Նահանջ տարիները ունին մէկ ուրիշ ամիս և կը բաղկանան 384 օրէ, կամ օր մը աւելի կամ պակաս։ Տարիները իրարու կը յաջորդեն այնպիսի կարգով մը, որ 19 տարուան շրջանէ մը եաքը, հրէական տարին արեգակնային տարուան միեւնոյն կէտին վրայ կը գտնուի։

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՏՕՄԱՐԻՆ հիմն է լուսնային տարին, բաղկացած 12 լուսնային ամիսներէ՝ 29 կամ 30 օրերով և ունի 354 օր, կամ օր մը աւելի կամ պակաս։ Արեգակնային տարի մըն ալ ունեցած են Արաբացիք, որ զայն բաժնած են երկու մասերու, Գասրմ և Խըսրէլլէզ։ Գասրմը միշտ կը սկսի Նոյեմբեր 8ին (Ն. Տ.) և Խըսրէլլէզը Մայիս 6ին (Ն. Տ.)։ Գասրմը կը տեւէ 179 կամ 180 օր, և Խըսրէլլէզ՝ 186 օր։

Թուրքիոյ Լրմատական գործառնութեանց համար ընդունուած է արեգակնային տարին, որ կը սկսի այժմ Յունվար 1ին (Ն. Տ.)։

ՀԱՑՈՑ ՏՕՄԱՐ.— Հին Հայ Տօմարն ալ արեգակնային եղած է, 12 երեսնօրեայ ամիսներով և հինգ աւելեաց օրերով, հդիպատականին և պարեկականին պէս։ Ըստ այդ տօմարին, 1460 տարին մէկ շրջան (Հայկայ շրջան) կը հաշուէր, և շրջանին վերջը մէկ լրման տարի մը աւելցուելով տարեկան քառորդ օրուան սխալը կ'ուղղուէր։ (*)

Քրիստոսի 552 թուականին Հայոց համար նոր տօմարական թուական մը սկսաւ, պատկական հինգհարիւրեակի հաս-

(*) Հայ աւանդական տարեգրութիւնը Հայկ Նահապետով կը սկսի։ Հայկ թարգմանութիւնն է նաեւ Ոհիոն համաստեղութեան։ Քրիստոսէ

AVO

տատեքեամբ։ Նոյն թուականի կաթողիկոսն էր Ներսէս Բագրեւանդացի, բայց որովհետեւ Մովսէս Եղիվարդեցի կաթողիկոսն եղաւ այդ տօմարական հաչիւր գործադրողը, 574ին, այդ պատճառով վերջինին անունով կոչուած է նորութիւնն ալ, թուականն ալ։ Հայոց տօմարական թուականը 551 տարուան տարբերութիւն ունի Քրիստոսի թուականէն, այնպէս որ Հայոց տօմարական թուականին համապատասխանող Քրիստոսի թուականը գտնելու համար պէտք է 551 աւելցնել տօմարական թուականին վրայ։ Այսպէս, ներկայ տօմարական թուականն է ՌՓՀԵ=1375, որուն վրայ երբ 551 աւելցնենք կ'ունենանք (1375+551=) 1926 Քրիստոսի թուականը։ Տօմարական թուականը կը նշանակուի հայկական այբուբենի պիւրերով և սովորաբար կը գործածուի հին ձեռագրերու յիշատակարաններուն մէջ և եկեղեցւոյ ու չէնքերու ճակատ։

Մովսէս կաթողիկոսի տօմարական նորոգութենէն 532 տարի ետքը, 1084ին, Ցովհաննէս վարդապետ Սարկաւագ երկրորդ նորոգութիւն մը կ'րնէ հայ տօմարին մէջ և կ'ընդունի նահանջի դրութիւնը, չորս տարին անգամ մը, փոխանակ 5ի 6 աւելցաց օրեր սահմանելով։ Այս դրութիւնը կոչուեցաւ Սարկաւագապիր տօմար։

Սարկաւագի տօմարէն 532 տարի ետքը, այն է 1616ին, Զուլայի մէջ երրորդ նորոգութիւն մը եղած է, բայց չէ ընդհանրացած։ Ասիկա կոչուեցաւ Ազարիայի թուական։

Շրջանի գլուխ տարուան Նաւասարդի առաջին օրը կը դուզադիպի Նոր Տօմարի օգոստոս 24ին։

առաջ 2492 Նաւասարդ 1ը՝ սկիզբը համարուած է, Հայկայ շրջանին։ Հայկայ երկրորդ շրջանը սկսած է Ք. Ա. 1032 թուականին երրորդ շրջանը՝ Քրիստոսէ ետքը 428ին. իսկ չորրորդ շրջանը (որուն մէջ կը գտնուինք) 11/23 Օգոստ. 1888ին։

Հայկայ շրջանին 1460 տարիներուն վրայ լրման տարի մը աւելցնելու պէտք չմնաց այլեւս, Ցովհաննէս Սարկաւագ վարդապետի տօմարական նոր բարեփոխութենէն ետքը, որով նահանջ տարիի դրութիւնն ընդունուեցաւ (1084ին)։

Գ. — ՏՕՄԱՐԱԿԱՆ ՀԱՇԻՒՆԵՐՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Զանազան ազգերու տօմարներուն վրայ տրուած համառօտ ծանօթութիւններէն ետքը, կուգանք անհրաժեշտ բացատրութիւններ տալ տօմարական հաշիւներու վրայ։ Բոլոր տօմարներուն մէջ գլխաւորապէս ամէնէն ճիշտ է Գրիգորեան տօմարը, որ լատգոյն կերպով կը համաձայնի աստեղագիտական գննութեանց արդիւնք ճշդրիտ հաշիւներու։ Եւրոպական ազգերու կողմէ Գրիգորեան տօմարին ընդունելէն ետք, Արեւելեան եկեղեցիներու Յուլիան տօմարով և իւրեանց յատուկ հաշիւներով վարուիլը, պատճառ եղած էին որ քրիստոնէական մեծագոյն տօնը, Զատիկը, տարբեր օրեր կատարէր Արեւմտեան և Արեւելեան եկեղեցիներու մէջ, ինչ որ խոշոր անպատեհութիւն մըն էր և կը վնասէր քրիստոնէութեան վարկին։ Ցոյն և Հայ եկեղեցիներու նոր Տօմարի ընդունելութիւնովը գոնէ մասամբ վերջ կը գտնէ այս անպատեհութիւնը, Զատիկը եւ անոր յարակից տօները կատարելով Արեւմտեան եկեղեցիներու հետ, միևնոյն օրը։

Հայ եկեղեցւոյ տօնակատարութեան դրութիւնը թէեւ հիմնական փոփոխութիւն չի կրեր, կէս մը որու մասին որոշ բացատրութիւններ կը տեսնուին փիլ մը վարը, բայց Զատկական տօնի ճշտման մասին դարերէ ի վեր Հայ եկեղեցիին գործածած մշտնջենական ալիւսակը կը պակսի գործածելի ըլլալէ, եւ քրիստոնէական այդ մեծագոյն տօնի ճուականը գտնելու համար պէտք կ'ըլլայ տօմարական հաշիւներու մէջ մտնել։

Բացատրենք.—

Ըստ աւանդութեան, Յիսուս Քրիստոս, յարութիւն առած է պարտնան պիչերանուաասարէ մը եօքը պատահած լիալուսնի մը յաջորդող կիրակի օր մը։ Այս է պատճառը Նիկիոյ ժողովին այն որոշման, որուն համաձայն Ս. Յարութիւնի տօնը կը կատարուի Մարտ 20էն վերջ եկող լիալուսնին յաջորդող կիրակի օրը։ Հետեւապէս պիչերանուաասար-

բի թուականն ըլլալով Մարտ 21ը, Զատկական լուսնի ծնունդը չի կրնար մարտ 8էն առաջ ըլլալ, որով Զատիկը չի կրնար Մարտ 22էն առաջ դալ (8 մարտ+14)։ Եթէ լիալուսինը Մարտ 20ին դուգադիպի, Զատկական լուսին կը նկատուի յաջորդ լուսնային ամիսը, որուն 14րորդ օրն է ապրիլ 18 և եթէ նոյն օրը կիրակի ըլլայ, Զատիկը կը յետաձգուի յաջորդ կիրակիին, որ է ապրիլ 25, և այդ օրէն աւելի հեռի չի մնար Զատկի օրը։ Կը հետեւի ուրեմն թէ Զատիկի տօները կրնայ տարուբերիլ Մարտ 22էն մինչև Ապրիլ 25 գոնուած 35 օրերուն մէջ։

Զատկի օրուան այս գոնազան փոփոխութիւնները ցոյց տալու համար անհրաժեշտ դիւրութիւնը կ'ընձեռէ Տարեգիրը, որ հայ տօմարին յատուկ է միայն։ Մարտ 22 էն մինչև Ապրիլ 25 տեւող 35 տողեր օրերու կրնայ հանդիպիլ Զատիկը, զոր ցուցնելու համար հայ այբուբենի առաջին 35 գիրերը կը գործածուին։ Այսպէս առաջին տարեգիրը ցոյց կուտայ Մարտ 22ի Զատիկը, Բ. Մարտ 23ինը, Գ. Մարտ 24ինը, և այսպէս յաջորդաբար մինչև Փ, որ ցոյց կ'ուտայ Ապրիլ 25ի գտիկը։ Հետեւապէս ասկէ առաջ բուսական էր գիտնալ ո՛ւմէ դարու յատուկ տարեգիրը, գիտնալու համար Զատկի և անոր հետ կապ ունեցող տօներուն թուականը, օրը, եւայլն։

Արդ, Նիկիոյ ժողովին որոշման վրայ հիմնուած և Յուլեան տօմարին համաձայն կատարուած հաշիւներով Հայ Նկեզեցական տօմարը ունի մշտնջենական ոգիւսակ մը, (պատրաստուած 532 տարիներու չրջանի մը վրայ, որ աւարտելուն դարձեալ կը կրկնուի) որուն մէջ կը ցուցուի թէ ինչ է իւրաքանչիւր տարուան տարեգիրը (նաև վերադիրն ու հօթնեղեակը, որոնց մասին կը խօսուի քիչ յետոյ։) Եւ այդ բուսականն կ'ըլլայ գիտնալու եկեղեցական բոլոր միւս տօներուն թուականը, օրը, եւայլն։

Հիմա, սակայն, որ Նոր Տօմարը ընդունուեցաւ, Յուլեան տօմարին վրայ հիմնուած վերոյիշեալ ոգիւսակը կը դադրի գործածելի ըլլալէ, մինչև այն օրը որ ձեռնհաս մանագէտ-

Նախ կազմուած ժողով մը պատրաստէ այդպիսի աղիւսակ մը՝ Գրիգորեան տօմարին համաձայն։ Ասոր հարկ կ'ըլլայ բացատրել տօմարական կարգ մը հաշիւներ՝ Զատկի թուականը ճշտելու եւ ուրիշ կարեւոր կէտեր ուսուցանելու համար։

Գ.— ՏՕՄԱՐԱԿԱՆ ՀԱՇՈՒՄՈՑ ԳԼԽԱՒՈՐ ՏԱՐԲԵՐԸ

Զատկի թուականը ճշտող եւ տօմարական ուրիշ հաշիւներու համար գործածուած գլխաւոր տարբերն են ինկնեւսաներեակ, վերադիր, հօքնեռեակ եւ տարեգիր։

ՏԱՐԵԳԻՐԸ, որ հայ եկեղեց. տօմարին միայն յատուկ է, բացատրուեցաւ վերը։

ԻՆՆԵԻՏԱՍՆԵՐԵԱԿԸ առաջին տարրն է, որ կը ծառայէ տօմարական հաշիւներու։

Դիտուած է որ 19 արեգակնային տարիներու չրջան մը գրեթէ 235 լուսնային ամիսներու չրջանի մը հաւասար է. այնպէս որ լուսնի մը երեւոյթները տասնեւինը տարին անգամ մը ճիշտ միեւնոյն թուականին ի յայտ կուգան, որով մտնջենական տօմար մը հաստատելու համար կը բաւէ գիտնալ 19 տարուան չրջանի մը մէջ լուսնի ծնունդները։ Կ'ըսուի թէ Զինացիները 3000 տարի առաջ ծանօթ էին այս տասնեւինը տարուան չրջանին, զոր Քրիստոսէ 432 տարի առաջ դիտից Նաև Մեթոն Աթենացի աստղաբաշխը, որ հաստատեց թէ 19 տարի անցնելէ ետքը նոր լուսիններր արեգակնային տարիին միեւնոյն օրերը կը հանդիպին, և երբ լուսինը իր 235րդ չրջանը կ'աւարտէ, արեւն ալ կ'աւարտէ 19 չրջան։ Տարուան մը ինկնեւսաներեակը, ուրեմն, այն կարգն է զոր նոյն տարին ունի լուսնային այդ շրջանին մէջ։ Մեթոնի գիւտը ժամանակին մեծ ազմուկ հանեց, և Ինննեւսաներեակի թիւերը Աթենասի Տաճարին վրայ դրոշմուեցան ոսկեղէն տառերով, և ադիկ մնացած է ոսկեթիւ անունը, զոր սպացած է Ինննեւսաներեակը։

Լուսնային չրջաններուն սկիզբը կը հաշուի Քրիստոսի Թուականին նախորդ տարուան Յունվար 1էն։ Ուստի ո՛և է տարուան մը Իննեւտասաներեակը գտնելու համար նոյն տարուան վրայ 1 կ՚աւելցուի և յետոյ կը բաժնուի 19ով։ Քանորդը կը ցուցնէ թէ սկիզբէն մինչև հիմա քանի՞ անգամ 235 լուսնային չրջան բոլորած է, և մնացորդը՝ թէ նոյն տարին նոր սկսած լուսնային չրջանի քանի՛երորդ տարին է, կամ ուրիշ բառով Իննեւտասաներեակը ի՛նչ է։

Օրինակի համար, կ՚ուզենք գիտնալ թէ ի՞նչ է ներկայ 1926 տարուան Իննեւտասաներեակը. կը կատարենք Թուաբանական սա պարզ գործողութիւնը.

$1926 + 1 = 1927 : 19 = 101$ *քանորդ և 8 մնացորդ։*

101 քանորդը կը ցուցնէ թէ Քրիստոսի Թուականէն ի վեր 101 անգամ 235 լուսնային չրջաններ կամ 19 արեւմտեան տարիներ բոլորած են. իսկ 8 մնացորդը կը ցուցնէ թէ ներկայ 1926 տարին 102րդ չրջանին ութերորդ տարին է։ Եթէ բաժանուժը մնացորդ չտար կը նշանակէ թէ վերջացած տարին Իննեւտասաներեակը 19 է։

Իննեւտասաներեակը ամէն տարի յաջորդաբար 1 կ՚աւելնայ և 19 լրանալէն ետքը կը սկսի 1էն, որ կը ցուցնէ թէ նոյն տարին Յունվար 1ը լուսնային չրջանի ալ սկիզբն է։

ՎԷՐԱԴԻՐ՝—Տարուան մը վերադիրը կը ցուցնէ թէ նոյն տարուան Յունվար 1ին լուսինը քանի՞ օրուան է։ Լուսնի հարկիս չուրջը բրած չրջանին տեւողութիւնն է 29,53059 օր։ Այս տեւողութիւնը 29,5 օր հաշուելով, լուսնային մէկ տարուան տեւողութիւնը կ՚ըլլայ $29,5 \times 12 = 354$ օր։ Ապա, երբ լուսնի մը ծնունդը Յունվար 1ին հանդիպի, 13րդ լուսինը պիտի սկսի նոյն տարուան 355րդ օրը, այնպէս որ յաջորդ Յունվար 1ին լուսինը արդէն իր 11րդ օրը հասած պիտի ըլլայ։ Ապրդ այս 11 թիւը յաջորդ տարուան վերադիր կ՚ըլլայ. Երրորդ տարուան վերադիրը կ՚ըլլայ $11+11=22$, չորրորդ տարուան վերադիրը՝ $22+11=33$, այսինքն՝ 3։

Տարուան վերադիրը կը գտնուի հետեւեալ կերպով։ Այն տարին որ լուսնային տարուան սկիզբը Յունվար 1ին կը դու-

դիպք։ Վերադիրը կը նշանակուի առաջանիշով մը. յայտարդ տարուան վերադիրը կ'ըլլայ 11. ապիկէ վերջը նկող տարինե-րու վերադիրը կը գտնուի 11 աւելցնելով նախորդ տարի-ուան վերադիրին վրայ, հոգ առնելով 30 դնդչել, երբ գու-մարը առկէ աւելի ըլլայ։

Եթէ չգիտենք սակայն նախորդ տարուան վերադիրը, այդ պարագային տարուան վերադիրը գտնելու համար հարկ է նախ գտնել նոյն տարուան Իննեւտասնեակը (որուն կանոնը դրուած է քիչ մը վերը), յետոյ անոր վրայ 1 աւելցնել, գու-մարը բազմապատկել 11ով, արտադրեալին վրայ 7 աւելցնել և ելած թիւը բաժնել 30ով. մնացորդը նոյն տարուան վերա-դիրն է։

Թուաբանական պարզ տարազով մը բացատրենք.

Տարուան մը վերադիրը գտնելու համար՝

Իննեւտասնեակ + 1 × 11 + 7 : 30=վերադիր։

Օր. համար, ենթադրելով որ Օրացոյց չունինք, և չգի-տենք ներկայ տարուան ո՛չ իննեւտասնեակը և ոչ վերա-դիրը. նախ կը կատարենք իննեւտասնեակը գտնելու յա-տուկ գործողութիւնը. (1926+1:19=101 քանորդ 8 մնացորդ։

Գիտենք ուրեմն որ ներկայ տարուան իննեւտասնեակն է 8։ Գտնելու համար տարեցոյց վերադիրը, պէտք է

8+1×11+7:30=3 քանորդ և 16 մնացորդ։

Ուրեմն ներկայ 1926 տարուան վերադիրն է 16, կամ այլապէս տասերով՝ ԺՋ։

Տօնարաշխանները սակայն, իննեւտասնեակը ծանօթ ենթադրելով՝ առ ցուցակը կազմած են դիւրութեան համար։ (Շփոթութիւն չպատճառելու համար վերադիրը այլապէս կը ներկայացնենք)։ Այս ցուցակը գործադրելի է 1900էն 2200 երկք դարաշրջաններու համար։

Իննեւ-տասներ-եակ	Վերադիր	Իննեւ-տասներ-եակ	Վերադիր	Իննեւ-տասներ-եակ	Վերա-դիր	Իննեւ-տասներ-եակ	Վերա-դիր
1	ԻԹ	6	ԻԴ	11	ԺԹ	16	ԺԴ
2	Ի	7	Ե	12	×	17	ԻԵ
3	ԻԼ	8	ԺԶ	13	ԺԼ	18	Զ
4	Բ	9	ԻԷ	14	ԻԲ	19	ԺԷ
5	ԺԲ	10	Ը	15	Գ		

Եթէ գիտենք իննեւտասնեւեակը, անոր դիմացը գտնուած այբուբենական թուանշանը տարուան վերադիրն է։

ՎԵՐԱԴԻՐԻ ՍԽԱԼՆ ԵՒ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆԸ. — *Վերը զբաղուածներուն մէջ կրկին սխալներ գործուեցան. մէկ կողմէ լուսնային ամիսը ճիշդ 29,5 օր չէ, այլ անկէ 0,03059 աւելի. միւս կողմէ, արեգակնային տարին ալ 365 օր չէ, այլ իբր 6 ժամ աւելի. բայց երկու սխալներն իրար կը հակակշռեն գրեթէ։*

ԼՈՒՍՆԻՆ ԾՆՈՒՆԴԸ. — *Եկեղեցական տօմարով տարուան մը Յունվար ամսուան մէջ լուսնի ծնունդին թուականը կը գտնուի վերադիրը հանելով Յունվար 31էն, մնացորդը Յունվար ամսուան այն օրն է ուր նոր լուսինը կ'երեւայ։ Այսպէս, 1926 տարուան վերադիրն ըլլալով ժ.(16) լուսնի ծնունդը կուգայ Յունվար 15ին, քանի որ 31—16=15։ Նոյն տարուան յաջորդ լուսնի ծնունդները գտնելու համար բաւական է աւելցնել նոյն թուականին վրայ յաջորդաբար 30 և 29 օր։*

ՆՕԹՆԵՐԵԱԿ ԿԱՄ ԿԻՐԱԿԱԳԻՐ. — *Տարուան իւրաքանչիւր օրը, սկսեալ Յունվար 1էն, կարգաւ նշանակելով Այբուբենի առաջին եօթը տառերով, Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. և առանց ընդմիջման վերսկսելով յաջորդաբար, միեւնոյն գիրը կանոնաւորապէս պիտի դադրի չերեւնալ նոյն օրուան։ Օր. համար, եթէ Ա. գիրը համապատասխանէ տարուան առաջին կիրակիին, տարուան միւս բոլոր կիրակիներն ալ Ա. գիրով պիտի նշանակուին, և այս պատճառով լատինական տօմարին մէջ նօթներեակը կոչուած է կիրակագիր։*

Նօթներեակի նօթը տառերէն իւրաքանչիւրը իր կարգին կրնայ ըլլալ կիրակագիր։ Ես. արդարեւ, տարին 52 շաբաթ և 1 օր է։ Արդ, Յունվար 1ի հանդիպած օրը Ա.նկատելով, եթէ մէկ տարուան մէջ կիրակի օրը Ե.ի հանդիպի, յաջորդ տարին (միշտ յանվ. 1ի օրը Ա. տեղելով) կիրակի օրը պիտի ըլլայ Դ. և եթէ տարին նահանջ էր, պիտի ըլլայ Գ։ Նահանջ տարիները փոխանակ մէկի երկու օր աւելի, հետեւաբար երկու կիրակագիրներ ունին, որոնց առաջինը մինչեւ Փետրվարի վերջին համար է, իսկ երկրորդը՝ տարուան մնացեալ օրերուն

համար։ Եթէ նահանջ տարիները չըլլային, կիրակագիրները 28 տարին անգամ մը պիտի երեւային միեւնոյն կարգով. բայց որովհետեւ չորս տարին մէնգամ մը նահանջ տարի մը կուգայ, 28 տարի պէտք է (7×4) որպէսզի կիրակագիրները վերստին միեւնոյն կարգով։

Եօթնեակ կամ կիրակագիրը մատնուած է մշտնջենական տօմար մը ունենալու համար։

Վերոյիշեալ 28 տարին արեգակնային շրջան մըն է (եօթնեակի օրուան տեսակէտով), որուն սկիզբ նկատուած է Քրիստոսի Թուականէն ինը տարի առաջուան Թուականը։ Հետեւապէս եթէ ուզենք գիտնալ թէ տրէ Թուական այդ քսանեւութամեայ արեգակնային շրջանին քանի՞երորդ տարին կ'ըլլայ, պէտք է փնտռուած Թուականին վրայ տեղեցնել 9 և գումարը բաժնել 28ով. մնացորդը կը ցուցնէ թէ այդ Թուականը Արեգակնային շրջանի քանի՞երորդ տարին է։ Եթէ մնացորդ չըլլայ, կը հետեւի թէ 28րդ տարին է։ Օր. համոզ պիտնալու համար թէ ներկայ 1926 տարին արեգակնային շրջանին քանի՞երորդ տարին է, կը կատարենք հետեւեալ Թուաբանական պարզ գործողութիւնը.

1926+9=1935:28=69 քանորդ և 3 մնացորդ։

Քանորդը կը ցուցնէ թէ Քրիստոսի Թուականէն ի վեր 69 քսանեւութամեայ արեգակնային շրջաններ լրացուեր են, և մնացորդը կը ցուցնէ թէ 7Որդ շրջանին Գ. տարին է 1926ը։

Գիտնալէ ետքը տարուան մը՝ Արեգակնային շրջանի քանիերորդը ըլլալը, դիւրին է գտնել նոյն տարուան կիրակագիրը, հետեւեալ 28 ամեայ շրջանի ցուցակին մէջ, ուր Թուանշանները կը ցուցնեն շրջանի կարգը և Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. տառերը նոյն տարուան եօթնեակ կամ կիրակագիրները։

1/Զե.	2/Դ.	3/Գ.	4/Բ.	5/ԱԷ.	6/Զ.	7/Ե.
8/Դ.	9/ԳԲ.	10/Ա.	11/Է.	12/Զ.	13/ԵԴ.	14/Գ.
15/Բ.	16/Ա.	17/ԷԶ.	18/Ե.	19/Դ.	20/Գ.	21/ԲԱ.
22/Է.	23/Զ.	24/Ե.	25/ԴԳ.	26/Բ.	27/Ա.	28/Է.

Ե.—ՋԱՏԿԻ ԹՈՒԱԿԱՆԸ ԳՏՆԵԼ

Արդէն բացատրուեցաւ թէ ընդհ. Քրիստոնէութեան համար տոմարին նոյնութեան նպատակն է միեւնոյն օրը տօնել Զատիկը: Հետեւապէս անհրաժեշտ է անոնք մեթոտ մը ունենալ՝ որոշելու համար Զատկի թուականը:

Այդ նպատակը կ'իրագործեն վերը բացատրուած հաչիւները:

Ըսուեցաւ արդէն թէ Զատկի տօնը պէտք է կատարուի Նիկիոյ ժողովին որոշման համաձայն, գարնան գիշերահաւասարէն ետքը եկող լիալուսնին յաջորդող առաջին կիրակին: Գիտնալու համար ուրեմն թէ ե՞րբ պիտի տօնուի Զատիկը, պէտք է ճշդել թէ ահա տարեդարձ գարնան գիշերահաւասարէն (Մարտ 21) ետքը առաջին լիալուսինը ե՞րբ կուգայ: Ասիկա գիտնալու համար բաւական է գիտնալ թէ ի՛նչ է նոյն տարուան վերադիրը, որ կը ցուցնէ թէ Յունվար 1ին լուսինը քանի՞ օրուան է: Արդ, տարուան մը վերադիրը գիտնալու համար, հարկ է գտնել նախ նոյն տարուան ինճեւտասներեակը, և անոր միջոցաւ վերադիրը: Գիտնալով որ նոյեմբեր 1926 տարուան ինճեւտասներեակն է 8 (տե՛ս էջ 30), բացատրուած հաչիւներով կը գտնենք վերադիրը (էջ 31) որ է ԺՋ=16: Տարուան առաջին լուսնի ծնունդը գտնելու համար, այդ վերադիրը (16) կը հանենք Յունվար տասուան օրերէն՝ 31, որով կը գտնենք թէ տարուան առաջին լուսնի ծնունդը կուգայ Յունվար 15ին, որմէ ետքը պիտի կ'ըլլայ գտնել յաջորդ լուսինները ծնունդը, յաջորդաբար 29 և 30 օրեր աւելցնելով Յունվար 15ին վրայ: Այսպէս՝

Ա. Լուսնի ծնունդն է	*1926 Յունվար 15*
Բ. » »	*(15+30—31 (Ցնվ. օրերը) =Փետրվ. 14*
Գ. » »	*(14+29—28 (փետ. օրերը) =Մարտ 15*

Ուրեմն Մարտ 15ը Լուսնի Ծնունդին Թուականը ըլլալով, կ'աւելցնենք 13 (քանի որ եկեղ. տոմարով Լուսնի Ծնունդը

AVO

երկու օր վերջը կուգայ բուն՝ աստեղագիտական Լուսնի Մնուընդէն), որով կ'ունենանք 1926ի զարնան գիշերահաւասարէն ետքը եկող լիալուսնի թուականը, Մարտ 28։ Կը մնայ գիտնալ թէ մարտ 28ը, ո՞ր օր կուգայ։ Այդ ալ կը ցուցնէ Նօթնեբեակը կամ կիրակագիրը, որ է Գ. այսինքն տարւոյն առաջին կիրակին Յունվ. 3ին կուգայ, և կարգով հաշուելով կիրակիները, կը տեսնենք թէ Մարտ 28ն ալ ճիշտ կիրակի օր մը կուգայ։ Եւ որովհետև լիալուսնի ճիշտ օրն է այդ, և ըստ որչափն՝ լիալուսնէն ետքը եկող կիրակին պիտի ուսնուի Զատիկը, ուրեմն 1926ի Զատիկը կը մնայ յաջորդ կիրակին, որ է Ապրիլ 4։

Զատկի թուականը գտնելու համար ցուցուած հաշիւը չատ պարզ է, ինչպէս կը տեսնուի, և աւելի պարզ ու դիւրին կ'ըլլայ, երբ նկատի առնուի իննեւտասնամեակի և վերադիրի տասնեւինիամեայ ցուցակը, զոր քիչ մը վերը դրած ենք (Տես էջ 31)։ Ուշիմ ուսնասէրին կը մնայ միայն վերադիրին միջոցաւ գտնել Զատկական լուսնի ծնունդն և լիալուսինը, և Նօթնեբեակի միջոցաւ ևս՝ լիալուսնին յաջորդող կիրակին, որ է Զատկի օրը։

Զ.—ՏԱՐԵԳԻՐ ԴԱՐՁԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

Զատկի թուականը ճշտուելէն ետքը, Հայ Եկեղեցւոյ տօնական տարուբերումները կատարելու համար երջանկայիշատակ Սիմէոն կաթողիկոսի պատրաստած Տօնացոյցին (1774) համաձայն, որ այժմ Հայ եկեղեցւոյ մէջ գործածականն է, ուրիշ ընելիք չի մնար, եթէ ոչ գտնել թէ ունէ տարուան Զատիկ նոյն տօնացոյցի Բ. հատորին մէջ ցոյց տրուած տարեգիրներէն որո՞ւն կը համապատասխանէ։ Ստորև դրուած աղիւսակը կը ցուցնէ ատիկա։

Ջատիկ	Տարեգիր	Ջատիկ	Տարեգիր	Ջատիկ	Տարեգիր	Ջատիկ	Տարեգիր	Ջատիկ	Տարեգիր
Մարտ	22 Ա.	Մարտ.	29 Ը.	Ապրիլ	5 Կ.	Ապրիլ	12 Ն.	Ապրիլ	19 Ս.
»	23 Բ.	»	30 Թ.	»	6 Հ.	»	13 Շ.	»	20 Վ.
»	24 Գ.	»	31 Ժ.	»	7 Ձ.	»	14 Ո.	»	21 Տ.
»	25 Դ.	Ապրիլ	1 Ի.	»	8 Ղ.	»	15 Չ.	»	22 Ր.
»	26 Ե.	»	2 Լ.	»	9 Ճ.	»	16 Պ.	»	23 Ց.
»	27 Զ.	»	3 Խ.	»	10 Մ.	»	17 Ջ.	»	24 Ւ.
»	28 Է.	»	4 Ծ.	»	11 Ց.	»	18 Ռ.	»	25 Փ.*

Ի.—ՀԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՏՕՆԱԿԱՆ ԻՐՈՒԹԻՆՔ ԱՆՓՈՓՈԽ

Տարեգիրը գիտնալէ ետքը, տօնասէր ընթերցողը՝ տարւոյ մը Զատիկին եւ անոր յարակից տօներուն (Համբարձումէ, Հոգեգալուստ եւլն.) ինչպէս նաեւ բոլոր տօներուն թուականները, օրերը եւլն. գտնելու համար ուրիշ ընելիք չունի, եթէ ոչ բանալ մեր այժմ գործածական եղող Տօնացոյցը եւ օգտուիլ անոր Բ. հատորէն եւ անոր յարակից ցուցակներէն։

Աւելցնենք որ մեր ներկայացուցած բոլոր հաշիւները պատրաստուած են ըստ Նոր Տօմարի, եւ բոլոր աւետարանները Նոր Տօմարով են։ Այնպէս որ, Հայ Եկեղեցւոյ Նոր Տօմարի ընդունելութեամբ եւրոպական ազգերուն հետ կը կատարենք միշտ կազանդը, Զատիկը եւ անոր յարակից տօները՝ Բարեկենդան Մսակաղարդ, Համբարձումն, Հոգեգալուստ եւլն։ Բայց աստղմէ դուրս, Հայ Եկեղեցւոյ տօնակատարութիւններու դրութիւնը բնաւ չի փոխուիր։ Բրիստոսի Ս. Մկունդն եւ Մերկրյրութիւնը կը կատարենք միեւնոյն օրը, ըստ աւետչնոյն

(*) Բ. Տարեգիրը միշտ նահանջ թուականի կը զուգապիպի, եւ ծնվ. եւ փետր. ամսուան մէջ գործածելի է, որով Զատկի թուականի ճշդման համար չի գործածուիր։ Նահանջ թուականներուն Տարեգիրներն ալ զոյգ կ'ըլլան եօթներեակներուն պէս, եւ առաջին գիրը կը գործածուի ծնվ. եւ փետր. ամիսներուն միայն։

Յունվ. 6ին, միայն Քէ նոր տօմարով. Տեառնընդառաջ՝ Փետ. 14ին, Աւետումն՝ Ապրիլ 7ին, Վերափոխման և Հաչվերացի տօները՝ Օգոստ. 15ի և Սեպտ. 14ի միաձուռ կիրակին (միշտ Նոր Տօմարով:) Նոյնպէս ուրիշ ոևէ փոփոխութիւն չէն կրեր Հայ եկեղեցւոյ տոնածնայատուկ կարգեր, ինչպէս չարթուան մէջ չորս օրեր միայն՝ Բշ. Դշ. Եշ. և Շաբ. սրբոց տօնախմբութեան յատկացուելը, երկու օրեր՝ Դշ. և Ուրբ. պահոց, և կիրակի օրերը Քրիստոսի Տեառն մերոյ Յարութեան նուիրուելը եւլն:

Ասոնք բոլորը որոշ կ'երեւան մեր Տօնացոյցին մէջ, որ այժմ ի գործածութեան է և պիտի մնայ, և որ մշտնջենական օրացոյց մըն է, եկեղեցական պաշտօնէութեան գործածութեան յատկացուած:

Իսկ հասարակ ժողովուրդը, որ ժամանակ և տրամադրութիւն չունի այսպիսի մանրամասնութիւններով զբաղելու, իր եկեղեցական տօնները, գիտնալու համար, անհրաժեշտ է որ ունենայ և գործածէ ամէն տարի կանոնաւորապէս հրատարակուող Օրացոյցէն, որ վերոյիշեալ ճշդրիտ հայեցողութիւն պատրաստուած, անսխալ ուղեցոյց մըն է, և կը ցուցնէ ոչ միայն Հայ. եկեղեցւոյ բոլոր տօները, այլ և օտար եկեղեցւոյ նշանաւոր տօները, լուսնի Մնունդները եւլն. եւլն:

ՅԱՒՐՄԱՑՐ Ա. ՊՀՆՅ. ԿԻԶԻՐԱՆ

ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ. — Ներկայ տօմարագիտական համեստ տեսութիւնը պատրաստելու ատեն, օգտուած ենք հոգելոյս Օրմանեան Սրբազանի Ազգ. Հիւանդանոցի 1900ի տարեցոյցին մէջ հրատարակած տօմարական հմտալից տեսութենէն, իտալացի Բառնաբասեան կրօնաւոր Ces. Tondini de Quarenghiի Etude sur le calendrier liturgique de la Nation Arménienne կարեւոր գործէն, F. Y.ի Eléments de Cosmographieէն, նաեւ Գ. Յակոբ Վարժապետեանի տրամադրած նօթներեակ գոնելու յատուկ ցուցակէն:

Ա. Տ.

Բ.

Վիճակագրական

(Տես էջ 9Գ.)

AVO

ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ԳԼՈՐԳ Ե.

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Սահակ Բ. Խապայեան, *Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ, ծնեալ 1849 Խարբերդ, ձեռնադրեալ եպսկ. 1885, ընտրեալ Կաթողիկոս 1902 հոկտեմբեր 12ին:*

Տ. Գլիճէ Արքեպ. Թաւրեան, *Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի, ծնեալ Կ. Պոլիս 1860, ձեռնադրեալ եպսկ. 1898, ընտրեալ Պատրիարք 1922 թ.:*

Տ. Դէորգ Արքեպ. Աւետեանեան, *Պատրիարքական Տեղապահ, Կ. Պոլսոյ, ծնեալ 1869, ձեռնադրեալ վարդապետ 1900 եւ եպսկ. 1922 թ.:*

ՄԻԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

Յակէզ Արքեպ. Տէր-Յովհաննէսեան, *ծնեալ 1869, ձեռնադր. վարդապետ 1895, եպսկ. 1910:*

Թորգոմ Արքեպ. Գուշակեան, *ծնեալ Գարտիզակ 1873, ձեռնադրեալ վարդապետ 1896, եպսկ. 1910: Առաջնորդ Եգիպտոսի:*

Սահակեան Արքեպ. Յովակիմեան, *ծնեալ Իզմիտ 1846, ձեռնադրեալ եպսկ. 1886:*

Անանիա Արքեպ. Քամուրճեան, *ծնեալ Վաղարշապատ 1847, ձեռնադրեալ վարդապետ 1871 եւ եպսկ. 1894, Առաջնորդ Արցախի:*

Ներսէս Արքեպ. Մելիք-Թանգեան, *ծնեալ Բռնակոթ 1866, ձեռնադրեալ վարդապետ 1901, եպսկ. 1914:*

Յովհաննէս Արքեպ. Արտառուճի, *ծնեալ Պոլիս 1854, ձեռնադր. եպսկ. 1899:*

Տարէն Արքեպ. Պատրաէլեան, *ծնեալ Տփխիս 1873, ձեռնադր. վարդապետ 1901, եպսկ. 1910, Առաջնորդ Արարատի:*

Գարեգին Արքեպ. Վարդազարեան, *ծնեալ Վլադիկովկաս 1869, ձեռնադրեալ վարդապետ 1896, եւ եպսկ. 1913 թ.:*

Տիրայր Արքեպ. Տէր-Յովհաննէսեան, *ծնեալ Նորաշէն (Վարանդա) 1867, ձեռնադրեալ վարդապետ 1894, եւ եպիսկ. 1917 թ. Առաջնորդ Ամերիկայի:*

Բարկէն Եպսկ. Կիւլէսէրեան, *ծնեալ Այնթապ 1868, ձեռնադրեալ վարդ. 1895, եպսկ. 1910 թ.:*

AVO

Մեսրոպ Վրդ. Եսայեան, *ծնեալ Մուշ 1875, ձեռնադրեալ վարդապետ 1901, եպսկ* 1913 *թ.։*

Բարդուղիմէոս Վրդ. Գէորգեան, *ծնեալ Վարագշապատ* 1848, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1876, *եպսկ.* 1901։

Մեսրոպ Վրդ. Տէր-Մովսէսեան, *Ծն. Շիկահող (Ղափան)* 1866. *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1893 *եւ եպսկ.* 1909։

Մկրտիչ Վրդ. Աղաւնունի. *ծնեալ Գարսիգակ* 1863, *ձեռնադրեալ վարդ.* 1890, *եպսկ.* 1910։

Ստեփան Վրդ. Մազլումեան, *ծնեալ* 1866, *ձեռնադրեալ վարդ.* 1894, *եպսկ.* 1910, *Առաջնորդ Ջուլայեցւոյ։*

Մատթէոս Վրդ. Մատթէոսեան, *ծնեալ Երեւան* 1866, *ձեռնդր. վարդապետ*, 1897։ *եպսկ.* 1913, *Առաջնորդ Բագուի եւ Թուրքիստանի։*

Գնել Վրդ. Գալէմեարեան, *ծնեալ Գոլիս* 1871, *ձեռնադրեալ վրդ.* 1897, *եպսկ.* 1913 *թ.։*

Դանիէլ Վրդ. Դաւթեան, *ծնեալ Գոլիս* 1881, *ձեռնադրեալ վարդպտ.* 1901, *եպսկ.* 1913 *թ.։*

Գաբրիէլ Վրդ. Յովսէփեան, *ծնեալ Մարաղա (Արցախ)* 1867, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1897, *եւ եպսկ.* 1917 *թ Լուսարարապետ Մայր Տաճարի։*

Ջաէլ Վրդ. Միս. Պարսկեան, *ծնեալ Գիշի (Վարանդա)* 1876, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1902, *եւ եպսկ.* 1917 *թ.։*

Գէորգ Վրդ. Զէօրէքեան, *ծնեալ Նոր-Նախիջեւան* 1868, *ձեռնդ. վարդապետ* 1913. *եպսկ.* 1917, *Առաջնորդ Վրաստանի։*

Ստեփան Վրդ. Փէտոեանեան, *ծնեալ Ամասիա* 1874, *ձեռնադրեալ վրդ.* 1901, *եպսկ.* 1922 *թ.։*

Գաբրիէլ Վրդ. Խաչատուրեան. *ծնեալ Տրապիզոն* 1880, *ձեռնադրեալ վարդապետ*, 1901, *եպսկ.* 1922 *թ.։*

Լեւոն Վրդ. Փահրեան, *ծնեալ* 1883, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1904, *եպսկ.* 1922, *Առաջնորդ Գանձակի։*

Գիւտ Վրդ. Տէր-Ղազարեան *ծնեալ Տփղիս* 1880, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1916, *եպսկ.* 1922 *թ.։*

Ներսէս Վրդ. Սմբատեան, *ծնեալ Թովուզ* 1876, *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1902 *եպսկ.* 1922 *Առաջնորդ Միւնեաց։*

Ծատիկ Վրդ. Զոհրաբեան, *ծնեալ Մեծ Սալա* 1870, *ձեռնադրեալ վրդ.* 1894, *եպսկ* 1924, *Առաջնորդ Ռումանիոյ։*

Ներսէս Ե.Վրդ. Վէհուեճի, *ծնեալ Գոլիս* 1865, *ձեռնադրեալ* 1895։

Գաբրիէլ Ե. Վրդ. Մանուկեան, *ծնեալ Երեւան* 1883 *թ. ձեռնադրեալ* 1911 *թ.։*

Վրթանէս Ե. Վրդ. Յակոբեան, *ծնեալ Կեսարիա*, 1878, *ձեռնադրեալ* 1912 *թ.։*

Հայկակ Վրդ. Տէր-Գաբրիէլեան, *ծնեալ Դողուզ* 1850. *ձեռնադրեալ վարդապետ* 1876 *թ.։*

AVO

Սուրէն Ծ. Վ.րդ. Վլրենեան, *ծնեալ Ալէքսանդրապօլ 1868, ձեռնադրեալ վարդապետ 1903 թ.:*

Նաչիկ Ծ. Վ.րդ. Թառնեան, *ծնեալ Վերին Թաղավարդ 1863, ձեռնադրեալ վարդապետ 1894 թ.:*

Նահապետ Վ.րդ. Սողոմոնեան, *ծնեալ Կուտինա 1872, ձեռնադրեալ 1894 թ.:*

Նահապետ Վ.րդ. Տէր-Միքայէլեան, *ծն. Բանանց Գիւղ (Գանձակ) 1868, ձեռնադրեալ 1897, փոխանորդ Ն. Նախիջեւանի եւ Վայոց Ձորի:*

Ղազէթ Վ.րդ. Ախտարեանեան, *ծնեալ Շուշի 1867, ձեռնդ. 1898, գանձապահ եւ ժամօրհնող:*

Ներսէսակէս Վ.րդ. Զալոյեան, *ծնեալ Զաֆարապատ գիւղ 1869, ձեռնադրեալ 1899 թ.:*

Նարէկ Վ.րդ. Լազարեան, *ծնեալ Վան 1873. ձեռնադրեալ 1901,*

Երեմիա Վ.րդ. Սահիանեան, *ծնեալ Ալէքսանդրապօլ 1863, ձեռնադրեալ 1903 թ.,*

Գաղէոս Վ.րդ. Ցարութիւնեան, *ծնեալ Երեւան 1885, ձեռնադրեալ 1913 թ.:*

Վարդան Վ.րդ. Գումայեան, *ծնեալ ի Շահնազար (Լոռի) 1882, ընկալեալ է Վեղար 1916, Միաբան Սանահնի Վանուց:*

Գրիգորիս Վ.րդ. Ծառավիշեան, *ծնեալ Շուշի 1888, ձեռնադրեալ 1882 թ.,*

Ռափէլ Վ.րդ. Ներսապեան, *ծնեալ Կ. Պոլիս 1888՝ ձեռնադրեալ 1920 թ.:*

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԵՆԱՍՏԱՆԻՆ ՍԵՒԱՆԱՅ

Վաճառնայր Նարէկ Արքեպ. Պուրաթէկեան

Գալուստ Աբեղայ, *ծնեալ 1842, ձեռնադրեալ 1876:*

Ղազէթ Վ.րդ. Թահուեան, *ծն. Յամաքարիղ 1877, ձեռ. 1903 թ.,*

Մատաց Վ.րդ. Ծալիեանեան, *ծնեալ Տփղիս 1871, ձեռնադրեալ 1914 թ.:*

Սարգիս Սարկաւագ,

ՎԱՆԱՀԱՐՔ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՎԱՆՈՒՑ

Զաքարիա Վ.րդ. Լալայեան, *ծնեալ 1863, ձեռնադրեալ 1899, միաբան Սանահնոյ վանուց եւ վանահայր Հաղբատի.*

Միքայէլ Վ.րդ. Գաւթեան, *հսկող Ս. Գէորգայ վանուց Մոզնոյ:*

Սուրէն Աբեղայ Քոռոսեան, *ծնեալ Ալաշկերտ 1884, ձեռնադրեալ 1913, Միաբան եւ վանահայր Ամարասի Վանուց:*

Մաշտոց Վ.ր. Ոշականի, *Գնդիվազու վանուց միաբան.*

Պետրոս Վ.րդ. Յակոբեան. *Միաբան Կաուց անապատի եւ վանահայր Ս. Թադէի վանուց Արտազի:*

ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ· ԵՂԻՇԷ Ս· ԱՐՔ· ԴՈՒՐԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս· ԱԹՈՌՈՅՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Եպիսկոպոսներ	6	
Վարդապետներ	28	
Սարկաւագներ	3	
Ուրբաթակիրներ	2	
Ժառանգաւոր սաներ	27	(որոնցմէ 6—ը ուրբաթակիր)
Աշխատաւոր եղբայրներ	30	
Մայրապետներ	13	
Համագումար միաբանութ.	110	

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

Միաւոյ Պատ. Նշանեան *Առենապետ*, **Մկրտիչ Պատ. Պալատեանի**, **Մատթէոս Պատ. Գալըշեան**, **Սիմէոն Ծ. Վրդ. Թելեան**, **Յարութիւն Վրդ. Պարոնեան**, **Համազասպ Վրդ. Գալուստեան** *Առենադպիր*, **Մուշեղ Վրդ. Հայրապետեան**։

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Վրթանէս Վրդ. Գասապեան — *Ա.Առենապետ*, **Խաչէն Վրդ. Փափազեան**, **Գիւրեղ Աբեղայ Տէր-Յարութիւնեան** *Առենադպիր*, **Ցովհաննէս Աբեղայ Սահակեան**։

ԴԻՒԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ **Կարապետ Նշանեան** *Դիւանապետ*, **Սղոմոն Վրդ. Գրիգորեան** *Արաքելի քարտուղար*. **Ասող Նշանեան** *Թղթակցութեանց քարտուղար*, **Ցակոբեան Պաղտասեան** *Արժանագրութեանց քարտուղար*։

ՄԱՄՆԱԻՈՐ ՊԱՇՏՕՆԵԱՆԵՐ **Տ՛Տ՛. Վահան Գաւաթ**, **Լեւոն Գալպպալեան** *Դործակատար կալուածոց*, **Գասիր Գրիգորեան** *Քարգման եաֆայի վանքին*, **Ցակոբ Գուլումճեան** *երաժիշտ-Ուսուցիչ եաֆայի վանքին*։

Վանքը իր շրջափակին մէջ կը պահէ ընկ երուսաղէմացի ազգայիններու հաւատոյ նախակրթարան եւ Մանկապարտէզ մը, ուր կը յաճախեն 140—ի չափ երկուս մանուկներ, որոնցմէ մաս մը գաղթական։ Նախակրթարանին մէջ կը դասախօսեն ժառանգաւորաց վարժարանի ուսուցիչներէն հինգ հոգի։

Երեք տարիէ ի վեր վանքին շրջափակին մէջ բացուած է նաեւ Սիօն Մանկապարտէզը, ուր կը յաճախեն վանքարնակ գաղթականներու 70ի մօտ երկուս փոքրիկները։

**** Ներկայ տարուան Մայիսէն ի վեր վերաբացուած է վանքին տպարանը, որ փակ կը մնար համաշխարհային պատերազմին հետեւանքով։*

ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՅՈՑ

Տ. ԳԻՒՐԳ ԱՐՔԵՊ. ԱՐՇԱՆԵԱՆ

ՊԱՏՐ. ՏԵՂԱՊԱՀ

ՆՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ցովհ. Արքեպ. Արշարունի (Ատենապետ)
Մեսրոպ Եպսկ. Նարոյեան (Բ. Ատենապետ)
Զարմայր Ա. քհնյ. Կէզիւրեան (Ատենադպիր)
Խորէն Ա. քհնյ. Ցարութիւնեան
Աբէլ Ա. քհնյ. Երէցեան
Վարդան Ա. քհնյ. Դերձակեան
Մեսրոպ քհնյ. Տ. Մեսրոպեան
Նղիազար » Տ. Բարթողիմէոսեան

ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ցարութիւն Մոստիչեան (Ատենապետ)
Լեւոն պէյ Փափազեան (դեր-Ատենապետ)
Ղազարոս Գէզազեան (Ատենադպիր)
Պետրոս պէյ Խորասանճեան
Տօքթ. Անտրէ Վահրամ
Հայկ Անտոնեան
Ստեփան Կուրտիկեան
Ցակոբ Թորոսեան
Սիմոն Մելքոնեան
Ցովակիմ Արիկեան
Դիւանապետ՝ Մ. Զուհաճեան
Գործակատար՝ Ա. Տէր-Ահարոնեան
Վարչ. Քարտուղար՝ Թ. Ազատեան

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Թ. Գօյաճեան (ատենապետ), Տր. Մ. Գալֆաեան (ատենադպիր), Ա. Տուխանեան, Ա. Մարտիրոսեան, Ա. Սարաֆեան, Մ. Փափազեան, եւ Ղ. Նշանեան։
Քարտուղար՝ Ե. Սրապեան։

AVO

ԹԱՆԱՍՏԱՆԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Սմբատ Եպսկ. Դազարեան (նախագահ եւ Պատր. փոխանորդ), Արտաշէս Ֆէսլեան (ատենապետ) Ղեւոնդ Ծ.ին. Մուրատեան (ատենադպիր) Ա. Ծ.ին. Յակոբեան, Ե. Ծ.ին. Քէլէաքէճեան, Հմայեակ Ծ.ին. Արապաճեան, Գ. Սինանեան, Տր. Գ. Վարժապետեան եւ Կ. Մալխասեան:

Քարտուղար՝ Արամ Ծ.ին. Պատմճեան (նաեւ նշանախօսութեան)

ՎԱՆՕՐԷՒԹ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Յ. Արսլանեան (ատենապետ), Ա. Զալուգեան (ատենադպիր), Յ. Դիմաթսեան եւ Խ. Գալէմքեարեան։

ՆՁԱՒԱՆՑ ՀՈԳԱՒՈՐՁՈՒԹԻՒՆ

Մարգիս Եպսկ. Տ. Մարգիսեան (ատենապետ), Տր. Գ. Վարժապետեան (ատենադպիր), Հմայեակ Ծ.վրդ. Պախթիյարեան, Գ. Սինանեան, Տ. Նազարէեան եւ Գ. Եկէնեան։

Քարտուղար՝ Ա. Մուրատեանեան

ՆԻՒՄՈՑԻ ՀՈԳԱՒՈՐՁՈՒԹԻՒՆ

Ե. Համբարեան (ատենապետ), Գ. Ջորեան (ատենադպիր), Յ. Դրալեան եւ Յ. Բրիկեան։

Համարակալ եւ հաշուեքննիչ Հ. Ֆէրուխան

Արկղակալ Ա. Շիրինեան

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ միւս պաշտօնեաներն են՝ Վաւերացման տեսուչ Գ. Հայկեան, Արձանագրութեան տեսուչ Ա. Թէլլալեան, Փոխանորդարանի քարտուղար Յ. Վարժապետեան, քարտապանապետ Պ. Սրապեան եւայլն:

AVO

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Իր հիմնարկութեան թուականէն (1833) ի վեր, Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցը Թուրքիոյ եւ արտասահմանի Հայութեան հոգածութեան ու գուրգուրանքին առարկայ եղող հաստատութիւնն մըն է։ Աբէնէն տագնապալի շրջաններուն, հնարաւոր եղած է հաւատարակշռել անոր մատակարարութիւնը, անմոռանալի բարերարներու, բարեսէր ազգայիններու եւ բարեպաշտակ մարմիններու նուիրատուութիւններով։ Իրատու յաջորդող հոգաբարձութիւնները չանացած են թէեւ օգտակար հանգիսանալ, սակայն ցաւալի է ըսել որ դեռեւ մինչ կարճատեւ եղած է անոնց գործունէութիւնը եւ քիչ անգամ արդիւնաւոր։ Այս պատճառով կարելի չէ եղած ապահով գետնի մը վրայ բարեկարգել հաստատութեան ներքին կազմակերպութիւնը։ Հայ հասարակութիւնը եւ մանաւանդ պարտականութիւն համարած են միշտ հետաքրքրուիլ Ազգ. Հիւանդանոցով՝ որուն արդի վիճակը պիտի ջանանք պատկերացնել այստեղ։

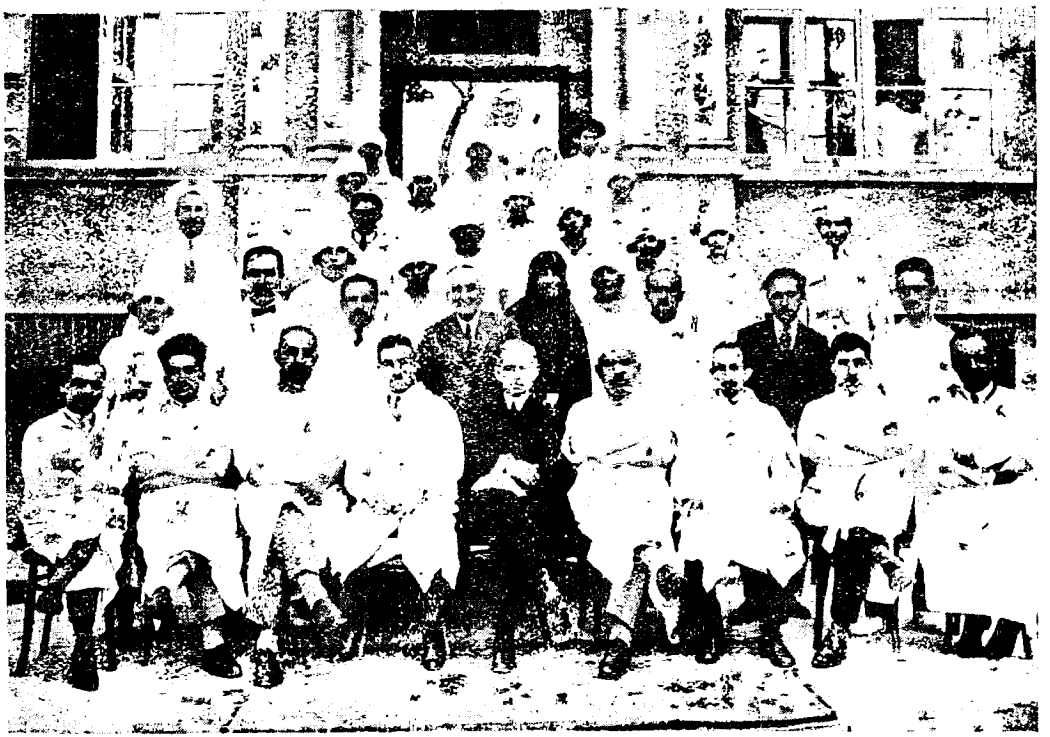
Ա. —ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

Ազգ. Հիւանդանոցի մատակարարութեան եւ հսկողութեան հոգը յանձնած է մինչ հոթը կամ ինը անդամէ կազմուած հոգաբարձութիւն մը, որ հաստատութեան գրասենեակին մէջ գումարած է իր նիստերը։ Արդի կազմն է հետեւեալը.

Սիրուն Տիւզեան (*Առենապետ*)
Սարաֆ Կեսարեան (*Փոխ-Առենապետ*)
Կարապետ Աչճեան (*Առենադպիր*)
Յակոբ Հալուճեան (*Դանձապետ*)
Տօքթ. Հ. Պլտտիվէրեան
Տօքթ. Պլեճեմէնեան
Միհրան Պօյաճեան

Հոգաբարձութեան Առենադպիրը եւ ուրիշ փաստաբան մը կը կատարեն կալուածական գործերու տնտեսկանդումը։

Իրասենեակի պաշտօնեութիւնը կը բաղկանայ տեսուչէ մը (ծ.

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՌԱԶՏԱԿԱԿԱՆ ՄԱՍԻՄԻՆ Ս. Փ. ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Մանուէլեան), տամարակալէ մը (Ե. Ինճէեան) եւ հաւաքչէ մը (Գ. Ներսէսեան)։ Հոգաբարձութեան կողմէ ընտրուած Տնօրէն մը (Ս. Նաւասարդեան) մօտէն կը տնկէ հաստատութեան առօրեայ գործառնութեանց վրայ։ Իրեն կ'օժանդակէ փոխ-Տնօրէն մը (Ն. Գարագաշ)։ Դիւանական աշխատութիւնները կը կատարեն դիւանապետ մը (Ա. Ե. Գարոնեան) եւ երկու քարտուղարներ։

ՊՕՍԹՈՆԻ ՕԺԱՆԴԱԿ ՄԱՐՄԻՆ. — Այս մարմինը, Ազգ. Հիւանդանոցին օգնելու նպատակով, կազմուած է Պօսթընի մէջ 1920ին եւ կը գործէ այդ քաղաքէն ի վեր։ Մինչեւ հիմա 2150 տոլարի չափ է իր նիւթական օժանդակութիւնը։ Ունի վարչական կազմ մը, որ հետեւեալն է։

Համբարձում Գասմաճեան (Ատենապետ)
Հմայեակ Հապէճեան (փոխ-Ատենապետ)
Կարօ Ծակոբեան (Ատենադպիր)
Գրիգոր Սպաճեան (Գանձապետ)
Զարեհ Քիւրճեան (Հաշուապահ)

Տեղապահ Ս. Ղօր հղուէ դիմումները կատարուած են պատասխանի Ազգ. մարմիններուն, կազմակերպելու համար նման օժանդակ մասնաճիւղեր։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ.— Հիւանդանոցի բժշկական կազմը, որ կը բաղկանայ գլխով կարգ եւ մասնագէտ հայ բժիշկներէն, հետեւեալն է.

Ս. Նահապետեան (բժշկապետ), Լ. Մալխասեան (վիրաբուժապետ), Ե. Շահպազ (ակնաբոյժ), Ց. Տաուսը (ականջի, քթի եւ կոկորդի մասնագէտ), Ն. Ուզունեան (մի քրոպագան), Տ. Ձէզայիրլեան (ջլախտաբոյժ), Գ. Մանուէլեան (վիրաբոյժ), Ռ. Զաքարեան (ինէօնթկէնի մասնագէտ), Խ. Փամուկչեան (ատամնաբոյժ), Գ. Ֆրըդճեան (մանկաբարձ), Գ. Շահնազարեան (վէներական եւ մորթային հիւանդութեանց բժիշկ), Ա. Մխիթարեան (բժիշկ), Ս. Մարաշլեան (օգն. ներքին ճիւղի) եւ Ս. Տ. Կարապետեան (օգն. լիմարաբոյժ)։

Հաստատութիւնը ունի նաեւ իր դեղագործը (Գ. Խաչերեան)։

Բ. — ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նախորդ տարուան ընթացքին Ազգ. Հիւանդանոցը հետեւեալ նուիրատուութիւններն ընդունած է բարեսէր անձնաւորութիւններէ եւ այլեւայլ մարմիններէ։

1. ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵՆ

		Թրք. Ոսկի
Տեարք Ա. եւ Մ. Թարակէօզեան եղբ. Նիւ-Եօրք	$ 4000	7239.80
Բարեսէր ազգայինի մը կողմէ կտակուած Հաստատութեան, կալուածներ գնելու համար	£ 569,15	5060.—
(Ուրիշ արդէն 1900 ոսկիի տուն մը գնուած է Մեծ Կղզի, Համաձայն կտակարարին փափաքին, իսկ մնացած գումարը Մայիսի մէջ գանձուած է։)		
Պատրիկ Կիւլպէնկեան	Լոնտոն	2000.—
Բարեսէր ոմն	£ 200	1838.—
Տիկին Սրբուհի Թարակէօզեան	» £ 200	1725.—
Տիկին Ն. Գ. Կիւլպէնկեան	»	1500.—
Միհրան Իբէճեան	Անվէրսէն կովերու համար	1250.—
Փաւլոս Կիւլպէնկեան	Լոնտոն	1200.—
Արմենակ Համբարձումեան	Բարիզ Ֆր. 10,000	1020.—
Խաչիկ Ավանեան	» Ֆր. 10,000	1011.13
Աւոս Ժրէնկեան	» Ֆր. 10,000	1011.12
Տիգրան խան Փէլէկեան	» $ 500	949.—
Ամերիկայի Օժանդակ միութիւն	Պոսթոն $ 300	582.52
Կիւլպէնկեան եղբարք	Նիւ-Եորք	400.—
Նեւրէս Կիւլպէնկեան	Լոնտոն	350.—
Բարիզի Տիկնանց Միութիւն		390.50
17րդ փողոցի Հոգաբարձութիւն	Նիւ-Եորք $ 150	277.—
Տիկին Մառի Կիւլպէնկեան	Լոնտոն £ 20	184.—
» Մարլեան	Անվէրս	180.—
Ն. Պէնկլեան	Լոնտոն £ 20	165.—
Բարեսէր Ոմն	Բարիզ Ֆր. 1000	96.24
Վ. Թորոսեանեան	Գրիւսէլ	96.04
Մանչէսթրի Տիկնանց Միութիւն	£ 10	94.75
Յովակիմեան	Անվէրս	91.90
» Հայկազուն Գուլումեան	Մարսէյլ	50.—
	Գումար	28762.—

AVO

2. ՊՈԼԻՍԷՆ

	Ֆրհ. ոսկի
Ղուլթիկ գիւղի Կրթասիրաց Միութիւն	650.—
Բարեսէր Ումն (Ռէօնիկեճեան ճառագայթներու համար)	269.44
Սիմոն Գայսէրլեան	200.—
Ներսիսեան Ապահովագր. Ընկ.	200.—
Բարեսէր երկու եղբայրներ	200.—
Սարգիս Գնանեան	100.—
Տիկին Հռիփսիմէ Հարեճց	100.—
Առաքել Առաքելեան	100.—
Սարգիս Յովակիմեան	100.—
Ա. Ասատուրեան	100.—
Թումիկ Պետարեան եւ Որդիք	100.—
Միհրան » »	100.—
Տիկին Բերուզ Մ. Եփրեմեան »	100.—
Ն. Մէտովիչ	100.—
Տիկին Վ. Թիւրապեան	60.—
Տիկին Վարդանոյշ Լ. Խաչեան	32.63
Տիկին Էլիզ Սմբատեան	50.—
Մովսէս Պալրճեան	50.—
Բարսեղ Բէհիճեան	50.—
Յ. Թորոսեան	50.—
Ալթըպարմաճեան Եղբարք	50.—
Բ. Երկանեան	50.—
Ց. Ասլանեան	50.—
Միխայէլ Փափազեան	50.—
Նադլեան-Լուբճեան	50.—
Զարեհ Խորասանճեան	50.—
Ճիվան Ամասեան	50.—
Հրաճս Պըյրճեան	50.—
Յակոբ Օնանեան	50.—
Մկրտիչ Սէրվեան	50.—
Տէր եւ Տիկին Ա. Հարեճց	50.—
Օտօզճի Պաճ Հասատուրիան	50.—
Գումար	3332.07

Դրամական օժանդակութիւններէ զատ Հիւանդանոցին նուիրուած են՝
Տեսութեան աստիճանը որոշող ապակիներու տուփ մը՝ իր յարակից մասերով, Տէրտէրի Ս.ին կողմէ։
Տնօրէնութեան սենեակին նուիրուած արծէքաւոր գորգ մը՝ Յակոբ Հովհաննէսի կողմէ։

ՈՂՈՒՅՅՈՒՆ ՏԿԱՀՆ ՆԱՀԱՊՆԻ ԱՐՍԱԿՆԵՐԱՆ
(Իր զաւկին հետ)

AVO

Դ. ՅԱՐԿԱԲԱԺԻՆՆԵՐ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿ ՄԱՍԵՐ

Համաժողովեան բուն Հիւանդարանը կազմող յարկաբաժինները կառուցուած են, 1905-6 տարուան ընթացքին, դիտական եւ առողջապահական պայմաններու համապատասխանող եղանակով մը։

Ունինան *յարկաբաժինները շինուած են Մաթուս եւ Աբիկ Ռնշճեան եղբայրներու ծախքովը։ Ասոնցմէ Ա. յարկաբաժինը կայակացուած է այրերու, արտաքին հիւանդութեանց, իսկ Բ.ը կիներու, արտաքին եւ ներքին հիւանդութեանց համար։*

Գալուստեան *յարկաբաժինները շինուած են Ներսովբէ եւ Մարիա կիւլպէնկեանց ծախքովը։ Ա. յարկաբաժինը կը ծառայէ իբր գործողութեան տեղ, հակաճեխարան, եւ ափսուանոց (Laboratoire)։ Բ.ը կայակացուած է ներքին հիւանդութեանց ենթակայ այրերուն։*

Գասպարեան *յարկաբաժինները կառուցուած եւ կահաւորուած են Յովհաննէս Գասպարեանի ծախքով։ Ա.ը կայակացուած է արտաքին հիւանդութեանց ենթակայ կիներու, իսկ Բ.ը կիներու ներքին հիւանդութեանց բաժինն է։*

Մարկոսեան *յարկաբաժիններէն առաջինը Մայրանոցի շէնքն է։ Այս բաժինը կատարելագործուած է Պատր. Տէզաւալէ Գէորգ. Արքեպ.ի անձնական ծախքով եւ այսուհետեւ պիտի կոչուի անոր ողբացեալ հնոջ անունով Նազենեան Մայրանոց։ Մայրանոցը կը բաղկանայ ընդարձակ սրահէ մը, ուր մահճակալներ դրուած են եւ չորս սենեակներէ, մանաւանդ հիւանդներու համար։ Առանձին կանոնաւոր սենեակ մը, դիտական նոր կազմածներով, պիտոյքներով եւ սպասներով օժտուած, յատկացուած է ծննդաբերութեան։*

Վ.Երջերս Տիկին Արզումանեան այս բաժնին նուիրեց իր հանդուցեալ ամուսնին Տօքթ. Մկրտիչ Արզումանեանի բժշկական ամբողջ գործիքները, սպասներն ու իքիրը՝ ծննդաբերութեան վերաբերեալ։

Մարկոսեան Բ. յարկաբաժինը յատկացուած է թոքախտաւոր այրերու։

Նեռէեան *յարկաբաժիններէն Ա.ը կը ծառայէ իբր Ներսոց այրեր։ Բ.ը յատկացուած է կին թօքախտաւորներու։*

Կիւլեռու Ծերասնոցը, *երկու սեռերու յատուկ Անկեալնոցն ու Ցիմարանոցները յարկաբաժնի մասնաւոր անուններ չունին։*

Ծերասնոցը անոթ ու ծեր ազգայիններու իբր վերջին պատըսպարան յատկացուած վայր մ'է, իսկ Անկեալնոցը՝ անտէր եւ անկարող անձերու ապաստանարան մը։ Կանանց ծերասնոցին մէջ անձնուիրաբար կը պաշտօնավարէ Ազաւնի Մայրապետ։

Հիւանդանոցը, իր պիտոյս մասերէն զատ, ունի հետեւեալ բաժանումները.

Դիւանատուն եւ Քիւրոյ. — *Հաստատութեան մայր դռնէն ներս ալ ու ձախ կողմերը կառուցուող շէնքին Ա. յարկը կը պատուին Տնօրէնութեան սենեակը, դիւանատունը, մասնաւոր ճաշարաններըը եւ բժշկական նախաքննութեան յատուկ սենեակ մը։ Բ. յարկը կը բաղկանայ ընդարձակ շքեղ հիւրանոցէ մը եւ յարակից մեծ ու վոքր սենեակներէ որոնք կը ծառային իբր ննջարան տնօրէնին, պաշտօնեաներուս եւ դիշերով բժիշկներուս։*

Հիւրանոցին մէջ կան հետեւեալ հին բաներարձներուն մեծագիր կենդանագրերը։

	Մեռած
Յարութիւն Ամիրա Պէգճեան	1834 *ին*
Սեմավէկ Էֆ. Կիւլպէնկեան	1886 *ին*
Պօղոս Պէյ Տաճեան	1863 *ին*
Կարապետ Ամիրա Պալեան	1866 *ին*
Յովհաննէս Պէյ Տաճեան	1869 *ին*
Սարգիս Էֆ. Կիւլպէնկեան	1892 *ին*
Տիգրան Էֆ. Կիւմիւշկէրեան	1893 *ին*
Միհրայէլ Էֆ. Յակոբեան	1904 *ին*
Աբէլ Էֆ. Ալճինան	1905 *ին*
Տօքթ. Սերվիչէն Էֆ.	
Տիգրան Էֆ. Գարակէօզեան	1896 *ին*
Գէորգիւս Էֆ. Թափաղրակեան	1896 *ին*
Աբրահամ Էֆ. Էզմեան	1925 *ին*

Գեղարան. — *Գեղարանին շէնքը հիմէն կառուցուած է 1906 թուականին, Տօքթ. Միհրայէլ Խորասանճեանի նուիրատուութեամբ, որուն կարեւոր յաւելումով մը մասնակցած են նաեւ անոր ժառանգորդները։ Գեղարանին մէջ կը պաշտօնավարին վկայեալ գեղագործ մը եւ օգնական մը։*

Հանդերձատուն. — *Հանդերձատունը մասնաւոր պաշտօնէի մը պատասխանատուութեան եւ վարչութեան ներքեւ դրուած առանձին շէնք մըն է, ուր կը պահուին, կը կարուին ու կը նորոգուին պատրաստի պարեանները ճերմակեղէններն ու զգեստները։ Ցաւալի է որ Հաստատութիւնը բաւարար ճերմակեղէն չունի։ Միայն ճերմակեղէնի եւ սաւանի համար մօտաւորապէս 70—75 ծրար կտաւի պէտք կայ։*

Հանդերձատան մէկ, հանդերձապահէն զատ, կը պաշտօնավարեն 7—8 տոգի. մէջ ձեռագէտ կարուհի մը, իսկ մնացեալները հիւանդանոցին պատսպարեալներէն օժանդակ կարուհի աղջիկներ են։

AVO

Լուացարան. — Հանդերձատան կից մասնաւոր յարկաբաժնի մը մէջ տեղաւորուած է լուացարանը, որուն տակովրէքինը յանձնուած է հանդերձապետուհիին: Ձեռնակեղէնները կը լուացուին գիտական վերջին պայմաններով կատարելագործուած մասնաւոր մեքենայի մը միջոցաւ, որ կը շարժի ելեքտրական մօթէօռով: Շաբաթուան մէջ, երկու օր միայն աշխատելով, մօտաւորապէս 2000 կտոր ձեռնակեղէն կը լուացուի: Նախորդ տարի, լուացարանին վերնայարկին պատուհանները նորոգուած են, շինուած է նաեւ քաց ձեռնակեղէններու երկաթ վերելակը:

Պալնիւ.— Հիւանդասրանները յատուկ լուացարաններէն զատ կայ արեւելեան ոճով կսկիծ բաղնիք մը, որ պրեթէ անգործածելի դարձած է քանի մը տարիէ ի վեր: Ամառուան 3 ամիսներուն միայն կարելի է օգտուիլ անկէ: Թէեւ տաք ջուր տալ յայտարարել կարելի է, սակայն շէնքը տաքցնելու հնարաւորութիւն չկայ: Կ'աշխատուի խոհանոցին տաք ջուրի շուռմարանը ընդարձակելով ռատիաթէօռներու միջոցաւ շէնքը տաքցնել, որուն հետեւանքով ամէն եղանակի կարելի պիտի ըլլայ օգտուիլ, առանց մասնաւոր ծախքի:

Մառան եւ Մթերանոց.— Ժամադակ մասերուն կարեւորագոյնները կը համարուին մառանն ու մթերանոցը: Մառանին մէջ կը պահուին բոլոր պարէնները, իսկ երկրորդին մէջ կը մթերուին փառաւանիւթի վերաբերեալ նիւթերու (փայտ, ածուխ, քարիւղ, հանրածուխ, գօք եւլն.) մթերքը:

Մառանին եւ մթերանոցին տակովրէքինները յանձնուած են մառանապետի մը:

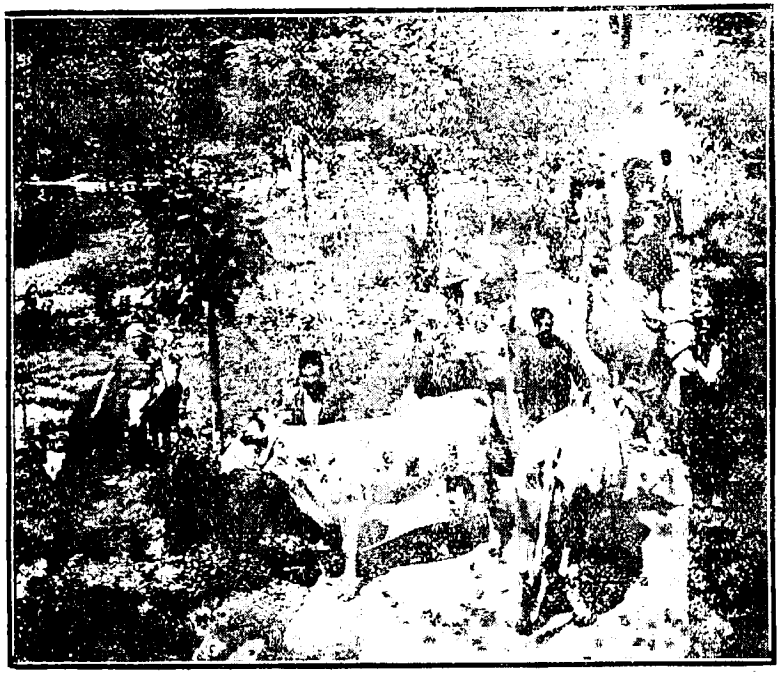
Խոհանոց.— Նոյն պահուն վերջին դրուքիւտով շինուած վայելուչ մասերէն մէկն է խոհանոցը, ուր վերջերս գնահատելի ձեռնարկ մը նկատած է, թէոմօթիփօնի մը հաստատումով: Այս գործիքին շնորհիւ կերակուրներու պատրաստութեան համար վառող հրակը կը տայթայթէ մէկեւնոյն տաքն եռացած ջուրը: Հաստատութեան պահպան պէտքերուն համար: Ամէն զգալի խնայողութիւն մը կը գոյանայ:

Ճաշասրահ.— Հիմէն կառուցուած 1911 ին, ունի երկու բաժանում, գոմը, ուր կը գտնուին հաստատութեան կաթ տուող կովերն իրենց տօթերով եւ Ախոռը, ուր կը պահուին վախտագրութեան ձիերը:

Ցիշատակութեան արժանի է անվերապահ Մխիթարն Խիչճեանի նուիրատուութիւնը (1250 ոսկի), որով գնուած են 8 կով եւ 2 ձի: Կովերը կը տայթայթին հաստատութեան համար անհրաժեշտ կաթին մեծագոյն մասը (տարեկան մօտաւորապէս 25000 օկ.):

Հաստոց.— Կան 200 է աւելի հատեր. կ'աշխատուի գիտական միջոցներով աւելցնել անոնց թիւը:

AVO

Ապգ. Հիւանդանոցին նոր գնուած կովերը

Հականեխիչ (էքիւվ).—*Գարամանեաններու նուիրատուութեամբ Հիւանդանոցը օժտուած է հականեխական չեռուսիչ (էքիւվ) մեքենայով մը, որ գետեղուած է Հանդերձատան ներքեւ գտնուած քարուկիր մառնաւոր սրահի մը մէջ։ Այս մեքենան պահանջուած ատեն կը հականեխէ հիւանդներուն անկողնի կազմածներն ու հագուստները։ Էքիւվի գործածութիւնը տեղի կ'ունենայ մասնաւորաբար մեքենական գործածութիւններու վարժ պաշտօնէի մը հսկողութեան ներքեւ։*

Հոգեւտուն.— *1913 ին Ապր. Հիւանդանոցը օժտուած է գեղակերտ ու քարուկիր Հոգեւտան շէնքով մը, առատաձեռնութեամբ Գառնիկ Սարգիսօֆի, որ տառնձնած է շինութեան ծախքին ամբողջովին վճարուելու։*

Ներկայ Հոգեւտունը իր մէջ ունի 3 բաժանում. 1. Գիահարան մը՝ ուր կը պահուին մեռելները. 2. Դիաղնարան մը՝ ուր ի հարկին դիաքննութիւն կը կատարուի եւ 3. Լուացարան մը։

AVO

Հոլէտունը նորոգութեան պէտք ունի։ Դ. Սարգիսօֆ խոստացած է այդ նորոգութիւնը եւս ընել տալ։

Ս. Փրկիչ Եկեղեցի.— Թաղթապրոնեան եղբայրներուն կողմէ հաստատուած շրջափակին մէջ վերաշինուած եկեղեցիին մէջ ամէն օր ժամերգութիւն կը կատարուի եւ կտակով սահմանուած հոգեհանգստեան պատարագներ ու պաշտօններ տեղի կ'ունենան։ Ժամերգութեանց ներկայ կը գտնուին Հաստատութեան պատսպարեալները, անկեալներն ու բարեւոքած հիւանդները, ինչպէս նաեւ մօտակայ թաղերէ ազգայիններ։ Ներկայ հոգեւոր հովիւն է Գեղամ Քհնյ. Եղլտըզեան։

Ռէօնթկէնի Բաժին.— Այս բաժինին հաստատումն ձեռնարկուած է 1921 ին, ու մօտաւորապէս 3000 ոսկի հաւաքուած է զանազան ազգայիններէ։ Այդ դրամարը դժբախտաբար այն ատեն իր նպատակին չէ յատկացուած մարգոյնութեամբ։ Հաստատութեան ամէնէն անհրաժեշտ մասը հանդիսացող այս բաժինը կատարելագործուելու պէտք ունի։ Կը կարօտի լուրջ ջանքերու եւ նուազագոյն 4—5000 ոսկի գումարի մը։

Աշխատանոց (Laboratoire).— Գալուստ Կիւլպէնկեանի նուիրատուութեամբ, 1911 ին հաստատուած է Միքրոպազննական եւ Տարրալուծական աշխատանոց մը, որուն վարչութիւնը յանձնուած է, 1913 տարուան Հոկտ.էն սկսեալ կարող մասնագէտի մը։

Այս Աշխատանոցին մէջ գիտական վերջին պահանջումներուն համեմատ կը կատարուին Միքրոպազննական, Հիւսուածաբանական եւ այլ ամէն տեսակ զննութիւններ՝ չափաւոր վճարման մը փոխարէն։ Այս բաժինն ալ պէտք ունի կարեւ մը անհրաժեշտ գործիքներու լրացման։

Ասոնցմէ զատ հետեւեալ երկրորդական մասերը կան հաստատութեան մէջ։

1.— Ջրաբաշխական քարուկիր եւ երկաթեայ աւազաններըը։

2.— Ելեքտրական մօթէօրով քանող երկու ջրհան. մէկը պարտէզէն դուրս, մէւսը շէնքէն ներս։

3.— Ֆահանայից եւ ներքին պաշտօնէութեան խուցեր։

4.— Հինգաձ առարկաներու յատուկ մթերանոց մը։

5.— Տարափոխիկ հիւանդութեանց յատկացուած յարկաբաժին, զոր շինել տուած է Գ. Ակվեան։

6.— Երկաթի աշխատութեանց յատուկ սենեակ։

7.— Առաղձագործարան։

8.— Փայտանոց։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՆԵՐ

1. — ՏԱՐԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՈՅՑ ՆԵՐՔԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ ԲԱԺՆԻՆ

(Սեպ. 1924 — Օգոստ. 1925)

	Հիւանդութիւն	1924 Սեպ. 1ին պարտաւոր	Մէկ տարուան մէջ	Ընդ ամէնը հիւանդաց	Բուժուած	Բարւոքած	Ուրացուած	Մեռած	1900 Սեպ. 1ի պարտաւոր.
1	Վարակիչ	6	99	105	74	2	5	16	8
2	Թոքային ուռկանութիւն	16	100	116	—	14	14	64	24
3	Շնչառական գործարանաց	5	89	94	57	18	3	8	8
4	Սրտի, արեան եւ երակներու	4	63	67	13	33	3	16	2
5	Մարսողական գործարանաց	6	101	107	73	2	5	23	4
6	Երիկամներու եւ միզային գործ.	8	48	56	23	13	1	15	4
7	Ջղային եւ ուղեղային	1	52	53	15	13	10	10	5
8	Ոսկորներու եւ յօդերու	3	31	34	25	7	1		1
9	Ջանազան	10	11	21	4	2	2	3	10
10	Ուրիշ բաժիններ փոխադրուած		24	24	—	—	24	—	—
	Ընդհանուր գումար . . .	59	618	677	284	104	68	155	66

Վերի ցուցակէն կը տեսնուի որ այս տարուան շրջանին դարմանուած են՝ 667 հիւանդ (336 այր եւ 341 կին)։ Ասոնցմէ՝ 284ը կատարեալ բուժուած, 104ը բարւոքած, 24ը զանազան բաժիններ փոխադրուած, 68ը առանց կարելոր փոփոխութեան կամ իրենց կամքով արձակուած եւ 155ը մեռած են. 66 հիւանդ (25 այր 41 կին) ալ Սեպ. 1ին կան պատրաստ։

Հիւանդութեանց 3/4ը հինցած (chronique) եւ 1/4ը սուր (aiguë) են։

Հիւանդներուն մեծամասնութիւնը գաւառացի են. Պոլսեցիները միայն 1/8 մասը կը կազմեն։ Դարմանուած հիւանդներուն մէջ կը գտնուին 9 Թուրք, 2 յոյն եւ 1 ռուս։

ՑԵՏԱԳԱՑ ՅՈՒՅԱԿԸ ՄԼԿ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄՈՒՏՔԸ ԿՐ ՅՈՒՅՆԻ(*)

	Այր	Կին	Գումար
Թնամատարական հաստատութիւններէն	95	85	180
Հիւանդանոցի Հոգաբարձութենէն	26	26	52
Իրենց խնդրանօք	33	35	68
Գոլոյ կողմի Թաղակ. Խորհուրդներէն	45	43	88
Բերայի » »	30	33	63
Ոսփորի » »	9	5	14
Սկիւտ. Գատ. գիւղի » »	10	5	15
Ազգապետարանէն	3	2	5
Ս. Յակոբայ Հիւանդանոցէն	6	2	8
Գալֆաեան Որբանոցէն		5	5
Կառավ. բժիշկներու կողմէ	26	5	31
Հիւանդ.ցի պատսպար. գաղթ. եւ պաշտ.ներէն	26	63	89
Գումար	309	309	618

Դարմանուած 677 հիւանդներուն վրայ 155 մահ ունեցած ենք: Բայց եթէ հաշուի մէջ չդնենք (64) թոքախտաւորները — որոնք ընդհանրապէս շատ յառաջացեալ վիճակի մէջ եկած են — այն ատեն այս թիւը 91 ի կ'իջնէ։

*Մահերու կարեւոր մէկ մասն ալ (71) մահամերձ ծերերէ կամ օրհասական հիւանդներէ պատահած է։ Ասոնք պարզապէս իրենց տանը մէջ չմեռնելու համար հիւանդանոց կը բերուին եւ այսպէսով մեր վիճակացոյցները կը ծանրաբեռնեն։ Այս վերջին պատակարգն ալ եթէ նկատի չառնենք այն ատեն (64+71=135) 677—185= (**542**) հիւանդի վրայ կ'ունենանք (155—135) **20** մահ որ ըսել է 0/0 3,65։*

21 Սեպտ. 1925 **Տօք. Ս. Նահապետեան**

(*) Այս ցուցակը դուրս են ոտի վրայ դարմանուելու համար եկող հիւանդները։

2. ՎԻՃԱԿԱԳՈՒԹԻՒՆ ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԲԱԺՆԻՆ

(1924 Սեպտ. 1ԷՆ մինչեւ 1925 Սեպտ. 1 դարմանուած հիւանդներ)

Մարսողական գործարանի հիւանդներու եւ արգանդի հիւանդներ.

Աղիքափուքիւն	36
Ափէնտիսիթ	17
Մալամապարկի բորբ.	1
Լէվրդի քաղցկեղ	3
Լէվրդի աւազ	6
Լեզուի քաղցկեղ (cancer)	1
Կոկորդի » »	1
Ստամոքսի կեղ (ulcère)	3
Աղեխցում (occlusion)	4
Փսխարմաշկի բորբոքում եւ Ջրլուղուքիւն	8
Տեռատոսուքիւն	18
Որբանի անկում	5
» պալար եւ փիսթիւլ	21

Միզ. սեռ. զար. հիւանդներ

Մոլինքի քաղցկեղ	5
Ջուարանի բորբոքում	26
Արգանդի բորբոքում պատուանդ արնհոսութիւն	44
Արգանդի փիպռօմ	10
Արգանդի քաղցկեղ	5
Արգանդի անկում	3

Երիկամունքի եւ ծնորմիգ. զարկղներու հիւանդներ

Երիկամունքի բորբոքում քար	3 1
Միզափամփուշտի բորբ. քար քաղցկ. փիսթ.	6 2 3 2
Փոսքաթի աուէնօմ	5
Թօռմոնի քաղցկեղ	1
Իտռօսէլ եւ վառիքօսէլ	7
Ֆիմօզիս	6
Միզանցքի նեղութիւն եւ փիսթիւլ	17

Կմախքի հիւանդութիւններ (Ոսկրային, հոդային, մկանային)

Ոսկրաբեկում	21
Խախտում (Lunation)	3
Արկածներ եւ ճիւղւածներ	18
Հրազէնի եւ դանակի վէրքեր	12
Ոսկրածուծի բորբոքում (Ostéomylite)	2
Դանկասկրի փոսուքիւն	3
Ոլնատիւնի ուռւականուքիւն (Mal de pots)	5
Ոսկորներու ուռւականուք.	12
Ոսկորներու sarcome	2
Ցօդուածներու բորբ.	9
Ցօդուածներու ուռւականուքիւն	15

Զանազանեալ

Empyème	3
Վահանագեղձի վերատճում	1
Ուղեղի ուռ	1
Adenosarcome	2
Adenites t. b.	9
Gangrène senile	8
Varices	9
Bec de Lievr	2
Phlegmons	
Authran	
Pustul maligne, bubons, abcès etc. etc.	44

Ընդհանուր գումար 454

Այս հիւանդներէն 376ը բուժուած, 27ը մեռած, 16ը վիրաբուժական դործողութեան ենթարկուելէ վերջ կամ առանց վիրաբուժական դարմանումի ենթարկելու, ուրիշ հիւանդութեան մը պատճառաւ փոխադրուած ներքին բաժինը, իսկ 35ը վիրաբուժական գործողութեան պէտք չտեսնուելուն կամ չհամաձայնելուն համար, արձակուած են։

21 Սեպտ. **ՅՕՐ. ՄԱԼԽԱՍ**

3. ՎԻՃԱԿԱԳՈՒԹԻՒՆ ԱՉՔԵՐՈՒ ԲԱԺՆԻՆ
(1 Սեպտ. 1924 — 1 Սեպտ. 1925)

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

	Հիւանդ
1.— Կոպերու ու արտեւանունքներու	34.—
2.— Արտաքին թաղանթներու	186.—
3.— Ներքին թաղանթներու	76.—
4.— Լոյսի բեկբեկման թերութիւններ (կարճատես, հեռատես), ու շիլեր	47.—
5.— Արտասուային գեղձերու եւ ցնցուղի	31.—
6.— Ջանգլաւ	35.—
Ընդհ. գումար	409

ԴՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.— Կոպերու (Trichiasis)	12.—
2.— Արտաքին թաղանթներու	4.—
3.— Ներքին թաղանթներու (Cataracte sclero-iridechomie)	16.—
4.— Շիլերու (Strabisme)	2.—
5.— Արտասուային գեղձերու ու ցնցուղի Extraction de sac lacrymel	3.—
6.— Ջանգլաւ (enucliation)	2.—
Ընդհ. գումար	39

1 Սեպտ. 1924 — 1 Սեպտ. 1925 տարուան շրջանին 409 աչքի հիւանդներ դարմանուած, եւ 39 կարեւոր գործողութիւններ կատարուած են: Աչքի հիւանդներէն մեծ մասը ոտքի վրայ դարմանել կարելի ըլլալուն, անոնցմէ միայն գործողութեան կարօտ ու կարեւոր՝ 49 հիւանդներ հիւանդանոց պառկած են.

21 Սեպտեմ. 925 **Տօքթ. Շահպազ**

AVO

ՏԱՐԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՋԼԱՀՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ԲԱԺՆԻՆ
(1924 Սեպտ. – 1925 Սեպտ.)

	Հիւանդ
1924 Սեպտ. 1 ին պատրաստը	102
1924 Սեպտ. 1 — 1925 Սեպտ. 1	
Ընդունուած	85
Բուժուած	21
Բարւոքած	34
Մեռած	29
1925 Սեպտ. 1 ի պատրաստը	103

Վերոգրեալ ցուցակէն կը տեսնուի թէ 21 հիւանդներ բուժուած են: Մահերուն մեծ մասը cachexie tuberculeuse *ի հետեւանքով տեղի ունեցած են:*

Տօքթ. Դ. Ճէզմիլեան

5. ՎԻՃԱԿԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՆՐԱՆՈՑԻ ԲԱԺՆԻՆ
(1 Յուլ. 1924 — 1 Սեպտ. 1925)

Ութը ամսուան շրջանին Ագգ. Հիւանդանոցի մայրանոցին մէջ տեղի ունեցած են 51 ծննդաբերութիւններ որոնցմէ 29ը աղջիկ եւ 22 մանչ:

Այս նորածիններուն քորքն ալ ողջ առողջ վիճակի մէջ մեկնած են մայրանոցէն, բացի երկու հատէն, որուն մին ֆրանկախտաւոր ծնողաց ծնունդ արդէն մեռը արգանդին մէջ մեռած մնացած էր բուսական ժամանակ, իսկ երկրորդն ալ placentu praevia central *ի պատճառաւ մեռած ծնած է: Այս ծննդաբերութիւններէն ոմանք քնսկական եղած են եւ ոմանց համար ալ գործողութիւններ կատարուած են. ատոնց կարգին երկու* opération cisariena abdominale conservatrice *եւ բազմաթիւ* versionներ *եւ* opplicaiion de forcers*ներ:*

Տօքթ. Գերմինեան

6. ՉԱՆԱԶԱՆԴ

Ռէօնթկէնեան ճառագայթներու բաժնին *մէջ գործիքներու կարեւոր մասը կազմող* emponle*ներու չգոյութեան պատճառաւ սակաւաթիւ հիւանդներ դարմանուած են վերջին քանի մը ամսուան ընթացքին:*

*** *Վերջին 3 ամսուան ընթացքին դարմանուած են նաեւ 51 ակռայի հիւանդութիւններ:*

*** *Միքրոպաղնային բաժնին մէջ մէկ տարուան ընթացքին տեղի ունեցած են 479 քննութիւն, որուն 112ը արեան, 147ը մէգի եւ 209ը այլեւայլ քննութիւններ են:*

AVO

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑՈՒՑԱԿ

1924 Սեպտ. 1 — 1925 Սեպտ.

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ ԸՆԴՈՒՆՈՒԱԾ, ԱՐՁԱԿՈՒԱԾ ՈՒ ՄԵՌԱԾ ՀԻՒԱՆԴՆԵՐՈՒ

1924 Սեպտ. 1 ի պատրաստը՝

	Այր	Կին	Գումար	
Հիւանդներ	53	50	103	
Ցիմարներ	47	55	102	
Ծերեր եւ պառաւք.	39	91	130=	335

1924 Սեպտ. 1 էն 925 Սեպտ. 1 ի ընդունուածներ

Հիւանդներ	509	521	1030		
Ցիմարներ	35	49	84		
Ծերեր եւ պառաւք.	32	80	112=	1226=	1561

1924 Սեպտ. 1 էն 925 Սեպտ. 1 ի արձակուածներ

Հիւանդներ	419	419	838	
Ցիմարներ	26	28	54	
Ծերեր եւ պառաւք.	14	64	78=	970

1924 Սեպտ. 1 էն 925 Սեպտ. 1ի մեռածներ

Հիւանդներ	96	79	175		
Ցիմարներ	14	16	30		
Ծերեր եւ պառաւք.	20	37	57	262	1232
			1925 Սեպտ. 1 ին պատրաստը		329 *անձ*

1925 Սեպտ. 1 ի պատրաստը՝ հետեւեալ բաժանումներով

Հիւանդներ	47	73	120
Ցիմարներ	42	60	102
Ծերեր եւ պառաւք.	37	70	107
		Գումար	329

AVO

ՇԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1 Սեպտ. 1924 — 1 Սեպտ. 1925)

Տարուան մը ընթացքին հետեւեալ կարեւոր շինութիւններն ու նորոգութիւնները եղած են Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ.

1. *Յակոբեան յարկաբաժնի պարտէզին կողմը բացուած դրան առջեւի չիմէնթօ բրօթուարը:*

2. *Մահճակալներուն ոտքերն ու թելերը մեծ մասով:*

3. *Նոր շէնքերու գործարաններուն սիճօնները.*

4. *Յակոբեան, Կիւլպէնկեան եւ Ունճեան յարկաբաժիններուն, ինչպէս նաեւ Մարկոսեան, Ներսէսեան յիմարանոցի եւ կանանց յարկերու թէռասները, կոմինտրներու ջուրի զինկոյէ ճամբաները ամբողջովին, Ունճեան յարկաբաժնի կայծակէ փլած ծխնելոյզը:*

5. *Կիւլպէնկեան յարկաբաժնի երկու կողմերու անցքերուն պատերու նորոգութիւն, ծեփ եւ ներկ:*

6. *Ջրհաններու նորոգութիւն Ա. եւ Վ. Կեսարիան եղբայրներուն կողմէ:*

7. *Անասնարանի սալայատակը բարձրացնելով սկառայի վրայ առնուած եւ նորոգուած:*

8. *Կիւլպէնկեան, Ունճեան եւ Յակոբեան յարկաբաժիններուն ճաշի վերելակներու նորոգութիւն, իրենց ելեքտրական զանգակներով:*

9. *Տնօրէնութեան սենեակը 7 յարկաբաժիններու հետ յարաբերութեան դնող հեռաձայնի գործիքի վերահաստատում:*

10. *Յարկաբաժիններէ ոմանց մէջ բէրմօսիճօճի (պանես) հաստատում. Ջաւրի ծորակներու շինութիւն:*

11. *Մեւելակառք մը շինել տրուած եւ գործողութեան յարկաբաժնի հիւանդ փոխադրող երկու կառքեր նորոգուած:*

12. *Ելեքտրական լոյսերու ամրոցացում:*

*** *Պարէնի փոխադրութեան կառքի մը շինութիւնը յանձնարարուած է: Շինելու վրայ են նաեւ հիւանդներուն ճաշ տրուելու համար փայտէ ճերմակ լաքէ ափսէներ եւ տախտակէ ցած աթոռներ.*

Իսկ թոյլատու պայմաններ ստեղծուելուն պէս շինել տալ ժտարրուած են՝ Հիւանդանոցի պարտէզին ճամբաները, բաղնիքը, Մարկոսեան եւ Ներսէսեան յարկաբաժնի ետեւի շէնքին պատուհաններն ու կոտրած ապակիները, պարտէզին երկու աւազանները. փոդոցի անկիւնին պատը, խոհանոցին եւ դիւանին կոմինտրները եւ հին շէնքերու ամբողջ տախտակամածները. Մտադրուած է նաեւ նոր շէնքերուն ետեւի կողմը եղեւինի ծառեր տնկել:

Ս. ՓՐԿՉԵԱՆ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ

(1848—1868)

Գեղեցիկ է և նուիրական սովորութիւնը, որ ստրուէ տարի դէպի Ազգ. Հիւանդանոց կը փութացնէ խոստնեալ բաժմութիւն մը, ծանելու զանազան տարիդարձներ, օրհնելու յիշատակը այն վեհ բարեբարներուն, որոնք իրենց առատաձեռնութեամբ նուէրներով կանգուն պահած են Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայի հիմնած դիմութեան տունը։

ՏՕՔԹ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Նե մեր ժողովուրդը դարէ մը ի վեր, չդադրեցաւ քնաւ պանծացնելէ Հիւանդանոցին բարեբարներուն անունները, զոր սերունդէ սերունդ ուսանդեց երախտապէտ հաւատարմութեամբ և պիտի ուսանդէ դեռ ապագայ սերունդներու։

Պէզճեան, Պալեան, Տատեան, Կիւլպէնկեան, Ոսկեան, Յակոբեան, Մարկոսեան եւայլն, ամէնուն սրտին վրայ խորաքանդակ արձանագրուած է այլեւս, այն մեծ նպաստանեբուն համար զոր յօժարակամ տրամադրեցին անոնք, Ս. Փրկչեան Հաստատութիւնը իր հնամենի խարխուլ վիճակէն սրդէ չքնդութեանը բերելու։

* * *

Իրենց ներլուղը հիւսել չէ նպատակս, այլ՝ անոնց պատկառելի յիշատակին յարգանք մը ընծայելէ յետոյ, ըսել, ինչպէս ըսած եմ ուրիշ անգամներ, թէ՝ Ազգ. Հիւանդանոցի բարերարներուն քով կայ խումբ մըն ալ ժուռացութեան մատնուածներու, որոնք ո՛չ նուազ արժանի են վկայելումի։

Այդ մոռցուածներն են՝ Հիւանդանոցին բժիշկները, որոնց աշխատանքին ու ջանքերուն չատ բան կը պարտի այդ հաստատութիւնը՝ իր գոյութենէն ու համբաւէն։ Հայ բժիշկները հոն չա՜տ արցունքներ սրբեցին, բազմադիմի դժնդակ ցաւեր ամոքեցին, վշտակիրներու ահագին լեգէոն մը խնամեցին, ու բուժեցին բազմերամ հիւանդներ, որոնցմէ չատեր՝ յետոյ Հիւանդանոցին բարերար հանգիսացան, նպաստամատոյց և հոգածու եղան։

Այդ բժիշկներուն չնորհիւ էր որ, Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցը, տարիներու ընթացքին, հետզհետէ պիտական յատուկդիմութիւններու բարիքը վայելեց ու կը վայելէ, և երբեմն ալ՝ այդ բժիշկներուն պահանջումներովն ու թելադրութեամբն էր որ Հայ կրնատներ փութացին Պէզճեան հին չէնքը բոլորովին նոր չինելու։

*
* *

Հիւանդանոցին պատմութեամբը հետաքրքրուող մը, անկարելի է որ զանց առնել ուզէ հոն պաչտօն ունեցած հին ու նոր բժիշկներուն գործառնութիւնը, և չմղուի երեւան հանելու այն անձնուիրութիւնը, զոր ունեցած են զանոնք, չատ անգամ ի վնաս իրենց անձին, և որով ջանադիր եղած են հարկ եղած խնամքը տանիլ, հոն տպաւորանած ցաւագարին, տխուժչահին կամ վիրաւորին։

Մոռցուածներ են այդ բժիշկները, և ես փոխանակ կ'ըզգամ այսօր, գո՛նէ հարեւանցի մը յիշատակել զանոնք, հնագոյներէն այս անգամ սկսելով։

Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցը Նալբը Գալաթի ծովափին եէսի Գուլէ փոխադրուելէն մինչև այսօր ունեցած է չա՜տ

թողով Հայ բժիշկներ, որոնց թոյլտն ալ, փիչ քացառութեամբ, դժբաստանքի արժանի անուն թողած են նոն։

Այլ սակայն՝ իր բացումէն, այսինքն 1832—33էն մինչև 1848, չգիտեմ ինչո՞ւ, Հայ բժիշկ բնա՛ւ չէ ունեցած, նա՛պա բժիշկ անունը կրող ու բժշկական պատուական արուեստին առաւեր եղող կարգ մը իտալ և յոյն ինքնակոչ դեղաձախներ, չալփաղվի տգէտներ, որոնք մեր խեղճ Հիւանդասնոցին ղէկը ձեռքերնին առած, զայն աւելի իրենց գօշաքաղութեան խաղալիկ ըրած են, առանց հիւանդախնամ սուրբ գործին նուիրուելու։

Առաջին Հայ բժիշկը, որ այս օտարներէն յետոյ Ազգ. Հիւանդանոցի սեմէն ներս ոտք դնելու բաղդը ունեցած է, ՅԱԿՈԲ ՊԻՇԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ անուն ղինուորական բժիշկն է. այդ խանդաղատ, վառվռուն, ազգասէր ուսումնական երիտասարդը, որ միանգամայն քաջ նկարիչ ըլլալով, իր ուսանողութեան չրջանին մէջ իսկ կայս. Բժշկական Վարժարանին «մարմնային գծագրութեան» դասատու կը կարդուի, ինչպէս պատմած են լինձ Սերվիչէն և Ստ. Ասլանեան ժամանակակից բժիշկները։

Յակոբ պէյ Յովհաննէսեան՝ երբ 1848ին իր բժշկական վկայականը կ'ստանայ, կը հրաւիրուի Ազգ. Հիւանդանոցի բժշկապետութեան, զոր սիրով յանձն կ'առնէ։

Բայց սարսի մը միայն կրնայ վարել այդ պաշտօնը և կը հրաժարի. պատճա՞ռ, որովհետև Հիւանդանոցի ողբալի վիճակէն չափազանց ազդուած, նախանձախնդիր կ'ըլլայ և պահանջող կարգ մը անհրաժեշտ բարեկարգութիւններու, ի՛նչ որ բնա՛ւ և բնա՛ւ հաճելի չըլլար Հիւանդանոցին այն ատենի վարիչ միաձեռան ազնուրուն, որոնք՝ փոխանակ խեղճ հիւանդներուն օգուտը մտածելու և անոնց բարեկեցութիւնը համար առաջարկ բերող բժիշկին անսալու, և ահա միաձայնութեամբ իակարգ մը կը լսուին անոր և ամենաստորին վարմունքով՝ զոր ամօթ կը համարեմ հոս յիշել, զայն Հիւանդանոցէն դուրս վանել կուտան։

* * *

Ցակոբ պէյ ցաւած կը մեկնի, հետը տանելով իր ծրագիրները, որոնք անկասկած օգտակար ըլլալու սահմանուած էին։

Հիւանդանոցը տարի մը առանց բժիշկի կը մնայ, և 1851ին պաշտօնի կը կոչուի Անդրիանապօլսեցի ՏՕՒԹ. ԳՈՎ. ՍԼՔ ՊԼՅՐԱՆ, Բարիզի համալսարանէն փայլուն կերպով վկայուած, որ սեմենտեայ սիրով և անձնուիրաբար կը փարի Հիւանդանոցին, կ'աշխատի զայն ինկածութենէ հանել, անմիջական բարեփոխութիւնները ընել, հիւանդներուն անունդր, դեղերու պատրաստութիւնները, դարմանիները քիչ ու չատ կանոնաւորել և իրեն համար ալ Հիւանդանոցը գիտական աշխատութիւններու վայր մը ընել, բայց դժբաղդաբար չի յաջողիր, սա ալ վիճակակից կ'ըլլայ նախորդ բժիշկին, իր բազմազան օգտակար առաջարկներովը ու պահանջներովը դժգոհ կ'ընէ վանձ !!! ադամներ, ծախսարար կը նկատուի և օրին մէկն ալ կոպտութեամբ կը ճամբուի։

Պէյրան՝ որ Կ. Պոլսոյ ծովային հիւանդանոցին ալ բժիշկն էր, խորապէս յուզուած ու զղջած կը թողու Հիւանդանոցը 1853ին[1] և նաև Կ. Պոլիսը, ուր կը դառնայ Բարիզ, ուր կ'ունենայ նկատելի դիրք, հեղինակ կ'ըլլայ գիտական լուրջ աշխատութիւններու, կը գրէ հատորներ, որոնք դեռ այսօր մեծ գնահատութեամբ կը յիշուին, և հրապարակ կը հանէ Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ ունեցած պաշտօնին նկատմամբ ալ ֆրանսերէն տեղեկագիր մը, այժմ բոլորովին սպառած։

*
* *

Պէյրանի հրաժարելէն վերջ Հիւանդանոցը ճիշդ վեց տարի գերի կը մնայ ազանութու քմահաճոյքին, ու դարձեալ խազային՝ օսմարագի կեղծանուն բժիշկներու, որոնք մուկս-

(1) Այդ թուականին էր որ Տօքթ. Սևրիվիչեն Ուսումնական Խորհուրդի Ատենապետը ըլլալով, կը յաջողի Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ երկրագործական վարժարան մը բանալ տալ, հոն պատսպարուած որբերուն դաստիարակութեանը համար. ի՜նչ լաւ ձեռնարկ։

բու պէս իրարու ետեւէ հոն կը մտնային, կ'ելլային անտէր հիւանդներուն և անկարողներուն վնասակար ըլլալու տխուր մտանագիտութեամբ։

Հիւանդանոցը կ'իյնայ ողբալի վիճակի մը մէջ, այս մասին գաղափար մը կազմելու համար բաւ է կարդալ այն տեղի Մեղու անուն չաթախթաներին հետեւեալ տողերը.

«Վախէ դրեթէ վեց ամիս առաջ հոն անունդ բժիշկ մը «դրուած էր, որ ո՛չ իր արհեստին վկայականը ունէր և ո՛չ «իբրև բժիշկ ճանչցուած էր, երբեմն ալ եղած էր, որ դե«զագործները մերժած էին անոր ներկիդան հիւանդի մը մեռ«նելուն պատճառ ըլլալու վտանգին ու մեղքին մասնակից «սեպուելու ան։ անանկ բժիշկ մը, որ հինգ վեց ամիսի «մէջ չէր կրցեր աւողջացնել այն հիւանդները, որոնք մէկ «երկու չաբթու մէջ աւողջացան, անկէ ետեւ ևկող բժիշկին «ձեռքովը։» (Մեղու կ. Պոլիս 20 Փետրուար 1860, թիւ. 89 «էջ 34)։

* * *

1859 Յուլիսին այդ ապիկարը կը ճամբուի և. Հիւանդանոցը Հայ բժիշկի երես կը տեսնէ. պաշտօնի կը կոչուի Բարիզի Համալսարանէն 1855ին վկայուած ՏՕՒԲ. ԳԷՈՐԳ. ԹԱԳԻՒՐԵԱՆը։

Սա ալ պաշտօնի անցած օրէն հետամուտ կ'ըլլայ ստիպողական եղած բարեկարգութիւնները մտցնել հոն։ կանոնագրութիւն մը կը պատրաստէ, յիմարներու բաժնին հոգածու ըլլալ, ամէն կարգ կանոն դնել կ'ուզէ, կ'աշխատի եռանդով ու անձնուիրաբար, բայց նրբ կը տեսնէ՝ որ իր բոլոր առաջարկները «Ձայն բարբառոյ յանապատի» կը մնան, կը յուսահատի, և փոխանակ իր արժանապատուութիւնը պահելով հոնկէ հեռանալու, կ'սկսի անտարբեր ու զանցառու պաշտօնավարութիւն մը ունենալ, բժիշկի աննեղելի ընթացք, որ սոսկ տեղի կուտայ չատ անկարգութիւններու, հրապարակա-

յին բառն բաղաքներու, այն ատենէն՝ որ Տօքթ. Սերվիչէն՝ իբրև անդամ Գերագոյն ժողովի, առաջ կը նետուի, Տօքթ. Ստ. Ալանեանը իբրև քննիչ Հիւանդանոց կը ղրկէ. անոր միջոցաւ տեղեկագիրներ պատրաստել կուտայ և Հիւանդանոցի ոլորմիկի դուռերուն խնամքի քննադատութիւններով հրապարակաւ պատկերացնել տալով, կը յաջողի վերջապէս պաշտօնանկ ընել Հիւանդանոցին որկացած վարիչ մարմինը, և անոր տեղ՝ 1860 Մարտ 4ին Գերագոյն ժողովին կազմել ընտրել տալ ուխտը անձերէ բաղկացած կանոնաւոր Հոգաբարձութիւն մը, որուն երկու անդամները՝ առաջին անգամ բլլալով, բնաւ չկրնային կ'առնուէին, Տօքթ. Մօզեանը և Տօքթ. Յարութիւնեան, Բարիզի Համալսարանէն վկայուածներ, 1850ին և 1859ին։

* * *

Սակայն՝ Տօքթ. Թոփճեանի պաշտօնի վրայ երկար չի մնար, կը հրաժարի 1860ի վերջերը, և անոր յաջորդ կը կարգուի 1861 Յունուարին՝ Բարիզէն 1858ին չրջանաւարտ ՏՕՔԹ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԱՑԵԱՆը։

Տօքթ. Չայեան միայն ներքին հիւանդութիւններու և վիրաբուժութեան ճիւղերը կ'ստանձնէ, և որպէս զի աչխատութեան բաժանումով Հիւանդանոցին ընդհանուր բժշկութիւնը աւելի կանոնաւոր ու ներդաշնակ ընթացք ունենայ, կը պահանջէ՝ որ խնամքներու բաժինը յանձնուի ուրիչ բժիշկի մը խնամքին և կը յաջողի արդարև, ինչ որ մեծ բարիք մը կ'ըլլայ...։

Հոգաբարձութեան անդամ երկու բժիշկները ՄՕՉԵԱՆ և ԽՕՐԱՍԱՆՃԵԱՆ յանձն կ'առնեն տարի մը անձնուիրաբար վարել այդ բաժինը. Տօքթ. Մօզեան այրերու չիմարանոցին բժիշկ կ'ըլլայ, իսկ Տօքթ. Խորասանճեան կիներու չիմարանոցին։

Բայց 1862ին կը հրաժարին այս վերջիններէ և Չայեան առանձին կը մնայ բոլոր բաժիններուն պետը, առանց օգնականի մը ունենալու. կը պաշտօնավարէ մեծ հեղինակութեամբ մինչև 1864, ապա կը հրաժարի։

* * *

Զայեանի յայտարդ կը նշանակուի Բարիզէն նոր ևկող ՏՕՔԹ. ՄԻՒԱՑԻԼ ՌԱՖԱՑԿԼԵԱՆը, որ քանի մը ամիս անձնուիրաբար կը պաշտօնավարէ ու գնահատելի կարգ ու կանոն կը մացնէ հիւանդանոցին մէջ, յետոյ կը պահանջէ՝ որ գոնէ ճամբու մը ծախք որոշուի իրեն, քանի՛ որ Բերայէն մինչև Եչամ Տաղէ ձիով հրթռեակելու հարկին մէջ կը գանուէր, ու չէր կրնար ասկէ զոհողութիւններ ընել. բայց հիւանդանոցին ազգատ պիւտճէն չէր կրնար գոհացում տալ այս արդար առաջարկին և Տօքթ. Սերվիչէն այդ միջոցին կ'ուզենայ իր մեծ դերը։

Նկատի առնելով հիւանդանոցին նիւթական անձուկ վիճակը, կը համոզէ չորս բժիշկ, որոնք յանձն կ'առնեն յայտարդաբար երեքական ամիս ձրիաբար պաշտօնավարել։

Առաջին հերթիր կը վիճակի ՏՕՔԹ. ՄՕՋԵԱՆի, երկրորդը՝ ՏՕՔԹ. ՌԱՓԱՑԿԼԵԱՆի, երրորդը՝ ՏՕՔԹ. ԽՕՐԱՍԱՆՃԵԱՆի, և չորրորդը՝ ՏՕՔԹ. ՆՈՒՐԻՃԱՆի։

* * *

Ա քանչելի պաշտօնավարութիւն մը կ'ունենան այս չորս բժիշկները և այդ միջոցին կը յայտնին իրենց չուրջը լսլորել Հայ բժիշկներու խումբ մը, նախագահութեամբ Տօքթ. Սերվիչէնի, խորհրդակցութիւններ կատարելով՝ մանաւանդ կանոնագիր մը կը խմբագրին հիւանդանոցին համար և այսպէս հայը կ'ըլլան զգալի բարեկարգութիւններու. չորս տարիներու ընթացքին՝ հետզհետէ հոն ևկող գացող բժիշկները աւելի հատատեցին, և կարելիութեան սահմանին մէջ Ս. Փրկչեան Ազգ. հիւանդանոցը բերին հասցուցին այսօրուան դիտական յառաջդիմութիւններու արամադրած գոհունակ վիճակին։

Երկար կ'ըլլար խօսիլ այդ բժշկական բարեկարգութիւններուն վրայ, որոնք առանձին ուսումնասիրութիւն կը պահանջեն. սակայն միայն ըսեմ՝ որ հիւանդները օրինաւոր խնամք ունեցան, իրենց կեչումին հոգեբին նուիրուած բժիշկներէ, վիրադարմանութիւնը, վիրաբուժական գործողութիւն-

ները ժամանակակից գիտական պահանջներուն համաձայն կատարելի սկսան, ախտերը մանաւոր ցուցակներու մէջ նշանակելի, յիմարները՝ որոնք չղթայապիրկ՝ իբրև յանցաւորներ, ոճրապարտներ կապկպուած՝ ծեծերով միայն կը պահուէին, իբրև հիւանդ նկատուելի ու դարմանուելի սկսան. ենթակայ նշան հոգածու խնամքի ու չատերն ալ բուժուեցան. ասկէ աւելի ի՞նչ մեծ բարերարութիւն, ասկէ աւելի ի՞նչ մեծ բարեգործութիւն. չէ՞ որ Մեծն Հիպոկրատ ըսած է որ՝ «երբ բժիշկ մը փոքրիկ ցաւ մը իսկ կ'անցուցնէ, նա արդէն իսկ մեծ բժշկութիւն մը և բարերարութիւն մը ըրած կ'ըլլայ»...

* * *

Այս չորս բժիշկներէն յետոյ պաշտօնի կը կոչուի 1866ին ՏՕՔԹ. Ն. Պ. ՄԱՏԹԻՈՍԵԱՆ, արդի Հայ բժշկական դասուն ամէնէն նկատելի դէմքը և երիցագոյնը, որուն օրով Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցին բժշկութեանը համար կ'սկսի նոր ու ամենակարեւոր թուական մը, իսկապէս բժշկագիտական, որուն անսպառ հետեւող եղան ապա, Ինճիճեանի, Իւթիճեան, Ձիլալեան, Այվազեան, Նահապետեան, Օրմանեան, Հիւնքեարպէյլեան, Թիւլաքեան և ուրիշներ։

Կ'արժէ որ Տօքթ. Մաթիէոսեանով սկսած թուականը, մինչև Հիւանդանոցին վերաշինութիւնը՝ 1888, մանաւոր յօդուածի նիւթ ըլլայ, և 1888էն մինչև մեր օրերն ալ առանձին գլուխ մը։

ՏՕՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ Ց. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Բարիզ

ՀԱՅ ՈՐԲՈՑ ԵՒ ԳԱՂԹԱԿԱՆԱՑ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

(1 ՍԵՊՏ. 1924—31 ՕԳՈՍՏ. 1925)

Ա. ԿԱՅԱՆԱԲՆԱԿ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐ

Խնամատարութեան գործունէութեան գլխաւոր առանցքը շարունակեց կազմել, նոր տարեշրջանին ևս, Պոլսոյ կայանարնակ գաղթականութեան հոգածութիւնն ու խնամքը: Սեպտեմբերի սկիզբը 11 զանազան կայաններու պատսպարեալ գաղթականութեան թիւն էր 6000, տարուան ընթացքին, այս թիւին վրայ եկան աւելնալ Սեւ Ծովու եզերքներէն եւ կերր. Անատոլուէն Պոլիս հասած 1000ի մօտ նորեկ գաղթականներ: Տարուան ընթացքին կայաններէն արտաահման սեկնող գաղթականներուն թիւը եղաւ 1000, շուրջ 2000 գաղթականներ ալ ինքնապահ դառնալով մեկնեցան կայաններէն հաստատուելու մօտակայ քաղերը, շարունակելով վայելել Խնամատարութեան նիւթական ու բարոյական օժանդակութիւնները: Այս տարեշրջանին Խնամատարութեան ամենամեծ ծիգը եղաւ նուազագոյնի իջեցնել գաղթականներու եղած օժանդակութեան չափը, Խնամատարական խիստ անծուկ պիտոյքին եւ գաղթականները հետզհետէ ինքնապահ դարմնելու անհրաժեշտութիւնը երկու ուժեղ պատճառները եղան այս ծիգին եւ որպէսզի այս աշխատութիւնը իրական, արդար եւ արդիւնաւոր ըլլայ՝ դիմեցաւ ուղղակի իրենց՝ գաղթականներու աջակցութեանն ու գործակցութեանը. Այս նպատակով տարուան սկիզբը իւրաքանչիւր կայանի համար ընտրվի կազմուեցան 5—7 հոգինոց յանձնախումբեր, «կարգապահական Մարմին» անունով, որոնց պարտականութիւնը պիտի ըլլար օգնել կայանի հսկիչներուն՝ կարգապահական, մաքրութեան եւ վարակարարական գործերու մէջ եւ որոշելու համար կայանարնակ գաղթականներուն նիւթական վիճակը, պատիճանը, բաժնելով զանոնք երեք դասակարգի. Ա) չքաւոր, նպաստի կարօտ եղողներ, Բ) նպաստի կարօտ չըլլալով հանդերձ ժամանակ մը եւս ապգին օժանդակութեան պէտք ունեցողներ, Գ) բիչ քէ շատ ապրուստնին ապահոված ըլլալով ի վիճակի համարուած գաղթականներ՝ որոնք սեննակ վարձելով կրնան կայանէն հեռանալ: Ամէնուն ծանօթ է թէ գաղթականի մը ունեւոր կամ չունեւոր ըլլալը ճշդել ո՛րքան դժուար է: Այս ուղղութեամբ թափուած աշխատանքը որքան յոգնեցուցիչ ու դժուար, այնքան ալ օգտակար ու արդիւնաւոր եղաւ Խնամատարութեան համար: Անգամ մը որ վերոյիշեալ մարմիններու օժանդակու-

Թեամբ կարելի եղաւ գէթ մօտաւոր կերպով ճշդել իւրաքանչիւր գաղթականի նիւթական վիճակը, կը մնար համապատասխան միջոցներ ձեռք առնել արժեցնելու այդ աշխատանքը: Ի վիճակի եղող գաղթականները, երեք ամսուան պայմանաժամով մը, հրաւիրուեցան մեկնիլ կայաններէն: Բ) դասակարգիչ. գաղթականները արտօնուեցան մնալ իրենց տեղերը ժամանակ մը եւս, մինչեւ որ այլեւս ազգային օժանդակութեան պէտք չունենալով հեռանան կայաններէն: Իսկ չքաւոր եւ նպաստի կարօտ գաղթականներն ալ հրաւիրուեցան կեդրոնանալ Սամաթիոյ եւ Պէշիկթաշի կայանները, շարունակելով նոյն կայաններուն մէջ ստանալ իրենց տրուած նպաստը: Վերեւ յիշուած ինքնապահ դարձող 2000ի մօտ գաղթականներու կայաններէն հեռացումը այս ձեւով գլուխ հանելէ վերջ, չքաւորներու եւ նպաստի կարօտ եղողներու մեծ մասին Սամաթիոյ եւ Պէշիկթաշի կայաններուն մէջ կեդրոնացումը տեղի ունեցաւ բաղձացուած ձեւով, ապահովելով Խնամատարութեան ծախքի կարեւոր խնայողութիւնները: Տարեշրջանին վերջերը Պէշիկթաշի մէջ այս նպատակով վարժուեցան երեք մեծ եւ օդասուն շէնքեր ու տրամադրուեցան գաղթականներու բնակութեան: Սամաթիոյ եւ Պէշիկթաշի կայաններուն մէջ չքաւոր գաղթականներուն կեդրոնացումը՝ առողջապահական, մատակարարական. կարգապահական, վարչական տեսակէտներով եւս խիստ օգտակար եղաւ: Իւրաքանչիւր կայանի մէջ կարգապահական մարմիններու ընտրութիւնը սա օգտակարութիւնը եւս ունեցաւ որ կարելի եղաւ նուազագոյն թիւով պաշտօնէութեամբ մը կայանները կառավարել: Այս աշխատութեանց հետեւանքով էր որ Գատըգիւղի կայանը ինքնապահ դարձաւ, Ղալաթիոյ եւ Այնալը-Զէշմէի կայաններու գոյութեան վերջ տրուեցաւ, անոնց մեծագոյն թուով պատսպարեալներուն ինքնապահ դառնալով կայաններէն հեռացմամբ ու խիստ չքաւոր գաղթականներուն ալ Պէշիկթաշի կայանը փոխադրութեամբ: Այսօր գոյութիւն ունեցող 8 կայաններու պատսպարելոց ներկայ թիւն է շուրջ 4000: Տարիներէ ի վեր կայաններու մէջ առհասարակ գոյութիւն ունեցող խճողումը ներկայիս վերջ գտած է:

Խնամատարութիւնը վերջացող տարեշրջանին եւս շարունակած է հոգալ կայանարնակ միջին հաշուով 5000է աւելի գաղթականներու ամենանկարեւոր եւ անյետաձգելի պէտքերը իր միջոցներուն ներած չափովը: Առ հասարակ բոլոր գաղթականները բացի բնակութենէ ստացած են նաեւ զգեստ, դեղ ու դարման, ոմանց եղած են նաեւ դրամական օժանդակութիւններ: Անցնդմէ ամենաչքաւոր 800ի մօտ գաղթականներ ստացած են ամէն օր հաց, երբիմն ալ սնունդ, իսկ 1200ի մօտ դպրոցականներ կանոնաւորաբար ստացած են ամէնօրեայ հաց եւ սնունդ:

Հակառակ Պոլսոյ մէջ անցեալ տարի ընկ. շարունակուղ տնտեսա-

կան ծանր տագնապին եւ տիրող անգործութեան, ուրախալի պարագայ մըն է ըսել որ կայանաբնակ գաղթականութեան մեծագոյն մասը այր ու կին գործ գտած կ'աշխատին: Անգործ գաղթականներու գործ հայթայթելու աշխատանքը նախորդ տարիներուն պէս այս տարի եւս շարունակուած է: Այս տարի շուրջ 700 այր ու կին գաղթականներ գտեղուած են զանազան Հաստատութեանց եւ տուներու մէջ, բաւական նպաստաւոր պայմաններով:

Այս տարեշրջանին կայանաբնակ գաղթականներու համար ծախսուած է մօտ 29000 Ոսմ. ոսկիի գումար մը, հետեւեալ կերպով.

Բնակութեան վարձք	2300
Հաց եւ անուշ	20000
Նիւթեղէն օժանդակութիւն	1000
Դրամական »	1000
Վարչական, ընթացիկ եւ զանազան ծախք	4700
Գումար	29000

Բ. ԿԱՑԱՆՆԵՐՈՒ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Կայաններու մէջ պատսպարուող գաղթականներու բնակութեան եւ տարուան հոգէն անմիջապէս վերջ խնամատարութեան համար կատարեալ աշխատանք մը նկատուած է գաղթականներու առողջական վիճակը:

Կայանաբնակ գաղթականներու համար կազմակերպուած առողջապահական աշխատանքը կը բաղկանայ երկու մասէ, Ա) կայաններու մէջ եղածը, Բ) Ազգ. Հիւանդանոց:

Կայաններու մէջ եղած աշխատանքը կը կատարուի Տն. Տօր. Կորիւկեանի հսկողութեան եւ պատասխանատուութեան ներքեւ, իրեն աջակից ունենալով երկու բժիշկներ որոնցմէ իւրաքանչիւրը իրեն յանձնուած կայանները այցելելով տեղւոյն մէջ ապաքինումն ու դարմանումը կարելի եղած հիւանդներու գարմանումով կ'զբաղի. ծանր հիւանդներն ալ կը ղրկուին Ազգ. Հիւանդանոց, ուր ամէն հիւանդի պէս անոնք կը վայելեն Հաստատութեան բոլոր յանձնարարը: Բազմամարդ կայաններէն Դումկապուի, Խասգիւղի, Սամաթիոյ եւ Պէշիկթաշի կայանները ունին մէկմէկ հիւանդապահ, որոնք կ'օգնեն բժիշկներուն իրենց աշխատութեանց մէջ եւ ամրողջ օրը կ'անցընեն կայաններուն մէջ: Բոլոր կայաններուն մէջ ամէն առաւօտ դարմանատուն քաշուած հիւանդներուն միջին թիւը եղած է 450—500: Անցնող տա-

բեշրջանին կայաններէն Ազգ. Հիւանդանոց ղրկուած Հիւանդներու ընդհ. թիւը եղած է 297, այսինքն գաղթականութեան 6%ը։ Հիւանդանոցին մէջ մեռնողներուն թիւն է 48, ընդհանուր գաղթականութեան թիւին բաղդատմամբ գրեթէ 1½ եւ Հիւանդանոց ղրկուած գաղթական հիւանդներու թուոյն 14%ը։ Կայաններու մէջ մեռնողներու թիւը եղած է 80 որ աւելնալով հիւանդանոցի մէջ պատահած 48 մահերուն վրայ, ընդհանուր մահերու թիւը կ'ըլլայ 128 որ ընդհ. գաղթականութեան թիւին հետ բաղդատելով կ'ունենանք 2½ %ը։ Մահերը առաջ եկած են, վերջացող տա-

Պէշիկթաշի կայանի դարմանատան մէջ գործողութեան մը պատրաստի

բեշրջանին Պոլսոյ զանազան կայաններուն մէջ երեւցած կրիպի եւ հարսանիքի համաճարակներէն, որոնք շուրջ 30ի չափ զոհեր առին կայաններէն։ Բարեբաղդաբար ժամանակին ձեռք առնուած միջոցներուն շնորհիւ կարելի եղաւ առաջքն առնել անոնց ճարակումին։ Կրիպի համաճարակը մանաւորապէս զօրաւոր եղաւ Պէշիկթաշի կայանին մէջ անցնող ձմեռ, իսկ հարսանիքը Խասգիւղի կայանին մէջ ներկայ ամառուան ընթացքին։ 128 մահերէն 67 ը 1—10 տարեկան տղաքներ եղած են, 47 ը 50 տարեկանէն վեր եւ 13 ն ալ չափահասներ։

Կայաններուն առողջապահական պէտքերուն համար ամբողջ տար-

ուան մէջ ծախսուած է մօտ 3800 ոսկիի գումար մը հետեւեալ կերպով.

Բժիշկներու	860
Հիւանդապահուհիներու	240
Դեղերու	230
Հիւանդանոցին	2470
Գումար	3800

Խնամատարութիւնը պարտ կ'զգայ առանձին կերպով յիշատակել այն բարեացակամութիւնն ու համակիր վերաբերումը զոր ցոյց տուած են միշտ Ազգ. Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը, անսրէնութիւնն ու բժշկական դասը։

Դ. ԱՌԱՔՈՒՄ

Վերջացող տարուան ընթացքին խնամատարութիւնը շարունակած է գրաւիլ առաջուան պէս արտասահման մեկնող կայանաբնակ եւ քաղաքնակ գաղթականներու աւարման գործով։ Ամբողջ տարուան մէջ 1000ի մօտ գաղթականներ մեկնած են արտասահման իր միջոցաւ. նոյնպէս քաղաքնակ գաղթականներ դարձեալ մեկնած են իր օժանդակութեամբ։ Այս առթիւ եղած են նիւթական օժանդակութիւններ եւս։ Գաղթականութեան հոսանքը այս տարի ալ ուղղուած է գլխաւորաբար Ֆրանսա եւ Սուրիա։ Շատ քիչ թիւով գաղթականներ միայն կովկաս դրկուած են տարեշրջանի սկիզբը, անցեալ աշնան։ Վերջերս ձեռնարկուեցաւ նաեւ 400 գաղթականներու Հայաստան փոխադրութեան գործին։ Կայաններէն արտասահման մեկնող գաղթականներու վիճակագրութիւնը հետեւեալն է.

Կովկաս	334	Եգիպտոս	54
Ֆրանսա	251	Միջագետք	11
Իտալիա	68	Արժանթին	11
Սուրիա	137	Մոնթէվիտէո	15
Սպանիա	61	Ամերիկա	14
Յունաստան	24	Ռումանիա	23

Գումար 1003

Առաքման առթիւ գաղթականներու եղած օժանդակութեան գումարն է մօտ 500 ոսկի։

Դ. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏՂԱՔ

Խնամատարութեան կարեւորագոյն ժառանգութիւններէն մէկն ալ չափահաս գաղթականներէն ետեւի անոնց փոքրիկներուն խնամքն է։ Խնամատարութիւնը իր բացառիկ հոգածութեան առարկան ըրած է կայաններուն մէջ գտնուող եւ դպրոցական տարիք ունեցող տղոց դաստիարակութիւնն ու սնուցումը եւ այս նպատակին յատկացուցած է ան իր հասոյթներուն կարեւոր մասը։ Մինչեւ 14 տարեկան գաղթական տղոց ընդհ. թիւը եղած է 1200, որոնց 950ը կը գտնուին կայաններու մէջ իսկ մնացեալը թաղերը։ Այս 950 դպրոցականներէն 580ը մանչ եւ 370ը աղջիկ են։ Անոնց ծննդավայրի բաժանումով ընդհ. պատկերը հետեւեալն է.

Պօյտապատ	90	Մարաշ	3	Պարթըն	80
Սեբաստիա	45	Թաշ-Քէօփրիւ	135	Պօլու	40
Սիվասլոզ	125	Ամասիա	4	Կարին	15
Սունկուրլու	90	Սինոպ	50	Վան	6
Էնկիւրի	42	Զօնկուլտաք	45	Եոզկատ	30
Քարկ-Մատէն	28	Տէօվրիկ	52	Քէօթահիա	3
Գաֆրա	5	Ամասիազար	40	Խարբերդ	2
Օրտու	4	Գարտիզակ	15	Իզմիր	1

Գումար 950

Այս դպրոցական տարիքներէն 550ը միայն կարելի եղած է տեղաւորել հետեւեալ վարժարաններուն մէջ։

ԳՈՒՄԿԱՊՈՒ — 127 տղաք յաճախած են Գումկապուի—Դուրսի թաղային վարժարանը, անունդնին ստացած են կայանէն կրթական ծախս վճարուած է 80 ոսկի ամսականն։

ԽԱՍԳԻՒՂ — 123 դպրոցական տղաք յաճախած են տեղւոյն Համազգային վարժարանը, անունդնին ստացած են կայանէն, կրթական ծախս ամսական 60 ոսկի։

ՊԷՇԻԿԹԱՇ — 294 դպրոցական յաճախած են Պէշիկթաշի կայանին
ՕՐԹԱԿԻՒՂ վարժարանը, անունդնին ստացած են կայանէն, ամսական կրթական ծախս 205 ոսկի։

ՍԱՄԱԹԻԱ — 70 դպրոցականներ յաճախած են թաղային վարժարանը, անունդնին ստացած են կայանէն, կրթական ծախս ամսական 50 ոսկի։

Զանազան կայաններէն նուազագոյն 35 դպրոցականներ յաճախած են Էսաեան վարժարանը, ուրկէ ստացած են իրենց անունդը. Թաղ. Խորհուրդին վճարուած է ամսական 60 ոսկի։

Դպրոցականներուն թիւը 649 ըլլալով, իւրաքանչիւրին համար ծախսուած է օրական 7,75 գրշ. հացի եւ սնունդի համար (այն հացի եւ սնունդի համար ծախսուած գումարը) (պարփակուած է արդէն կայաններու ծախսուց բաժնին մէջ:)

Իբր կրթական ծախք կը վճարուի ամսական	485	»
Գէշիկթաշի կայան-դպրոցին շէնքի վարձք	50	»
Գուրուչէշմէի դպրոցին համար	10	»
Կեդրոնական վարժարան յաճախողներուն համար	8	»
Դպրոցին. տղոց գրենական, վառելանիւթ, զնգն. ծախք	150	»
Գումար ամսական ծախուց	1880	ոսկի

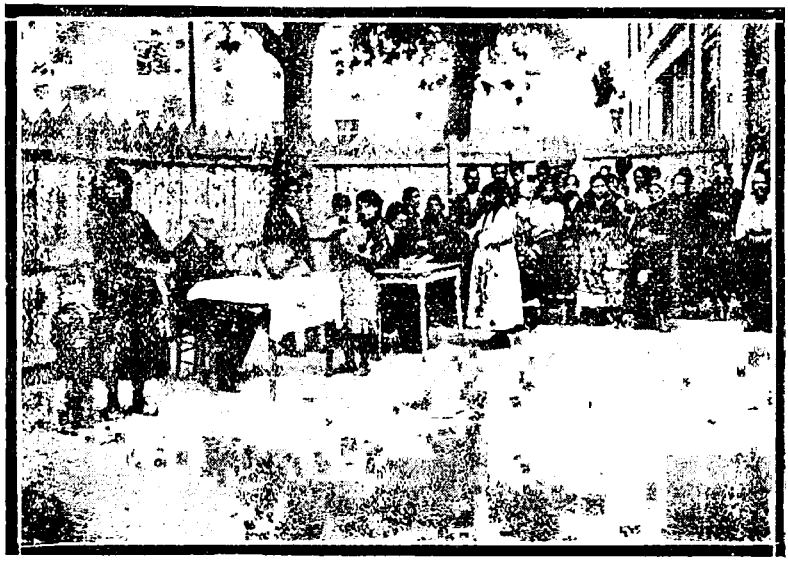
Պէշիկթաշի կայանի դպրոցական տղաքը դասի առնն

Վերոյիշեալ 649 գաղթական դպրոցականներէն զատ, 16 գաղթական դպրոցականներ կը յաճախեն Կեդրոնական վարժարանը եւ 28 տղայ ալ Գուրուչէշմէի վարժարանը: Ասոնք սնունդ չեն ստանար:

Հասոյթներու անբաւականութեան եւ թաղային դպրոցներու մէջ տեղի անծկութեան պատճառաւ կարելի եղած չէ դպրոցական տարիք ունեցող

տղաք ամբողջութեամբ վարժարան դրկել։ Այս տղոց ալ հազիւ կէսը կարելի եղած պիտի ըլլար վարժարան դրկել, եթէ անհնարին դարմած ըլլար Վէշիկթաշի կայանին մէջ միայն գաղթական տղոց յատուկ դպրոցի մը բացումը յաջողցնել, որուն համար Կրթական Տնօրէնութեան մտքափուած երկարատեւ ու դժուարին չանքերը բարեբաղդարար ամուլ չեն անցած։

Դպրոցական տղոց այս ծախքերը հոգացուած են Խնամատարութեան ընդհանուր հաստոյքներէն, ինչպէս նաեւ Լօրտ Մէյրրս Ֆընտի ամսական 75 Անգլ. ոսկիով եւ Սանասարեան կտակի Խնամակալութեան կողմէ վճարուած ամսական 500 ոսկիի գումարներով։ Դժբաղդարար Լօրտ Մէյրրս Ֆընտ արդէն երկու ամիսէ ի վեր դադրեցուցած է իր վճարումը, որով Խնամատարութիւնը ստիպուած պիտի ըլլայ, սոյն գործը կարենալ շարունակելու համար, հաստոյքի ուրիշ ապրիւրներ ձեռք բերել։

Հաց սպացող գաղթականներու խումբ մը

Թաղարնակ գաղթականներն ու տեղացի չքաւորներն ալ օգտուած են Խնամատարութեան նիւթական ու բարոյական օժանդակութիւններէն եւ հայանպաստներուն պէս ինքնութեան թուղթի, ամուսնութեան վկայագրի, բժշկական խնամքի, տեղափոխութեանց տոքմէ տրուած բոլոր դիւրութիւններէն։

AVO

Ե. ՈՐԲԱԽՆԱՄ ԳՈՐԾ

*Վերջացող տարեշրջանին Խնամատարութեան որբախնամ աշխատանքը սկզբնական ամրաններուն կազմած է Սկիւտարի որբանոցը, ուր մինչեւ տարեշրջանի կիսուն կը պատսպարուէին 70 ի չափ որբեր: Մալթայի ապաստաններուն ծախքով Հռոդոսի մէջ հիմնելի որբանոցին համար 30 անպաշտպան երկսեռ որբեր զատուած ու մէկ մասն ալ իրենց մօտաւոր պարագաներուն յանձնուած ըլլալով, որբանոցին մէջ ունացած սակաւաթիւ որբերուն հոգը տեղւոյն Խնամակալութեան ծրագեցաւ: Նոյն որբանոցին մէջ պատսպարուած որբերու համար վճարուած է մօտ 2000 ոսկի պատսպարավճար: Տարեշրջանի ընթացքին կայաններու զաղթականութեան մէջ հետզհետէ երեւան եկող բոլորովին անպատսպար որբերու բարւոք պատսպարումին համար, Սամախիոյ կայանին կից ազգապատկան շէնքի մը մէջ նոյն կայանի պաշտօնէութեան հսկողութեան տակ հաստատուեցաւ որբանոցի բաժին մը, ուր այժմ կը պատսպարուին 20 որբեր որոնք կը յաճախեն թաղին վարժարանը, մնունդնին եւ միւս բոլոր պէտքերը կը հոգացուին կայանէն: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրին համար ամսական 6 ոսկի մնունդի ծախք կ'ըլլայ, ամսական 10 ոսկի շէնքի վարձք եւ 10 ոսկի ալ որբապահ երկու պաշտօնեաներու կը տրուի, որով 20 որբերու ամսական ծախքն է 140 ոսկի: Այս որբանոցին հաստատումէն ի վեր ծախսուած է մօտ 600 ոսկիի գումար մը (որբերու հագի եւ մնունդի ծախսը պարփակուած է զաղթականներու ծախսուց բաժնին մէջ): Ի պահանջել հարկին այս որբանոցի բաժինը պիտի ընդարձակուի:

Խնամատարութիւնը ունի նաեւ նպաստընկալ 5 որբեր Գաղզիւղի կայանին մէջ, 5 որբուհիներ Խասգիւղի Գալֆեանի որբանոցը, 5 որբեր ալ Սամախիոյ Ս. Աննա որբանոցը: Այս 15 որբերուն համար եղած է մօտ 300 ոսկիի ծախք մը: Գալֆեանի եւ Սամախիոյ Ս. Աննա որբանոցը գտնուած որբուհիներուն համար Խնամատարութիւնը որ եւ է վճարում չունի այլեւս:

Վերոյիշեալ ծախքերէն զատ պատահական ծախուց եւ ուղղակի կամ Ազգ. Պատրիարքարանի միջոցաւ զաւառի եղած օժանդակութեանց գումարն է մօտ 5500 ոսկի:

Զ. ԽՆԱՄԱՏԱՐԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆ ԵՒ ՀԱՒՈՒԹՆԵՐ

Վերոյիշեալ գործառնութեանց բարւոք կատարման ինչպէս նաեւ հաստատներու հայթայթման համար Խնամատարական Կեդրոնական Մարմինը իր պաշտօնը շարունակած է նուազագոյն չափին վերածուած պաշտօնէութեամբ մը, վարչական եւ այլ զանազան ծախուց համար (նպաստահաւաքում, տառաբում, փոխադրութիւն, գրենական եւլն.) 9000 ոսկիի մօտ գումար մը ծախսելով:

Աւելորդ է մի առ-մի քուել այն դժուարութիւնները, որոնց պէտք է դիմագրաւել գաղթականաց ու փոքրիկներու անհրաժեշտ պէտքերը հոգալու համար: Խնամատարութիւնը իր կարելին ըրած է, առաւելագոյն չափով եւ իր հասոյթներուն ներած բանակութեամբ անոնց գոհացում տալու համար: Ա՛ւ այդ փոքր ի շատէ յաջողութիւն մը կըրցած է ապահովել շնորհիւ բարեսէր ազգայիններու եւ հաստատութեանց որոնք իրենց օժանդակութիւնը սիրայօժար բերած են սոյն նուիրական գործին: 1924—925 տարեշրջանի Խնամատարականն հասոյթները հետեւեալ կերպով կարելի է ամփոփել:

1. Ամսական նպաստներ որոնց գումարը եղած է 15000 ոսկիէ աւելի:

2. Պատահական հատոյցներ, ինչպէս

ա)	Օրացոյց	1000	ոսկի
բ)	Պահարան	1500	»
գ)	Առաքում	3000	»
դ)	Որբանոցներու նուիրատուութիւն	800	»
ե)	Հաշուեյարդարէ գոյացած	700	»
զ)	Զանազան նուիրատուութիւնք	3500	»
	Գումար	10500	ոսկի

3. Զանազան բարեգործական մարմիններու օժանդակութիւն

ա)	Սանասարեան Խնամակալութիւն	6000	ոսկի
բ)	Լօրա Մէյըրս Ֆընտ	6650	»
գ)	Բարեգործական Միութիւն	1792	»
դ)	Ամեր. Հայ Կաթոլիք Խաչ	4076	»
	Գումար	18518	ոսկի

Խնամատարութիւնը վերոյիշեալ մարմիններուն պարտք կ'զգայ իր շնորհակալութիւնները յայտնել, ամենադժուարին պարագաներու մէջ անոնց բերած օժանդակութեան համար. առաջին երկուքը իրենց ամսական կանոնաւոր վճարումներով, գաղթական տղայոց դպրոցական խիստ նուիրական գործին նպաստած են, վերջին երկուքն ալ կայանաբնակ խիստ չքաւոր գաղթականաց հացագին ապահոված: Լօրա Մէյըրս Ֆընտ միայն երկու ամիս է որ իր նպաստը դադրեցուցած է: Սոյն նպաստին վերատացման համար Տքթ. Մէյըլըմ եւ Բրօֆ. Արր. Տէր Ղակոբեան իրենց քանկագին օժանդակութիւնը չեն զլացած ո եւ է ատեն որուն համար Խնամատարութիւնը իր երախտագիտութիւնը կը յայտնէ: Այս առթիւ կ'արժէ նաեւ յիշատակել թէ Ամերիկայի Հ. Կ. Խաչը հանգանակած է 11000 տոլարի գումար մը յատկացուելու համար գաղթականաց Հայաստան փոխադրութեան, ինչ որ անշուշտ արժանի է առանձին շնորհակալութեան:

AVO

4. Առատաձեռնութիւն հասոյթներ

ա)	Ամերիկաբնակ Դարակէօզեան եղբարք (նախկին տարեշրջանին մէջ վճարուած գումարին մնացորդը)	3210
բ)	Բարեսէր ոմն	919
գ)	Բրիստիըն Սայն (ձեռամբ միս Միլզի)	357
դ)	Ամեր. նպաստամատոյցի միջոցաւ	185
	Գումար	4671 ոսկի

Մանաւանդ շնորհակալութեան արժանի է Ամերիկաբնակ Դարակէօզեան եղբարց վերջին տարեշրջանին եւս Խնամատարութեան ինքնաբերաբար բերած առատաձեռն օժանդակութիւնը։

Կ'արժէ յիշատակել նաեւ ե. Ք. Ընկերակցութեան Պոլսոյ մասնաճիւղին միշտ բարեացակամ վերաբերմունքը, մանաւանդ կայանաբնակ փոքրիկ ներու հանդէպ, զանազան առիթներով զանոնք առաջնոյ ընելով նիւթական ու բարոյական ծնողատութեան Սայն Ընկերակցութիւնը ի մէջ այլոց ամառուան եղանակին կայանաբնակ զաւրոյականներու 200 զոյգ սանտալ տրամադրած է։

ՏՕՔԹ. ԿՈՐԵԿԵԱՆ
Խնամատարութեան տեսուչուհի

Նկատի ունենալով Խնամատարական գործին իւրատ սոխլոդական հանգամանքը, բնական է թէ բարեսէր ազգայիններ եւ Հաստատութիւններ երբեք չպիտի զլանան իրենց աջակցութիւնը շարունակել մինչեւ գաղթականաց վերջնական տեղափոխութիւնը, որ կը կազմէ Խնամատարութեան տեսչութեան նպատակը։

ՎԻԱԿԱՒԴՐԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱԿՆԵՐ (31 Օգոստոս 1925)

ԿԱՅԱՆՆԵՐ		ԳԱՂԹԱԿԱՆԱՑ ԹԻՒԸ				
		Այր	Կին	Մանչ	Աղջիկ	Գումար
1	Թատրգիւղ	38	68	56	46	208
2	Գումգաբու	101	249	211	172	733
3	Խազիւղ	135	197	185	175	692
4	Պազրգիւղ	7	20	4	13	44
5	Պէշիկթաշ	267	493	394	359	1513
6	Սամաթիա	37	135	106	98	376
7	Սագրզ Ադաճ-Լալէ փոց.	10	20	32	6	68
8	Օրթագիւղ	90	132	69	91	382
	Գումար	685	1314	1057	960	4016

AVO

31 Օգոստոս 1925		ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐ	
1 Գատըգիւղ	—	—	—
2 Գումգաբու	91	36	127
3 Խասգիւղ	83	40	123
4 Նախկին Ղալաքիա	8	12	20
5 Գէշիկլիքաշ-Օրթագիւղ	174	120	294
6 Սաւաքիա	45	25	70
7 Սագըզ Ադաճ-Լալէ փողոց	8	7	15
8 Օրթագիւղ	—	—	—
Գումար	409	240	649

ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ ՂՐԿՈՒԱԾ ՀԻՒԱՆԴՆԵՐ

(1924 ՍԵՊՏ. 31—ՕԳՈՒՍՏ. 1925)

		ՄՈՒՏՔ			ԵԼՔ			
	Ամիսներուն սկիզբը	Պատրաստ	Մուտք	Գումար	Ապաքնած.	Մեռած	Դժր.	Մնաց.
1924	Սեպտ.	37	19	56	24	8	32	24
	Հոկտ.	24	24	48	18	4	22	26
	Նոյմ.	26	19	45	21	3	24	21
	Դեկտ.	21	19	40	17	4	21	19
1925	Յունվար	19	25	44	14	5	19	25
	Փետրվար	25	25	50	17	5	22	28
	Մարտ	28	19	47	11	4	15	32
	Ապրիլ	32	37	69	23	2	25	44
	Մայիս	44	36	80	34	6	40	40
	Յունիս	40	24	64	34	2	36	28
	Յուլիս	28	34	62	33	2	35	27
	Օգոստոս	27	16	43	20	3	23	20
Գումար		351	297	648	266	48	314	334

Պատրաստ	37	Ապաքինած	266
Նորեկ	297	Մեռած	48
	334		314=20 մնացած

ԱԶԳ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ. ԱԼԱԹՈՆ. — Գարեգին եպիսկ. Խաչատուրեան. Աւագերէց Մեսրոպ Ա. Քհնյ. Տէր Մեսրոպեան։

Խմբակցութիւն. — Տօք. Բէշիկեան (Ատենապետ), Ա. Ֆէրուխան (Ատենադպիր), Յ. Խօրասանճեան (Գանձապետ), Ս. Մելքոնեան, Ա. Սարաֆեան, Կ. Մալխասեան եւ Տօք. Տիրատուրեան։

ՌՈՒՆԱ. — Գարեգին Մեսրոպ եպիսկ. Նարոյեան, Աւագերէց Խորէն Ա. Քհնյ. Յարութիւնեան։

Գաղափար խորհուրդ. — Ա. Ֆնտոլեան (Ատենապետ), Յ. Ձէլալեան (Ատենադպիր), Գ. Ինճիճեան (Գանձապետ), Ա. Ասլանեան, Գ. Պէզազեան, Լ. Խորեան եւ Յ. Դիմաքսեան։

Բարուզար-համարակալ Մ. Հանէսեան։

Նպաստաւոր Հոգաբարձութիւն. — Գ. Գարտիզպանեան (Ատենապետ), Ա. Ֆէլեան (Ատենադպիր), Լ. Թոփալեան (Գանձապետ), Ա. Կարապետեան, Յ. Թորոսեան (Վարչութեան պատուիրակ), Յ. Դիմաքսեան (Գաղ. Խորհրդոյ կողմէ) եւ Գ. Պէզազեան (իբրեւ հիմնադիր)։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ. — Պատուական Բարոզիչ Դէսպ. Արք. Արսլանեան, Աւագերէց Ջարմայր Ա. Քհնյ. Կէզիւրեան։

Գաղ. խորհուրդ. — Ա. Տէր Ասարոնեան (Ատենապետ), Ռ. Թընկըրեան (Ատենադպիր), Գ. Մազլումեան (Գանձապետ), Վ. Եկաւեան, Տ. Քեր. Սիմոեան եւ Մ. Խորաչէլեան։

ԴՈՒՄԴՈՒԿՈՒՆ. — Քառոգիչ Գասր. Տեղապահ Սրբազան. Աւագերէց, Տրպատ Ա. Քհնյ. Գօլաճեան։

Գաղ. խորհուրդ. — Ս. Դոչունեան (Ատենապետ), Օ. Զիլինկիրեան (Ատենադպիր), Լ. Խանճեան (Գանձապետ), Տօք. Երանոսեան, Մ. Մինքանճեան, Մ. Զարպհանէլեան, Յ. Բռնիկեան, Ա. Ունճեան եւ Օ. Սինանեան։

ԴՈՒՄ ԳԱԼՈՒՍՏ ԳՈՒԼՐԱՆ. — Քառոգիչ Սարգիս եպիսկ. Տ. Սարգիսեան, Աւագերէց Յարութիւն Քհնյ. Ալթունեան։

Գաղ. խորհուրդ. — Ս. Յովակիմեան (Ատենապետ), Գ. Յակոբեան (Ատենադպիր), Խ. Նազրեան (Գանձապետ), Մ. Յովակիմեան, Յ. Այվազեան եւ Լ. Գասպարեան։

ՆԱՅԻՒ ՓԱՇԱՆ. — Աւագերէց Մարտիրոս Ա. Քհնյ. Գալֆայեան։

Գաղ. խորհուրդ. — Գ. Զորեան (Ատենապետ), Ա. Արսէնեան (Ատենադպիր), Գ. Տէօվլէթեան (Գանձապետ), Գ. Եէկէնեան, Մ. Գօնճուքճեան եւ Յ. Յուբունճեան։

ՆԱՅՆԻ ԳԱԼՈՒՍՏ. — Աւագերէց Արտաշ Քհնյ. Պաստրմաճեան,

Թաղ. խորհուրդ. — Ց. Իշմապետ (Ատենապետ), Մ. Բենեաթեան (Ատենադպիր), Գ. Ապաճեան (Գանձապետ) եւ Ա. Յովհաննէսեան։

ՆԱՀԱՊ. ԴԱՒԱՌ. — **Թաղ. խորհուրդ.** — Օ. Քէմոճեան, Մ. Կոզմաեան եւ Կ. Նալպանտեան։

ԱՍՄԱՔԹԻԱ. — **Գաւազիք Հմայեակ Ծ. Վ. Պախթիյարեան. Ատպարէզ կարապետ Ա. Քհնյ. Յակոբեան։**

Թաղ. խորհուրդ. — Ե. Հաշէմեան (Ատենապետ), Տ. Քէր. Գրիգորեան (Ատենադպիր), Մ. Գրիգորեան (Գանձապետ), Հ. Նշանեան եւ Գ. Արապեան։

ՊԱՀԱՐԻ ԴԻՒՂ. — **Ատպարէզ Սարգիս Ա. Քհնյ. Զոհրապեան,**

Թաղ. խորհուրդ. — Կ. Այճեան (Ատենապետ), Օ. Տէր-Ոսկի (Ատենադպիր), Ճ. Գասապետեան (Գանձապետ), Յ. Փափազեան, Ա. Աբէլեան, Ա. Նիզարեան եւ Տ. Ալեքսանեան։

ՆՇԵԼ ԴԻՒՂ (U. Sprechio.) — **Ատպարէզ Յուսիկ Քհնյ. Բէրբէրեան։**

Թաղ. խորհուրդ. — Կ. Բամպուքճեան, Յ. Դերձակեան, Օ. Սահակեան։

ԹՕՓԴԱՄԱՒ. — **Ատպարէզ Ատոմ. Քհնյ. Գնունի։**

Թաղ. խորհուրդ. — Գ. Գալուստեան, Տ. Գազանճեան եւ Լ. Եաղմուճեան։

ՊԱԼՄԵ. — **Ատպարէզ Աբէլ Ա. Քհնյ. Երէցեան։**

Թաղ. խորհուրդ. — Օ. Կոկանեան, Խ. Բէխեան, Ի. Անաստասեան, Հ. Եէմէնճեան, Գ. Մկրտիչեան, Յ. Քէօքլեան եւ Ա. Տէօվլէթեան։

ԽԱՊԻՆԻՆ. — Մ. Մանուսեան (Ատենապետ), Հ. Սէմէրճեան (Ատենադպիր), Մ. Ասատուրեան եւ Տ. Մխքայէլեան։

ՊԱՇԻՆԹԱՇ. — **Ատպարէզ Թոմա Քհնյ. Շիկահեր։**

Թաղ. խորհուրդ. — Յ. Այճեան (Ատենապետ), Մ. Կիւրինեան (Ատենադպիր), Մ. Փիլաւեան (Գանձապետ), Խ. Պապիկեան եւ Լ. Այճեան։

ՕՐԹԱԿԻՒՂ. — **Գաւազիք Արսէն Ծ. Վրդ. Վէհունի, Ատպարէզ Վեսոնդ. Ա. Քհնյ. Մուրատեան։**

Թաղ. խորհուրդ. — Ա. Սիմոնեան, Բ. Սպէնդեան, Գ. Գալէնտէրեան, Մ. Ալիքսանեան, Ս. Մուքաճեան եւ Վ. Քոչեան։

ԱՒԵՏԱՒՈՒԹԻՒՆ-ԳՈՒՐՈՒՆՁՄԻ. — **Ատպարէզ Սուքիաս Քհնյ. Պալըգճեան։**

Թաղ. խորհուրդ. — Յ. Հովսեան (Ատենապետ), Կ. Ալըճեան (Ատենադպիր), Ի. Հիւսեան, Ս. Սիրունեան եւ Կ. Գալաճեան։

ՐՈՍՄԻԼԻ ՀՈՍԱՐ.—Ատպարէզ Յուսիկ Քհնյ. Ղազարոսեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Գ. Խիւրսիւզեան, Մ. Ծալեան, Հ. Վարժապետեան, Պ. Ալմասեանեան, Մ. Աբրահամեան եւ Ս. Կարապետեան։

AVO

ՊՕՑԱՃՂԴԻՆԳ.— Աւագերէց Մարտիրոս Քհնյ. Զալըգեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Յ. Աէբրահեան, Գ. Աշըդեան, Օ. Յակոբեան եւ Գ. Ծերուհեան։

ՍԿԻՏԱՐ. — Աւագերէց Ս. Խաչի Հմայեակ Ս. Քհնյ. Լբտեբճեան, Ս. Լուսաւորչի Փ. Աւագերէց Յակոբ Քհնյ. Մնակեան։

Միացեալ Թաղ. խորհուրդ. — Ս. Տիրնեան (Ամենապետ), Ս. Զէօմլէքճեան (Ամենադպիր), Յ. Տ. Յակոբեան, Թ. Պօյաճեան, Յ. Տիմիճեան, Մ. Տ. Յակոբեան, Ա. Քիւրքճեան, Տօք. Պետրոսեան, Յ. Քօլօղեան, Կ. Պօյաճեան եւ Կ. Աէտիսեան։

Ս. Կարապետի Տաճարի Քահանայ՝ Հղնկի Վրդ. Պապաեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Ա. Մարտիրոսեան, Հ. Փիլիկեան, Կ. Ալիքսանեան, Ս. Սաքիսեան Տ. Ալճեան եւ Պապաեան։

ԴԱՏԱՊԻՏԱԿ. — Քահանայ Գնել Եպսկ. Գալէմքեարեան, Աւագերէց Վարդան Ա. Քհնյ. Գիւմակեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Լ. Զաքուչեան (Ամենապետ), Տքթ. Խանլեան (Ամենադպիր), Յ. Մարտիան, Ե. Խաչէրեան եւ Ն. Յովհաննէեան։

ԴՆԱԼԸ. — Աւագերէց Աբրահամ Քհնյ. Լալէեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Գ. Աէվանիրճեան, Ա. Ալեանաքեան, Ա. Լուտէրեան, Օ. Գազազեան, Ս. Գալուստեան, Մ. Ժամկոչեան եւ Բ. Լօքմակէօզեան։

ԴԱՆԵՏԻԼԻ. — Աւագերէց (նաեւ Պէյքօզի) Ոսկի Ա. Քհնյ. Պիպիեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Ն. Մարտիեան (Ամենապետ), Գ. Ելլուճեան (Ամենադպիր), Ս. Յովհաննէսեան եւ Պ. Կէօչեան։

ՊԻՇՏՕՋ — Թաղ. խորհուրդ.—Մ. Գաբրիէլեան (Ամենապետ), Վ. Յարութիւնեան, Բ. Յովհաննէսեան, Ն. Մարգիսեան, եւ Մ. Սահակեան։

ԷՑՈՒՊ. — Աւագերէց Նահապետ Քհնյ. Սիմոնեան։

Թաղ. խորհուրդ. — Յ. Սահակեան. Լ. Համամճեան եւ Յ. Սարըալօյաճեան։

Տiorէն խորհուրդ Քահանայիք Միաբեան. – Տաճառ Ա. Քհնյ. Փաշաեան (Ամենապետ), Խոլմ Քհնյ. Շիկոեր (Ամենադպիր), Հմայեակ Քհնյ. Արապաճեան (Փանճապետ), Մեսրոպ Ա. Քհնյ. Տ. Մեսրոպեան, Անանիա Ա. Քհնյ. Յակոբեան, Յարութիւն Քհնյ. Ալճուենան, Յուսիկ Քհնյ. Քէչէճէճեան, Յուսիկ Քհնյ. Ղազարեան, Ոսկի Քհնյ. Պիպիեան։

ԴԵՐՁԱՐԱՆԱՑԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐ

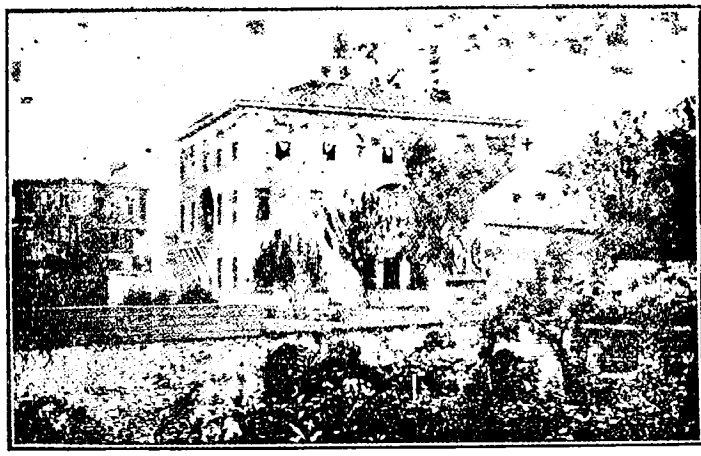
Շիշլին. — Խորէն Ա. Քհնյ. Յարութիւնեան (Նախագահ), Գաւնիկ Ատիլ (Ամենապետ), Յակոբոս Ա. Քհնյ. Տէլէճէկեան (Ամենադպիր), Ա. Ասլանեան (Թաղ. Խորհուրդի կողմէ) եւ Հ. Խաչիեան։

Պալըքլըի. – Սարգիս Եպսկ. Տէր Սարգսեան (Նախագահ), Գ. Ատիլ, Գ. Զօրեան, Ս. Լօքմանեան, Օ. Զիլինկիրեան, Լ. Փամպուչճեան եւ Յ. Ֆէրհատեան։

ԳԱԼՖԱԵԱՆ ԱՂՋԿԱՆՑ ՈՐԲԱՆՈՑ

(ԽԱՍԴԻՒՂ, ՀԱԼԻՃՔ-ՕՂԼՈՒ)

Որբանոցէ ասեղի, կրթական տիպար հաստատութիւն մըն է, զոր հիմնած է բարեյիշատակ Սրբուհի Մկրտչ. Գալֆաեան, «Գարմալեյի» մականուանեալ, 1866 ին, և որ 58 տարիներէ ի վեր կը պահէ իր գոյութիւնը Մայրապետ Քոյրերու խնամ-

Որբանոցին շէնքը եւ մատուռը

քին տակ, հետզհետէ բարգաւած և արդիւնաւէտ վիճակ մը առնելով։

Վարժարաններու կրթական օրէնքին տրամադրութեան համաձայն, նեկայիս, իբրեւ օրինաւոր յաչորդ Սրբուհի Մայրապետի, Որբանոցին հիմնադիր անուանուած է Աղաւնի Մկրտչ. Քհօսեեան, որ մինչեւնոյն ատեն հաստատութեան Մայրն է և որ օժանդակ ունենալով իրեն ախտակից տիկ չորս Մայրապետ Քոյրեր, բոլորանուէր ոգւով առանձ-

AVO

նած է և կը կատարէ Որբանոցին Մայրութեան պաշտօնը և սանուհեաց հոգածութեան գործը, ճշմարիտ ընտանեկան բոյն մը դարձնելով զայն: Աղաւնի Մյրպտ. ի վարձ իր ժրաջան աշխատութեան և գործունէութեան, լանջախաչեր ընդունած է Ամենայն Հայոց Ս. Հայրապետէն և Տ. Սահակ Կաթողիկոսէն։ Արդի մայրը չորրորդն է հիմնարկութենէն ի վեր, յաջորդական կարգով.— Սրբուհի Մյրպտ., Սրանուհի Մյրպտ., Թրխտինէ Մյրպտ., Աղաւնի Մյրպտ.։

Գալփեանն Որբանոցը իր ներքին կազմին մէջ ունի.

1. Նախակրթարան մը կանոնական հինգ կարգերով և Մանկապարտէզով։ Պատասխանատու Տնօրէնն է՝

Հմայեակ Շիւմանեան, որ 22 տարիներէ ի վեր կը վարէ հաստատութեան ուսումնական բաժինը:

2. Արուհատանոց մը՝ ուր սանուհիները ձեռական աշխատութեամբ կը զբաղին մինչ օրեաքի պահպուն։ Ինամով կը պատրաստուին կնոջական ամէն տեսակ նուրբ ասեղնագործութիւններ եւ ճերմակեղէններ։

Սանուհեաց թիւն է 80։

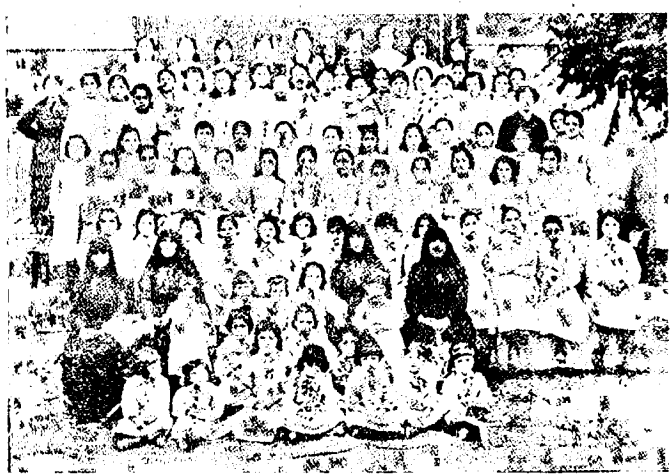
Մինչեւ հիմա ընթացաւարտ եղող սանուհիներէն ոմանք պաշտօնով մնացած են որբանոցին. ուրիշներ ամուսնութեան տրուած են, կազմելով ընտանեկան անդորրիկ բոյներ թէ՛ արտասահմանի և թէ Պոլսոյ մէջ։ Ամուսնացած սանուհիներուն թիւն է 64։

Գալփ. Որբանոցի արդի ինամակալութիւնը կը կազմեն՝

Տիկիններ Վասիլուհի Պարակեօզեան, Սրբուհի Պարակեօզեան, Սրանուհի Գայսերեան:

Որբանոցի չրջափակին մէջ կը գտնուի Հաստատութեան սեփական Մատուռը, ուր ամփոփուած է բարեյիշատակ հիմնադիր Մայրապետին մարմինը։ Մատուռը քանի մը տարի առաջ օծուած է հոգելոյս Ճէվահիրճեան Եպս. ի ձեռքով. այդ առիթիւ սարկաւագութեան հինգ աստիճան տրուած է երեք հրեցագոյն Մայրապետներուն՝ մատրան մէջ հոգեւոր սպասարկութիւն կատարելու համար ուխտաւորներու փափաքով Պատարագ մատուցելու պարագային։

AVO

Պալճեանի Որբանոցի աւանդիմնարանի խմբանկարը

Հաստատութիւնը ունի նաև հաժեան մատենադարան մը։

Ամսական պիւճէն է ՚ի. 0. 850.—

Այս գումարին տալիս կէսը կարելի կ՚ըլլայ ձեռք բերել՝

1.—*Բժնդրնեիք ամսկն. միջին հաշուով*	՚ի. 0.	40.—		
2.—*Ջուսկան աշխատութիւններէ*	» »	25.—		
3.—2 *կարաւածներէ*	» »	40.—		
4.—*Պաշտպանեալ սանուհնոց թոշակէ*	» »	80.—		
5.—*Ամերիկ. Նպաստողէ. (տաժմրը)*	» »	250.—	435.—	
Բարեսէրներու պահկն. նուէրներ	» »		415.—	
			850	

Որբանոցին չէնքը վերջերս հիմնապէս նորոգուած է բարեսէրներու նուիրատուութեամբ կարևոր գումարով մը։ Բէօսէեան Բոյրերու ձախքով (1300 ոսկի) նորոգուած է նաև Հաստատութեան Մատուռը իր յիշատակ իրենց հանգ. ծնողաց։

ԳԱՐԱԿԷՕՋԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ-ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑ

(ՇԻՇԼԻ, ՊԻՕԹԻՒՔ ՏԻՐԻ ՀԱՏՏԻ)

Օպասան և ամէն տաւէլսէթիւններ ունեցող իր չէնքը ըլլապատուած է 10 հազար քառ. կանգուն տարածութեամբ գեղինով մը, որ կը ծառայէ իբր պարէզ ու կը մշակուի աչակերտներուն կողմէ։ Միակ ազգ. հաստատութիւն է Պոլսոյ մէջ, որուն նպատակն է գործնական տասպարէզին ընդունակ դարձնել նորահաս սերունդը։

100/ մօտ արլ պատանիներ, ընտանեկան հոգածութեան մը ներքև, թէ կ'ուսանին և թէ իրենց ընդունակութեան համապատասխանող արհեստներու կը հետեւին։ Դասախօսութիւնները տեղի կ'ունենան մինչև կէս օր, անկէ յետոյ արհեստագիտական բաժիններու գործունէութիւնն է որ կ'սկսի։ Արհեստանոցներու աշխատութիւններէն բոլորովին անջատ է փոքր տղոց ձեռարուեստի վերաբերեալ արտադրութիւնները, որոնց նախանձախնդրութեան կողմէ կր հայթայթուին։

Բացի դասաւանդութիւններէն, արհեստական աշխատութիւններու յատուկ ժամանակացոյց մը եւս գոյութիւն ունի, ուրուն համաձայն տղաք իրենց նախասիրած արհեստով կ'զբաղին։

Արհեստանոցները բաւական նկատելի հատոյթ մը կ'ապահովին հաստատութեան, որ կը մտատակարարուի, ինամակալութեան կողմէ նախապատրաստուած պիւտճէի մը համաձայն։

Արհեստանոցներու այլեւայլ բաժանմունքներու մասին խօսելէ առաջ, բանաք թէ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ տղաք կը նախընտրեն այս կամ այն արհեստը։ Երբ անոնք նախապատրաստական կարգերուն մէջ են դեռ, քանի մը ամսի, առանց բացառութեան, ամէն արհեստի մէջ կ'օգնեն մեծերուն։ Հետզհետէ կը ճշդուի իրենց ընդունակութիւնն ու նախասիրութիւնը և այլեւս ինքնաբերաբար կ'ընտրեն իրենց վարպետը։

Հիմա այս արհեստանոցները տեսնենք մէկիկ մէկիկ, իրական աչքով։

1. Կօշկակարատուն.—*Մեծ ու փոքր* (10—16 *տարեկան*) *պատանիներ աշխատաժօրէն և ուրախ տրամադրութեամբ կ'աշխատին։ Անոնցմէ ոմանք ապապրուած, նոր կօշիկներ կը պատրաստեն. ոմանք ալ նորոգութեամբ կ'զբաղին։ Ամէն օր գործ կայ անոնց համար. չհնաւած կօշիկներուն տակունութիւնը դըներսէն ըլլալով, բաղմաթիւ յաճախորդներ կուգան և ապրպարանքներ կ'ընեն։ Նախապէս դուրսէն բերուած վարպետին յանձնուած են հին հաստատութեան տղոցմէն երկու-բո։*

2. Ատաղձագործարան.—*Տանի մօտ պատանիներ կ'աշխատին, փայտը, տղոցը կամ ուրագր ձեռքերնուն մէջ։ Դուրսէն բերուած վարպետ մը կը հսկէ տեղի ունեցող աշխատութիւններուն վրայ։ Ամէն առեն գոհունակ արտայայտութիւն մը կարելի է դանել տղոց դէմքերուն վրայ։*

Այս աշխատանոցին մաս կը կազմէ նոյնպէս երկաթի վերաբերեալ ըրաղումներու յատկացուած սենեակ մը։ (Որքա՜ն հրահանգիչ է դիտել աշխատութիւնը քանի մը պատանիներու, որոնք իրենց ուսողութեան կամ պատմութեան դասէն ետք ինքնաչարժի մը մեքենային նորոգութեամբ կ'զբաղին, կամ գրասեղան կը շինեն։)

3. Ելեֆտրականութեան եւ ապակեղինաց գործատուն.—*Ներսը պատին վրայ փակցուած կը տեսնես հաստատութեան ելեքտրական լամբարնիրը վառող գծերուն ամրողջական պատկերը, տղոց կողմէ պատրաստուած։ Բանի մը պատանիներու յանձնուած է այս գործը. որոնք ոչ միայն ներքին նորոգութիւններուն կը հսկեն, այլեւ դուրսէն ալ յանձնարարութիւններ կ'ընդունին։ Հազիւ 12 տարեկան տղայ մը կը հանդիպիս, որ, գլխահակ ու լրջադէմ, կարկինն ու քանակը ձեռքին մէջ, վարպետի մը չարժուձեւերով պատուհանի մը վիղակներուն չափերն կ'առնէ։*

Այս բաժնին անմիջապէս կից են ներկատան և կրատան յատուկ սենեակները, որոնք նոյնպէս իրենց աշխատասրները ունին։

4. Հիւսատուն.—*Այստեղ կը պատրաստուին դուլապներ և այլեւայլ հիւսուածեղէններ։ Այս աշխատանոցը համեմա-*

տաքար ամէնէն չտհաբևրն է հաստատութեան համար։ Դուրսէն չատ մը ապագրանքներ տեղի կ'ունենան, գնահատուած ըլլալով հիւսուածեղէններուն առաւելութիւնը, ժամանութեան և ժամնաւորաբար տակունութեան տեսակէտով։

5· Խոզերու-նաւերու եւայլն· կենդանիներու յատկացուած առանձին բաժնութիւներ կան, որոնք ամէնքն ալ կը նպաստեն հաստատութեան պէտքերուն և հատոյմներուն։ Ամէն կողմ կանոնաւորութիւն և կարգապահութիւն կը տիրեն։

*** Այս հաստատութեան համար, միւս կրթական հաստատութիւններէն աւելի, առանձին ծրագիր մը ներկայացուած է կրթակ. Տնօրէնութեան։ Այդ ծրագրին համաձայն Որբանոց· Արհեստանոցը չորս տարուան չրջան մը ունի, զոր այս տարի աւարտած են 9 տղաք։ Առանցմէ 3ը (Ա. Բէմէնչէճեան, Ա. Թումաեան և վ. Նիկողոսեան) մեքենագործ, 2ը (Ց. Մահմուրեան և Թ. Խրրատեան) կօշկակար, 1ը (Ս. Ղուկասեան) կոնագործ, 1ը (Ն. Շահմուրատեան) կազապարագործ, 1ը (Ն. Պազճեան) ևկքարագործ և 1ը (Գ. Գոչունեան) վառճառակոնութիւն սորվելու համար իր ուսումը կը չարունակէ։ Ամէնքն ալ ինքնաբաւ դարձած կը համարուին, որովհետև իրենց սորված արհեստը կը չարունակեն հիմա, դուրսը կամ հաստատութեան մէջ, գոհացուցիչ վճարումներով։ Միւս կողմէ երեկոյեան դասընթացքներուն կը հետևեն, իրենց ուսումը և աւարտելագործելու համար։

** Հաստատութեան Տնօրէնը Աւտմ Նիկողոսեան, իբրև կարող դաստիարակ և գործնական ոգիի տէր անձ, մեծագոյն բաժինը ունի ձեռք բերուած այս յաջողութիւններուն մէջ։

ՆԵՐՔԻՆ ԳԱՒԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

(1925—1926)

Ա. ԱՆԱՍԵԱՆ—ՅՕԶԱՆԱՑ

Տարուան մը ընթացքին կեսարիոյ Հայուհեան թիւին եւ ընդհանուր վիճակին մէջ դրեթէ փոփոխութիւն չկայ։ Պոլիս եւ արտասահման ուսնողներուն թիւը տակաւ 5%ի կը հասնի։ Եթէ փոփոխութիւն կարելի է համարել, պէտք է ըսել որ թաւլուսանի եւ կէմիրքի ինչպէս նաեւ Լիւքէրէկի մէջ մեզի ժողովուրդը հետզհետէ կեդրոն փաղաքը իջած է։ Այս շրջանակին մէջ գալթի հասանքը դրեթէ դադրած է։

կեսարիոյ ենթակայ վայրերուն մէջ 650—700ի կը հասնի 6 տարեկանէն մինչեւ 16ը թուեւակոխած մանուկներուն եւ պատանիներուն թիւը, որուն 220ը կեսարիոյ, 230ը Լիւքէրէկ Ֆէնէսէի մէջ դպրոցի երես կը տեսնեն։ Իսկ ասոնցմէ պատ թալասի մէջ 60, Թօմարզայի մէջ 60, եւ կեսարիոյ մէջ 120 դպրոցական տղաքներ ղրկուած են դպրոցէ։ Թալասի եւ Թօմարզայի տղաքները բոլորովին վազոյն լինկած են խղճալիօրէն։

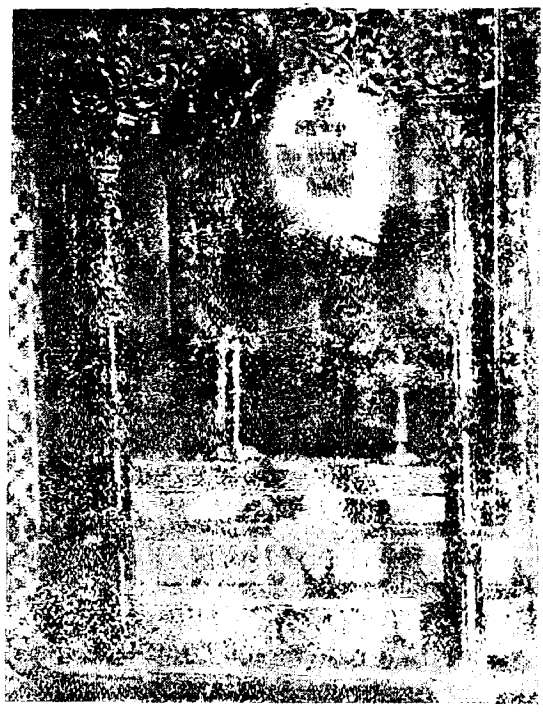

ՍԵՐՈՒԼԲԷ ՔՀՆՑ. ՊՈՒՐՄԱԵԱՆ
Առաջն. փոխանորդ կեսարիոյ

կեսարիոյ 120 երկսեռ տղոց կէսը գործադրութիւն կ'ընեն, եւ մօտէն կը դիտեն. իսկ մնացած կէսը մանր տղաք ըլլալով, տուներուն քակերն ու փողոցները լինկած են։ Գործի հետեւող կեսարիոյ տղաք մեծագոյն մասով ապրուստի պատճառով է որ թողած են դպրոցը, փոքր մասն ալ ծնողաց անտարբերութեան պատճառ են։ վերը յիշուած գիւղերուն տղոց գալով, անոնք կրկին պոհեր են թէ դպրոց չունենալով եւ թէ իրենց տարիքին յատուկ զբաղումը չգտնելով։

Եթէ ուսուցիչ ճարել կարելի ըլլայ եւ դուբսէն ալ նիւթական օգնութիւն ընծեռուի, այդ տղաքները բարոյական յայտնի փճացումէ

մը պետի փրկութիւն կեսարիոյ կիւմիւշեանց վարժարանը կը մատակարարուի ի լուսաւորաբար Պոլսոյ կիւմիւշեան կտակի հաստիքով: Պակասը եկեղեցական եւ հարստանիքներէ գոյացած նուէրներով կարելի կ'ըլլայ դոցել կրթական վիճակը ուսուցիչներուն կարողութեան համապատաս-

Ս. Կատարինի վիճակները

խանէ: Պէտք է ըսել թէ՝ կեսարիոյ Հայ ուսանողութիւնը ընդհանրապէս զօրաւոր վիճակ ունի, կիւմիւշեան վարժարանը, քանի մը ծաղկոցականներէ զատ, տարրական Բ. եւ Գ. դասարաններէ կը բաղկանայ: Բայց առանց այլեւայլի կարելի է ըսել որ, Տակառակ տըղոց ընդունակութեան, կարող ուսուցիչ չկայ, եւ այս պատճառով վարժարանը կը տառապի ամէն կերպով:

Հայութեան տնտեսական վիճակին պատճառով, կեսարիոյ քաղաքին

ժէջ, Հայերը հրապարակին վրայ անպայման Թուրքերու հետ կրնան ընել որ եւ է առեւտրական գործ։ Մատերու վրայ հազիւ կը հասրուբն առանձին գործադրներ։ Նոյն ատեն, աւերն մարդ կ'ապրի, թէեւ աղքատութիւն ալ կայ։

Կեսարիոյ շուկան եւ փողոցները գտնուած Հայ արհեստաւորներուն, վաճառականներուն եւ առեւտրականներուն թիւը հետեւեալն է.

2 ատամնաբոյժ,	6 վաճառական,	6 գրագիր,
2 լուսանկարիչ,	3 ոսկերիչ,	4 կօշկակար,
6 պղնձագործ,	5 դերձակ,	7 մանիֆաթուրաճի,
4 դրդագործ,	20 ապուխա շինող,	10 մսավաճառ,
2 նպարավաճառ,	4 սափրիչ,	4 ատաղձագործ-հիւսն,
2 փերեզակ,	1 գաղազ,	4 մանրավաճառ,
10 դանակագործ,	5 քարակոփ,	4 բրուտ,
4 սանտրագործ,	5 երկաթագործ,	8 եաղմաճի,
3 կլայեգործ,	2 սրճեփ,	6 կառապան,
2 ջաղացպան,		

Անցեալ տարի Փլնեան-Համիտիէյի, Ազիզիյէ-կէմէրէկի եւ այդ շրջաններուն մասին գրուած էր, ներկայացուած Հայոց ընդհանուր թիւէն 0/0 5 համեմատութեամբ այդ շրջաններէն ալ պակասածներ կան։ Այդ կողմերն ալ կան առեւտրական Հայեր, արհեստաւորներ, մանաւանդ երկրագործներ։ Սկիզբէն ի վեր շատ աննախանձելի եղած է այս կողմերու Հայոց վիճակը։ Իսկ միւս կողմէ նօզկատի եւ Փոքիքի ինչպէս նաեւ Փոդազլեանի կողմերը գտնուած գիւղերուն Հայերը քաղաքատաքար աւելի հանգիստ ու բարեկեցիկ են։

Լ'ՎԷՐԷԿ-ՖԷՆԷՍԷ-ԹՈՄԱՐԶԱ

ԹԻՒ ՀԱՒԱՏ ԱՋԳԱՐՆԱԿԱՈՒԹԵԱՆ

Այր	Կին	Մանչ	Աղջիկ	Գումար	
102	133	87	146	468	Լ'վէրէկ
146	125	114	150	535	Ֆէնէսէ
30	47	42	67	186	Թոմարզա
8	19	21	25	73	Ձիւճիւն
286	324	264	388	1262	

ԵԿԱՂԵՑԻՆԵՐ

Լ'վէրէկ-Ֆէնէսէի միացեալ վարժարանը, Մեսրոպեան-Ռուբինեան, ունի 239 աշակերտ, որուն 114ը մանչ են, 125ը աղջիկ։ Տնօրէնն է Ս.

Տօնիկեան. կը պաշտօնավարեն նաեւ 2 ուսուցչուհի, 1 ներքին ուսուցչ եւ 1 թուաքերէնի ուսուցչ։

Անուն	Թաղ	Հոգեւոր հովիւ
1. Ս. Թորոս	Լվէրբկ	Գրիգոր Ք՛հնյ. Պետրոսեան
2. Ս. Թորոս	Ֆէնէսէ	
3. Պօղոս Պետրոս	Թումարզա	

Լվէրբկի ու Ֆէնէսէյի ուրոյն թաղերը ունին իրենց մասնաւոր կազմակերպութիւնը. իւրաքանչիւրը ունի իր եկեղեցին, որ ժիշտ քայ է. կիրակի օրերն ալ փոխն ի փոխ Ս. Գատարագ կը մատուցուի եւ տարին 2—3 անգամ ալ մասնաւորաբար Թումարզայի մէջ պաշտօն կը մատուցուի։

Թումարզա Լվէրբկէ վերջ ժամ հեռաւորութեամբ նահիյէ մըն է, ուր կը բնակին այժմ 30 հայ ընտանիք, նոյնպէս 8 ընտանիք ձիւճիւն գիւղի մէջ։ Այս երկու վայրերուն մէջ 10 տարիներէ ի վեր վարժարան գոյութիւն չունի, որով կրթութենէ զուրկ են այն երկուս մանուկները, որ ուսանողական տարիքը թեւակոխած են։

ԹՈՒՂԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առեղապետ	Առեղադպիր	Գանձապետ	Թաղ
Ա. Գուզուճեան	Գ. Կէօյպաշեան	Ն. Տէյիրմէնճեան	Լվէրբկ
Մ. Զէյէնեան	Կ. Սարօղլանեան	Ա. Ձիպիլեան	Ֆէնէսէ
Ն. Տէր-Վարդանեան	Բ. Կէզիւրեան	Փ. Պօղոսեան	Թումարզա

Անդամ	Անդամ	Թաղ
Փ. Մխիթէվէլեան	Արզումանեան	Լվէրբկ
Ք. Գլճեան	Կ. Եահնիեան	Թումարզա

ՀՈԳԱՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յ. Ձէպէճեան	Յ. Գըշգէլէկեան	Լվէրբկ
Թ. Աւագեան	Կ. Զօհրապեան	Ֆէնէսէ

Լվէրբկ-Ֆէնէսէյի վարժարանաց պիւտճէն Պոլսէն եւ Ամերիկայի Ուսումնասիրաց Մխիթեան նպաստներով կը մատակարարուի։ Դպրոցական տարիքի մէջ եղող երկուս տղաք առանց բացառութեան աշէնքն ալ դպրոց կը յաճախեն։

ԱՐՀԵՍՏԱՒՈՐՆԵՐ

Թաղ	Երկաթագործ	Կօշկակար	Դերձակ	Մափրիչ	Աստղաձագործ	Խանութպան	Մանիֆաքթուրաի	Գրագիր վաճառականի	Մսավաճառ	Դարբին	Կայերագործ	Մանրավաճառ
Էվէրէկ	3	6	2	2	5	8	2	1	3	1	3	1
Ֆէնէսէ	8	14	2	2	6	17	2	2	5	1	5	1
Թումարզա	2	5	1	1	3	4	1	•	.	.	.	.

Վերջին տարուան ընթացքին տեղի ունեցող կարեւոր անցուդարձ չի կայ։ Թումարզային մաս մը Հայերը Ֆէնէսէ փոխադրուած են։ Տարիէ մը ի վեր արտատուման գաղթին ալ դադրած է։

Ժողովուրդին տնտես. վիճակը հետզհետէ բարւոքելու վրայ է։

Չ. Խմբ.— Կեսարիոյ թեմ կազմող Էվէրէկ-Ֆէնէսէյի շրջանին Հայոց թիւը՝ անցած տարի սխալմամբ 973 ի տեղ 379 եղած էր։

Բ. ԵՈԶԿԱՏ

Տարի մը առաջ քաղաքիս հայ բնակչութեան թիւը 2,000ի կը հասնէր, այժմ գրեթէ կիսովին պզտկած է ասդ թիւը։ Շրջակայ գիւղերուս բնակչութիւնը՝ մեծ մասով երկրագործ 2000 հոգիի չափ է։

Շրջակայ գիւղերուն եւ քաղաքին մէջ կը գտնուին 600ի մօտ ուսանելու կարօտ մանչ եւ աղջիկներ, որոնք նիւթական պատճառով կը մնան ուսումէ եւ կրթութենէ զրկուած։

Ազգային կալուածներէն մէկ քանին Մայիսին պատահող հրդեհի մը զոհ երթալով, այրած են։ Այս հրդեհին պատճառաւ ազգին նիւթական վիճակն ալ բոլորովին յուսահատական դարձած է, այնպէս որ մէկ երկու ամիսէն կարելի չկիսի ըլլայ եկեղեցական պէտքերն իսկ հոգալ։

Քաղաքին մէջ կան (դերձակ, աստղաձագործ, երկաթագործ, կօշկակարդործ, կօշկակար, դարբին, եւ այլն)։

Գ. ԴԱՍԹԷՄՈՒՆԻ

Մէկ տարուան ընթացքին Դասթէմունի քաղաքին եւ անոր շրջակայ Հայութենէն (ընդամէնը 3426 հոգի) պզտկի հետեւանքով պակսած են 180 հոգի։ Ասոր փոխարէն 108 երախաներ ծնած են, որով մնայն 42 հոգի պակսած է։ Կան մօտաւորապէս 500 անչափահաս աղաք,

ամէնքն ալ դժբախտաբար զուրկ ուսման եւ դաստիարակութեան միջոցներէն, ալկոհոլիզմի չդադարող եւ ապագայիններու ցիր ու ցան վիճակին պատճառով։ Առաջնը. Փոխանորդն է Տաճատ Ե. վրդ. Պասմաճեան։

Տեղւոյն Հայերը, քաղաքին եւ գիւղերուն մէջ, ամբողջ են ազգային եւ անհատական անվախանութեանց եւ իրենց աշխատասիրութեան շնորհիւ տնտես. լաւ պայմաններու մէջ կը գտնուին։ Հանր. կառավարութեան ընծայած դիւրութիւններուն շնորհիւ անոնք ազատօրէն կ'երթեւեկեն մօտակայ եւ հեռաւոր գիւղերը, քաղաքները, (շրջանս վաճառորդ եւ մաղազործ են ասոնք) եւ հանդիստ կ'ապրին։ Նոյնպէս քաղաքին եւ գիւղերուն մէջ կան 120է աւելի արհեստաւորներ, ինչպէս՝ 2 ատամնաքոյժ, 5 դերձակ, 3 կօշկակար, 2 հացագործ, 1 պղնձագործ, 12 ներկարար, 6 հիւսն, 2 կահագործ, 10 քարակոփ, 30 որմնադիր, 20 կլայեկիչ, 1 մեքենագործ, 3 սափրիչ, 10 մեքենայով գործող եւ ֆանէլա հիւսողներ. մնացեալ գիւղացիներուն մէջ կան աւել շինողներ եւ մաղագործներ. իսկ մեծ մասը հողագործ է։

Գ. Ս Վ Ա Զ

Տարածան մը ընդհանրին Սվազի Հայութեան թիւը շատ քիչ պակասած է թէեւ, բայց շրջակայ գիւղերէն գրեթէ նոյնքան թուով դաղթականներ եկած են, որով տեղւոյն Հայութեան (2000 հոգի) թիւը ո եւ է փոփոխութիւն կրած չէ։ 300է աւելի անչափահաս երկսեռ ուսանողներ կան, զորոն ալ զրկուած կրթութենէ, պլուտճէյի եւ հասոյթի աղբիւրներու չդադարեան պատճառով։ Զաւալի մէջ, որ 1000ի մօտ Հայութիւն ունի, 80—90ի չափ անչափահաս երկսեռ ուսանողներ կան, նախորդ տարի դպրոցը փակ մնացած է։ Պոյ-Հիսարի եւ Ռուաբեղի մէջ 200 Հայութիւն եւ դպրոց յաճախող 42 երկսեռ տղաքներ կան։ Ուլաճ գիւղին մէջ կայ 120ի մօտ Հայութիւն մը. 60 անչափահասներ, զորոնցմէն զուրկ են դպրոցէ։ Փաճա գիւղ 35—40 Հայութիւն մը ունի, 20ը անչափահասներ։

Մանճրլի ունի 120ի մօտ Հայութիւն մը, 40ը անչափահասներ։ Եէնիխան 125, 40ը անչափահասներ, դպրոցէ զուրկ։ Ղասդալ՝ 125, 40ը դպրոցէ զուրկ տղաք։

Իշխանի՝ 8 տուն, իսկ Տարէնէ՝ 160 հոգի, 35—40ը ուսումէ զրկուած անչափահասներ։ Տեղւոյն մէջ գտնուած Հայութիւնը գլխաւորաբար գործաւորութեամբ եւ արհեստներով կը պարապի։ Կարպ մը գիւղերու մէջ ալ ցանցառ թիւով Հայեր կը գտնուին։ 42 տուն նպաստ ստացողներ կան որոնք ամբողջն ալ անտէրներ են. ասոնցմէ 7 ծերերը պատըսպարանը կը գտնուին, իսկ մնացեալներէն մաս մը իրենց աշխատու-

թիւնով եւ մաս մըն ալ Ներամատարութեան օժանդակութիւնով կ'ապրին:

Սվազի Առաջն. փոխանորդի պաշտօնը կը շարունակէ վարել **Սիամ հիմ. Տ. Թէոդորոսեան:**

Ե. ԹՕՔԱՏ

Թօքատ իր շուրջի գիւղերով ունի 200 տուն հայ բնակչութիւն մը (մօտաւորապէս 900 անձ): Սոյն գումարին 600ը քնիկ, իսկ մնացորդը գաղթականներ են, ասկէ դուրս կան նաեւ 20 տնեայ հայ կաթոլիկներ, որոնք բոլորն ալ դրեթէ որբեւայրիներ են: Քաղաքին մէջ կը գտնուին 200ի մօտ անչափահաս ուսման կարօտ տղաքներ: Բնակչութեան 40%ը որբեւայրի կիներ կը կազմեն:

Ուրիշ 8 գիւղերու մէջ հայ 150ի մօտ բնակչութիւն մը:

Թօքատի եպիսկոպոսական գիւղաքաղաքներուն մէջ կան հետեւեալ թուերով հայ բնակիչներ:

Նիհապի մէջ 20 տնեայ, 80 անձեր, **Էրպասի** մէջ 20 տնեայ, 60 անձեր, **Զիլէի** մէջ 20 տնեայ, 70 անձեր: **Ենիխանի կամ Արթոզի** մէջ 40 տնեայ, 150ի մօտ անձեր:

Սոյն բնակչութեան ալ մեծամասնութիւնը որբեւայրիներն են:

Քաղաքին հայ բնակչութեան նախորդ տարուան թուին վրայ կրեւոր փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած չէ, գաղթողներուն չափ նոր գաղթականներ եկած են:

Մօտաւորապէս 3 տարի կ'ըլնէ պզտիկները բոլորովին զրկուած են ուսումէ, որուն բուն պատճառը ուսուցչի, պիւտճէյի ու շէնքի չգոյութիւնն է:

Եկեղեցին ունի երէց մը (**Տէրտէր Գիւլ. Գալաեան**) եւ կը կառավարուի հինգ անդամներէ բաղկացած վարչական ժողովէ մը, որ կը հոգայ նաեւ ազգին պատկանող առօրեայ պէտքերը:

Այն անհատները որ ունին իրենց սեփական կալուածները, տէրն են իրենց ստացուածքին:

Քաղաքին մէջ կը գտնուին 20 առեւտրական, 15 որմնադիր, 35 հիւսն, 30 եազմաճի, 10 պղնձագործ, 7 ոսկերիչ, 10 խըզարճի, 12 չաղացպան, 4 ֆայրիգայի վարպետ (ալիւրի), 4 կօշկակար, 2 ժամագործ, 6 ատաղձագործ, 6 երկաթագործ, 6 դերձակ, 20 երկրագործ, 3 ներկարար, 1 մուշտակագործ:

Զ. ԱՐԱԲԿԻՐ, ԱԿՆ, ՏԻՎՐԻԿ

Արաբկիրի Հայութեան ընդհանուր վիճակին մէջ տարբեր մը ընթացքին դրեթէ ո՛եւ է փոփոխութիւն տեղի ունեցած չէ։ Տնղւոյն 2000ի մօտ Հայութենէն հազիւ 40 ընտանիք պղիտ, Հալէպ եւ այլուր մեկնած են։

Արաբկիրի ենթակայ վայրերուն մէջ մօտաւորապէս 30ի չափ անչափահաս տղաք կան, որոնք զանազան դիւղերու մէջ ցրուած ըլլալով բոլորովին զրկուած են ուսումէ։ Իսկ քաղաքին 280ի մօտ անչափահաս տղոց միայն 200ը հնարաւորութիւն ունին վարժարան յաճախելու։ Կարող ուսուցիչներ կը պակսին դժբախտաբար եւ Ակն ալ ի վիճակի չէ դուրսերէն բերել տալ։

Հայութիւնը թէ ազգային եւ թէ անհատական սեփականութեանց տէրն է։ Ազգապատկան կալուածները, պանդոկ, բաղնիք, ջրաղաց եւ խանութներ, Տնտեսական ժողովին կողմէ կը մատակարարուին։ Անոնց ընդհանուր հասոյթը, որ 200 ոսկիէն աւելի չէ, յատկացուած է մասնաւորաբար դպրոցներու։ Քաղաքին մէջ մօտաւորապէս 50 արհեստաւորներ կան, որոնք մանուածայատրոգութեամբ, կօշկակարութեամբ, երկաթագործութեամբ, կլայեկագործութեամբ եւ ուրիշ արհեստներով կը զբաղին։

Ակնայ (Քէմալիյէ) եւ շրջակայից հայ քնակչութեան թիւը մօտաւորապէս 190ի կը հասնի, որոնց մէջ կան դրեթէ 35—40ի չափ անչափահաս տղաք ուսումէ եւ կրթութենէ զրկուած։ Ակնայ շրջակայ դիւղերուն (Ալուչէհի, կամարակապ եւն.) մէջ եւս կան սակաւաթիւ հայեր։ Տիվրիկի եւ շրջակայից հայ ժողովրդեան թիւը մօտաւորապէս 200 ի կը հասնի որուն 56ը քաղաքին մէջ կը գտնուին։ Եօթը արհեստաւորներ կան, եւ հինգ ալ անչափահաս տղաք։ Խոնուսլայի մէջ կայ 53 հոգի։ Աւուտանի մէջ կայ փոքրաթիւ Հայութիւն մը, եւ քանի մը սուրբերու մատուռներ որոնցմէ մէկն է Ս. Յովհաննէս, ուր բարեպաշտ տիկիններ իրենց ընտանեկան աղօթքները կ'ընեն։ Osուրի եւ Արմութլի մէջ եւս կան սակաւաթիւ Հայեր։

Արաբկիրի Առաջն. փոխանորդը, Գեւորգեան Քհնյ. Հաճէքեան, երբեմն կ'այցելէ նաեւ այս շրջաններուն։

ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԷՋ

ՀՈԳԵՒՈՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՒՐՈՊԱՑԻ ԹՆԴՄ

Խարիզ. *կաթոլիկոսական Պատւիրակ* Խրիզարիս Եպսկ. Պալամանեան։

Մանչեսթրի *հոգեւոր հովիւ* Դ. Եսայեան Եպսկ. Գաւրիսեան։

Լանսաոնի » » Խրիզարիս Ծ. Վրդ. Գուսաճի

ԱՄՄՈՐԻՈՆ.

Պոսթըն. *Առաջնորդ* Տիրայր Ներսիսեան. Ճաքիանցեանց։

ԵԳԻՊՏՈՍ

Գահիրէ.—*Առաջնորդ* Թորգոմ Աբրիկեան. Գուշակեան։

Ալէքսանդրիա.— *Առաջն. Փոխ.* Մամբրէ Ծ. Վրդ. Սիրունեան

ՌՈՒՄԱՆԻԱ.-ՊՈՍԱԿՈՊԻԱ.—*Առաջնորդ* Ստեփան Եպիսկ. Զաքարեան։

ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

Վառնա.—*Առաջնորդ Տեղ.* Սարգիս Ա. Քհնյ. Վարիպեան։

ՏՈՒՆԱՍՏԱՆ

Ալէքէֆ *Առաջնորդ* Կարապետ Եպիսկ. Մազլումեան։

Թրաւլիոյ *Առաջնորդ* Գրատուր Եպսկ. Փէրահեանեան։

ՍՈՒԻՐԻԱ.

Պէյրութի *Հոգեւոր հովիւ* Սահակ Վրդ. Պէհիսեանեան։

Հալէպի *Առաջնորդ* Ներսէսազդ. Ծ. Վրդ. Սիրմէեան։

Նիսպրոսի *Հոգեւոր հովիւ* Գէորգ Եպսկ. Սարաճեան։

ՄԵՍՊՈՏԱՄԻԱ

Պաղտատի *Առաջնորդ Փոխ.* Վահան Ա. Քհնյ. Թումիրեան։

Պասրայի *Հոգեւոր հովիւ* Գաբրիէլ Քհնյ. Ա. Պողոսեարեան։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Կալկաթայի *Հոգեւոր հովիւ* Վահան Քհնյ. Պալճեան։

Պոմպէյի *Հոգեւոր հովիւ* Յովակիմ Քհնյ. Կարապետեան։

ԱԱՖՐԻՇԻՍՏԱՆ. *Հոգեւոր հովիւ* Յովհէի Ծ. Վրդ. Կոստանեան

ՊՐԱԶԻԼԻԱ.—*Հոգեւոր հով.* Գաբրիէլ Քհնյ. Սամուէլեան։

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԹԵՄԸ, ԻՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՒ
ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՎԻՃԱԿԸ

Եւրոպայի Հայոց հոգեւոր կազմակերպութիւնը, վերջին տասնեակ մանաւանդ, թերի էր, քանի որ 1922էն ի վեր մեծ թիւով Հայ գաղթական մը խուժից Արեւելքէն դէպի արեւմտեան Եւրոպա, մանաւանդ Ֆրանսա, որ այսօր ամենամեծ գաղութի մը հանգամանքը ստացած է:

Եւրոպայի հոգեւոր գործերը ահմանափակ էին. նախապէս կար Եւրոպայի Առաջնորդութիւն մը, յանձին հանգուցեալ Իւթիւճեան Եպիսկոպոսի, որ իր կեանքին մեծ մասը կ'անցընէր Մանչէսթըր, երբեմն այցելելով նաեւ այլուր:

Միայն Փարիզի Հայերն էին որ ունէին եկեղեցի մը՝ շնորհիւ Մանթաշեանի առատաձեռնութեան՝ 25 տարիէ ի վեր անոր Հոգեւոր հովիւը եղած է Վռամշապուհ Վրդ. այժմ Եպիսկ. Բիւզանդեան, որ կը մատակարարէր նաեւ մօտակայ երկիրներու Հայոց հոգեւոր պէտքերը:

Ամենայն Հայոց Ս. Կաթողիկոսը տեսնելով Եւրոպայի հոծ նոր գաղութին անկերպարան վիճակը եւ օգտուելով Դրիգորիս Ծ. Վրդ. Պալաբեանի եպիսկոպոսացման համար Ս. Էջմիածին գտնուելէն, զայն Հայրապետական կոնդակով կարգեց Կաթողիկոսական Պատուիրակ եւ ներկայացուցիչ Մայր Աթոռի, Եւրոպայի Հայոց համար:

Հայրապետական այս կոնդակը որ արդէն հրատարակուեցաւ մամուլին մէջ, ի վեր հանելով վերջին դէպքերու հետեւանքով Եւրոպայի հայ գաղութներուն ստացած կարեւորութիւնը, մանրամասն կը ճշտէ եկեղեցական, կրթական եւ վարչական գործերուն տրուելիք ուղղութիւնը, ըլլալիք ալիատանքին կարեւորութիւնը եւ ազգային տեսակէտով անհրաժեշտութիւնը:

Պալաբեան Սրբազան Ապրիլին եպիսկոպոսացած՝ Եւրոպա դառնալուն պէս, իրեն կեդրոն ընտրեց Փարիզն ու ձեռնարկեց այն մեծ աշխատութեան որ առաջադրուած էր, այսինքն ստեղծել գաղութային ազգային կեանք եւ այսպէս պահել հայ գաղութներու տոհմիկ նկարագիրն ու արգելք դնել ապազգայնացման վտանգին առջեւ, որքան կարելի է:

Կաթողիկոսական Պատուիրակը գաղութային միօրինակ կազմակերպութեան մը համար անհրաժեշտ ձեռնարկներն ըրաւ քեմին գոր-

ծերը խորհրդակցաբար վարելու եւ ծեռնարկից վարչական կազմակերպութեան եւ ժողովներու կազմութեան: Այսպէս, դիմեց Փարիզի բոլոր ազգային պաշտօնական մարմիններուն ուզելով մէկմէկ անձ, կազմելու համար քեմական կեդրոնական առաժամեայ վարչութիւն մը: Անոնց ներկայացուցիչներուն վրայ Գալուստեան Սրբազանին կողմէն ալ աւելցնելով քանի մը հոգի, հետեւեալ կերպով կազմուեցաւ կեդրոնական առաժամեայ վարչութիւնը՝

Ն. Օհանեան, Մ. Պապաջանեան, Ա. Զօպանեան, Տօքթ. Վ. Թորգոմեան, Յ. Ամատունի, Մ. Ներսէսեան Խան, Լ. Բաշալեան, Մ. Զայլաք, Տօքթ. Ալահվէրտի որդի, Բրօֆ. Ատոնց, Ա. Կէվրէկ եւ Վ. Թագուրեան:

Ամուսնական դատերով մինչեւ էջմիածինն ու Գոլիսը չզբաղեցնելու եւ ժողովուրդին դիւրութիւն մը տալու համար կաթողիկոսական պատուիրակը կազմեց նաեւ կեդրոնի Դատաստանական Խորհուրդ մը երեք եկեղեցական եւ երեք աշխարհական անդամներէ, նախագահութեամբ Փարիզի Հոգեւոր հովիւ Վ. Ամշաշպուհ Եպսկ.ի՝ Այդ անդամներն են՝ Գրիգոր Քհնյ. Ձէյէյեան, Վահան Ա. Քհնյ. Խոյեան, Բարթող Ա. Քհնյ. Թագըմճեան եւ Բրօֆ. Ադաջանեան, Փիլիպոսեան եւ Մ. Դալուստեան՝

Կազմուած է Կրթական կեդրոնական Խորհուրդ մը, որուն պաշտօնն է Եւրոպայի Հայ գաղութներուն կրթական պէտքերով զբաղիլ, մանկապարտէզ-նախակրթարաններ բանալ եւ պաշտօնի կոչել տրամադրելի ուսուցիչները:

Գալուստեան Սրբազան թեմին կրթական պէտքերուն իրր հիմնադրամ ծառայելու համար ծեռնարկած է հանգանակութեան մը որ մինչեւ 200,000 ֆրանքի հասնելու յոյս կայ՝ Արդէն այս նպատակով առաջին անգամ նուիրած է Լոնտոնի ծանօթ ազգայիններէն այժմ հանգուցեալ Եզովբոս Գէնդեան 10,000 ֆրանք, իր զաւակը Եդուարդ, հօրը անունով Ալֆօր-Վիլի մէջ հիմնուած վարժարանին ծախքերուն ի հաշիւ 30,000 ֆրանք եւ Արմենակ Կամսարական 20,000 ֆրանք՝ Բազմաթիւ ազգայիններ ինքնաբերաբար փափաք յայտնած են մասնակցելու այս հանգանակութեան:

Կրթական Խորհուրդին անդամներն են, Տօքթ. Թօփչեան (Ատենապետ), Գ. Բարունակեան (Ատենադպիր), Ս. Դաւիթ Բէգ, Ա. Թահմահեան, Ա. Թէրզիպաշեան, Ա. Ձէվահիրճեան, Բ. Մատէոճեան եւ Գ. Գալենց:

Կազմուած է նաեւ Կտակաց Խորհուրդ մը՝ զբաղելու համար կտակային, ապահովագրական եւ ժառանգական այն բազմապիսի հարցերով որ կը պատահին՝ Այս Խորհուրդին անդամներն են իրաւագէտներ Գէո-

ըէկճեան, Մխրիճանեան, Ա. Սալմասլըեան եւ ապահովագրիչ Բ. Էլ-մասեան:

Կաթողիկոսական Պատուիրակութիւնը ունի նաեւ իրաւագէտ խորհրդական մը (Մ. Զայլաք), որ անձնուիրաբար տանծնած է իր պաշտօնը:

Ֆրանսայի գաղութը առ այժմ բաժնուած է երեք հոգեւոր հովուութեանց:

Ս. ՓԱՐԻԶ.—*Հոգեւոր հովիւն է վ. ամշապուհ եպսկ. Քիւսարեան:*

Փարիզի եկեղեցիին մէջ կը բահանայագործեն Գրիգոր ձէպէճեան, վահան Խոյեան. Բարթող Թագըմճեան, Աբիսողոմ Թորոսեան եւ Թովմաս Մնացականեան բահանաները, որոնք կը հովուեն նաեւ Փարիզի արուարձաններու Հայութիւնը:

Փարիզի եկեղեցին ունի Հոգաբարձութիւն մը. որ կ'ընտրուի ընդհ. ժողովի մը կողմէ:

Միւս ազգային մարմիններն են.

Հայ Տիկնանց Միութիւնը, որ իր կարկիր խաչի, Ուսանողաց Օգնութեան եւ Գաղթականաց բաժիններով մեծապէս օգտակար եղած է նոքահաս գաղթականութեան: Աղքատախնամ ընկերութիւնը, որ այժմ ստանձնած է նաեւ գաղթականաց հոգը, կ'աշխատի հասնիլ բազմաթիւ կարօտութեանց:

Կան նաեւ ՀՕԿ.ի, Ուսանողաց Միութեան, թատերական ու գեղարուեստական զանազան միութիւններ:

Փարիզի եւ շրջականերուն Հայոց թիւը կը համարուի 15,000:

ԱՌ. ՄԱՐՍԻԼԻԱ.—*Մարսէյլի մէջ հինէն ի վեր կար փոքր գաղութ մը, որ ունէր իր վարժու մատուռը եւ հոգեւոր հովիւ մը:*

Մարսիլիոյ եւ շրջականերու Հայութիւնը կը հաշուուի 12,000. միայն քաղաքին մէջ կը գտնուին 9,000 հոգի, որուն 2,000ը Բէմի-Օտտոյի մէջ են, հոս կայ նաեւ եկեղեցի ու վարժարան:

Հայրենակցական միութիւններ եւ այլ մարմիններ հաւաքուելով ստեղծած են ազգային միութիւն մը, որ գտնելով յարմար շէնք մը Rue des Princesի մէջ, հոն հաստատած են սիրուն եկեղեցի մը եւ վարժարան մը, որ ունեցաւ 150էն 200 երկսեռ աշակերտ:

Մարսէյլի հոգեւոր հովիւն է **Մաքրէ Վրդ. Գալճայեան**, *որ այս տարի կը վարէ նաեւ վարժարանը:*

Կը բահանայագործեն կարապետ Երեւանեան, Գէորգ Նիզամեան՝ Սահակ Շամլեան (հովիւ Բէմի-Օտտոյի) եւ եղիշէ Գասպարեան քահանաները:

Եկեղեցիին Հոգաբարձութիւնը, որ ստանձնած է նաեւ վարժարանին հոգը, կազմուած է հետեւեալ կերպով. Հ. Գույումճեան, Մ. Սահակճեան, Յ. Գալպայեան եւ Ղ. Զաւրքճեան:

AVO

Տաթողիկոսական Պատուիրակ Գալստեան Առթիւ, Լիճքի Ազգ. Միաբնակ Առաջնորդարանը եւ Ս. Խաչի Տիկ. Միաբնակ անդամուհիները

Կան նաեւ ՀՕԿ. Հայ. Կարմիր Խաչ եւ այլ մարմիններ:

Ֆ. ԼԻՈՆ.—*Լիոնի եւ շրջականերու Հայոց թիւը մօտաւորապէս* 8,000*ի կը հասնի, մեծ մասով գործաւոր:*

Գաղթական Հայութեան Լիոնի մէջ բազմանալուն վրայ, կազմուած է Ազգային Միութիւն մը, որ Ֆուայէ–Լիոնէի մէջ վարձած է երկու սրահ մէկը եկեղեցիի եւ միւսը վարժարանի համար:

Լիոնի մէջ կը գտնուին Մկրտիչ Արզանեան եւ Գէորգ Դաւիթեան բահանաները:

Ազգային Միութիւնը որ կը վարէ Լիոնի եւ շրջակայի թեմական գործերը, կազմուած է հետեւեալ կերպով. Ս. Կարապետ Օղլու (նախագահ), Ս. Փափազեան (ատենապետ), Գ. Թիւլպէնճեան (ատենադպիր), Ե. Գօհան (գանձապետ), Ա. Զաքմաքեան, Պ. Ֆէրմանեան եւ Մ. Մելքոնեան:

Կարմիր Խաչի Տիկնանց Միութիւնը կը կազմեն Տիկիններ Ազատնի Վարդազեան (ատենապետ), Յուլիկ Ալթունեան (գանձապետ), Մաննիկ Բարսեղեան (ատենադպիր), Ակնիս Դարագաշեան, Նուարդ Փաշայեան եւ Օրք. Մալխինէ Հէլվաճեան, Արուսեակ Պէյզատեան:

ՀՕԿ.ի մասնաճիւղը կը կազմեն Ե. Իշխանեան, Ս. Աչքրացեան, Պ. Արզումանեան, Գ. Մեսրոպեան, Ա. Փանոսեան, Ա. Դալֆսեան եւ Ս. Դանիէլեան:

Ֆրանֆաւի միութիւնը ունի 25 անդամ որուն վարչութիւնը կը կազմեն Ե. Գօհան, Ե. Փափազեան, Ս. Շաքարեան, Վ. Յակոբեան, Կ. Սրմաքէշեան, Ա. Վարդազեան եւ Զ. Վարդազեան:

Կան նաեւ Մասիս Մարդասիրական Միութիւնը, Թատերական միութիւնը եւ Հ. Մ. Ը. Մ.ի մասնաճիւղը:

ՊԵԼՃԻԿԱՑԻ ԳԱՂՈՒԹ

Պելճիգայի Հայ գաղութը այժմ զգալապէս աւելցած է եւ Պրիւքսէլի ու Անվէրսի հայոց թիւը կը հասնի շուրջ 600ի, մեծ մասամբ վաճառական եւ պիւրակցիկ:

Եկեղեցի չունին տակաւին, բայց Կաթողիկոսական Պատուիրակութիւնը կ'աշխատի հիմնել:

Ունի գաղութային վարչութիւն մը որուն նախագահն է Ա. Աղէքսանդրեանց:

Պրիւքսէլի մէջ կան Հայ Ակումբ մը, Հայ Տիկնանց միութիւն մը եւ Հ. Մ. Ը. Մ.ի մասնաճիւղ:

ԱՆԳԼԻՈՑ ԳԱՂՈՒԹ (*)

ԼՕՆԴՈՆ

Լօնտոնի Հայոց ներկայ թիւը 900ի կը հասնի.

Ունին եկեղեցի մը՝ Ս. Սարգիս, զոր կառուցանել տուած է Գալուստ Կիւլպէնկեան։ Հոգեւոր հովիւն է Դրիգորիս Ծ. Վ. Պուսաճ։

Լօնտոնի հայոց պաշտօնական մարմիններն են.

Ա. եկեղեցւոյ Խնամակալութիւն որուն անդամները ազատ ընտրութեամբ կ՚ընտրուին ամէն տարի։ Խնամակալութեան նախագահն է բարերար Գ. Կիւլպէնկեան, իսկ անդամներն են Գէորգ Էսաեան, Նուպար Կիւլպէնկեան, Գատուեան Ծատուրօֆ, Աւետում Յակոբեան, Յակոբ Քէհեաեան, Ստեփան Ստեփանոսեան եւ Տիգրան Նէվշէհիր։

Բ. Լօնտոնի Հայոց Միացեալ ընկերութիւնը կը կազմեն Տօք. Միհրան Տինճեան, Յակոբ Քէհեաեան, Յովհաննէս Արփիարեան, Սարգիս Էտկար, Փրոֆ. Թումաեան, Ձէյմս Մալքոմ, Ներսէս Յակոբեան, Անիկտոս Ունճեան, Եզովբոս Պէնլեան։ Այս ընկերութեան հիմնարկութեան շրջանին մեծապէս օգտակար եղած են Մարգար Կրէկրի եւ Արամ Բաֆֆի։

Գ. Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէ (ՀՕԿ) կազմուած 1924ին, հետեւեալ կերպով, Տօքթ. Միհրան Տինճեան (Առենապետ), Տիգրան Նէվշէհիր-Ատենադպիր, Աւետում Յակոբեան (գանձապետ), Ե. Պէնլեան, Յակոբ Քէհեաեան, Անիկտոս Ունճեան եւ Ստեփան Աւետիքեան։

Դ. Հայ Տիկնանց Միութիւն, որ կազմուած է Ցունաստանի եւ Սուրիոյ հայ գաղթականներուն օգնութեան փութալու նպատակով. կը կազմեն տիկին Նուարդ Կիւլպէնկեան (ատենապետուհի), Օր. Էմիլի Ռօպինսըն (դեր-ատենապետուհի), տիկին Ձերճրիւտ Տինճեան (ատենադպրուհի), Օր. Սօֆի Կիւմիւշլեան գանձապետուհի տիկիններ Մ. Նազարէթ, Միքայէլեան եւ Վ. Էտկար։

Ե. Հայ երիտասարդաց Միութիւն՝ կազմուած նախորդ տարի՝ նպատակ ունի գրական ու գեղարուեստական շարժում մը առաջ բերել գաղութին մէջ։ Գործադիր մարմնին անդամներն են՝ Եդուարդ Մինասեան (ատենապետ), Գրիգոր Կիւլպէնկեան (ատենադպիր), Արամ Ձըրմըրեան (գանձապետ), Արտաշէս Խաչատուրեան եւ Գաբրիէլ Քիւրքճեան։

Զ. Ազգաստախնամ մարմին մըն ալ կազմուած է, որուն Վարչութիւնը կը կազմեն Յակոբ Ուզունեան, Լօֆէթ Եաքուպեան, Սերովբէ Գաբտաշեան, Կարապետ Շամլեան եւ Տիրան Ջայլագեան։

(*) Մանչէսթրի հայ գաղութին վրայ խօսուած է նախորդ տարի։

ՎԻԵՆՆԱՅԻ ԳԱՂՈՒԹ

Վիէննայի (հին եւ նոր) գաղութը կը բաղկանայ հազիւ 250 հոգիէ, մեծ մասամբ բարեկեցիկ։

Վերջերս գաղութին ընդհանուր ժողովը որոշեց մատուռ մը հաստատել եւ հովիւ մը կարգել, որուն համար դիմումէ եղաւ Կաթողիկոսական Գատուիրակութեան, որ յատկապէս Վիէննայի համար վարդապետ ձեռնադրած է Սահակ Գէորգեան։

Վիէննայի համայնքային վարչութեան անդամներն են Երուանդ (ատենապետ), Աբրահամ Պօյաճեան (փոխ-ատենապետ), Սարգիս Փափազեան (ատենադպիր), Կարապետ Պօխչալեան (գանձապետ), Տիգրան Փափազեան, Գառնիկ Ապաճեան, Վահան Խաչէչէրեան, Յակոբ Սիլկիճեան եւ Տօքթ. Տէր-Մովսէսեան։

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ԳԱՂՈՒԹ

Գերմանիոյ մէջ կ'ապրին մօտ 600 Հայեր, որոնցմէ 500ը Պէրլինի մէջ, իսկ մնացեալը Լայբցիկի եւ Համպուրկի մէջ կը գտնուին։

Երեք քաղաքներն ալ ունին իրենց գաղութային միութիւնները։

Պերլինի մէջ կայ կիսապաշտօնական մարմին մը Armenische Vertrauensstelle (Schwabischestr. 7 BERLIN W30) որ Խորհրդային Հայաստանի հետ կապ չունեցող Հայոց շահերը պաշտպանելու պաշտօնն ունի եւ որ կը գտնուի գաղութին նախագահ Պ. Զ. Գրինֆիլտի վարչութեան տակ։

ԻՏԱԼԻՈՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Իտալիոյ գաղութը կը բաղկանայ հազիւ 5—600 հոգիէ, որուն մեծ մասը Միլանի մէջ կը գտնուի։

Հռուոմի, Նաբոլիի, Թրիէսդէի, Վենետիկի եւ Թօրինօյի մէջ կան հազիւ մէկ քանիական տուն։ Պարիի մէջ բացուած գործի գործարանը կ'աշխատին շուրջ 150 հոգի, բերուած Ցունաստանէն, մեծ մասամբ կին ու երախայ։

Իտալիոյ գաղութին կեդրոնը կը համարուի Միլան, հոս եւ շրջակայքը կան մօտ 40 ընտանիք. ասոնց վրայ աւելնալով ամուրիները, ընդհ. թիւը կը հասնի շուրջ 300ի։

Միլանի մէջ կայ քահանայ մը, եղիշէ Տէր Պարսամեան։

Պաշտամունքը կը կատարուի անգլիական եկեղեցիին մէջ։

Միլանի մէջ կայ ազգային վարչութիւն մը, զոր կը կազմեն Յակոբ

Մարտիկեան (նախագահ), Խաչիկ Թօփատեան (ատենապետ) Պերճ Գապայեան, Վահրամ Ճէնէրճեան եւ Գարգեւ Մարխեան։

Միլանի մէջ իրենց բարեսիրութեամբը ծանօթ են Տիլսիզեան եղբարք որ այժմ Ամերիկա փոխադրուած են։

Իսպիոյ մէջ ունինք նաեւ երկու որբանոց։ Մին Միլանոյի Մխիթարեան որբանոցը, ուր կան 60 որբեր, իսկ միւսը Թօրինոյի մօտ՝ Ս. Պապին պաշտպանութեան ներքեւ գտնուած որբանոցը՝ 300 որբուհիներով։

ՊՈՒՏԱԲԷՇԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹ

Հունգարիոյ մայրաքաղաքին մէջ կան շուրջ 100 Հայեր մեծ մասամբ Թրքահայ, եւ ընդհանրապէս բոլսեկիցիկ, որոնք յաչս կաւավարութեան լաւ համբաւ մը շինած են։

Զորս տարի առաջ հիմնուեցաւ «Պուտաբէշտի Հայ Գաղութ» անունով միութիւն մը, որուն անգամ են հոն հաստատուած Հայերը, եւ որ մեծապէս օգտակար եղած է, սիրոյ կապ մը հաստատելով գաղութին մէջ եւ օգնելով պատահական ազգայիններու։

Նախապէս կը յաճախէին յոյն Օրթոտոքս եկեղեցին, բայց երկու տարի առաջ Վենետիկի Մխիթարեանք 600,000 լիրլիով գնեցին մեծ շէնք մը որուն մէկ յարկը մատուռի վերածեցին եւ այժմ Մխիթարեանք են որ կը կատարեն Հայոց հոգեւոր պէտքերը։ Հայ Լուսաւորչականք օգնեցին այդ եկեղեցիին բարեզարդութեան։ Գաղութին ամէնէն ծանօթ եւ ազգային գործերով զբաղած անձն է Տօքթ. Եղիա Յովհաննէսեան։

AVO

ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ ՀՕՄ

Վաղամեռիկ Հաւբրա Գարակէօզեանի յիշատակին համար իր ծնողաց կողմէ հիմնուած այս հաստատութիւնը, նախկին Գուզկունճուզի (Սկիւտար) Գարակէօզեան Հօմն է, որ փոխադրուեցաւ Ամերիկա, 1924 տարուան Հոկտեմբերի ընթացքին(*): Ան ամ ամատակարարութեան հոգը յանձնած են Նիւ Եորքաբնակ Գարակէօզեան հարազատներուն, իսկ ներքին հսկողութիւնը կը կատարեն ազգասէր Տօքթ. Գ. Գաւիթեանի կինը և դուստրը: Ընդհանուր ծրագրին համաձայն տղոց հասկի կրթութիւն մը տալու համար ամէն ջանք կը թափուի: Ուսուցչականն կազմին մէջ կը գտնուին՝ Փ. Ամատսար, Վ. Թաթիւլ, Օր. Գօչումճեան և Տիկ. Թաթիւլ, նաեւ երկու Ամերիկացիներ (խօսելամարժուհեան համար), իսկ երգի և նկարչութեան այցելու ուսուցիչն է Գ. Գանճեան:

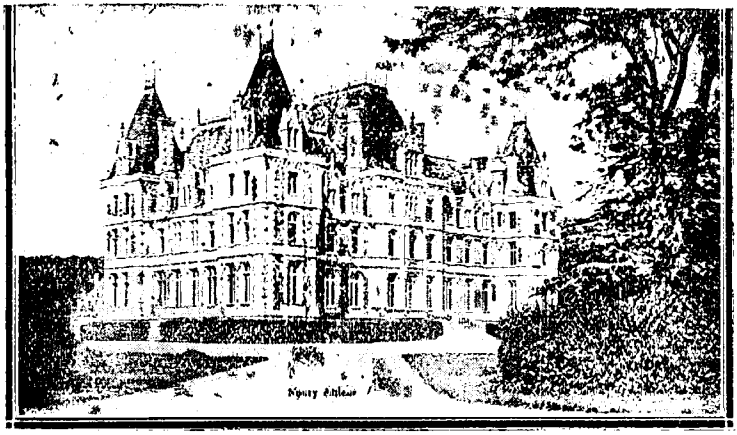

Ընդհանուր Հաւբրա Գարակէօզեան

1924—25 տարեշրջանին Հօմի աշակերտութեան թիւը հաս

(*) Հաստատութեան շէնքը պարտէզով շրջապատուած, կը գտնուի Բարիզի լաւագոյն վայրերէն մէկուն մէջ եւ օժտուած է առողջապահական պայմաններով:

AVO

Փարակէօզեան Հօտ

է 80, բաժնուած՝ 4 դասարաններու վրայ, որոնք կը համապատասխանեն նախակրթութեան միջին և բարձրագոյն չրջանններուն։ Փափաքելի է որ Հօտը ունենայ նաեւ իր սրհեստագիտական բաժինը՝ յառաջիկայ տարեչրջաննկուն համար։

*** Հերու, 22 Մայիսին, հաստատութիւնը այցելութիւնն ընդունած է իր բարերար հիմնադրին, Միհրան Փարակէօզեանի, որ յատկապէս Ամերիկայէն եկած է, վերջնական կարգադրութիւններ ընելու, նոր տարեչրջանին համար։

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Ազգ, կրթական հաստատութիւններու չարքին կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանը, որ 1924 Հոկտ. 1ին սկսավ հաստատուած ըլլալով Մարսէյլ, արտասահմանի կրթական կեանքին մէջ կը կատարէ նշանաւոր գործ մը՝ պահպանելով Դպրեվանեան ազգային կենսունակութեան ջիլը։

Դպրոցասէրը հաստատուած է Մարսէյլի ամէնէն գեղեցիկ պողոտաներէն մէկուն վրայ, Ավիւճի տը լա գաբելէ։ Դռնէն նայս մտնելուդ պէս կ'զգաս անուշ չունչ մը, զուտ հայեցի։ Շէնքը 5 յարկ է և 30 ընդարձակ սենեակներէ բաղկացած, որուն ուշեղ կը տարածուի աշակերտուհիներուն խաղերուն յատկացուած սիրուն պարտէզ մը, բարձր ծառերով ու ծաղկանոցներով զարդարուած։ Պարտէզին մէկ անկիւնը կը գըտնուի ճաշարանոցը, աղաւնանոցը և հանոցը։ Իրապէս փոքրիկ սգարակ մը։

Վարժարանին անմիջական օդնութեան փութալու համար Ամերիկայի և Եգիպտոսի զանազան քաղաքներուն մէջ կազմուած են մանանձիւղեր որոնք ցոյց տուած են արդիւնաւոր գործունէութիւն մը։

Դպրոցասէրը կը վայելէ նոյնպէս օժանդակութիւնը փոքր կազմակերպութիւններուն ինչպէս Բարիզի, Գահիրէի և Մանչէսթրի Տիկնանց միութիւններուն և Ֆիլատէլֆիոյ «Դստեր Հայաստանի»ին։ Այս վերջինը ստանձնած է չորս և Գահիրէի Տիկնանց Միութի նը՝ հինգ սանուհիներու պաշտպանութիւնը։

Այս սանուհիները սահմանուած են վարժուհի պատրաստուելու։

Դպրոցասէրը նիւթական հասոյթներ չունի, բացի նիւթեւորք, Թարակէօզեան տան մօտ ունեցած իր քսան հազար տօլարի տոկոսէն։ Իր հասոյթի միակ աղբիւրն է Հայ ժողովուրդի լայն համակրանքը, որուն կը պարտի իր 48 տարիներու օգտակար գործունէութիւնը։

Դպրոցասէր Տիկն. Վարժ ի Քօրճեան եկած օրիորիներր
Ա. Տիկ. Պօյաճեան, Բ եւ Յ Լուսա Մէյրըս Քրնեի պատասխանատուներ
Ա. Օր. Պալթազարեան

Վարժարանը ունի երկրորդական ծրագիր, որ պատշաճեցուցած է փրանսականին և կեանքի ընծայած պահանջներուն։ Հաստատութիւնը կը վարեն Տիկ. Ա. Պօյաճեան և Օր. Պալթազարեան, իրենց աջակից ունենալով ուսուցչ. կարող կազմ մը։

Դպրոցասէրի հիմնական նպատակն է պատրաստել տան մային կրթութեամբ մշակուած և տիպար ընտանիքի մայրեր, օժտելով զանոնք ինքնուրոյն ըլլալ բոլոր կարողութիւններով։

Վարժարանին երեք վերջին կարգերը ունին երկու դիւրաւոր բաժանում. Ա. վարժուհինոց, Բ. առեւտրական դասընթացք։

Այս վերջին բաժնին մէջ կ'ուսանողուի հաշուակալութիւն և առեւտրական գիտութիւններու բոլոր ճիւղերը։

Բոլոր աղջիկներուն համար պարտաւորիչ են արհեստները, որպէսզի անոնց միջոցաւ կարենան իրենց ապրուստը ճարել։

վարժարանին մէջ հաստատուած արհեստանոցներուն մէջ կը սորվին ձեռ ու կար, ձեռագործ և գործագիտութիւն։ Անոնք կը բանին ֆրանսական մէջ գործածական բոլոր ձեռագործները նրբահիւս ճաշակով մը։

Ասկէ զատ վարժարանին մէջ գետեղուած են գորգի 14 կարկահներ, մօտերս աւելի պիտի ընդարձակուի այս ճիւղը իբրև բանուկ գործ։

Տղաք օրուան չորս պահերը ուսմամբ պարապելէ յետոյ, ձիագեալ չորս պահերն ալ կ'անցնեն արհեստանոցներու մէջ։

Մարսէյլի մէջ վարժարանը 1924—25 տարեշրջանին տուած է հետեւեալ չրջանաւարտուհիները.

Ա. Զալքեան, Ա. Զոհրեան, Ա. Քիւրքճեան, Ա. Շիրինեան, Ե. Քոչիգիւնէի, Ե. Եամալեան, Զ. Պալպալեան, Զ. Շիրինեան, Հ. Խէրեան, Հ. Թապաքեան, Մ. Թէրզեան, Ն. Տիլլօղլեան, Ն. Տարճեան, Տ. Զաքարեան, Տ. Ալոչեան և Ց. Դամկոչեան։

Դպրոցասէրը ընտանեկան յարկ մը եղած է իր սանուհիներուն համար. անոնք կը կատարեն տան տղոյկան մը բոլոր պարտականութիւնները և կը սորվին տուն մը կառավարելու անհրաժեշտ բոլոր դիտելիքները։ Աչակերտուհիները դասական հերթով կը կազմակերպեն ներքին հանդիսներ, որոնք կը նպաստեն զարգացնելու իրենց գեղարուեստական ճաշակը ինչպէս նաեւ նախաձեռնութեան ոգին։ Հանդէսի նիւթերու ընտրութիւնը կը կատարեն աչակերտուհիները, առաջնորդութեամբ իրենց դաստիարակ ուսուցչուհիներուն։

Դպրոցասէրը ունի 164 գիչերօթիկ և 45 ցերեկեայ աչակերտուհիներ։ Այս վերջիններուն թոշակատուներ են։ Գիչերօթիկ սանուհիներէն 11ը վճարովի են, մնացեալները ձրի։

ՍՈՒՐԻՈՅ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆ

Սուրիոյ երեք գլխաւոր կեդրոններուն (Սուրիա, Լիբանան եւ Անտիոք-Ալէքսանդրէթ) մէջ համախմբուած Հայութեան գումարն է այսօր շուրջ 120000 հոգի, հետեւեալ բաժանումներով

1. Հալէպ եւ իր շրջանակը	50000
2. Պէյրութ եւ իր շրջանակը	16000
3. Դամասկոս	14000
4. Ալէքսանդրէթ եւ Պէյլան	12000
5. Անտիոք եւ Սուէյտիոյ շրջանակ	5000
6. Քէսապ եւ իր գիւղերը	3000
	100000

Իսկ մնացեալ 20000 Հայութիւնն ալ, իրենց փոքր բաժանումներով, ցրուած է Պէյրութի շրջակաները[Այտա, Ձիւնիէ, Ղազիր, Ջահլէ, Բայազ, Տրիպոլիս, Լաթաքիա, Համա, Հոմս եւ Հալէպի շրջակայ գիւղաքաղաքները Տէր-Զօր, Բագգա, Ճարապլիս, Մմբէյ, Պապ, Ազէզ, եւ Թրգիաճ: Այս 120000 Հայութեան հազիւ 20000ը ընդհ. պատերազմէն տարիներ առաջ եկած հաստատուած է Սուրիոյ երեք գլխաւոր կեդրոններուն մէջ իրրեւ վաճառական կամ արհեստաւոր եւ այսօր կը նկատուի բնիկ տեղացի. իսկ 100 հազարը վերջին 4—5 տարուան ընթացքին հետզհետէ եկած եւ հաստատուած է Սուրիոյ մէջ:

Բ. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՒ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹ

Սոյ աոդի միաբանութիւնը.— *Վեհափառ Տ. Սահակ Կաթողիկոսը այսօր իրեն շուրջն ունի կրօնական միաբանութիւն մը, գրեթէ ցրուած վիճակի մէջ, որ կը բաղկանայ հետեւեալ հոգեղեցականներէն.*

1) Պետրոս Արճեպ. Սարաճեան *Առաջնորդ Կիպրոսի (Նիկոսիա)*

2) Գրիգոր Պապկ. Հարոյեան *իրրեւ հիւր Կիպրոսի մէջ (Լառնաքա)*

3) Ներսէս Ծ. Վրդ. Տանմալեի *հոգեւոր հովիւ Պէյրութի վրանաքաղաքին*

4) Խոսր Ծ. Վրդ. Աջապահեան *դիւանապետ մեծ Կաթողիկոսին*

5) Խաչատուր Ծ. Վրդ. Տէր Ղազարեան *իրրեւ հիւր Զահլէ:*

Առաջնորդական վիճակներ.— *Սոյ կաթողիկոսութեան ենթակայ առաջնորդական վիճակներն են.*

I ՊԱՅՐՈՒԹ. *Ունի եկեղեցի մը, Ս. Նշան անուն. հոգեւոր հովիւն է երուսաղէմի միաբաններէն՝բնիկ Գոլտեցի Սուրէն Վրդ.Քէմհաճեան,*

որ 1922էն ի վեր կը վարէ նոյն պաշտօնը, իրեն օժանդակ ունենալով քաղական խորհուրդ մը, որուն անդամներն են՝ Խ. Շալվարճեան (ատենապետ), Վ. Վարդապետեան (ատենադպիր), Մ. Վեհունի գանձապահ), ե. Փաթաթեան, Դ. Հազարապետեան, Տօքթ. Գուլաճեան, Կ. Կիւլլէնկեան (խորհրդականներ):

Ս. Նշան եկեղեցիէն վար Ծովեզերեայ վրանաքաղաքին մէջ կայ նաեւ Ս. Խաչ անուն եկեղեցի մը, գաղթականութեան յատուկ, որուն հոգեւոր հովիւն է Սուղ միաբաններէն եփրեմ Ծ. Վրդ. Տաճումնի, որ գաղթականաց յատուկ գործերը կը վարէ Քաղ. խորհուրդի մը օժանդակութեամբ։ Թէ Ս. Նշան եւ թէ Ս. Խաչ եկեղեցիներուն մէջ կը պաշտօնավարեն երկուական գաղթական քահանաներ։

II **ՍԱՑՏԱ.**— Ծովեզերեայ փոքրիկ նաւահանգիստ մը։ Ունի 400ի մօտ Հայ գաղթականութիւն մը, որ կ'զբաղի առեւտուրով եւ մանրավաճառութեամբ։ Այստեղի գաղութը իրեն յատուկ եկեղեցի մը չունի։ Ատեն ատեն վեհ. Կաթողիկոսին կողմէ ղրկուած եկեղեցական մը կը հոգայ տեղւոյն Հայութեան պէտերը։ Արդի հոգեւոր հովիւն է Արսէն Վարդապետ։

III **ՃԻՒՆԻԼ.**— Պէյրութի արուարձաններէն մէկը. Ծովեզերեայ փոքրիկ գիւղաքաղաք մ'է։ Հոս կը գտնուի փոքրաթիւ հայ գաղթականութիւն մը։ Ունի փոքրիկ մատուռ մը, ուր կը քահանայագործէ քնիկ Այնթապցի Գարեգին Պողարեան, որ Քաղ. խորհուրդի մը օժանդակութեամբ կը վարէ վարչական եւ կրօնական գործերը։

IV **ՋՈՒՆԻԷ.**— Ճիւնիէի նման Պէյրութի արուարձաններէն մէկը. խիստ փոքրաթիւ հայ գաղթականութիւնով մը, ոչ եկեղեցի եւ ոչ ալ քահանայ ունի։ Կայ նորակազմ Քաղաքականութիւն մը։ Հոգեւոր գործերը կը վարէ Ճիւնիէի քահանան։

V **ՋԱՀԼԷ.**— Դիւղաքաղաք մը, ուր կը գտնուին 300ի չափ հայ գաղթականներ որոնց գործերը կը վարէ Քաղականութիւն մը։ Ջահլէ մօտիկ ապագայի մէջ պիտի ունենայ իրեն յատուկ եկեղեցին եւ հոգեւոր հովիւը։ Առժամաբար կը պաշտօնավարէ Խաչատուր Ծ. վրդ. Տ. Ղազարեան։

VI **ԲԱՑԿԱ.** — Նորակազմ գիւղաքաղաք մը, փոքրաթիւ հայ գաղթականութիւնով։ Ունի միայն Քաղական խորհուրդ մը։ Հոգեւոր պէտերը կը մատակարարուին Դամասկոսէն կամ Զահլէէն եկող այցելու եկեղեցականներու միջոցաւ։

VII **ՀՈՄՍ.**— Ծաղկեալ եւ բարգաւաճ քաղաք մը, որ հազիւ 30—40 ընտանիքէ բաղկացած հայ գաղթականութիւն մը ունի իր մէջ։ Ոչ եկեղեցի կայ, ոչ ալ դպրոց։ Հաւատի քահանան երբեմն այցելելով, հոգեւոր պէտը կը մխիթարէ տեղւոյն Հայութիւնը։

VIII **ՀԱՄԱ.**— *Հալէպի եւ Հոմսի միջտեղ գտնուող հին եւ պատմական քաղաք մը, ուր այժմ 450—500 հոգինոց հայ գաղթականութիւն մը կը գտնուի։ 1923էն սկսեալ ունի իր մասնաւոր եկեղեցին եւ քահանան Գուրգէն Թաճեան, ունի նաեւ քաղ. խորհուրդ մը Վ. Գ Թօփալեանի ատենապետութեամբ։*

IX **ՏՐԻՊՈԼԻՍ** (Թարապլուս).— *Միջերկրականի եզերքը հին եւ պատմական նաւահանգիստ մը։ Ունի փոքրաթիւ հայ գաղութ մը եւ նորակառոյց եկեղեցի մը, երբեմն կառավարուած այցելու հոգեւոր հովիւներէ։ Այժմ իրրեւ հոգեւոր հովիւ հոն կը պաշտօնավարեն Արմաշի միաբաններէն Տէր Վ. Վրդ. Մելիոնեան, եւ Լիհնիշցի Յակոբ Քահանայ, քաղաքական խորհուրդի մը հետ միասին։*

X **ԼԱՕԹԱԿԻԱ** (Լաւոդիկէ). — *Տրիպոլսէն դէպի հիւսիս Միջերկրականի վրայ միեւնոյն դիրքով փոքրիկ նաւահանգիստ մը։ Ունի 1500 հոգիի չափ Հայ գաղութ մը։ Հոգեւոր հովիւն է բնիկ Մարաշցի Ներսէս Վրդ. Տոլապճեան, որ միանգամայն Քէսապի եւ Անտիոքի շրջանակներուն Առաջնորդն է, եւ եօթը անդամներէ բաղկացեալ քաղաքական խորհուրդով մը կը վարէ տեղւոյն վարչական եւ կրօնական Գործերը։*

XI **ՔԷՍԱՊԻ ՇՐՋԱՆԱԿ.**— *3000ի մօտ բնակչութիւն ս'ունի։ Քէսապի շուրջը կան Գարատուրան, Քէօրֆիւնէ, Գօզօլուգ, Զուգալնուգ, Զիներնուգ, Գայանուգ անուն զուտ հայաբնակ գիւղերը, 2000ի չափ բնակչութեամբ որուն մեծամասնութիւնը կամ կաթոլիկացած եւ կամ բողոքականացած է։ Ասոնցմէ միայն Քէսապ եւ Գարատուրան գիւղաքաղաքները ունին իրենց յատուկ եկեղեցիները մէկմէկ քահանայով եւ քաղաքական խորհուրդով։ Քէսապի եւ Լաւոդիկէի միջեւ կան նաեւ Արամօ, Պրնիյէ, Պրնըմիճէ, Եագուպիէ անուն գիւղերը, որոնց հայ բնակչութիւնը ամբողջութեամբ լատինացած է. միայն Եագուպիէ գիւղը ունի իրեն յատուկ քահանան, իսկ միւս գիւղերու հոգեւոր գործերը կը մատակարարուին Քէսապի քահանային, կամ Լաւոդիկէի հոգեւոր տեսչին այցելութեամբ։*

XII **ԱՆՏԻՈՔԻ ՇՐՋԱՆԱԿ.**— *Կեդրոնն է Անտիոք, Որոնդէսի վրայ հին եւ պատմական քաղաք մը։ Այժմ ունի 100 տունի չափ գաղութ մը. Հոգեւոր հովիւն է բնիկ Այրանցի Յարութիւն Խաճատուր Ժամկոչեան, որ 1924էն ի վեր կը պաշտօնավարէ հոս քաղաքական խորհուրդի մը օժանդակութեամբ։ Անտիոք ենթակայ է Լաթաքիոյ հոգեւոր տեսչութեան 1906էն ի վեր։*

Անտիոքի մաս կը կազմէ Սուէյտիոյ շրջանակը, որ կը բաղկանայ զուտ հայաբնակ վեց գիւղերէ։

1. **ՆՕՂԱՆ ՕԼՈՒԳ.**— *Սուէյտիոյ ամենամեծ գիւղը. ունի 1100 անձ, մէկ եկեղեցի եւ քահանայ մը՝ Աբրահամ Տէր Խալսեճան։*

AVO

2. **ԽՏՐՊԻՆ.**— *Ունի 930 անձ, մէկ եկեղեցի եւ մէկ քահանայ:*

3. **ՀԱՃԻՆ ՀԱԿՊՈՊԻՆ.**— *Ունի 910 անձ, մէկ եկեղեցի եւ մէկ քահանայ:*

4. **ՊԻԹԻԱՍ.**— *Ծովեզերեայ գիւղ մը 750 բնակչութիւնով. ունի եկեղեցի մը կիսաւարտ, առանց քահանայի:*

5. **ՓԻՊՈՒՍԻՆ.**— *Ունի 800ի մօտ բնակչութիւն մը մէկ եկեղեցի եւ երկու քահանայ:*

6. **ՎԱՂԴԷ.**— *Ունի 450ի չափ բնակչութիւն, մէկ եկեղեցի եւ մէկ քահանայ:*

Այս վեց գիւղերն ալ ունին իրենց առանձին քաղաքական խորհուրդները:

XIII **ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԻԱՅԻ ՇՐՋԱՆԱԿԸ.**— *Կեդրոնն է Ալէքսանդրէթ քաղաքը, ուր կայ 12000ի մօտ բնակչութիւն մը: Ունի եկեղեցի մը եւ միակ հոգեւոր հովիւ մը Գրիգոր Բահաճայ Միճաեանը, որ քաղ. խորհուրդի մը օժանդակութեամբ կը վարէ վարչական եւ հոգեւոր գործերը: Հոս իբր հիւր կը գտնուի նաեւ Տէրթիսլցի Մեսրոպ Քհնյ. Մեսրոպեան:*

Ալէքսանդրէթի շրջանակին մաս կը կազմէ Պէյլան գիւղաքաղաքը, որ իր փոքրաթիւ գաղթականներուն յատուկ եկեղեցի մը ունի, քահանայով եւ քաղ. խորհուրդով:

Ղէյլանի եւ Անտիոքի մէջտեղ կը գտնուի Գրգխան գիւղաքաղաքը, որ ունի փոքրաթիւ հայ գաղութ մը, մեծ մասամբ Տէրթիսլցիներէ բաղկացեալ: Ունի քաղաքական խորհուրդ մը եւ փոքրիկ մատուռ մը: Հոգեւոր հովիւն է Գրիգոր Քհնյ. Տէր Սահակեան:

ԹԱՄԱՍԿՈՍ.— *Մուրիոյ դաշտային մասին կեդրոնը գտնուող ամէնէն ընդարձակ ու վաճառաշահ քաղաքը, շրջապատուած գեղեցիկ պարտէզներով եւ արդիւնարեր դաշտերով:*

Բնակչութեան 14000ը Հայ է, մեծ մասով գաղթականներ, որոնք կը բնակին Գասէվի, Պապթուլայի եւ Մեծ Փէմբի մէջ:

Դամասկոսի մէջ Հայու առաջին բնակութիւնը 1864ին անդին չանցնիր: Առաջին անգամ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան կողմէ հիմնուած է Ս. Սարգիս վանքը. (Պապշարքի մէջ) որուն հիմնակուան տեսուչն ու հոգեւոր հովիւն է Վահան վրդ. Գէորգեան, որ կը վարէ ազգ. վարչութեան եւ հոգեւոր գործերը քաղաքական խորհուրդի մը օժանդակութեամբ. անդամներն են՝ Խ. Գրիգորեան, Կ. Գավաֆեան, Ա. Մելիքեան, Գ. Եազըզեան, Յ. Եայլաեան, Ո. Զարաեան, Յ. Մոմճեան, Ֆ. Գաբրիէլեան:

ՑԱՐԱՆՈՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— *Հայ Կաթոլիկները ունին 1000ի մօտ գաղթականութիւն մը, եկեղեցի մը՝ Պապ Թումա, որուն հոգեւոր հովիւն է Հ. Գէորգ Կուրթիկեան, իսկ հայ բողոքականները կը հաշուուին մօ-*

տաւորապէս 1200 անձ. մասնաւոր ժողովարան չունին, եւ արար բողոքականներու ժողովարանին մէջ պաշտամունք կը կատարեն, սոնց հոգեւոր հովիւն է Վեր. Ներսէս Սարեան: Դամասկոս հայաբնակ գիւղ չունի գրեթէ։

ՀԱԼԷՊԻ ԾԲԱՆՆԱԿ.— Սոյ կաթողիկոսութեան ենթակայ ամէնէն կազմակերպուած առաջնորդական թեմն է:

Հալէպի արդի բնակչութեան թիւը կը հասնի շուրջ 250000ի որուն 50000ը Հայ գաղթականութիւն մը կը ներկայացնէ, մեծագոյն մասով տեղատարած քաղաքէն դուրս Եէմմի բլմրին մէջ:

Վարչական կազմակերպութիւն.— Արդի Առաջնորդն է Արտաւազդ վրդ. Սիւրմէեան:

Դաւառական ժողով.— Անդամներն են՝ Ա. Մազլումեան, Խ. Շահին, Լ. Փափազեան, Գ. Մարկեան, Հ. Սիւրմի, Ա. Ֆէթթէլեան, Ս. Պապայեան, Ս. Պապիկեան, Լ. Ալէմեան, Տօքթ. Մ. Նաճարեան, Ս. Ֆէթթէլեան, Ֆ. Սապպաղեան, Գ. Ձիլբենեան, Տ. Սէթեան, Ճ. Թոփճեան, Յ. Ոսկան եւ Հ. Պէրպէրեան,

Տեղական ժողով.—Մկրտիչ Քհնյ. Մուրատեան, Յովհաննէս Քհնյ. Լիմէրճեան, Բարգէն Քհնյ. Յակոբեան, Ներսէս Քհնյ. Պապայեան եւ Նշան Քհնյ. Մարգարեան:

Պատմ. ժողով.— Գ. Ձիլբենեան (ատենապետ), Ա. Ֆէթթէլեան (ատենադպիր), Գ. Եղոյեան, Ս. Ֆէթթէլեան, Մ. Մարկեան, Ֆ. Սապպաղեան եւ Ա. Մինասեան:

Ուսումն. հարհուրդ.— Ե. Զօրեան (Ատենապետ), Մ. Երէցեան (Ատենադպիր), Տօքթ. Յ. Հրեշտակեան, Տ. Փիրանեան, Ն. Ֆաղճեան Կ. Տէմիրեան եւ Գ. Ֆէթթէլեան:

Տնտես. հարհուրդ.— Պ. Թոփճեան, Ղ. Պեհիկեան, Յ. Պատմճեան եւ Յ. Քէօսէեան:

Հալէպի Հայութիւնը ունի երեք եկեղեցի:

1. Քառասուն Մանուկ, որ Հալէպի ամէնէն հին եւ պատմական եկեղեցին է: Հոս կը պաշտօնավարեն Յարութիւն Եսայեան, Մկրտիչ Մուրատեան, Յովհաննէս Լիմէրճեան, Բարգէն Յակոբեան քահանաները: Ատենմէ զատ կան Սահակ Դազարեան եւ Յարգիս քահանաները:

2. Ս. Աստուածածին, ուր կը պաշտօնավարեն Ներսէս Թաւուգեան, Ներսէս Պապայեան եւ Նշան Մարգարեան քահանաները:

3. Քէմփի եկեղեցին պաշտօնավարող քահանաներն են՝ Մկրտիչ Մարտոյեան, Մովսէս Տ Յովհաննէսեան քահանաները: Ս. Աստուածածին եւ Քէմփի եկեղեցիները կը մատակարարուին հոգաբարձուներու կողմէ:

Ս. Յարութեանականներ.—Հալէպի մէջ կան Հայ կաթոլիկ եւ Հայ

քաղաքական համայնքներ: Հայ կաթոլիկներն ունին իրենց յատուկ եկեղեցին Փիլէլի մէջ, Առաջնորդն է Օգոստինոս Աբեղա. Սայեղեան. եւ Փոխանորդը՝ Պօղոս վրդ. Ասուն. ունին նաեւ կարգ մը քահանաներ: Հայ քաղաքականներն ալ ունին նորակառոյց ժողովարան մը Ազիզիյէ թաղին մէջ: Հոգեւոր հովիւն է Վեր. Կարապետ Ցարուքեանեան:

Հալէպի առաջնորդութեան մաս կը կազմեն հետեւեալ գիւղաքաղաքները:

1. **ՏԷՐ-ՋՕՐ.**—Սուրիոյ հարաւային սահմանագլուխին վրայ եւ Եփրատի եզերքը գտնուող զուտ արաբաբնակ գիւղաքաղաք մըն է. 1921էն ի վեր ունի 60—70 տուն՝ բազկացած հայ գաղութ մը: Հոգեւոր հովիւն է Գրիգոր Քհ. Խաչատուրեան:

2. **ԲԱՂԻՒՍ.**—Նոյնպէս Եփրատի վրայ հին ու պատմական գիւղաքաղաք մը, որ ունի Տէր Զօրի չափ հայ գաղութ մը, մեծամասնութեամբ Ուրֆացի: Ոչ եկեղեցի եւ ոչ ալ քահանայ ունի տակաւին:

3. **ՄՄՊՈՒՃ.**—Հին ու պատմական գիւղաքաղաք մը, որ ունի 40 – 50 տուն՝ չափ զաղթական Հայեր, առանց եկեղեցիի եւ քահանայի:

4. **ՊԱԿՊ.**—Հոս ալ խիստ փոքրաթիւ հայ գաղութ մը հաստատուած է 1921էն ի վեր, առանց եկեղեցիի եւ քահանայի:

5. **ՃԷԲԱՊՈՒԼՈՒՍ.**—1921ին հաստատուած է հոս հայ գաղութ մը, որուն թիւը այսօր 1000ի կը հասնի. Մօտիկ ապագային մէջ պիտի ունենայ իրեն յատուկ եկեղեցին եւ քահանան:

6. **ՒԿԷԳ.**—Հոս գտնուող փոքրաթիւ հայ գաղութը երբեմն կը մնի-քարուի Հալէպէն դրկուած այցելու քահանաներու միջոցաւ եւ չունի եկեղեցի:

Գ. ԿՐԹԱԿԱՆ, ԿԱՆԴ

Սուրիահայ գաղութին կրթական գործը այսօր կարելի է վերածել երեր որոշ ատիճանաւորութիւներու. 1. Բարձր. նախակրթարան, 2. Տարր. նախակրթարան. 3. Մանկապարտէզի դրութեամբ: Կ'արժէ աւելցնել թէ: Սուրիոյ երեք գլխաւոր կեդրոններու (Պէյրութ, Դամասկոս, Հալէպ) ազգ. վարժարանները արդէն ջնջած են մանկոցի դրութիւնը, աւելի այժ տալով Մանկապարտէզի դրութեան, ուր մատաղատի ուսանողութիւնը մանկական բաժինը լրացնելով, կը յաջողի մինչեւ մտնել նախակրթարանի նախապատրաստական բաժինը. այսպէսով 2—3 տարիներու շահ մը կ'ունենայ իր ուսանողութեան ընթացքին:

1, **ԲԵՅՐՈՒԹ. ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ.**—Ա. **Պէյրութի Ազգ. Ներսէս Վարժարան.**—Կը գտնուի Ս. Նշան եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ: Այս տարի ունեցած է իրեն յատուկ շէնքը. կ'աշխատուի ունենալ

երկրորդ շէնք մը։ Վարժարանը քանի մը տաքիներէ ի վեր կը վարէ. ծանօթ մանկավարժ վ. Արծրունի, իր տնօրէնութեան տակ ունենալով ուսուցչական կարող խումբ մը։ Տարեկան պիւտճէն ապահովուած է զանազան նուիրատուութիւններով, ուսանողաց վճարած թոշակներով եւ ազգ. իշխանութեանց կողմէ վճարուած փոքրիկ նպաստով մը։

2. ՏԱՐՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ.—

	Թիւ աշա-կերտաց	Ուսուց-ցիչներ	Տրեկ.Պիւտճէ Թրք.ճնչ.ոսկի
1. Պէյրութի Վրանաբաղարի նախակրթ.	—	—	—
2, Դամասկոսի Ցառաչդիմասէր »	90	5	160
3. Հալէպի Կիլ. Դաղթ. վարժարան	1000	24	—
4. Այնթապի Կրթասիրաց »	300	12	400
5. Խարբերդցիներու Հ. Մ. նախակրթ.	300	8	400
6. Զարսանճազցիներու »	100	3	100
7. Մալաթիացիներու Կրթ. »	100	—	—
8. Ալէքսանտրէթի Նուպարեան վրժրն.	250	8	—
9. Քէսապի 3 նախակրթարանները	275	—	750
10. Լաթաքիոյ ազգ. նախակրթարան	200	—	—
11. Տրիպոլսոյ » »	200	7	200

3. ԾԱՂԿՈՑՆԵՐ.—

1. Ղազիրի Ծաղկոց վարժարան	50	2	—
2. Զահլէյի » »	—	—	[60
3. Համայի » »	60	1	150
4. Սուէտիոյ » վարժարաններ	500	20	747

Մէկ մէկ ծաղկոց-վարժարաններ ունին նաեւ Պէյլան, Անտիոք, Գրըգ-Խան, ինչպէս նաեւ Հալէպի Քեմերլէն Բագգալ, Ձարսպուլուս եւ Ազիզ, մէկ մէկ ուսուցիչներով եւ 30—40 աշակերտներով։

*** Հալէպի մէջ Հ. Բ. Ը. Մ.ը ունի փոքր գործանոց մը, ուր 30 որբուհիներ կ'աշխատին։

ԵԹՈՎՊԻՈՅ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Եթովպիոյ մէջ հաստատուող առաջին Հայը եղած է Սեբաստացի Պօղոս Մարգարեան, 1874 թուականին: Անկէ ետք, 1884ին իր ընտանիքով այս երկիրը գաղթած է պոլսեցի Տիգրան Էպլեան, որ Եթովպիոյ նոյն ատենուան Յովհաննէս թագաւորին ներկայանալով ծանրագին, մարգարտաշար զգեստներ կը նուիրէ անոր: 1889ին ալ Եթովպիոյ Մենելիք Բ. թագաւորին օծման ներկայ կը գտնուի եւ այդ առթիւ երուսաղէմէն միասին բերած շիշ մը Ս. միւռոնը կը յանձնէ, որպէսզի թագաւորական օծումը հոգեպատիւ միւռոնով կատարուի: Տ. Էպլեան եղած է Գալաթի առաջին հայթայթիչ եւ ոսկերչապետ. տակաւին ողջ է, եւ տէր՝ Քոռներու:

ՅՈՎՍԷՓ Ծ. ՎԻՐԴ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

1896ին Եթովպահայութեան թիւը կը բարձրանայ 25—30ի: Այդ թուականներուն է որ Ատիս Ապապա կուգայ կը հաստատուի Գրիգորիոս Պօղոսեան, պալատի հայթայթիչ մինչեւ հիմա: Այժմ կ՚ունենայ պաշտօններ ունին նաեւ Յակոբ Պազտասարեան (փողերանոցին մէջ), Աբրահամ Քէօսեճեան (Պալատին մէջ) եւ Նիկողոս Ձէտիշեան (պալատական ոսկերիչ):

1905 թուին, Օրմանեան Պատրիարքի օրով, Եթովպիոյ Հայութեան այցելու հոգեւոր հովիւը կը նշանակուի Մկրտիչ Քհնյ. Չլղատեան (յետոյ վրդ.) որ 4 տարի պաշտօնավարելէ յետոյ կը դառնայ Ալէքսանդրիա, միասին տանելով պալատի լուսանկարչապետ Պետրոս Պօյաճեանը:

Միայն Ատիս Ապապայի մէջ ներկայիս կայ 100 տուն Հայութիւն: Մեծ մասը կը պարապի արհեստներով եւ վաճառականութեամբ. Առաջնա-

ՏԻԳՐԱՆ ԷՊԼԵԱՆ

AVO

Սերտատեսի վարժարանի ուսուցչ. կազմը
եւ այլ տարեսի բնակատարեներ

կարգ դիրք ունին Մուրատեան եւ Գէորգեֆ տուներու կարիկեան տունը կար, որ վերջերս Հայաստան փոխադրուած է։

Տիեէ թուակի մէջ կայ 16 տնուոր Հայութիւն։
Ձարեարի մէջ կայ 5 տնուոր Հայութիւն։
Ճիպուքիի մէջ կայ 8 տնուոր Հայութիւն։

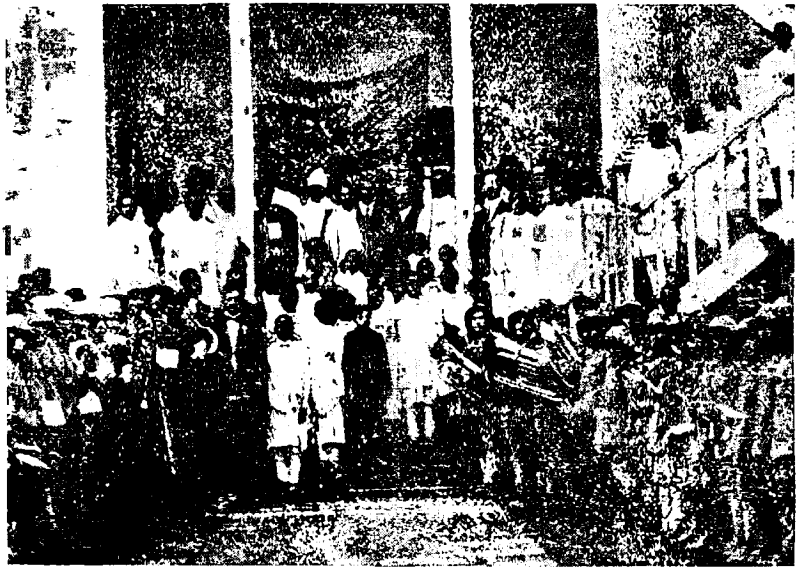
AVO

Իսկ եթովպիոյ ներսերը կը գտնուին ցիր ու ցան սակաւաթիւ Հայեր, որ կ'զբաղին առուտուրով։

ԱՋԳ. ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՆՆԵՐ

Եթովպիոյ Հայութեան հոգեւոր հովիւն է Ծովսեփ Ս. Վ. Կարապետեան, Թագաւոր Խորհուրդ մը, վաւերացուած Եգիպտոսի Առաջնորդարանէն, կը վարէ գաղութին ազգ գործերը։

1923ին, ժողովրդական ջանքերով, մատուռ մը կը կառուցուի Ատիս Ապապայի մէջ, Ս. Աստուածածին անունով, որուն երէցն է Ծովհաննէս ծինց. Կէվիլեան։ Մատուռը ունի նուանգամ խնամակալութիւն մը (Տ. Էպէեան, Հ. Գաղտաարեան եւ վ. Փոլարեան), որ ստանձնած է անոր մատակարարութեան հոգը։ Ադբատաինամ մարմին մը կ'օժանդակէ կարօտ ազգայիններու։

Հայ ուրերէ կազմուած կայսերական նուագախումբը

Ս. Աստուածածին մատուռին կից կը գտնուի Աւարտեան Ազգ վարժարանը, հիմնուած 1918ին, որ գաղութին Ա. կրթական, հաստա-

AVO

տուքիւնն է: Տնօրէնն է Ց. Ս. Պէնկեան: Վարժարանը կը մատակարարուի հոգաբարձութեան մը կողմէ, որուն անդամ են՝ Գ. Գարակէօզեան, Ն. Հիւրմիւզեան եւ Ե. Դրալեան: Աշակերտաց քիւն է 158: Վարժարանը այս տարի 6 ընդացաւարտ ունեցած է:

Կայ ուրիշ ազգային վարժարան մը, Սահակ-Մեսրոպեան անունով, որուն Տնօրէնն է Վ. Պապոխեան: Հիմնուած է 1922 թուին: Աշակերտութեան քիւն է 59: Կը մատակարարուի հոգաբարձութեան մը կողմէ, որուն կ'անդամակցին՝ Վ. Թէրզեան, Ս. Եազըճեան, Ց. Ատանալեան, Ց. Գարա-Սէֆէրեան եւ Ց. Սարըգուլմճեան: Այս վարժարանները կալուած չունին, կը մատակարարուին ամսաթոշակներով եւ պատահական նուիրատուութիւններով:

Գարութին մէջ նախորդ տարի կը հաստատուի նոյնպէս տպարան մը, Լոյս անունով, նախաձեռնութեամբ Հ. Պարտոսարեանի եւ Վ. Թէրզեանի:

*** Եպովպիոյ կայսերական նուագածուներու խումբը Հայերէ, կը բաղկանայ. երեսադէմի Արտաւտեան որթոնոցին 40 տաներն են այդ նուագածուները, որոնք երաժիշտ Գ. Նալբանտեանի եւ Յովհաննէս թինյ. Սիմոնեանի առաջնորդութեամբ, 1924 Սեպտ. 26ին Ատտիս Ապաբա ժամանած են, որպէս պալատական անդրանիկ նուագախումբ: Այս 40 տաները գտնուելնիչ իշխան Ն. Ռ. Ռուսթաֆարի Մամուլքի հովանաւորութիւնը կը վայելեն: Իւրաքանչիւր տան ամսական 35 թալէր տահանուած է:

AVO

ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹ

1. Վառնա.— Կան 864 տեղացի հայ ընտանիքներ եւ 300 գաղթականներ, որոնք մեծ մասով մաքսատան մէջ կ'աշխատին։ Տեղացիները մասնաւորապէս կ'զբաղին վաճառականութեամբ եւ արհեստով։

Եկեղեցին՝ Ս. Սարգիս, հիմնուած 1844ին, ունի երկու քահանայ Վ. Արիքեան եւ Տ. Վրթանէսեան։ Սիսականեան ազգ. վարժարանը ունի 365 երկսեռ աշակերտ եւ 8 ուսուցիչ։ Կը մատուկարարուի ուշադիր տներէն հաւաքուած ամսաթոշակներով եւ թաղականութեան ծախքանգակութեամբ։

ՍԱՐԳԻՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՂԱՐԻԲԵԱՆ
Պուլկարիոյ Հայոց Առաջն.
Տեղապահ

Վառնայի մէջ կայ նաեւ ձիյէրճեան անհատական վարժարանը։

2. Փիլիպէ.—1500է աւելի հայ ընտանիքներ կան, մեծ մասով գաղթած 1896ին եւ 1922ին։ Եկեղեցին (Ս. Գէորգ) եւ ազգ. վարժարանը ունին իրենց անշարժ կալուածները։ Կը քահանայապետէն Վ. Թէրզեան եւ Մ. Աւետոնեան քահանաները։

Ֆիլիպէի Հայութիւնը առհասարակ կ'զբաղի վաճառականութեամբ եւ արհեստներով։ Կան Աղքատախնամ եւ բարեգործական այլեւայլ կազմակերպութիւններ։

3. Սօֆիա.— Կայ մօտաւորապէս 550 տնուոր Հայութիւն մը, որուն 200ը նոյեմբեր են. կ'զբաղին առեւտուրով եւ արհեստներով։

Եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածին, կառուցուած է 1574 թուականներուն։ Ունի քահանայ մը՝ Խորէն Ղամպեան, Ծօտոսթոցի։

Վարժարանը, Աւրամեան, ունի 120 երկսեռ աշակերտ։

Կան, բացի թաղականութենէ մը եւ Հոգաբարձութենէ մը, բանինպատակ միկէ աւելի մարմիններ։

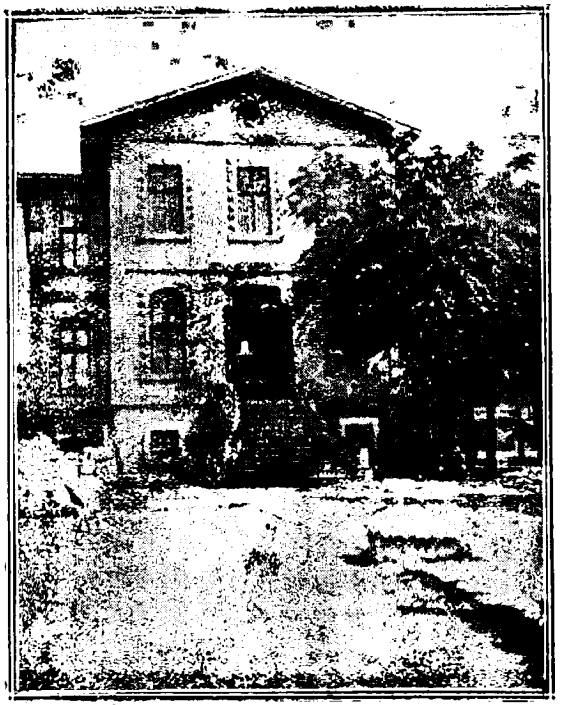
Պուրկազ.— Տեղւոյն Հայութիւնը կը բաղկանայ 5—600 ընտանիքէ, մեծ մասը վերջերս գաղթած։

Եկեղեցին՝ Ս. Խաչ, կառուցուած է 1887 թուին։ Կը պաշտօնավարեն Մահակ քհնյ. Յարութիւնեան եւ Տաճատ քհնյ. Ասլանեան։

Ազգ. վարժարանը կը յաճախեն 150ի մօտ երկսեռ աշակերտներ։

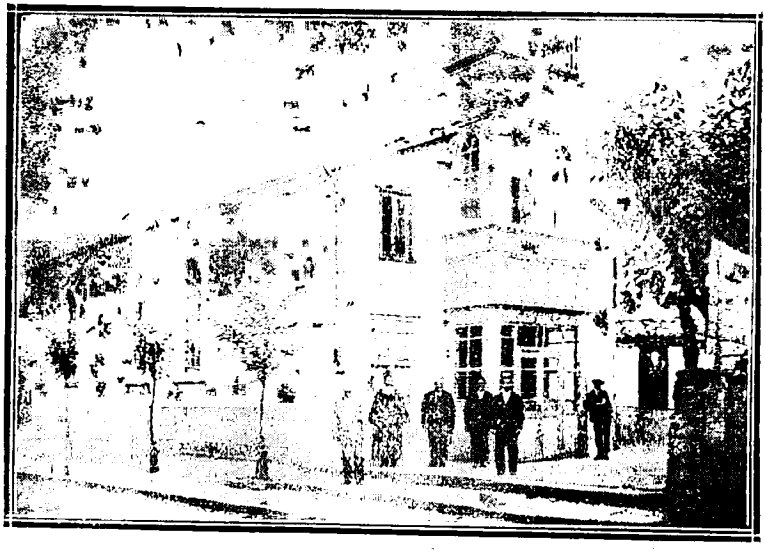

Վաղուց Ս. Սարգիս Եկեղեցին

Վաղուց Մուսինեան ազգ. Երկրեա վարժարանը

AVO

Պուրակի Ս. Խաչ Եկեղեցին իւր Աւազանէով եւ Թաղ. Խորհուրդով

5. Ծաւսիուգ.— 500է աւելի Հայ ընտանիքներ կան այստեղ որոնք մեծ մասով կ'զբաղին առուտուրով եւ արհեստով։

Եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածին, 350—400 տարուան հնութիւն ունի։ Աւազանէյն է Գրիգոր Ինձ։ Գաւազանեան, կը պաշտօնավարեն նաեւ Սահակ Ինձ։ Վարպետեան եւ Աբգարոս Ինձ։ Այվազեան. Եկեղեցական հաշուեծնունդ հաստիքով կը մատակարարուի նաեւ ապ. վարժարանը։ 40 տարիէ ի վեր գոյութիւն ունի ընթերցարան մը, որ կը նպաստէ ժողովուրդին զարգացման։

6. Խասաֆա.— Նախապէս այստեղ 20 ընտանիք կը կը պանուէր. 1922էն ասդին փ. Ախայէն եւ Թրակիայէն շուրջ 430 ընտանիքներ գաղթած են։ կան տղոց-աղջկանց վարժարան մը, ուր կը յաճախեն 200է աւելի աշակերտներ։ Քահանան է Մարտիրոս Աբիկեան։ Բացի թաղականութենէն եւ հոգաբարձութենէ մը, կան այլեւայլ բարեգործական մարմիններ։

7. Նօվա Զալօուս.— 4 ընտանիքէ բաղկացած Հայութիւն մը դտնուած է նախապէս, իսկ վերջին քանի մը տարուան ընթացքին 110 ընտանիքի (445 անձ) բնակութեան ծարաւ շէնք մը

վարձուած է աղօթատեղիի եւ վարժարանի համար։ Աշակերտաց թիւն է շուրջ 40—50 հոգի։ Դաղութը առանձին հոգեւոր հովիւ չունի, կ'օգտուի Սքառա Զակօռայի քահանայէն։

8. Սքառա Զակօռա.— *կան 15 տեղացի եւ 160 գաղթական ընտանիքներ։ 1923ին աղօթատեղի մը հաստատուած է, ուր կը պաշտօնավարէ Վազգէն Ծովինարեանց։ Նոյն թուին բացուած է նաեւ վարժարանը, որուն երկաեռ ուսանողաց թիւն է 68։ Դպրոցին*

Գեղեցկուհի Ս. Աստուածածնի Եկեղեցին

ունին թաղականութիւն եւ հոգաբարձութիւն, ինչպէս նաեւ աղքատախնամ մարմին մը եւ Հայ կանանց միութիւն մը, որ իր տրամադրութեան տակ ունի փոքր ընթերցարան մը։

9. Շուիֆէ.— *Ունի 180 հայ ընտանիք, ասոր 80ը գաղթականներ են, որ տակաւին կրնան ճարել իրենց ապրուստը։*

Եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածին, կառուցուած է 1854ին։ Կը քահանայապետէ Օհան Ա. Ինճ. Մանդակուճի։ Ազգ. երկաեռ վարժարանը կը յաճախեն 80ի մօտ աշակերտներ։ Թաղականութեան եւ հոգաբարձու-

AVO

թեան ջանքերով առանց բացի կը մատակարարուին եկեղեցին ու վարժարանը։ Հինէն գոյութիւն ունեցող Հայաստեաց Բարեգ. ընկերութիւն մը կ'օժանդակէ տեղին կարօտեալներուն։

10. Սլիվէն.— Տեղացի Հայութիւնը կը բաղկանայ 35—40 ընտանիքներէ։ Ասոնցմէ զատ կան 1000է մօտ գաղթականներ՝ 1922ին եկած։

Եկեղեցին՝ Ս. Աստիածածնոյ, կառուցուած է 1830ին. որպէս անշարժ կալուած ունի ջաղացք մը եւ 2 խանութ, որոնցմէ կը գոյանայ տարեկան 80000 լեվա. Հոս կ'է պաշտօնավարեն՝ Մեսրոպ Քհնյ. եւ Մանուկ Քհնյ. Եպզենեան։ Ազգ. վարժարանը Ս. Լուսաւորիչ՝ ունի 109 երկսեռ աշակերտ։

11. Եամպօլ.— Հայութիւնը կը բաղկանայ 130 ընտանիքէ, որուն 120ը գաղթականներ են, 1921ին հաստատուած։ Կայ աղօթատեղի մը ուր կը պաշտօնավարէ Եսայի Քհնյ. Ալթունեան։

Վարժարանը, Օշական, ունի 50 երկսեռ աշակերտ, աւագ ուսուցիչ մը եւ 2 ուսուցչուհիներ։

12. Ակքօա.— Տեղին եւ շրջակայ գիւղերուն մէջ գտնուող հայ քանակչութիւնը կը բաղկանայ 105 ընտանիքներէ (407 անձ), որուն մէջ թուով քիչ են գաղթականները։ Վարձուած շէնքի մը մէջ կը կատարուի եկեղ. պաշտաւմունքը, Նիկոմիդիացի Յովսէփ քհնյի կողմէ, որ առանձնաձ է նաեւ վարժարանին տեսչութիւնը։

Տեղացի եւ գաղթական քանի մը բարեկեցիկ ընտանիքներ կը մատակարարեն աղօթատեղին ու վարժարանը, որ հազիւ 25 աշակերտ ունի։

13. Թարար-Փազարճգ.— Հայութիւնը կը բաղկանայ 160 ընտանիքներէ, որոնք իրենց նուիրատուութիւններով կը մատակարարեն եկեղեցին ու վարժարանը։

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Թրակիոյ Խնամատարութիւնը, 1922 տարուան վերջին քառորդին, աւարտած էր արեւելեան Թրակիայի եւ Փոքր Ասիոյ գաղթականներուն կէսը տեղաւորել Տէտէ Ագաճի, Կիւմիւլճինայի, Գոմոթինի, Տրամայի, Գավալայի, Սէրէզի, Սէլանիկի եւ այլ քաղաքներու շրջակայ գիւղերուն մէջ, ո՛ւր կային արդէն վտրտիկ հայ համայնքներ. աշխատանքի համար բազմաթիւ ծխատոհմ գործարաններ չէին պակասեր, եւ այս վայրերու տպաւորանակչութեան բարքերը եւ սովորութիւնները, աւելի կամ պակաս չափով, կը համապատասխանէին գաղթականաց ապրելակերպերուն, եւ լեզուի նմանին դժուարութիւններու պիտի չդաղնէին անոնք։

Արեւ. Թրակիոյ պարպուած վիլոյեթն այս ուղղութեամբ ձեռնարկներ եղան եւ հնարաւոր դարձաւ Խնամատարութեան առաջադրու-

թիւնները մեծ չափով գործադրել, այնպէս որ տարի մը վերջ այլեւս աւելորդ նկատուած էր արեւմտ. Թրակիոյ շրջանին համար խնամատարական ուրոյն մարմնի մը գոյութիւնը. վասնզի 8000է աւելի գաղթականներու մէջ ոչ-ինքնաբաւներու քանակը չնչին տոկոս մը միայն կը կազմէր։ 1924 տարուան ընթացքին յոյն գաղթականները եւ մանաւանդ հայ գիւղացիները եթէ չանգիստ թողուէին. այսօր տնտեսապէս բարգաւաճ վիճակի մը հասած պիտի ըլլային անոնք։ Դժբախտաբար անցեալ տարուան Ապրիլ ամիսէն սկսեալ ոչ միայն 3000 հոգի բռնագաղթուեցաւ փոխադրուիլ ի Գելոպոնէս, այլեւ տեղահանութեանց մղձաւանջը իբր Դամոկլեան սուր, կախուած մնաց անոնց գլխուն վերեւ, սպառնալով չլսուել ժողովուրդին կորովը, իմացական եւ անտեսական բնականոն յեղաշրջումը։

Հակառակ այս ամէնուն, Թրակիոյ շրջանի բոլոր քաղաքները, բացի Սէրէզէն, ունեցած են եւ ունին իրենց ազգային կազմակերպութիւնները—թաղ. խորհուրդ, վարժարան, եկեղեցի, եւայլն։ Տէտ Աղաճի մէջ անցեալ եւ այս տարուան ընթացքին տրուեցան կովկասեան հայերգիներ՝ որոնց նախագահած է կուսակալը. ան եւ յոյն քանի մը թերթեր գնդլեանքով խօսած են։

Նոյնը պատահած է նաեւ Քսանթիի, Գավալայի եւ Սէլանիկի մէջ։

Ի նպաստ դպրոցներու, թատերական ներկայացումներ ալ անպակաս եղած են։

Օտարները հիացած են ցոյց տրուած կենսունակութեան մասին, որով առիթներ կ'ստեղծուին այս օտար ափերուն վրայ, գեղարուեստական մշակոյթի զարգացման համար։

Հոս աւելորդ չենք նկատեր Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ Հայութեան մէկ նոր վիճակացոյցը ամփոփել։

Սէլանիկ եւ իր շրջանակը.—1763 ընտանիք, 5598 անձ, 2851 արու, 2747 էգ։

Այս թիւերէն դուրս 400 անձեր հելլենահպատակ գարձած են։ 45 ընտանիք վրանները տակ կ'ապրին եւ 20 ընտանիք մզկիթներու մէջ։ Գօչանայի կողմերէն հասած են նաեւ 350 անձեր։ Միայն 31 ընտանիք կը բնակին կառավարական շէնքերու մէջ։ Սէլանիկի շրջանի գաղթականներուն թիւը 6000էն աւելի է։ Արեւմտեան Մակեդոնիոյ, Գօզանայի 30 գիւղերուն մէջ ցիրուցան կը բնակին 396 ընտանիք, 1392 անձերով. ունին շրջուն քահանայ մը միայն, Արմաշի խաչ գիւղի Տ. Յովհաննէսը։

Թրակիոյ շրջանակ.—1712 ընտանիք, 5780 անձ։

Ասանկէ տեղացի եւ գաղթական հելլենահպատակ 615 ընտանիքներ կան, 2165 անձերով։ Ամհասարակ բոլորը ինքնաբաւ են, միայն 44 ընտանիքներ կը գտնուին գավառային կայանները, առանձին սենեակներու էջ։ Թրակիոյ եւ Մակեդոնիոյ հայ գաղթականներուն, կառավարուն տիւնը նպաստ չի տար։ Տեղացիները, հելլենահպատակները, աչքառու վաճառականներն ու արհեստաւորները տեղահանութենէ ղերծ պիտի մնան։

Թրակիոյ Առաջնորդն է **Սրուանդ Տպալ. Փէրտահճեան։**

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹ

Բ. ՍԱՆՖՐԱՆՉԻՍԿՕ. – ԼՕՍ ԱՆՃԷԼԷՍ

Խաղաղականի վրայ, դէպի հիւսիս, առեւտրական մեծագոյն վաճառաշահ քաղաքն է Սանֆրանչիսկօ, իր պեղեցկութեամբ փարիզը յիշեցնող, իսկ իր բնական դիրքով դրեթէ Պոլիսը։ Ունի իր Ոսկեդուռը (Golden gete), որ նեղուցէն ներս խաղալականը կը կազմէ։ Ծաւալը տարածութեամբ հաւասարի է Մարմարայի։ Մոցը, իր երկայնութեան վրայ, շրջապատուած է պեղեցիկ քաղաքներով եւ իր մէջ ունի հինգ փոքրիկ կղզիներ։

Սանֆրանչիսկոյի եւ Օքլէնտի մէջ կան 2000է աւելի հայեր, որոնց մեծագոյն մասը կը վրաղի առեւտուրով եւ արհեստով։ Մէկէ աւելի հարուստ հայեր գործի վաճառականութեամբ կը զբաղին եւ ունին առանձին արհեստանոցներ։ Այս շրջանին մէջ առաջին անգամ հաստատուած են Մ. Մարգարեան եւ Մ. Մանուկեան, 1883 ին։ Այժմ յիշատակութեան արժանի են Հայկ Բադիկեան, կարող արճանագործ մը, եւ Մխիթար Սարայլեան, իւղանկարիչ, որ մեծ յարգ կը վայելէ տեղական բնիկներու կողմէ։

Սանֆրանչիսկոյի մէջ կը հրատարակուի «Միութեան» անուն ամսաթերթ մը, խմբագրութեամբ Ս. Յոցիկեանի։

Բաւական թիւով հայ երիտասարդներ կը յաճախեն Պըրքլիի համալսարանը. անոնց մեծ մասը կը հետեւի երկրագործութեան եւ քիմիտութեան ճիւղերուն։ Իւրաքանչիւր տարի 20է աւելի մասնագէտ հայեր կ'աւարտեն այս հաստատութեան ընթացքը եւ կը զբաղին հողագործութեամբ։

Հայութիւնը ցրուած ըլլալուն, եկեղեցի գոյութիւն չունի։ Երբեմն կիրակնօրեայ եկեղ. պաշտամունքներ տեղի կ'ունենան ծպիսկոպոսական եկեղեցիներուն մէջ, պատահական կամ այցելու հոգեւոր հովիւներու կողմէ։ Պոսթընի Առաջնորդ Տէրայր Արքեպսկ.ի կարգադրութեամբ Սանֆրանչիսկոյի, Օքլէնտի եւ Պըրքլիի Հայոց հոգեւոր հովուութիւնը պիտի յանձնուի Թէոդորոս Քհնյ. Իսահակեանի, որ հմուտ եւ պարկեշտ եկեղեցական մը ճանչցուած է։

Ֆրէզնոյէն Սանֆրանչիսկօ եղած հեռաւորութիւնը մօտաւորապէս 200 մղոն կը հաշուուի։ Այս տարածութեան մէջ կան Մրէյրա, Զաւչալա, Մըրսէք, Թրլաֆ եւ Մրէսբօ քաղաքները, որոնց մէջ ալ կը գտնուին Հայեր, որ կը զբաղին երկրագործութեամբ։

AVO

Այս երկրին մէջ հետզհետէ մտահոգիչ կը դառնայ տնտեսական տագնապը, որուն հետեւանքով, գործաւոր ժողովուրդը՝ ձգած հասքական կեանքը, կը ցրուի զանազան տեղեր, աննշան ապրուստ մը կարենալ ապահովելու համար։

Տնտեսական այս տագնապալի վիճակը մասնաւորաբար առաջ կուգայ անկէ որ, մեծ դրամագլուխ ունեցող ընկերութիւնները չեն թոյլատրեր փոքրիկ առեւտրականներուն մրցելու իրենց հետ։ Կառավարութիւնը չի միջամտեր այս բացարձակ դիզծուածներուն եւ անխաւութեանց։ Արտադրութիւնները կը գնուին ժամն եւ կը ծախուին սուղ։ Ցաճախ միլիոնաւոր ֆիլօ կշռող ուտեստներ ու պահածոներ կը փճանան, պարզապէս չուզելով մատչելի գներով ժողովուրդին տալ զանոնք։

Հարաւային Գալիֆորնիոյ ամենափայլուն, ծաղկեալ քաղաքն է Լօս Անճելըս, հիմնուած 1781 ին։ Բնակչութիւնը հոս անհամեմատ կերպով կ'ածի, ովկէանոսէն 23 մղոն հեռու կը գտնուի եւ ունի շատ մեղմ ու հաճելի կլիմայ։

Ամերիկահայ պատմագրութեան հայրաձայն, Լօս Անճէլըս հաստատուող առաջին Հայը եղած է կեսարացի Փառնակ Ս. եէտիգարտաչեան, որ քժիշկներու յանձնարարութեամբ հոս բնակած է ատեն մըեւ իր առողջութիւնը վերագտնելէ յետոյ կոչուած է Հարաւային Գալիֆորնիոյ Անտառներու տեսչութեան պաշտօնին, ուր գնահատելի պաշտօնավարութիւն մը կ'ունենայ ու կը մեռնի 1921ին։

Լօս Անճէլըսի Հայութեան թիւն է ներկայիս 3000։ Աւելի քան մեծագոյն մասը գաղթած են Ֆրէզնոյէն, վերջին քանի մը տարիներուն ընթացքին։ Այս գաղթականութեան գրեթէ կէսը կը բաղկանայ Ռուսահայերէ, կարսի եւ Ղարաքաղի շրջաններէն եկած։

Հայերը ընդհանրապէս կը պարապին վաճառականութեամբ, արհեստով եւ գործաւորութեամբ։ Հոս կան երկու եկեղեցիներ, մէկը Ս. Խաչ, 1923 ին կառուցուած, որուն հոգեւոր հովիւն է Աւետ Ֆինչ. Մելիքեան, իսկ միւսը Բողոքականներուն է Գեթսեմանի անունով, որուն քարոզիչն է Պատ. Ներսէսեան։

Հարաւային Գալիֆորնիոյ Համալսարանն եւս կը յաճախեն բաւական թիւով Հայեր, որ կը հետեւին բժշկութեան, դեղագործութեան եւատամնաբուժութեան։ Հոս կ'արժէ յիշել անունը Գրիգոր Սարաֆեանի, որ վերջերս կոչուեցաւ Լա Վէրն գօլէճին Արեւելեան լեզուներու եւ Հոգեբանութեան ուսուցչապետի պաշտօնին, ստանալով Բրօֆ. տիտղոսը։ Ինքը բնիկ Ամերիկացի, երկար տարի իմբագրական աշխատակցութիւն ունեցած է Կոչնակի, Ազգի եւ Նոր Կեանքի։ Ծնած տակութեան արժանի դէմք մըն է նաեւ Տօքթ. Խանդամուր (տատամ-

նաքոյժ) որ ջերմ սիրահար մըն է Հայ գրականութեան եւ լեզուին եւ ունի Հայերէն գրքեր ու Հանդէսներու ճոխ մատենադարան մը։

Յաւելի է Տատոտաել նորահաս սերունդին ուծացումը իր մայրենի լեզուէն ու սովորութիւններէն։ Շատ տխուր պիտի մը կը կատարեն կիրակնօրեայ գպրոցները, սակայն Անդլիոէն միայն կը խօսուի։

Այս շրջաններու Հայութեան մեծագոյն մասը կ'ապրի խաղողի արտադրութիւններով։ Անոնք որ 1919—20 թուականներուն սուզ գնով տիպիներ առած էին, ընտանեաց եկեքարկուհւցան եւ տիպուեցան Հնուսուր օտար քաղաքներ գալիք։ յանձնառու ըլլալով գործաւորական կեանքին։

Ֆրէզնօ **Արամ Ամիրխանեան**

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՒԱՖԵԼ. ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

1. **Ս. ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ** *Մայր եկեղեցի (Նիւ-Եօրք).—Շէնքը գնուած է 1920ին։ Հոգեւոր հովիւներն են՝ Սեւակ Քհնյ. Նեւրեապուի եւ Մատթէոս Քհնյ. Ալիխանեան։ Իր ծախքերով կը պահէ դպրոց եւ լրատարան։*

2. **Ս. ԵՓՓՈՓՈՒՍՏԻՆԵ.** (Գօսքըն).—*Գնուած՝ 1922ին։ Հոգեւոր հովիւն է Շահէ Ծ. Վ.րդ. Գասպարեան եկեղեցին կը պահէ իր դպրոցը։*

3. **Ս. ԵՓՓՈՓՈՒՍՏԻՆ** (Ֆիլատելֆիա).—*Շինուած է 1914ին։ Հոգեւոր հովիւ՝ Վարդան Ծ. Վ.րդ. Գասպարեան։ Եկեղեցին կը պահէ գրադարան եւ դպրոց։*

4. **Ս. ԼՈՒՔ** (Լոս Անճէլըս).—*Հիմնուած է 1923ին։*

5. **Ս. ՍՍՏԻՒԱՆՍԱՆ** (Եդեմ). *1911ին շինուած։ Հովիւ՝ Վահան Գհնյ. Գիւլպենկեան։ Ունի կիրակնօրեայ դպրոց եւ կ'օժանդակէ զանազան միութիւններու։*

6. **Ս. ՓԻՆԿ** (Վուստր).—*Շինուած՝ 1890ին։ Հովիւ՝ Աբիկ Գհնյ. Ծոյնկեան։ Կը պահէ դպրոց*

7. **Ս. Տ. ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ** (Ֆատըր).—*1910ին գնուած։ Հովիւ՝ Տիրայր Ծ. Վ.րդ. Մարգարեան։ Ունի դպրոց եւ գրադարան։*

8. **ՍԱՒՈՒԹ ՄԻԼՈՒՕՓԻՒ** *եկեղեցի. — Տակաւին չէ օծուած եւ անուանակոչուած։ Հովիւ՝ Վարդան Գհնյ. Գասիրեան։*

9. **Ս. Պետրոս** (Թրոյ Ուօթրվլիթ).—*1911ին գնուած։ Հովիւ՝ Սահակ Գհնյ. Տէր Պետրոսեան։*

10. **Ս. ԼՈՒՔ** (Ուէսթ Հօսփըն).—*1906ին շինուած։ Հովիւ՝ Վահրամ Ծ. Վ.րդ. Նազարէթեան։ Կ'օժանդակէ Մեսրոպեան վարժարանին եւ կիրակնօրեայ դպրոցին։*

11. **Ս. Թարգմանչաց** (Փրավիտընս).—*Հովիւն է Գ. Վ.րդ. Մարգսեան։*

Այս եկեղեցիներն ամէնքն ալ ունին հոգարարձութիւններ եւ կը մասակարարուին անդամատուրներով ու զանազան նիւթին հասոյթներով։

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆ

Ս. Համբարձումեան
(Վարչապետ)

Հայաստանի վիճակագրական վարչութիւնն վերջին ապահովագրութեան համաձայն, անոր բնակչութիւնը 1000000ի կը հասնի այսօր։

Այս մէկ միլիոնին մէջ են 81000 ատրպէճանցի թուրքեր, 21800 Ռուսեր և 16400 գանազաններ։ Ընդամէնը 127400, ինչ որ ընդհանուր բնակչութեան հազիւ 14% կը ներկայացնէ։

Վրաստանի մէջ 272200 և Ատրպէճանի մէջ 295540 Հայեր կը բնակին, որով Անդրկովկասի մնացեալ 1400000 Հայեր կ'ապրին։ Համեմատական չափով Վրացիները Անդրկովկասի մէջ Ա. տեղը կը գրաւեն (1702900) այսինքն 31%. Հայերը՝ Բ. 25%, Գ. տեղը՝ Ատրպէճանցիները (1300150) մօտաւորապէս 25%, Դ. տեղը՝ Ռուսերը 4% (252250), իսկ մնացած 16%ն ալ զանազան ազգութիւններուն կը պատկանին։

Ա. Ահարոնեան
(կրթկն. Գործավար)

AVO

ՏՕՐԹ. ՆԱՆՍԷՆ ՏՇՂԵԿԱՓԻՐԸ (Ընդհ.՝ Ազգաժողովին)

Ազգերու Դաշնակցութեան Ընդհ. ժողովը, ե. Յանձնաժողովին ընդունելէ յետոյ իննամբոլ ուսումնասիրուած անդեկագիր մը՝ 50 հազար հայ գաղթականներ Կովկաս տնազատելու առաջարկութեան մասին, իր 25 Սեպտեմբեր 1924ի նիստին մէջ հետեւեալ որոշումը արձանագրած է.

«Ընդհանուր ժողովը,

Փափաքելով իր համակրանքը արտայայտել այս դժբախտ բնակչութեան հանդէպ,

«Կենսական բլլալով հայ գաղթականները Կովկասէ և ուրիշ շրջաններու մէջ տեղաւորելու մասին բանաձեւուած առաջարկութիւնները,

«Գիտնալով սակայն որ այս առաջարկութիւնները մասին անպատեհ է ոեւէ կարծիք յայտնել՝ զանոնք խորունկ և անկողմնակալ ուսումնասիրութեանց առարկայ դարձնելէ առաջ.

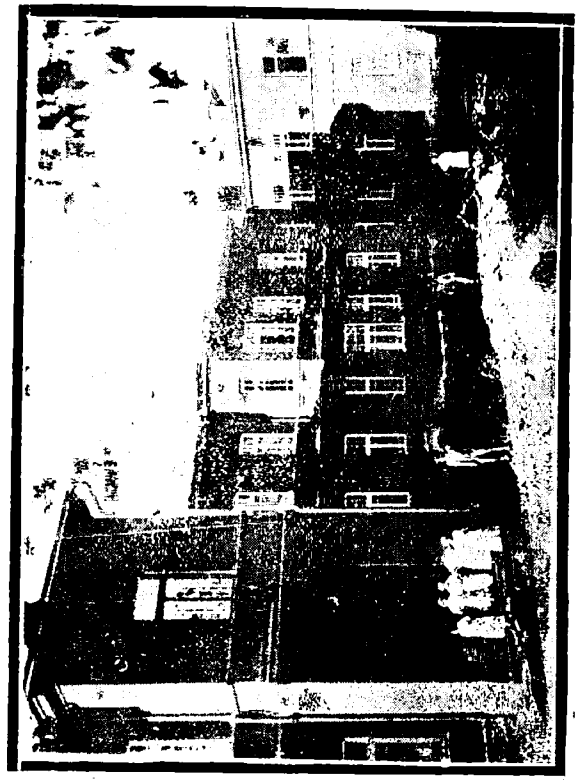
Կը հրաւիրէ Ազգերու Միջազգային գրասենեակը, աշխատակցութեամբ Տօքթ. Նանսէնի ձեռնարկել քննութեան մը՝ որուն նպատակը պիտի բլլայ ուսումնասիրել հայ գաղթականները մեծ թիւով Կովկաս կամ այլուր հաստատելու կարելիութիւնը.»

Համաձայն այս որոշումին, Ազգերու Միջազգային գրասենեակին՝ կողմէ միջոցներ ձեռք առնուեցան կազմութեան համար փորձագէտներու փոքրիկ յանձնաժողովի մը, որուն պաշտօնը պիտի բլլար անդեկագիր մը ներկայացնել հայ գաղթականներու տնազատման համար եղած զանազան առաջարկութեանց մասին.

Այս առաքելութիւնը կազմուեցաւ հետեւեալ կերպով.

Տէր. Ֆրիթիօֆ Նանսէն (Նորվեկիացի), նախագահ. Պ. Ժ. Քաուլ (Զուիցերացի), յանձնարարուած Զուիցերայի կրկրաբնակութեան նախարարութեան կողմէ. Պ. Ռ. Տիւփուիս (Անգլիացի). Եգիպտոսի հանրօգուտ չինութեանց նախարարութեան նախկին խորհրդական. Պ. Լօ Սավիօ (Իտալացի) յանձնարարուած Իտալիոյ Գաղթականութեան քոմիսէրին կողմէ.

Ծանձնաժողովին քարտուղարի պաշտօնը յանձնուեցաւ Նորվեկիացի Պ. Քուիսլինկի։ Վերջապէս խորհրդակցական ձայնով յանձնաժողովին իրենց աջակցութիւնը բերին Կ. Խաչի Միջազգային յանձնաժողովի, «Հայկական Լօրա Մէդրա Ֆընտ»ի և «Նիւթը Իսթ Բրիթֆի» տեղական ներկայացուցիչները։

Երեւանի Ճոպանային Գիւանցագը

Բանակցութիւններէ վերջ, ռուս և հայ սովիէթական կառավարութիւնները յայտարարեցին թէ կը հաստատեն յանձնախումբ մը անուանելու որոշումը և ինքզինքին դրին այս վերջնոյն տրամադրութեան տակ, կարելիութեան սահմանին մէջ դիւրացնելու համար անոր աշխատանքը։

Ծանձնախումբը իր քննութեան ձեռնարկեց Ծունիսի սկիզբը և իր ամբողջ գործունէութեան ընթացքին օգտուեցաւ հայ կառավարութեան կողմէ մանաւանդ պատրաստած նշանակուած փոքրիկ մանախումբի մը ներքո գործակցութեանէն։

ՀԱՑ ԴԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ԹԻՒԸ, ԼՈՒՆԱՒՈՐԵԼԻՔ ԽՆԴԻՐԸ

(Հետեւեալ կերպով կարելի է ամփոփել Մերձաւոր Արեւելքի հայ գաղթականներուն մասին մեր ստացած տեղեկութիւնները.—

1.—Ծունաստանի մէջ չորք 45 հազար հայ գաղթականներ կան, որոնց 11 հազարը փափաք յայտնած է հայրենիք դառնալու։ Ըստ եւեցաւ որ հայրենիք դառնալու փափաք ունեցող գաղթականներու արձանագրութիւնը բարոյական որոշ ճնշումի տակ տեղի ունեցած է, բայց այս վախը հիմնաւորուած չի թուիր։ Կարեւոր է որ առնուազն 9,000էն 10,000 ուրիշ գաղթականներու փոխադրութիւնը տեղի ունենայ կարելի եղածին չափ չուտ։

2. Պոլիս և Եւրոպական Թուրքիա երկրին մէջ հաստատուած հայ բնակչութեան կողքին, մօտ 5,000 հայ գաղթականներ կան, որոնք անմիջապէս պէտք է հայրենիք փոխադրուին։ Ատոնք ներկայիս մեծ մասով համախմբուած են Պոլսոյ չորք 9 քէմփերու մէջ և իրենց թիւն է մօտաւորապէս հետեւեալը.

941	այր
1632	կին
1258	մանչ
1141	աղջիկ
4972	հոգի

Պումալ

Այս գաղթականները կը խնամուին հայ զանազան կազմակերպութեանց կողմէ, որոնցմէ ոմանք անձնական միջոցներ ունին(*)։

(*) Կայաններէն դուրս գտնուածներն ալ այս թիւին մէջն են։

Պոլսոյ հայ կազմակերպութիւնը իր տրամադրութեան առակ ունի 11,000 տոլար, որ պիտի յատկացուի մօտ 800 հոգիի անմիջական փոխադրութիւնն ապահովելու։

3. Անատոլուի մէջ կը թուի թէ ընդհանրապէս կարծուածէն աւելի Հայեր մնացած են, կարելի չէ ճշդրիտ թիւեր տալ։ Կ'երեւի հայ-կաթոլիկները մասնաւոր դժուարութիւններու ենթարկուած չեն այդ վայրերուն մէջ (Սվազ, կեսարիա, Իզմիր)։

Վանի մէջ հայ չէ մնացած։ Նոյնպէս կը կարծուի թէ հայ քնակչութիւնը ամբողջովին լքած է Կարսի և Սուրմալուի շրջանները, որոնք նախապէս ռուսական, իսկ այժմ թրքական են։

4. Սուրիոյ մէջ զանազան դիտողութիւններ ներկայացուած բլլալով յանձնաժողովին, ուր իրաքեան հայ գաղթականներու վիճակին մասին, օգտակար նկատուած է հրաւիրել Պ. Քարլը այդ երկիրը երթալ իր վերադարձէն յետոյ, Սուրիոյ հայ գաղթականներու խնդրին մասին տեղեկագիր մը ներկայացնելու նպատակով։

Այս տեղեկագրին կցուած յանձնարարականին մէջ տրուած տեղեկութիւններուն համաձայն, Սուրիոյ մէջ կը թուի թէ կան չուրջ 100 հազար հայ գաղթականներ և աւելորդ 10 հազար գաղթականներու դիւղերու մէջ տեղաւորուիլը երևութապէս գնահատելի լուծում մը տայ թերևս այդ երկրին մէջ հայ գաղթականներու ներկայութիւնով առաջ եկած կացութեան։

Պ. Քարլ այն կարծիքէն է թէ մէկ միլիոն ֆրանսական ֆրանքի հիմնադրամի մը ստեղծումը մեծապէս պիտի դիւրացնէ այս ծրագրին իրագործումը։ Այս ինդիրը անտարակոյս աւելի մեծ ուշադրութեան արժանի է, և Պ. Քարլի առաջարկը, ինչպէս նաև լրլոյիք առաջարկութիւնները մօտէն ուսումնասիրելու կը կարօտին։

5 Նոր տեղեկութիւններ չունինք Ռուսիայէն դուրս և վերն յիշուած ուրիշ երկիրներու մասին, ուր մեծ թիւով

AVO

հայ գաղթականներ կը գտնուին (Պուլկարիա, Կիպրոս, Պաղեստին, Միջագետք, եւայլն)։

Արտաստհմանի հայ գաղթականներուն ընդհանուր դուժարը կարելի է հաշուել 3 կամ 400 հազար, բայց այս մեծ թիւին վրայ, չհաշուած Սուրիոյ Հայերը, չուրջ 15000 հոգի հայրենիք պիտի դարձուին։

Ուրեմն լուծուելիք խնդիրը երկու մասի կը բաժնուի։

1. Կարելի եղածին չափ չուտ Հայաստան փոխադրել չուրջ 10 հազար Հայեր Ծունաստանէն և 5 հազար Պոլիսէն, դումար 15 հազար Հայ։

2. Արտաստհման գտնուող ուրիշ հայ գաղթականներու և ատ հատարակ Հայերու համար զարգացնել ապագայ կարելիութիւնները, որպէսզի եթէ փափաքին, անոնք նրման հատատուին Հայկական Հանրապետութեան մէջ, որ պէտք է նկատուի իրրև գոյութիւն ունեցող միակ Ազգային Օճախը, ուր ցրուած Հայերը կարենան հաստատուիլ։

Ծիչենք որ հայ ղեկավարները չատ փութաքող կ'երեւին տեսնել իրենց հայրենակիցներուն Հայաստան փոխադրուիլը ու երբ այդ անկարելի ըլլայ, այն ատեն է միայն որ անոնք նկատի ունին ուրիշ երկիրներ, Ռուսիոյ մէջ կամ անկէ դուրս։

Գալով այս երկու հարցերու իրականացման, աւելի պատշաճ պիտի ըլլար սկիզբէն իսկ ջանալ զանոնք մէկի վերածելու, այսինքն կարելիութեան սահմանին մէջ անմիջապէս անհրաժեշտ փոխադրութիւնները կատարել, համաձայն մեծ ծրագրի մը դուցմունքներուն։ Իմ կարծիքովս միայն այս ձանապարհով է որ կարելի պիտի ըլլայ ամբողջութեամբ լուծել հայ գաղթականներու խնդիրը։

ՀԱՑԱՍՏԱՆ ՆՒ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԸ

Մեծ պատերազմին առեն Թուրքիոյէն Ռուսիա գաղթող Հայերուն թիւը կը հաշուուի մօտաւորապէս 4 հարիւր հազարի և 420 հազարի միջեւ, որոնց մեծ մասը, գրեթէ երեք հարիւր հազար, հաստատուած են ներկայ Հայաստանի սահման-

ներէն ներս, միւսները՝ 100 հազարէն 120 հազար, գացած են Կովկասի միւս երկիրները և բուն իսկ Ռուսիա, Գաղթականութեան չորժումը սմնէն ետեւի ուժին եղած է 1918ին, երբ ռուս բանակը լքեց ճակատը։

Գաղթականներու նոր մեծ չորժում մը առաջ եկաւ յեղափոխութենէն յետոյ, երբ Թուրքերը գրաւեցին վերոյիշեալ կարսի և Սուրմալուի չրջանները, որոնք նախապէս մաս կը կազմէին ռուսական Հայաստանի։ Այս գաղթականները դրկեցին ամբողջութեամբ հաստատուելուն նախկին Հայկական հանրապետութեան մէջ, նոր սահմանագլուխի (Արփաչայ և Ախուրեան գետերը) միւս կողմը գտնուող չրջաններուն մէջ։ Անոնց թիւը կը հաչուուի աւելի քան 125 հազար։

400,000 հոգիէ աւելի նշող այս գաղթականներուն հակոյ ներգաղթի երկրի մը մէջ, որուն բնակչութիւնը հազիւ այս թիւին կրկինը կը կազմէր, անդի ունեցաւ. Հայկական նոր Հանրապետութեան իրական կազմութենէն առաջ։ Հետեւաբար կրնայ ըսուիլ որ գաղթականներու ընդհանուր խնդիրը որոշ չափով կորսուեցաւ յեղափոխութեան և քաղաքային կռիւի ատեղծած խառնաչփոթութեանց մէջ։ Միւս կողմէ հասկընալի է թէ սպրուստի միջոցներէ զուրկ գաղթականներու ներիսուժամ մը որքան կը չարունակէ ապատել երկրին հասոյթները։

Հայաստան չարունակց գաղթական ընդունիլ։ 1921էն մինչեւ 1 Յունիս 1925 արձանագրուած գաղթականներուն թիւը կը բարձրանայ 13,539ի, որոնք եկած են ըլլալ ուղղակի Թուրքիայէն, բայց Միջագետքի, Պարսկաստանի եւ Յունաստանի ճամբով։

Այս գաղթականներուն փոխադրութեան, սպրուստին և տեղաւորման ծախքերը վճարուած են հայկական կառավարութեան կողմէ։ Կը թուի սակայն որ հայ կառավարութիւնը մինչեւ հիմա բաւականաչափ միջոցներ չէ ունեցած այս գաղթականներուն գոհացուցիչ վիճակ մը ապահովելու համար։ Գաղթականները ստացան հողեր, մասամբ նաեւ սերմ, հողա-

գործական գործիքներ, ևայլն, բայց տակաւին մեծ մասով թշուառ են։ Կառավարութիւնը կը չանայ բարւոքել անոնց վիճակը և ժառիր է այս նպատակով ծախսել 630 հազար ռուբլի (մօտաւորապէս 65 հազար անգլիական ոսկի)։ Կառավարութիւնը կը պատրաստուի նոյնպէս ներկայ և յաւուիկայ տարիներու ընթացքին ընդունիլ 7 հազար նոր հայ գաղթականներ, որոնք պիտի գան Ծուխաստանէն, Պոլսէն, Միջագետքէն, և անոնց տալ հողեր։

Առաջին կարաւանները պիտի բաղկանան Պոլիսէն գալիք 1500 հոգիէ, այս թիւին մէջ ըլլալով վերոյիշեալ 800 գաղթականները։

Սակայն և այնպէս իմ հաստատ տպաւորութիւնս այն է որ եթէ Հայաստան ուզէ օժանդակութիւն չտանայ իր բնական թաքուն մեծ աղբիւրներուն զարգացման համար, անկարելի պիտի ըլլայ իրեն մեծ թիւով գաղթականներ ընդունիլ և զանոնք տեղաւորել գոհացուցիչ կերպով։

Երկիրը կը զարգանայ յարատեւօրէն՝ ունենալով կառավարութիւն մը, որ կը թուի տեւական ըլլալ։ Երկրին ներքին ու սահմանադրութիւնն վրայ կացութիւնը հանդարտ է, ժողովուրդը աշխատասէր է և խիստ գործունեայ, հողերը բարեբեր են և երկիրը ունի ջրային չատ ուժեր և հանքային հարստութիւններ։ Բայց միւս կողմէ երկիրը անհրաժեշտ կերպով քանդուած է անցեալ տապստակութեանց, ջարդերու, յեղափոխութեանց և քաղաքային կռիւներու պատճառով։ Ներկայիս երկիրը իր մէջ կը պարունակէ չատ բնակչութիւն քան տրամաբանօրէն թոյլ կուտայ իրեն իր ներկայ վիճակը։ Անիկա կը տառապի դրամի մեծ պակասէ, և մասնաւորաբար արդասանդ հողերը բաւարար չափով չեն կրնար օգտագործուիլ, առանց կարգ մը մասեր ոռոգելու և ցամքեցնելու։

ՊՆՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐԴԻՒՆԿՈՒԹԵԱՆ

Նկատի ունենալով այս պայմանները, ակներեւ է որ հայ գաղթականներու խնդիրը ամբողջովին լուծելու համար ան-

հրաժեշտ պիտի ըլլայ գործադրութեան դնել ոռոգումի և չորացումի մեծ ծրագիրներ, ինչպէս նաեւ զարգացնել Հայաստանի ճարտարարուեստի կարելիութիւնները։ Սակայն և այնպէս մեր յանձնաժողովը գտաւ որ ճարտարարուեստական ձեռնարկներուն հաստատումը բնաւ չպիտի դիւրացնէ գաղթականներու անմիջական տեղաւորումը, և բաւական համարեց ուսումնասիրել միայն հայկական կառավարութեան կողմէ իրեն ներկայացուած ոռոգումի և չորացումի գանազան ծրագիրները։

Մեր յանձնաժողովին ներկայացուած և գաղթականները Հայաստանի մէջ տեղաւորելու կարելիութիւններ ներկայացնող ծրագիրները կարելի է բաժնել երեք խումբի։

1.— Ոռոգում Սարդարապատի դաշտին, երեւանէն 50 քիլօմէթր դէպի արեւմուտք։

2— Ոռոգում Երեւանի արեւելեան եւ արեւմտեան կողմի fարfարուս եւ խոպան երջանին (Ղըր)։

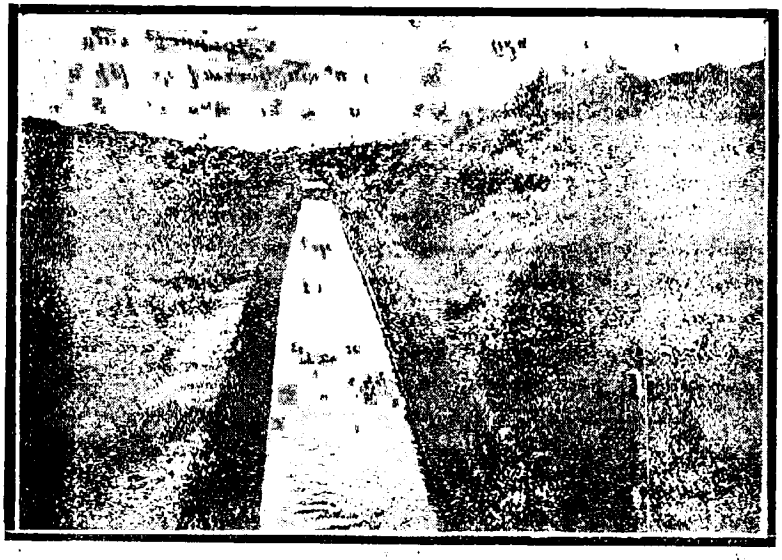
3.— Չորացում և ոռոգում Գարա Սուի (Սեւ Ջուր) և Ջանգի բազարի ճահիճներուն, Երեւանի հարաւ արեւմտեան կողմը։

Մեր յանձնաժողովը այս ծրագիրները քննեց պարագաներուն ներածին չափ մանրակրկիտ կերպով, և նկատեց որ բոլորն ալ իրականանալի են և իրենց ամբողջութեան մէջ կը համապատասխանեն հետապնդուած նպատակին։

Սակայն, նկատի ունենալով բոլոր այս ծրագիրներուն անմիջական գործադրութեան համար դրամ գտնելու հաւանական դժուարութիւնները, իմ կարծիքով, աւելի խելացի պիտի ըլլայ աշխատանքները սահմանափակել ամէնէն առաջ հաւաքելու համար այնքան գումար որքան անհրաժեշտ է յիշուած վերջին չրջաններու ոռոգման և չորացումի ծրագիրները գործադրելու։ Գալով Սարդարապատի դաշտին ոռոգման (ուր կայ 43 հազար տեսիադին ոռոգելի հող), մեր յանձնաժողովին կարծիքով, քանի որ ատիկա գործադրելու համար մեծ գումար (12—15 միլիոն ռուբլի) և երկար ժա-

մանակ (3 տարի) պէտք է, այս յատակագիծը միւսներուն հետ պէտք չէ մտնէ ծրագրի առաջին մասին մէջ. ուրիշ խնդիր, մեծ անհրաժեշտ դումարը հայթայթուի մեր նախատեսածէն աւելի դիւրին կերպով։

Մեր յանձնաժողովը կը մտածէ նոյնպէս որ, փափաքելի է

Ճիւակի Ջրացիքը

աշխատանքները սկսիլ ճահիճներու չորացումով, որպէսզի անհետանայ մալարիան, որմէ կը տուժապի ներկայիս ամբողջ հայկական դաշտագետինը։

Այն չրջաններուը, որոնցմով զբաղիլ կ'առաջարկեմ, հետեւեալներն են.

Երեւանի արեւելեան և արեւմտեան կողմի քարայրուտ ու խոպան չրջան (Ղրը), 19 հազար տեսխադին, Սեւ Ջուրի ճահիճները՝ 10 հազար տեսխադին, Զանգիբազարի ճահիճները՝ 4 հազար. դումար՝ 33 հազար տեսխադին։

Այս չրջաններու ուռոգման և չորացման ծախքերը կը հաշուուին հետեւեալ կերպով.

Ղրրի չրջան 3 միլիոն ռուբլի, Սեւ Ջուր 1,500,000 ռուբլի, Ջանդիբազար՝ 600 հազար, գումար 5,100.000 ռուբլի։

Ասոնց վրայ պէտք է աւելցնել իրրեւ չնախատեսուած ծախք՝ 900 հազար ռուբլի. գումար 6 միլիոն ռուբլի։

Այս հոդամասերուն վրայ կարելի է դիւրութեամբ տեղաւորել 25 հազար հոգի և հայկական կառավարութիւնը ընդունեց նախապատուութիւն տալ Հանրապետութեան սահմաններէն դուրս գտնուող գաղթականներուն, մինչեւ առնուազն 15 հազար հոգի։

Գաղթականներուն գիւղերու մէջ հաստատուիլը ապահովելու, անոնց տուն, գործիք, արկած, սերմնացու, եւայլն հայթայթելու համար պէտք պիտի ըլլայ մարդ գլուխ 220 ռուբլի, այսինքն 15,000 հոգիի համար երեք միլիոն ռուբլիի. գումար մը, ինչ որ անհրաժեշտ ընդհանուր գումարը կը բարձրացնէ ինը միլիոն ռուբլիի։

Իմ կարծիքով, անհրաժեշտ գումարը հայթայթելու լաւագոյն միջոցն է փոխառութիւն մը կնքել, ճիշդ յոյն գաղթականներուն համար կնքուած պայմաններով։ Յուսալի է որ կարեւոր գումարներ տրուին մարդասէրներու կողմէ և այդ պարագային համապատասխան չափով նուազած պիտի ըլլայ գաղթականներու տեղաւորման յատկացուելիք այն երեք միլիոնի գումարը, որ պիտի հայթայթուէր փոխառութեամբ։

Հայկական կառավարութիւնը տրամադիր է իր վրայ առնելու ինը միլիոն ռուբլիի այս փոխառութիւնը, որ պիտի յատկացուի բացառապէս վերոյիշեալ նպատակին, և երաշխաւորել զայն։ Կառավարութիւնը կը փափաքի որ տոկոսը ըլլայ կարելի եղածին չափ չափաւոր և հատուցումի պայմանաժամը տասը տարիէն ոչ պակաս, այլ 15 կամ 20 տարի, ասկէ զատ, ընդունից հետեւեալ դիւրութիւնները տալ, նախատեսուած ծրագրին համաձայն, հայրենիք դառնալիք գաղթականներուն։

1. Ռոգումի, չորացումի և այլ աշխատանքներու համար անհրաժեշտ եղող պարզ բանուորները կարելի եղածին չափ պիտի առնուին զաղթականներէն։

2. Զաղթականներուն պատկանող առարկաները մաքսատուրքէ զերծ պիտի ըլլան։

3. Զաղթականներուն զոյքերը սովիէթական սահմանագլուխէն սկսեալ երկաթուղիով ձրի պիտի փոխադրուին։

4. Ձրի հող պիտի տրուի իրենց։

5. Զաղթականները տուրքերէ զերծ պիտի մնան՝ իրենց երկրին մէջ հաստատուելուն յաջորդող առաջին երեք տարիներու ընթացքին, բայի այն տուրքերէն, որոնք պիտի յատկացուին փոխառութեան տոկոսն ու մայր դրամագլուխը վճարելու (այս արտօնադրութեան գործադրութիւնը հաւանաբար պիտի երկարաձգուի մինչև փոխառութեան վերջնական հատուցումը)։

6. Զաղթականները իրենց տեղաւորուելէն սկսեալ մէկ կամ երկու տարուան ընթացքին զերծ պիտի մնան զինուորական ծառայութենէ, որ կրնայ իրենց հողերու մշակութեան վնասել։

Վերոյիշեալ ինը միլիոն դումարին մէջ չեն մինչև սովիէթական սահմանագլուխը կատարուելիք փոխադրութեան ծախքերը, որոնք, իմ կարծիքով, պիտի կրնան վճարուիլ մասնաւոր դրամներով, չհաշուած կատարութեանց օդնութեամբ։

Եթէ վերը պարզուած յատակագիծը գործադրութեան դրուի, կարելի պիտի ըլլայ անմիջապէս ապահովել գոյութիւնը չուրջ 4,000 զաղթականներու, որոնք իրենք բանուոր պիտի աշխատցուին ոռոգումի, չորացումի եւն. գործերուն համար։ Ատոնց ընտանիքներն ալ հաշուելով, ասիկա կը ներկայացնէ կարեւոր մէկ մասը այն 15 հազար գաղթականներուն, որոնց ամէնէն առաջ հայրենիք վերադարձը բաղձալի է։ Երբ որ աշխատանքները կատարուին, կրնայի պիտի ըլլայ քննարկուին և ապրուստ ապահովել բոլոր այն գաղթականներուն համար, որոնց անմիջական փոխադրութիւնն անհրաժեշտ է։

Վերջապէս, կը յուսացուի որ այս յատակագծին գործադրութիւնը զօրաւոր մղում մը պիտի տայ Հայաստանի զարգացման, ինչ որ մեզի պիտի տայ որ այս երկիրը նոյնպէս ընդունի հետզհետէ արտաստման գտնուող բոլոր այն Հայերը, որոնք ապագային պիտի փափաքին իրենց հայրենիքը վերադառնալ։

Գիւղացիները շարուց կը պատրաստեն

Գալով այս ծրագրին չահաբերական կողմին, կարելի է դիտել տալ թէ անմիջապէս որ հողերը ոռոգուին և կարգ մը տեղեր չորցուին, Պ. Քարլի տեղեկագրին համաձայն, մինչեւ հաշուով իւրաքանչիւր տնտեսին տարեկան 225 րուպլի արժէքով բամպակի հունձք մը պիտի տայ։ Անկէ տակայն կարելի է նկատել իբր նուազագոյն թիւ մը։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Վերը պարզուած իրողութեանց վրայ յենլով, կը թելադրեմ որ Ծուենատան և Գալիս գտնուող վերոյիշեալ 15000

հայ գաղթականները փոխադրելու և զանոնք Հայաստանի մէջ տեղաւորելու համար փոխառութիւն մը չրջաբերութեան հանուի Հայաստանի կողմէ։ Փոխառութեան գումարը պէտք է բարձրանայ վեց միլիոն ոսկեդրամ րուպլիի, ոռոգելու և չորցնելու համար Երեւանի մօտակայ Ղըրի չրջանը, ինչպէս նաև Սև Ջուրի և Ջանգի-բազարի չրջանները, գումար՝ չուրջ 33,000 տեսարին մակերես ներկայացնող ոռոգելի հողերու չրջան մը։ Այս վեց միլիոն րուպլիէն զատ փոխառութիւնը պէտք է իր մէջ բովանդակէ 3 միլիոն ռուպլիի գումար մը (ինչ որ փոխառութեան գումարը իսկ միլիոն ռուպլիի պիտի բարձրացնէ), որ պիտի յատկացուի առնուազն 15 հազար գաղթականներ ոռոգուած չրջաններուն մէջ հաստատելու ծախքերուն։ Եթէ մարդասէրներու կողմէ օժանդակութիւն ըլլայ, այս երկու միլիոն ռուպլիի գումարը կարելի պիտի ըլլայ զեղչել։ Հայկական կառավարութիւնը պիտի երաշխաւորէ փոխառութիւնը, և յիշեալ ոռոգուած և չորցուած հողերու արտադրութիւններէն գանձուելիք բոլոր տուրքերն ու իրաւունքները բացարձակապէս պիտի յատկացուին փոխառութեան տոկոսներուն ու մայր գրամագլուխը վճարելու, մինչև որ անոնք բոլորովին հատուցուին։ Փոխառութեան հատուցման համար կարելի է նախատեսել տասնըհինգ տարուան չրջան մը։

Սակայն և այնպէս նկատի առնելով հայ գաղթականներու խնդրին կարգ մը մասնաւոր երեւոյթները և այն դժուարութիւնները, որոնք մինչև հիմա արգիլք եղան անոր յուծումին համար անհրաժեշտ եղող գումարի հաւաքուելուն, կ'ուզեմ մատնանշել կարգ մը միջոցներ, զորս կարելի է ձեռք առնել վերև յիշուած ծրագրի գործադրութեան պահանջած գումարները հաւաքելու համար։

Այս միջոցներուն ճշգրիտ տարողութիւնը աւելի հասկնալի դարձնելու համար, համառօտակի պարզենք այն դէպքերը, որոնք Հինգերորդ Ընդհանուր ժողովը մղեցին ընդունելու ծանօթ որոշումը։

Կը յիշուի թէ Առաջին Ընդհանուր Ժողովը պատասխանելով Դաշնակից գլխաւոր պետութեանց կոչին, յայտ յայտնեց թէ միջոցներ ձեռք պիտի առնուէին հայ ժողովուրդի պահպանութեան համար և Հայաստանի ապագան կրաչխաւորելու գործը յանձնեց Խորհուրդին։

Երկրորդ Ընդհանուր Ժողովը պնդեց Դաշնակից գլխաւոր պետութեանց մօտ որ Թուրքիոյ հետ իրենց հաշտութեան դաշնագիրը այս ուղղութեամբ ըլլայ, ու մանաւանդ Հայերուն ազգային օճախ մը ապահովելու մասին տրամադրութիւններ պարունակէ։

Այս յանձնառութիւնը եռքէն վաւերացուելուս Խորհուրդին և կրկնուելուս երկրորդ Ընդհանուր Ժողովին կողմէ, երբ այս իրաւով զբաղող Հինգերորդ Յանձնաժողովին տեղեկագիրը յայտարարեց թէ Յանձնաժողովը կը հնմնաւի Ազգերու Դաշնակցութեան Ուխտին վրայ, որ հայկական խնդրին մասին բացորոշ տրամադրութիւն մը կը պարունակէ և որուն հանդէպ Ազգերու Դաշնակցութիւնը մանաւանդ չհանգրդռութիւն մը պէտք է ցոյց տայ։

Չորրորդ և Հինգերորդ Ընդհանուր Ժողովները արտայայտուեցան այն առաջարկութեանց մասին, որոնք կը ձգտէին հայ գաղթականներու տեւական տեղաւորման, առաջարկութիւն որ յանգեցաւ այս տեղեկագրին։

Հայերու պահպանութեան համար չհանգիստ պետութեանց համակրութիւնը, զգացում՝ որ ապացուցուած է վերոյիշեալ յանձնարարութեամբ, կը զօրացնէ այն յոյսը թէ այս երկիրները իրենց ամէնէն բարեացակամ ակնկալութիւնը պիտի տան հոս յանձնաձեռնուած առաջարկութեանց, որոնք կը ձգտին իրենց կողմէ արտայայտուած բաղձանքին գէթ մասնակի իրականացման, այն է հայ Ազգային Օճախի մը կազմութեան։

Կը մնայ քննել թէ ինչ միջոցներով կարելի պիտի ըլլայ ձեռք բերել այս առաջարկութեանց գործադրութեան համար անհրաժեշտ նպաստ փոխառութիւնը։ Կը սիրեմ յուսալ թէ չհանգիստ պետութիւնները, վերև պարզուած պատճառներով, կարելի պիտի նկատեն իրենց աջակցութիւնը ընծայել վերոյիշեալ ծրագրին։

28 Յուլիս 1925 **Ֆ. ՆԱՆՍԷՆ**

Յիշատակ.—Խորհ. Հայաստանի վերջին տարուան անցուդարձերուն շուրջ մանրամասնօրէն պիտի խօսինք յառաջիկայ տարի։

AVO

Գ.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏ

Բ Ը Ա Ր Ե Ա Ն Հ Ե Ր Ց Ո Ւ Կ Ը

Ա.

Միջագետքէն վինը կանչից
Մովաբացւոց արքան՝ Բաղակ.
Արեւելքի լեռներէն մեծ
Իջուց վինըն, ու՝ բարմրացուցած աղաղակ՝
Ըսաւ անոր. եկո՛ւր, Յակոբն անիծէ՛, Ծո՛ր
Նզովով կարգա Իսրայելի՝
Պատասխանից. Ձե՛մ անիծեր ինչ որ Տէրը չանիծեր
Եւ ինչ որ Ան չի՛ նզովեր, զայն նզովել չէ՛ կարելի՝

«Այդ ժողովուրդն ես տեսայ, սեպ կատարէն ժայռերուն,
Բլուրներու բարձունքէն ես տեսայ զայն
Ունի իրեն ինքն առանձին բնակութիւն,
Եւ ազգերու մէջ մաս մըն է այլազան՝
Ո՞վ կրնայ հաշրել Յակոբին ցեղը.
Կամ Իսրայէլի զօրքն ու սղեղը՝
—Արդարներու մահով մեռնիլ կ'ուզեմ ես
Թող իմ վախճանս ըլլա՛յ անոց վախճանին պէս»

Աստեց Բաղակ եւ բաւ իրենչ ըրիր. ա՛յի.
Ցեղըդ փոխէ, մի՛ կենար հոդ՝
Ու զայն տարաւ Դիտանոցի արտին մօտ,
Դէպի կոփածոյ սարը Պիսգայի,
Ուր եօթը բագին ու եօթը զոհ եր
Չի կըրցան շրջել միտրն հարցուկին ալեհեր՝

Բ.

Միտ դիր, Բաղակ, լսէ՛ յաւէտ,
Ըսաւ Գուշակն, ո՛վ դու զաւակ Սեփովրի,
Միթէ Աստուած մա՞րդ է որ սուտ խօսի մեզ հետ,

Կամ ստրջանայ ու իր ճամբէն խոտորի,
Պիտի չընէ՞ ինչ որ երբեմն ըսաւ Ան,
Ինչ որ խօսեցաւ՝ հնա՞ր է որ չըլլայ.
Ինք օրհնելու տըւաւ հրաման.
Օրհնե՛ց, ու ես կրնա՛մ իրեն հակառակիլ ականայ:

. . . Ցակոբի մէջ բան մը չըկայ անիրաւ,
Իսրայէլի մէջ անարդար գործ մը բնա՛ւ.
Աստուած անոր հետ է միշտ,
Եւ թագաւորն է անոր.
Իր ցնծութիւնը կը վանէ ամէն վիշտ.
Եգիպտոսէն հանեց զանոնք Եհովայի աչն հըզօր,
Մի եղջերուի ուժ կայ վրանին,
Ո՛չ հրմայրէ՛ ո՛չ նըզովէ կ'ազդուին:
Ժամանա՛կն երբ հասնի, Իսրայէլ ու Ցակոբ
Պիտի զան գովելու Աստուծոյ գործն ամիսիս:
Տե՛ս, ինչպէ՛ս այդ ցեղը ոտք ելեր կը յածի
Ձևրդ կորիւն առիւծի,
Եւ ինչպէս պաշտին մէջ առագի
Իրը առիւծ կը նըգի . . .
Եւ չուզեր հանդարտիլ մինչեւ որսը լափէ.
Կամ խըմուած արիւնով իր ցաւումը թափէ.

.

— Արդարնևրուն մահով մեռնիլ կ'ուզեմ ես:
Թող իմ վախճանս ըլլայ անոնց վախճանին պէս»

Սրտմտութեամբ գոչեց Բաղակ՝ պէտք չըկայ արդ,
Ո՛չ անէծքի, ո՛չ օրհնութեան.
Տեղդ փախէ, ա՛յ ծեր կախարդ:
Ու տարաւ զայն Բելփիգովրի սարին վրան.
Ուր եօթը բագին ու եօթը զոհեր
Զը կըրցա՛ն շրջել միտքն հարցուկին ալեհեր:

Դ.

Բէովրի որդին՝ Բաղաամն եմ ես,
Մարդ՝ ծշմարտատես
Ես կը պատմեմ Աստուծոյ խօսքն յայտնապէս.

Անոր տեսիլքովն ալ աստուածային
Աչքերս կը նային
Մնծ ապագային։
«Ինչ գեղեցիկ են, ո՛վ Յակոբ, վրաններդ ամէն,
Ինչ գեղեցիկ են, Իսրայէլ, յարկերդ չէն,
Հովանաւոր իբր անտառներ տարածուած՝
Դեռեզերիայ բուրաստաններ են ինկնին,
Հալու էներու պէս զոր տնկած է Աստուած,
Եւ ջրարբի սօղիներու կը նմանին։
Իր դոյլերէն կը վազէ ջուրը քափանց
Առատ ուղիներ կ'ընեն իր սերմը բերրի,
Իր պետութեամբը Գոմզէն շատ գերազանց՝
Եւ իշխանովը բան զամէնքն է արի։
Ջուր չը հանեց Աստուած գանոնք եզիպտոսէն.
Բեհմովթի ուժն ունին, ամէն բան կը հոսեն։
Նետով պիտի ցրուեն իրենց թշնամին,
Պիտի յաղթեն անոր ոսկորն ու ծուծն ալ,
Հիմա հանգչած է այդ ահեղ կենդանին,
Ո՛վ է որ զայն պիտի զրգռէ արթննալ։
Ո՛գրեզ օրհնողը պիտի օրհնըւի
Իսկ անիծողն ալ նըշաւակ է նզովի։

—Արդարներուն մահով մնանիլ կ'ուզեմ ես,
Թող իմ վախճանս ըլլայ անոնց վախճանին պէս։

Ձարպն աչքին շուրջ՝ պօռաց Բաղակ այս անգամ,
Գնա՛ կորսըէ, ծե՛ր անըզգամ.
Իմ բազիններս նուիրական
Քեզ չազդեցին երկիւղ մ'իսկի,
Ու զոհերէս յետոյ որ գո՛ւր ցեղերեցան՝
Կ'ուզե՞ս շորթել ափ մը ոսկի։

Դ.

Քուկդ ըլլայ ոսկին, ըսաւ Բաղաամ,
Ալ չե՛մ սիրեր ես վարձքն անիրաւին.
Աստուծով ահա աչքերս կը բացուին,
Ու ծրի՛ կու տամ քեզ խըրատ ու պատգամ.

Եւ ցորչափ հոս եմ,
Զբսեղով Անոր գաղտնիքը վըսեմ՝
Կը գըտնեմ մէ՛չս ինչ որ դարերը գիտեն.
Կը նշմարեմ բայց ո՛չ մօտէն։

«Ցակոբէն ասեղ մը կը ծագի.
Իսրայէլէն ալ կու գայ ճայն բանակի,
Որ կը խորտակէ Մովաբի կողը,
Ու կը ժառանգէ Եղոմի հողը։
Սէիրէն ամէն գինուոր կը վախչի,
Երբ Իսրայէ՛լը ցոյց կու տայ գործ բաջի։
Ու ցակոբն ուրախ
Կը տիրէ անկախ։

—Արդարներու ժառով մեռնիլ կ'ուզեմ ես,
Թող իմ վախճանս ըլլայ անոնց վախճանին պէս»։

* * *

Իբրեւ մարդ մը ճշմարտասէր՝
Որ կը պատմէր Աստուծոյ խօսքն յայտնապէս՝
Կ'ուզէր Բաղա՛մ մեռնիլ մահուին արդարներուն . . .
Այլ չունեցաւ բարի վախճա՛ն մը կամ անուն.
Ինկաւ իբրեւ նահատակ
Արիւնարբու սուրին տակ
Այն խեղ ազգին՝ որուն վրայ կը պարծէր
Արեւելքի լեռնէն իջնող Կիւսն այդ ծեր։
Իր դիւթական արուեստէն շա՛տ խաբուած էր ան,
Ու կորսընգուց սուրբ իրաւունքն հանգիստ մահուան.
Բայց խիղճն ըսած էր կախարդին այդ խաստուն՝
Թէ տարբեր բան մըն էր մահը արդարներուն . . .»

Թրուսաղէմ ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԱՊ. ԴՈՒՐԵԱՆ

---

*
* *

Ապրիլի հովն աղջիկ մ'է
Վարդ-մանիշակ շրթներով . . .
Ապրիլի հովը, սակայն,
Երբ ըլլայ մո՛ւթ, մո՛ւթ գիշեր՝
Աստուածուհի՛ կը դառնայ
Թեւթեւցնող համբոյրով . . . :

Մ. Զարիճեան

ԽԱՉ ՔԱՐԵՐԸ

Հո՛ն վիրերը, լեռներու բարձունքներուն վրայ յաղթապանծ, վարով, սարալանջերու կողքին, դէպի խոր, հովիտներու գոգերն ու գրկերը, դաչտերու լայնքին ու երկայնքին կարկառ ու թարթառ, աղբիւրնեւրու, գետակներու եզերքին պահնորդ և ուղղորդ սա խաչքարերը՝ բիւրաւոր վկաներ մեծ թիւններու և անյաղթելի թիւններու, քրսան դարերու պատկառելիութիւնով կնքած ու պանծացուած, տուած են խորունկ հաւատքն ուխտողին և ուխտատուին, ազդեցութիւնն ու արքունի բարեպաշտներուն և ոմն ու մուժը աղաչաւորին և ապօթալին։ Սա՛ խաչքարերը՝ այնչափ ընտանի ու դրկից են եղած խաչորդիներուն ու բիւրաւոր, արան ու չարան ուխտաւորներուն, որ անոնց աղօթքի մրմունջներուն բևեռաւոր, սլաք ու հպիի հառաչներէ օծուն ու խօսուն, պաշտելի համբոյրներէն մինչեւ իսկ գունատած, թխացած և ածխացած են սեւ կրանիթներու հանգոյն։ Անոնք թրծուած են հաւատաւորներու խռնկ ու ծուխով, չունչով եւ արցունքով, հծծանքով ու ցաւերու և վշտերու

ԴԻՒՐԴ ԱՒԳ. ԱՐՍԱԼԱՆԵԱՆ

գալարումներով։ Անոնք կը խորհրդանշեն պետգամոր խաչեցեալին, որ ըսաւ ամէնուն թէ՝ «իմ աչակերտներս էք երբ խաչերնիդ առնէք ու իմ ետեւէս գաք»։ Իւրաքանչիւր ոք կը պարտաւորուի իր նայուածքն ուղղել գարաւոր այդ վանքերուն, որ կանգնած են ամենուրեք։

Մենաստաններու, տաճարներու, մատուռներու չափ ու չատ աւելի էին խաչքարերը հայորդուն, րլյան դիւղերու և աւաններու, կամ քաղաքներու. ինչպէս և ամէնէն անմատոյց վայրերուն մէջ։ Նոյնչափ բազմաթիւ էին համբաւեալ ու հռչակեալ խաչքարերու հրաշքի պատմութիւնները և աւանդութիւնները, որոնք կը լսուէին ոչ թէ ծերերէ ու մտիկներէ, այլեւ ամէն տեսակ ու հասակի հաւատաւորներէ, որոնց վրայ հրաշքը իր ազդեցութիւնը գործած էր։ Հազարաւորներու կը հասնէր թիւը անոնց որ ուխտի կ'երթային այդ խաչքարերուն։

Պատմական օրերէն մասնաւոր հետաքրքրութիւն ու փափաք ունէր գրաղիլ հնութիւններով։ Հոս ու հոն կանգնած խաչքարերու թիւն ու իմաստները, չինուածքը և ամէն մանրամասնութիւնները գիտնալու հետամուտ եղայ չատ տարիներ, ուր որ գտնուեցայ պաշտօնով։ Շատ խաչքարեր, ինչպէս և չարաթացեալ Ս. վայրեր չատուկ հետազոտութիւններու քաժման, ուխտերու կատարման համբաւն ունէին և քիչ չէր թիւը անոնց որ ընտանիքներու, գերդաստաններու անունով կը յորջորջուէին։ Բինկեանի մէջ եղիկանց Ս. Յովհաննէսը, որ խաչքար մըն էր համանուն տան ածուին մէջ։ Գոլոյենց Տէր Պապան, խաչքար մը. փոքրիկ, անչուք մատրան մը մէջ։ Աւգենց հայ Պապան, Արտանենց Ս. Նիկողոսը, Դանիէլենց Ս. Յակոբը նմանապէս։ Ամէն չարաթ իրիկուն, բացի ըսեն ուէներէն, ուխտաւորներու թիւ մը պիտի երթար խունկ ու մոմ ծխելու այս խաչքարերուն առջեւ։ Ակնի մէջ եւս կային Զէրագի Մարճուճիկը, գաղթական Անեցիին առաջին իջեւանը, Ազուէխի Ս. Նշանը, Կամրկապի Ս. Յակոբը (քարի մը լերկ գագաթին) որոնք ամէնքն ալ

իրենց խաչքարերն ունէին։ Կար համբաւաւոր խաճկրտուրլ (Հինգքակատար) սեւ հողերուն։ Բինկհանի Ս. Երից Մանկանց վանքին ճամբուն վրայ էր Քարծարէ խաչքարը աղքատիկ, որ ամէն պանդուխտի կնոջ ու պարագաներուն ուխտավայրն էր։ Իսկ վանքէն 10 վայրկեան հեռուն, Սագլըխի քարքերդերուն գլխին պարուրուած խաչքարիկը նոր հարսնեբուն ուխտատեղին էր, որուն ոտքերը կը քրջուէին եփրատի անուշ ու գուլալ ջուրերով։ Կային վէրքերու բուժման խաչքարեր։ Զիմառայի, Կաւմայի, Նարվերի, Լիճքի, Ս. Վառվառի, Հինգքակատարի, Ս. Յակոբի, Վերի վանքին, Վարի վանքին, Ս. Յարութեան, Բագրատունիի, Ս. Յովհաննէսի, Ս. Մինասի խաչքարերը, որ Ջերմի, Քոթոտուխեան, Չլախտաւորի, բարակ ցաւի բուժման համրաւ ունէին։ Աւելի անմատոյց տեղերու և աղբիւրներու մօտիկը հակայ խաչքարեր տեսած եմ։ Մելիսինէի, Բեախթէի, Ակրպայի, Կարկաւի, Օրտուղիի հնութիւններուն մէջ։ Անտառ Մուչովկայի բարձր լեռներուզագաթը, այրի մը բերանը հակայ խաչքար մը վարէն իսկկարելի է նչմարել, գրեթէ երկու մարդաչափ հասակով, միակտուր, գոյնը կարմիր, մէջտեղը քանդակուած մեծ խաչ մը, իսկ քովերը աւելի մանր խաչեր նոյն ձեւով։ Այս լեռան ցցուածքէն միւս լերան գլուխը անցնելու համար, երկար պերան մը գրուած է, որ կը կոչուի Մազէ կամուրջ։ Երկրորդ խոշոր խաչքարն էր Անտառ Մուչովկայի հին քնակավայրերու գլխին, այրի մը մէջ վիմափոր եկեղեցիին մօտիկը, գուլալ ու հոսուն աղբիւրի մը մօտ կանգուն խաչքարը յարեւնման է միւսին։ Այս անթիւ խաչքարերը հաւատացեալ, ջերմեռանդ արտերու քանակն ու որակը կը յատկանշեն, նաև խաչորդիներու աչակերտութիւնը՝ Թաչեցելոյն, որ պատգամեց «խաչերնիդ առէ՛ք...»

Ու մինչէ խաչքարեր չլռեն այն չէնքերը, ուր վարդապետին բարեկամները, ընտանիքները, իր իսկ սրտիները կը գտնուին. իր հիւանդները, իր քաղցածները, իր մերկերն ու վիրաւորները։ Ուրեմն առաջանանք դէպի այդ խաչքա-

րերը կենդանի, տանելնք մեր ուխտաւորի բաժինը, մեր խնդրանքները, բաղձանքները և Ան պիտի ըսէ. «Եկէք ինծի ս'վ բեռնաւորուածներ խաչով, ես պիտի թեթեւցնեմ այդ յուծը. որովհետև, հլւանդ էի, տեսնելու նկատ, մերկ էի ու հագուեցուցիք, անօթի էի, զիս կերակրեցիք»։ Մեր քայլերը թող արագեն դէպի հնաւանդ Այրիվանքին, Հիւանդանոցին, ուր չատեն պէտքերու Մեր խաչերը պէտք է ըլլան զոհողութիւն, անձնուիրութիւն ու սէր, որոնցմով պիտի ճանչցուինք իբր Անոր աշակերտները ու մէկզմէկ սիրելով, պիտի սիրենք նաև այն բոլոր Գթութեան յարկերն ու գութի արժանի մեր հիւանդները՝ որ Անոնն են, Այրեցնալին։

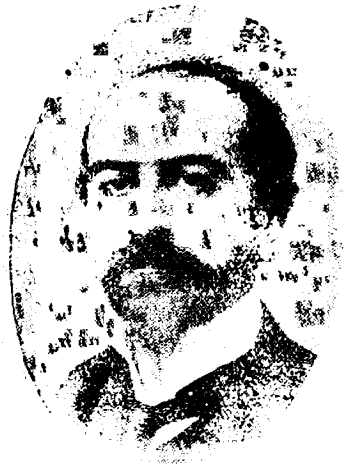
ԴԱՎԻԹ ԱՐՓԱԳ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

ՅՈՒՇԱՊԱԿ

Թուղթին վրայ ձերմակ
Էջ մը սարսուռն,
Կամ գանկերու տակ
Հոյլերն յուշերուն,
Կը ծուլեն յղատակ՝
Ցիշատակն անհուն . . . :

Եւ քոյ անապակ՝
Նկարն այս սիրուն,
Ջօն ըլլայ՝ շիտակ
Թարգման սիրտերուն։
Ջօնը՝ յիշատակ
Անծայն լոյց խօսուն։

1902 (Վարազ) Մ. ՄԵՍԱՐԵՆՑ

Մ՝ԻՐԱՅ ՉՐԱՔԱՆ

ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԱՆԻՆ (ԻՆՏԻՄ)

Ես ձանկցայ մեկին որուն այֆին կը ցայտեր
Անհի վայրկեան հաւատքի կայծ մը կարծես,
Որուն ձայնին, որուն ձեռքին խաւարներ
Կը փղձին...: Մեկը միայն ձանկցայ ես:

Այդ մեկը դուն եղար, ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԱՆ:
Ժամեւուկին եւեր իանի կը մրնար՝
Այֆիան ես մօս կուգար ֆեզի ու այֆիան
Պայծառացնել կը ցոլայ դիմդրդ վրան:

Ոչ մեկ խորհուրդ իուկիսիդ չաֆ եր չեցուն
Գիւղացածին, ըզգացուածին հրձուանմով.
Ոչ մեկ հոգի իու հոգւոյդ չաֆ եր գեղուն
Դեպի այդոց հոգին սիրոյ կըռիւով:

Բառերդ գոյն ու գիծ էին ֆեզ համար.
Կը խառնեիր գանոնիք յուզմամբ իրարու,
Եւ կեանիք մը նոր սիւս յանկարծ կը դողար
Ու կը մեկներ գանգիան մը հին գանգերու:

AVO

Ժամանակին եսիս հիմա կը
կանգնիս՝
Աչքողջուիլն ա՛լ պարզուած.
վիպացած.
Քեզմով հիմա կը չուանայ իմ
աչ հոգիս.
Դուն գիտութեան գագող նաւ
բուն դուն ես բաց:

Քեմ փիլիսոփա, բանիդ գլուած
եմ անչուշ.
Եւ դուն հիմա, աստուածա-
յա՛գ իմութիւն,
Քեզմով կու գաս իմ հոգու-
թիւնս ջնջել կուշ:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԵԵԱՆ

Հրպարտ եիր, ու շատ խանդարի դուն եղար.
Կրճտս ու հեռս՝ եւ յոյսերուդ չափ սիրած,
Եղար խաղաղ ու ցաւերու քարերար.
Տո՛ւնկ մը եղար՝ աղօթածու, ծնրադրած:

Կը մաքրեիր, հարուածներով խարտոցի,
Քու արտասուդ իր չուրջի կարծր գուղձին.
Եւ ո՛չ մեկ զո՛ղ ալ ուզեցիր որ կոչի
Մերկ հոգիիդ՝ որ կը հագուեր երկնքիին:

Եւ հին սուրբի, մարտիրոսի մը նըման՝
Անծայրածիր փառքին համար Աստուծոյ,
Դուն ուրացար փառքդ, ՏԻՐՈՒՆ ՉՐԱԲԵԱՆ,
Ուրացար փառքդ, ու եար, ու կեանքդ ալ յետոյ,

Եւ հետացա՛ր՝ հաւատքիդ վրայ անսահման...:

1925 ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԵԵԱՆ

ՐԷՇԱՏ ՆՈՒՐԻ

(ԻՆՔՆԱԿԱՆԱՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ) (*)

«Պոլսեցի եմ եւ երեսուներեք տարեկան։ Հայրս գինուորական բժիշկ էր։ Ուսած եմ նախ Իզմիրի մէջ, Ֆրէրներուն վարժարանը, յետոյ Պոլիս գալով Համալսարանի գրականութեան ճիւղին հետեւած եմ։ Տասը տարիէ ի վեր գրականութեան ուսուցիչ եմ։ Հիմա ալ նոյն ճիւղը կը դասախօսեմ Էրէնքէօյի Աղջկանց լիսէին մէջ։ Գրական կեանքս հազիւ 6—7 տարուան անցեալ մ'ունի։ Գրած եմ հարիւրէ աւելի մանր պատմուածքներ եւ հարիւրի մօտ թատերական քննադատութիւններ։ Ունիմ նաեւ գրական ուսումնասիրութիւններ։ Թատերական գործերէս «Հանչէր», «Թաշ Փարչասը», «Խակի Բուլյա» եւ «Կէօնիւլ» խաղացուած են Տար իլ Պէյտայիի մէջ։ «Զալը Թուշուս», «Տուտուգան Գալպա», «Կիզիլ Էլ» եւ «Տամկա» անունով չորս վէպերս հրատարակուած են. անոնցմէ ամէնէն շատ սիրածս եւ ամէնէն աւելի անթերի գտածս «Տամկան» է։ Եթէ ապրիմ, մանաւանդ պիտի նախընտրեմ վէպ գրել»։

ՐԷՇԱՏ ՆՈՒՐԻ ՊԷՅ

Ր. Շ. Նուրի պէյի Զալը Թուշուն (Յափոնարիկը) թարգմանուած է Հայերէնի։

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԱՐԵՒ

Ապրիլի չինչ առտու մըն էր։ Տօքթ. Թուպէքի փաչային հետ ուղեկից կանուխէն Փոյրչ տագիի ճամբան ելեր և ղպրոցէ դասակիք գոյգ մը տղոց պէս, ժամերով դիգերեր էինք։

Փաչան այն օրը պարզապէս տղայ եղած էր։ Թռչուններուը իրենց տեղերէն հանելու համար, արտերը եզերող ցանկապատ-

(*) Յատկապէս գրի առնուած եւ ղրկուած է Տարեցոյցիս համար։ Ծ. Խ.

ները կը քարկոծէր, ժայռերն ի վեր մագլցելով դաշտային ծաղիկներ կը փրցնէր և թևիկ երգերու եղանակներ կը սուլէր։

Նեղ ճամբու մը վրայ հանդիպեցանք հետեւակազօրաց չոկասի մը, որ մարզանքի ելեր էր։ Հարանուվներով զարդարուն թումբի մը եզերքը բարձրանալով՝ ականք զօրքերուն տողանցքը դիտել։ Անոնք յամրաքայլ անցան մեր առջեւէն։ Սմէնէն ետեւէն չորս հինգ ձիաւոր սպաներ կուգային։ Առանձին մէկը, ճերմակ պեխերով ու յոգնած դէմքով բժիշկ հազարապետ մը, բարեւեց Գուտրէթ փաշան։ Երկուքին միջեւ կարճ խօսակցութիւն մը տեղի ունեցաւ։

—Ֆէրիտո՛ւն պէյ, դուք հանդստեան կոչուած չէի՞ք։

=Ա՛յո՛, փա՛շա...։ Սակայն նորէն բանակ մտնել ուզեցի։ Խնդրագիրս ընդունուեցաւ։

—Պատճա՞ռ։

=Պատճառը պարզ է։ Ընտանիքէս բաժնուելուս պէս, առանձինն ապրիլ դժուար եկաւ ինծի։ կարծեմ թէ չուտով պիտի մեկնիմ։

—Աստուա՛ծ յաջողէ։

=Շնորհակա՛լ եմ, մնաք բարով։

—Երթաք բարով։

Մերուկ հազարապետը կրկին բարեւելով՝ ձին քշեց։ Իսկ մենք այլեւս ճամբուն վրայ լռած էինք։ Գուտրէթ փաշային զուարթութիւնը իսկոյն անհետացեր էր։ Սպասելի որ խօսի։ Սակայն անիկա, ա՛լ իր չուբջը չէր նայեր և յարաճուն թախիծ մը դէմքին վրայ, կը մնար լուռ ու մտածկոտ։

—Հազարապետը իր ընտանիքէն բաժնուեցաւ, փաշա՛, հարցուցի։

=Ո՛չ... «ընտանիք» ըսածը բանակն է...։ Սմուրի ու մենակեաց դժբախտ մարդ մը։

Գուտրէթ փաշան դարձեալ լռեց։ Սակայն ես միտքս դրեր էի խօսեցնել զայն։

—Փաշա՛, այս մարդը ձեր զուարթութիւնը մարեց։ Արդեօք ողբերգական դրուագ մը ունի իր կեանքին մէջ։

Թեւէս քաշելով ծաւի մը կոճղին վրայ նստեցուց զիս և, խորունկ թախիծ մը իր վճիտ երկնային աչքերուն մէջ, հեռաւեւալը պատմեց։

* * *

Ձիչտ երեսուն տարի է, նորէն այսպէս Ապրիլի դեղնցիկ առտու մըն էր։ Այն օրը մեր կարգը հարիւրապետի պատուանչանը կախած էր։ Դասընկերներս հարսի պէս զարդարուեր և այս մեծ օրը իրենց ընտանիքներուն սերելիներուն հետ տօնելու գացեր էին։ Իմ ընտանիքս տարիներէ ի վեր գաւառները կը պտտէր։ Իսկ Պոլսոյ մէջ մօտիկ ծանօթ ու արտակից մէկը չունէի։ Հակառակ ատոր, ես ալ միւս ընկերներուս պէս հագուեր, սքուեր էի։

Հիւանդապահի պարտէզին մէջ առանձինն կը պտտէի։ Առաջին անգամ ըլլալով այդ վայրկեանին սկսեր էի զգալ մեծութեան դառնութիւնը։

Ծանկարծ ծիծաղի ձայներ հասան ականջիս։ Իրարու դարձայ։ Ընկերներէս երեքը, որոնք իրենց զուարթ ու հեգնող բնաւորութիւնով յայտնի էին, դրան առջև կեցած՝ վրա՛ս կը խնդային։

—Փոքրի՛կ, այս ինչ չիքութիւն, ձայնդ անոնցմէ մէկը։ (Դասարանին մէջ ամէնէն փոքրը ըլլալուս՝ զիս այսպէս կ'անուանէին։)

—Բժիչկ հարիւրապետի մը տ՛յապէս կը վայելէ, պատասխանեցի փոխադարձաբար կատակելով։

—Իսո՞ւ, փոքրիկս, թէ այսօր ամէնէն աւելի ինչ կը վայելէ բժիչկ հարիւրապետի մը, որ նոր իր համազգեստը հագած է։ Դաշտուս մէջ իր սիրականին հետ պտտիլ, անոր համար ծաղիկներ ժողվել...։ Նայէ՛, արեւն անգամ մեզի ի պատիւ երկնակամարին վրայ զուարթօրէն կը փայլի։ Օ՛ն, վո՛ւր գիկ, մեզի հետ եկուր։ Մ'անք ֆէչնէր կ'երթանք։

Այս խօսքերուն վրայ իսկոյն բոլոր զուարթութիւնս վերստացայ և վազելով ընկերներուս քով գացի։

AVO

Անոնց այսօրուան խօսակցութեան միակ նիւթը սէրն էր։ Զիա և Գէրիմ հինգէն վեց տարիքուհիներ ունէին։ Իսկ ճէմիլ, որ քանի մը տարի վերջ երիտասարդ տարիքին՝ Տրիպոլսոյ մէջ մեռաւ, միայն մէկ հոգի կը սիրէր։ Սակայն այնպիսի բուռն սիրով մը որ... Մինչև Գըզըլ Թօփրաք չտրուեցաւ անոր պատմութիւնը մտիկ ըրինք։ ճէմիլ, փողոցի մը անկիւնը բաժնուեցաւ մեզմէ։

— Ես կը բաժնուիմ, ըսաւ։ Իմինիս հետ ժամադրութիւն ունիմ։ Ինչուչտ կը ներէք։

Ներքին լուռ կսկիծով մը նայեցայ այս երջանիկ եւ երիտասարդին, որ արագավազ կը հեռանար մեզմէ։

Գալամըշի նաւաժայռերին առջեւէն անցած ատեննիս, երկու մանկամարդ հանըմներու հանդիպեցանք։ Զիա Գէրիմին հարցուց։

— Ասոնք այն երկու քոյրերը չէ՞ն, զորս անցեալ օր Հայտար փաշայի մէջ կը հետապնդէինք։

— Այո՛, պատասխանեց Գէրիմ, հետապնդե՞նք նորէն։

— Ինչուչտ... Նայէ՛, անոնք ալ մի՛ գանչցան... ի՜նչ գեղեցիկ զուգադիպութիւն...։

Հանըմները սկսեր էին յառաջանալ այն պողոտայէն, որ դէպի Ֆէնէր կը տանէր։ Մենք ալ սկսանք անոնց հետեւիլ։ Փողոցը հետզհետէ աւելի ամայի կը դառնար։

Մինչև որ Ֆէնէր հասանք, ընկերներս երկու քոյրերուն հետ արդէն մտերմացեր և նոյնիսկ անոնցմէն անգամ սորվեր էին։ Բանա և Մէտիհա...։

Ասոնք բնականաբար չատ հասարակ կիներ էին։ Սակայն իմ քանի տարեկանի անփորձ ու երազկոտ աչքերուս, զոյգ մը աստղերու պէս փայլուն եւ աղնուական երեւցան...։ Այն առտուն Ֆէնէրի մէջ մարդ չկար։ Զիա Բանան իր թեւը առած էր, իսկ Գէրիմ՝ Մէտիհան։ Պահ մը վերջը այս երկու զոյգերը իրարմէ բաժնուեցան։ Զիա և Բանա թեւ թեւի տաներուն մէջ անյայտացան։ Մէտիհա և Գէրիմ քարերուն վրայ ոտտոստելով՝ գացին ժայռի մը վրայ նստան։ Իսկ ես՝ դժբախտ առանձին մնացի։

Արեւը իր բովանդակ պայծառութիւնովը կը չողար։ Թռչուններուն գեղգեղը պուրակը կը լեցնէր խօլ զուարթութիւնով մը։ Այն վայրկեաններուն դառնութիւնը տակաւին չեմ կրնար մոռնալ։ Վայրի սիրոյ մը հուրքը սիրտս կը տոչորէր։ Կեանքը անարժէք դարձած էր աչքիս։ Եւ արդէն ինչ արժէք կրնար ունենալ կեանք մը, ուր կը բացակայէր կինը, որ Ճէմիլի սիրուհին պէս՝ ծաղկազարդ ճամբաներու եզերքը ինծի սպասէր, կամ նման Զիայի տարփածուին, որ ծառերու մթաստուեր թաւուտքին մէջ գլուխը կուրծքիս հանգչեցնէր և կամ Բէրիւէ հոմանուհիին պէս, որ հաճելիօրէն չկրմիկ ժայռի մը վրայ, գլուխս ծունկերուն դնելով՝ մազերս գգուէր։

Մէտիհա՝ Բէրիւին գլուխը իր ծունկին դրած, դանդաղօրէն անոր մազերը կը չոյէր ու ականջին ի վար քաներ մը կը փսփսար։ Ետեւս պտնուող ծառերուն մէջէն համբոյրի մը քնքուշ ձայնը հասաւ ականջիս։ Գլուխիս վրայ անտառակ թըռչուն մը ընդհատ ընդհատ կ'երգէր, ինծի հետ զուարճանալ կ'ուզէր կարծես։ Ա՛լ անկարելի էր հանդուրժել։ Ջսպուած արցունքներու կրակը աչքերուս մէջ, արգելափակ համբոյրներու հուրքը չրթունքներուս վրայ՝ չտապով հեռացայ այդ տեղէն։

Հիւանդանոց վերադառնալու համար, ճամբան ժտասոյզ կը քալէի։ Ընդարձակ պարտէզով չրջապատուած fhocfի մը առջեւէն անցած պահուս, ականջիս ձայն մը հկաւ։

— Յէ՛րիտէ, պիտի ուչանա՞ս, աղջի՛կս։

— Ո՛չ, մա՛յրիկ. մէկ ժամէն կը դառնամ...։

Բայլերս դանդաղեցուցի։ Դուռը բացուեցաւ. ճերմակ թեթեւ կրկնոցով, նիհարակազմ, խարտիչագեղ ու թարմատիպ աղջիկ մը դուրս եկաւ դռնէն։

Յանկարծ անդիմադրելի բաղձանք մը ծնաւ մէջս։ Հետապնդել այս դեռատի աղջիկը. աղաչել անոր և սէր ժուռալ անկէ...։ Սրտատրոփ անձկութիւնով սկսայ հետեւիլ անոր։ Սակայն մօտենալ ու խօսք մը ըսել այդ աղջկան՝ ինծի համար անկարելի էր։ Ջափազանց ամչկոտ ու երկչոտ տղայ մըն

էի։ Քանի քայլ հեռուէն կը հետեւէի իրեն։ Անպատճառ պիտի կռահէր թէ գինքը կը հետապնդեմ ու պիտի նայէր ինծի։ Թերեւս այն ատեն ժպտելու ուժ մը գտնէի մէջս։ Սակայն հակառակ տուայ, տասնըհինգ վայրկեան հետապնդելուս, անգամ մը գոնէ դլուխը չդարձուց։

Ֆէրիտէ հանրմ fhoefի մը դրան առջեւ կեցաւ։ Նախ զանգակը հնչեցուց։ Ետեւ ձեռքի ճերմակ թաչկինակն ու վարքր գիրքը բազրիքին եզերքը դնելով՝ ուզեց դուռը բանալ։ Բանդոտած ծխնիները տեղէն չտրժկելու համար ուժը անբաւական էր։ Ձիշտ այդ պահուն դուռը նեղտէն բացին։

Սրտատրոփ յուզումով ու խորունկ անձկութիւնով կեցած էի։ Ֆէրիտէ հանրմ մտաց եր թաչկինակն ու գիրքը դրած տեղէն առնել։ Շուրջս դիտեցի։ Ինձմէ պատ ուրիշ մարդ չկար։ Ցուզուժէս դողահար, թաչկինակն ու գիրքր առի և դողի մը պէս իսկ տուի այդ տեղէն։ Այս երկու մոռցուած առարկաները՝ տարիներ տեւող սիրոյ մը յիշատակի զգացումը կ'արթնցնեն մէջս։ Թաչկինակը չրթներուս մօտեցնելով՝ հոգիս անդամ համրուրեցի և աչքերուս արցունքը սրբեցի։ Գիրքը բացի։ Ալպոմ մըն էր։ Առաջին բացուած էջին վրայ Ֆէրիտէին լուսանկարը չտեսնե՞մ։ Ուրախութենէս պիտի խենթենայի։ Քանի մը վայրկեանը անպաճ մը կը կենայի, լուսանըկարին նայելով՝ թաչկինակը կը համբուրէի։

Երբ պատմութիւնը այս կէտին հասաւ, Գուարլէթ փայտ պահ մը կեցաւ և մեղմօրէն դողդողացող ձեռքովը արեւը ցուցնելով։

—Այս բոլորը անոր ներշնչումն են, ըսաւ։

Ու յետոյ չարունակեց։

*
* *

Հիւանդանոց վերադարձած միջոցիս պարտէզին մէջ Տքթ. Ֆէրիտէնը տեսայ։ Ան մեզմէ երեք տարի առաջ աւարտած, լուրջ, հաստատակամ և մանաւանդ չատ պարզացած երիտասարդ մըն էր։ Ուսուցիչներէն մէկը իրեն օդնական ընտրած

AVO

էր այս երիտասարդ բժիշկը, որ փայլուն ապագայ մը կը խոստանար։ Բոլոր ընկերները Ֆէրիտունին «մեծ եղբայր» կ'ըսէին։ Իրենց մեծ եղբայրը՝ որ մանաւորապէս ինծի համար մեծ եղբայր էր։ Փոքր եղբօր մը պէս կը սիրէր զիս և միշտ կ'օգնէր ինծի։ Ֆէրիտուն՝ ճերմակ չապիկը հագած, նստարանի մը վրայ նստեր կը մտածէր։ Ձեռքին մէջ ունէր վարդ մը, որուն թերթիկը դանդաղօրէն կը փրցնէր ու հովին կուտար։ Զիս տեսնելուն պէս խնդաց։

—Ինչո՞ւ այսչափ կանուխ վերադարձար, Գո՛ւարէթ, հարցուց։ Մարդ ինչպէս կրնայ այս օդին չպտտիլ։ Եւ կարծեմ թէ դուք ձէմիլին և միւսներուն հետ միասին գացիք...։

=Այո՛, միասին գացեր էինք։

—Ինչո՞ւ ընկերներէդ բաժնուեցար։

=. . . . .

—Կը հասկնամ...։ Անոնք անպատճառ նորէն կնոտութեան հաւէս են...։

Ֆէրիտուն՝ կին հետապնդող սրիկայ մարդոց դէմ միշտ կը բարկանար։

—Այո՛, այսօր անոնց գլուխը ուրիշ խոհերով լեցուած է։

Ֆէրիտուն յօնքերը չպատանց ինչ որ կը ապատէի իրմէ։ Ընդհակառակը կը լռեցնէր և գոհունակ արտայայտութիւն մը ունէր։

—Մինչ իրաւունք ալ չունիմ։ Փո՛ւարէթ...։ Աչխատիլը չատ գեղեցիկ, չատ լաւ է. սակայն սիրո՛ւն ալ մեր իրաւունքն է. մանաւանդ այսպիսի պայծառ ու աքանչելի օրերուն...։

=Մե՛ծ եղբայր, դո՞ւն ես ատանք ըսողը։

—Անչուչտ, ինչո՞ւ կը զարմանաս։ Մինչ ես մարդ չեմ, Գո՛ւարէթ, ես ալ սիրտ չունի՞մ։

=Ուրեմն այս սրիկաներուն իրաւո՞ւնք կուտաս։

—Անոնք որ սէր չունին, միայն անոնք այսպիսինները հանդէպ անտերող և խստասիրտ կ'ըլլան։ Սակայն եթէ ուէ սրտի մէջ անմեղ սիրոյ կաթիլ մը գտնուի...։

Ֆէրիտուն՝ տղու մը անկեղծութիւնով կը խնդար հիմա:

=Ո՛րքան մե՛ծ եղբայր, դո՞ն ալ սիրահարած ես...:

—Հա անունկան է, բաւ. և, միամտութեանս վրայ խնդալու ձեւով, պռնտի թեթև հարուած մը տուաւ այտիս:

Վիշտս բազմապատկուած էր: կը նշանակէ թէ ամբողջ աշխարհի մէջ, առանց սիրականի միայն ե՛ս մնացեր էի:

—Ինչո՞ւ այնպէս ախտոր կնկեր ես, Դո՛ւտրէթ...: կ'ըմբռնեմ, կ'երեւի թէ սիրելիք մէկը չկրնալ գտնելուդ համար կը ցաւիս: Հաւատացած ընկերներուդ նախանձեցար...: Իրաւունք ունիս, Դո՛ւտրէթս...: Դուն սիրուելու համար ամէն ձիրքերով օժտուած ես: Ե՛ս անգամ, հակառակ իմ անհրապոյր դէմքիս...: Մի՛ ծաներ, Դո՛ւտրէթ, ես գեղեցիկ մարդ մը չեմ...: (Եւ մեզմէ հատուչ մը արձակելէ յետոյ չարունակեց): Ու ասոր դառնութիւնը մոռնալդ հիմա է որ կը զգամ...: Այո՛, ե՛ս անգամ ինձ յոյս ունենամ որ քիչ չատ կրնամ սիրուիլ, դուն անչուշտ չատ աւելի մեծ չափով սիրած ունենաս...: Սակայն ամչկոտ ես անճարակ, հէ՛ք տղաս:

Վիշտիս հետ՝ հիմա անձնասիրութեանս վիրաւորումէն զգացած կսկիծս ալ խառնուելր էր: Ֆէրիտունի և բոլոր ընկերներուս քով չէի կրնար հանդուրժել որ այսքան արտոնատուի դրութեան մը մէջ մնամ:

—Մե՛ծ եղբայր, ե՛ս ալ սիրուհի մը ունիմ ըսի. զի՛ս ալ սիրող մը կը գտնուի...: Ե՛ս ալ հիմա ժամադրութենէ մը կը դառնամ...:

=Չարմանալի՛ բան...: Երբէ՞ն ի վեր այս սէրը:

—Մէկ ամիսէ ի վեր...:

=Ա՜հ կը խօսիս:

—Որչափ սիրելս քեզի հասկցնելու համար, պէտք է սիրտս բանամ...:

—Հոսէ՛, հասկցո՛ւր, փո՛քրիկ: Հաճոյք կը պատճառես ինձի...:

Ակցած սրտիս և խալ երեւակայութեանս բոլոր թափովը ակսեր էի անգոյ սիրոյ մը պատմութիւնը ընել...: Սա մէկ ամ-

սուան միջոցին, ինչ պատմեներ ըլլեր էինք: Հապա այս առտուան Ֆէնէրի դիմաստիկոյը...: Գլուխս սիրականիս ծունկերուն դրեր էի: Ձէրիտէ մազերս գդուած միջոցին, երկուքիս ալ աչքերը քաղցր յուզումի արցունքներ ցօղեր էին...:

Սիրավէպիս այս մասը պատմած առենս, անօրինակ պոռթկումով մը հնձկլտացի:

—Այս դեռատի աղջկան անունը Ձէրիտէ՞ է, հարցուց Ֆէրիտուն:

—Այո՛, մե՛ծ եղբայր...:

—Ազուո՛ր անուն...: Այդ հանըմին կերպարանքը քիչ մըն ալ կը բացատրե՞ս:

Իսկոյն հպարտութեամբ ալպոմը բացի:

—Հնաւասիկ լուսանկա՛րը. ի՛նքը տուաւ ինձի, բսի: Ա՛լ հանդարտութիւնս գաեր էի: Ֆէրիտուն երկարօրէն լուսանկարը դիտեց: Թուխծոտ լրջութիւն մը ծանրացեր էր դէմքին վրայ:

—Լա՛ւ, կը ժաղթեմ որ երջանիկ ըլլաք...: Ես կարգ մը գործերս կէս ձդեր էի. ներս կ'երթամ...: Դի՛ր, Գո՛ւարէթ, պատէ՛, զուարճացիր...:

* * *

Մեր այս տեսակցութեան վրայ հազիւ երկու չաբաթ անցեր էր, երբ օր մըն ալ լսեցինք թէ Ֆէրիտուն պաչօնի բարձրացումով եէմէնի կեդրոնական հիւանդանոցին յժշկապետ նչանակուեր է: Այս անուանումը անպատճառ երիտասարդ յժիշկը պատժելու համար եղած պիտի ըլլար: Ֆէրիտուն արդեօք ինչ ըրած էր: Մի գուցէ ան ալ իր կարգ մը ընկերներուն պէս քաղաքականութիւնով զբաղած ըլլար:

Այն օրէն ի վեր ճիշտ քսանը հինգ տարի Ֆէրիտուն չտեսայ: Այդ ժամանակամիջոցին մէջ, ես փոչյութեան աստիճանին բարձրացեր և կարեւոր դիրք մը ապահովեր էի ինձի համար:

Մօտաւորապէս հինգ տարի առաջ էր, երբ օր մը դար-

մանատունէն ներս ծերուկ հազարապետ մը մտաւ։ Նախ հիւանդ կարծեցի։ Սակայն ուշադրութեամբ դիտելէ վերջ, չկրցայ ճիչ մը արձակելէ ինքզինքս զսպել։ Այս ծերուկ հազարապետը Ֆէրիտունն էր։ Տարիներով գաւառները, բանակին մէջ պտտած էր։ Իր գանուած տեղերը քնականաբար չէր կրցած գիտական ուսումնասիրութիւններով զբաղիլ, սահմանափակ մտքով, խեղճուկ մարդ մը եղած էր։ Իրարմէ բաժնուելու պահուն, մէկէն հարցուց ինծի։

—Ֆէրիտէ հանըմին հետ երջանիկ եղա՞ք։

Ես չուարեր էի։

—Ֆէրիտէ հանը՞մը ով է։ Չե՛մ յիշեր...։

—Ինչպէս, միա՛յն, գոչեց զարմանահար երեւոյթով մը։ Դուք չսմռնացա՞ք այն դեռատի աղջկան հետ, որ իր լուսանկարը տուեր էր ձեզի և Ֆէնէրի մէջ ձեր ծունկին վրայ պառկեր...։

—Ո՛չ...

—Ախո՛ս,.. ուրեմն ժամանակաւոր դէ՞պք մըն էր։

«Ա՛յն իսկ չէր. երեւակայական սիրավէպ մը միայն» պիտի ըսէի, բայց լսեցի։

Ֆէրիտուն, տխուր ժպիտ մը ուրուագծելով դէմքին, գլուխը օրրեց.

—Գո՛ւարէք փաչա, դուք իմ կեանքս խորտակեցիք, ըսաւ։ Ես այն աղջիկը՝ Ֆէրիտէ հանըմը զարմանալու կ'երթայի։ Իր ընտանիքին հետ քիչ չատ ծանօթ էի։ Բուռն սիրով մը կը սիրէի զայն։ Յետոյ կը կարծէի թէ ան ալ զիս կը սիրէր։ Օր մը կատարեալ յուրգանքով ձեռքը խնդրեցի։ Իսկոյն հաւանութիւն յայտնեց։ «Ձեզ արդէն մնծապէս կը գնահատեմ, Ֆէրիտուն պէյ» ըսաւ։ Քանի մը օր յետոյ, ձեր մէկ անմեղ խոստովանութիւնը՝ ամէն բան յեղաշրջեց։ Ֆէրիտէ զիս կը գնահատէ եղեր։ Բայց ի՛նչ օգուտ որ ուրիշ մը կը սիրէ և ուրիշի մը գլուխը ծունկին դնելով՝ մազերը կը գգուէ եղեր...։ Եւ անմիջապէս գաղտնի դիմումի կատարեցի պաշտօնով եէմէն զրկուելու համար։ Հպարտութիւնս թոյլ

չտուաւ ինձի քառ մը ըսելու։ Մեկնելու օրս Ֆէրիաէի մէկ նամակը տուի։ Բանի որ անոր հետ չամուսնացաք, կրնամ ձեզի ըսել... կը զարմանար թէ ինչ պատճառաւ, Պոլսէն կը հեռանայի ու չկնդիմանախառն չեղաւ մը կը հարցնէր թէ ինչո՞ւ խօսք տալէ յետոյ, դինքը կը լքէի... Ա՜խ, սա կնոջական անհաւատարմութիւնը։ Բնականաբար չպատասխանեցի։ Ու այս դէպքը այսպէս թողուեցաւ գնաց...։ Փոչ՛, առանց դիանալու «մեծ եղբօր» անգթամանելի չարիք մը հատցուցած ըլլալը...։

Ան վարկեանին ի՞նչ ըլլալս չեմ կրնար բացատրել։ Ուզիցի ձեռքերը համբուրել այս մարդուն, որուն երազը, կեանքը խորտակեր էի անգիտակցաբար և ոտքերուն փարիլով՝ ներում խնդրել անկէ։ Սակայն համարձակութիւնը չունեցայ։ Ու թէ ասով նոր և աւելի խորունկ վիշտ մը պատճառած չպիտի՞ ըլլայի իրեն։

Ահա թէ ո՛վ էր այն ծերուկ հազարապետը, որ քիչ առաջ բարեւից ինձի և որ կ'ըսէր թէ բանակէն զատ ուրիշ ընտանիք չունի...։

Դե՜հ, ելե՜նք այլեւս... օդը անձկութիւնով կը լեցուի։

Թրգմ. Ե. ՏԷՐՈՒՆԻ **ՐԷՇԱՏ ՆՈՒՐԻ**

Վ Ի Ճ Ա Կ Ի Ե Ր Գ Ե Ր

(ՍԵՒԱՍՏՈՑ ԿԱՐԱՒԱՆԴԱԿ)

Երկնուցմէն քալիր մ'ինկաւ,
Կուզպ դուռը բացուեցաւ.
Օսաս արեւով լուսցաւ,
Տունս իրենովով լեցուեցաւ:

Հերու չունէիր զօսի,
Ան տարի ունիս երկու զօսի.
Ազուո՛ր, դուն ես տատո՛ւ դուսի,
Տուամանիդ աչքը փոշի:

Ելիւմ դուր դաշտին վրայ,
Կայնիմ դուր դաշտին վրայ.
Օխտը լուծ գոմէշ լըծիմ
Ան ալ քու բախտիդ վրայ:

Փաշան բաղնիքը մըտաւ,
Ձէմ թասը զուռը զարկաւ.
Ոսկի, արծաթ ըսկէն
Իւլեղը զոհար բացուաւ:

Ալեւն է կամար կամար
Գագաթը է ոսկի էեմէր
Ցիծծուն օր պար է պահեր
Մէկ հատիկ ճարին համար:

Հէ՛յ ցընցրկունք,
Օսկու սէհուն կրքկրքաք.
Մարգարտէ թեւ ունենաք,
Էլէմին սուլթան կ'ըլլաք:

AVO

ՓՇՈՒՐ ՄԸ ՀԻՆԷՆ

Զատիկն ալ եկաւ անցաւ։ Բարին Աստուած Յարութեան կիրակին շնորհր ըրաւ, ամպերն դուրս պահեց արեւը. Մեռելոցի երկու շաբթին ալ այնպէս։ ա՛լ անկէ վերջը անձրեւ ու կարկուտ, ի՛նչ չափ որ սիրտ կրնային քմել։

ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ

Հին, բարի առաններու այլ մանաւանդ մեր գիւղին Զատիկն ալ այս պէ՞ս կ'անցնէր։ Ան առեն, որչափ կրնամ յիշել, այր ու ականջ անուշ յափրացումի մէջ դնող բաներ կը տեսնէինք չորս կողմերնիս, ու վերերն ալ իաւտուտիկ թռչուններու բիւրաձայն շվոցներ կային։

Հաւկիթը անպատճառ սոխի փուրով կարմրրցուած՝ վարդի կարմիրը կ'ընծայէր մեր աչքին. անկէ հատ մը ձեռնիս՝ երկրագունդը ձեռքի մէջ բռնած ըլլալու վէս վիզը կը ցցնէինք։ Ունենիէն առսիկներ շինելու խնդ մը եղած էի, այդ պատճառաւ զմեղի մը ամրողջութեամբ, կամ գոնէ մաշած շեղբ մը, բաւ, կարճլիկ, պատրաստ կ'ըլլար քովս։ ուզած ուռենիս ա՛ր կրնայ գտնուիլ, մութին մէջ ալ կրնայի երթալ գտնել. առիկա առաջին յաջողութիւնը կ'ըլլար ինծի համար։ Անկէ վերջն ալ, ա՛խ, առսիկս ամէնէն սաբ ծայրը ծռեալէր, էն հետուները։ ու այդ երկրորդին ալ տիրացած ըլլալու համար զմեղիին կոթովը քիթևուօքէն հանուելիք ձիւղին կեղեւը կը ծեծէի, որ ձեղրատուելու պէս պատահականութենէ ազատ մնայ առսուն, «իսկական շչակս»։ Կործանութիւնը ընելու վրայ՝ անպատճառ բան մըն ալ կար, որ չպիտի մոռցուէր բսել. «Ուռի՛, ուռի՛ ազատուի. ա՛ւէն, երթաք ջաղչիպան, քզգի քերիմ լէպո՛ւ լէպո՛ւ մատնեսան, իմը չէ՛, քուկը չէ՛, թագորին երկու ապին մանչինն է։»

Առաւ, հաւկիթ ձեռքս տեղ մը հանդարտ տիտիկ չէի կրնար ընել, մացառի ճնճղուկին չափ ազատ ու անկաշկանդ ա՛լ կրնայի հազար տեղ կը փոխուէի։ Մեծ ճամբուն վրայ հաւկիթ գարնող խումբերը փրփրած բերնով իրար կը բձթենն. անոնց կ'երթամ. ադմկին ի՛նչպէս պատմել. «դոր կեցիր, վեր բռնէ՛, ծէրը ծէրին, նաեւն ալ պարծուբ, թիր, թա՛, չը՛պ, գնաց, տո՛ւր հաւկիթը։» Տա՛լ, ինչ գժար պահանջ, յանձնումը կ'ուշանայ րիչ մը, յաղթուողի ծնրադրումներ, ու ծեծկուտըներ ալ, կոտրած հաւկիթը գառած է աւերը վերջապէս։ Այստեղ փակուած կ'ըլլայ խնդիրը՝ անգին ուրիշ մը կ'սկսի. ամէն կողմ հաւկիթին կռիւն է եղածը, մեծերը մեծերուն հետ, պզտիկներն ալ իրենց տարեկիցներուն հետ։

Պարի խաղերն ալ չեմ մոռնար, ամբողջ գեղը անոնց բոլորտիքը կը դառնայ։ Մեծ պզտիկ նորեր հագած են, կակաչի պէս գոգնոցներ, կարմիր մուճակ, կարմիր քղլիկ. կարմիրը սիրուն գոյնն է ամէնուն ալ վրայ։ Հարսներ, աղջիկներ, տարէց կնիկներ ալ մէջերնին, խոշոր բոլորակ մը կազմած, ճամբուն լայնքը լեցուցեր են, անցնելու տեղ մը չեն թողած։ Այդ բոլորակին կեդրոնը ուրիշներ ալ կ'երեւին խմբովին, որ քիչ մը վերջը պարին պիտի մասնակցին յոգնողներուն տեղը բռնելով. ոմանք ալ յատկապէս իրենց ծադկատի հարսնուկին պօյը պօսը դիտելու համար կ'սպասեն այդ մեծ 0 ին մէջտեղը անպատճառ։ Նշանածի պէտք ունեցող երիտասարդներն ալ երկու երեք օր շաբաթակ այդ տեղերէն չեն հեռանար։

Խաղցողներուն մէջ մէկ տարբերնեկ հարսները գլխնուն վրայ քօղը կը կրեն, հասուն կնիկներն ու աղջիկները բաց գլխով կ'երեւան, ու դէմքերու հազար ու մէկ այլազանութիւններ կը պարզեն։ Կնիկներու կոչումն է պարերգը րսկլ դիմացէ դիմաց դիրք առած. անոնց ներկայութիւնը բիչ մըն ալ հարսի, աղջիկայ համարձակութիւն ներդրելու իմաստն ունի,—ու մեզմօրօր տատանումներով երկու ձեռքերնին իրարու կուգան հիւսած՝ պահ մը հէնց ետ առաջ բայց միշտ դէպի աջ, պահ մըն ալ վեր վեր թռչկոտելով կը դառնան, կը ճօրան, կ'երգին, կը քրտնին, յետոյ ուրիշներ կը յաջորդին, անոնք ալ մինչեւ իրիկուն այնպէս, մինչեւ որ ժամուն գանգակը ամէնքն ալ իրենց անելքները դրկէ, շատերն ալ ուղղակի եկեղեցի։

Ես ասոնց քով ալ չէի կրնար սպասել։ Այգիները կ'անցնէի. ինծի համար փոնջ մը ծադիկ ամէն բան էր. հաւկիթէն շատոնց ծանծրացած կ'ըլլայի, աչքս այն տեղերը սիրուն կէտի մը վրայ չեմ պիտեր ինչպէ՛ս մագնիսուած ասեղի մը պէս կը կպչէր, ու ա՛լ չէր զատուեր այն տեղէն. այդ սիրունցն ատեն կուգայիս տակ ալ մրջիւնի ճանկռտուրներ կը զգայի։ Ինչ կայ այն տեղ, թռչուն չէր տեսածս, նոր աշխարհ եկած գառնուկի մըն ալ պատկերը չէր ան։ Անոր պէս ո՞ւր տեսած կրնամ րլլալ. քիչ մը ժամուն սիւնին վրայ տեսածիս կը նմանցնէի. երեսին կարմիրը ծաղկեփունջիս չամչուկին գոյնը կը տեսնեմ, ակռաները ապրուկ մեռնուկիս ճերմակութիւնն ունին, նուրբ, բնրուշ ու գիպուկիկ. Ջատիկին ըլլայ այն, ժամն անգամ մը ոտքերս չուան ձգած վիս իրեն կը քաշէ։

Այդ սիրուն Ջատիկին պատկերը մինչեւ հիմա ալ տակաւին ջընջուած չէ մտքէս. Ջատիկ ու Բուբուլ, երկու անուն ունէր այն վիւղացի պզտիկ աղջիկը։

երջանիկ տարիներ մանկութեան։

Խարբերդ, 1891 **ԹԼԿԱՏԻՆԵԱՆ**

ԹՈՆՐԱՏԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՏՆԻԻՆ ԽԱՂԸ

Այն տարի, աշնան էր — խօսք առաւ Արութիր՝ երկան Աւագէն յետոյ, որ դեռ կը վիճաբանէր վերջացող խաղին վրայ, չընդունելով իրենց պարտութիւնը, չտնազ կողմին ենթգութիւններ վնրագրելով—, գիւղի երիտասարդներս որոշեցինք որ ղբօսնելու, ժամանակ անցընելու համար ամէն գիշեր կարգով մենէ մէկուն տունը պիտի հաւաքուէինք։ Սովորաբար այդպէս չէինք ըներ։ Մէկ երկու տուն վարժուեր էինք, միշտ ու միշտ հոն կը ժողուուէինք։ Աւելիկ նեղութիւն, տհաճութիւն կրնար պատճառել, նկատեցինք, թէեւ անոնք, տանտէրերը, միշտ ալ սիրով կ'ընդունէին մեզ։

3. ՄՆՋՈՒՐԻ

Ընդհանրապէս գիշերները հաւաքոյթներուն մէջ էր որ կ'որոշէինք, — «Տղա՛ք, վաղը գիշեր այն ինչենցն ենք, գիտցա՛ծ ըլլաք, հոն եկէք։» Ու ընթրիքը ուտարտողը՝ վերջին պատառը բերանը, ու կօչիկը ոտքը քաշողը չիտակ հոն կը դիմէր։ Մեր հաւաքուելուն վրայ, այդ տանր ծնրերը մեզ թողելով իրենց տարեկիցներուն մօտ կ'երթային, կիներն ալ երեխաներն առնելով դրացիներուն տուները։ Երեսուն քառասուն երիտասարդներու մէջ անոնց ներկայութիւնը հարկաւ անյարմար էր։ Ամենքը մէկ մէկ հօր մօր բերած, ո՛ր մէկուն բերանը պիտի բռնէիր. մէկը ետ, միւսը առաջ պիտի խօսէր. մեզի համար ալ փափաքելի չէր որ անոնք մեր մէջ մնային ու մեր խօսքերը լսէին։

AVO

Ինչո՞ր չէինք ըներ: Ամէնքս ալ ուշէինք մեր յիշատակները, արկածները. ճամբորդութիւններէն, նշ արծելը դիչերներէն, արտքազէն, լռութիւնէն փայտ բերելէն, այլներու պահպանութենէն. երբեմն ոգեւորիչ, յաճախ ծխատուչարժ, զուարճալի: Մէկը կը վերջացնէր, երկրորդ մը խօսք կ'առնէր: կ'բսէինք ու կը պատմէինք, համաձայն մեր նիթին, մերթ ոգեւորիչով հնատքրքրութիւնները, մերթ խնդացնելով բոլորը, այլևրէն արդասնք հանելու ասպիճան: Ցետոյ խաղի թղթերը մէջտեղ կը բերէինք, կը խաղայիք մինչև որ պարտուէր մէկ կողմը: Այն ատեն պարտուողները կ'ելլէին կրակ կը պատրաստէին, իւղ մեզը կը հալեցնէին, հէլա կ'եփէին, կամ կ'երթային լիրով չամիչ կը բերէին: կ'ուտէին: Ինչ պիտի ընեա, ինչպէ՞ս պիտի անցընեա երկայն գիչերները, մինչև որ պատկելու ատեն ըլլայ:

Այն գիչերն ալ Մարգիսենցն էինք: Այն օրը մանուածանդ բացակայ ոչ ոք ուշէինք, տղաքը ամէնքն ալ եկած էին: Թոնիրին բոլորտիքը երկուական կարգ նստիլ վերջ, անկիւնները, մինչև դուռն Լուսը մարդ կար: Թոնրատան դուռը հանուած տախտակները այնքան չատ էին որ գրկել ներքնատան երեսը ծածկեր էին: Դեռ նոր էինք հատ քուեր, ու սիկսին ծռախերէն արդէն ամպ էր գոյացեր դէպի տիթը: Բայէն ըլլալով Աստղ վանքի տղոցմէն Գալուստն ու Եփրեմն ալ, որ քանի օրէ ի վեր գիւղը հիւր եկեր էին, մեր մէջ կը գտնուէին:

Ի՞նչպէս եղաւ, առաջին անգամ ո՞վ յղացաւ չդիտեմ, խօսքը մը երիտասարդներ յանկարծ առաջարկեցին մանկի խաղալու: Առաջարկը չատով որոշումի փոխուեցաւ:

—«Բայը մարդ պիտի չմնայ, ըսին անոնք, ամէն ոք պիտի մասնակցի, ես չեմ խաղար, միայն հանդիսատես կ'ըլլամ պիտի չըսուի, և յաղթական կողմը ինչ որ կամենայ պիտի ուզէ, ու առարկութիւն պիտի չըլլայ, պարտուողը պիտի համակերպի»: Եւ որովհետև ամէն կողմէ հաւանութիւն յայտնեցին, խաւսփուռը անկարելի դարձաւ, ընդունեցինք:

AVO

Խաղին յաւտուկ բաժակները ուրիչ տուն էին, գացին ու բերին, տասներկու հատն ալ ափսէով միասին քիւրսիին վրայ դրին, երկու կողմ եղանք, իւրաքանչիւրը տասնըչորսական հոգի, բոլորուեցանք։ Իսկ իւրաքանչիւր խումբի մատնի պատահողը անցաւ իր անկիւնը, երեսը դարձնելով պատին։ Ինչպէս այդ խաղին մէջ յայտնի է, մատնին պահողը պէտք չէ մօտենայ, նայի ու հետևի խաղին, որովհետև իր նայուածքը կը մատնէ ինքը, առանց իր ուզելուն կը խաբուի, կ'իմանայ միշտ ալ այն բաժակին վրայ օրուն ներքեւը պահած է, և հակառակորդները կ'օգտագործեն անոր նայուածքը, կը յաջողին գտնել ու յաղթանակը տանիլ։

Սկսանք։

Երկու կողմս ալ լարեցինք, մեր ամբողջ ուշադրութիւնը, զգալով որ սովորական խաղ մը չէր, և ծանր պիտի ըլլային պահանջները յաղթող խումբին։

Ու դեռ առաջին խաղէն ծայր տուին արդէն բարձրաձայն վէճերը, պնդումները, թելադրութիւնները ընկեր ընկերոջ մէջև, մատնին բաժակներուն ներքև փոխադրուած.—«Այդ բաժակը մի՛ վերցներ, ա՛ս վերցուր.» կ'ըսէր մէկը» — Չէ՛, չէ՛, չէ՛, ա՛յս վերցուր.» կ'ըսէր երկրորդ մը. — «Մի՛, մի՛, մի՛, ի՛նչ կ'ուզէք ըսէք, սակայն ներքևինէ, ա՛ս վեր առ.» կ'ըսէր երրորդ մը։ Թելադրութիւնը յաջողելու պարագային պարծենալով հպարտանալով, իսկ անյաջողութեան պարագային բոլոր ընկերներէն միաժամանակ կշտամբուելով, հայհոյուելով իր մոլորեցնող մէջտարութեանը համար. — «Դո՛ւն մի՛ խառնուիր աղպար, լակ՛, մէկ կողմ քաշուէ, քու բարկ գիդի, քու երեսէդ խաղը կորնցուցինք» ըսել տալով։

Պէտք է յայտնել որ առաջին խաղերուն արդիւնքը անորոշ էր, երկու կողմին ալ կը տատանէր, մերթ մինը, մերթ անոնք կը չահէին ու ամէն անգամուն ալ երբ մէկ կողմը կը չահէր, մէջնաստրին, երբ ափսէն անկիւնը կը տարուէր բաժակներուն կարգերը փոխադրելու ու մատնին պահուելով

դարձնալ մէջտեղ բերուելու, կը բարձրանային, ինչպէս տո-
ղորմութիւն է, խաղին յաւուկ եղանակաւոր, ծաղրական եր-
գերը։ Մանաւանդ մեր տղաքը, որոնց մէջ աղմկարարներ,
պարծենկոտներ չատ ունէինք։ Տեսնելու, մոխիկ բնելու էր։
Գլուխէ կը տանէին, կը թնդացնէին, ա՛յնքան խիստ բարձր
ձայնով կ՚երգէին, որ տատը տուն անդիէն կ՚խնացուէին գի-
շեր ատենով։ Ցետոյ տապարէզ կը կարգային յաղթողի երես-
տյիններ առնելով, ծանր պայմաններ պարտադրելնին յայ-
տարարելով, հնդնելով անոնց անյաջողութիւնը, որոնց դէմի
կողմը կը համակերպէր, ինչպէս խաղը կը պահանջէր։

Բայց տակաւ չարունակուելով, եռանդները, կիրքերը
բորբոքելուն հետ աւաւելութիւներ հակնցաւ անոնց կողմը։
Ի գո՛ւր կը ջանայինք ձեւացնել թէ ազդուած չէինք, ի գո՛ւր
թափ տալինք մեր խորամանկութիւններուն, տատեցինք
եւ արդիւնքին միջամտութիւնը մեր այն ընկերներուն, որոնք
ամէնէն աւելի մոլորեցումներու պատճառ կ՚ըլլային։ Ցետոյ
քանի անգամներ ափսէն լարձրացուցինք ձրապէն լոյսին
դիմաց, իբր թէ պիտի կրնայինք ցոլացնել ու թաքնուած
մատնին ո՛ր բաժակին ներքև ըլլալը իմանալ։ Փոխեցինք
մատնին պահողը, մեր անյաջողութիւնը անոր վերագրելով,
պատրաստակելով թէ լաւ չի կրնար պահել, բաժակներու
կարգերը չուարեցուցիչ ձեւերով չի կրնար կազմել։ Ջեզո՛ւ
ու չեզո՛ւ։ Ի՞նչ պիտի բնես, խաղ է, երբ ձախողութիւնը
ակռ, ալ կը չարունակէ։ Մերիններէը ծայր աստիճան զգա-
յուն պարձեր, ջղայնացեր էին։ Ամէն վայրկեան վէճերը
կռիւ, ձեռի փոխուելու արտադրութիւն կար, պար-
տութիւնը անհանդուրժելի էր, բայց միւտ ալ կը զըս-
պէինք մեզ։

Վերջապէս կէս գիշերին մօտ էր գրեթէ, տարին անոնք
յաղթանակը։ Հիմա սկսան անոնց խումբին ծաղրական եր-
գերը։ Մենք կը լսէինք, համակերպելով մոխիկ կ՚ընէինք,
ժպիլ կը ձեւացնէինք։ Իրենց իրաւունքն էր, ի՞նչ կրնա-
յինք ընել։ Սակայն վերջնուվերջը յոգնեցան կանչելէն,

AVO

պատրեցուցին ձայնները։ Մեզի տուին իրենց ծխախոտին տուփերը։

—«Առէ՛ք, մէկ մէկ սիկառ փաթթեցէք, կծու կծու ծխեցէք» ըսելով, իրենք խոնարհաբար վերի անկիւնը քաշուեցան։

Գահ մը յետոյ անոնք աւարտեցին իրենց խորհրդակցութիւնները, դարձան մեզի.

—Է՛... խօսեցէք տեսնենք, ըսին, ի՞նչ կ'ուզէք որ պահանջենք ձենէ։

—Խօսելու կարգը ձերն է, պատասխանեցինք, դո՛ւք պիտէք, մեզի ինչո՞ւ կը հարցնէք։

Կը հեգնէին մեզ։ Կը զգայինք։ Բոլորս ալ կը ապաէինք անհամբեր։

—Ինճոյք մը, յայտարարեցին անոնք միահամուռ, գիւղին բոլոր երիտասարդութեան համար խնճոյք մը կ'ուզենք որ տաք այդիներուն մէջ, բայց եղնիկի խորովածով խնճոյք մը. երկու եղնիկ պարտաւոր էք որսալ, իւղի մէջ կարմրցնել ու այնպէս սարքել։ Մինչև կիրակի ձեզի պայմանաժամ, մինչև այդ առտու պէտք է ամէն ինչ վերջացնէք և հրաւիրէք մեզ։ այսօր հինգշաբթի պիտի է, եթէ կ'ուզէք հիմակուընէ, եկէք գիշերով կրնաք ճամրայ ելլել։

Մեր կողմէն առարկել կարելի չէր։

Դեռ լաւ որ յիմարութիւններու չմղուեցան։ Ինչ որ ալ պահանջէին պիտի ընդունէինք, այլապէս օրերով պիտի ծաղրէին մեզ, չըլլակայ պիւզերուն մէջ անպատմ պիտի խօսէին մեր վրայ։ Թէև փորձեցինք մեղմացնել, փոխել պայմանը, խոչերուն ամենաբնտիրը խոստանալով և անոնցմով հայկերոյթը սարքել առաջարկելով, բայց անպրպուելի մնացին։

Մեր տագքը սկսան իրարու երես նայիլ։ Աբգարը պիտիերը չբխներուն մէջ առաւ, սեղմեց, իր սովորութիւնն էր սովիկա մտամփոփուելու պահերուն. յետոյ գլուխ բնծի.

—Ի՞նչ կ'ըսես Արուէն աղպար, ըսաւ ան, ի՞նչ պիտի ընենք, աս գործին մէջ քնէ չարմարը չկայ, տղոցը բոլո-

բին մէջ որսորդութեան համար ամէնէն վարժն ու անուա-նին զուն ևս, եղնիկը քու ձեռքդ կը համբուրէ. գո՛ւն կըր-նաս գլուխ հանել այս խնդիրը, մեր երեսը գո՛ւն պիտի ճեր-մըկցնես, ո՛վ կ՚ուզես տղոցմէն տանք քեզի օգնական... պալով մնզի, մենք կը կատարենք մնացեալ բոլոր պատրաս-տութիւնները:

Դժկամակելը տեղին չէր: Չէ՞ որ ևս ալ պարտուած էի, և յետոյ ամէն կողմերէն կը պնդէին որ յանձն առնեմ:

—Իմ՛աքդիակ պատասխանեցի, քանի որ ամէնքդ ալ յարմար կը գտէք, այդպէս թող ըլլայ:

Եփրեմն ու Գալուստան ալ որ մնալ էին, իրենց պարտը-ւորնեն, պարտականութիւն յայտնելին բնակարանալու ինծի: Բայց անոնք կը ջանայէին որ հաւանիմ իրենց լեռները եր-թալու:

—Լեռներուն դագաթնները ձիւն, վայ պէտ, կ՚ըսէին, Սիթէմիի, Բագաւիճի լեռներով մեզ մօտ կ՚երթանք. վան-քին մէջ ամէն ինչ առատ է: Ցետոյ կը բարձրանանք Սե-պուհը, Գոհանամի գագաթները: Եղնիկներր խումբերով կը չրջին, անպապաճան երկու երեք հատ կ՚որսանք, Աւագ վան-քին ձիերը չատ են, կը հնծնենք, լուսնկի լոյս կայ հիմա, մէկ գիշերուան մէջ կը գատնանք: Ջմեռ է, ո՛չ մէկս գործ ունինք:

Եւ սակայն ինչքան ալ գիւրացնէին անոնք, հետաս-րութիւնը մեծ էր: Ոչ ոք յարմար գատեց: Որոշեցինք զրըլ-պաչ Նորատուն գիւղին լեռները, Եփրատի ափին պարեխնները երթալ: Այդ եղանակին եղնիկները ընդհանրապէս հոն կ՚իջ-նային:

Առաւօտն չատ կանուխ տղաքը եկան մեզ համբուրելու:

—Իմ՛ն գիտես Արութ աղպար, քի՛չ տնանենք, ի՛նչ կ՚ը-նես ըրէ, մեզ առնես քով պզտիկ մի՛ ձգեր, կ՚ըսէին:

Տրիխբրուած, սեղմ գրկախնելով, հրացաններուն ուսեր-նիս բամնուելեցանք գիւղէն: Ցիսնակին ալ մէջ էինք, բայց, քամիպտ օդ մը կար: Ջիւնի չատ բարակ խաւ մը կը ծած-

կէր գետինները, այն ալ ոչ ամենուրեք, ցուրտ առտուներու յատուկ եղեամի սպիտակութեան մը չափ հազիւ ճերմկցնելով։ Ձմրան սկիզբի լքուածութիւն, ամայութիւն, ջուրերը պաղած կը վազէին ձորերն ի վար, խոտերը, թուփերը, ծառերը լուռ, պաղ։ Մարդու չէինք հանդիպեր։ Ի Ջանք Դեղ-Ջաւի կողմէն, յետոյ Բռինչնիէն գետը անցնելով Վախտանկ-Վայատին ու Ինըլտաղիինի բարձունքները մեզ ևկան։

Ամբողջ օրը ապարդիւն անցուցինք, բայց հոգ չէինք ըներ, յաջորդ օրը ինչպէս ալ ըլլայ պիտի կրնայինք որսալ խորհելով։

Մթնեց. Տաստակ մտանք։ Մեր երեւոյթը, մեր անցքը տեսնելով տուներուն տակէն կատաղած շուները սկսան հաչել ամէն կողմէ, չղթաները կտրելով մեր վրայ խայտնալու չարաժումներով։ Աստ մը որ տարածուած էր փողոցներուն մէջ, մեր արեխները կը թրջէր ամէն քայլափոխի։ Երախաններու կիներու բազմութիւններ, բոլոր անկիւններէն դուրս թափեցան իսկոյն մեզ։ Դուռներէն, տանիքներէն ծուխ կը բարձրանար, ու վարսանելու յատուկ հոտ մը կուգար բոլոր տուներէն։

Շիտակ Ղէմոյին ուղղը՝ Ալբասին ու Թէմոյին տունը գացինք։ Կարմիր նահապոյն էնթարիներով, սև մօրուքներով ու սև գլխանոցներով երկու եղբայրներն ալ պուրակ գալով ողջունեցին մեզ ուրախութեամբ։ Ճրագ բերին, լ պատիւ մեզի անոնակը բացին մեր առջեւը։ Հոգէ գետնին վրայ նախշուն կապերտներ, պոնուար մորթեր կային, օճախը վառեցին, ծխլապատիկ նստանք։

Մեր ժամանումը լսելով գիւղին գրեթէ բոլոր այրերը մեզ մօտ հաւաքուեցան։ Բոլորն ալ էնթարիաւոր ու մօրուսաւոր էին։ Անգանին պղնձէ խոշոր սինին մէջտեղ բերին, ու թէեւ տան ներքին լոյսը անդամ չըսին, բոլորը, ինչպէս սովորութիւն է լրևնց մէջ, որպէս թէ հրաւիրեալներ ըլլային, բոլորուեցան մեզ հետ։ Կիները՝ պղնձէ հին դրամ-

AVO

նևրով, չղխանևրով ծածկուած պէմքերով՝ անընդհատ մածուն, բիլու, հոց կը տեղացնէին ու միշտ կը սպառէր։ Ընթրիքը աւարտելէն յետոյ, օճախին վառող փայտերուն դիմաց մինչև ուշ տաեն զրոյց ըրինք։ Անոնք քաջալերեցին մեզ միահամուռ, երբ խնդրեցինք մեր նպատակը, բացատրեցինն ճամբաներն ու եղնիկներուն յաճախած վայրերը։

Աւտուն կանուխ հրաժեշտ տուինք։ Հասանք բարձր պապաթներու վրայ։ Մեր առաջքը, մեր չուրջը կապոյտ, մեխադոյն լեռներու յաջորդական, անվերջանալի շարքեր, որոնք ամէն ուղղութիւններով կ'երկարէին։ Նորածագ արեւը կը չոգիացնէր գետիններուն խոնաւութիւնը։ Բոլոր ձորերէն ծուխեր կը բարձրանային կարծես։

Ուշադիր զննելով կը չրջէինք։ Վերջապէս մոտանք այն ձորը ուր եղնիկները ամէնէն շատ կը հանդիպէին։ Նեղ ու պառխար, թանձր, կապոյտ աւազով ձոր մըն էր։ Ջուր մը անցք բացեր, կը հոսէր դարմար։ Այնքան առատ էր որ ամէն քայլափոխի աւազներու մէջ կը խրուէինք։ Նոտանք, խմեցինք ջուրէն, ու սպասեցինք։

Բայց ի զուր, եղնիկ բնաւ չկայտնուեցաւ։ Նորէն պապաթի մը բարձրացանք, ուր ժայռերու մէջտեղը չանկարծ ծեր հովիւ մը գտանք։ Մարդը երկնցեր, ամբողջ հասակովը պառկեր էր, և եթէ ճիչտ մօտէն չանցնէինք պիտի չնչմարէինք։ Կարճ մինչև ծունկը հասնող գծաւոր կապոյտ էնխալխով, ձերմակ մօրուքը այնքան երկայն էր որ փորը կը հասնէր։ Ժայռի մը երեսին ծխախոտ փռեր կը չորցնէր։

Մարդը որ զգլպաչ Հնօրուայ պիւրէն է եղեր, միշտ պառկած, առանց անկէն չարժելու, պատմեց թէ այս մասերուն մէջ այս տարի բնաւ եղնիկի հանդիպած չէ։ Անոր այս խօսքերուն վրայ Եփրեմն ու Գալուստը ակտն դնդպատիլ։ Ծոլնկը կ'անցնէր, ու դիս ոչ իսկ մէկ հատի հանդիպած էինք, մինչդեռ յանձնառու եղած էինք մինչև գիշեր որսերը վիզ հասցնելու։ Վաղը կիրակի էր և խնջոյքը պատաւոր էինք սարքած ըլլալու և հրաւիրելու։ Բոլոր անյա-

ջոզութիւններր անոնք ինձի կը վերապրէին։ Երէկ անասցած ըլլայի իրենց, հիմա ամէն ինչ վերջացած պիտի ըլլար։ Այնքան կը չափազանցէին, իրենց լնտներուն որևէ առաքութիւնը կը զովէին որ, կարծես աղնիկներր չարեր էին հոս, միայն երթալ մը բաւական էր, եղջիւրներէն պիտի բռնէինք ու բերէինք։

Ծողնած, պառնացած մեր անցաջոզութենէն, կրկին ձորը զարձանք։ Արեւին թեքումէն յայտնի կ'ըլլար որ իրիկունը կը մօտենար հեռզհեռ։ Թղենիի, խաղողի թուփեր կային, ընկոզմանեցանք անոնց տակ, ուտելիքը հանեցինք, մէկ մէկ սիկառ փաթթեցինք, երկրորդ մը եւս, ու պետ չաւարած յանկարծ եղնիկներ յայտնուեցան ձորին գագաթին։

Կայնեցան քով քովի, մէկ կարգի վրայ։ Երեք հատ էին, նուրբ, պզտի վեր ցցուած գեղորայր, բազմաճիւղ եղջիւրներով։ Մէկը՝ մարմինին մեծութենէն և եղջիւրներուն երկայնութենէն մայրերնին կը թուէր, իսկ միւս երկուքը ուրիշ։ Զարն ի վար կը դիտէին։ Ցետոյ վիզերնին երկարելով իրենց ուշգրաւովը միջոցին մէջ սրտնեղու ձեւերով սկսան օդը հոտոտել, կարծես վտանգի մը նախապատրաստ կ'ուզէին իմանալ։

Մեր սրտերը կը թրթռային, խափնուելնան սրթռտուելքան նեղրին։

Յանկարծ երկու ուրիշ բամնուելան իրենց մօտէն։ Խայտալով, ուտոտելով, զուարթ ու անհոգ, տանգուխ մը առաջանններէն վար իջնելուն պէս, սպառամնելու դարնուելի, անպ կոպերէն ձորը իջան։

Մակերեսը ոտքին սպիտակութենով ծածկուած կարգով քարեր կային ձորին յատակին, անոնք չխտակ հան վայելին, սկսան լղել։ Մինչ այդ, մայր եղնիկը որ նախատակ կը պահէր ուտելուն վայրկեանը, հոտաւ ու միացաւ անոնց։

Աղ-քարերը թողնով գարձան, մօտեցան ջուրին, խմեցին։ Ցետոյ ուղերը, իրենց առաջքի սրունքները ծալլելով, օդին մէջ բարձրացան, ճակատ-ճակատի գարնուելան, ու ջրհեղեղին կանոչ-թիւն մը կար, սկսան հոն սրածել։

AVO

Բոպէն ամենայարմարն էր։

—Տղա՛ք... գոնէ լռեցէ՛ք։

Երեք հրացանները միաժամանակ դոռացին։ Ուրիշն մէկը տեղն ու տեղը զարնուեցաւ մնաց. երկրորդը ևս զարնուեցաւ, բայց կրցաւ խոյսն առնել։ Ու մօրը հետ միասին նետուեցան առաջ։

Ետևնիս թնդացինք հոն, ևս ու Գալուստը վազեցինք, բայց կարելի՛ էր հասնիլ։ Քիչ մը տեղ արիւն կաթկթած էր, հետևեցանք, յետոյ ան ալ պակսեցաւ։ Իսկ խիճերուն մէջ հետք չէր նշմարուեր։

Ի՞նչ պիտի ընէինք։ Մէկ օրուայ կարելի չէր գտնել, միւս կողմէն իրիկունը կը մօտենար, պայմանաժամը լմնալու վրայ էր։ Երկու-բոլ ալ բաժնուելանք իրարմէ, Գալուստը ձախ, ևս դէպի աջ առաջանալով. իրը թէ հետապնդելու համար։ Որսորդի կեանքիս մէջ երբեք այսքան վատ չէին ընթացած գործերս, ու նոյն առեն հրապարակային յանձնառութեան մը ներքև չէի գտնուած։ Ի՞նչ լաւ պիտի ըլլար, եթէ չփախցնէինք եղնիկները։ Հիմա գիւղին մէջ ապաքէն, իրիկուն է, արուամարտ, որոնք ուսերնիս մեր գործին կը ապաւինին, թերևս ալ պիտի դուրս եկած մեր ճամբան կը նայէին, կը խորհէին, ու սկսած հայհոյել խաղին ալ, խաղցողներուն ալ, հայկերոյթին ալ...։

Ջեմ պիտի ինչպէ՞ս երթայինք մօտը գալ ինքիներս։ Սրածայր, լերկ պատճառներ կարդալ կ'երկարէին ամէն ի վար։ Ու գնաց հանգարտ ու հանդիսաւոր կ'ընթանար։ Եղերական ամենայն մտաներէն էր, յայտնի էր, աչքերուս առջև ամբողջ տարածութիւնը ջրով ծածկուած էր։

Թարեքուն մէջ ապրիւր մը կար. պզտիկ էր. խմելի ու նուռուց մօտը, նորէն սիկամոր մը չկենդի. որուն պատճառներէն քանիերո՞րդ անգամն էր որ կը ծխէի, սո՛վ պիտի։ Կը զարմանայի պիտիով չուրջս։ Ամառը կը յամենար գետ այս վայրերուն մէջ, ամենուրեք չոր, հողերը, ժայռերը տաք։ Ծառերը, թուփերը անգամ կը թուէին պահել ամառնային

AVO

աւազաթիւնն ու կանգը։ Մրջիւններու երկայն գիծ մը, որուն ոչ ծայրը, ոչ ալ վերջաւորութիւնը կ'երեւէր, կը պառնար ապառաժի մը երեսէն միւս կողմը, հունտեր, չիւղեր լսորին ալ բերաններուն։

Տիկնայ մը անցաւ։ Նաւորդները երկայն ձողերով կը վարէին գնացքը Բինկհամի կամուրջին ուղղութեամբ։ Կապոյտ զգեստներով մարդ մը ցորնով լեցուն մագէ պարկերուն մէջտեղը նստած, անթարթ ինծի կը նայէր, պարմանալով անշուշտ այն վայրի պարիսիներուն գաղթին հրացանը ուսին ապամորթի մը ներկայութիւնը։

Մէկէն միօրինակ խշրտուք մը հասաւ ականջիս։ Ինծի այնպէս եկաւ թէ ոչխար մը կարածէր մօտս։ Ուրքի ելայ, աչքի ուշով քննեցի ամէն կողմ։ Բան չկար. ամէնդի միայն լերկ գորշ ժայռեր, ֆոսեւիներ, անչա՛փ։ Ճարահատ նստեցի նստայ։ Բայց չէ, խաբկանք չէր, արածելու խշրտուքը միշտ կը կրկնուէր։ Տէ՛ր Աստուած... ուրքի ելայ, ու աւազանալով ձախս, պառեխեն ի վար կախուեցայ մինչև իրանիս կէսը։

Ո՜...

Ու ի՜նչ ցնծութիւն։ Եղնիկ մը կ'արածէր վարը, ուրիշ մըն ալ ծնկաճալիկ նստեր էր մօտը։

Վերջին պատնէշն էր... Եթէ այս անգամ ալ վախցրնեմ, խորհեցայ...

Սիրտս կը տրոփէր։ Երբէք այսքան թունդ եղած, յուզուած չէի։ Տարածուեցայ պառեխին երեսին, ծայրագոյն զգուշութիւնը ի գործ դնելով, չյուզելու համար։ Հրացանս վարդ ուղեցի, կրկին ու կրկին նշանը ճշտեցի։ Գաչեցի բլթակը։

Երկու անգամ մայնց եղնիկը, ինկաւ։ Անագին բարձրութենէն ինքզինքս ձգեցի վար, խոյացայ զոհիս։ Միւս եղնիկը սր նստեր էր ծունկի, քիչ անդիտ, փորձեց ցատկել, չկրցաւ ու ան ալ մայնլով ինկաւ գետին։ Ուրքերը ջարդուած էին, արիւն կը հոսէր։

Հիմա հասկցայ որ պահ մը առաջ ձորէն վախցուցած ու մեր հետապնդած եղնիկներն էին։ Երեւի այն առեն նոր վիրաւորուած կրցեր էր մինչեւ հոս քաշքշուիլ։ Հիմա մէկի փոխարէն ահա երկու որս, կը խորհէի, ու նայելով անոնց վրայ, խորունկ չունչ մը քաշեցի։

Չէնքի պայխնէն տղաքը հասան։ Տեսնելով երկու եղնիկները, անոնք չգիտէին ինչպէ՞ս յայտնէին իրենց ուրախութիւնը։ Այլ եւս պլխիկոր չպիտի երեւէինք մեր հասկատորդներուն։

Որսերը ուսերնիս նետեցինք, պլչկոտով ճամբայ ելանք։ Բարերախտաբար լուսին կար։

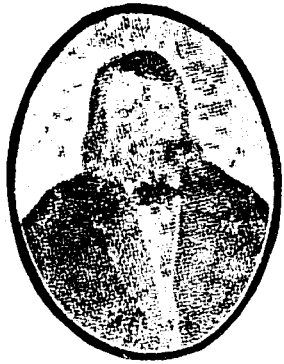
Աքաղաղներր երկրորդ անգամ կը խօսէին, երբ պիւղը հասանք։ Պօռացինք, արթնցուցինք մեր ընկերները, ամէն ոք խոր քունի մէջ էր։ Անկողնէն ելլողը կը փութար մեր տուները։ Մեր ձեռքերր կը սեղմէին, մեր պարանոցները կը փաթթուէին, կ'ուրախանային երեք որսերը քով քովի փռուած տեսնելով։ Պատմեցին թէ ինչպէ՞ս յուսահատ մինչեւ ուշ առեն սպասել էնուոյ, ցրուեր ու պայեր պատկեր էին։

Առաուն արշալոյսին հետ եղնիկները, բոլոր պատրաստութիւնները այդիները փոխադրուեցան։ Քնջոյրր անպատմելի սիրուրթիւններու մէջ կատարուեցաւ։ Գինին միշտ հոսեցաւ, գլուխները տաքցան։

Մեր աղաքր որ կը ապատարկէին, կ'ըսէին։

—Մենք պատուեցանք եւ մեր պարտականութիւնը կատարեցինք, դուք երկու ուզեցիք, մենք երեք եղնիկ ձեզ կը հրամցնենք. բայց կարզով է, վաղը պիշեր պատրաստ եղիք, եւ այժմէն խորհեցէք թէ որչա՞փ ծանր պիտի բլլան մեր պահանջները...

Ո՜նչ խենթութիւններ, մանկիկ խաղի մը համար... վերջացուց Արութը, խոչոր մանկտուկ պեխերը չոկելով, ու թուղթին եղրերը գժուարաւ միացող հատ սիկառ մը փաթթելով, ինչպէս իր սովորութիւնն էր։

ԹԼՓԻՆԻ, ԿՕԹԻԿ

LA SOURCE

Tout près du lac filtre une source,
Entre deux pierres, dans un coin;
Allègrement l'eau prend sa course
Comme pour s'en aller bien loin.

Elle murmure: «Oh! quelle joie !
Sous la terre il faisait si noir!
Maintenant ma rive verdoie,
Le ciel se mire à mon miroir.

"Les myosotis aux fleurs bleues
Me disent: "Ne m'oubliez pas!„
Les libellules de leurs queues
M'égratignent dans leurs ébats.

"A ma coupe l'oiseau s'abreuve;
Qui sait? Après quelques détours,
Peut-être deviendrai-je un fleuve
Baignant vallons, rochers et tours.

ԱՂԲԻՒՐԸ

Լբնակին մօտ սիւն աղբիւր մ'որ կը ծորի,
Ձոյգ քարի մէջ, անկիւնի մը կը սոսորի.
Հեզօրէն կ'սուսպաճայ՝ ջինջ ու կայտուն,
Պարծես երթալ վազել կ'ուզէ դեռ շատ հեռուն:

Կը մրմնջէ. «Օ'հ, ինչ խնծիղեւ ինչ ցնծոյք.
Երբմն սեւ էր հողերուն տակ եւ ո՛րքան մութ.
Ամանաչներով կը զարդարուի եզերս հիմայ,
Եւ երկինքին ալ հայելիս մէջ կ'աճդրադառնայ:

«Ականուկներ կապուտագեղ ծաղիկներով
Կ'բսեն ինծի. «մեզ մի՛ մոռնար, ո՛վ աղբիւր գով:»
Եւ ափի հրպուտներով շերեփագին
Կը նանկրռտէ իմ ջուրերս զրուարթագին:

«Իմ բաժակէս ջուր կը խմէ թռչնիկն աղուոր
Եւ ո՞վ գիտէ: Շրջաններուս մէջ ուղեւոր
Վեռ մ'ըլլամ ես թերեւս օր մը բազմանոյզ
Ձորեր, ժայռեր, աշտարակներ ոռոգելով:

AVO

"Je broderai de mon écume
Ponts de pierre, quais de granit,
Emportant le steamer qui fume
A l'Océan où tout finit."

Ainsi la jeune source jase,
Formant cent projets d'avenir;
Comme l'eau qui bout dans un vase,
Son flot ne peut se contenir.

Mais le berceau touche à la tombe,
Le géant futur mort petit:
Née à peine, la source tombe
Dans le grand lac qui l'engloutit.

«Իմ փրփուրովս պիտի բանիմ ներկարագեղ
Քարէ կամուրջ եւ մարպիներ կռանիս, շէն,
Պիտի տանիմ շոգենաւեր որ կը մրխան՝
Ովկիանին ուր կը յանգի միտս ամէն բան։»

Այսպէս կ'ըսէ շատզրուցիկ ադբիւրը յոյր,
Պատրաստելով ապագայի բիւր ծրագիր.
Ջուրին պէս որ անօթին մէջ տաքցած կ'եռայ,
Իր ծրփանքը զսպելու չէ ենթակայ։

Բայց օրանը գերեզմանին շատ է մօտիկ.
Վայրենի հսկան կը մեռնի շուտ, դեռ պր-
տտիկ.
Հազիւ ծրնած, կ'երթայ թափիլ ալբիւրն
անհետ
Մեծ լիճին մէջ, ուր խորասոյզ կ'ըլլայ յաւէտ։

THÉOPHILE GAUTIER Թրգմ. Հ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ Թէոֆիլ Կոթիէ

ԿԱՐՕՏԻ ԵՐԳԵՐ (ԱՆՏՈՒՆԻ)

(ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ)

Ա՛յ իմ սարերու հովիկ,
Վար իջեր գնացիր է, զարկեր,
Արթնցայ ու վեր ինկայ,
Գիտցայ թէ խարխար է եկեր:
Նորուկ ճահելուկ հապռնուկ,
Ուր իջեր գնացիր է բացեր:
Տեսեր ուր իր ետքը չէ,
Մելիւներ ու նեղս է, գացեր:
Կեսրայկն ալ հարցմունր արեր,
Հարսնուկ, քու ո՞ր տեղտ է գաւեր:
—Մա՛րիկ քու սրտուս սիրուն,
Իմ էմմէն տեղիկս է, գաւեր:
—Մի՛ լար, մի խառդիր հա՛ընուկ,
Դիր կ'անեմ սրդիս կու բերեմ:
—Դիր անես սրդիդ բերես,
Աստուծու լուսէն սիրանաս:
Դիր չանես ու չի բերես,
Կ'անիծեմ ուր քար գառնաս:

Աւետիս Արլէնի

(ՏԻԳՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ)

Մնած պուլկարական գիւղի մը մէջ, Դանուբի ափին, 5 տարեկանին իր ծնողքին հետ կը փոխադրուի Անգլիա, ուր կ'ստանայ իր նախակրթութիւնը։ Հազիւ 17 տարեկան, կը հետեւի ան գրական ասպարէզին եւ Լոնտոնի մէջ առաջին անգամ հրատարակութեան կուտայ **Լանտոնեան արկածախնդրութիւն**ը մը խոստովանելով գրքին մը, որ նկարագրութիւնն է իր անձնական ապրումներուն։ Խոստակ ուսումնասիրած ան գլխաւոր կարգերը, անկէ կը յաջողի **Մայրկ Արլըն** ծածկանունին տակ լոյս ընծայել մէկէ աւելի ուրիշ երկեր, ամէնքն ալ իրականութենէ վերցուած, որոնք ընդհանուր հիացում առաջ կը բերեն եւ կարճ ժամանակի մը մէջ գինքը կը դարձնեն Անգլիոյ ամէնէն առաջնակարգ գրագէտը։ Մինչեւ հիմա հրատարակուած են The London Venture (1920), The Romantic Lady (1921), Piracy (1923), These Charming People (1924) եւ The Green Hat (1924)։ Առաջին գործին մէջ, որ իսկապէս յառաջաբանն մը հեղինակը բացատրած է թէ ինչո՞ւ իր հայ անունը փոխած է Michael Arlen-ի, իր վերջին գործը, The Green Hat (Կանաչ Գլխարկը), որ թատերգութեան եւ վերջերս ալ շարժանկարի վերածուեցաւ, ի յայտ կը բերէ հեղինակին անվիճելի տաղանդը։ Երեք տարի առաջ իր ինքնութիւնը տակաւին անծանօթ այս երիտասարդ վիպասանը գրական ամէնէն ուշագրաւ դէմքը կը դառնայ յանկարծ ոչ միայն Անգլիոյ, այլեւ բովանդակ Ամերիկայի եւ Եւրոպայի մէջ։ Համաշխարհային հետաքրքրութիւն կ'արթնցնէ իր «Կանաչ Գլխարկը», որմէ աւելի քան 150,000 օրինակներ ծախուած են։

Մայրկ Արլըն

Օտար քննադատներ ինքնատիպ տպերով արտայայտուած են, այս պարծին հրատարակութեան աւելի կ՚արտագրենք մէկ քանին։

«Մեզի համար Մայիլ Արլնի «Կանաչ Դիմարկը» տարուան միակ գիրքն է եւ այնքա՛ն կատարեալ գործ մը, որուն մասին գրել կը նշանակէ յուսահատօրէն թափանիլ անյարմար աստիճանաւորու մէջ։ «Կանաչ Դիմարկը» գրուած գործոց մըն է։»

ԶԻՔԱԿՕ ԹՐԻՊԻՆ.

«Մ. Արլնի իր տեսակին մէջ ձշնարիտ արուեստագէտ մըն է, որ ծնած է եւ ոչ թէ պատրաստուած։ Բիչ հեղինակներ կան, հոգ չէ թէ ինչ դարու ալ պատկանին անոնք, որ գիտցած ըլլան կիներէն շուխխի եւ կատարեալ ձեւով յանկուցիչ դարձնել, այնպէս, ինչպէս ինքը։ «Կանաչ Դիմարկը» աւելի եւս կ՚ապացուցանէ մեզ թէ այդ մարդը հրաշալիք մըն է։»

ՆԻՈՒ ԵՕՐՔ ԻՎՆԻՆԿ ՓՕՍԹ

«Մխանչեղի ձեւով յօրինուած անթերի գործ մը, վերջաւորութիւնը գրուած գործոց մըն է, որ առնուազն պատիւը պիտի բերէր ջեյմ Ժանուարկակից վիպասանի գրչին. արուեստի կատարեալ տիպար մը։»

ՆԻՈՒ ԵՕՐՔ ԹԱՅՄՋ

Արնեյ Թայմսի ֆելիտասը եւս կը գրէ. *«Կի տը Մօփասանի գեղարուեստը հազուագիւտ է Անգլիացի վիպասաններուն մօտ. բայց Մայիլ Արլնի կարող է մեծ գաղիացիին հանճարը անդրադարձնել։»*

Իսկ Ապզրվըրի ֆելիտասը անվերապահօրէն կ՚ըսէ. «Ձկայ ուրիշ կենդանի գործ մը, որ կարող ըլլայ գրելու այդ գիրքը։»

Մ. Արլըն իր վիրջին գործէն անմիջապէս առաջ՝ գրած է ուրիշ մեծ վէպ մը, Սեւ Հրեշտակը, զոր սակայն փճացուցած է տեսնելով թէ իսպառ աւանդութիւնը մը չի ներկայացներ՝ բաղդատմամբ միւս գործերուն։

Կ՚ըսուի թէ մեծ դանձոյք կը գտայ թշնամիներ ունենալէն իր կարծիքով, պէտք է թշնամիներ ունենալ, գրականութեան նուիրուելէք ժամանակ գտնելու համար։ Եւ արդէն իսկ բաւական թիւ մը կը ներկայացնէն իր թշնամիները, զոր, ինչպէս կը հաւատան իրեն հիացող

քննադատները, ան խորապէս կը դառնացնէ իր արտադրած լաւագոյն պտղերով։

*** Նախորդ տարի 24 Մարտին Մ. Արլընի Ամերիկա ուղեւորութեան առիթով, Նիւ-Եօրքի մէջ ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ անոր ի պատիւ, նաեւ առեւնութեամբ Հայ կրթական Հիմնարկութեան։ Հայ եւ օտար հեղինակաւոր դէմքեր դրուատանքին Հայ գրականին արժանիքը։ Այդ-տեղ Մ. Արլըն տպաւորութեամբ անդրադարձած է իր Հայ ըլլալուն։*

Մ. ԱՐԼԸՆԻ ՆԱՄԱԿԸ ՏԱՐԵԳՈՅՑԻՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

. . . . . Մասնախումբ
«Ընդարձակ Տարեցոյցի» Ազգ. Հիւանդանոցի
Պատիարհառան Հայոց
Պոլիս

Շնորհակալութեամբ ընդունեցի Ձեր նամակը, որով ինձմէ կը խնդրէիք ուշիպ գրութիւն մը, յառաջիկայ (այս) տարուան Տարեցոյցին մէջ հրատարակուելու համար։

Կը ցաւիմ որ տրուած ժամանակամիջոցը կարճ ըլլալուն, այս տարի չպիտի կրնամ մասնակցութիւնս բերել Ազգ. Հիւանդանոցին նման ազգօգուտ հաստատութեան մը ի նպաստ Ձեր հրատարակելիք Տարեցոյցին։ Բայց կը խոստանամ 1927 տարուան համար բերել իմ ուխտակցութիւնս, եթէ հանիւ կաճուխեն իմաց տալ։

Դարձեալ շնորհակալութիւն յայտնելով Ձեր այս բուռ պատիւին համար եւ յաջողութիւն մաղթելով Ձեր ուխտատութիւններուն,

. . . . . .

18 Օգոստոս Մանչեսթր Մ. Արլըն

Michael Arlen

ԿԱՆԱՉ ԳԼԽԱՐԿԸ

(THE GREEN HAT)

Որքան ալ թոյլատու չէին Տարեցոյցին էջերը, սակայն երիտասարդ հայ արուեստագէտին հանճարեղ գնահատութեան արժանացած այս վէպը մեր գրասէր հասարակութեան ծանօթացնելու խորունկ բաղձանքը ունեցանք: Եւ ահաւասիկ տնտակ մը պարտաւորութիւն համարեցինք, թեւաթռուած մանուկներ, գինքը յառաջիկայ տարի մեր աշխատակիցներու շարքին ունենալու գոհունակութենէն։

The Green Hat-ի մասին քանի մը ընդհանուր տպաւորութիւն թղթին յանձնելու ատեն, անկարելի կ'ըլլայ նախ չմտաբերել Զ. Թրիպունի քննադատին վերը գրուած տողերը։

Մայրը Արլընի յաջողութեան անթափանցելի գաղտնիքը, որով իր վէպը կը ցոլացնէ անգլիական կենցաղին եւ ընկերային ըմբռնումներուն այնքան հարազատ ու յատկանշական մանրամասնութիւնները, կը կայանայ, գլխաւորապէս, անոր որպեզրած արտայայտութեան ձեւին նորութեան ու բաղախուն արուեստին մէջ։ Այնտեղ կը դիմաւորէ մեզ Օ. Ուայլտի հանճարին վճիտ գեղեցկութիւնը, հոգեկան անկարելի քիմքի մը մէջ բիւրեղացած: Մ. Արլընի հոգիի անզուգական վերլուծող մըն է։ Այս առաքինութիւնը մասնաւորաբար ի յայտ կուգայ այն ատեն, երբ ան անգլիացի կինը կը ներկայացնէ, իր անկումին ու բարձրութեան, իր անկեղծութեան եւ ազնուականութեան եւ իր բնայրներուն անթերի դիմագծութիւնովն ու նրբերանգներով։ Այս առէնուն մէջէն անիկա կը բարձրացընէ միանգամայն իտէալ կինը արդիական գաղափարներով տոգորուած։ Անոր գրչին տակ բոլոր տիպարներն ալ կը վերապրին, անգամ մըն ալ չմեռնելու համար։

Մ. Արլընի այս վէպին գլխաւոր յատկանիշը հեղինակին ներկայութիւնը, այսինքն միջամտութիւնն է գրիչէ բոլոր իրադարձութեանց, որոնք չեն շեղիր բնականոն ընթացքէ մը։ Իր գիւտերը, իր յղացումները որքան անակնկալ ու շփոթեցուցիչ, այնքան կը խորացնեն ինքնատպութիւնը իր արուեստին։

The Green Hat-ի հերոսուհին (Այրիս) կին մըն է, զգայուն ու կրքոտ բնաւորութեամբ, որ իր բանականութենէն աւելի զգացումներէն կ'առաջնորդուի երկու անգամ ամուսնացած եւ այրիացած է անիկա: Ինքզինքը յանձնած է շատերուն, սակայն իր կեանքին մէջ միակ երիտասարդ մը (Նաբիքը) սիրած է, որուն հայրը արգելք եղած է անոնց ամուսնութեան, որոշած ըլլալով իր զաւակը ամուսնացնել հարուստ աղջկան մը հետ։ Տարիներ ետք կը յայտնուի հին սէրը եւ նախկին սիրահարները

կ'որոշեն միասին հեռանալ Անգլիայէն: Այրիս բաջութեամբ կը պատասխանէ Նարիրրի հօր կոդմէ իր մեկնումէն առաջ տեսակցելու հրաւէրին: Այդտեղ, Այրիսի վերջին ամուսնին մահուան շուրջ գոյութիւն ունեցող աննպաստ տարածայնութիւնները կը հերքուին Նարիրրի կողմէ: Այրիսի արտայայտութիւնը որոշ դատակարգի մը պահպանողական մտայնութեան դատապարտութիւնը կը խտացնէ իր մէջ: Սակայն յաջթանակը շահելէ յետոյ, այդտեղ, զինքը պաշտպանող Նարիրրի կնոջ, վհատանձն համակերպութեան առջեւ տեղի կուտայ ան յանկարծ: Հնարամտութեամբ մը անորոշամտութիւնը ետ դրկելէ յետոյ, իր ինքնաշարժը բռնկցնելով ինքնասպան կ'ըլլայ այնտեղ, ուր առաջին անգամ անոր սիրտը բաբախած էր այդ երիտասարդին համար:

Ստորեւ կուտանք վէպին ամենավերջին մասը, զոր Հայերէնի վերածելու պատուութիւնը ունեցաւ Տիկն. Հերմինէ Իսկենեան:

Ֆ. Ա.

ԱՆԳԼԻԱ ԵՒ Ս. ԳԷՈՐԳ

(ՎԷՊ ՅԻՆ ՄԱՍ)

II

(Վէպին հերոսուհին Այրիս, պատասխանելով Հայր Հրաւէրին, Նարիրրի հօր մօտ կ'երթայ (Հակառակ զայն մտմտալ չափ աւելորդ) հրաժարելու առնելու անկէ, Անգլիա մեկնելէ առաջ: Իր վարած ինքնաշարժին մէջ կը գտնուի Տեզլնակը:

. . . . . .

Եւ այսպէս պարձեալ—պարձեալ և վերջին անգամ իրլայով—այդ արտասրնթաց ինքնաշարժին մէջ էինք, դիւրաւան քաղցր լուսինեակներէն չրջապատուած: Տարբեր ճնչումը անհետացած էր երկրի անձրևներէն ի վեր, բայց տակաւին լռնտոնը բոլորովին զարթնելու տրամադիր չէր երեւեր՝ անցեալ արեւադարձային օրերու քմծռինէն:

«Աճապարելու պէտք չկայ» ըսաւ Այրիս, իր կռնակ դիմադրկին տուեալին ընդմիջելն. «լնա՛ւ աճապարելու պէտք չկայ.»

«Իրաւ որ չատ կը փափաքիմ գիտնալ թէ ինչ բանի չարչի կը դառնայ այս ամէնը» ըսի։

«Սկիզբը երկար անցնալի մը մէջ թաղուած է, երկար պատմութիւն մըն է։ Կապ ունի մանուկներու սրբութեան հետ, կաթոլիկներու իմաստութեան եւ հայրերու անբիծութեանց հետ։ Եւ հայրերու անբիծութեանց հետ . . . Բայց պիտի չարուհանգիստ երթ Հէրծոզի հասնինք։»

«Բայց չատնոց անցանք Հէրծոզը։»

«Ուրիշ մը կայ որ պիտի տեսնէք։ Համբերեցէք քիչ մը»։

Կը սուրայինք քօղարկուած պուպեզերքէն։ Լոնտոնի փոքիտոմը գեղին կամար մը կը ձեւացնէր մեր հետեւ գիւղերին խոր մթութեան մէջ։

«Բայց, աղերսեցի, նոյնիսկ չե՛մ գիտեր թէ ո՞ւր կ'երթանք։»

«Ինչո՞ւ սակայն, Սրբոն Մարլ չըսի՞ ձիւթէ։ Հեռու չէ . . .»

«Բայց Սրբ Մարիամ չեմ ճանչնար։ Իրաւ որ, Ա՛յրիս. ինչպէս կը համարձակիք միջամտել բնել գիս այս խնդրին։»

«Անպատեհութիւն մը չկայ, սիրելի՛. բարեկամ, արդէն կը սպասուի։ Ամէն իրը ժամ մը առաջ հետաձգնեցի Հիւրերին եւ ըսի. Սրբոն Մարլ պիտի չգամ եթէ չկարտուրուի միասին բերել իմ միակ բարեկամս։»

«Ճշմարիտ կ'ըսես, երբէք այսպիսի յանգգնութիւն լսած չէի, և ինչո՞ւ գիս ձեր միակ բարեկամը կ'անուանէք, Ա՛յրիս։»

«Որովհետեւ, առնօթ ամչցուիք գիս, օր մը իմ ամօթալի վիճակէս։ Որովհետեւ, գիս անարժէք չնկատեցիք։ Որովհետեւ ձեր մէջ վիպական բաներու դիւրաւ չին մեռնիր։ Եւ որովհետեւ, սիրելի բարեկամ, կը համակրիմ ձեզ քիչ թէ չատ։ Եւ այդ է պատճառը որ ըսի Հիւրերի թէ իմ միակ բարեկամս էք, և թէ չպիտի համարձակէի Սրբոն Մարլ երթալ առանց ձեզի. աւելցնելով թէ քանի որ ձեր ճայլի հրաւէրը յետաձգուած էր, ձեզի համար ժամանց մը պիտի ըլլար այդ։»

«Ա՛յրիս, անընդհատ կը խնդաք, դուք որ կ՚ըսէիք թէ կը վախնայիք։»

Ճիշդ այդ վայրկեանին նա յանկարծ ինձ նայեցաւ, և այդ երկվայրկեանի ժպիտը՝ վէրքի մը պէս կը խոցէ յիշողութիւնս, մինչեւ այսօր։ Ինքնաշարժ մը ձչեց և մեզ անցաւ։ Եւ խանգարուած օդին ընդմիջէն՝ ան գոչեց. «Կը վախնամ, բայց նաեւ զուարթ եմ անշուշտ։ Չէ՞ որ ժառանգութեան տիրանալու համար 12 տարի եմ սպասեր։» Ճամբուն վրայ մեր ինքնաշարժին լոյսերուն բացը՝ սեւ պատուար կը վերածէր երկու կողմի մթութիւնը։ Այս մթութեան մէջ ինքզինքս մանուկ մը կը կարծէի գոլեգիս։ Ու ինձ այնպէս կը թուէր թէ դիչերին ձայնն էր իր ձայնը։ Չեմ թած էի թէ ինչ պէտք էի ըսել։

«Ա՛յրիս, ըսի վերջապէս, այդ աղջիկը(*) պիտի մեռնի առանց Նաթիլըրին։»

Ձանի մը վայրկեան լռութիւն տիրեց, յետոյ ըսաւ. «Եթէ մարդիկ մեռնէին սիրելէ, այն առեն պէտք է ես մեռնէնէրէն յարուցուած ըլլամ՝ որպէսզի կարենամ այս վայրկեանիս սա ինքնաչարժը վարել։»

«Սոյզպ է թէ, Ա՛յրիս, սիրոյ վրայ ճառելու ձեռնհասութիւնը չունիմ երբ ձեր փորձառութեան դիմաց կը գտնեմ։»

«Բարեկա՛մս, չէք կրնար ամչցնել զիս, որովհետեւ ես ինքս եմ ամօթը՝ կեանք զգեցած։ Այո՛, չատ մը փոքրիկ հրդեհներ արծարծած եմ չմլչցնելու համար միակ մեծ հրդեհն մը։ Չե՛մ կրցած յաղթել։ Փառք կուտամ, այո՛, փառք կուտամ Աստուծոյ, որ չեմ յաղթած։ Եւ հիմա թո՛ղ այդ միակ մեծ հրդեհը արծարծի, վառելանիւթ ունենալով 18 տարեկան աղկ մը և աղջնակ մը։ Ուրիչ ո՛չ մէկ բան կարեւորութիւն ունի։»

«Սիրելի՛ս, կան տակաւին ուրիչ չատ մը բաներ՝ որոնք եւս կարեւորութիւն ունին. — կան արգելքներ՝ կան վիճանձնութիւններ, կան պատչաճութիւններ և զոհողութիւններ։»

Դանգատօրէն անցանք պիւղի մը մեծ պողոտայէն։

(*) Նաթիլըրի կինը, Վէնիս։

Խումբ մը մարդիկ որ պանդոկէ մը կ'ելնէին՝ բարեմտօրէն ողջունեցին մեզ և հեգնեցին։

«Հին սիրային պատմուածքներու մէջ կը կարդանք թէ՝ ըսաւ ան, կոյսեր կը զոհուէին դիպուածի խորանին վրայ։ Ես կոյս մըն էի, այո՛, նոյնիսկ ես, տարիներ առաջ։ Սխրելի՛ բարեկամ, կարծեմ թէ այդ մասին պէտք է հաւատաք խօսքիս։ Եւ ես, կոյս մը՝ զոհուած եմ Սբր Մօրիսի գահիճ փառասիրութիւններուն։ Այնպէս որ կ'ազաչեմ զոհողութեան վրայ չխօսինք։ Բարկութենէս կը խեղդուիմ երբ այդ բառը լսեմ։»

. . . . . .

Ինքնաչարժը կը յառաջանար սուրալով։ Կը մոլորէինք յայն զառիվերէ մը՝ որ գեղեցիկ կոթողներով կը բարձրանար, այնպէս որ լոյսը մարգագետիններուն վրայ պար կը բռնէր և դաշտի անասուններր կ'ոտնաբեկէր։

«Վատա՞հ էք, Ա՛յրիս, թէ այս երեք մարդիկն ալ, որ ձեզ ձեր ապրուստենէն ի վեր կը ճանչնան, պիտի չկարենան հալածել ձեզ իրենց խօսքերով, և ոչ ալ ոտքել ձեր վրայ։»

Լոյսերը անցան մեծ պատապանի գոնեներուն առջևէն, որոնք լայն բացուած էին, բարձր ծառերէ հովանաւորուած, կոթողող պողոտայի մը վրայ։ Անցանք այդ ծառերուն ստուերուէն։ Ծառեր՝ որոնք ոսկի կը տեղային իրենց բռնեներուն վրայ։ Կառուցին, մեր լոյսերուն տակ, գեղին դորգի մը պէս կը փողփողէր։

«Կ'ըսեմ ձեզ» մրմնջեց Ա՛յրիս, «թէ՝ Ս. Գէորգի նման կառարելապէս անպրպտելի պիտի մնամ։»

Սրագիլը (*) վեր կը վազեր Սրբոյն Մարկի պողոտայէն. ինձ կը թուէր թէ ան վախէն կը կքէր. ծառերու հոյակապ չարքին ներքեւ, որ աչտարակներու պէս կը կանգնէին մեր գլուխներուն վերև։ Կը սարսափէի...

«Ահիկա Ափիծէն արդէն է, Ա՛յրիս։

«Հոգ չէ, ես տափիծներ ալ ապահոված եմ, վարդեր ալ՝ գժոխքին մէջ թաղուած 12 տարիներու ընթացքին։

. . . . . .

Ճեռոյ ծառերն ու կամարը երկաթի բաժնուեցան մեր

(*) Ինքնաշարժին ներքին փողը

վրայ՝ բացատրան մը եկանք, ուր աղբիւր մը կար. և աղբիւրին եզերքէն չրջան ընելով՝ ճերմակ ապարակատան մը առջեւ հասանք։

. . . . . .

Հոն ուր հիմայ կեցած էինք՝ մարգագետինը խոնաւ էր և թաւիշի նման կակուղ։ Օդը ծաղիկներու ներկայութիւնը կը փափաբ։ Երեք բարձր ֆրանսական պատուհաններէն մարգագետնին վրայ ցոլացող լոյսը՝ գրեթէ մեր ոտքերուն կը հասնէր։ Երկար, կաղնեդրուագ և փիլիսոփայական սենեակի մը մէջ՝ դէպի մէկ կողմ, թղթախաղի սեղանի մը չուրջ, նստած էին երեք մարդիկ, սեւ ու ճերմակ հագուստ լուսա կերպարանքով լրնկղ խաղին մէջ խորասուզած։

«Ապահովիք մինչեւ որ խաղերնին վերջացնեն» փափաց Այրիս։

Սիկաէթա նետելու համար չարժուիմ մը ըրի և չանկարծ ձեռքս պաղ քարի մը հանդիպեցաւ. և տեսայ թէ ալեզուկ-նային մարդոյցի մը քով կը գտնուէինք։ Այրիս ինձ կը նայէր այդ պահուն, և այդ գիշերուան ամէն անցուդարձերէն աւելի յստակ, կը յիշեմ Այրիսի այդ ակնարկը՝ որ երկար վայրկեան մը սեւեռեց իմ վրաս։ Նաև թէ ինչպէ՞ս մինչ իր աչքերուն մէջ կը նայէի, իր գեղեցկութիւնը կարծես ծաղիկ-ներու սպրդանքովը կը պարուրուէր. այնպէս որ, փոխս չէր այլ եւս թէ ինչ բան ուզիղ էր և ինչպան սխալ։ Ձեռքը ձեռքիս վրայ դրաւ. և ան աւելի պաղ էր քան սրճգանկային ժամացոյցը։

Սըր Մօրիս(*) չատ քաղաքավարութեամբ ընդունեց զիս։ Խաղի սեղանին առջեւ գինք բարձրահասակ մարդ մը կարծեր էի, բայց նա կարճահասակ էր, նիհար և անդամ կազմուած-քով։ Սիկառ մը հրամցուց ինձ, որ չատ համոյքով ընդունեցի։ Ոչ ոք նստաւ բայց ամէն ոք հանգիստ կ'երեւէր։ Կարծես Այրիս և ես գիշերային այցելութեան մը գացած ըլլայինք։ Հիլերի նեղոզութիւնն խնդրեց ինձմէ ձայն մատչն։ Նեղեցի։ Ձեմ դիտեր թէ ինչպէ՞ս չանկարծ ինքզինքս լոլորովին զրաւած զտայ կիով և Հիլերիով։ Տեսայ թէ Այրիս առանձին էր։ Կարծես

(*) Նաբէթըի հայրը

թէ իր կանաչ գլխարկը լոյսի ճաճանչով մը կը դրոշմէր իր առանձնաթիւնը։ Որքա՜ն պայծառ կ՚երեւէր այն կանաչ գլխարկը՝ այդ փիլիսոփայական անունին մէջ, կարծես կանաչ ծաղիկ մըն էր, կամ կանաչ բոդ մը։

«Ուրախ եմ որ եկաք, Ա՛յրիս,» ըսաւ զօրավարը, որ չատ դիւրաւ կը ժպտէր։ Մէկն էր այն երիտասարդ ծերերէն, որոնք չատ ծեր են երբոր խիստ մօտէն նայիք։ «Շատ ուրախ եմ որ մեր երիտասարդ բարեկամին ալ միասին բերիք։ Ամէնքս ալ աշխարհիկ մարդիկ ենք հոս. ամէնքս ալ քաղաքակիրթ մարդիկ։ Քաղաքակիրթ մարդոց պէս խօսակցինք այս խնդիրն մասին։»

Ինքնամփոփ, ծեր պարոնին ժպիտը կը վրդովէր զիս։ Իր դէմքը չատ նուրբ էր այդպիսի ժպիտ մը կրելու համար։ Յորմանակ, նէտի նման սլացող աչքեր ունէր։ Զգացի թէ Ա՛յրիս կը խուսափէր իր աչքերը անոր ուղղել։ Զգացի նաեւ թէ երկու թշնամիներն իւրաքանչիւրը կը վախնար միւսէն։

Առաջին անգամ՝ կի խօսք ուսու։ «Ձեր հոս գալը ձեր քաջութիւնը ցոյց կուտայ, Ա՛յրիս։ Բուռերու գործածութեան մէջ ճարտար չեմ, բայց կարծեմ թէ վհուկնաթիւն էր ձեր գալը։ Չո՛մ ճանչնար կին մը որ նթէ ձեր տեղը ըլլար մտքէն իսկ անցընէր ընդունիլ Սըր Մօրիսի հրաւէրը։ Բայց մենք երբէք ձեզ ուրիշ կիներու հետ չենք բաղդատած։ Միշտ գնահատած ենք ձեր քաջութիւնը։ Նոյն իսկ ուելի գնահատած ենք ձեր անկեղծութիւնը եւ ուղղամտութիւնը։» Ու յանկարծ ուելցուց։ «Անիծեա՛լ ըլլամ նթէ ուզեմ ատել քեզ, Ա՛յրիս։»

«Ա՛յրիս» ըսաւ Հիլերի քաղցրութեամբ. «այնքան սիրած ենք քեզ իբր տղայ՝ որ կարող չենք զատել այն կինը՝ որ այդ մանուկէն դուրս եկաւ և կ՚ուզէ սպանանել ամէն բան որ այդ մանուկը պիտի յիշեցնէր։»

«Այսինքն թէ, Ա՛յրիս։ կակազեց կի՝ զսպուած՝ սիրալիր ձայնով, կը տեսնէք թէ իբր մանուկ և իբր աղջիկ չատ կը սիրէինք ձեզ, այնպէս ինչպէս ո՛չ մէկ մանուկ կամ աղջիկ նրբէք սիրած ըլլանք, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ։ Եւ հակառակ ձեր ամէն արարքներուն՝ միշտ... լա՛ւ, մեր սրտին մէջ տեղ մը ունեցած էք ձեզի վերապահուած։ Ըսել կ՚ուզեմ թէ Ա՛յրիս, չէինք հաւատար որ... այսինքն թէ պարկեշտ կին մըն էք,

բայց միշտ ձեզի համակիր մնացած ենք, նոյնիսկ երբ սարքին կլիներ և աղտոտ սրիկաներ բամբասանքով խօսած են ձեր մասին։ Այսպէս եղած է մինչև հիմա... բայց հիմա...»

Վայրկեան մը, կիի խորամանկ, սրագասլաց աչքերը, կոկիկ կլպպարանքը, ալեհեր գլուխը, քիչ մը տատանեցան։ Ժպտեցաւ։ Սըր Մօրիս լաւ կը ճանչնար Այրիսը։ Ան յոլորտվին պէշ չէր, ո՛չ, այդ Այրիսը։ Առաջին անգամ ըլլալով Այրիս իրեն նայեցաւ։ Ետ իր յատակ, անվրդով հայեւածքը՝ քարացած երեսոյթ մը ստացաւ։ Կը մտածէր թէ արդեօք կը վախնա՞ր։ Զօրավարը սկսաւ խօսիլ սրտագ, սրտագ և կըտրուկ կերպով։ «Ճիշտ հիմա կի ըսաւ թէ ձեզ ճանչցած ենք ձեր մանկութենէն ի վեր։ Բայց տակէ աւելին կայ, չա՛տ աւելին։ Այդ է պատճառը որ ուզեցի որ հոս գաք այս գիշեր։ Ուզեցի ճանչցնել ձեզ մեր վեճը։ Սովորական փախուստ մը չէ այս Նաբիերի և ձեր մեկնումը։ Այլ, մեր կռնակէն տրուած հարուած մը։

«Դուք միշտ տարօրինակ, անվախ տղիկ մը եղած էք, Այրիս։ Բայց հարուածը տրուած է կռնակէն։ Մտադրութիւնն չունիմ Նաբիերը ձեռմէ խնդրել փրծելու։ Տակաւին կնոջմէ մը չնորհ խնդրելու չափ ծերացած չեմ։ Ոչ, ձեր և Նաբիերի միջև ամէն բան որոշուած է։ Այդպէս լսաւ ինք այս առաւօտ։ Զեզի ըսեմ թէ, Այրիս, իմ գաւակս չէր որ կը խօսէր այս առաւօտ, այլ կախարդուած տղեկ մը։»

«Երկուքս ալ կախարդուած ենք Մ՛օրիս։ և Այրիս ժպտեցաւ։ իր չքնաղը չատ կարմիր կ՛երեւէին, մեռաքսի պէս կարմիր։

«Շա՛տ տղեկ, չա՛տ տղեկ։ վաղը կ՛երթամք, լաւ որոշուած է այդ։ Բայց պարզապէս ուզեցի մեր վեճը ճանչցնել ձեզ։ Կարծեմ մոռցած էք առիկա։ Ես կը խոզխոզէք մեզ մեր կըռնակէն։ Հիմա իրր Նաբիերի հայրը չէ որ կը խօսիմ։ Այնպէս չէ՞, կի, այնպէս չէ՞, Հիլերի։ Այդ տղուն ասպարէզը իմ մեծագոյն պարծանքս է եղած։ Իր սիրոյն հրաժարած եմ երկրորդ ամուսնութենէ։ Հոգ չէ, խոզուենք այդ ամէնը։ Հիմա Նաբիերը միմիայն մեզմէ մէկը նկատելով է որ կը խօսիմ, այն մէնքը, որուն դուք եւս կը պատկանիք, այն Անգլիան է որուն ներկայացուցիչներն ենք հոս։

«Մե՛նք, Այրի՛ս, դուք և մենք, միմիայն մարմինէ և ա-

բիւնէ չ՚ինուած չենք։ Շինուած ենք նաև օդէն, այս օդէն, Ա՛յրիս, որ կը չնչենք հիմա։ Մենք այս օդէն չինուած ենք. դուք և մենք։ Անոր մէջ ծնած ենք։ Նոյն պէս նաև մեր հայրերն ու մայրերը։ Այս հողէն, այս օդէն, այս Անգլիայէն ենք՝ ըր տակաւին մեր Անգլիան է։ Աստուա՛ծ իմ, մեծ՝ բան մը չէ մնացած մեր ունեցածներէն, բայց տակաւին մերն է ասիկա։ Ամբողջ ըսելիքս այս է, Ա՛յրիս. պարզապէս ուզեցի մեր վեճը ճանչցնել ձեզ. որովհետև կը կարծէի թէ մոռցած էք մեզ։ Որոշած էք, Ա՛յրիս, չանկարծ մեր կեանքերուն մէջ նետուիլ, և ջախջախել մեր կեանքերը։ Ինչո՞ւ, Ա՛յրիս. ի՞նչ տեսակ դժոխք մը կը ցանկաք պատրաստել ձեզ՝ հետագայ կեանքին համար։ Ա՛յդ ըսէք ինձ։»

«Ո՛չ, Մօրիս ըսաւ Հիլըրի, հոսուռ չեչտալ։ Ներկայ կեանքի՛ն սահմանափակէ խօսքդ։»

Ա՛յրիսի ակռքերը քարի պէս ցուրտ՝ չուռած էին Մօրիսի։ Այնպէս կ՚ատէր զայն ինչպէս չեն կարող բացատրել ո՛չ բառերը և ոչ անհնարինները։ «Կ՚ազաչե՛մ, դժոխքի վրայ չխօսինք, Մօրիս» չընդհատեց։ «Նոյնիսկ ձեզ պիտի սարսափեցնէի եթէ պատմէի թէ որքա՞ն բան դիտեմ անոր վրայ։ Դժոխքէն կը հեռանամ վերջապէս։ Եւ դիէ՞ք, Մօ՛րիս, թէ ձեր դէմքին վրայ դժոխքը կը տեսնեմ։ Բայց հիմա կը հեռանամ անկից։»

«Լա՛ւ՝ ինձ, Ա՛յրիս. սա միակ հարցուժս չէ։»

Իր խորամանկ, կայծականման աչքերը, զարմանալի, տարօրինակ կերպով բարի էին։ Չէի կրնար հասկնալ Սըր Մօրիսը։ կարծես թէ միեւնոյն տեղն կը սիրէր Ա՛յրիսը, կը վախնար անկից, կ՚ատէր զայն և կը նեղէր անոր։

—Արդ, ես աչխարհիկ մարդ եմ, Ա՛յրիս, նոյնիրերին չե՛մ նմանիր, ինչպէս գիտէք։ Եւ դուք ի՞նչ տեսակ կին մըն էք։ Ա՛յդ ըսէք ինձ։ Շատ գէշ կիներ ճանչցած եմ։ Չամակրած եմ ոմանց։ Համակրած եմ նաև ձեզ, Ա՛յրիս։ Գիտցէ՛ք տեսիկա։ Բայց ասիկա գէշուհիին չէ՞. բայց անհեթեթ՛ բլլայ, աղջիկ, ասիկա ոճիր է։ Անգլիերէնի մէջ բառ չկայ որ. կելուռ կին մը՝ որ առանց քաչուելու կը մտնէ մարդու մը և

իր կնոջ միջեւ, մարդու մը եւ իր ասպարէզին միջեւ։ Ոչինչ կ'ըսեմ ձեր իմ եւ Նաթիրրիս միջեւ մանավանդ մասին։ Այս առաւօտ ան այնպէս մը նայեցաւ ինձ, որպէս թէ կ'ատէր զիս։ Բայց զիս դուրս ձգեցէք։ Մարդու մը ասպարէզը կը խորտակէք եւ մարդ մը խլած էք իր կնոջմէն։ Ինչ տեսակ կին մըն էք դուք, Ալբրիս, ա՛յդ ըսէք ինձի։»

«Մօ՛րիս, բաւ Ալբրիս մտնելով,» եւ իր խիստ ճերմակ ականները կարծես վայրկեանը երկուքի բաժնեցին եւ կատղները վար ձգեցին անկենդան։ «Մանաւանդ մըն էք երբեմն, Մօ՛րիս, երբէք մտքներնուդ չէք անցներ հարցնել կնոջ մը թէ ինչ տեսակ կին մըն է ան, որքան ատեն որ մարդոյ չինած օրէնքներուն կը հնազանդի։ Բայց առաջին անգամ որ կը տեսնէք թէ ան իբր կին կ'արտայայտուի, կը զարմանաք։»

«Բայց ինչ որ չենք հասկնար», մրմնջեց կի, սիրալիր կերպով, «սա է թէ, ինչպէս մեզմէ բոլորովին տարբեր զգացումներու չարքի մը տիրացած էք։ Օրինակի համար, հաւատարմութեան, խանդոտութեան ալլն. մասին։ Կը տեսնէք, Ալբրիս, այսօր յանկարծ հասկցած ենք թէ պարզապէս չենք կրնար ըմբռնել ձեզ։ Այսինքն, ըսել կ'ուզեմ թէ, նոյն լեզուով չենք խորհիր, պարզապէս։»

«Ներեցէք ինձ», ընդմիջեց Սըր Մօրիս, «դուք եւ ես միեւնոյն լեզուով չենք խորհիր. ես անգլիերէն կը խորհիմ»։

«Գէթ հաստատ ես ալ անգլիերէն կը խորհիմ» չշնչեց Ալբրիս, քարացած աչքերով։

«Եթէ անգլիերէն չխորհէր, ըսի, հիմա հոս պիտի ըլլա՞ր։»

Սըր Մօրիս ցնցուեցաւ։ Ես ալ զարմացայ։

«Ճիշտ է, բաւ, լոլորովին ճիշտ է, այո՛» եւ փսփսեցաւ։ Պիտի նախընտրէի որ չփսփսէր։

«Այդ պարագային, Թոթովեց կի, սա կրնամ ըսել թէ ձերը տարօրինակ մէկ գաւառապարագան է անգլիերէնի, ըսել կ'ուզեմ թէ ձերինին մէջ, կ'երեւի, կարգ մը բառերու միջեւ տարբերութիւն չկայ։ Մինչդեռ մեզի համար չատ մեծ նշա-

նակութիւն ունին անոնք։ Կան բաներ որոնց ուղղագրութիւնն իսկ սորված չենք, այնքան մեր կեանքին անբաժանելի մասը կը կազմեն անոնք և կամ պէտք է կազմեն։ Մարդ կարծես սորված կը ծնի զանոնք, ինչպէս պարկեշտութիւնը, օրինաւորի համար»։

«Ահա՛, 12 տարուան դժբախտութիւն կրած եմ և կը խօսիք ինձ բառերու մասին, զորս սորված կը ծնինք։ Տասներկու տարի դժբախտութիւնն կրած եմ միմիայն այդ բառերը ժռռնալու անկարող չլլալուս համար»։

«Դժբախտութի՛ւն, դոչեց Սըր Մօրիս, կարծեմ մէկ այսչափ սարինները ի վեր ճիչտ ձեր ուղած կերպով ապրեցաք։ Ձեմ իսկ թէ դէչ պատահարներ չունեցաք։ Ամէնքս ալ կը ցաւինք այդ մասին։ Բայց եթէ դժբախտ եղած էք, կրնաք այդ բանին համար ձեր անձէն զատ ուրիշ մէկը մեղադրանել»։

Այրիսի դէմքը չափազանց խիստ էր, մինչ Սըր Մօրիսի կը նայէր։ Չէի կրնար երեւակայել թէ դեղեցիկ կին մը կըրնար այդչափ խիստ երեւիլ։

«Ա՛յ Մօրիս, կրնամ երեք բառի մէջ խտացնել պատճառը»։

«Տկարութի՞ւն, անտեսակութի՞ւն, չարութի՞ւն»։

«Ներեք բառերը որ ես կը մտաբերեի՝ կը կազմեն Սըր Մօրիս Հարըընտըն»։

Սըր Մօրիս հետաքրքիր ակնարկ մը ուղղեց Հիլըրիի, տեսնելու համար թէ ինչ էր անոր կարծիքը իր մասին։ Հիլըրի բոլորովին գունատ էր։ «Ըլլամ եմ ձեզ, Մօրիս, թէ այս խնդրին մէջ բոլորովին անմեղ չէք։ Չափազանց խիստ բռնակալ մը եղած էք այդ ատոց»։

«Այս ամէնը կը վախնամ թէ չափչփանց պիտ.» բաւական մեղմիւ։

«Ներէք չափչփած չէ ձեզ, կի.» յարեց Հիլըրի, բոլորովին գունատ։ Մօրիս, տարիներ առաջ, չըմբռնանց թէ մեզ՝ այս դարուն մէջ, մեր զաւակներուն վրայ իշխելու իրաւունք չունինք։ Անոնց դաստիարակները կը տարբերին

մերինները։ անոնց փառաբանութիւնները եւս չեն նմանիր մերիններուն։ Ես լաւ ալ պիտի չըլլար որ նմանէին, քանի որ մերինները ամբողջ Եւրոպան սատանային մատնեցին։»

Այն ատեն Այրիսի ձայնը սուր դանակի մը պէս ճեղքեց սենեկին լռութիւնը։ «Մօ՛րիս, հասկցա՞ք թէ ինչ ըսի։ Այս պիչեր հոս եկած եմ որպէսզի հասկցնեմ ձեզի թէ ի՞նչ ըրած է ան ոսկեային մէջ։»

«Սիրելիդ իմ Այրիս, ըսաւ Սըր Մօրիս, «պզտիկ մանչ եւ աղջկան պէ՛ր, կի, պզտիկ մանչս եւ աղջկան պէ՛ր», կրկնեց ինձ նայելով։

«Պէտք չէ՛ որ արհամարհէք զայն, Մօ՛րիս» ըսաւ Այրիս յանկարծ ժպտելով. և այնպէս կարծեցի թէ այդ ժպիտը մանուկ մը կը պաչպռանէր մարդու մը դժնդակ բերնատանները։ «Այդ մանչ-աղջկան պէրը սխալ է արհամարհել, Մօրիս, յարդ չարունակած է ան ամբողջ կեանքիս տեւողութեան ընթացքին։ Եւ տակաւին պիտի չարունակէ մինչեւ որ մեռնիմ։» Կին դարձաւ. եւ անմիջապէս որ աչքերը հեռացուց Սըր Մօրիսէն, յստակ, անվրդով, մանչտնայուածքը վերադարձաւ այդ անպիտան աչքերուն։ Նարիւրը և ես սիրահարուած էինք երբ 18 տարեկան էինք, կի՛։ Նաբիւրը և ես միշտ սիրահարուած եղած ենք։ Բայց Սըր Մօրիս ուրիշ մտադրութիւններ ունէր Նարիւրի համար և անհատական անոնց արդիւնքը։ Կը ցաւիմ, կի, բայց ես ալ մարդկային էակ մ'եմ վերջապէս։»

«Ա՛յ» բացագանչեց Սըր Մօրիս. բայց այլեւս չէր ժպտեր։

«Ա՛յ» թոթովեց Այրիս, «Ա՛յ, Մօ՛րիս։ Ձէք համարձակիր ըսել աչքերուս մէջ նայիլ և ըսել թէ կը կասկածիք Նարիւրի համար տածած սիրոյս մասին։ Ձէ՛ք համարձակիր ըսել թէ այս սենեկին մէջ միակ բանը որ Աստուծոյ պատկերին նմանութեամբ չընուած է՝ իմ սէրս չէ։ Կը խօսիք ձեր Անդլիոյ մասին։ Կ'արհամարհեմ ձեր Անգլիան։ Կ'արհամարհեմ այն մեծքը որ մենք կը կազմենք։ Կեղծիքներ ենք,

աղնուականի դէմքերով և վիշապիի մոքերով։ Սուսերով չինուած ենք, Մօ՛բիս, և սպասնները վարձքերու համար կը տքնինք։ Պիտի ուզէի՞ք որ Նաբիները տքնէր սպասնի վարձքին համար։ Կը ցաւինք որովհետև Արտաքին գործոց պաշտօնատան մէջ ընդգրկած տպաւորէզը խորտակեցի։ Սակայն ես ուրախ եմ, Մօ՛բիս։»

«Ա՛յրիս» ըսաւ Մօբիս հանդարտութեամբ, ձեռքը անոր ուսին վրայ դրած։ Կը ցաւիմ որ ձեր զժբախտութեան պատճառ եղայ երբ վեռ մանուկ էիք։ Կ'ընդունիմ թէ տարբեր կապակցութիւն մը կը վիճաբէի Նաբիրրի համար, և դուք ալ պիտք է ընդունիք, զաւա՛կս թէ մարզևրաս արիւնը քաջալերական հետաքնակար մը չէ հօր մը համար։ Բայց անկեղծօրէն կը ցաւիմ որ ձեզի հանդիպ կոչտ պահուած եմ։ Պէտք է տեսնէք սակայն, Ա՛յրիս, թէ ձերը բացառիկ պատգայ մըն էր. 18 տարեկաննուց մէջ արդէն հասուն էիք։ Բայց ես ո՛չ այդ պարապան կրնայի գուշակել և ոչ ալ ձեր դպացումներուն խորութիւնը։ Իրաւ կ'ըսեմ զաւակս, պէտք չէ՛ վիս արդար եղածէն աւելի կշտամբէք։ Չենք կրնար միշտ հասկնալ թէ մանչազկան սէր մը երբ լուրջ է և ե՛րբ ո՛չ։»

«Մօ՛բիս, ինչո՞ւ կը սիէք։ Չէի կարծեր որ պիտի սիէիք այս պիչեր։ Դուք չատ ալէկ գիտէիք որ լուրջ էր։ Անոր համա՛ր էր որ խոստում տուիք Նաբիրրին՝ թէ դիս բնաւ պիտի չտեսնէր վերստին։ Եւ ձեր որդին չարգնց իր այդ խոստումը...»

«Սիրելի՛ կիս» ըսաւ զօրավարը յուսալքուած չնչասով մը, «ինչպէ՞ս պիտնայի թէ ապագական չէր...»

Ա՛յրիս վոխագարձաբար մեզմէ մէկէն միւսին կը նայէր։ Կարծես երազի մէջ էր և երազին մէջ դէմքեր կը տեսնէր։ Մեզմ էր ան հիմա, մեզմ, ձերմակ և վոքր։ Եւ իր աչքերը կապոյտ մչուշէ ամպեր էին։ Մօրիսի յասնց աչքերը և ըսաւ։

«Մօ՛բիս, մնաք բարեաւ։»

Անմիջապէս վեր նայեցաւ ան և տեսաւ թէ Սըր Մօրիս կ'աւէր իր հին թշնամին։

«Երթաք բարեա՛ւ, Ա՛յրիս, բայց պէտք չէ ակնկալէք որ երջանկութիւն մաղթեմ ձեզ։ Միակ որդիս ձեռքէս խլեցիք։»

«Մո՛րիս, բաւ Ա՛յրիս յուսահատած. բոզոքիլու մասնաւոր ձև մը չկ՝ այդ։ Բնաւ չկ՝ օգներ ինձ, բնաւ չկ՝ ըմբռներ թէ սրտին չարչարուած եմ ցաւով։»

«Կը հասկնամ, այո՛, կը հասկնամ, բայց իմ հասկացողութիւնս չի կրնար ծածկել այն վիշը՝ որ պէտք է զոյութիւն ունենայ ձեր և որդւոյս միջև։»

«Բայց դո՛ւք յօրինեցիք այդ վիշը Մո՛րիս. դո՛ւք, այո՛ դո՛ւք» կ'ըսէր եռանդով։ «Ես հիմա կ'ուզէր անոր հասկացողութիւնը չունիլ։»

«Ե՛ս» պոչեց Սըր Մօրիս։» Ես միայն մնչ մը և ազջիկ մը բաժնեցի։ Բայց կրնայիք գիտցած վերստին պահել եթէ զայն չըլլայիք ինչ որ է։ Ե՞ս բացի անպատեղը, Ա՛յրիս։ Ե՞ս ապահովեցի Պօլ Ֆէնուիքը։»

«Մո՛րիս, հո՛ւռ այդ խօսքդ։»

«Հոգ չէ՛, Հիլդ՛րի» նուազած, թաւ մրմունջ մըն էր այդ որ կ'ըսէր, «հոգ չէ՛ թո՛ղ ըսէ Հիլդրի։» Այնպէս կը նայէր Սըր Մօրիսի ինչպէս օձի մը պիտի նայէր։ Հանգարտա էր։ «Ապահովեցի՞ ըսիք, Սը՛ր Մօրիս, ապահովեցի՞։»

Սըր Մօրիս բարկութենն յուսահատ չարժուեր մը բրաւ։ Շատ ձեր կ'ներեէր։ «Ներողութիւն կը խնդրեմ, Ա՛յրիս, ներողութիւն կը խնդրեմ։ Բնաւորութենն ետ կ'առնեմ խօսքս։ Տարուեցայ։ Ներողութիւն կը խնդրեմ, զուա՛ր։ Անշուշտ ապահովելը չէ՛ պօրուտը էր։»

«Շա՞տ պօրուտը, միայն» արձագանգից կի ցած ձայնով եթէ ինձ տարկնէք, պա՛րոն, այնքա՛ն ժժռայնին կ'երթալ պօրուտը էր, որ կը զարմանամ թէ ինչպէ՞ս մեզ ամենքս այս առնէն դուրս չժայթքեցուց անմիջապէս։»

«Ներողութիւն խնդրեցէ՛ք», ընդմիջեց Սըր Մօրիս։

Այրիս ինձ կը նայէր։ Մտածումի մը մէջ խորասուզուած կ'երեւէր. չատ հանդարտ էր։ Շրխունքները ըսին. «տա՛ր զիս տակից, սիրե՛լիս։»

«Միայն մէկ վայրկեան. Ա՛յրիս. այդպէս ըսել չուզեցի. անկեղծօրէն ներողութիւն կը խնդրեմ։»

«Նկատի չեմ կրնար առնել, Մօ՛րիս, այն անպուտղին պատճառաւ։»

«Վայրկեան մը. վայրկեան մը։ Այսօր վէճերու տեսայ. յիմարացած է եւ կամ կախարդուած։ Կը հաւատայ ձիր նաբիլրի հանդէպ տածած սիրոյն։ Բայց ես կրնեմ միայն այն խղճալի քայքայումը՝ որուն ենթարկած էք որդին։ Ես կ'ըսէք թէ կը սիրէք զինք։ Մոռնանք եթէ կրնանք այն ամէն ուրիշ մարդիկը՝ որ կ'ըսէք թէ սիրած էք, եւ սա մեակ պահպանել առնենք։ Նաբիլրէն բաժնուելէն երկու տարի վերջ ամուսնացար Պօյ Ֆէնուիլքի հետ եւ երբ Պօյ Ֆէնուիլք մեռաւ, դուք անձամբ ըսիք թէ «անմեղութիւնս հաւատալ» մեռաւ։ Ինչ կը նշանակէր տարիքս, բայց եթէ... թէ նոյնիսկ անոր հետ ամուսնանալէ առաջ... դուք անձամբ ըսիք, կ'ըսեմ, թէ «անմեղութիւնս համար» մեռաւ։»

«Գեհենի համար մեռաւ, պա՛րոն, ա՛յդ էր պատճառը որուն համար Պօյ Ֆէնուիլք մեռաւ։»

«Նա՛բիլր» երկար, երկար լուռթիւն մը յաջորդեց։ «Նա՛բիլր,» մրմնջեց Այրիս խելակորոյս, «դո՛ւք սիրելիս, ինչո՞ւ հոս եկար։»

«Քեզ առնելու համար...»Նաբիլրի ձայնը արդէն տեսակ մը կսկիծով կը դողար։ Զսպելու համար կը փորձար. «Քեզ առնելու համար այս... մարդոց բովէն։»

Նաբիլրի սպիտակ գլխուն, կորսուած աչքերը՝ մեր միջեւ էին ֆրանսական պատուհանին առջեւ։

«Նաբի՛լր» աղեխնդ Այրիս։ Այնպէս կը թուէր թէ ան կը լսէր բանի մը դէմ որ միմիայն ինք կրնար տեսնել այդ անէացած, մութ աչքերուն մէջ։ Եւ այդ աչքերը ամէնքս ալ կ'անէացնէին, և մեզմէ միայն մէկը կը տեսնէին։

Եւ իր ուսին հառեւ, պարանոցին մէջ, աչքերը յայն բացած, դաւաճանի մը պէս անայայտ՝ կեցած էր Վէնհամը։

«Բայց Աստուա՛ծ իմ,» բացագանչեց Սըր Մօրիս, «ինչ՝ չո՞ւ. թերեւ Վէնհամը այս ամէնուն մէջ։»

«Ան չըներաւ, ո՛ւ եկայ» և Վէնհամ ժպտեցաւ տարօրինակ ժպիտով մը։

«Հանգի՛ստ ձգեցէք Վէնհամը,» ըսաւ Նաբիլըր հազիւ լսելի ձայնով մը։ կը կարծեմ թէ ան է միակ բարեկամս։

Նաբիլըր աչքերը երբէք չէր բաժնած իր հօրմէն. մնայլ, անդորո, կորսուած աչքերը։ Այրիին ճիչը թովէն կ'անցնէր։ Նա թեւէն բռնեց և քաշեց. «Նաբի՛լր, մի՛ ըներ, մի՛, կաշխատիմ, անո՛ր չը.» «Վէ՛նհամ, ի սէր պիւթեհան, կեցո՛ւր գինը։ Չե՛ս, գիտեր թէ ի՞նչ պիտի ըսէ։»

Իր աջ ձեռքին նիհար, ճերմակ մատները մխրճուած էին Նաբիլըրի սեւազգեաց թեւին չուրջ և կ'արգիլէին զայն յառաջանալէ։ Բայց տակաւին Նաբիլըր միայն իր հօր կը նայէր։ Իր դէմքը այնքան սպիտակ էր որ ամէնքս ալ կարմիր և ուռած կ'երեւէինք իր քով։

Բայց Սըր Մօրիս չէր չփոթած իր արգասին սեւեռած ակնարկէն։

«Լաւ, Նէբս, ի՞նչ կը նչանակէ ասիկա։»

«Նա՛ըլրր.» ատղակից Այրիս. յետոյ փսթթով Վէնհամին դարձաւ և ըսաւ. «Ձե՞ս տեսներ, Վէ՛նհամ, չի գիտեր թէ ի՛նչ կ'ըսէ։»

«կը նչանակէ թէ, պա՛րոն, եթէ հայրս չըլլայիր, սրիկայ մը պիտի գոչէի ձեզ։»

«Լռեցէ՛ք, գոչեց Հիլըրի. Նըմ, անմիջապէս մեկնեցէք տակից, ամէնքդ ալ, միատեղ կամ առանձին, միայն թէ չուտով հեռացէ՛ք։»

Այրիս Նաբիլըրին թեւէն կը քաշէր։ Նա չէր տեսներ զինք. ակաո. խօսիլ. չատ հանդարտ էր. իր ձայնը անընչդմարելի կերպով կը դողար։

«Վէնհամ և ես ձայնէն վերջ Մօնըլուիէ Սքուէր գացինք։ Վէնհամ կ'ուզէր հրաժեշտ տալ Այրիսին։ Թէ ինչ գաղտնիք

կայ Վէնիսի և Սպրիսի միջև՝ այդ իրենց պետական լանն է։ Անոնց բարձրաքիւնը կը յայտնարէ գիս։ Անոնք ձեզ իմ աչքիս կը վերածեն... Տիկին Օտընը չփոթած պատնդ Ըսաւ թէ Սպրիս հոս եկած էր. և...» իր ձայնը կոկորդին մէջ կը խեղդուէր։ Զեռքը բերանին տարաւ, կ'երեւի անոր կծկումը արգիլելու համար։

Վէնիս որ առաջին պատահանին առջեւն էր, Սպրիսի նման կաշխէ բաճկոնակ մը հագած էր։ Բայց իրը աւելի նոր և աւելի փայլուն կ'երեւէր։ Իր ձեռքերը յատ մը գրպաններուն մէջ մխրճած էր։ «Վէ՛նիս» գոչեց Սպրիս «ի սէր պիտոքեանն, օգնէ՛ ինձ որ Նարիրը մէկդի առնեմ։ Ո՛հ, գուն չե՛ս հասկնար։ Չի՛ պիտեր թէ ինչ կ'ըսէ։»

Նարիրը առաջին անգամ ըլլալով ակնարկը բաժնեց իր հօրմէն, իր բերանը ծիծաղելի կերպով կը պրկուէր։ Ձօնքերը պատռած էր. «Այո՛, պիտեմ, Սպրիս. բայց միանգամ ընդմիշտ կ'ուզեմ այս խնդիրը լուծուած։ Բաւական երկար տեւեց այս, այս, այս Պօլ Վէնուչիի խնդիրը։»

«Բայց Նարիրը, խոստացար չըսել.» ան գոչեց։ Ձօնքերը պատռեց «հոգս չէ, Սպրիս, անակնկալին ձանձրացած եմ այս ամէն կեղծիքներէն, սկսած չէ՛ որ շարունակէ այս... քու մտերիմ տարածուած տոհմիքները չի կրնար շարունակել։ Չեմ կրնար հանդուրժել։ Եւ առաջին բանը որ կը լսեմ այս անհնակը մտած վայրկենիս՝ հօրս ձայնն է որ այդ տիպը քու երեսիդ կը նետէ։»

«Նա՛րիրը, չե՛ս տեսներ թէ գիս կը վիրաւորես, և ոչ մէկ ժամանակ։ Խորապէս կը վիրաւորե՛ս գիս, Նա՛րիրը։ Լսէ՛ ինձ, սիրե՛լիս, լսէ՛ ինձ։»

Բայց այնպէս կը թուէր թէ Նարիրը ի վիճակի չէր և ոչ մէկը տեսնելու։ Նորէն ձեռքը բերանին տարաւ գոչելու համար անոր պրկումը։ Վէնիս, կարճեա րոպէ մը, կաշխէ վիրարկուի մը մէջ ծրարուած, չանկարծ իր մէկ քիւռակ Սպրիսի մարմինը չրջապատեց։

«Սիրե՛լիս, սիրե՛լիս, քաղցրիկ սիրելիս, ինչպէ՞ս հա

գալ համարձակեցար։ Բայց ինչպէ՞ս համարձակեցար։ «Ո՛հ,» բառ առբր գետին զարնելով այս գազանային մարդիկը. այս գազանն՛ըը, գազանն՛ըը։»

«Վէնի՛ս» մրմնջեց կի, առ այս երկու տղաքդ և չուտ մեկնեցի՛ք առկից. անմիջապէս գացէք, չո՛ւտ, հնա՛ռ։»

Նաբիւթը ընդոստ դարձաւ կինին ձայնը լսելով։ Կի տարտամ, թոյլ կերպով մը ժպտեցաւ և կարծես բան մը պիտի ըսէր երբ Նաբիւթը պոռթկաց գառնութեամբ։ «Կի՛, դիտեմ թէ ձեր գազաթարը չէր Այրիոր հաս լսելել և այս ցեխը իր երեսին նետել։ Գիտեմ թէ...»

«Ի՛մս էր... ընդմիջեց Սրբ Մօրիս եւ հիմա վերջացաւ. կրնաս երթալ Նաբիւթ. կը խնդրեմ գուն և ես, Նա՛բիւթ, պէտք է որ այս գիշերէն իսկ բաժնուինք. դէթ ժամանակի մը համար։ Դուն ալ այդպէս պիտի նախընտրես. Ամէն իրաւունք ունիս ինձ դէմ բարկանալու. քու տեսակէտիդ համեմատ։ Տղայ, քու ապագայիդ համար բախտախաղ խաղացի, և կորնցուցի։ Ջեմ ցաւիր փորձած ըլլալուս, կը ցաւիմ կորսընցուցած ըլլալուս։ Հիմա կրնաս ուզածիդ չափ բարկանալ, բայց գնա՛։»

Նաբիւթի ձայնը կը դողար. «Մնկնելէ առաջ, պա՛րոն պիտի ուզէի ըսել թէ...»

«Նէյթ կը բաւէ այս,» բացատրեց կի. «որքան աւելի խօսինք այնքան աւելի կը կնճռտանինք խնդիրը։ Գնա՛ առկից, Առաւօտուն սիրոյն։»

«Ջ պիտի երթամ» գոչեց Նաբիւթ, և խոր, անարեւած լուռեան մէջ որ անդլիայի տան մը մէջ միշտ կը յաջորդէ պօռալուն՝ կապարի գոյն առացած դէմքով մը բաւ իր հօր. «Հնոի եմ այլեւս 18 տարիական մանչ մը ըլլալէ, պա՛րոն, և հնոի եմ այլեւս վախնալէ որ ձեր գնահատած բաներէն մէկը ըլլամ։ Այս վերջին տարուան ընթացքին համոզուած եմ թէ ոչէ բան որ կեանքիս ուղղութիւն տուած է ձեր ըմբռնումներուն համեմատ՝ զուրկ է իրականութենէ։ Կը բաւէ որ միայն անգամ մը խորհիք, եւ իմ

կեանքիս նման կեանքի մը ամբողջ դիւային կեղծիքը պիտի թաւալի գետին։ Եւ վերջիւս չկանայած եմ ըմբռնել այն անտակէտը՝ որ մարդիկ ձեր աչքին դնահատելի կը դարձնէ։ Եւ չեմ կրցած նոյնիսկ մօտաւոր գաղափար մը կազմել։ Կարծեմ անոր իմաստը կը կայանայ ամէն արժէքաւոր բաներու զոհելուն մէջ՝ ամէն անարժէք բաներու։ Իմ երջանկութիւնս զոհելիք մեր անունը աչխարհիս մէջ երեւելի դարձնելու դժոխային անախտաւթեան։»

. . . . . .

«Նաբի՛ըր ընդունէ զոհ թէ համբերելու աստիճնաւթիւնս ունիմ։ Տա՛յ, իմ միակ փափաքս՝ քու երջանկութիւնդ պաշտպանել եղած է։ Քու խօսքերդ երբէք լուրջ չե՛մ նկատեր։ Որովհետեւ դուն չե՛ս խօսողը, այլ քու ձայնդով՝ Այրիսը։ Դուն համայնած ես։»

«Բայց անչուչտ, տարակոյս չկայ թէ համայնած է,» պօռաց Վէնիս, թեւովը Այրիսը չրջապատած, Վէնիս պատերազմիկ գարձած էր այս վայրկենիս։ Իր կաչիէ բաճկոնակը գրահի մը պէս կը ծայլէր։ «Ես ես ինքս ալ համայնած եմ։ Ես եթէ խոհապէս կ'ուզէք դիտնալ թէ ինչ պատահած է ձեզ ամէնուդ՝ ըսեմ ձեզի թէ ամէնքդ ալ համայնած էք Նաբիըրի և Այրիսի սիրով։ Մեր ամէն ամուսնական օրէնքներու կոչումով մը ներս պիտի լեցնէի սիրայօժար՝ քան թէ վայրկեան մը իսկ փորձէի արգիլք ըլլալ անոնց մեկնելուն։ Եւ կարծեմ չեմ ար ըլլալու էք և չար՝ չտեսնելս համար Այրիսին կրած սիրոյն նման սիրոյ մը դիտցիկութիւնը։ Եւ տեսէք, այսչափ ժամանակէ վերջ, ձեզ ամէնուդ ալ յաղթած է ի վերջոյ։ Ո՛րչափ ուրախ եմ, ո՛րչափ ուրախ եմ, ո՛րչափ ուրախ եմ։»

«Մօ՛րթա» ըսաւ Հիլդրի, լուրջ ձեւով. «Տեղդնեակ աւելի Աստուծոյ նմանիլ սկսաք. մէկի փորրամասնութեան մէջ մնացիք։»

Նաբիըր անհնազանդին մէչտեղը կեցած՝ փոխոխակի մեզմէ մէկէն դէպի միւսը կը նայէր, յօնքերը պատած, առանց

բան մը տեսնելու, առանց բան մը ըսելու։ Մարդ մըն էր որ անելի մէջ կորսուած էր և կը ջանար իր ճամբան կտրել՝ անկէց դուրս ելլելու համար։ Կռնակը Այրիին դարձած էր։ Երեւելի անձ մը, պարզապէս թերեւս, բայց Այրիի աչքերուն մէջ կատարեալ մեր մը կար, և իր չրթները կը դողային։ Կը ջանային ժպտիլ այն կորսուած բանին որ Նաբիլըրն էր։ Միայն ինք կը թուէր գիտնալ այն անելը՝ որուն մէջ Նաբիլըր կը թափառէր։ Եւ հազիւ կրցաւ ըսել «Նկո՛ւր, Նաբիլըր, նկո՛ւր»։

Նաբիլըր ստորակ կերպով իրեն դարձաւ։ այնպէս թուեցաւ թէ պիտի երթար անոր հետ։ յետոյ ընկրկեցաւ և հօրը դառնալով ըսաւ. «Մենկնելէ առաջ, պա՛պոն, պիտի ուզէի ըսել ձեզ թէ, պիտի ուզէի ըսել թէ չատ գթալի բան էր զրպարտել Այրիայ Ճէնուիլքի խնդրով»։

«Նաբի՛լր» ըսաւ, Սըր Մօրիս հանգարտ ձայնով. «այդ բանին համար ներողութիւն խնդրեցի՛ք»։

«Բայց մեր ամէնուն համար ալ ներողութիւն խնդրեցի՛ք, պա՛պոն»։ Այնպէս կը թուէր թէ ի վերջոյ Նաբիլըր ազատած էր զինքը պաշարող անելէն։ Երջանիկ կ'երեւէր այդ վայրկեանին։ «Տասը տարիէ ի վեր Այրիի մասին մեր ամէնուս տածած կարծիքին համար ներողութիւն խնդրեցի՛ք։ Ասկէետև, իր մասին եղած այս ամէն չարախօսութիւնները կը լսին՝ տարիներ առաջ...»

«Նա՛բիլըր, սիրելի Նաբիլըրս, կ'ազաչեմ պէտք չէ՛ որ ըսես։

«Այրիս, պէտք է որ ասիկա հարթեմ։ Երբէք պէտք եղածին չափ յարգանք ունեցած չես անձիդ համար»։

«Բայց հիմա ունիմ, սիրելիս. Թո՛ղ տուր... որ պահես զայն»։

Նաբիլըր կիջնէ օդնութիւն կը խնդրէր կարծես. կիի աչքերուն մէջ զարմանալի հասկացողութիւն մը կը նշմարուէր։ Ըսաւ.

—Շարունակէ նէրս, ամբողջ եղելութիւնը պարզէ հիմա։ Ինչ է այս Ճէնուիլքի խնդիրը։

«Կի, մի՛ քաջալերէք զինք, պօռաց Այրիս Նաւանդոլ։» Վէ-
նիա պինդ կը բռնէր զինք։ Այրիս այդ րոպէին ինձ նայեցաւ.
և կարծեմ այդ վերջին անգամն էր որ զիս տեսաւ։

Նաբիլըր կարծես կիսին կ'ուղղէր խօսքը։ «Այրիս իր բա-
րեկամները միշտ գնահատած է ինքզինքին։ Եւ այն միակ
առթիւ որ իր կեանքին մէջ սուտ մը խօսած է՝ ամէնքս ալ
փութացած ենք հաւատալ իրեն։ Եւ այդ էր պատճառը որ
Այրիս և ես երբէք զիրար չտեսանք Ֆէնուիքի մահուընէն վերջ.
մինչև Վէնիսի հետ ամուսնանալէս երեք գիշեր առաջ։ Այն
առեն չէի գիտեր թէ հրնչտակի մը հետ էր որ կ'ամուսնա-
նայի, այնպէս որ չէի կրնար պատմել իրեն թէ ինչ պատահած
էր իմ և Այրիսի միջև։ Այդ գիշերը Այրիս պատմեց ինձ Ֆէ-
նուիքի խնդիրը։ Ես սոսկացի զինքը որ պատմէ։ Կը տեսնէք
թէ մինչև այդ առեն չէի ուզած տեսնել զինքը, որովհետև
այն Այրիսը՝ որուն համար Պօյ անձնասպան եղած էր, չէր այն
Այրիսը՝ որ իրը տղայ ճանչցեր էի։»

«Բայց հիմա նոյնն է, Նա՛բիլը, մրմնջեց Այրիս դառնու-
թեամբ։ Ինչո՞ւ չես կրնար թողուլ որ ամէն բան իր վիճակին
մէջ մնայ. ինչո՞ւ չես կրնար։»

«Որովհետև, չեշտեց Նաբիլը. կը սիրեմ քեզ. և անիծ-
եալ ըլլամ եթէ չհարկադրեմ այս մարդիկը՝ որ յարգեն քեզ
այնպէս ինչպէս ես կը յարգեմ, Պօյի մահուան մասին այդ
սուտը տարածեց Այրիս, անոր համար որ փոյթը չէր թէ ինչ
կրնար պատահիլ իր անձին։ Պարզապէս հոգը չէր։ Բայց կ'ու-
զէր որ մարդիկ Պօյի անձնասպանութեան մասին որքան կա-
րելի է լաւագոյն գաղափար մը կազմէին։ Կ'ուզէր որ իր եղ-
բայրը՝ Ձէրըլտ, չզրկուէր իր թիթեղեայ դիւցազնէն։ Եւ ամէն
բան իր ուզած ձեւով կարգադրեց. որովհետև Տօվիլի պան-
դոկին բժիշկը բարեկամ էր իրեն և գաղտնիքը երեսան չհա-
նեց։ Ու պարզապէս հոգ չէր ըներ թէ մարդիկ ինչ պիտի
խորհին իր մասին, անոր համար ըսաւ թէ Պօյ «անմեղու-
թեան համար» մեռած էր։ Այդ կրնար ոևէ բան նշանակել։
Եւ հետեւաբար մենք ամէնքս տուինք անոր յոռետես մեկնու-

թիւնը՝ որ կրնայինք, անշուշտ ի վնաս Այրիսին։ Մե՛ն, գիտէր թէ այդպէս պիտի ընէինք։ Լա՛ւ ուրեմն, այսպէս, Պօղ իրա՛ւ «անմեղութեան համար» մեռաւ։ Խենթի պէս սիրահարուած էր Այրիսի։ Եւ այն վայրկեանէն որ Այրիս ստիպուեցաւ իր յոյսը կտրել ինձմէ՝ Պօղ սկսաւ նեղել ղինք պնդելով որ իրեն հետ ամուսնանայ։ Ցետոյ օր մը Այրիս զարմացուց զայն բանալով թէ կ'ընդունէր։ Կ'ենթադրեմ թէ զարմացուց զայն՝ ի վերջոյ տուղի տալուն համար։ Եւ արդեօք՝ փախանակ բանալու թէ չէր կրնար, տուիքը չփախցնելու համար առաւ զայն։ Ու...»

«Նա՛ բերը»

«Ան ֆրանկալաս ունէր երբ Այրիսի հետ ամուսնացաւ. և յիմարացաւ՝ երբ զգաց թէ ինչ ըրած էր։ Այս է ամէնը։ Ահա՛ ձեր Պօղ Ֆէնուլիքը։ Ահա՛ Այրիսը։ Ահա ա՛յս է Այրիսը։» Անոր դարձաւ կուրացած։ Այրիս դորգին յառած էր աչքերը՝ չափազանց խորասուզուած։ *«Եկո՛ւր, Այրիս։ Հիմա պիտի երթանք։ Եւ պիտի սկսինք չարունակել այն թռւականէն, երբ դուն և ես հրաժեշտ տուինք իրարու Հէրօտզի առորոտէն։»*

«Առի՛ր ինձմէ» մրմնջեց թաւ ձայնը, կարծես դորգին կը խօսէր. *«առի՛ր ինձմէ միակ վեհանձն բանը՝ զոր երբէք ըրած ըլլամ կեանքիս մէջ։ Այո՛, երթանք։»*

Կը մնէին առանց խօսելու։ Այրիս պարտէզին դրան սեմին դրած էր իր մէկ ոտքը՝ երբ լուռթեան մէջէն դուրս խոյացաւ Սըր Մօրիսի վայելուչ կերպարանքը։ Այրիսի ուսին դպաւ. *«Այրիս»* ըսաւ.

Այրիս դարձաւ և անոր նայեցաւ վիթխարի, քնաշրջիկի աչքերով։

«Ա՛յրիս» ըսաւ Մօրիս. ձեռքը անոր երկարած էր։

«Ջե՛մ կրնար, մրմնջեց Այրիս. ա՛յնքան դառնութիւնով և այնքան երկար սուած եմ ձեզ, որ չեմ կրնար։ Կ'աղաչեմ մի՛ խնդրէք ինձմէ։»

«Կը խնդրեմ, այո՛, Այրիս, կ'աղաչեմ քեզ, դուն բարի ես։»

Այրիսի աչքերը՝ սեղմ, ծեր մարդուն ուսին վերեւէն կարծես միջոցը կը ճեղքէին, կ'անցնէին ու տեղ մը կը գամ-

ուէին։ Այրիսի աչքերը վէնիսի յուռած էին։ Նարիրը վէնիսի ձեռքը համրուրած էր, և չեմ գիտեր ինչպէ՞ս երբ կ'ուզէր անոր ալէին ալ համրուրել, ան խելագարի մը պէս ետ քաշուեցաւ... և վայրկենապէս ժպտեցաւ... պայծառ կերպով։ Այրիսի աչքերը կարծես ծաւալեցան։ Ցնոյց անդմեց Սըր Մօրիսի երկարած ձեռքը։ «Շնորհակալ եմ, Մօ'րիս, բայց բաներն վէնիսեան է, վէնի՛ան է բարին։ Մնաք բարեաւ։»

Լռիկ մնկնեցաւ։ Երկվայրկեանի մը համար կանաչ գլխարկը վայրկենին լսեցի մէկու մը կոյսի մը պէս իյնալուն ադմուկը, և կրկին ձայնը՝ որ կը փսփսար «Մօ'րիս, ինձ տուր այդ օդին։»

Սըր Մօրիս հոս հոն կը փաթթար։ Ժպտեցաւ իր դարաւոր ժպիտով։ «Տգո՛յ, ըսաւ, ոչ ոքի համար խիստ և պիրկ օրէնքներ չինկնե՞նք, բայց եթէ մեր իսկ անձին համար։ Եւ ոչ իսկ մեր անձին համար։ Ոչ մէկ բարիք կուգայ առնոցմէ։»

«Լա՛ւ է, բան չունի,» մրմնջեց կի՛ Հիլըրիի։ Ըր Թաւվէսի մէկն էր այն մարդոցմէ՝ որ միշտ գիտեն թէ ինչ պէտք է ընել ֆիզիքական անակնկալի մը պարագային։ Հնարքներ գիտէր...

«Ա՛ռ՛ղ ադչիկ, խե՛ղճ ադչիկ» հառաչեց Սըր Մօրիս։

«Ադէ՛կ է այնեա, բան մը չունի» ըսաւ Հիլըրի։ Շատ գոհունակ էր և երիտասարդ կ'երեւէր։

Երբ վէնիս աչքերը բացաւ՝ կին դէմքն էր որ տեսաւ։ Ծանկարծ չտագռնեցաւ։

«Ձեր առաջին բառերը պէտք է ըլլային,» ըսաւ կի ժըպտելով, «Ո՞ւր կը գտնուիմ»։ Կրնամ ըսել կամ չ'ըսել։

«Ո՞ւր եմ,» կի լոյրովվին չտագռնած էր, տեղէ մը գտնուած մանուկի մը պէս։

«Բարեկամներու հետ՝ որ կը սիրեն ձեզ. եւ Նարիրը գայած է։»

«Բայց չէ՛ պատճ» պօռաց և ձեռքը բերնին դրաւ որպէսզի ձայնը չլսուի։ Իր անաթեփած աչքերուն հետեւելով տեսանք Նաթիրրը՝ հոն ուր առաջին անգամ տեսեր էինք զինք այն գիշեր։ Վէնիսի կը նայէր անթարթ։ Եւ ճիշտ այդ րոպէին լուսթիւնը խզուեցաւ ինքնաչարժին որոտումով։ Այդ չսխջախիչ որոտումն ամէնքս ալ լռեցուց, սարսափած։

Սըթըն Մարլի ծուռկուռն հաւէն հազարաւոր ջէնքերու որոտումին ազդեցութիւնը ըրաւ մեր վրայ։

«Այդ ինքնաչարժը խելագարած է» բարձրացաւ չըրթնները։

Տեսայ Վէնիսը՝ որ իր ձեռքին վրայի մասը կը կրծէր, ակնոցիկ յառած Նաթիրրին՝ որ ինքնաչարժին գոռոզմին ազդեցութեան տակ՝ դեռ պատուհանէն չէր հեռացած։

Մինչ սկսաւ ներս յառաջանալ, կի խօսեցաւ կատազօրէն։ «Նաթիր՛ր ինչ կը նշանակէ այս։ Ի սէր Աժախոց։ Ձի՞ս կրնար անանել թէ ինչ կ՚ընես Վէնիսին։»

Նաթիրր ջանաց ժպտիլ, աչքերը Վէնիսի յառած և բաւ պատասխանած. «Շատ ապէկ, կի, կրնայեի թէ Վէնիսի բան մեկնիմ էր, բայց սխալած էի։»

«Նէքս» բացագանչեց Սըր Մօրիս, «ինչ կը նշանակէ ասիկա։»

Մինչ Նաթիրր Վէնիսի կը մօտենար՝ ան վեր ցատկեց թիկնաթոռէն և մէկդի քաշուեցաւ անկից։

«Նաթիրր, չե՛մ հասկնար,» ջանաց չհեգնկալ։ «Ինչո՞ւ վերադարձար, Նա՛թիրր։»

Նաթիրր խօսք առաւ պատասխան. «Ինչո՞ւ չըսիր ինձ, Վէ՛նիս։ Ձե՛մ կրնար հասկնալ։ Առաւած գիտէ թէ չեմ գիտեր թէ ինչ կը խորհիմ ինքզինքիս մասին։ Բայց այնքան խղճալի վատ մը չեմ որ...»

«Բայց ինչ է այդ, Նէքս», և ձեռքին հակառակ կողմը խածաւ։ Ձեմ գիտեր թէ ինչ բանի վրայ կը խօսիս։ Ինչո՞ւ այդպէս կը նայիս ինձ։»

«Այրիսին ըսիր և ո՛չ ինծի, վախնալով որ կրկանկու-

թիւնս կը խանգարէ։ Աստուած իմ, վէնիս, դիս ինչ կարծեցիր որ չըսիր։ Կը կարծես թէ կրնամ լքել քե՛զ երբ զաւակ մը կը կրես ինձմէ։ Այրիս ըսաւ թէ խոստացած էր քեզ որ ինձ չրսէ. բայց վերջին վայրկեանին անդի առաւ։»

«Բայց սո՛ւտ է այդ» գոչեց վէնիս, «արիւնարբու սուտ մ՛է, ես երբէք բան մը չըսի իրեն։ Ճշմարիտ չէ՛, ո՜հ, Աստուած իմ, ճշմարիտ չէ»։

Ինչ բսուեցաւ այն ատեն, ինչ կատարուեցաւ, ինչ եբեւոյթ ունէին, չեմ կրնար յիշել։ Կը յիշեմ միայն թէ մինչ վէնիս կը հեկեկար՝ ինքնաչարժին աղմուկը կը նուազէր։ Արագիլը անցած էր Սրթըն Մարլի ծառերուն ստորոտէն։ Կարծեմ թէ նաթիըր դրկած էր վէնիսը։ Ան կը հեկեկար, կարծես իր սիրտը կը խորտակուէր. «Ե՛տ դրկեր է քեզ» հեծեծեց։ «Դազա՛նը, գազա՛նը, քեզ եւս դրկեր է ցոյց տալու համար որ իմ սիրածէս աւելի կը սիրէ քեզ»։

Սըր Մօրիս դէպի ինձ խոյացաւ.

«Տղայ, ինչ կ՛ըսէիր քիչ առաջ, կ՛ըսէիր թէ ինքնաշարժը խելագարածի է»։

Ակչած իրեն նայեցայ, ամենադոյզն գաղափար չունէի թէ ինչ ըսել ուզած էի. հեռաւոր որոտումը տակաւին կը լսէինէր սենեակը՝ ապառնալիքի մը նման։ Ձի՛ւ գիտեր, ըսի, յիմարական կը թուի։

«Հետս եկէ՛ք» բացագանչեց ծեր պարոնը և դռնէն դուրս խոյացաւ։

Յառնաչփոթ կերպով կը յիշեմ կիներ կրկար սիլուէթը՝ որ աշտարակի մը պէս կը բարձրանար Նարիըրի և վէնիսի վրայ, ձեռքը բռնած լեցուն գաւաթ մը. և Հիլդրին՝ որ բոլորովին ապիտակ, մեր ետեւէն կը նայէր։ Երիտասարդ սիրահարի մը կը նմանէր Հիլդրի այդ վայրկեանին։ Զօրավարին քով հասայ ճիշտ այն րոպէին՝ երբ ան կիի ինքնաչարժը ճամբայ կը հանէր։

«Հետեւինք իրեն, տղա՛յ, հետեւինք, փութանք. գէշ կը զգամ, իր այդ ձեւով մեկնիլը... գէշ կը զգամ»։

«Այս ինքնաչարժով չենք կրնար հասնիլ իրեն, պա՛րոն։

«Տեսե՛նք, ամէն պարագայի մէջ փորձենք։ Պէտք է հասնինք իրեն, պէտք է ներողութիւն խնդրեմ։ Ինձ կը նայէր, մինչ ինքնաչարժը ճամբայ կ՚ելնէր։ Կը ժպտէր։ Այդ խոթամանկ, արագաչարժ աչքերը խոնաւ էին։» Այդ միջոցին Հիլըրի՝ մուշ պէս գլխաթաց, սանդուղին վրայ ցատկեց և յետոյ կառքին մէջ, ետեւը։

«Ինչ է այս, Մօ՛րիս։»

«Նեռէն վազենք, մա՛րդ։ Այրիս յանկարծ խնդիրը կընճռոտեց։ Չէ՞ք լսեր այդ դժոխային մեքենային ահասոս աղմուկը։»

Սըր Մօրիս կատուղիէն վեր կը քչէր այդ հնադարեան Իօլիի պատուհասը։ Հետեւէն կը լսուէր այդ ապտակից որոտումը։ «Ղ6 մդոն կրնամ վարկ, եթէ կ՚ուզէք,» կը կարծէի լսել թաւ մրմունջը՝ որոտումին ընդմէջէն։ Կը սեանէի պարող դեղին, կարմիր իսպոպաները, մուխին մէջ։ Մանչուկ գլուխ, գանգրահեր գլուխ, սպիտակ և վագրի կարմիր։

«Աւազ չե՛նք կրնար հասնիլ իրեն» պոռացի վերստին։ Հիլըրի ետեւէն դէպի առաջ հակած էր, գլուխը ուսին մօտեցուցած։ Մուրացող օդին մէջէն փսփսաց. «Ի վերջոյ վախցաւ իր երկանկաւքներէն։ Մօ՛րիս, յաղթեցիք անոր, յաղթեցիք իրեն։ Դուք և ձեր մգլոտած, հին Անգլիան։ Եւ ձեր օրդին արժանի չեղաւ իր սիրուն։ Բարեւարար Աստուած, մեր զայն յաղթելը կամ չյաղթելը կը մտահոգէր պինք։ Իրեն համար Այրիս բաւական չէր այնպէս ինչպէս որ էր։ Այս ամենուն մեղքը ձեր վիզն է, Մօ՛րիս։ Ծուռահատութեան մէջ ըլլալու է ան հիմայ։ Պէտք է որ հասնինք իրեն։»

Գլխիկոր պարձանք անկիւնէ մը, չարք մը պզտիկ բլուրներու կատարն էինք՝ ուրկէ կը յիշէի թէ մագլցած էինք Հէրօուզին Սըթըն Մարլ եկած առեննիս։

«Ահա հո՛ն է» գոռաց Սըր Մօրիս և ոգեւորուած մանչուկ մը պէս խնդաց։ Տակաւին կրնանք հասնիլ իրեն։»

Հետեւն՝ զոռիվիրին սաղարտը, ինքնաչարժին լոյսերը՝ կը գանատիժէին, գալարուելով և մուխը ապանեելով։ Սըր Մօ-

AVO

ըիս կլխքարական փողին կոճակին վրայ կը պահէր իր քթամատը։ Եւ դլխովար խոյացանք դէպի գահլիճին ատոռաը՝ անձկակին ակռակով մը զգուշացնելով Սյրիսը։

«Չի կրնար լսել» գոչեցի։ «Շարունակեցէ՛ք, մոդ խանդայ թէ հոս ենք,» պատաց Հիլդրի։

Զօրավարին արծաթազոյն մազերը կատաղաբար կը տատանէին օդին մէջ։ Մոլեդնած մարդու մը պէս կը վարըէր կառքը։ Կը ժպտէր։ Առջեւի երկու մեծ լոյսերը պիւղերքը կը լուսաւորէին։ Յետոյ այնպէս թռուցաւ թէ կարծցան, և Հէրթօտդը լոյսի սիւնի մը պէս կանդնեցաւ մութին մէջ։ Արծաթէ տերեւները, հսկայ բունը... Սյրիսի ինքնաշարժին լոյսերուն մէջ։ Սրտակիլը կոնդէյ խոպոտ ձայնով՝ մէկ, երկու, երեք անգամ...

«Ա՛յրիս» Հիլդրի կը հեծկլտար։ «Արդիլէ՛ դինքը, մա՛րդ, արդիլէ դինքը։ Ո՛չ այդ...»

«Ա՛յրիս,» մի՛ ըներ, մրմռաց Սըր Մօրիս, «զաւա՛կս, մի՛ բներ...»

Կոտրացած էի, հիւանդ էի։ Բզքտող չաստչիւն մը խուճապ։ կրակէ լեզուս մը՝ Հէրթոդի տերեւներուն մէջ։ Մեր կառքը կեցած էր։ «Ա՛յրի՛ս» մրմնջեց Սըր Մօրիս, «Ա՛յրիս։» Անգամ մը եւս հսկայ ծառը բոցավառեցաւ, ապրացող լոյսով մը։ Ճմլող, ապրեցին ազմուկ մը խուճապ, երկուքիդ մէջ եղող գազանի մը ձայնին նման։ Ձամբուն վրայ կեցած էի Սըր Մօրիսի քովէ։ Այն կոպիտն ու կեցած էինք՝ մեր լոյսերը չէին հասներ հեռացող բնկերներուն։ Այն մթութեան յաւած էր անքթիթ։

«Բայց այդ մա՛ղը, կակազեց Հիլդրի, այդ մա՛ղը։»

Ճամբուն եզերքի խոտին վրայ՝ աւարկայի մը հանդիպելու ասթս, և վեր վերցուցի կանաչ դլխարկը։

«Մնաւիկ մինակ մնջոցը՝» ըսաւ Սըր Մօրիս խոպոտ ձայնով, որ այդ երկու ոտոց աչքին կարենար արկածի մը երեւոյթը ընծայել։

«Անա իր դլխարկը» մրմռացի, և երբ Սըր Մօրիս գարձաւ նայելու, իր դէմքը մանկիկի մը դէմքին պէս պատաուած էր։

Ծանկարծ քայքայուած ինքնաշարժին մոնչիւնը պատնեցաւ, և լուութեան մէջ՝ Հիլդրի դէպի մեծ ծառին չուրջի մթութիւնը յառաջացաւ։

Թրգմ. Հ. Իսկէնեէր (Վերջ) ՄԱՑԱՐԻ ԱՐԱՐՉ

ԵՐԳ

Եւ եթէ հոս վերապառնայ օր մը ան,
Ի՞նչ ըսել պէտք է իրեն.
—Ըսէ՛ անոր թէ իմ մեռնիլըս միևնոյն
Ըղձացեր ես իրեն...:

Եւ եթէ դիս հարցուփորձէ տակաւին,
Առա՞նց երբեք ճանչնալու,
—Գոյր մը տպէս, խօսեցէ՛ր դուք իրեն հետ,
Հաւանաբար տառապի...

Եւ եթէ ան մեր ուր ըլլալն հարցընէ,
Ի՞նչ պատասխան տալ պէտք է.
—Տուէ՛ք անոր իմ մատանիս ոսկիէ
Բան մը առանց ըսելու...

Եւ եթէ ան գիտնալ ուզէ թէ ինչո՞ւ
Գու սեւնակըդ թափուր է.
—Յո՛յց տուր իրեն դուն այս լամբարը մոռցած
Ինչպէս նաեւ դուռը բաց...

Եւ եթէ դիս հարցուփորձէ տակաւին
Վերջին ժամուանըդ մասին,
—Ըսէ իրեն թէ ես անվերջ ժըպտեցայ,
Որպէսզի ինքը չը լայ...

Թրգմ. Թ. Ա. Մ. ՄԻՇԵԼԷ ԼԻՆԴ

ԲԱՂՁԱՆՔ

Կ'ուզէի որ մեռքըս ըլլար մանիշակ
Կարենալու շարունակ
Դրպիլ վըտիս
Մարմինիդ...

Կ'ուզէի որ ճակատս ըլլար
Ձերմակ մարմար
Կարենալու, ա՜հ, մօտենալ՝
Անգա՛մ մըն ալ,
Քու այն խորունկ համբոյրին
Զոր շրթունքներդ ինծ տուին
Միայն մէկ օր,
Երբ մենաւոր
Ես կ'երթայի
Այն ամայի
Ձամբաներէն, ըլլալ անհետ,
Ըստուերիս հետ...

Այն իրիկո՛ւն միայն գիտեմ
—Ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս—
Կապոյտ լեռները հոգիիդ կրցայ տեսնել
Ու ետ դառնալ, ճամբէս անել,
Գալու համար
Քու անհամար
Մայրիներուդ...
Ու կը յիշե՞ս, դուն քու այդ մութ
Աչքերդ ինծի դարձուցած
Ըսիր, լաց,
«Եկո՛ւր, եկո՛ւր, քեզ համբուրեմ
Երկընքի աստղ ես կը բուրեմ...»

Կ'ուզէի որ ձեռքըս ըլլար մանիշակ
Կարենալու շարունակ
Դրսիդ վըտիտ
Մարմինիդ...

Կ'ուզէի որ ճակատս ըլլար
Ձերմակ մարմար,
Կարենալու անգա՛մ մըն ալ
Մօտենալ
Քու այն խորունկ ու լուին
Համբոյրին...:

(Անահիտ) Մ. ՋԱՐԻՖԵԱՆ

ՀԱՅ ԳԻՐՆ ՈՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԸ
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ

Ամերիկացիք յաճախ իրենց երկիրը կը նմանցնեն խոշոր, համայնակուռ հոլոգի մը, որուն մէջ ինկած ամէնէն կարծր եւ ամէնէն դիմացկուն մետաղներն իսկ՝ կամաց կամաց ժամանակի ընթացքին կը թուլնան, կը կակուղնան, կը հալին ու ամէնէն վերջը կը կորանցնեն իրենց իսկութիւնը և մաս կը կազմեն այն ալլատարը, բայց ուժեղ ու յարաճուն զանգուածին, որ կը կոչուի Ամերիկեան Ազգ։

Ուրիշներու պէս՝ ամերիկահայ գաղութն ալ, յաճախին դուբռ հալուելէն քչուած, սարթնուել է ամերիկեան «հալոց»ին բերանը։ Իր մէկ մասը, հոս ծնած ու մեծցած սերունդը ըսել կ'ուզենք, ասանելագործ դրօշին տակ ալլ քացած՝ և պղտիկուց, դպրոցի սեմէն ներս, անոր հաւատարմութիւն ուխտել սորված՝ չի գիտեր իր ծագումն իսկ, և ինքզինքը մինչեւ ուղն ու ծուծը ամերիկացի ճանչցնելու ողջմելի յաւակնութիւնովը կը գոհանայ։ Ուրիշ մաս մը, որ դեռ երէկ, ծաղիկ հասակի մէջ՝ հեւ ի հեւ Ամերիկա կը հասնէր՝ «հալոց»ին խորերը նետուելէ ալ ետքն՝ կոյր ու կամաւոր խիզախումով մը, ուր ոչինչ կայ հերոսաւայել, և նոր, անճանաչելի անուններով մկրտուած, նոր երեւոյթ մը տուած, դուբռ եկեր է իրեւ ամերիկացի։ Ասոնց քով, սակայն, ամերիկահայ գաղութին մէջ կան հայրարաւորներ, որոնք մէկ ձեռքով «հալոց»ին տաք եզերքներուն կառչած, միւսով վեր կը բռնեն ազգային ինքնութեան և ինքնուրոյնութեան հնամաւոր դրօշը։

Վերջիններուը իրենց հոգեկան կորովին ու նեղչնչումը կը քաղեն հայ լեզուէն, հայ գիրէն ու գրականութենէն, հայ արուեստէն ու հայ եկեղեցիէն, մէկ խօսքով՝ հայ աւանդու-

թիւններէն, զորս իրենց հետ բերեր են երկրէն՝ իբրեւ հայ բնիկ նահապետական, ապրող ու ապրեցնող յիշատակներ։

Մեր նպատակը պիտի ըլլայ այս տողերով ամփոփ եւ կարելի նպաստին չափ ճշգրիտ (բայց ոչ անթերի) մէկ պատկերը ներկայացնել Ամերիկայի հայ գաղութը ճոյ պահող ազդակներէն երկու քին—հայ դրականութեան և հայ գեղարուեստին։

Ս.

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ամերիկահայ դրականութիւնը, որ հազիւ քառասուն տարուան համեստ ու կղկղուռ պատմութիւն մ'ունի իր ետին, իր սկզբնական կիմա քայլերը մանուկի մը ջղոցով տուեր է, և տարիներով լրագրական սիւնակներու մէջ ստացեր է իր անունդն ու մարգանքը։ Այս իսկ պատճառով՝ անոր վրայ նետուած մեր առաջին ակնարկները կը հանդիպին մամիայն լրագիրներու, որոնք ատենն անգամ մը երեցեր ու ապրեր են այս կամ այն հայաշատ քաղաքին մէջ։

Բ. ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

Ամերիկահայ լրագրութեան տահիճան հանդիսացած է Հայկակ Էկիմեան՝ իր Արեգակով, որ առաջին անգամ լոյս աշխարհ տեսած է 1888ին, Նիւ Ճըրզիի մէջ։ Արեգակէն ետք՝ Էկիմեան Ամերիկայի մէջ ո՛ր որ ոտք դրեր է, հոն նոր թերթ մը հրատարակելու իր աքանչելի ձեռներեցութիւնն ու անսպառ կորովը ցոյց տուեր է։ Իր վերջին թերթը եղած է Նոր Կեանք չաբաթաթերթը, որ դեռ քանի

մը տարի առաջ կը հրատարակուէր Փոլիմորնիոյ Միէգնօ քաղաքին մէջ։ Լրագրութեան հետ՝ Իկինեան մչակած է նաև քանատագործութիւն, թայց այնքան չէ յաջողած։

Իկինեանէն եաք ամերիկահայ մամուլին հնօրեայ աշքատաւ առաջնորդներէն եղած են Փաուճակ Այվասեան և Տէր. Մ. Սմբատ Գաբրիելեան։

Առաջինը, 1891ին, Նիւ Եորքի մէջ հիմնած է Արարատ կիսամսեան, որ տարի մը միայն տպուեր է։ Երկրորդը՝ Տք. Գաբրիէլեան, մինչեոյն տարին հիմնած է Հայէ տետրակները, եւ տասնեակ մը կոթնած իր կամքի ուժին ու անձնական միջոցներուն՝ չարաչարած է զայն մինչեւ 1898։

Արարատ և Հայէ երկուքն ալ մեծ մասամբ լրագրութեան յատկացուցած են իրենց էջերը և միանգամայն տեղ տուած են պատմական, ազգագրական և այլ կարգի նիւթերու եւ ընդհրներու վերլուծման։

Մինչեւ 1898՝ ամերիկահայ մամուլը ունեցած է միայն անհատական ուժերով հնարաւորուած ցանցառութիւն և վազանցուկ թերթեր։ Այդ թուականէն անմիջապէս եաք, տակայն, մեծ մասամբ կուսակցական-կազմակերպական կօրովի չանքերու շնորհիւ՝ լոյս տեսնել սկսած են բազմաթիւ լրագիրներ և մասի վրայ համրուող ազգային, գրական, գեղարուեստական հանդէսներ, որոնցմէ ոմանք, հիմնալի չարքաչութեամբ եւ յարաճուն թափով, դեռ կը պահեն իրենց արժէքաւոր գոյութիւնը Ատլանտեանի և Խաղաղականի ափերուն վրայ։

Այս կարգի թերթերու կարգին ալ քանի մը նոր դրուած են հետեւեալները։

1. Ջայն Հայրենեաց.—Հաստատուած է 1899ին, խմբագրութեամբ Գաբրիէլ Չիլինգեանի և 1907ին ծնունդ տուած է Ազգ չարաթաթերթին։

2. Հայրենիք. — Հիմնուած է 1899ին, Թ. Զարչաֆեանի նախաձեռնութեամբ։ Տարիներով իրր չարաթաթերթ լոյս տեսնելէ եաք՝ վերածուած է օրաթերթի, եւ իրր այդ կը

չարունակուի՝ Հայրենիքի ներկայ խմբագրապետն է Ռ. Պարբիճեան:

3. Ազգ. — Լոյս տեսնել սկսած է 1907ին, խմբագրութեամբ Յանօթ գրագէտ եւ հրապարակագիր Սարգէն Պարթեւեանի: Հրատարակուած է նախ իբր չաբախաթներէ, յետոյ իբր օրաթերթ:

4. Պահակ. — Հիմնուած է 1911ին, Հրաչ Երուանդի խմբագրութեան տակ:

5. Պայքար, Ազգ եւ Պահակ թերթերը, քանի մը տարի առաջ, միանալով, տակն մը հրատարակուած են, խմբագրութեամբ Ա. Ն. Նազարի եւ Եր. Մահտեսեանի, Ազգ-Պահակ անուանով. յետոյ այդ անունը Պայքարի վերածուած է: Պայքար (օրաթերթի)) նոյնիսկ կը հրատարակուի խմբագրապետութեամբ Ա. Ն. Նազարի, որ տարիներէ ի վեր նզած է ամերիկահայ կարդացողին հրապարակագիրներէն մէկը:

Ամերիկահայ ապրող մամուլին մէջ տակ ունին նաեւ Նոր Օր (որ չարունակութիւնն է Նոր Կեանքի, Նոր Կեանք-Սիսուանի. Աւօրի և Նոր Կեանք-Աւօրի) Ասպարէզ, Պոլեսար, Միածան, Կռունկ, Երիտասարդ Հայասան, եւն.:

Վերոյիշեալ թերթերէն չատեր, ժամանակնդ իրենց սկզբնաւորութեան չրջանին՝ կռւսակցական տաք վէճերով սպառած են իրենց ուժին ու կորովին մէկ կարեւոր մասը: Բայց հետզհետէ, իրենց ժամանաւոր տեսակէտները դրաւոր, հրապարակային փաստաբանութենէն զատ՝ իրենց բնթերցողներուն չատախ հրամցուցած են ինքնագիր կամ թարգմանուած դրութիւններ թէ՛ ամերիկահայ և թէ արտաստմանեան հայ գրողներէ:

Կազմակերպական ուժերով հրապարակ դրուած ազգային գրական, քաղաքական խաւն քնոյթ ունեցող թերթերուն հետ, ներկայ դարուն սկիզբները, ամերիկահայ լրագրական հետզհետէ ընդարձակուող դաչտը առնկի պէս բուսցուցած է նաեւ անհատական քանի մը թերթեր, որոնցմէ նկատքը միայն հոս նկատի առնուելու արժանի են:

AVO

Ասոնցմէ մէկն է Մ. Մինասեանի Լոյսը, որ, չաբաթաթերթի ձեւով, բաւական տաճն շաղաց ու յետոյ մարեցաւ։ Լոյսի մէջ Մինասեան ձեռք զարկաւ ե դիտական, իմաստասիրական, կրթական և այլ կարգի ուսումնասիրութիւններու։ Միւնն էր Կոչնակ, որ իրրեւ տակաւին ապրող ու կենդանական թերթ, հոս առանձին ուշադրութեան արժանի է։

Ա. Ն. ՆԱՋԱՐ

Կոչնակ առաջին անգամ օր արեւ տեսած է Պոստոնի մէջ, 1900ին, իրր չաբաթաթերթ, փոքր ծաւալով։ Ատեն մը եռաք փոխադրուած և հաստատուած է Նիւ Եորք, ուր այժմ Հայաստանի Կոչնակ անունով կը հրատարակուի ամերիկեան կանոնաւորութեամբ եւ ճոխ ու այլազան բովանդակութեամբ։ Խմբագրական մարմինը կը կազմեն վեր. Խ. Կ. Պէճճեեան (խմբագրապետ), Վ. Տիւրճեեան և Ցովհաննէս Աւագեան։ Կոչնակի խմբագրական կազմին մէջ տարիներով շատ կարեւոր դիրք ու դեր ունեցած է նաև ողբացեալ Բրօֆ. Մարտիրոս Ագնկիկեան, ուժեղ և բեղուն մտքով օժտուած դէմք մը։

Կոչնակ ամերիկահայ գրական հրատարակը նեստուած է կրօնական, բարոյական և ընկերային բնոյթով մը, բայց հնազետէ, փոխուող ժամանակներուն հետ, ընդարձակած, լայնցուցած է իր բովանդակութիւնն ու ձգտումները և լայն տեղ տուած է ազգային, քաղաքական, գրական և գեղարուեստական համ ու հոտ ունեցող նիւթերու։

Կոչնակ համեմատաբար լայնօրէն և տեւականօրէն մշակած է թարգմանական գրականութիւնը, իր սիւնակներուն մէջ մանաւորապէս հիւրընկալելով անգլիական և ամերիկ-

հան դրականութիւնն առնուած ընթիր կտորներ։ Կոչնակ գրիչ տուած է նաեւ դրական, գեղարուեստական քննադատութեան լուրջ եւ ուշադրաւ յօդուածներ մը, ուր առատաձեռնօրէն գրիչ չարժած է Յովհաննէս Աւազեանն։

ՅՈՎՀ. ԱՒԱԳԵԱՆ

Կոչնակ իր աշխատակիցներուն առաւար չարքին մէջ կը համրէ Ա. Չօպանեան, Աբ. Իսահակեան, վ. Թէքէեան, Յ. Օշական, կ. Բաամաջեան, Բարգէն Եպսկ. Շիրվանզատէ, Զաքիլ Եսայեան, Սիպիլ, Յովհ. Ալիքսանեան, Յ. Ասլան, Թէոդիկ եւ ուրիշներ։

Կոչնակ, ինչպէս նաեւ ամբիկահայ մամուլին միւս ներկայացուցիչներէն Հայրենիք, Ազգ, Պահակ եւն. երբեմն հրապարակ դրած են իրենց ընդարձակ բացատրութիւնները, որոնց մէջ գրական սիրուն եւ տակուն կտորներ անպակաս եղած են։

* * *

1918ին, ամերիկահայ վաստակ գրականութիւնը, ազգային նեղանոյ յոյսերով ոգեւորուած, ունեցած է անդորոտ, բայց զժբախտաբար կարճատեւ թափ մը։ Այդ թուականին է որ միաժամանակ կամ իրարու ետեւէ հոս ու հոն լոյս տեսնել սկսած են վերածնութիւն, Սիսուան, Տաւրոս, Փիւնիկ եւ ուրիշ հանդէսներ։

վերածնութիւն տեսնն մը ընկերվարութեան թմբուկը զարկեր ու լուր է հարտնատ։

Տաւրոս եւ Սիսուան կարճատեւ կեանքեր ըոլորած են։ Տաւրոսի մէջ Բարգէն Եպիսկոպոս, հայ կղերին մեր օրերու ամենէն կարող դէմքերէն, հրատարակած է քանի մը լուրջ

ուսումնասիրութիւններ, ազգային արժէք ներկայացնող նիւթերու չուրջ։ Միասւաց, սակայն, ունեցած է համեմատաբար անփառունակ գոյութիւն մը։

Փիւնիկ, գոնա գրական և գեղարուեստական հանդէսի յատկութիւններով մեծապէս օժտուած հրատարակութիւն մը եղած է։ Երեւցած է 1918ին, խմբագրութեամբ՝ նախ Շահան Նախմալիի, յետոյ ալ Ն. Տէսաէկիւլի, երկուքն ալ ամերիկահայ գրական ծանօթ դէմքեր։ Շուրջ երկու տարուան բեզմնաւէտ կեանք մը ապրած է Փիւնիկ, ինքզինքը գրեթէ չորուեսնակ պահելով գրական-գեղարուեստական գետնի վրայ։ Փիւնիկ իրապէս ժամադրավայրը եղած է ամերիկահայ գրողներու, որոնցմէ կ'արժէ յիշել Յովհ. Աւետեան, Կ. Սիամանթօ, Համաստեղ, Վահէ Հայկ և ուրիշներ։ Արտաստանեան հայ գրողներէն Փիւնիկի մէջ երեւցած են՝ Ա. Անարեանան, Ա. Զօպանեան, Ա. Իսահակեան, Չապէլ Եսայեան, Վրթ. Փափազեան և ուրիշներ։

Նաւասարդ.— 1922ին խանձարուրային կարճատեւ ու հազիւ ճանչցուած գոյութիւն մը բոլորած է գրական գեղարուեստական միջուկով այս ամսաթերթը, որուն աշխատակցած են քանի մը յայտնի գրողներ։ Խմբագրութիւնը վարած է Ե. Մանուկեան։

Հայրենիք Ամսագիր.— Հիմնուած է 1922ի վերջերը։ Փիւնիկէն եաք իրաւամբ հանդիսացած է Ամերիկահայոց գրական լաւագոյն հանդէսը։ Իր գրական բովանդակութիւնը ճոխ է և ընտիր։ Ամսագիրը հիմակուանէն աւելի կատարեալ ու տիպար հանդէս մը պիտի դառնար՝ եթէ իր էջերէն դուրս պահէր քաղաքական վիճելի բնոյթ ունեցող յաճախ երկարաշունչ յօդուածներ (որոնք լրագրական սիւնակներու կը պատշաճին աւելի), ու եթէ տար գեղարուեստական բաժնի մը՝ դէթ ա՛յնչափ որչափ որ Փիւնիկ տուած էր։

Հայրենիք ամսագիրն կ'այխատակցին գրական հին ու նոր, մեծ ու պզտիկ դէմքեր, թէ արտաստանմանէն և թէ Ամերիկայէն, ինչպէս Աւ. Անարեանան, Աւ. Իսահակեան,

Շիրվանզատէ, Յ. Օշական, Լեւոն Շանթ, Ց. Ճ. Սիրունի, Ռէն, Մ. Վարանդեան, Օննիկ Մխիթարեան, Մ. Մինասեան, Համաստեղ, Վազգէն Շուշանեան, և ուրիշներ:

Հոս կ'արժէ մասնաւոր ուշադրութիւն դարձնել Համաստեղի վրայ։ Ամերիկահայ տաղանդաւոր գրագէտ մըն է ան։

ՀԱՄԱՍՏԵՂ

Ծնած ու աչք բացած բլլալով հայ գիւղի մը արեւտահ կրկինքին տակ, (ոչ այնքան հետու Թլկատինէն, որ Թլկատինցիին ծննդավայրն եղած է), անիկա իր ամէնէն յարգող և ապրող էջերը քաղած է հայ գիւղական հարազատ կեանքէ ու բարքերէ։ Իր Գիւղը, հրատարակուած 1924 ին, ունի էջեր, ուր Զարդարեանի և մանաւանդ Թլկատինցիին մշակած գաւառական գրականութեան չունչն ու չնորհը կը տիրեն։ Ամերիկահայ գրականութեան գրեթէ անբեր դաշտին մէջ մեծ ու չատ կարեւոր տեղ մը վերապահուած է այս երիտասարդ գրողին։

* * *

Թերթերէ և հանդէսներէ զատ Ամերիկայի հայ գրականութեան քիչ մը չատ նպաստած են նաեւ առանձնացեալ գրքեր։ Տարեցոյցներու կարգին կ'արժէ յիշել Մուշեղ (Արքեպիսկ.)ի Ամերիկահայ Տարեցոյցը (1912 և 1913) եւ Ց. Խաչմանեանի Ամերիկահայ Հաճոյագիտակ Տարեփոխը (1925), որոնց մէջ, գալթուչին կեանքի զանազան կողմերը չօչափող նիւթերէ զատ, գրական արժէք ներկայացնող կտորներ ալ կան։

Հոս կ'արժէ յիշել նաեւ Մեղու Շնորհալիի Ջուարքապատումը, երգիծական տարեցոյց մը, որուն առաջին տասորը լոյս տեսած է Պոստոն, 1924ին։

* * *

Ամերիկահայ մատենագրական գրականութիւնը, որպիսին
հրատարակչական ժարվիններու և յաճախ անհատ հովիւնե-
ներու կորովին ու ձեռներեցութեանը, եղած է բաւական
ճոխ ու պէսպիսուն։ Հոն իրենց գրչին պտուղը բերած են թէ
արտասահմանեան և թէ ամերիկահայ գրողներ. ինչպէս Տք.
Ց. Թիրեաքեան, ամերիկահայ գրականութեան հմուտ նա-
հապետը, Բարգէն Եպիսկոպոս, Վահան Թիւրքեան, Մ. Ց.
Անանիկեան, Տք. Մ. Ս. Գաւրիէլեան, Մ. Մրմռեան, Ա.
Ն. Նազար, Ս. Ծոպիկեան, Ա. Նորեան, Ց. Զագմագճեան,
Ն. Տէտէկիւլ, Շիրվանզատէ, Համաստեղ, Ա. Անտոնեան,
Ա. Չօպանեան, Ա. Խոտակեան, Ա. Անարեան, Կ. Միտալ,
Շահան Նէթալի, Ե. Մեսրեան, Ի. Ակնունի, Սիամանթօ,
Թլկատինցին, Ռ. Զարդարեան, Շանթ, Կ. Գաբրիկեան, Գր.
Մխսեան և ուրիշներ։

Ամերիկահայ մատենագրական գրականութեան թեւ ու
թիկունք հանդիսացած են երբեմն անկախ, բայց յաճախ հայ
թերթերու հետ կապուած ու անոնց անունովը ճանչցուած
հրատարակչական ընկերութիւններ։ Այսպէս, Հայրենիք, Ազգ,
Կոչնակ, Պահակ, Պայքար և ուրիշ թերթեր ունեցած են
հրատարակչական բաւական լուրջ գործունէութիւն, և
պատճառ կարճած են որ գրքի գրականութիւնն ալ ծաւալի
այս գաղութին մէջ ու անկէ ալ դուրս։

Ամերիկահայ հրատարակչական ընկերութիւններու կար-
գին անխորհրդածաց ու պատասխաներ երեսուի մըն է Հայ Կըր-
թական Հիմնարկութիւնը, որուն գլխաւոր հիմնադիրն ե-
ղած է Պրն. Կ. Թ. Փուչեան, ամերիկահայ ազգասէր և
գրասէր ունեւոր մը, իրեն իրր նպատակ ընտրած լրլալով,
ամերիկահայ ուսանողներու նիւթապէս և բարոյապէս սատա-
րել զօր, «բաջալերել տոհմային տուողջ գրականութիւնը ու
դպրութիւնը մեր մէջ։ Եւ ծանօթացնել անգլիական և ա-
մերիկեան գրականութեան լաւագոյն նմոյշները, յօդուտ հայ
ժողովուրդի մտաւոր ու բարոյական զարգացման։»

Հայ. կրթ. Հիմնարկութեան հրատարակչական բաժինը՝ վերջին երեք տարուան ընթացքին ունեցած է բեղմնաւոր գործունէութիւն մը՝ հրատարակելով վեց գրքեր, որոնցմէ առ-նէն աչքառուներն են, Արչակ Զօպանեանի Դեմիրը, Վահան Թիւրքեանի Ասպետ Լիպարիտը, (ազգային-պատմական վէպ) Դիմակի Մտածութիւնք Տօնական Օրերուն, Փայէլեանի և Այ-գունիի Հայրենի Երգերը և Յ. Մուրատեանի Ուղղեցոյց Անգլ. լեզուի իմքնուսուցման:

Դովելի կարգադրութիւն մը հռչակաւոր Հայասացաի Կոչ-ճական չարաթաթերին ալ քանի մը տարիէ ի վեր դարձած է Հայ կրթ. Հիմնարկութեան տարեկան:

Հոս յիշատակութեան արժանի է նաև Ամերիկահայ Հրատ. Հիմնարկութիւնը, որ առանձ մը իվեր կազմուած է Փալ-փաղնիայ մէջ և առաւելապէս պրպտած է Մ. Մինասեանի նա-խանձոտ և կարծես անվերջ ուսումնասիրութիւններուն հրատա-րակութեամբը:

ԺԱ.

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԴԵՂԱՐՈՒԵՍՏԸ

Մեծ պատերազմէն առաջ Ամերիկահայը բաւին իսկական ընդարձակ իմաստով գեղարուեստ մը չունէր չիտակը, կամ չուտ չուտ իր ծոցէն ծնունդ կամ եկուոր հազուագիւտ արուես-տագէտներու յաճախ մուքին, ժչուքի մէջ մնացած ու լիովին չճանչցուած, չգնահատուած ստղանդաւոր կը գտնուր ու մնրթ կը պարծենար ալ:

Զինադադարէն նաք, սակայն, գնո յաջեցող պատերազ-մին հովերէն քշուած, Ամերիկայի Հայութեան լաց գիրկը պիմիցին առուտր թիւով, մեծ ու պզտիկ, յայտնի և անյայտ հայ արուեստագէտներ, իրենց հետ հայրենի պատուական տա-ժաղանիներու պէս մեղի բերելով հայ իրական, կենդանի թատրոնը, Հայուն հարազատ, անուշ երգն ու նուագը, հայ պարը, և վերջապէս հայ վրձինին ամէնէն գեղեցիկ,

ամէնէն ինքնատիպ և զմայլելի արտադրութիւնները։ Ու ամերիկահայ գեղարուեստի երբեմնի սահմանափակ դաշտը, որ նախապէս, երկար տարիներով անմշակ ու անբերդայր երեւոյթ մը պարզեր էր, համեմատաբար կարճ ժամանակի մը մէջ եկաւ, բայց դիրաղանցապէս ճնճղուկ ու փոքր մշակներու չէնչին տակ և անոնց աչխատութեամբը սկսաւ ծաղկիլ, չէննալ, ընդարձակիլ և ամէն կերպով նկարագրուիլ, նոյն իսկ պանծալի դառնալ։

Այսպէս 1921ի սկիզբներն, կալիֆոռնահայ ծանօթ դերասանախնա Յովհաննէս Զարիֆեան իր խումբով եկաւ սահմանել, կենդանացնել ամերիկահայ թատրոնը։

Զարիֆեանէն առաջ իրարու հետ կամ խմբովին, Ամերիկան հռչակ վարպետ դերասան Յովհաննէս Աբելեան, Սուրաբեան ամուսիններն, Աղդրացիկ և ուրիշ կարող դերասաններ և դերասանուհիներ։ Անոնք, ամէնքն ալ, գովելի ջանքերով՝ արթնցուցին, մարզեցին և գործի լծեցին տեղական թատերական տաղանդ, բայց խոստմնալից ուժեր, և անոնց հետ գործակցաբար չատ մը հայրենասէր գրագէտներու մէջ հրամցուցին թէ հայ և թէ օտար կեանքէ առնուած սոսկաբար բնական խաղեր, ողբերգութիւններ, կատակերգութիւններ, օպէրաներ, եւայլն։

Հայ բեմի այս եկաւ, բայց քիչ մէկ չատ վարպետ մը չգտնուելու խանգարած գործունէութեան մեծագոյն արդիւնքը եղաւ այն՝ որ Ամերիկայի հայ գաղութը, կարճ ատենուան մը մէջ, կրցաւ ճանչնալ հայ բեմին արժէքը և փոխադարձ, իր կարողութեան նպատակ չափով, գնահատել անոր կարեւորութիւնը ցեղային ինքնութեան պահպանման և հոգեկան վերելքի ու աղնուացման կրկնակ տեսակէտներով։

Իրենց դերին ու կոչումին դիտակից դերասաններէ զատ՝ ամերիկահայ արուեստի հրապարակը չէնցուցած և հրապարիչ ընծայած են պարոյներ, երաժշտագէտներ, երգիչներ, նուագիչներ և նկարիչներ։

Պարոյներու կարգին կ'արժէ յիշատակել Տիկ. Արմեն Օհանեան, ծագումով պարսկահայ պարուհին, որ Ամերիկա

այցելեց 1924ին, և Տիկ. Մ. Սուրաբեան, որ Ամերիկա կը գտնուի 1923էն ի վեր, և որ իր վրայ կը միացնէ գերասանուհիի, երգչուհիի և պարուհիի ձիրքերը։

Երաժշտագիտներու կարգին Ամերիկահայոց մէջ մանաւանդ դիրք գրաւեր և աւելի կամ նուազ չափով յարգ ու պատիւ գտեր են Գ. Գալֆայեան, Գրիգոր Սիւնի, Յ. Մեհրապեան, Ռ. Տիգրանեան եւն։

Ամերիկահայ երգիչներու հոյլը սաուսրաթիւ է, և արժանաւոր ու աքանչելի արուեստագէտներ կը համրէ իր մէջ, ինչպէս՝ Արմենակ Շահմուրատեան, «Տարօնի սոխակը,» Արմեն Թօգարեան, Նիւ Եորքի մեծագոյն օպէրայլին, Մէթրոփոլիթէնի, օպերաթիք կրպիչներէն, որ իր տաղանդը փայլեցուցեր ու արժանացեր է յաճախ հայ բեմերու վրայ ալ, Տիկ. Զապել Աւտամ, Տիկ. Ռոզ Զուլալեան, Օրք. Ալիս Քիւրճեան, Լուսիկ Բարակեան, Աւտամ Յակոբեան, Մանիկ Պէրպէրեան, Տիկ Թ. Աւագեան եւն։

Նուագիչներու կարգին՝ ամերիկահայ բեմը վերջին քանի մը տարուան ընթացքին ունեցած է իր չնորհալի և վարպետ տուն պահար Տիկ. Հելեն Մեհրապեան, իր աչքառու դաշնակահար Օր. Աստղիկ Գալուճեան, Լեւոն Տեր Օհանեան, Սարգիս Բուշճարեան, Լեւոն Վարդանեան, Սարգիս Թեոճեան և ուրիշներ։

ՕՐ. ԱԼԻՍ Ք ԻՒՐՔՃԵԱՆ

Նկարչութեան մէջ ամերիկահայ գեղարուեստական աշխարհը արդարօրէն կը պարծենայ Ֆերվանեան-ցով, որ հնօրեայ հայ ճարտարապետական մեհեանն մնայուն յուշարձանները կրկին ապրեցուցեր է կենդանի գոյներով. Թերլեմեզեանով, որ իրեն յատուկ խորունկ տաղանդով մը և վարպետօրէն կատի վրայ առեր, անմահացուցեր է քնարեան տեսարան-

ներքը, թէ հայ և թէ օտար հողի վրայ, Գալուստով, Ց. Փուշմանով, Երկանեանով եւ մեզի անձանօթ ամերիկաբնակ ուրիշ հայ նկարիչներով։

Իր վարպետ արձանագործ Սան Ֆրանչիսկոյի մէջ ունինք Հայկ Բաղիկեանը, որ երկար տարիներէ ասդին իր մեծ տաղանդին մնայուն ապացոյցները տուեր է ամերիկեան արուեստի աշխարհին։ Իսկ աւելն մը մեր մէջ ունինք ենք կովկասահայ ծանօթ արձանագործ Յակոբ Գիւրջեան։ (*)

Վերջաբանի տեղ՝ քաց ճակատով կրնանք բսել թէ ամերիկահայ գաղութին մէկ կարեւոր մասը, որ ինքզինքը այս օտար միջավայրին մէջ հայ պահելու նախանձախնդրութիւնն ու կորովն ունեցած է, միշտ ալ սիրած է իր գիրն ու գրականութիւնը, և իր կրցածին չափ քաջալերած է իրմով հետաքրքրուող, իրեն մօտեցող դրչի ու գեղարուեստի հայ մշակներու։ Կը վախնանք, սակայն, թէ ամէնէն չատ չիսուն տարի նաք, եթէ այս երկրին դուռնները տակաւին չբանան նոր եկած Հայերու դէմ կղպուած պահուիլ պիտի, ամերիկահայ գաղութը՝ հոգիով, մարմինով փոխուած, օտարացած ու «Տոլոց»ին մէջ ձուլուած վերջապէս պիտի անհետանայ։ Իսկ այն աւելն հայ գիրն ու գեղարուեստը, որ այսօր քիչ թէ չատ գեղեցիկ ու հայաչունչ փթթումներ կ'ունենան ամերիկեան հողին վրայ, անոմէջ անուններ, ցաւատիպ յիշատակներ միայն պիտի մնան...։

Երանի՛ թէ, այս տխուր հաւանականութիւնը հեռու պահելու մտահոգութեամբ, մենք Ամերիկայի Հայերու, գիտնայինք հոս ժխտող սերունդին գոնէ մատամբ ճանչցնել և սիրցընել հայ գրականութեան հին ու նոր գոնձերը եւ հայ գեղարուեստին ներչնչող արտադրութիւնները։

Նիւ Եորք, 18 Յուլիս, 1925 **Ռ. ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ**

(*) Ներկայ յօդուածին պատրաստութեան առիթով մեր տրամադրութեան տակ գտնուած աղբիւրներուն ժլատութիւնը ինչպէս նաեւ տեղի սղութիւնը կ'ստիպեն մեզ հաստատել ամերիկահայ գեղարուեստական կեանքի զանազան երեւոյթներուն եւ դէմքերուն վրայ նետուած այս ակնարկները։ Բ. Ն.

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ

Ծն. Ախալքալաքի Գանձա գիւղը, 1885ին, կանուխէն կը ղրկուի Մոսկուա, ուսանելու Տաճարաշէնի վարժարանին մէջ, որուն ընթացքը կ'աւարտէ 1906ին։ Յետոյ կը մտնէ Համալսարան, հետեւելով պատմական եւ լեզուաբանական ճիւղերուն։ Հայ եւ օտար պրակտնուէհեանց ամէնէն յայտնի դէմքերուն դործերը կը կարդայ եւ անոնցմէ թարգմանութիւններ կ'ընէ, որոնցմէ կարելի է յիշել «Ընտանեսրը» (Շ. Իսրաէլեաւէ), որ տակաւին անտիպ կը մնայ։ Տէրեան կանուխէն կ'սկսի ոտանաւորներ գրել։ 1908ին հրատարակութեան կուտայ իր բանաստեղծութեանց առաջին ժողովածուն, Մթնշաղի Աղուոյներ խորագրով։ 1912ին եւս Բ. հատոր մը լոյս կ'ընծայէ եւ այնուհետեւ կը

ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ

բաւականանայ աշխատակցիլ այլեւայլ պարբերականներու։

Տէրեան առեն մը կ'զբաղի հրատարակչական գործով եւ ուրիշներու հետ կը ջանայ հայ գրականութիւնը ծանօթացնել ուրս հասարակութեան։ Ակէկ զատ գրաղած է նաեւ հասարակական եւ քաղաքական գործերով։

Վ. Տէրեան մեռած է 1920ին, Օրէնբուրգ քաղաքին մէջ։

ՎԵՐՋԱԼՈՒՍԻՆ

Բարակ ամպերը մաղում են ոսկի,
Ջրերը անուշ հէքեաթ են ասում.
Կարօտ է սիրտըս մրտերիմ խօսքի,
Ցոգնատանջ հոգիս բախտ է երազում...

Լըռին դաշտերի հանգիստը խօսուն
Մի հնչ տրխրութեան լոյս է տուերում.
Խաղաղ ջըրերի վըճիտ ալիսում
Դողում է ոսկէ ամպերի հետուն։

Եւ իմ սըրտի մէջ, այն խաւարում էլ
Մի բաղցըր վիշտ է մեղմաբար խօսում.
Մէկը այնտեղ իր հետուն է վառել,
Որպէս երկինքը ջրի ալիսում։

Ջո բաղցըր վիշտը, սիրտ իմ մենաւոր,
Ջո վիշտն է փուռած անծուն աշխարհում,
Ջո սէրն է վառուած եւ պայծառ եւ խոր,
Ջո խնկի կարօտն է ամէն տեղ լըռում...:

«Ցերկերի ժողովածու» ՎԱՀԱՆ ՏԷՐՅԱՆ

ՄՇԱԿԻ ԵՐԳԵՐ

(ՄՇՈՑ ՌԱՖՖԱՒՈՎԻ)

Ջո գերանդին, կապուտի՛կ Տէր,
Ունի աստղեր.
Մեր գերանդին կապուտիկ Տէր,
Ունի հասկեր։

Ջո հնձուած աստղերը քեզ,
Մեր հնձուած հասկերը մեզ
Ջո աստղ բարի է կամ չար,
Մեր հասկ բարի՝ անպատճառ։

Թէ տաս մեզ աստղ մը բարի,
Կու տանք քեզ հասկ մը, արի՛։

Ջո գերանդին լուսնակն է,
Մեր գերանդին կրակ է.
Լուսնակի սիրտ խնա՛լ է,
Մեր կրակ զանի կը հալէ՛...։

Է՛յ կապուտիկ Տէ՛ր, ջա՛ն կապուտիկ Տէր,
Հետ մեր հասկերուն պահկնիր քո աստղեր։
Դու բահանայ ես բաւոր
Օրհնենք մեր հարս Քագաւոր:

ՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

ՍԱՅԵԱԹ-ՆՕՎԱ

I

Ալեպի քան 200 տարի առաջ, Հալէպէն խեղճ և անծանօթ Հայ մը, բախտ որոնելու համար վրաստանի մայրաքաղաքը կուգայ և հոն բնակութիւն կը հաստատէ։ Յետոյ այնտեղ ամուսնանալով Հալէպի հայ աղջկան մը հետ, 1712ին զաւակ մը կ'ունենայ, (Արութին) ու զայն փոքր տարիքէն ջուխակի մը քով կ'ուղարկէ մանելու կուտայ։ Ուշիմ պատանին, կարճ ժամանակուան մէջ, կը յաջողի ոչ միայն արհեստին տիրանալ, այլ և կատարելագործելու յատուկ նոր մեքենայ մը յօրինել։ Միեւնոյն ատեն «Ս. Կարապետի կարօղութիւնով» կը տարվի համաձչեն, չօգնդուր և ամբուրեն։ Վարպետ Արութին օր մըն ալ կը ձգէ իր արհեստը և առաջարէզ կ'իջնէ որպէս հոչակաւոր աչուղ, Սայեաթ-Նովա անունով։ Մեծ ընդունելութիւն կը դտնէ բարձր դասակարգներու բոլոր համակրանքները և արքունիքին մէջ։ Արքունական գործունէութիւնը մը կ'ունենայ իր քաղաքական ասպարէզին չնորհիւ։ 17 տարեան ընթացքին կը յօրինէ բազմաթիւ հայերէն, վրացերէն և թուրքերէն երգեր։ Սայեաթ-Նովա իր կեանքին վերջին քան և հինգ տարին կ'ապրի գրեթէ առանձնացած, թիֆ-

ՍԱՅԵԱԹ-ՆՕՎԱ

լիսէն հեռու։ Իսկ իր կնոջ մահէն յետոյ, զաւակները թողլով, Հայրապետ Ս. Նշան վանքին մէջ սրեղայ կը ձեռնադրուի։ Այս բողձանքը կար սրտէն իր երգերուն մէջ.

Կու ճաճնիմ մազերնեն, կու ճաճնիմ շալրն
Կ'երթամ ու մաճ գու համ վաճիրըն մե մեկ:

Սայեաթ-Նովա վանական դասունալէ յետոյ չի մոռնար բոլորովին աշուղական ասպարէզը։ Կը պատմուի թէ օր մը երբ կ'իմանայ թէ օտար աշուղ մը եկած է Թիֆլիս, գաղտագողի կը հեռանայ վանքէն և աչխարհականի տարազով կը մտնի անոր հետ և իր քաղաքին պատիւը այդ ձեւով բարձր կը պահէ։

1795ին, երբ Վրաստան յարձակման կ'ենթարկուի պարսկական բանակներուն կողմէ, Սայեաթ-Նովա Թիֆլիս կուգայ իր զաւակներուն մօտ, պանդուխտ կը հեռացնէ անկէ, քաղաքը գրաւուելէ առաջ։ Սայեաթ-Նովա նկեղեցիին մէջ կ'աղօթէր այն պահուն, երբ թշնամին քաղաքը աւարի կուտար և բնակչութիւնը կը կոտորէր։ Ջինուորները նկեղեցի կը մտնեն և հոն գտնելով մեծանուն աշուղը, կ'առաջարկեն անոր հետաւոտափոխ ըլլալ և դուրս ելլել տաճարէն։ Սայեաթ-Նովա անդրդուելի կը մնայ իր հետաքին վրայ և կը նահատակուի այդտեղ։ Իր վերջին խօսքերը կ'ըլլան.

Ջխմհանամ էլիսադան, ջօնմանամ Խադան

Պարսիկներուն հետաքրքրելէն վերջ անոր մարմինը գտնելով կը թաղեն մեծ բերդի եկեղեցիին հիւս. մասը դրան առջև։

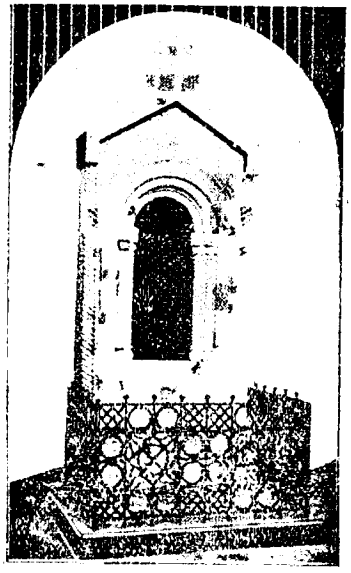
II

Սայեաթ Նովայի երգերը լոյս կը տեսնեն առաջին անգամ 1852ին, Մոսկուայի մէջ, Գէորգ Հախվէրդեանի նախաձեռնութեամբ։ (*) 1914ին Բ. անգամ կը հրատարակուին տանք, կովկասի Հայ գրողներու ընկերութեան ջանքերով, միևնոյն տեղ արժանավայել մատարած մը կը կանգնուի,

(*) Վերի կենսագրական տեղեկութիւնները քաղուած են այդ գործին յառաջաբանէն։

որուն բացումը տեղի կ'ունենայ 15 Մարիոս 1914ին, Մէյսանէ Ս. Կէորգ եկեղեցիին գաւիթը, նախագահութեամբ բանաստեղծ Ցոլհ. Թումանեանի։

Մահարձանին վրայ կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

ՍԱՅԵԱԹ-ՆՕՎԱՅԻ
Մահարձանը

ՍԱՅԵԱԹ-ՆՕՎԱ

† 1795

ԱՄԷՆ ՄԱՐԹ ՉԻ ԿԱՆԱ ԽՕՄԻ
ԻՄ ՋՈՒՐՔՆ ՈՒՐԻՇ ՋՕՐԻՆ Է

ԱՄԷՆ ՄԱՐԹ ՉԻ ԿԱՆԱ ԿԱՐԹԱ
ԻՄ ԴԻՐՔՆ ՈՒՐԻՇ ԴՕՐԻՆ Է

ԲՈՒՆԻԱԹՍ ԱՎԱՋ ՉԻՄԱՆԱՍ
ՔԱՐԱՓԷ ՔԱՐՈՒԿՕՐԻՆ Է։

Սայեաթ-Նովա ունեցած է հայերէն 46 երգեր, որոնց ձեռագիրը ներկայիս կը պահուի Հայաստանի Թանգարանը, Թիֆլիսի «Հայ գրչի մշակներու» մխիթեան կոմէ 1922ին նուիրուած։

Բեղերսպուրգի կայս. պետական ակադեմիի վրացիներուն վերաբերող ձեռագիրներու բաժնին մէջ ևս գտնուած է ձեռագիր մատեան մը, որ Սայեաթ-Նովայի երգերուն ժողովածուն է և որուն յիշատակարանին վրայ վրացերէն հետեւեալը գրուած է. «Այս մատեանը կը պատկանի Վրաստանի թագաւորի որդի

Թէյմուրազին. պրի առաւ Սայեաթ Նովայի արդին եօվանէն, իր հօր Սայաթ-Նովայի երգերը՝ իրեն չիչաուակ։» Այս ժողովածուն՝ զոր ուսումնասիրած է Գէորգ Ասատուրեանն, կը տարբերի Հախվէրդեանի մատեանէն, թէև կը պարունակէ մաս մը անոր նիւթերէն։

III

Սայեաթ-Նովայի հայերէն երգերը, որոնք ի մեծին ուենինք, Թիֆլիսի հայ բարբառով գրուած են, որոնց մէջ առաւօրէն գործածուած են պարակերէն, ինուքերէն և արաբերէն բառեր. երգերու մեծ մասը, թիւով 46, սիրային են, արեւելեան չքեղ ու պատկերաւոր ոճով գրուած. ամենապայն չափով երգած է Սիրը, Հեռացիը և Կիներ. միանգամայն անոնք ըսուած են վչաուոր, արտմուխաւոր ու մտնուան զգացումով լեցուն չեչտով մը։ Այս զգայնութիւնը հաւասարապէս կը տրոփէ Սայեաթ-Նովայի տաղարանին մէջ. իր կարօտը դէպի իր սիրեկանը այնքան չերմ է որ,

Թէ ու ես ափաք ֆիզ չ'իմ տեսնի
կու կրտրիմ համաճչի սիմրն
Ես էլ ուրիշ հար չ'իմ սիրի
աչխարումդս դուն իս իմրն

և խնայեզօրէն իր սրտի չերմ զգացումները, վիշար և իր հոգին կը պատմէ իր երգերէն ամենապատին մէջ, սիրահարներուն, պանդուխտներու այնքան սիրելի թռչունին.

Ուսի՞ գու ֆաս, դարիք բլլբուլ
Դու մի լա՛ց լի, ես իմ լալու։
Դու վարթ պըտռե, ես զօզալիճ
Դու մի՛ լա՛ց լի, ես իմ լալու...

ու կը կանչէ անիկա բլբուլը, կ'օրհնէ անոր անցած սարերը ու զանիկա կը համեմատէ իր ճակատագրին հետ, ան՝ վարդի սիրահար՝ ինք հարի՝ ու կ'ըսէ.

Ղարիբ բլլբուլ, ձայնիդ մալում
Ես ու դու հովիցիմ մե ճալում
Սայեաթ-Նովեն ասաց զալո՛ւմ
Դու մի լաց լի, ես իմ լալու...

Ուրիշ երգով մը Սայեաթ-Նովա կուլայ իր տարաը, կը նկարագրէ իր ցաւը, արտասուքնոր իր աչքերը, արիւնոդող սիրտը, իր վէրքը վերյապէս, որու սպեղանին եարը իր հեառ տարաւ։ Հիւանդ, դալկահար, սպասելով մերոյ օրը անոր գալուստին, երբ կը մեռնի ինքը.

Էջեհեմեն ճիւանդ պառկեցայ, աչկրս ճանապարհն մընաց
Եփ մեռայ՝ իժում տիս հկաւ՝ նագրն բէիդարին մընաց.

և տակաւին՝

Գարունցիվան վախտըն լրցվիլ է,—հոսնի ձիզ, ծաղկած վարիր
Թէ՞ բլբուլին բաղն դրգեցիլ, մանիւակով լիքրն սարիր
Բաս ի՞նչի ձեռքն չ'է գալիս, սալբու չիներ. ես ի՞նչ արիր,
Ձուխկըդ բլբուլին սրպանից՝ կարմիր վարքրն խարին մընաց:

Ահաւասիկ հանճարեղ դիւա մը Բանաստեղծը կ'ոգեկոչէ բլբուլը, վիրաւոր ու սիրատարփ սոխակը, որ սակայն սպանուած է չինարին ճիւղին ու սարին վրայ մեռած, կարմիր վարդը պիտի ներկայ դաժան տատասկին։

Ինչպէս բոլոր աշուղական քերթուածներուն, Սայեաթ-Նովայինները եւս լեցուն են վարդով, բլբուլով, այդի ու պարտէզի յուշերով։

Աշուղի լիզուն բլբուլ է, օրնիաւիճ ուներ, նալաթ չր կայ
Մե մարթ չը կեր՝ ազատիլ եր, Սայեաթ-Նովեն դարին մընաց։

Նոյն հոգեկան տուայտանքները։ Իր ապարտիտութիւնը եւ լուռ համակերպութիւնները՝ ճակատագրին հանդէպ։

Ուրիշ տաղի մը մէջ բանաստեղծը հանդիսաւորապէս կ'երթայ իր սիրեկանին, կը բանայ իր սրտին բոլոր վէրքերը ու կ'ըսէ իր տարփանքին ամբողջ հրշեհովը.

AVO

Մէ խօսկ ուճիմ իլքիմազօվ, աճգաճ առա՛, օ՛վ աչկիլուս
Սրտումբս ինքիզար ուճիմ, ֆու տիսրն բարով, աչկիլուս
Աչա՞ք ֆիզ ինչ գէք իմ առի՝ կէնում իս խրտօվ, աչկիլուս
Աշխարս աշխարօվ կըտացաւ, իս ֆիզանից սօվ, աչկիլուս:

և անիկա ծարաւ է իր սիրածին սէրովը։ Ու յաջորդ տունին մէջ կը յայտնէ իր պաղատանքը, իր մխալը և սրտայոյզ թօնով մը կ'ըսէ.

Մադամ էլ օչ օվ հար չէ սիրի, ես ֆինչ արիր, ես ֆինչ բան ա
Էշխեմէդ ջուճուն իմ էլի, մանճ իմ գալի հաճա հաճա.
Էս դարդեն օչ օվ չը ֆաշէ, վուր մէ դանգին չի՛ դիմանա՝
Սիրտըս լուրի պէս խօրվեցիր էշխիդ կրակով, աչկիլուս։

վերջին տունին մէջ կ'ըսէ.

Սայաթ-Նովեն ասաց. Զալում, ես էն մանին մահ չիմ ասի՝
Հենչափ ըլի՝ դուճ վրէս լաս մազրդ շաղ տալօվ, աչկիլուս.

Ջափեցէք աչուղին սէրը, սիրոյ հանդէպ ունեցած լուռ հաւատարմութիւնը որ, հզօր է մահէն աւելի։

Ու անաւասիկ ուրիշ քերթուած մը, իր ձեւին, նկարագրութեանը մէջ բոլորովին սիրային ու գրկիթէ հեթանոս ու մարմնեղական՝

Պատկիրբդ դալամօվ ֆաշած, բանբրդ ռանգէ ռանգ իս անում
Էրեսիդ խալըն ծածկում է մազիրբդ, խափանգ իս անում
Բացվիլ իս կարմիր վարթի պէս, բլլբուլի նիդ նանգ իս անում
Ակռէբդ օսկումբն շարած, պրո օբդ մանանգ իս անում:

Ու անոր դէմքը լուսնի պէս, որ մեզմօրէն կը բոլորտանայ ու անոր վարսերը, որ կ'ոլորուին հնչուն, անոր գեղեցկութիւնը վերջապէս զոր ամէնքը անանձ կուգան քաղաքներէն, որ մեռնողին կը պարգեւէ անմահութեան նեկտարը։ Ու անոր ծոցը փթթած վարդով, սմբուլով, մանիշակով։ Անոր բոյրը՝ ոևհանի պէս քաղցր ու վայրի...

Մուցիդ մէչըն վարթ, մանիւակ, սրճեղուլ ու սուսամ իս ըհնի.
Քու տէրն բաղչն իշնչ կօնէ, ֆու հուտըն ռեհան իս ըհնի
Քամին մէչըն անց է կէնում՝ մազիրդ եյուն իս ըհնի
Աշխարհըն ծօլ. դուն մէչըն նավ ման իս գալի, լանգ իս անում:

ՏՕՔԹ. Գ. ՇԱՇՆԱԶԱՐԵԱՆ

Բոլոր այս երգերուն մէջ մեծ նոյն զգացումն է որ կը տիրապետէ, ոչ՛րը, իրեւ անքակտելի ամբողջութիւն, նա կը կերպասէ գեղեցկի գովքը ընել և «Սարի» կարօտը քաշել.

Ղուրբան իմ ծուցիդ ըրուացրն
Հօխս տամ ըհնաս կրուացրն
Քամ պատկիմ հարի դրուացրն
Գրլիսօքս ֆար իմ ասում:

բայց չը նայելով որ նա այնքան ոգեւորուած է և կարօտ իր սիրականով, գիտէ իր վինը, զրկիմէ անժամչելի և ինքնագով որ կ'զգայ իր երգի անգին ուժը և կ'ըսէ.

Ամեն մարթ չ'ի կանա խրմի իմ ջուրըն՝ ուրիս ջրեն է
Ամեն մարթ չ'ի կանա կարթա իմ գիրըն՝ ուրիս գրեն է:

Այսինքն ամէն մարդ չի կրնար Սայեաթ-Նովա ըլլալ. հպարտ է և այս երգովը կը դատմանէ այն բոլոր ազգականները և պատանքները, որոնցմով լեցուն էր իր երգերը.

Դուն են գլխեն իմասուն իս, խիլիդ յիմարին բաբ մի՛ անի
Էրազումըն տեսածի նիդ միզի մե նեսաբ մի՛ անի
Ես յօ՛մ են գրլխեն էրած իմ, նուռմկանց ֆաբաբ մի՛ անի
Թէ վուր, գիդիմ, բեզարիլ իս, ուրիշին սաբաբ մի՛ անի:

Սակայն և այնպէս պարձեալ նա չի մոռնար իր սիրականը և եթէ մնանի ու պակսի, Անոր համար կը պակսի և ոչ թէ աշխարհի:

Ֆէ կու պակսիմ, ֆիզ կու պակսիմ՝ աֆխարիս մէ մազ չ'ի պակսի՝
Սայաք-Նովու գեռեզմանըն Հինդ Հաբաւ, Առաբ մի՛ աճի:

Այս մեծ երգչին երգերուն մէջ կան նաև բարոյախօսութիւններ ու խրատականներ, որոնք ունին սրամտութիւն. այդպիսիներու մէջ լաւագոյնը հետեւեալն է՝

Բէդասրլին վուր խօսեցնիս. լալ անիլըն ի՞նչին է ըան
Ինանգրն վուր սեվադէն ներգնի. ալ անիլըն ի՞նչին է ըան:

Ուրիշ երգի մը մէջ դովքը իր անբաժանելի ընկերոջ, իր այնքան սիրելի քամանչային կ'ուղղէ. առանց անոր ինք ոչինչ կ'արժէ. այնքան բարձր կը դասէ որ ոչ ոք անոր արժէքը կրնայ գնահատել.

Ամէն սազի մէջըն գօված դո՛ւն բամամ դասն իս, համանչա.
Նամազ մարթ ֆիզ չ'ի կանա տեսնի դուն ներա պասն իս, համանչա,
Ղասս սուա՝ էլ լավ օրէուն էդիվրն հասնիս, համանչա.
Ֆիզ ինձնից օ՞վ կանայ խլի՝ ասուղի բասն իս. համանչա:

Յաջորդ տունին մէջ այնքա՛ն առաջ կ'երթայ որ, մէջլիանէրու, խչհանականն զուարճութեանց և խրախճանքին որոնք վրաստանի գեղջուհիներով չրջապատուած կ'ըլլային, կէսը կ'արժէր.

Նի վեր գուբաս մեջլիսումրն բաղցր զօղ ու սաւիա գ'ուզիս
Բօյօրբդ գօզալներ շարած մեջլիսի կեսն իս, համանչա.

և վերջապէս

Գանի սաղ է Սայեաք-Նովեն, շատ բան կու տեսնիս, համանչա:

Ահա այս այն երգիչն է, որ ժամանակ մը մոռցուած էր, այլ սակայն դարձաւ մեծ վարպետ մը և հիմնադիրը հայ աշուղութեան: Հայ գրականութեան պատմութիւնը հպարտ է որ ունեցած է Սայեաթ-Նովայի նման մեծ բանաստեղծ մը, որուն անունը պիտի մնայ անմահ հայ ժողովուրդին մէջ:

ՏՕՔԹ. Կ. ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ

25 Սեպտ. 1925
Նէոփոլ-Փարա

ԿԱՅԻՔԸ

Մութ պարտէզէն, ցուրտ ու ցամրած,
Ուր հովն աշնան միայն կու լայ,
Հոյլ մուրուներ թափառայած
Ցուշիկ կու գան կ'անցնին ահա՛:
Եւ ծառերուն տակ ոստաքանց
Ցիշատակներ կը փնտրուն.
Մին սէր մ'ունի այնտեղ թողած,
Ուրիշ մը՝ կայծ մ'իր հանճարէն.
Ջոր հեղձած է մահը՝ փուշ փուշ
Տատասկներով համատարած.
Բայց վիշտեր կան այնքա՜ն անուշ
Ջոր սիրտերնին է կարօտցած...
Գիշերային այդ պահուն լուռ,
Երբ խաւարն իսկ կը սարսափի
Բուին ձայնէն մահասարսուռ,
Այդ հոյլն ահա՛ կը խուսափի

Մեծ հանգիստէն իր մշտակայ.
Եւ անյագուրդ արտահայած
Անցեալ կեանքին՝ այցի կու գայ
Տենչանքներուն մարած, հալած...:
Այսպէս հոգիս որ կը նիրհէ անյուսութեան
Ցուրտ դամբանին մէջ անըզգայ,
Մերթ կը զարթնու ամբոխներէ հալա-
ծական,
Կը գալարի, կը սարսըռայ,
Եւ դառնալով նորէն պարտէզն իր ան-
արեւ,
Ուր յոյսի ծիլ մ'անգամ չըկայ,
Մարած հալած անուրջներու շուքին
ներքեւ
Անցեալ կեանքին վըրայ կու լայ:

1925 **ՍԻՊԻԼ**

ԱՆՆԱՍՊՐԱԿԱՆ ԴԻՆԴԻ

Լ. Մանաս ծնած է 1873 Ապրիլ 12ին Պոլիս։ 14 տարեկանին, իր ծնողքը վինը կը ղրկեն Իտալիա։ Դաշնակի առաջին դասերը կ'առնէ Վենետիկ, Բրօֆ. Crivellinilէն։ Ցետոյ ժամանակ մը սորվի Բաստուայի նշանաւոր թէորիսէն L. Bottazzoէն։ Պոլիս վերադառնալով ուսուցչութեան կը նուիրուի եւ ինքնաշխատութեամբ միաժամանակ կը հետեւի երգահանութեան արուեստին։ Մինչեւ 1903 թուականը, կը յօրինէ բաւական՝ բանակութեամբ երաժիշտական երիկի՝ դաշնակի համար։ Ցիշատակութեան արժանի է իր Menuet valseը, զոր արտատպած է Շօրէնի ազդեցութեան ներքեւ։

Պոլսոյ թուրք նուագեստանոցի նուագախումբի վարիչ
ԷՏԿԱՌ ՄԱՆԱՍ

1905ին Լ. Մանաս պետ կը կարգուի կայսերական անունով երգիչներու ընկերութեան մը, որ իր վարչութեան ներքեւ շատ մը երգահանդէսներ կուտայ Ելիսէօն Ժրանճէգի մէջ։ Ձեռք բերած մեծ յաջողութիւնը իրեն տանալ կուտայ ակադեմական պըռասկներ (Palmes académiques) Ֆրանս. կառավարութենէն։

1908ին կը յօրինէ մեծ նուագախումբի համար Andante Symphonique մը, որ բնաբերգական զգացումներով զեղուն է։

1918ին, Պրայքով Հարբէլ գերման հրատարակչական մեծ հաստատութիւնը լոյս կ'ընծայէ անոր երեք մասերէ բաղկացած դաշնակի Suiteները, որոնցմէ Ը Romance en forme de valse մըն է, Իը՝ Chanson paysanne մը եւ IIIը՝ Mazurka en rob մը։ Իսկ 1922ին, նոյն հաստատութիւնը կը հրատարակէ անոր Quatuor à Cordesը, փորր եւ մեծ ծաւալներով։ Անիկա պատիւ մըն է հայ երգահան մը համար, տրուած ըլլալով որ միջակէն վեր արտադրութիւնները միայն հրատարակութեան կ'արժանանան այստեղ։ Երաժշտական քննադատները դրուատիքով խոսած են այս հեղինակութեան մասին։

1921ին, Լ. Մանաս կը յօրինէ հայերէն երկու լիեր (Lieds Arméniens), երգի ու դաշնակի համար, հրատարակուած՝ Բարիզ, J. Hamelեի կողմէ, Ֆրանս. քնագրով։ Նոյն հրատարակիչը վերջերս լոյս կ'ընծայէ

նաեւ սնոր Sonateը, դաշնակի եւ ջութակի համար: Ասիկա թէեւ աւելի նուազ արժէք ունի քան Quatuorը, thématique աշխատութեան տեսակէտով, բայց ցոյց կուտայ նորէն զգալի յառաջդիմութիւն մը իր վիւս գործերուն վրայ:

Է. Մանաս այժմ կը գրպի Poèmes des Ilesի մը պատրաստութեամբ, որ սկիտի բաղկանայ 4 մասերէ:

Է. Մանաս Գոլոյ Քուրր Երաժշտանոցի (Conservatoire) նուագախումբին պետ կարգուած է 1923էն ի վեր:

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ
ԱՐԴԻ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Եթէ կայ արուեստ մը որ ամէնէն աւելի համաութիւն կը պահանջէ, այն ալ երաժշտութիւնն է, որ ի յայտ կը բերէ նորանոր դէղեդկութիւններ: Ան կարծիքը արժէք կ'առանայ, մանաւանդ, երբ նկատի ունենանք անոր յառաջդիմութիւնը, յղացման ազատութիւնները եւ պաշնաւորման խիզախութիւնները, որոնցմէ ծնունդ առած է արդիապաշտութեան հոսանքը:

Ականջ առաջ ակռանջը պոհացում կ'առանար, երբ յաւակոբէն կ'լսէնար dissonance preparéeներու, appogiature resolueներու, դաշնակներու (accord) չդիմացնող օրինաւոր եւ արտմաբանական ընթացքը: Հիմա պրեթէ ոչինչ մնացած է այս ամէնէն: Երաժշտական պրութեան մէջ մուտ գտած ապատութիւններն ու յանդգնութիւնները քանդած են բոլոր այն օրէնքները որ գոյութեան մէջ էին:

Ան պատճառով արդի երաժշտութիւնը կը հասկցուի ու կը դնահատուի միայն հմտութիւն ունեցող անձերէն:

Ան երաժշտութիւնը պրսուիչ է իր հնչիւններով ու նոր բաստեղծ դաշնաւորութիւններով, որոնք ունին իրենց մասնաւոր համայքը: Հնչական վայելքը, որ անոր պլխաւոր նպատակն է, կը գոյանայ ամբողջ ձայներով (ton) ձայնաշարք-

ըէն (gamme), բնաձ՝ հին յունական, արեւելեան և նոյնիսկ ծայրագոյն արեւելեան քանի մը tonalitéներէն։ Արդիական ներշնչումով երաժշտութեան նպատակներէն մէկը գոյնը (couleur) ըլլալով, հարկ է ըսել որ compositeurները չաս կը հրապուրուին այն հնայքով որ կը կոչուի նկարագրական (le descriptif) արտայայտութիւն։

Հեղինակներ կամ երաժշտասէրներէ ոմանք տեսնելով որ համաձայնութիւնը (syntaxe) ընդարձակուեր է յանկարծ, կը կարծեն թէ կրնան դրել ինչ որ ըլլայ։ Ապահովաբար կը սխալին ասոնք. վասնզի կ'անդիտանան թէ հնչական արտնութիւնները աւելի հեռուն տանողներն եղած են այն հեղինակները, որոնք արդէն իսկ ճանչցուած են իբրև դասական վարպետներ։

Արդի երաժշտութիւնը (Musique Moderne), որ արուեստագիտական ներոյժ ապրումի մը զօրեղ արտայայտութիւնն է, ունի ներկայիս ֆրանսայի քանի մը առաջնակարգ compositeurներ, որոնցմէ գլխաւորները պիտի ծանօթացնենք այսուհետ, իրենց ամէնէն արժէքաւոր գործերուն յիշատակութեամբ։

CLAUDE DEBUSSY (1862—1918).—Հանճար յեղաշրջող իր բարձրագոյն աստիճանին մէջ, աւելցնելով նոր harmonie մը, բոլորովին նոր և ազնուական հնչմներով։ Իր գլխաւոր գործերը, որ հասարակութիւնը և արուեստագէտները կը հրայեն, հետեւեալներն են.

L'Apré midi d'un Faune, (petit poème symphonique) նուագախումբի համար. (Quatuor à cordes), La mer (poème symphonique), Pélléas et mélisande (drame lyrique), որ արդի արուեստին գլուխ գործոցներէն մէկն է, Préludes, Estampes, Images (դաշնակի համար)։

MAURICE RAVEL (1875).—Տըպիւսիական արուեստին խակութիւնը իւրացնելով հանդերձ, դասական դրոշմէ վերծ չեն իր գործերը, որոնք կը ներկայացնեն զարմանալի հասառակչռութիւն մը։ Իր ամէնէն կատարեալ գործերն են։

AVO

Quatuor à Corde, La Valse (poème chorégraphique) Trio en la mineur, Ma mère l'Oye (4 ձեռքով դաշնակի համար մանկական 5 կտորներ), Valses nobles et sentimentales, Le Tombeau de Couperin (դաշնակի համար)։

ALBERT ROUSSEL (1869)։ — Հնդիկ հազուագիւտ նուագարաններու միացումով գործելու, իր բանաստեղծութեամբ, խորհրդով և նրբութեամբ. ինչպէս Padmarâki, որ գերանուրը դաշնաւորութեամբ և արդիականութեամբ Opéra-ballet մըն է. Une sonatine. Suite (դաշնակի համար), Symphonie en si b (նուագախումբի համար)։

FLORENT SCHMITT։ — Ձոխ յօրինուածքով իր կտորները ոչ մէկ չանգիմանութենէ կը վախնան և կ'ուզղուին ամուր թէքնիքի տիրացած նուագածուներու (executant)։ Իր գլխաւոր գործերն են.

Quintette (դաշնակի համար), Sonate (դաշնակի և ջութակի համար), Tragédie de Salomé (նուագախումբի համար), Psaume) (մեծ խմբերգի և նուագախումբի համար)։

ROGER DUCASSE(1873)։—Երգահան նրբակիրթ ախուեստով իր գործերը, որ լեցուն են ազատ քմայքով և մեծ կենսաուրախութեամբ, և որոնց նուագումը վտանգալից է, հետեւեալներն են.

Suite Française, Nocturne de Printemps (նուագախումբի համար), Barcarolle, 6 préludes pour piano. Variations sur un choral.

LOUIS AUBERT (1877)։—Իր գործերը հմայիչ են, արտայայտիչ և յուզիչ.

Fontaisie (դաշնակի և նուագախումբի համար) Sillages (suite դաշնակի համար) Poèmes Arabes (երգի համար) Habanera (չքեղ սէնֆոնիք քերթուած նուագախումբի համար)։

Անձուկ սահմանը թոյլ չի տար ամբողջ ընդգրկելու այս նիւթը և անոր վերլուծումը։ Վերջացնելէ առաջ հարկ է տալ քանի մը անուններ եւս, Paul Dukas, Henri Rabaud, André Cuplet, Jean Huré, Alfred Casella, Arnold Schoenberg (կերմանացի) Igor Stravinsky (ռուս), Francesco Malipiero (իտալացի) Artur Honegger (շուիցերիացի), եւն. որոնց գործերը կը վայելեն, արդիական գոյացով ամպրոպային մէջ, մեծ համբաւ ու ժողովրդականութիւն։

Ալեա ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԿ

ԴԱՇՆԱԿԻՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

ՍՏԵՓԱՆ ԲԱԲԵԼԵԱՆ

Կարեւորութիւնը՝ որ նախկին առաջած է պաշնակը՝ երաժշտութեան զարգացման ու ծաւալման գերազանցապէս ընտիր միջոց նկատուելուն համար մանաւանդ, կը դրդէ զիս խօսելու անոր ուսուցման մէկ նշանակէտին մասին զոր կը կիրարկենք առանձնակի մը ատրիճ ի վեր և որ իր մէկ ուսելի կէտերուն մէջ բարդութիւն և իր բնոյթովը գնդրուն մէջ բաւական մը կը տարբերի այն մէկուսնուրէն, որոնք ի գործ կը դրուին մեր գպրոցին մէջ։

Այս մտքով ընելու կը հանգամանքը քաջալերուած անունդ յառաջ բերած արդիւնքին, զոր նախկին յայտնած ենք բազմիցս հրապարակաւ և զոր գնահատած են մասնագէտ հասարակութիւնն, և նաև այն յոյսով որ մանկավարժ ուսուցչապետ գնողպատանեաց իրենց հեղինակաւոր պատասխանին մեզ հաղորդ ընելով, պիտի մատուցանեն մեզ գնահատելի ծառայութիւն մը։

Այս մէկուսը բարկացնող տարրերը հետեւեալներն են։

ԴԱՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԴԻՒԹԻՒՆ։ —Այսինքն գասերը վարժանակ կոտորելու ուսուցչին և միակ աշակերտուհիի մը միջեւ, տեսի ունենալու են քանի մը աշակերտներու խըմբաւորմամբ։

Ամէն պիտի ծագին հետեւեալ բարիքները։

AVO

1. Անոնց մէջ պիտի գոյանայ մրցակցութեան զգացում մը որ պիտի աշխատցնէ աւելի մեծ ու տեւական եռանդով, միեւն պահել տալու համար իր դիրքը հանդէպ ուրիշի մը և միւսին՝ աւելի բարձրացնել տալու համար այն դիրքը զոր գրաւած է։ 2. Մասամբ պիտի անհետանայ երկչոտութեան կամ չհամութեան զգացումը որոնցմով կաշկանդուած աշակերտուհիներ ընկերական չրջանակի մէջ նուագելու հրաւէրի մը չեն պատասխաներ։ Աւելին գնով անուաչ ու մեղսպրելի է այս ընթացքը, որուն պատասխանատուութիւնը մեծ մասամբ կը ծանրանայ ուսուցչին վրայ։ 3. Պիտի ստացուին լուին մը-տիկ ընելու, իմացնալու եւ հասկնալու յատկութիւններ, և որոնցմէ զուրկ մնացած ենք մանաւանդ մենք Հայերս. կ'սկսինք խօսիլ երբ կը նուագուի և լսել երբ կը վերջանայ և չենք վարանիր նուագողին մասին կարծիքներ յայտնելու։ Այս պատասխանատուութիւնը պիտի իրականանայ դասի ժամերէն։ Ուսուցիչը պիտի հարցնէ յաճախ ուսնկնդիր աշակերտներուն թէ՝ իմացա՞ն նուագողին նոյն պահուն գործած սխալները։ Եթէ իրենց պատասխանը անդոհացուցիչ ըլլայ, ուսուցիչը պիտի կրկնել տայ նոյն հատուածը, արդարել ուբացատրութիւններ տայ։ Այս գործողութիւնը կրկնուելու մտածումը աշակերտները արթուն պահել պիտի տայ, որպէսզի անոնք չը պարզեն անակնկալի եկած անձկութ. դուարճալի և այլայնելի տեսարանը՝ իրարու երես նայելով ապշած և իրարմէ օդնութիւն փնտռելով։ Ու վերջապէս անոնք պիտի սորվին լուռ մնալ ընել (*) ու վայելել ատոր հաճոյքը և օգուտը։ այն է զարգացնել իրենց ականջը հետզհետէ ու օր մը ճլչա ու

(*) Այս առթիւ յանմնարարելի է որ աշակերտները տան մէջ դաս չսորվին աղմկալից սենեակներու մէջ. Խօսակցութեանց մէջ դաշնակ զարնող մը բնական է թէ փափաքի որ խօսին երբ ինք նուագէ ու շուարի երբ լռութիւն տիրէ։ Նաեւ իր դասը լռութեան մէջ պատրաստած աշակերտը լաւ կ'զգայ որ տան անդամներէն կամ տան ծանօթներէն լուրջ անձեր հրաւիրէ մերթ որոնք գան ու լուին մտիկ ընեն զինքը։

աղէկ իմանալ և հասկնալ, և տիրանալով քննական ոգիի մը լաւագոյն կերպով գտնել իրենք զիրենք և ուրիշները։ 4. Ժամանակի խնայողութիւն տեղի պիտի ունենայ, վասնզի նուազ յառաջացածներր աւելի յառաջացածներուն նուազած բաները մտիկ ընելով կանխաւ երաժշտասէր պիտի մշակուին և ուսուցչին դիտողութեանց և բացատրութեանց կրկնութիւններուվը պիտի ճոխացնեն իրենց ծանօթութեանց պաշարը։

ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՆ ՉԱՐԳԱՑՈՒՄ.—Հոս մնչ, պէտք է խոյս տալ՝ աչակերտին ծանր ու անտանելի յոգնութիւններ պատճառող ուսուցման ըմբռնումէ մը՝ և ընդհակառակը պէտք է տրվեցնել անոր այն կերպով որ, օր մը նուազէ ամենապրժուարին գործերն ալ առանց ընդհարած բլլալու դժնդակ տգնութիւններու տաժանքին։

Դժբախտաբար փրկարար ու բանուոր այս սխտումին կոմմիակից չըլլալով՝ ուսուցիչներէ ոմանք սկսնակ ու անկարող աչակերտներու ձեռքը կուտան դուրս գործցնելիք մեծ երպահաններու, սակայն տրամաբանելով. «եթէ այս տարի դէչ կը նուագեն, խնդիր չէ. պոլ տարի զանոնք լաւ պիտի նուագեն ուրիշ տարի լաւագոյն...» Ու երբ իրենց դիտել տուած թէ բացատրելիներու համար միայն հնարաւոր է լաւացնել ինչ որ դէչ կը հնչեցնէ նուագելու ատեն չըլլանին, արդեօք լաւագոյն չի՞ պիտի ըլլար այդ գործերը վատահիլ իրենց պահապան ժամուն, ա՛յն ատեն այսինքն, երբ, եթէ ոչ կատարեալ, դէթ բաւական յաջողութեամբ նուագելու կիրթ մատներ, ճաշակ և զգացում պիտի կրէին անոնք, կը պատասխանեն ցուցամատ ու դուրս ճօճելով. «ո՛չ, ո՛չ. դժուարին կտորներուն յաղթելու համար աչակերտները կը գինուին աւելի չատ կամքով ու ջանքով և յառաջդիմութիւնը ի հարկէ տեղի կ'ունենայ աւելի չուտով. մեծ վարպետներու գործերով է որ ճաչակը կը դոյանայ, զգացումը կը նրբանայ և հոգին կը բարձրանայ. անհրաժեշտ է որ անոնք տրուին առաջին չրջանէն։»

Հանճարներու ներչնչմանց խոր արտագրութիւններր անկերպարան բաներու վերածող աչակերտէն ապաւել որ տզնուացնէր և բարձրացնէր ճաչակ և զգացում, երբ ան պիտի վրայ տար նաև անոնք զորս ունեցած պիտի ըլլար ի բնէ, չիտակը ազուր տրամաբանութիւն։ Ո՞ւր տեսնուած է որ նոթացին երեխան արպէսզի չուտ մնծնայ, անոր կերակուր տրուի կամ՝ արպէսզի չուտով միտքը զարգանայ դեռատի մտնուկին՝ խնամատարական գաներ ուսանդուին անոր։

Հնարա այս տեսիլ աչակերտին վատնած ջանքերր, ինչ դնդեցիկ արդիւնքներ յատաջ բերելու ատմանուած լինն անոնք, մինչ անոնցմով է որ ան գրչ մը ուելի կը խրի անել գժբախտութեան մէջ։ Ճատ մնդ, բախտաւոր պիտի ըլլար այն աչակերտուհին, որ այս պայմաններուն մէջ կարողնար իր կորովը և ճարատատ հետաքրքրութիւնը, իր ուժերը և կամքը այլապէս օգտագործելու համար։ Բայց գո՞ւ բազմանք է այս. վատնդի անոր անգոյ ձիրքերը գովաբանող ճարպիկ և ճարատատն ուսուցիչը պիտի յայնդի զայն յատեժայնելու իր tabouretին վրայ, արպէսզի... չարուհակէ ան դո՛ւ վատնել ժամանակ, տատպնութիւնն և պրամ։ Իր կացութեան անտեղեակ այս ոգրալի օրիորդը վազն ալ պիտի տեսնուի բնմի մը վրայ, ուրիկ, յատկնատ յոխորտանքով ուսնցած, իր խոտնաձայնութիւններր պիտի հրամցնէ հարեւրաւոր անձերու, որոնց մէջ պիտի գտնուին արուեստագէտ հոգիներ ալ որոնք ջզայնացած ու ւնցուած գութով, գատնութեամբ և լուռ մնզադրանքով, փութով պիտի հետանան սրահէն...։

Նաև յատալի պիտի ըլլայինայն աչակերտուհիներն ալ որոնք նմանօրինակ ատնջանքներու ենթարկուելէ վերջ, իրենց հերոսական կռիւին համար փոխանակ հիացումներու, զայրոյթով արուատնուած վատաննչուհին բառեր, լուտանքներ ու նախատինքներ պիտի խոնարհին իրենց ուսուցչին կողմէ և սարսափի մատնուէին։ Ա՛հ ղե անմիզ ազջիկներ...։

ԱՋ ԵՒ ՁԱՒ ՁԵՈՒԲԵՐԸ ՄԱՐՁԵԼՈՒ ԴՐՈՒԹԻՒՆ.—Դաշնակը իր սկզբնաւորութեան մէջ եթէ կը ներկայացնէ քա-

նի մը դիւրութիւններ ունի նուագարաններու վրայ, քայց ունի իսկապէս դժուարութիւններ. որոնց կարգին իր զոյգ դծաչարքը (portée) անկատ clénերով, որոնք կը հրամայեն երկու ձեռքները՝ կատարել իրենց պահանջները իրարմէ անկախ կերպերու մէջ միաժամանակ։ Ականակ աչակերտը, երբ մանուածոյ փորձ է, այսպիսի դժուարին պայմաններու հանդիպի՝ ի սպառ պնդով իր ամրողջ կամքը և բարեացակամ միջիներ՝ հազիւ հազ պիտի յաջողի հոն գրուած նչանները ըլլոյ գոնէ հանել պահանջելի եզանակը ու չափի կրնայ (եթէ իրեն պատուիրուած ալ ըլլայ) հակիլ ձեռքերուն դիրքին ու մատներուն երեւոյթին վրայ և կամայ ակամայ պիտի օժտէ զանոնք միատեսակ դիրքով ու չարժումներով, պարզելով ոչ միայն անհնազոյ երեւոյթ մը, այլ կոպտելով մատամբ մատներուն նրբերայ և ապրպայ զգայնական և մեխանիական կարելիութիւնները։

Նաև հետեւեալը.

Այջ ձեռքին ձախին վրայ ունեցած գերակչռութեան պատճառով աւելի նախապատուութիւն տուր պիտի ընծայուի ու ձախը՝ պիտի ձնայ երեսի վրայ, որ, արդէն անձամբակ, պիտի մատնուի չորսորդին անկարող վիճակի մը։ Այն ատեն ուչակերտը պիտի կրէ իրարու անհնչակ երկու խարխուլ ձեռքեր, որոնցմով միայն անհամերաչխ, անարուեստ և անհրապոյր musique մը պիտի կրնայ յառաջ գալ։

Այջ և ձախ ձեռքերու զատ զատ մարզանքի պրոթիւնը առաջքը կ'առնէ այս գժտախտութեանց։

Առաջին քանի մը չարաթները հարկ է որ ուչակերտը առանց առանց նօթի երկու ձեռքերը զատ զատ պտծայ վարժութիւններ—որոնք նպատակ պիտի ունենան միայն ձեռքերուն դիրքին ու մատներուն չարժումները ճչտելու և հաստատելու—և նօթերու ընթերցման փորձեր (lecture rythmique)։ Երեք չորս չարաթ վերջը միայն նօթերուն ալ նայելով նուագել պիտի սկսի։ Այս պայմաններուն մէջ աչակերտը պիտի կարողանայ երկու ձեռքերով կատարել անոնցմէ

պահանջուածը մեծ դիւրութեամբ և իր ուշադրութենէն հատնած փորձիկ ժամինով մը՝ արդէն բաւական մը հիմնուած մատնութիւն դիրքը ևլն. չեղծանել։

Ուսուցման առաջին շրջանին (2-3 տարի.) այս սխալէմը հեռ կարծագրութեան կորովի կերպով, յաւաջ պիտի գան փոխանակ 100ին 5 կամ 10ի՝ 50 և 80 համեմատութիւնով յաջողակ աչակերտներ. պիտի նուազին դաշնակէն պատկառ դէպքերը, որոնք այնքան յաճախագէպ են պզտիկներուն մօտ մանաւանդ։ Պէտք է ուսուցիչը զատ զատ երկու ձեռքերը ուղղել, սրբագրել վ՛րջ միայն թոյլ տայ որ դաշնակը բերէ յաջորդ դասին երկու ձեռքերը միացուցած։

Այս սխալէմը օժտելէ վերջ աչակերտը մարզուած երկուաչ ձեռքերով, պիտի չնորհէ նաև հեռեւեալ բարիքները.

1.—Զրկուած ձախ ձեռքին չափական օգնութենէն, աչակերտը պիտի պարտաւորուի հաւասարել տեղական արժէքներ, որոնց մը ուրիշ խոյս տալով դրեթէ ամէն աչակերտ, տարբերը վերջը չի կրնար rythme մը և mesure մը ճշդիւ ներկայացնել։

2.—Ուսուցիչը նուագելով աջ ձեռքին մասը և աչակերտը անոր ընկերանալով ձախ ձեռքին մասով, պիտի սորվի Ա) ընկերակցիլ (accompagnement), որ մեծապէս կարողութիւն մըն է դաշնակահարին մօտ. Բ) արտայայտութիւն (interprétation) որ ամէնէն թանկագին ձիրքն է և առանց որու դաշնակահար մը տարրերութիւն չպիտի ունենար մեքենական նուագարանէ մը։ Արդարև առիպուած ըլլալով վարպետին ընկերանալ այն կերպով որով ան կ՛արտայայտէ կտորը, աչակերտը, յաւապին ձեւով պիտի առաջնորդուի, քան երբ զայն առանձինն բազմաթիւ անգամներ ուսուցչէն լսանայ։ Պիտի թափանցէ անոր ոգիին, և պիտի նուագէ դրեթէ յար և նման անոր։

Այս մէթոտը պիտի փոխակերպէ աչակերտը musical հոգիի մը՝ անտարակոյս, երբ ուսուցիչը անով օժտուած է. երբ ինք ալ կը կրէ անկէ փոքր մասնիկ մը։

ԿԱՐԳԵՐ (CLASSES) ԵՒ ՑՈՒՇԱՏԵՏՐԵՐ. — Այսինքն, ինչպէս պատոյներուն մէջ, որոշելով բարձրաստիճան աշակերտի դիրքն ու տեղիճանը դասակարգերու բաժնել զանոնք։ Թէ աշակերտները եւ թէ ծնողքները այս սկզբունքին գոհ պիտի մնան։ Պիտի գիտնան նախ թէ սահման մը կայ ու դասընթացքը կ'աւարտի եւ յետոյ տարուէ տարի իրենց զանկներուն քրած յառաջդիմութեան մասին պիտի ունենան քիչ մը աւելի պրակտիկական փաստեր։ Ինչպէս խմբովին դասը՝ նմանապէս կարգերու այս սկզբունքը եւ յաջողութիւնը պիտի ոգեւորեն աշակերտները մրցակցութեան ոգիով։ Իւրաքանչիւր աշակերտ ալեզօտ մը կ'ուզենայ ու ուսուցիչը կ'արձանագրէ իր ներկայացուցած դասերուն առթիւ տպաւորութիւններ, քննադատութիւններ, գնահատութիւններ ու նիշեր։ Աշակերտը մեծապէս կը տրտմի երբ անունը իրեն համար պատուաբեր չըլլան, հետեւաբար, իր բոլոր կարելին կ'ընէ անոնց յաջողիլները ձեռք բերելու համար։ Բայց աւտի ծնողք եւ բարեկամներ պիտի կրնան աշակերտին գոհունակութիւն վիճակին մասին գաղափար մը կազմել երբ թղթատեն պայն։

ՕԳՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՀԻՆԵՐՈՒ ԿԱՐԵԼԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ. — Գրեթէ միշտ ակնակները (մանաւանդ պետականները) մասնաւոր խնամքներու կը կարօտին առաջին չրջանին մէջ, որպէսզի իրենց մէջ չհատատուին սխալ հասկցուած բաներ, զոր յաճախ դժուար կ'ըլլայ բառնալը, նոյն իսկ բանի մը օր վերջ։ Այս պատճառով մանաւանդ կերպով ակնակներ խնամելու եւ մարզելու տրուած պէտք է ուսուցանել այնպէս որ հետեւինները անոնց որ այս նպատակին համար ցոյց կուտան յարմարութիւններ։ Ասոնք չաբաթը երկու անգամ այցելելով պիտի առաջնորդեն անոնց քայլերը ու ամիսը անգամ մը պիտի ներկայացնեն վարպետին որ զանոնք ուչի ուշով քննելէ վերջ պիտի տայ, եթէ հարկ է, խորհուրդներ եւ ուղղութիւններ յաջորդ ամսուան համար։ Ամսապրկուն քննութեան ներկայանալու մտածումը տղան կը դնէ հոգե-

քանութեան մը մէջ ուր ան նուագ մանկականն կը դառնայ իր աչխատութեանց պահուն և իր խնամածուն ալ աւելի չատ ուչադիր ու հոգատար վայելելու համար ատոյչին պատճառնակութիւնն ու համաքուծմը։

Ակսպէտով խիստ արդիւնաւոր և յուսալից պիտի բսլորի այն չրջանը ուր ընդհանրապէս դեռատիներու իրենց երաժչտութեան համար, որքան քերականութիւնը թեզուի մը համար։ Անոր ուսուցմամբ պիտի օգնէ վերջնական այն խիտ քօղը, որ աչակերտներուն աչքերէն կը ծածկէ musiqueի ուրիչ առանձնաները սուր մտնելու համար ամենէ օժտուած են աղէկ ձիրքերով։ Théorie de la musiqueը պիտի ցոյց տայ այս ձիրքերով օժտուածներու որուչակի, որոնք կարող պիտի ըլլան թռափանցել, դաչնակին հետ ուրիչ ուղղութիւններու մէջ ալ։ Ան պիտի կրնայ անմիջապէս ցոյց տալ անոնք որ չուտով կարող են սկսիլ harmonieի և compositionի։

ԱՄՍԵՍՑ ՀԱՒԱՔՈՒՄՆԵՐ (REUNION D'ELEVES). ՈՒՆԿՆԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (AUDITION D'ELEVES). ՄՐՑՈՒՅԱՏՈՆ (CONCOURS)(*).

Հաւաքոյներ անպաչտօն ունկնդրութիւններ են որ տեղի կունենան ամիսը մէկ կամ երկու անգամ, ի նկատի առնելով քանի բսլոր աչակերտութեան և ծնողքներու։ Աչակերտներ

(*) Այս արտայայտութիւնները կը կատարուին Եւրոպայի երաժչտական հաստատութեանց մէջ, ոյց անոնց Գօթոյ մէջ հաստատման նախաձեռնութիւնը ունենալը մեզի վիճակած է։

Ե. Ե.

պատրաստ կ'ունենան ընդհանրապէս գոց սորված կտորներ, որպէսզի իրենց մէջէն նուագեն անոնք, որոնց կը վիճակի քաւէն։ Նաև մերթ կը հրաւիրուին՝ ջութակահար մը կամ երգիչ մը որոնց կ'ընկերանան աչակերտները։ Այս հաւաքոյթներուն գլխաւոր նպատակն է պատրաստել աչակերտը պաղարիւնութեան՝ և քաջութեան, անհնդիրներու ներկայութեան նուագելու պահուն։ Récital-ները տարին մէկ կամ երկու անգամ կազմակերպուած հրապարակային ա. հանդիսաւոր ունկնդրութիւններ են, ուր մասնաւորապար կը նուագեն ամէնէն հասուն աչակերտները իւ ներկայութեան հրաւիրեալներու հոծ բազմութեան։ Ատոնց օգտակարութիւնը անժխտելի է անոր համար որ, անոնցմով ինքզինք աւելի աւելի պիտի ստանան և ինչ խթանուած այդպիսի օրուան մը մտածումով— ան հարկ է բարձր պահել իրենց արժանապատուութիւնը և հանդիսին դնահատում վայելել— ուսուցիչ և աչակերտ տարուան ընթացքին բան մը աւելի պիտի դնեն իրենց ջանքերուն և նուիրումին մէջ։

Այլ սակայն մեր կարծիքով աչակերտական հանդիսաւոր և հրապարակային արտայայտութեանց ամէնէն արդիւնաշատը և նպատակայարմարը Concoursներն են, զոր մրցասոյն անուանեցինք։ Աբդարև տօնի օր մըն է այդ օրը ուր քաղցր յուզումով մը կը պարուրուին, մնծով պարիկով բոլոր աչակերտներու և անոնց ծնողքներուն հոգիները։ Վասնզի, concoursի ձեւով կատարուած այս ունկնդրութիւնները չունին ահարկու այն հանգամանքը զոր կ'ունենան մրցումները, երբ պաշտօնական Jury մը, իր ներկայութեամբ կը ջլատէ նախ անոնց նուագելու համարձակութիւնը և յետոյ իրեն արձակած յաճախ անարդար դատաստանով՝ անոնց եռանդը։ Ատոր տեղի կունենան ուրիշ juryի մը առջև որ կը բաղկանայ հասարակութենէն և ուսուցիչէն։ Հասարակութիւնը ուր չին պակսիր ոչխմիտ և հակզոյզ անձեր, իր դնահատութեան չափանիշը տեղն ի տեղին ցոյց կու տայ իր ծափերուն nuanceներովը, point d'orgueերովը կամ point d'arrêtներովը, իսկ

ուսուցիչը՝ իր տեղեկագրով, (compte rendu) որուն կ'ապահովեն աշակերտները մեծ հետաքրքրութեամբ եւ որ պիտի դրուած ըլլայ tactով եւ իոհականութեամբ կարգացուելու համար մօտակայ séanceի մը մէջ:

Մրցումները տարակոյս չկայ թէ կանուխէն պիտի օժանդեն աշակերտները հատարակութեան առջեւ համարձակութեամբ դուգադիպելու յատկութիւնով. բայց իրենց չատ մասնաւոր ծառայութիւնը պիտի ունենալ հետեւեալ իրողութեան մէջ:

Ուսուցիչը պիտի ճանչցուի բուն իսկ իր արժէքին մէջ: Աշրաւել ստիպուելով բեմ հանել ամբողջ թիւը իր աշակերտութեան, ուր չատ յատկացածներու հետ պիտի երեւան նաեւ անոնք որ 3, 2, 1 տարուածներ են, եւ ուրիշներ տակաւին որոնք 8, 5, 3 ամսուանները են, ուսուցիչը ստիպուի պիտի գտնէ ցոյց տալու իր արուեստին որոշ հիմերը եւ հասկցնելու թէ իրաւունք ունի՞ եղեր թէ ոչ այն պատիւին, զոր իրեն կը նուիրեն հատարակութիւնն ու մամուլը recitalներու մէջ աշակերտներէ ոմանց տարած յաղթանակներուն առիթով, քանի որ առնոյ երբեմն ամբողջութիւնը կը պարտի իր գիտցածը ուրիշի մը որ իր ուսուցչին էր եղած երկար տարիներ եւ որ գեռ նոր, տարի մը կամ քանի մը ամիս առաջ ձգած էր... քմայքով մը հաստատաբար:

Ուսուցիչ մը, որ արժանի է այս անունին, իր բոլոր աշակերտները բեմ հանելու արիութիւնը պիտ'ունենայ:

Ներա Ա. Ա.. ԱԱՐԹԼԵԱՆ

AVO

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՁԵՌԱՐՈՒԵՍՏ

ԱՆՏԵՍՈՒԱԾ ՏԱՂԱՆԴ ՄԸ

Ձեռարուեստ, որուն այնքան դարկ տուած են եւ-րոպական ազգերը, իր նախնական չրջաններուը կ'ապրի Արեւելքի մէջ։ Այս իրողութեան առջեւ որքա՜ն պատասխանիչ է հանդիպիլ Հայու մը, (Ռուբէն Մելքոնեան) որ իր ընակարանին անկիւնը, լոկ մինչեւ, երիտասարդ համբերութեան մը չնորհիւ կը վերածէ անակնկալ յաջողութեան մը։

Մեզի համար յայտնութիւն մ'ենթադրեցինք իր գործը, պարզ պիտի փորձենք ծանօթացնել ազգակից-ներուն ընթերցողներուն։

Նախ քանի մը պիտի իր կեանքին։

Ռ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

Ռ. Մելքոնեան ծնած է Բեյրութ, 8651ին։ Երկար տարիներ պարապած է ոսկեր-չութեամբ։ Իր հայրը, հօրեղբայրը եւ ազգականներէն չատեր ալ նոյն ասպարէզին նուիրուած են։ Ընդհանուր պատերազ-մը տակաւին չտեսած, գործերու ծախողութեան պատճառով, կը ձգէ ոսկերչութիւնը տարի մը պարապ կը մնայ։ Սա-կայն ազգասէր անհրաժեշտ մտահոգութիւնը չդիմանալով, այդ միջոցին գաղափարը կ'ունենայ չանկարծ ձեռական աչ-խատութիւններու նախրելու ընդհանուր. տեսակ մը հաճելի տիպի, իր ձանձրոյթը փարատելու համար։ Ծաղոտութիւնը

կոգայ աստիճանաբար և ինքնաբերաբար, առանց որոշ, մանաւանդ ծրագիր մը հետապնդած ըլլալու։ Իր ընդունակութեան և արհեստին բերումով կը յաջողի բնականը յիշեցնող և երբեմն գերազանցող նրբութիւններով, փոքրիկ առարկաներ, գործիքներ և չէնքի զանազան մասեր չինել։ Յետոյ կոգան իր փոքրիկ մարդերը, այուտարակները, մրգկիթները, մինարէներն ու դղեակները։ Այս ամէնուն համար դլխաւոր նախանշիւթ կ'ունենայ յատկապէս պատրաստուած, ընկուզենիէ կամուղ վայտ։ Տետակ մը խոնր՝ որ իր ձեռքին մէջ ձեւ ու մարմին կ'առնայ։

Անիկա իր յղացումներուն կեանք տալէ առաջ, իր յատկանիշերն ու տիպարները մօսէն գնահատ և անունց բոլոր մանրամասնութիւններու ուսումնասիրած է։ Յետոյ սեղանին առջև աշխատելու ատեն, անոնցմէ իւրաքանչիւրին (մանաւանդ չէնքերուն) նկարը ունեցած է իր դէմը, իբր նախատիպ (modèle), իրականին պատրանքը կարենալ տալու համար։ Իր յիշողութեան ալ նպաստով յաջողած է անթերի կատարումներ ընել, ներկայացնելով ամենայատուկ երանգներն ու նրբութիւնները և այսպէս հետզհետէ արուեստին Գոլիաի հարազատ մանրանկարը կերտել, ճարտարապետական ոճերու և տարրերուն նախանձախնդիր։ (Վարպետ կահագործներ, որ տարիներ ունեցած են այցելելու, զարմանք և հիացում յայտնած են թէ՝ ինչպէ՞ս կարելի եղած է վայտի վրայ այսքան նրբին մանրամասնութիւններ։)

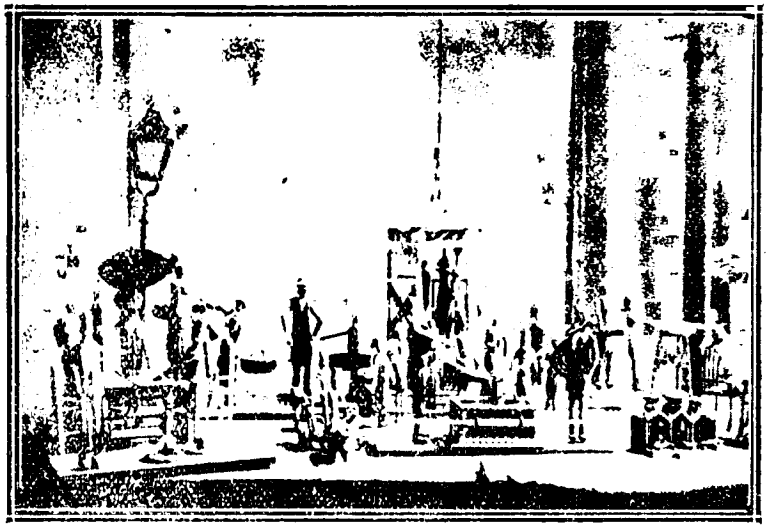
Ի. Մելքոնեանի գործին մէջ կան մէկէ աւելի դիտարուեստական տարրեր։ Ոսկերչութիւնը արհեստներու կատարելագոյններէն մէկն է. ատոր միացած է նաև նկարչութիւնը. գոյներու ինքնատպութիւնն ու ներդաշնակութիւնը անոր գլխաւոր առաքինութիւնները կը կազմեն։ Յետոյ կայ ճարտարապետութիւն և անոր հիմնական յատկութիւններէն մէկը՝ գծագրութիւն։ Ժանեակի մը նրբութեամբ յաջողած է ան չէնքերուն պրատանդները չինել և

այնպիսի ճարտար ապուշումներ լինել, որոնք հիացումի արժանի են։

Վերջապէս, խղճամիտ և մանրակրկիտ աշխատութեան մը արդիւնքը կարելի է համարել անոր գործը իր ամբողջութեան մէջ։

* * *

Այս ընդհանուր յատկութիւններէն յետոյ մտանանք իր աշխատութեան դիմաստոր բաժանումներուն։

Հրոսէք խումբ մը եւ մանուկներ

Ա. ՄԱՐԻՆԵՐԸ.— *Առանք իր ձեռագործութեան կարեւոր մէկ մասը կը կազմեն և առհասարակ կը պատկանին հասմնաս, խոնարհ դասակարգերուն։ Այսպէս, բացի գիմուորական նուագախումբէն և հրոսէք խումբէն, մնացածները փողոցի չքնաղ մանրանկարներ են կամ արհեստաւորներ, որոնց գործերը յատկանշող բոլոր տուեալներով։ Պէտք է*

թանկ որ յիշողութիւն և երեւակայութիւն մեծ դեր ունեցած են այս աշխատութեան մէջ։ Արմենեան, անոնք իրենց վրայ կը կրեն քաղաքակիրթ կամ կէս վայրենի հետեւութեան պրոշմ, ինչ որ ատելի հետաքրքրական կը դարձնէ զանոնք։ Իր մարդերը 15—20 անդիմադիմի հասակ ունին, անոնց մարմինին բոլոր մասերը իրարմէն համեմատութիւնը կը պահեն և չատախ չատ արտայայտիչ են։ Աչքերէն իւրաքանչիւրը ջրհան զորութիւնով, եւեցած իր պարտականութեան պատրաստ։

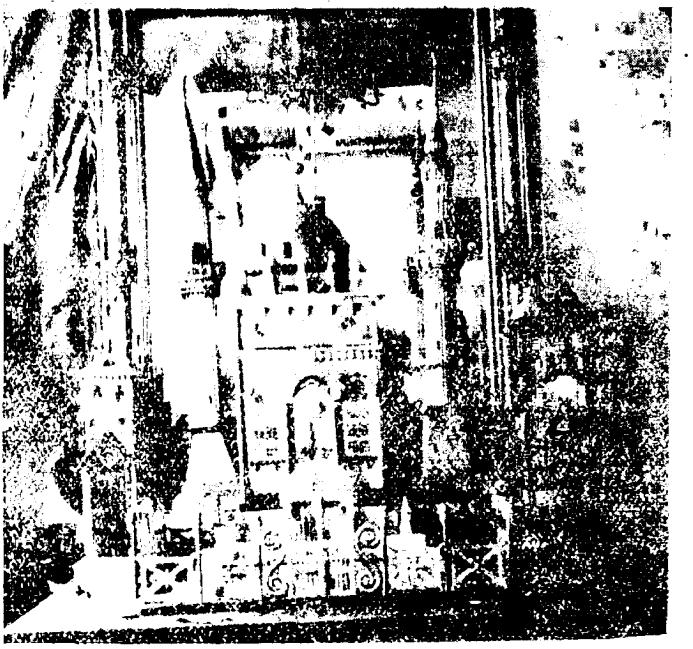

Վեզուվեանի կառուցքը եւ շրջակայ վանատուները

Զիմնաստական ճարտարութեամբ ատելի արժէքաւոր աշխատութիւն մըն է. նատագրանները իրենց գիմնաստական տարազը ունին և իւրաքանչիւրը իր երաժշտական գործիքը ունի ճիշտ իրարմէն նման։ Ջութակը կամ տաւիղը կերտելու համար, անիկա աչքի առջեւ ունեցած է իրարմէն տաւիղը և ջութակը. անոնց փայտէն, անոնց լարէն և այլ

քաղաքացիք տարբերէն յօրինած է իրենները, այնքան նըրատանութեամբ։

Արհեստաւոր բլլալով երկու կոչկակարներ կան, որոնք նստած կ՚աշխատին, իրենց աշխատութեան ազդանին առջեւ, ուր կը նչմարուին փորրիկ պատկիներ, կոշիկներ և այլն։

Մպկիթ մը վիճաբէնեով

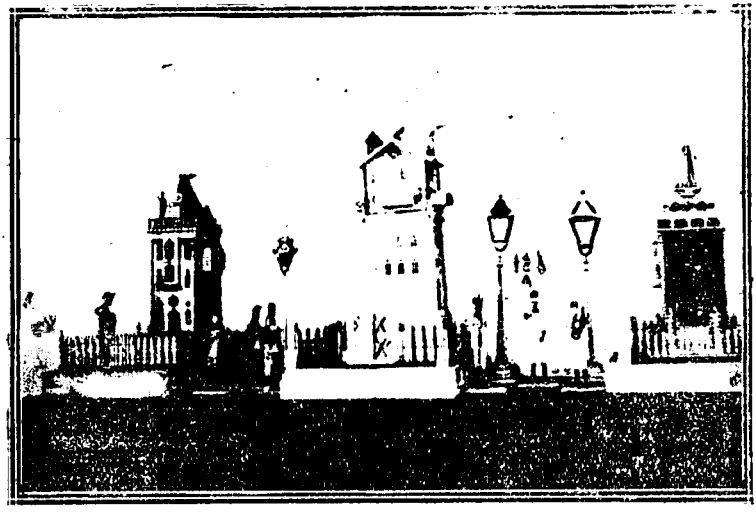
հնամին վերաբերեալ ուրիչ գործիքներ։ Իսկ մանրավաճառները մէկէ աւելի են. այսոքով կան են անուշավաճառը, մածուն ծախողը, հաւկթավաճառը, լիպէպիճին, պղտավաճառը և ուրիչներ, իրենց ծախելիք նխութեամբ և ամենք ալ իրենց յաճախորդին հետ, որ գրամը կ՚երկարէ։ Ուշագրաւ է անոնց տարազին նախնականութիւնը։

Մարդկանց մէջ, այրերէն զատ, տակաւին կիներ ալ կան։ Զինական հովանոցներ բացած կը չրջապային անոնք հաճոյքի պարտէզի մը մէջ, որուն մասին քիչ յետոյ պիտի խօսինք։

Բ. ՇԻՆԱՐԱՐՔ (Մզկիթ, աչտարակ, պինակ, կամարջ, պարտէզ ևն.). — Զանոնք կատարեալ տանն, վերջին տասիանն ուշագիր եղած է չեզոքի իրականութենէն. նոս միայն ուխատութեան մատնած է քարտկիր մասին պատրաստութիւնը, որ նոյնքան չալոզ կարելի է նկատել։ Մզկիթներուն ներքնամասը և ծովեզերեայ պարանոցներուն դէպի քարաի երկարող ասպետականներն իրականին չար և նման են։ Մզկիթներուն մաս կազմող մինարէներուն բարձրութիւնը կը հասնի 50—70 սանթիմէթրի, համապատասխան խարխափով և չրջապատով։ Ոչ նուազ բարձրութիւն ունի Դարաթիոյ Եաճկրը Գուլեսին, որ անոր ուարտատած գործերէն մէկը կը համարուի։ Մզկիթներուն թիւն է հինգ. տանց մէջ են Գէյլեռպէյի մզկիթը, իր մինարէով, Սուլթան Ահմեդի միճարէն տանձին և ուրիշներ։ Ծաղոտպոյն գործերէն է նոյնպէս Գրզ Գուլեսին իր չարակից մանարով։ Ասիարի ծովեզերեայ պետականը քով մեծ հատ են։ Ատանց մէջ կը գտնուի բանտատեղի Թեվֆիք Ֆիրեքի բնակարանը, Հիսարի բարձունքին վրայ, որ նախկին ծանօթ «արծուի բոյն» անուանուած։ Շէնքերուն ամէն մէկ մասը կատարեալ վարպետութեամբ չինուած է։ Կղմինտրները եղէգի վրայէ պատրաստուած են, գոյնին բնականութիւնը ցոյց տալու համար։ Յիչատակութեան արժանի են նոյնպէս ջրհոր մը, հին պրութեամբ, պահակատոյնի փայտչութեան անկիւնը, յատկապէս ձագերուն գործը հատատուած և մէկէ աւելի վանդակներ քանդուած։

Քեադրեճաճէի փայտէ կամարջը, որ կէս մէթրէն աւելի երկարութիւն ունի և 10—15 սանթիմէթր լայնք, բաւական չալոզ աչխատութիւն մըն է։ Անոր վրայէն երկու կառքեր կ'անցնէին, որոնք հին ժամանակներուն կը տանէին մեզ իրենց կազմութեան նախնականութեամբ։

Հանգրվանը պարտեզը ամբողջական գործ մը կարելի է համարել։ Մուտքի մեծ դրան երկու կողմերէն փայտէ վանդակոտ մը, կը չրջապատէ պարտէզին քառակուսի գետինը։ Այնտեղ կան զանազան տեսակ նստարաններ, ախոռներ և մարզիկ։ Կեդրոնը չինուած է չատրուան մը, որուն չուրջը ուրուներով պսակուած կիներ հանդիստ կ՚ընեն։ Քանի

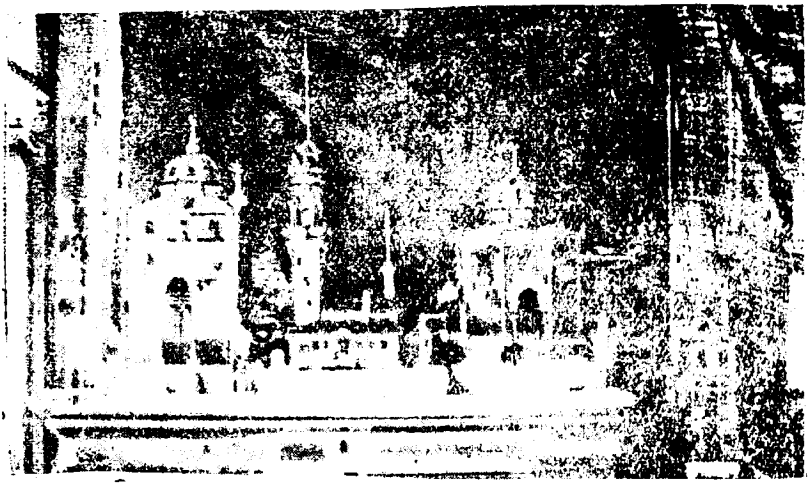
Ռոսթոֆ եզերքեան պուլվարին մէկ բանիին

մը հոգի կրնայ չրջապատին իրենց հոմանոցներով բացած։ Ոմանք նստած կը խաղան և ուրիշներ կիկլակին վրայ իրենց չրջելներուն, կ՚երգեցին։ Ամենը սովորական պիտոյտ տանին, անկարելի է չնկատելու իրական կեանքը, որ կարծես վայրկեանի մը համար կեցած է մեր դիմաց։

*
* *

Ռ. Մելբռնեան իր այս յաջողութիւնը կը պարտի չուրջ 12 տարուան յոյնական աչխատութեան մը։ Հանրային ուշադրութեան արժանանալու ոչ մեկ փառասիրական ձգտ-

տուժ յառաջած է իրեն, մինչեւ հիմա։ Ամառաքիւ բարեկամներէ զատ ոչ ոք հետաքրքրուած է իրմով։ Բառակառոցած է անոնց գնահատումով։ Քանի մը անգամ ընդունած է նախագիհութեան այցելութիւներ. անոնք փափաքած են քիչ մը աշխատութենէն մաս մը (աշատարակներ) գնել, սակայն ինք չէ հաւանած, դժբախտ ամրապնդութիւնը չհանգարեցնելու նպատակով։

Տրզ Տուէլեի

Մեր բանաստեղծի մասին բազմաթիւ աշխատութիւններ ցոյց պիտի տան մեր առեղծած մնալը։ Անոնց յաջորդ հանգն կ'առնէ ամէն գոյնառիւծ հասկնալու կէտը յատկացնել հանրային հաստատութեան մը, որպէսզի քանի մը ընդարձակ սրահներ արտադրութեան իրեն, ձրիաբար։ Կը յուսայ որ իր այս համեստ առաջարկը ընդունելութիւն կը գտնէ պետական կամ ազգային չրջանակներու մէջ։

Կ'արժէ որ այս առաղնդատար Հայր բարեպաշտական ուխտագնացութիւնը վայելէ և վարձատրուի իր թանկագին բայց անտեսուած աշխատութեան համար։

Թ. ԱՂԱՍԻՄԱՆ

Ակադեմական Ընտանիքի Հոգեբանները

Ինչպէս քաղաքակրթական ամէն ստեղծագործութիւն, այնպէս ալ նկարչական արուեստին նորութիւնները սկիզբէն ի վեր համամարեւեր են աչխարհագրական սրոչ սահմաններու մէջ և մասչնի դարձեր՝ կարդ մը կեդրոններ բնակող զարգացած փոքրամասնութեան մը։ Ներկայիս այդ կեդրոնները կարելի է գտնել Եւրոպայի քանի մը երկիրներուն և դլխաւորապէս Փարիզայի մէջ, որուն մեծերուն չակերտ փարիզը ինքնին արդէն իր մէջ կեդրոնացուցած է նկարչական հաճախարձային չարժման էական մասը ու կերպով մը անոր դլխաւոր առանցքը դարձած։ Արդարև ոչ մէկ վայր չէ գտներ համախմբուած այնքան բազմաթիւ դեղարուեստից վարժարաններ, աչխատանոցներ, պարբերական և անվերջ իրարու յաջորդող նկարահանդէսներ, ուր ամենազգի արուեստագէտներ կուգան Բարիզեան քննադատութեան բովէն անցընել ու նորիրագործել իրենց արուեստը։ Ոչ մէկ տեղ չկան այնքան այլազանօրէն ճոխ հնարաւորութիւններ ուր իսաւցած հին դարերու ուսանդութիւնները ծնունդ ու անունդ տան նոր արուեստին։

Աչխարհի միւս բազմաթիւ յետամնաց բնակչութեանց պէս Հայութիւնն ալ զուրկ է քաղաքակրթական այս դեղակերտող լծակներէն, ուստի յաւակնութիւն պիտի ըլլար մեր կողմէ կարծել որ՝ յետագայ քանի մը էջ խորհրդածութիւններով և նոյնքան ցանցառ լուսատիպ սեւ վերարտադրութիւններով հայ ընթերցողը պիտի կրնայ ճիչտ գաղափար կազմել նկարչութեան ժամանակակից չարժման վրայ։

Կերպարնկալ (plastique) միւս արուեստներու նման նկարչութիւնն ալ ճանչցուելու համար, հարկ է, մասւոր մասնա-

գիտական պաշարի հետ, առիթը ունենալ ծանէն, չօչափելու գործը և տեսնելու զայն իր իսկական երանգներուն և աչ-

Դիմանկար Ռ. ԵՒԵՐԱՆՑԱՆԻ (Շ. ԱԴԱՄԵԱՆԻ)

ֆաանլայկերային մէջ։ Մակայն ապահով որ հետզհետէ մեր երկրի բարգաւաճումով և հաղորդակցութեանց արագ միջոց-ներու ստեղծումով հայ ժողովուրդն ալ կարենայ ուղղակի հաղորդուիլ հին և նոր արուեստի գանձերուն, ապարդիւն չէ ու նոյն իսկ անհրաժեշտ ալ է որ այժմէն գէթ տարաւոր

գաղափար մը կազմենք արուեստագիտական չարժման նման քաղաքակրթական առանձնակարգ ազդակի մասին, քան թէ անգիտանանք զայն բոլորովին։

Նկատի առնելով փարիզը՝ իբր սրտի նկարչութեան ամենաճոխ ու կենսունակ կեդրոն՝ ընթերցողները կարծեն թերեւս որ այսուհ՝ եթէ ոչ բոլոր արուեստագէտները, գէթ մեծամասնութիւնը նոր ուղղութեանց մշակներ են ու այս մեծ ոստանին բնակիչները անխուսափ կը հետեւին ու կը դնահատեն նոր չարժումը։ Հակառակ զարգացողական միջոցներու և դեղեցկագիտական իրերու այգրան անապատ ճոխութեանց, արուեստի վերանորոգման գործին լծուողները փոքր փազանգ մը կը կազմեն ու նոյնքան սահմանափակ է ինքը այն արուեստասէր հասարակութեան, որ իրապես լրջութիւնով կը հետեւի գեղագիտական յառաջդիմութեան աւէն մէկ քայլափոխին և գիտէ քաջալերել զայն իր ակընկալութեան մէջ խակ։ Արուեստագէտներու մեծագոյն մասը այսօր դեռ կը յեղյեղէ ու կը յաւերժացնէ հինը, արդէն ճանչցուածն ու դնահատուածը առուեստի անցեալ ուղղութիւններուն, քան մը որ նոր ճիգի, հետախուզութեան համար յանախ հարկ եղած ապարդիւն ժամանակատարութեան պէտք չունի, և որ աւելին է՝ ընտանի է և դիւրամատչելի հասարակութեան հոծ մեծամասնութեան ծոյլ ճաշակին։ Անցիապաշտներու (passéiste) հակայ բանակն է որուն դէմ կը մարտնչին արդիականները։

Հին ու նորի այս պայքարին մէջ, ի հարկէ, նախնի չըքնաներէն ուսանող մնացած գլուխ-գործոցներու գնահատումը կամ անոնց գեղագիտական ուրոյն արժէքը կասկածի տակ ձգելու հարց չկայ բնաւ։ Նորերն ալ կը գնահատեն ու կը հիանան դիտելով հին արուեստի հրաշակերտները, բայց կը խորհին որ՝ մարդկային մտքի ստեղծագործութիւնները՝ իբրեւ տարերային թէ հաւաքական ուժ՝ կ'ընթանան որպէս ապրող չնչաւոր գոյացութիւններ՝ այսինքն ուս վերջինները նման ծնունդ կ'առնեն, կը զարգանան, կը ծաւալին,

և հուսկ ուրեմն կը դադրին ապրելէ, երթալ թաղուելու համար հնութեան չնամաքաներ։ Բոլոր հին դարերուն՝ Եգիպտական, Յունա-Հռոմէական, Ասորա-Բաբելական, Պարսկական, Բիւզանդական, Միջնադարեան թէ վերածնունդի շրջանի արուեստները, չմոռնալով նաեւ մեր հին ոսկեդարեան լեզուն ու դրականութիւնը, միջնադարեան մանրանկարչութիւնն ու եկեղեցական ճարտարապետութիւնը, իբրեւ քանչիւր որոշ միջավայրի ու մտայնութեան ծնունդ, որոշ ժամանակով ապրեր զարդացեր ու փակեր են այլեւս իրենց կենսունակութեան շրջանը։ Չմոռնանք վերատին ոգեկոչել ու ապրեցնելու փորձեր ընել այլեւս ապարդիւն աշխատանք է։ Այդ հին արուեստները նշխարները ժամանակագրական դասաւորութեամբ մը ցուցադրելով թանգարաններու մէջ կրնան իրենց յաւատիւռ նչանակները, մեզ ծանօթացնելու համար անցեալ քաղաքակրթութիւններու գծած ճամբան, իսկ արուեստագիտական տեսակէտով՝ ծառայելու համար իրը փորձառութեան դպրոց եւ մինչեւ մէկ տատիճան ներշնչման աղբիւր։

Ամէն ոք կ'ընդունի թէ յառաջդիմութիւնը իրարմէ անկախ, յեղակարծ եւ ընդհատին ոստումներով չէ որ կ'ընթանայ եւ թէ ամէն նոր չարժման արմատը անցեալի պարարտ հողէն կ'սկսի. բայց ջանի որ դարերու յաջորդականութեան մէջ մարդիկ եւ իրենց մտայնութիւնները կը փոխուին, շատ բնական է որ ամէն մէկ պատմական շրջան ունենայ իր հոգին արտայայտող ուրոյն արուեստ։

Ներկայիս մոլորոց հոգեբանութիւնը, ըմբռնումներն ու ապրելակերպը կարելի չէ ըսել թէ նոյնն են ինչ որ էին մեր նախնեաց քով, ապա ուրեմն մեր արուեստն ալ տարբեր պէտք է ըլլայ հիներէն։

Արուեստի նոր հոսանքները հիներէն բնորոշող տարբերութիւնները երկու ուղղութեամբ կարելի է ուսումնասիրել. նախ՝ գեղագիտական ըմբռնումի կամ վարդապետական (doctrines esthétiques) եւ երկրորդ՝ արհեստագիտական (technique) կամ աշխատելակերպի։ Առաջինները աւելի կնոյա-

կան նշանակութիւն ունին, որովհետեւ փոխոխականութեան գլխաւոր գետինը իրենք է որ կը ներկայացնեն, մինչ երկրորդ-ները կը պահեն իրենց կիրարկելիութիւնը, անգամ մը որ ստեղծուին և կը փոխանցուին հիներէն նորերուն իբր ուսուց-ցում, արուեստին նիւթական դժուարութիւնները հարթելու համար։

Արուեստի արդի ուղղութիւններու բարւոք ճանչնալուն համար անհրաժեշտ է յետսահայեցոց ընդհանուր ակնարկով մը ճանչնալ հին նկարչական արուեստին գծած ճամբան ու ժառանգ գաղափար մը կազմել անոր նկարագրի փոփոխու-թիւններուն վրայ։

Նկարչութեան արուեստին պատմական արմատները կ'եր-կարաձգուին մինչեւ քրիստոնէական սկիզբի դարերու բիւզան-դական չքնաղները։ Իրաւ է որ անկէ առաջ ևս, հին Յունա-Հռոմէական քաղաքակրթութեանց մէջ, կիրարկուեր է որ-մնկարը (fresque) ու խճանկարը (mosaïque) և հասած որոշ կատարելութեան, բայց անոնց ուսանդութիւնը խափանուած ըլլալով, չատ վերջերը՝ նկարչական արուեստի յետագայ հասուն չրջաններուն միայն երեւան կը բերուի։

Քրիստոնէական կրօնի սկզբնաւորութեան տարիներուն, տիեզերքի մասին մտրդոց ունեցած հասկացողութիւնը են-թակայական միաթիք հոգեբանութեամբ մը պարուրուած էր։ Ծոգորուած հանդերձանք կեանքի գաղափարով, մարդիկ չէին հետապնդեր արտաքին աշխարհի գիղեցկագիտական արժէք-ները։ Այդ դարերու նկարիչները՝ խստակրօն վանականներ, առանձնացած իրենց վանաստանի սահմանափակ միջավայրին մէջ, կը ըուսականանային պատկերազրել Քրիստոսի դէմքը իբր մարդեղեալ Աստուածութիւն։ Աւելի վերջերը Յարութիւնը իր մարդկերպ անձնաւորութիւններով ապա Աստուածածինն ու հրեշտակները, առաքեալներն ու սուրբերը տեղ գտան դատաստանական միօրինակ արուեստին մէջ։

Այս սրբազնակ նկարները կը նկարագրեն իրենց աղա-գրեալ խորհրդանիշեր ազօթասացին աչքերուն մէջը սեւեռե-

յու համար։ Անոնց մէջ անձերու մարմինը գրեթէ անբեւեւ-
ցած պատճառներու միօրինակ ծալքերուն տակ, միայն
իրենց դէմքերն ու յօնքերը ցոյց կուտային. նայուածքները
սեւեռուն և զուրկ բնական արտայայտութենէ, հագուստնե-
րուն ծալքերը պայմանագրական, կեցուածքներն անճկուն, հե-
ռանկարի օրէնքներու (perspective) կատարեալ բացակայու-
թիւն. ահա՛ այդ դարերու նկարչութեան կլխաւոր յատկանի-
շները։ Այս պարզ արուեստին իրականացման միջոցներն էին
ոսկեզօծ ֆոնը և մանաւանդ խճանկարը, որոնք իրր ուխտաւորա-
կերպ չուտ ձեւնուտ էին նկարչելու այդ դարերուն գծերը
ու գոյներու ժուժկալ համադրութիւնները պատկերացնելու
համար։

Բիւզանդական նկարչութիւնը միջոց մը (Լ. դար) պատկերամատուցութեան հալածանքներուն տակ վերջ իր միօրինակ դոյութիւնը կը չարունակէ երկար տարիներ, մինչեւ հանդիսաւոր վերածննդեան կենսունակ շրջանը (ԺԴ. դար)։

Այս հանգրուանին, չնորհիւ հեթանոսական արուեստ-
ներու տրապարակումին և ուսումնասիրութեան, բիւզանդա-
կան նկարչութեան Քրիստոսագծութիւնը, Սրբագծութիւնը
(hagiographie) և Հրեշտակագծութիւնը (angélographie) նոր,
աւելի չնչուած մարդակերպութիւն (anthropomorphisme) մը
կը զգենուն։ Նկարչութեան իսկական հիմնադիրներ, անդու-
զական վարպետներու գործերուն մէջ՝ (Ճիոթթօ, Զիմապուէ,
Ֆրա Անճէլիքօ և այլն), որոց դէմքերը կը դադնան աւելի արտա-
յայտիչ և խօսուն, կեցուածքն ու չարժուձեւերը աւելի ան-
կաշկանդ, հագուստները աւելի բնական վէմէտութիւնով
երեւան կուգան։ Արուեստագէտները հետզհետէ կը համար-
ձակին, Աստուածաշնչական նիւթերու հետ ներկայացնել սրբոց
կեանքը և մինչեւ իսկ հեթանոսական այլաբանութիւններ,
որոնց մէջ մարդկային մարմինին ուսումնասիրութիւնը կը հաս-
նի հին Յունական արուեստի կատարելութեան (Պոթիչէլլի,
Մանթէնեա)։ Միեւնոյն ատեն գծաւոր հեռանկարի[1] սկըզ-
բունքները երեւան կուգան։

---

(1) Հեռապատկերը երկու տեսակ է. Ա. — Գծային հեռապատկեր (perspective linéaire): Առարկաները քանի հեռանան այնքան փոքր

Նոյնպէս այս չրջանին է որ, Ժե· դարուն սկիզբներ, Ֆլաւան վերածնունդի վարպետներէն Վան Էյք հղեայրներու ձեռքով կը հնարուի իւղաներկը որ արհեստագիտական մեծ դիւրութիւններ ընծայելով կատարեալ յեղաշրջում յառաջ բերաւ նկարագրուեստի մէջ։

Վերածնունդի երկրորդ և փառայիղ չրջանին (ԺԶ. դար) Բերուճինօ, Լեոնարդ, Տա Վինչի, Միքել Անճէլօ, Թիցիանօ, Վէրօնէզ եւն. վարպետներու երկերով նկարչութիւնը կը հասնի դասական կատարելութեան, թէ ձեւերու ուսումնասիրութեան և թէ գոյներու ճոխացման կրկնակ տեսակէտներով։

Նկատելի է սր՝ նախորդ դարու միսթիք, պարզ իրապաշտութեան (réalisme) կը յաջորդէ գաղափարապաշտութիւն սր՝ նոյնպէս միսթիք մթնոլորտի մէջ։ Նկարներու բնականութիւնը կազմող օրթազան դէմքերը կ'արտացոլան հոգեկան վերացումի դիրքնական արտայայտութիւններ, որոնց բարձրութեան չափի կարողանայ բնաւ հասնիլ յետագայ չրջաններու սրրտզան նկարչութիւնը։

Նկարչական իւրաքանչիւր դպրոց այսպէս ունի սկզբնական

կերեւին իրենց շրջագծին մէջ եւ եթէ անոնք չարունակեն մեզմէ խուսափիլ, կ'երթան հորիզոնին վրայ կը վերածուին կէտի մը որ կրնայ նոյն իսկ անտեսանելի դառնալ։ Այս պատճառով երկու զուգահեռական գծեր որոնք առարկայ մը կ'եզերաւորեն (օր. ճամբու մը երկու կողմերը), երթալով կը թուին իրարու մօտենալ եւ հեռուն հորիզոնին վրայ անոր մը կը միանան իրարու (point de fuite=խուսափման կէտ)։

Բ.— Օդային հեռապատկեր (pers, aérienne)։ Առարկաները քանի հեռանան իրենց գոյնի եւ լոյսի սաստկութիւնը կը կորսնցնեն ու հորիզոնին մօտ չորշ մշուշոտութեան մը մէջ կը թաղուին։ Պատճառը օդի եւ իր պարունակած ջրաշոգիին ներկայութիւնն է որ տեսակ մը կիսաթափանց մշուշի դեր կը կատարէ։ Արդ այդ ջրաշոգիին աւելի կամ նուազ առատութիւնը եւ իրերու աւելի կամ նուազ հեռաւորութիւնը կը թանձրացնեն կամ կ'անօսրացնեն առարկաներուն փայլը ակարացնող մշուշի խաւը եւ այս օրէնքներու համաձայն, որոնք ծանօթ չէին հինեերուն։

իրապաշտ և յետոյ՝ աստիճանական յեղուզրկմամբ՝ դպրոցապաշտ շրջաններու։ Այդ Բանական չեթեուրումները նկարչութեան հոսանքներու ուսումնասիրութեան մէջ մեզ չատ հետաքրքիր պիտի ուսնէին ու հարկ պիտի ըլլար ատոնք հատորներու։ Մենք չարունակելով խօսիլ միայն նկարչական չարժման ընդհանուր նկարագրին վրայ դիտել կուտանք որ, յետագայ դասական շրջաններուն Դաղտափարի ստեղծագործման մխիթարական աստիճանաբար իջնելով նկարչութիւնը կը դործէ զուտ մարդկայնական դեմքի վրայ։ Ներհրդեհ Անհատականութեան պաշտամունքին կը յաջորդէ Մարդուն փառաբանութիւնը։ Ուրիշ խօսքով, նկարչութիւնը ի սպաս կը դրուի յաւերժացնելու մարդկային աչխարհիկ ապրումի դրուագները։ Արուեստագէտներէ ոմանք կը յուցադրեն ամէնէն սէրի անոր դիւցազնական հոդիի սլացումները կամ ռազմական քնադդի պոռթկումները, ինչպէս՝ 17րդ. դարու վարպետներէն Ռիւբէնս, Վան Տիք, Բուսէն, Լը Պրէօն, Վէլասքէզ և այլն. մինչդեռ ուրիշներ կը նախընտրեն արտայայտել անոր խաղաղ կեանքի պատկերները, ինչպէս յաջորդ ժէ. դարու դլխաւոր դէմքերէն՝ Վաթօ, Պուչէ, Կռէօզ և այլն։

Պահ մը, հնագիտական պեղումներու[1] և համայնագիտարաններու (encyclopédie) հրատարակութենէն ընորհիւ հին հելլանուսական քաղաքակրթութեանց ծանօթացումը մատնաւոր սէր մը կը վերարծարծէ դէպի այդ հին չրջանները և նկարիչներէ ոմանք՝ ինչպէս Տավիտ և իր դպրոցը ժէ. դարէն ժԹ. դար անցման պահուն, երկատանեակ մը տարիներու տեւողութեան բռնադրօսիկ չարժում մը ուաջ կը բերէն Ցունա-Հռոմէական հին ոճը վերակենդանացնելու համար։ Կեղծ Դասական չարժում՝ որ անդի առաւ չուտով դեղագիտական նոր հոսանքի մը՝ վիպապաես դպրոցին, որուն դլխաւոր ուաջնորդները հանդիսացան ժէռիքօ և մանաւանդ Էօժ. Տըլաքրուա (1798-1863)։ Այս դպրոցի հետևորդները իրենց

(1) Գլխաւորաբար Բոմբէի պեղումները 1755ին ձեռք առնուած։

նկարչական ներշնչումը կ'երթան օթևանել այնտեղահոգիակ վէպերու և գրական դործերու մէջ, բայց իրենց տիպարներն ու հերոսները չեն մոռնար ուսումնասիրել բնական օբինակներու վրայէն, իրենց նիւթը ճշմարտանման դարձնելու մտմտջով։ Այս դպրոցին յատկանիշներէն մէկն ալ կ'ըլլայ նկարչութեան մէջ վերջին մտցնել ճոխերանգութիւն(coloriste), բան մը որ կը պակսէր նախորդ դպրոցի մտրմարեայ սահն մինոլորտին։

Ասկէ յետոյ նկարչական չարժումը կը թողու վիպասյարհր ու կ'ընդդրկէ բնաշխարհը, հիմը դնելով արդի իրապաշտութեան, դլխաւորաբար Կիւսթաւ Քուրպէի (1819-1877) խիզախ գործունէութեան չնորհիւ։

Մարդկային կեանքը պատկերացնելու պահուն նկարիչները չէին կրնար չարունակ անդիտանալ անոր գործունէութեան յաճախակի թատերաբեմ ծառայող բնութեան տեսարանները և չուսումնասիրել զայն իր յարակից կենդանի էակ անշունչ, իրերուն հետ։ Մեռեալ բնութեան (nature-morte) նկարչօրէն ներկայացումը հին հռոմանտացի վարպետներու ժամանակներէն ի վեր արուեստի ուրոյն ճիւղ մը նկատուած է ու իբր այդ մշակուած՝ մտնաղիտօրէն, իւրաքանչիւր դպրոցի մէջ։ Ասկէ զատ իր յառաջդիմական զարգացումը միեւնոյն նկարագիրը կը կրէ և զուգահետաբար կ'ընթանայ բնաճկարի (paysage) զարգացման հետ, ուստի մենք պիտի ծանրանանք այժմ այս վերջնոյն վրայ, մանաւանդ որ ան կը կազմէ նոր ժամանակներու նկարչութեան դլխաւոր և յատկանշական գործելաւայրը։

Վերածնունդի վարպետներու դործերուն մէջ բնանկարը հազիւ թէ իր յայտ կուգար պարզուկ ակար թոթովանքներով. յետագայ դարերուն անոր վրձը երթալով կը չեչտուի, նկարներուն մէջ լայնածաւալ տեղ կը բռնէ և հուսկ ուրեմն կը գատուի և իբր առանձին նկարանիւթ կը մշակուի ինքն իր համար։ Սկիզբները իւրաքանչիւր արուեստագէտ ենթականյօրէն կը գիտէ զայն եւ իր մտքի ու յիշողութեան պրիսմակէն սուզելով կը հագցնէ անոր ժամանակու-

թիւն։ Այսպէս ոմանք հնրոսական կամ դիւցազնական միջավայր մը կը դարձնեն զայն, ինչպէս Ֆրանսայի մէջ Նիքոլա Բուալէն, Բլօա Լօպէն (1600-1682)։ իսկ ուրիշներ՝ ինչպէս, Վաթօ, Պուչէ, Ֆռագոնառ, անոր կուտան հովուերգական կամ քնարերգական իմաստ մը։

Բնանկարչութեան իսկական ծագումը և իրր առանձին սեռ մշակումը կը պարտինք Ֆլոմանն (Բօլ Պռիլ, 1556-1627) և մանաւանդ Հոլանտական դպրոցին (ժէ. դար)։

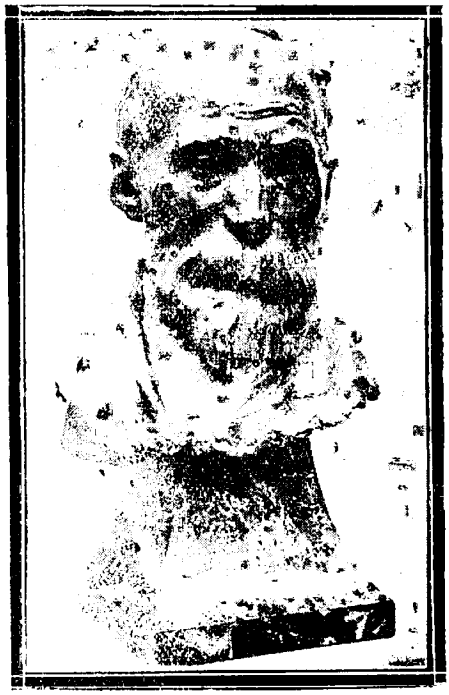
Այս վերջին դպրոցէն յիշենք Վան-Կոյէն (1596-1656), Վան-ուէր-Նէլ (1603-77) Փագօպ Ռիզդաէլ (1630 1682), Վան տէ-Վէլտէ (ծովանկարիչ 1610-633), Պաքիւզէն (1631 1708 նկարիչ փոթորկայոյզ ծովի), Հօպպէմա (1638-1709), եւայլն որոնք մեծագործակ համբաւ չունեցան սակայն հոլանտական նկարչութեան։ Ասոնցմէ ոմանք, մասնաւորաբար ծովի սիրահար, հիմը դրին նոր սեռի մը, ծովանկարչութեան, ու զայն բանաստեղծական կատարելութեան մը հասցուցին։

Այս հին բնանկարիչները առանձնացած իրենց աշխատանոցին մէջ և յիշողութեան ու երեւակայութեան ուժով գինուած է որ կ'արտադրէին իրենց գործերը, այսինքն եզրակայօրէն կը ներկայացնէին բնութիւնը։

Բնութեան տեսարաններու առարկայօրէն ուսումնասիրութիւնը և վերարտադրութիւնը տեսնելու համար պէտք է դանք մինչև 1830, բնանկարիչներու դպրոցը, Ֆրանսայի մէջ, որուն գլխաւոր հիմնադիր կը ներկայանան Բօռօ, (1796-1865) Թէօտոր Ռուսօ (1812-68) և Տիւբռէ (811-889)։

Այս չրջանէն սկսեալ բնանկարիչները այլեւս կ'իյնան ուղղակի բնութեան ծոցը, դէմ յանդիմման անոր, արտադրելու համար իրենց արուեստը, որ՝ նախ քնարերգական (Բօռօ, Տօպինեի, Ռուսօ) և ապա իրապաշտ (Գուռպէ, Միլեէ) չրջանները անցնելէ վերջ կը դառնայ գլխաւոր կալուածը Տպաւորապաշտ (*) (Impressioniste) դպրոցին, որուն Գլօտ Մօնէ, Բի-

(*) Այս դպրոցի անունէն պէտք չէ հետեւցնել որ՝ անոր պատկանող արուեստագէտները միայն տպաւորութիւններ կը պատկերեն եւ

Օգիւստաւի կիսանդրին (ԲՕԼ ՕՕԼԷՆԻ)

ատուռ, Երնուատ, Սիզլէ, Սէզան, Լէն. կը հանդիսանան ակզբնատկան ոահվիրանները։

Տպաւորապաշտ դպրոցը որ ուժգին քանկէս դարու կեանք լուսորած է ներկայիս, կը թուի դեռ պահած իւլալ իր կենսունակութիւնը և երեւան բերել նորանոր գեղագիտական նորութիւններ։ Ամենայն դէպս անտարակոյսօրէն նկարիչներու ընտուար տոկոսը։ Տպաւորապաշտ դպրոցէն ի որ նոյնպէս կը սերին կամ անմիջապէս անոր կը յաջորդեն արուեստի նորագոյն ուղղութիւններուն։ Այս վերջիններուն անցնելէ առաջ նախ ծանրանանք քանի մը իր մասին։

ուսան այդպէս կը կոչուին Տպաւորութիւն թարգմանել կամ ներկայացնելը առ Տասարակ կը պատշաճի նկարչական բոլոր դպրոցներուն։ Տպաւորապաշտ յորջորջումը պատահական բան մը եղած է եւ ուժգին պատմական նշանակութիւն ունի. ահա՛ թէ ինչպէս։ դպրոցի վերոյիշեալ հիմնադիրներու առաջին ցուցադրութեան մէջ՝ որ տեղի ունեցաւ Փարիզ 1874ին, ի միջի այլոց կ՝ներեւար Մոնէի մէկ նկարը մայրամուտը ներկայացնող, որ նկարացուցակին մէջ կ՝ներեւար տպաւորութիւն (Impression) տիտղոսին տակ։ այդ ժամանակուան փարիզեան ծաղրաթերթերէն Շարիվարի պատրուակ բռնելով այս յորջորջումը, ծաղրաբանեց նոր դպրոցին հիմնադիրները, անոնց տալով Տպաւորապաշտ (Impressioniste) մակդիրը, որ այնուհետեւ նուիրագործուեցաւ։

Նկարչութեան հին դպրոցները մինչև Իօժէն Տրլագրուա և նոյն իսկ այս վերջինը՝ հակառակ գոյներու տարբաղադրութեան մասին իր ըրած խիստ չտնկման հետազօտութիւններուն՝ կը գործածէին խճողուած երանգապնակ մը, ուր հողային մուխի նկարկեր մեծ տեղ մը կը բռնէին։ Ասոնցմէ կուպրը (bitume) (*) չատ վնասակար էր նկարներու ապագային, այսինքն պահպանութեան համար։ Տպաւորապաշտները այդ վնասաբեր մրոտ նկարկերը իսպառ վտարեցին իրենց երանգապնակէն, երանգներու ցանկը պարզուելով տակաւ մօտեցաւ արեւու տարբաղադրեալ ճառագայթին եօթը գլխաւոր գոյներուն։ Անոնք գոյներու այս բարենորոգման յանդեցան անոնք որ՝ կը հետապնդէին մանաւանդ իրականացնել տեսարաններու բացօդեայ պայծառութիւնը և լոյսի միջնորդական թրթռումները. բան մը զոր ձեռք բերելու համար գաղափարը ունեցան երանգներու երկրորդական բաղադրութիւնները՝ վոխանակ երանգապնակին վրայ խառնուրդներ ընելով ձեռք բերելու՝ իրականացնել ուղղակի կատին վրայ վրձինի հպանյումներով պարզ գոյները համադրելով(**) հոն։

Ներկերը անջատօրէն համադրելով աչխատելու այս դրութեան բաժանականութիւն (divisionisme) անունը տուին,

---

(*) Այս ներկին ընտիր տեսակը Մեռեալ ծովի ափերէն կուգար Bitume de Judée) եւ թափանցիկ տաք խորութիւններ կուտար նկարներու ստուերոտ մուխ մասերուն համար, բայց բաղադատմամբ միւս ներկերուն շատ ուշ կը չորնար եւ քանի մը տարիէն եւ յաճախ աւելի կանուխ, ճեղքուածներ առաջ կը բերէր նկարուած մոկերեսին վրայ, մինչեւոյն ատեն կորսնցնելով իր սկզբնական թափանցիկ յատկութիւնները։

(**) Օրինակ՝ կարմիրը եւ կապոյտը համադրել մանիշակագոյն երանգ յառաջ բերելու, դեղինը եւ կապոյտը համադրել կանաչ ստանալու համար, եւն։ Մինչդեռ հինները սոյն խառնուրդները նախապէս երանգապնակին վրայ կատարելով պատճառ կ'ըլլային որ՝ նկարելէ վերջ հետզհետէ երանգները իրենց սկզբնական փայլը կորսնցնեն ներկերու իրարու վրայ կատարած քիմիական տարբաղադրիչ ներգործութեան հետեւանքով։

որուն գործնականապէս առաջին կիրարկողը կը նկատուի Մէկանթինի իտալացի նկարիչը (1858-1899)։

Յետոյ բաժանականութեան չատ մը տարբեր եղանակներ երեւան եկան։ Ոմանք պարզ գոյներու իայտարդէտ բիծերը

Սերկէսը (ԺՕՐԺ ՍԷՕՒԱՅԻ)

ցանկացին կտաւին երեսը, առանց որոչ ուղղութիւն տալու, ինչպէս Ժ. Սէօռա (1859 1891), Բիսարօ, (1831-1903)· ուրիշներ տափակ վրձինով անթիւ քառակուսի կէտեր կը տեղաւորուն յաջորդաբար կտաւին վրայ, ինչպէս Սինեաք։ Ոմանք բիծերու տեղ նկարուելիք մասերը կը ծածկեն գծիկներով, շարուած ուղղաձիգ կամ հորիզոնական ուղղութեամբ· իսկ

մեծամասնութիւնը տեղւոյն և նկարուելիք առարկային բնոյթին համեմատ փոխնիփոխ թծիկներ, դիծեր կամ վրձինի յայն հարուածներ կը տեղաւորեն իրենց բազձացած նկարչական արդիւնքին հասնելու համար։ Բծաւոր աշխատելակերպի կողմնակիցներուն կուտան նոյնպէս կէօկիտապաcs (pointilliste) անունը։

Շնորհիւ լոյսի տարրալուծման գիտական ճանաչումին և հետեւաբար ներկերու գիտակցօրէն կիրառումին, տպաւորապաշտ գործողը իրականացուց խրթնուն լոյսի ամէն խաղերը՝ իր վաղանցուկ երեւոյթներուն մէջ. այսպէս օրինակ, ծառերու մէջէն մաղուած արեւին ճառագայթներուն անկումը հողի երեսին կամ չարժուն իրերու եւ անձերու վրայ. ցոլացման հազարումէկ ծիածանները ջուրերու վէմվէտուն մակերեսին կամ առուտուն ցօղով օծուն առաւօտ բացատաններուն վրայ. աչնան տերեւաթափը արեւոտ ակեզօծումներով ևլն. ևլն։

Լոյսի ստատիկ արտայայտութիւնը հետապնդող այս փընտրուտքներու ատեն ձեռք բերուեցան թանկագին սկզբունքներ. ինչպէս, հակադրութիւն (contraste), տարրալուծութիւն և վերլուծողութիւն, պարզորոշութիւն երկրորդական կողմնակի տպաւորութեանց ևլն. զորս ոչ միայն տպաւորապաշտ արուեստագէտները, այլ նաև պահպանողականներէ չատեր օրդեգրեցին ու կը կիրարկեն ցարդ իրենց նկարչութեան մէջ։

Գործելակերպի կատարեալ ազատութեան հետ տպաւորապաշտ չարժումը ընդլայնեց նաև նկարչական ներշնչման հորիզոնը որ այլեւս կ'ընդգրկէ համայն բնական աշխարհը, մէջը առնելով նոյն իսկ իր ցարդ նկարչօրէն անկարեւոր նկատուած տգեղ և աննշան մասերը։ Արդարեւ հինները նիւթի ընտրութեան մէջ որոշ վերապահումներ ունէին և կը վերցնէին միայն բնութեան հնքեաթմունակ (anecdotique) ու նկարչագեղ (pittoresque) կողմերը։

Տպաւորապաշտ դպրոցը սակայն, ներկայիս, նիհէ ոչ իր ներքեւեան դէպ հասունութեան տարիները կ'ապրի այլեւս,

կամ գէթ իբր այդ ըլլալ կը կարծուի նորագոյն ուղղութեան հետեւակներուն կողմէ, որոնք լքելով արուեստի սոյն քովը ակսած են նոր արուեստ որոնել։ Արուեստի այս նոր հետաքննողները մէկէ աւելի ուղղութիւններով կ'ընթանան, Նոր-տպաւորապաշտ, խորանարդապաշտ (cubiste), Ապագայապաշտ (futuriste) եւն., անուններով ծանօթ։

Նոր-տպաւորապաշտ (Néo-imprenionisme) հոսանքին հետեւորդները ամէնէն աւելի կը հետապնդեն չնչաւոր թէ անշունչ բնութեան նկարագրի մտերիմ իսկութիւնները, անոնց հոգին. եթէ կարելի է այս բացատրութիւնը գործածել։ Այս նպատակին հասնելու համար կը կիրարկեն արհեստագիտական պարզագոյն միջոցները, ձեւի և գոյնի չեչտուած հակադրութիւնները, կողմնակի արգելիչ մասերու չնջումին և նկարագրի յատկանշական կողմերու չափազանցութիւնն։

Անոնց համար տեղ կամ դէղեցիկ գոյացութիւն չկայ բնութեան մէջ. սովորաբար ամէնէն տեղ նկատուած էակները կամ բնութեան երեւոյթները կը կեղրոնացնեն իրենց վրայ մեր հոգին ցնցող նկարագրի սաստկութիւններ և ատով իսկ նկարուելով ի յայտ բերուելու արժանի կը դառնան։

Նոր-տպաւորապաշտութիւնը կեցուածք մը հինին շարունակութիւնը կը կազմէ և գլխաւորաբար կը տարբերի անկէ այն բանով որ՝ փոխանակ լոյսի թրթռացումները և գունադիզումներու մակերեսային ճոխութիւնները հետապնդելու, կ'աշխատի իրերու հոգեբանութեանը թափանցել, անոնց անտեսանելի իսկութիւնը չօշափելի ձեւերով զգացնել։

Իրերու և չնչաւորէներու այս հոգեկանացումը (spiritualisation) բոլորովին նոր գիւտ չէ։ Հիներուն մէջ՝ Ռեմպրանտ (1607-1669), սպանիական դպրոցի վարպետներէն ումանք՝ Կռէքօ (1548-1625), Կոյա (1746-1828), աւելի մեզ ժամ Բիւվիս տը Շաւան (1824-1898), Կիւսթաւ-Մօռօ (1826-898) և ուրիշներ, իւրաքանչիւրը իր դասական գաղափարապաշտ կամ իրապաշտ արուեստին ընդ մէջէն զգացնել կու տան այդ միտքը։ Իսկ նորերը դէպի խորհրդաւորը կը

մտաննան բնաոպաչտ ոգիով, անսեթևեթ արուեստով, չնչտուած հակադրութիւններու կիրարկութեամբ։ Նոր-տպաւորապաչտներէն յիշենք Բօլ Սէզան (1839-1906) անհաւատարակչիռ բայց հանճարեղ նկարիչը՝ որուն արուեստը կը ներկայանայ նոյնպէս իբր մեկնակէտ խորանարդապաչտ ուղ-

Ինքնանկար Բօլ Սէզանի

ղութեան, Բօլ Կոկէն (1848-1903), Օտիլօն-Ռրտօն (1840-1916), իբրպանչիւրը բնորոչելով այս դպրոցին պլխաւոր երկրորդական ուղղութիւնները, որոնց կը հետեւին ներկայիս անհատականութեան որոչ չնչաւորութիւներով՝ Տը Վլամէնկ, Հ. Մաթիս, Վան-Տօնկէն) ևլն., ևլ.։

AVO

Խորացարդապաշտ դպրոցը որ երեւան եկաւ 1910ին Փարիզի մէջ, կը ժխտէ նկարչական նախորդ դպրոցներուն ամբարած բոլոր արուեստի վարդապետութիւնները ու իրականացման օրէնքները, ինչպէս՝ հնաոճկարը, մարմնագիտութիւնը (anatomie) գոյներու դասական ըմբռնելի ներդաշնակութիւնները, ևն.։ Ի փոխարէն կը ջանայ տիեզերքի և իրերու խորհրդաւորութիւնները ներկայացնել նկարչական պարզ ձեւերու և դոյնի կիրառութեամբ։ Այս բանին համար, անոնք իրերու մակոդմանի և մակերեսային երեւոյթները տալով չեն գոհանար, այլ կը ներկայացնեն անոնց ամէն ուղղութեամբ՝ աջէն, ձախէն կամ կռնակէն դիտուած տեսքը միանդամայն և միեւնոյն նկարին վրայ։ Ասկէն կայ. անոնք կ'երթան փնտռել նոյն իսկ իրերու ներքին կազմը, անոնց խորքը կամ խորանարդը (cube ածկէ cubiste= խորանարդապաշտ տիտղոսը՝ զոր կուտան իրենց), ուր ներձուլներ կը կատարեն, ինչպէս վիրաբոյժ մը կ'ընէ դիազնութեան պահուն, մեռեալին ներքին գործարանները կտրատելով ու պրպտումներ ընելով։

Սակայն անձանօթը խուզող այս մոլեգին յոյստումներուն արդիւնքը յաճախ ուրիշ բան չըլլար եթէ ոչ գոյներով և գծերով սահմանաւորուած երկրաչափական երեւոյթներու բնդելուզուած յափրիրինթոս մը, որուն հեղինակները իրենք իսկ կ'անճարկին ընթնեցնելի իմաստ մը տալ, և հուսկ ուրեմն կ'ապաստանին սոփեստական բացատրութիւններու եաին՝ զոր օրինակ, կ'ըսեն իրենց գործը դուռ անհատական ներքին ընթռնումի արդիւնք է և թէ իրենք չեն փնտռար որ անպատճառ իրենց արուեստը ուրիշներուն հասկնալի դառնայ։

Հակառակ այս ըմբռնումներով իրական արուեստ արտադրելու անկարելիութեան, ապրող նկարիչներու բաւական ստուար խումբ մը դեռ կառչած կը մնայ այս դպրոցին որ կամայական ստորաբաժանումներ ևս կը հաչուէ իր մէջ. ինչպէս, զտապաշտ (puriste), միաժամեան (simultaniste) ևն.։

Խորանարդապաշտ նկարիչներէն յիշենք Մէցկնժէ, Ալպէր

Կլէզ, Բէռ Քոօք, Օզանֆան, Արչիրէնքօ (արձանագործ) եւն.։

Ապագայապաշտ դպրոցը նոյն ժամանակագրական չրջանին սկսած է (1910ին) Իտալիոյ մէջ, գլխաւորաբար Մարինէթթիի գրական քարոզութեանց իբր հետեւանք։

Ապագայապաշտները կծու քննադատական ոգի ցոյց կուտան դէպի անցեալը, որուն ուժանդակ իւեններէն ի սպառ կ'ուզեն հրաժարիլ և կը յայտարարեն որ՝ Ա. պէտք է արուեստի ստեղծագործութեան մէջ անգոյանել բոլոր նմանողական ձեւերը և չսահմանափակել անհատական ինքնագիտ ձեւերը. Բ. ներքաշուելու «ներդաշնակութիւն», «ընտիր ճաշակ» կոչուած հին պարտադրութիւններու սերտողութենէն. և հետեւաբար Գ. անօգուտ և վնասակար նկատել արուեստի քննադատներուն դերը։ Վ. պէտք է վառարկել բոլոր յայտնի և արուեստի հինցած նպատակները և արտայայտել միայն պոլպատի, հպարտութեան, չդադրկութեան, եւ արագութեան մեր ժամանակակից կեանքը։ Մերթ ընդ մերթ պէտք է տիեզերական չարժականութիւնը նկարչօրէն արտայայտել և սոր համար պէտք չէ կանգ առնել մարմիններու սահմանակից կոյուն ձեւերուն վրայ, զորս չարժումը և լոյսը ամէն րոպէ կը խորտակեն։ Ի մի բան անոնք կը յաւակնին ներկայացնել բնական նիւթերուն այն վիճակը որ անյեսելին չի պատկանիր և որ այլեւս ներկայն ապագայ կը դիմէ չարժմամբ։ Այս պատճառով ալ ատացած են իրենք ապագայապաշտ տիտղոսը։

Ապագայապաշտ ըմբռնումի նմոյշ մը տուած ըլլալու համար յիշենք վազող մարդու մը օրինակը, զոր ներկայացնելու համար այս դպրոցին պատկանող արուեստագէտ մը պիտի նկարէր ոտքերու և թեւերու չարժական չարժաձեւները, միեւնոյն պատկերին վրայ համադրուած կամ ընդհատուած։

Այս դպրոցին հիմնադիրներէն յիշենք՝ Պալլա, Ռոքչիոնի, Էվբռինի, Իտալացիները. իսկ ներկայիս՝ Տէբէռօ, Բռամբօլինի, զանոնք առնելով մուտ ֆրանսացի եւ օտար ցեղերու պատկանող ուրիշ կարգ մը անուններ։

Ապագայապաշտ դպրոցը, հակառակ ինքզինքին տուած

անկախ, վեհերոտ կեցուածքին՝ իտրանարդապաշտ դպրոցին և նոյն իսկ աւելի պահպանողական ուղղութիւններուն հետ որոշ առընչութիւններ ունի և միտ կ'առնէ մեկուն երկրաչափական պարզաբանեալ, կարաւանն ձեւերը, իսկ միւսներուն ճոխ-բանդ երանգապնակը։

Թէ այս և իմ միւս դպրոցին մօտեցող ապագայապաշտներ կան։ Կան նոյնպէս չափաւոր իտրանարդապաշտներ մօտեցող նոր-տպաւորապաշտներուն ու այս վերջիններէն դասակարգ մը՝ մօտեցող տպաւորապաշտութեան։ Ու այսպէս չորսնակաբար նորագոյնէն դէպի հինը երթալով՝ յայտնի կան չղթայաւորում մը՝ կը գտնենք մէկ դպրոցէն միւսը տառնորդող։

Այսաեղ, մեր նպատակէն դուրս է, նկարչական նոր հոսանքներու քննադատականը ընել. ըսենք միայն թէ՝ ինչպէս ամէն նոր վարդապետութիւն՝ ասոնք ալ ակներեւ սոփեստութիւններու կողքին հրապարակ կը բերեն նոր ճշմարտութիւններ, որոնցմէ ժամանակակից արուեստը օգտուելու է։

Դպրոցներու պատմական վերոյիշեալ տողանցումէն կարելի է հետեւցնել որ՝ նկարչութիւնը իր հին չրջաններուն կը ձգնէր Ձեւ տալ Գաղափարին, որ նախ միտքի աշխարհը կը քեւեծէր ու ապա կ'իջնէր մարդկային միջավայրը, իսկ ժամանակակից չրջանին ան կ'աշխատի Ձեւէն արտաբերել ու կերտել Գաղափարը։

Հին արուեստը զգայնական էր (sentimental) յետոյ պարձաւ մետոդական (vusiel, քնապաշտ և տպաւորապաշտ ուղղութիւններ), իսկ այժմ կը ձգտի ըլլալ իմացական կամ ուղեղային։ Այսոր համար ալ նորագոյն հոսանքներու հետեւողները ուղեղապաես (cérébriste) ընդհանուր անունով եւս կը մկրտուին։

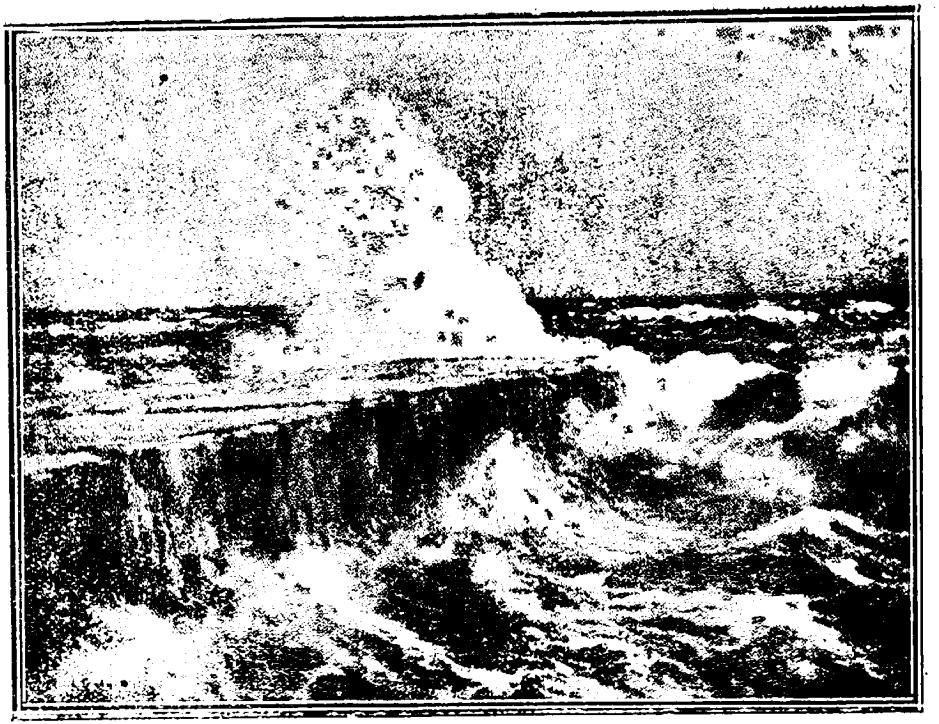
Ընկերաբանական տեսակէտէն եթէ վերցնենք, արուեստը անցած է հետեւելով չրջաններէն. սկիզբի դարերուն՝ (ն.էն ԺՉ. դար) կղերի սուրականութիւն ու միտքի գերիշխանութեան

ազգակ բլլալէ յետոյ, դասական չրջաններուն առաջնորդուելէ ազնուականութեան կալուածը (ժԶ.էն մինչ. դար) ու ծառայած՝ իբր իմացական գործիք աչխարհականն տիրապետութեան։ Իսկ ներկայիս ժողովրդապետական չրջանէ մը անցնելէ վերջ ան կը ձգտի դառնալ աչխատաւորական, ծառայելով հետզհետէ գործաւոր և գիւղացի դասակարգին չահերուն, որով կը դուցադրէ անոնց առօրեայ տուայտանքներուն, ոգորումներուն ու յոյսերուն կարկառուն պատկերացումները։

Դիտելի է նաեւ որ ինչպէս միւս արուեստները, նկարչութիւնն ալ հրմտալով կը կորսնցնէ ազգայնական չերտաւորումները ու կը դառնայ միջազգայնական, որովհետեւ այսօր, չնորհիւ հաղորդակցութեան արագ միջոցներու, գեղագիտական ոևէ նորութիւն իսկոյն համաչխարհային արձագանգ կ'ստանայ ու կը ներգործէ իւրաքանչիւր արուեստի կեդրոնի վրայի մաս առ մաս փոխարինելով ու տկարացնելով տեղական աւանդապահութիւնը։ Այժմու պայմաններով դժուար թէ այլեւս նկարչական ինքնուրոյն ազգային դպրոցներ ծնունդ առնեն, ինչպէս անդր կ'ուշնենար հին դարերուն՝ ուր ժողովուրդ մը երկար ժամանակով կ'ամրոխուէր իր սահմաններուն մէջ ինքնայատուկ կեանք մը ապրելու, հոգեբանութիւն մը ստեղծելու և հետեւաբար սեփական ուրոյն արուեստ արտադրելու։ Այսօրուան ազդեցութիւնները, այդ վաղեմի չրջաններուն, ժամանակ կ'ունենային մարսուելով իւրացուելու կամ պատուաստուելու տեղական մայր արուեստին։

Աւելցնենք որ ներկայիս, նախնական կամ քաղաքակիրթ, հեռաւոր հորիզոններէ քերուած արուեստները, ինչպէս են Մայրագոյն Արեւելքի, Ովկիանիոյ և մանաւանդ Ափրիկեան սեւամարմիններու արուեստները, կը հրամցուին իրր դեղագիտական նորութիւններ ու արագօրէն կը պատուաստուին եւրոպական արուեստին վրայ. բան մը՝ որ նոյնպէս մինչեւ մէկ ատենէն կը քնորոչէ արդի գեղարուեստական չարժումը։

*
* *

Ծովանկար (Ա. ՇԱՓԱՆԵՒԱՆԻ)

AVO

Այժմ երկու խօսք եւս դաստիարակու համար, եթէ կա-
րելի է, մեր հայ արուեստագէտներու հոյլը, որ կը դործէ
Եւրոպայի եւ գլխաւորաբար Փարիզի մէջ։

Ըսենք անմիջապէս որ նորելուկ, արտակարգին ուղղու-
թիւններու լծուած արուեստագէտ չունինք բնաւ։ Նիւթական
նպաստաւոր պայմաններէ զուրկ հայ արուեստագէտը ամէն
նկատումէ առաջ ստիպուած է իր արուեստին արտադրու-
թիւնը արժևցնել որպէսզի կարենայ ապրիլ. հետեւաբար չատ
քննականօրէն ան կը հետեւի արդէն գնահատուած արուես-
տի անցեալապաշտ ուղղութիւններուն։ Անոնով թուենք ու
դասաւորենք անոնցմէ գլխաւորները։

Զ. Զաքարեան (*ախճանած*) գնահատուած իսկական
տաղանդով մը կը հետեւէր մեռեալ-բնութեան հռչակաւոր
հին վարպետ Շառտէնի (1699—1779) առանց ունենալու սա-
կայն այս վեցնոյն երանգի ու խորքի (fond) պայծառու-
թիւնները։

Ց. Փուտման *իր արեւելեան տիպարներ ներկայացնող*
նկարներուն մէջ ի յայտ կու գայ իսոր դիտողութիւնով օժ-
ուած և անհատականութեան ուժգն դիմանկարիչ մը։ Փու-
ժանի արուեստը թէեւ դաստիան, բայց, աչխատելակերպի ու
ճոխերանգութեան որոչ կողմերով, չատ հեռու չէ տպաւորա-
պաչտ դպրոցէն։

Փան Գրիգորեան (*դիմանկարի ու պատմական նկարիչ*),
Լ. Քիւրճեան (*ախճանած*), Տիգրան Եսայեան (*ախճանած*),
Նշանեան, Շնորհ Երեցեան, Հր. Ալեքսան, Պագալեան, Տի-
րանեան, *իւրաքանչիւրը որոչ տաղանդի տէր, կը պատկանին*
դասական դպրոցին. նոյն բանը կարելի է ըսել նաեւ երիտա-
սարդ նկարիչներ Մ. Խաչատուրեանի, Ն. Գասպարեանի և
ուրիշներու մասին։

Թէեւ Հայաստանը ծովային երկիր չէ բայց Յովհ. Այ-
վազովսկիի հռչակին հմայքը նկարչական այդ սեռին առաջ-
նորդած է մէկէ աւելի հայ հարուստագէտներ. *ինչպէս՝* Ար-
սեն Շապանեան (*ծովը լուանի լոյսով*) և Վարդան Մախոխեան

AVO

(Ծովը իր զանազան վիճակներուն ու պահերուն մէջ) որոնք հետաքրքրութիւն կամ մօտէն կերպով մը աշակերտները կը նկատուին Այվազովսկիին, բայց փոխանակ այս վերջինին նման վիպական բնորոշումով մօտենալու ծովուն, բնապաշտ ձգտումի ցոյց կուտան և իրենց արտահայտով կը տարբերին դասականն և ապաւորապաշտ դպրոցներուն միջեւ։

Փիւդի անկիւն (Ն. ՇԻՇՄԱՆԵԱՆԻ)

Լեհաստանցի Շաճին և Տիգր. Բօյաս փորագրչական ճիւղին մէջ նոյնպէս տաղանդաւոր արուեստագէտներ են, մէկեալ տակաւին աւելի չեչտուած անհատականութեան տէր իր բաստէլ (pastel) ուսումնասիրութիւններով կը թուի նոր ուղի մը որոնել։

Տիկ. Բաբայեան Քառպօնիէ մեզ կը մօտեցնէ տպաւորապաշտներուն կալուածը ու նոյն իսկ նրբութեան մուտք կը գոր-

ծէ հան իր լօժէն Բաուիէռի աւանդութիւնովը անած՝ մեռեալ-բնութիւն ներկայացնող և կամ ընտանեկան յարկի մաերմիկ տեսարանները ցուցադրող ձոխերանգ նկարներով։

Յովհ. Ալխազեան և Շառլ Ադամեան մին իր աչնանային ոսկեգոյն լոյսի նախընտրանքով օծուն ու պարզաբանուած տեսարաններով, իսկ միւսը իր լուսաչող, թրթռուն մթնոլորտով լի ծովափի (plage) տեսարաններով քայլ մը եւս տանել կու տան մեզ հասցնելու համար տպաւորապաշտ սչխարհը։

Զ. Գալֆաեան և սոյն տողերու հեղինակը նոյնպէս կըբնան դասուիլ տպաւորապաշտ դպրոցին մէջ։

Հերաճ Շապան (Ակսէն Շապանեանի որդին) իր ցուցադրած կարգ մը բնանկարներուն մէջ երբեմն ի յայտ կու գայ իրր նոր-տպաւորապաշտ ձգտումներու տէր արուեստագէտ, իսկ Քօչարեան (արձանագործ և նկարիչ) դասական ուսումնասիրութիւններու կողքին որոշ փորձեր ըրած է գէպի խորանարդա-ապագայապաշտութիւն։

Արձանագործներէն Հանդուցեալ Տեր-Մարուքեան և ներկայիս Հր. Պենսեր դասական պահպանողական սահմաններուն մէջ կը մնան, իսկ Յակոբ Կիւրճեան փորձ կ'ընէ որոշ անհատականութիւն ձեռք բերել իր արուեստը ոճաւորելով հին ասուրա-եգիպտական աղեցութեամբ։

Փարիզ 1925 **Ռ. ԵՒՇՄԱՆԵԱՆ**

Գ.

Վարուցան-բնաբանական

AVO

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

ԵՒ

ՀՆԱԳՈՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

Հերու. Հանդիս Ամսօրեայի մէջ (1924, թիւ Սպտմ.—Հկտմ. էջ 432—441) պրելտ. առնն Կ. Պոլսոյ Հայ Պատրիարքութեան Մագմանի վրայ, ցոյց տուի թէ Կ. Պոլսոյ առումէն (1453) չատ առաջ Մայրաքաղաքին Հայերը ունէին եկեղեցական վարչական կազմակերպութիւն մը, բանէր Առաջնորդութիւն մը, որուն գլուխը կը գտնուէր, 1438ին, Տէր Յովակիմ Արքեպիսկոպոս:

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊՅԿ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

Դիտել տալով միանգամայն որ,

— «Ամէնէ ցոյց կու տայ նաեւ թէ Կ. Պոլիս հայ բնակչութիւն մը ունէր արդէն, և այս հայ բնակչութիւնն ալ ունէր իր կազմակերպեալ Առաջնորդութիւնը, որուն սկիզբը և ծագումը թէեւ անծանօթ է մեզ, բայց անհատանալական չէ դնել Յակիկ Կաթողիկոսէն (973—992) առաջ, որ կազմակերպեց Արեւմուտքի հայ գաղութները՝ յատկապէս ձեռնադրելով եպիսկոպոսներ դրկելով Բիւզանդական կայսրութեան սահմաններուն մէջ հաստատուած Հայոց վրայ։ Թէեւ, Կ. Պոլիս չի յիշուիր Յակիկի կազմակերպութեանց մէջ. և ասիկա թերեւս ա՛յն պատճառով որ Կ. Պոլիս արդէն ունէր իր կազմակերպեալ Առաջնորդութիւնը Յակիկ Կաթողիկոսի կարգադրութենէն առաջ»։

Հայ ժողովուրդը յաճախ բռնադատուած է թողուլ իր բնաշխարհը, Հայաստանը, և անցնիլ դէպի Արեւմուտք Բիւզանդական կայսրութեան երկիրները։ Այս տարագրութիւնը երկու կերպով տեղի է ունեցեր. մէկը՝ առեւտրական նպատակով, իսկ միւսը, քոնի, քաղաքական դէպքերու բերմունքով։

Արեւելքի հայ վաճառականներ, ԺԴ.—ԺԵ. դարերուն արդէն տարածուած էին Արեւմուտքի վաճառաշէն քոլոր քաղաքներուն մէջ, նոյն իսկ Անգլիոյ չրջանակին մէջ, Հալէպ, և այլն. իսկ Բիւզանդական (կ. Պոլիս), իբրեւ Մայրաքաղաք, սկիզբէն ի վեր կեդրոն մը եղած էր հայ առեւտրական գործունէութեան և ճարպիկութեան։

Ստուգիւ որոշ կերպով չենք գիտեր թէ Հայերը ստացին անգամ ե՞րբ հաստատուեցան կ. Պոլսոյ մէջ (1)։ Այս մասին ինչ տեղեկութիւն որ կայ մեր ազգային պատմութեան մէջ, շատ հին թուականներու չի վերաբերիր։ Սակէ գատ ճոխ ու մանրամասն չեն այդ տեղեկութիւնները և հայ գաղթականութեան պատմութիւնը կը պահանջ ժ. դարուն չուրջը։

Այս կողմէն հետաքրքրական են Անտիոքի Միքայէլ Պատրիարքին գրածները։ Այս պատմագիրը, հայ ժառանգրութեան մէջ ծանօթ «Միքայէլ Ասորի» անունով, ընդարձակ պատմութիւն մը ունի, որ շատ կարեւոր է Մերձին Արեւ. համար մանաւանդ։ Այդ պատմութիւնը Հայերէնի վերածուած է դժբախտաբար անկատար և կրճատուած կերպով, ձեռքի հատորի մը մէջ։

Ֆրանսացի ասորագէտ նկեղեցական մը, Հայր Շապօ, ծայրէ ի ծայր Ֆրանսերէնի թարգմանեց Միքայէլ Ասորիի ժամանակագրութիւնը իր բնագրէն, եւնք խոշոր հատոր-

---

(1) Խնդիրը զանգուածային գաղթի վրայ է անշուշտ։ Վասնզի, սկիզբէն ի վեր հայ ուսանողներ գտնուած են կ. Պոլսոյ մէջ. ինչպէս նաեւ հայ իշխաններ եւ զինուորականներ, արքունիքի հետ իրենց ունեցած յարաբերութեանց պատճառով։

ներու մէջ. — Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobit d'Antioche (1166—1199), Editée pour la première fois et traduite en français, par J.—B. Chabot. Paris. 1905.

Այս գործին Գ. հատորին մէջ քանի մը տեղեկութիւններ կան Հայոց պատմութեան մասին, զոր կ'արժէ աչքի առջեւ ունենալ՝ կ. Պոլսոյ հայ գաղութի ծագման վրայ խօսելու առեն.

—«1300ին (=990) սկսաւ Հայոց գաղթը Մեծ Հայքէն և ամէնէն առաջ Կապադովկիոյ չրջանէն։ Եւ վասիլ կայսրն է որ Հայոց ձեռքէն առաւ Սեւնեքերիմ թագաւորին երկիրները և առնոց փոխարէն տուաւ Կապադովկիոյ Սեբաստիան։ Հայերը բազմացան այս կողմերը և անկէց է որ տարածուեցան բոլոր Կապադովկիա, Կիլիկիա և Ասորիք (Հատ. Գ., էջ 133)։

—«Այս միջոցին, Փիլարտոսի ժամանակէն ի վեր, Հայերն ալ ինչ ինչ տեղեր գրաւած էին։ Առնցմէ մէկն էր Գոզ-Վասիլ որ գրաւած էր Քէսունը և Թափանը։ Ասոր առեն վերաչինուեցաւ Քէսունի պարիսպը, որ փլած էր Արաբներու ժամանակէն ի վեր։ Կային ուրիշ Հայեր ալ որ Կիլիկիոյ աշխարհին մէջ գրաւած էին ինչ ինչ տեղեր. սանիք կը կոչուէին Թուրխնաւիֆ։

«Հայեր պատճառ էին վասիլ կայսեր առեն, և երբ Մխրթարիչ կայսեր օրով Թուրքեր գրաւեցին երկիրը, Հռոմէներ իշխան կարգեցին Փիլարտոսը Կիլիկիոյ վրայ, որպէսզի պնդապրէ Թուրքերուն արշաւեան, Փիլարտոս ազգիկի համբաւ ունէր։

«Այս ժամանակներէն ի վեր է որ Հայք սէր եղան այս տեղերուն՝ Կիլիկիոյ և Ասորիքի մէջ։ Հարիւր տարի ետքը — արշաւեան կաթողիկոսը կը նեղուէր Մեծ Հայքի մէջ՝ Թուրքերու կողմէն, որ սիրած էին հոն — Կիլիկիոյ հայ իշխանները իրենց վրայ տիրին իրենց կաթողիկոսը։ (Անդ. էջ 187—188)։

—« Այն առեն երբ Հռոմէներ Արաբներու ձեռքէն քա-

զաքներ առին կապադովկիոյ, Հայաստանի (=Կիլիկիոյ) և Ասորիքի մէջ, Մեծ Հայքէն քաշելին բերին չատ մը ժողովուրդ, որոնցմէ ոմանք հաստատուեցան այս կողմերը և բազմացան. ունուիլ գացին Կ. Պոլսոյ ալ Եպիստոս գացին» (Անդ. էջ 198)։

Մի քանի Ասորիի այս տեղեկութիւնները համաձայն են մեր ազգային պատմիչներուն, որոնց ընդհանուր ձեւին մէջ։

Ասոնի հետաքրքրական են հետեւեալ տեղեկութիւնները, որ կապ ունին ուղղակի Կ. Պոլսոյ հայ գաղութին կազմակերպուած կեանքին հետ։

—«Մինչեւ Ալեքսիս կայսեր ժամանակը մեր (=Ասորւոց) ազգը և Հայոց Ազգը մէկ մեկ եկեղեցի ունէին Կ. Պոլսի մէջ, եւ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ մէջ կային Քահանայ մը, աշխարհական ժառանգաւորներու վարժիչ մը, եւ ուրիշներ (*)։

Անտիոքացի Միքայէլ անունով ասորի քահանայ մը գնաց հոն. և որովհետև մեր (=Ասորւոց) եկեղեցւոյ քահանան չկրնդունեցաւ զայն, ատոնցմէ այս մարգուն փորը մտաւ և երթալով Հռոմիներուն՝ ըսաւ, «Այս Ասորիները և Հայերը, որ ձեր քաղաքին մէջ կը բնակին, Թուրքերու հետ չարաչարութիւն կ'րնեն»։ Կայսրը բարկացաւ, և անոր հրամանով այրեցին երկու եկեղեցիները, արտաքսեցին երկու քահանաները. իսկ ժողովուրդին մնացածը մեծ մասամբ հետեւիկա նզոն» (Անդ. էջ 185)։

Այս երկու եկեղեցիները այրել տուած կայսրն է՝ Ալեքսիս Ա. Կոմնենոս, 1081—1118։

Ուրիշ Միքայէլ Ասորիի տեղեկութիւններով կը հաստատուի թէ հազարական թուականներէն առաջ Կ. Պոլսոյ Հայերն եկեղեցի մը ունէին իրենց քահանայով։

(*) Jusqu'à l'époque de l'empereur Alexis notre nation avait une église à Constantinople et les Arméniens une autre; et dans chacune d'elles se trouvait un prêtre et une corporation de négociants séculiers et autres.

AVO

Դժբախտաբար Մխիթարէ Աստրեի այս թանկագին տեղեկութիւնները չեն մանրամասնուած, այնինչ նշանակուած էր նաև, որ օրինակ, թէ՛ Հայոց և թէ՛ Աստուծոյ եկեղեցիներուն անուններն ու թագերը կամ տեղերը, այժմ պիտի պահանջենք թէ Կ. Պոլսէն անհետացած վազեմի եկեղեցիներէն ո՞ր մէկուն վրայ է խօսքը, որոնց մէկ նոր ցանկը գրած էր Տեար Ա. Ալպոյաճեան, պատմական տեղեկութիւններով, Ընդարձակ Տարեցոյցի անցեալ տարուան հրատարակած մէջ (էջ 326—337)։

Այդ ցանկին մէջ առաջին տեղը կը բռնէ Ղալաթիոյ Ս. Սարգիս եկեղեցին, որուն մասին, առ այժմ, ամէնէն հին տեղեկութիւնը պահուած է երկու Զեռագիր Բերականութիւն-Նարտ Յիշատակարաններուն մէջ, գրուած 1360—61 տարիներուն(*)։ Իսկ Ալէքսիս Ա.ի հրամանով կամ մոլեռանդութեամբ հրկիզուած եկեղեցին — հաւանաբար փայտաշէն չինուած մը — գոյութիւն ունէր Թ.—Ժ. դարերու միջև, եթէ ոչ աւելի կանուխ։

Հոս անհետ կզմռնէն Հայոց և Աստուծոյ դէմ մղուած այդ արիւնոտ հալածանքի մասին հետաքրքրական տեղեկութիւններ կը տայ Միխայէլ Աստրին.

—«Այս միջոցին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը(**) հրամայեց (Կ. Պոլսէն) արտաքսել մեր (Աստուծոյ) և Հայոց ժողովուրդը, որպէս չէին ընդուներ անոնց (Յունաց) հերետիկոսութիւնը (քալկեդոնականութիւնը)։ Եւ որովհետև նա կը պնդէր և աստիճան ալ չէին ուզեր ընդունիլ, Պատրիարքի հրամանին վրայ բերին պիրքերը, Աստրը խորհուրդը, և ինչ որ կար

(*) Այս Զեռագիրներէն մէկը «Բերականութիւն եւ Մեկն. Քերականի եաւետեայ Նչեցոյց եւ Մեկն. Բանիկ Դաւթի Փիլիսոփայի» «Ներսիսի Շնորհալւոյ» գրուած Գժ.=1361, կը պատկանէր, 1918էն առաջ, Անկիւրիոյ Կարմիր Վանքի մատենադարանին, իսկ կազմած Մայր ցուցակին համեմատ՝ թիւ 284։ — Նոյն Մատենադարանին թիւ 42 Զեռագիրն ալ, Կանոնագիրք մը, աւարտած է 1609ին դարձեալ, ի Կ. Պոլիս «Ընդ հովանեաւ Սրբոյ Սարգսի Զօրավարին եւ որդոց նորա Մարտիրոսի, ի գաւն եւ անդրարի ժամանակս»...։

(**) Նիկողայոս Գ., 1084—1111։

AVO

Աստուց եկեղեցիներուն (կամ եկեղեցւոյն) մէջ և այլեայլ հրապարակի վրայ։ Միևնոյն բանը ըրին և Հայոց որոնց Հաղորդութիւնը և Ս. Միւռոնը թափելին պահին և ամենակոխ ըրին։ Այս թշուառական պատիարքը այս բանը ընելուն համար անմիջապէս կրնց աստուածային արդար պատուհասը. որովհետեւ հետեւեալ օրը, առանց հիւանդանալու և առանց ունէ արկածի հանդիպելու, պայքնցաւ իր անկողնին վրայ ու մեռաւ, և այլն (Հար. Գ. էջ 166)։

—«Այս մէջտեղի Բազկեղանիկներու կողմէն հալածանք մը սկսաւ. Ուղղափառներու դէմ. ո՛չ միայն մեր (Աստուց) ժողովուրդին դէմ, այլ նաև Հայոց դէմ, որ կայնի Հաստոց կայսերութեան մէջ։ Հրամարակ մը ելաւ որ կը հրամայէր հալածել զանոնք, եթէ չընդունին իրենց հերետիկոսութիւնը։ Այս հալածանքը չատ սաստիկ էր և խիստ, նման ա՛յն հալածանքներուն, զորս հեթանոսներ յարուցին երբեմն ընդդէմ Քրիստոնէից։ Այսպէս՝ երբ Քրիստոնեայք կը հալածուէին թուրքերու կողմէն աւերներով և աւարներով, ներքը չատ աւելի կը նեղուէին Բազկեղանիկներու կողմէն. (ետքն ալիր)։

Սուլթան Մէհմէտ Ծաթին 1453ին գրաւեց Կ. Պոլիսը և Մայրաքաղաք ըրաւ զայն թուրք պետութեան։ Մինչեւ Աստուծոյ տեղեկութիւններով կը տուգուի և կը հաստատուի թէ Հայք, որպէս կազմակերպեալ եկեղեցի մը ունէին Կ. Պոլսոյ մէջ, Ծաթիհէն չորս հարիւր տարի առաջ, եկեղեցի մը, որ կ'այրուի Աղեքսիս Ա. կայսեր հրամանով։

Երեւաղէմ ՌԱՖԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԲԵՐԱՅԻ "ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆ,,ԻՆ
ԱՒԱՂԻՆ ԵՐԿՈՒ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Արեւելեան Թատրոնի խումբը տաղի ամիսները մեծ ընդունելութիւն կը գտնէր(*)։ Ամէն ներկայացման լեցուն էր թատերասրահը։ Ամատիայէն, Թամ Գափուէն, Հասպիւլէն, Սկիւտարէն, վոսփորի գիւղերէն, և Պոլսոյ մէւս թաղերէն բազմաթիւ հաստատակներ կու գային կը լցնէին թատրոնը և օր կ'ըլլար որ հանդիսականներէն ոմանք Բերայի պանդոկներուն մէջ պատկերու անհնարին չէին կրնար գտնել և կ'ստիպուէին սրճարանները մէջ անցընել գիշերը։ Իսկ Պոլսոյ թաղերէն եկող չատեր խումբ խումբ յապաւորներով կէս գիշերէն ետքը կը վերադառնային իրենց տեղերը։

Ա. ԱՍԱՏՈՒՐ (1912ին)

(*) Անցեալ տարուան Տարեցոյցին մէջ հրատարակած էինք Բերայի Արեւելեան Թատրոնին առաջին ներկայացումը պատմող քանի մը էջեր։ Ներկայ ուսումնասիրութիւնը արդիւնքն է նոյն թատրոնին առաջին երկու տարեշրջաններու դէպքերուն՝ 1861 դեկտեմբեր 14էն մինչեւ 1863 ապրիլ 27։

AVO

1862 փետրուարի սկիզբներր Օրթագիւղի Թատերախումբը ի նպաստ Բարեգործական Ընկերութեան ներկայացում մը կուտայ Արեւելեան Թատրոնի մէջ։ Թատերախաղր խաղերէնէ հայերէնի վերածուած էր և Միլլիս Փէլլիթայի Ֆրանչէսքա տա Ռիմինիի անուն ողբերգութիւնն էր։ Նիւթին գլխաւոր առանցքն էր այն սրտայոյզ, նչանաւոր դրուագր զոր Տանթէ կը պատմէ Աստուածային Կատակերգութեան մէջ։ Մեղու Օրթագիւղի արուեստասէրներէն մանաւանդ յիշատակութեան արժանի կր գտնէ Եսայեանր, որ կր յաջողի Ֆրանչէսքայի սիրահարին՝ Փաոլօ տա Ռիմինիի գերին մէջ։ Ֆրանչէսքա տա Ռիմինին, որուն գերր կը կատարէր Արուսեակ, Փաոլօն կը սիրէր իր ապրիկնատ թեան ժամանակէն, և հարկադրեր էին գինքր ամուսնանալ իր սիրած մարդուն եղբօրր՝ կաղ ու ցաւագար Լանճիոթօ իչխանին հետ։ Ամուսնութենէն եարք՝ օր մր Ֆրանչէսքա և Փաոլօ միասին կը կարդան սիրահարական վէպ մր և այս րնթերցումը մոռցնել կուտայ Ֆրանչէսքայի իր ամուսնական ուխտ։ Երիկր անակնկալ կերպով վրայ կը հասնի ու կը սպաննէ իր եղբայրն ու կինր միանգամայն։ Այս ներկայացումր մեծ յաջողութիւն կը գտնէ, թէեւ Մեղու կր գտնադատէ Օրթագիւղի դերակատարներր որոնք «եղանակով» կր խօսին թատերաբեմին վրայ։ Արեւելեան խումբին դերասաններէն Արուսեակ զատ Մազաքեան միայն կր մասնակցէր այս ներկայացման, և երբ պատճառը կր հարցուի իրեն, կ'ըսէ.

—Այսչափ «եղանակով խօսողներուն մէջ» մէկ ալ առանց եղանակի խօսող մր թող գտնուի։

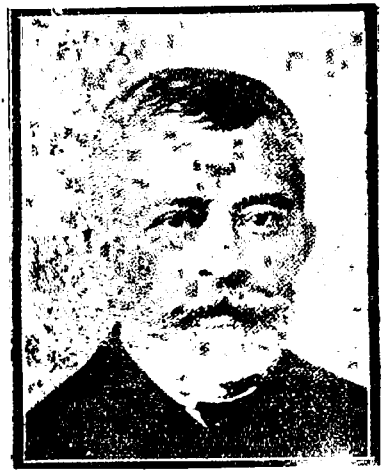
Այն դիւերը կր խաղացուի նաեւ Յովհաննէս Աճէմեանի յօրինած մէկ զուկչոյր, ուր հեղինակը առանձին կր ներկայանայ թատերաբեմ և քանի մր դեր կր կատարէ փոխն ի փոխ։

Ֆրանչէսքա տա Ռիմինին նոյն դերասաններով կրկին անգամ կր ներկայացուի ի նպաստ Բարեգործական Ընկեր-

թութեան և համազգային կրկին հիւանդանոցներուն, մարտ 5ի պիչերը։ Արեւելեան Թատրոնի սրահը բաւական ընդարձակ չըլլալով Նաւումի Թատրոնին մէջ տեղի կ'ունենայ ներկայացումը, ինչպէս կ'ըլլար միշտ հանդիսաւոր առիթներու մէջ։ Նաւումի Թատրոնը Թօքաթլեանի արդի չինքին մօտ Արեւմտեան կալուածին տեղւոյն վրայ կառուցուած էր։ Ընդարձակ թատերասրահ մը և բազմաթիւ օթեակներ ունէր, սակայն այնչափ առատ խնդրանք կար որ անոնք պրեմիէ ապառած էին ներկայացման օրէն առաջ։ Տաճեան Պօղոս պէյի բնտանիքը ուզած էր ներկայ գտնուիլ. Պօղոս պէյ պաշտօնեայ մը ղրկած էր պատուիրելով որ անպատճառ օթեակ մը ձեռք անցընէ։ Տաճեաններու ներկայացուիչը Թատրոն գացած և չէր կրցած ձեռք բերել ուզուած տոմսակը։ Դիմումի ըլլէր էր կարգադիր մատնախմբին անդամներէն մէկուն, բայց օթեակ չկար։ Անգամ օթեակ ունեցողներու գիմած և գտած էր բարեկիր անձ մը, որ պատրաստակամ գտնուեր էր իրեն յատկացուած տոմսակը նա տալու, պայմանաւ որ Տաճեան չխանդ ոսկի վճարէ այդ տոմսակին փոխարէն։ Պայմանը ընդունուեր էր իսկոյն, և գիշերը Պօղոս պէյի բնտանիքը չխանդ ոսկինոց օթեակէն ձափոհաբեր էր Ֆրանչեսքա տա Ռիմինիի։ Այս վաւերական մանրամասնութիւնը դուք կուտայ առաջին օրերուն կ. Պոլսոյ Հայոց խանգիաւառութիւնը հանդէպ Թատերական գործին և այն առնուազն ճայ յայֆին կողմէ այս ներկայացմանց արուած բացառիկ կարեւորութիւնը։

Մարտ 4ին, Արեւելեան Թատրոնի խումբը կր ներկայացնէ նոր Թատերախաղ մը՝ Ռոպէրթ աւազակապետ։ Մատաղիա Գալաքաչեան, որ Արեւելեան Թատրոնին համար քանի մը Թատերախաղ հայերէնի վերածած է, որոնց ընկերանալ Ռէնեսանի խաղամոլը՝ 1862ին ներկայացուած, Սէրի մէջ հրատարակած է ընդարձակ յօդուած մը, ուր երկարօրէն և գիտակցօրէն խօսած է Ռոպէրթ աւազակապետին վրայ, որուն համար կ'ըսէ թէ «Շիլլէրի Աւազակ կամ Հուդկահարէ կոչ-

ուած կտորին մէկ համառօտուած նմանութիւնն է։» Այդ երկը ժամանակագրական տեսակէտով առաջինն է Շիլլերի թատերախաղերէն, բայց ոչ արուեստի տեսակէտով, որովհետեւ պէպքերը «չափազանց կուտակուած են» անոր մէջ։ Համառօտող հեղինակը, կ'ըսէ յօդուածագիրը, «առ կուտակութիւնը զգչելու ջանք բրած է»։ Եւ Փարագաչեան Ռոպէրթ աւազակապետին նմանցուց պատմ. հակիրճ կերպով։ Ռոպէրթ Շիլլերի թատերախաղին Շարլն է, և Մօրիս Շիլլերի Ֆրանզը։ Անոնք երկու եղբայրներ են։ Մօրիս առաջնորդն է իսկ Ռոպէրթ ազատական մը։ Ազատականը յոգեբանական հաստատ ընկերական կազմակերպուած վիճակին պէս, աւազակութեան կ'ակռայ քանի մը ընկերներու հետ, սակայն իր կեղտակոծութեանց մէջ կը ջանայ բարիք գործել։ Հարստահարելն կողոպտած ինչքերով ապրանքներուն օգնութեան կը փութայ։ Խորքին մէջ նոյն են Ռոպէրթ Աւազակապետը և Շիլլերի Աւազակները, բայց ձեւին մէջ կը զանազանուին։ Ոչ միայն անուններն փոխուած են, այլ եւ երկու թատերախաղերուն վերջաւորութիւնները բոլորովին տարբեր են։

ՄԱՏԹԻԱ ՓԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Փարագաչեան յիշած չէ թէ ո՞վ է այս թատերախաղին հայերէնի վերածողը։ Նոյնպէս, չի գիտեր արդեօք թէ հայ գրո՞ղն է որ այս փոփոխութիւններն կատարած է թէ օտար հեղինակի մը Շիլլերի երկին հետեւողութեամբ պատրաստած մէկ գործն է արդեն հայ թարգմանութիւնը կը ներկայացնէ։ Ամէն պարագայի մէջ, «ընդհանրապէս ներկայացումը այնպէս էր որ փիլիսոփայ քննադատին տրտնջանքներն ծնունդը եղող առ խաղը չատ աւելի աղ-

AVO

դեմ մը կրնար ընել և եթէ մեր ժողովուրդը ան ազդումը չունենար, պատճառը ժողովուրդին կողմէ ընդունակութեանց պակասութիւնն է։»

Այս կարեւոր յօդուածին մէջ Գարագաշեան կը պաշտպանէ Արեւելեան Թատրոնին ձեռնարկը, յիշատակելով նամակ մը, որ կարապետ Փանոսեանի թերթին՝ Միւնճուսիի էրճիասին մէջ հրատարակուած էր։ Նամակագիրը ըսած էր եթէ Արեւելեան Թատրոնէն ապասուած արդիւնքները կարելի չէր եղած ձեռք բերել։ Գարագաշեան կը պատասխանէր թէ արդար չէր թատրոնին անօրէնութենէն հրաշքներ սպասել։ Արեւելեան Թատրոնը հաստատուեցաւ անանկ ատեն մը ուր ազգին մէջ թատրոնի համար բաւական պատրաստութիւն չկար նոյնիսկ և բարոյապէս։ Թատրոնին անօրէնութիւնը չէր կրնար թատերական լեզու և հասարակութեան մէջ ճաշակ, ընդունակութիւն, ընտրողութիւն և պատուիրութիւն ստեղծել։ Դերասանութիւնը մեծ ու դժուարին արուեստ մըն է։ Բնութենէն օժտուած ամէնէն չքնաղ գերասանը իր հանճարին և ձիրքերուն զարգացումը առնելու համար՝ քանի մը տարի տեսարանին մէջ կրթուելու կարօտ է։ «Դերասանին պլորոցը՝ թատրոնը, տեսարանն է, կը գրէ Գարագաշեան. արդ, կո՞յ ազգին մէջ աստղիկ քանի մը տարուան գոյուն մը որ առ տեսակ ձիրքեր երեւան երեսելու առիթ ունեցած ըլլայինն։» Նոյնիսկ թատերախաղերուն պատրաստութիւնն ալ դժուար գործ մըն է։ Անանձ որ թատերգութեան մը, մանաւանդ կատակերգութեան մը հեղինակ ըլլայ կը խորհին, զոյգ ըլլալու են որ իրենց երկը «անզգայ ականջաի մը», «հետեւակ տրամաբանութեան չոր կմախք մը չըլլայ»։

«Ա՛ս վիճակը ճանչցող թատերգու մը կա՞յ ազգին մէջ», կը հարցնէ հմուտ յօդուածագիրը։ Մանաւանդ լեզուի խընդիրը կ'զրաղեցնէ զինքը։ Պէտք է որ թատրոնին մէջ խօսուած լեզուն պատչաճի գիպջուկին, ինչպէս քաղաքացիին, գոնէրկին, ինչպէս ազնուապետականին, ընտանիքին, ինչ-

պէս չուկային, մանաւանդ ակումբներու, ինչպէս հասարակաց հաւաքավայրերու, լեզուն մը որ լրջութիւն ու զուարթութիւն, ծանրութիւն և թեթեւութիւն միանգամայն կարենայ արտայայտել. «Լեզուի կենդանութիւնն ան է, կ'ըսէր, որ ժողովուրդին հետ ծնած ու անցած ըլլայ: Լեզուն ժողովրդեան մէջ կ'ապրի. անոր կեանքը հոն է: Մեր լեզուն ասկից կեանքը չառնուց կորսնցուցած է:»

Միւնճաճի նամակագիրը պնդած էր նաև թէ թատրոնին տնօրէնութիւնը երաժշտութեան արուեստը Հայոց մէջ տարածելու և յառաջացնելու հետամուտ չէ: Գարագաշեան կը պատասխանէր թէ Արեւելեան Թատրոնի վարչութիւնը ազգային նուագածուներ երեւան բերելու չատ ջանք ըրած է, «բայց դաշնակ մը գարնելու անգամ չէ կրցեր համոզել ազգին մէջ գտնուած երեւելի դաշնակահարներէն մէկը, ասոր պատճառը որ ան անձը թատրոնի մէջ դաշնակահար ըլլալն իր պատուոյն արատ մը կարծած է:»

Այս մեծ դժուարութեանց առջեւ կը գտնուի Արեւելեան թատրոնի վարչութիւնը, կ'ըսէր Գարագաշեան: «Մեր կրթութիւնը ոչ միայնած է և դիրքերնիս ալ այնպէս է որ նթէ միջոցներուն պատրաստ ըլլալուն սպասենք, բան մը ընելիք չունինք: Նթէ թատրոն չըլլայ, դերասան ալ պիտի չըլլայ, լեզուն ալ մշակուելու նոր չարժառիթ գտնելու պիտի մնայ:» Ուստի խոստացականջ ըլլալու չէ:

Սէրի այս յօդուածին Միւնճաճի նամակագիրը պատասխանած էր երկարօրէն, չարունակելով քննադատել թատրոնին տնօրէնութիւնը. այս առթիւ յիշատակած էր Յովհաննէս Աճէմեանի Կոմիտասին Յուշակը, որուն համար գրած էր թէ տնօրէնութեան կողմէ մերժուելով ներկայացուած էր ուսկիւին անգամ Նաումի թատրոնին մէջ և անկէ ետքն ալ Արեւելեան թատրոնին լեզուը հանուած չէը: Յովհաննէս Աճէմեան Միւնճաճի 170երորդ թիւին մէջ հրատարակած նամակով մը հերքած է այս տեղեկութիւնը, ըսելով թէ ինք է որ ի նպաստ իրեն տրուելիք ներկայացման վերապահել ուզած է Կոմիտասին Յուշակը:

Թումիան Թէրզեանի Սանդուխտը Նաումի թատրոնին մէջ կը ներկայացուի առաջին անգամ 1862ի մարտին և Սանդուխտի դերը կը կատարէ Արուսեակ Փափազեան։ Դարձեալ, նոյն ամառուան մէջ, Նաումի թատրոնը կը ներկայացուի հայերէն երգախառն թատերգութիւն մը՝ Ձաղացպանցիկ աղջիկը։ Այս թատերախաղը յիշատակ է անգամ մը իրը օբէռէթ, ուրիշ անգամ մը իրը վոտվիլ. ամէն պարագայի մէջ ներկայացուած առաջին երգախառն հայերէն թատերախաղն է այն, զոր գրած էր Սրապիոն Մանասեան։ Արեւելեան թատրոնը, առաջին օրէն, երաժշտախուզմբի ճարտար խառնուածն ալ մը ունէր, որ կը կոչուէր Ֆոքինի։ Երաժշտապէտ ուսուցիչ ու երգահան միանգամայն, ինք մարդած է առաջին անգամ հայ դերասանները դերասանութեան մէջ, ինչպէս Ակի դերասանութեան մէջ։ Ֆոքինի և Ակի յաջողած էին հայ դերասաններն ու դերասանուհիները եւրոպական թատերաբեմերու դերակատարներուն քիչ շատ նմանցնել, մինչդեռ անկէ առաջ արեւելահոտով, բնական չարժուձեւերով, անհեթեթ պռոշտուքներով կը ներկայանային թատերաբեմին վրայ։

ՄԿՐՏԻՉ ՊԱՇԻՔԹԱՇԼԵԱՆ

1862 Մարտ 25ին, Արեւելեան թատրոնի խումբը Նաումի թատրոնին մէջ կը ներկայացնէ Պէշիքթաշլեանի մէկ

ողբերգութիւնը, և. հեղինակը, անձամբ կատարելով կարեւոր դեր մը, բազմաթիւ պատկերք կ'ստանայ։ Բերա հրատարակուող ֆրանսերէն թերթերէն մէկը, Բուռնիք տ'Օրիան, մեծ գրատպութիւնով կը յիշատակէ այս ներկայացումը։

Մայիս 5ի թիւին մէջ Մասիս կը ծանուցանէ թէ երգեր, քառաբական նուագներ և պարերգներ հրատարակուելու, բնաւոր նուագածուներ յատուկ բերելու և երաժշտական ճաշակը Հայոց մէջ ծաւալեցնելու նպատակով Երաժշտական ընկերութիւն մը կազմուած է։ Այս ձեռնարկը Արեւելեան Թատրոնին համար լաւկան պէտք մը պիտի լրացնէր։ Երաժշտական ընկերութեան անդամներուն մէջ էին Գրիգոր Ալաթեան, Գրիգոր Օտեան, Նահապետ Ռուսինեան։ Գրական Մատենադարը մըն ալ կազմուած էր, երկերուն քննութեան և ընտրութեան հսկելու համար, որուն անդամներն էին Թորոս Նազարեան, Մատթէոս Մամուրեան, Մկրտիչ Պէշիքթաշլեան, Յակոբ Ասկան, Սրապիոն Հէքիմեան, Ստեփան Փափազեան։ Այս ընկերութեան հիմնադիրներուն մէջ էին Արեւելեան Թատրոնի Ընկերութեան անդամներէն Գրիգոր Խոտոռճի և մեծահարուստ Յակոբ Կիւլէկեան գեղարուեստասէր Հոմէականները։

Մայիս 5ի նոյն թերթին մէջ Մասիս կը հրատարակէ ուրիշ կարեւոր վաւերագիր մը, որ կը կրէ Արեւելեան Թատրոնի գերատեսուհուն և գերասանուհիներուն առորոշումը թիւնը և Ջորան պարտականութիւնը յիշատակուած է Միւնճաիի 170ներորդ թիւին մէջ այ։ Գերասանուհուն պլտիսը կը պահուին Սեմփան Էքզեան և Պետրոս Մազաքեան, ապա կուգան Արուսեակ Փափազեան, Ազատնի Փափազեան, Դաւիթ Թրեանց, Մարիամ Պիլէճիքլեան (որ հոգէն պիտի գործածէր իր մօրը մականունը՝ Մազիկեան), Յովհաննէս Աճէմեան, Թովմաս Գասատրեանճեան, Ռոմանոս Մէսէֆճեան, Ց. Ս. Մխրտաէսի (Զամճեան), Յակոբ Վարդովեան, Սերովբէ Պէհկիեան, Ա. Թաթարեանց, Պ. Զուհրաճեան (Պետրոս)։ Այս նամակը ուղղուած էր Միւնճաիի մէկ յօդուածագրին, որ բան էր թէ Արեւելեան Թատրոնի անօրէնութիւնը լաւ չի վարուիր գերասանուհիներուն հետ։ Սատիպրոմները բողո-

քելով կը յայտարարեն թէ «մեծահոդի տնօրէնութիւնը առ-ջի օրուընէ ի վեր վհատնձնութեամբ, մարդասիրութեամբ և միշտ ներողամիտ կերպով վարուած է» խումբին հետ։ Դերասաններր կը յայտնէին թէ իրենք իրենց ուզածը խօ-սելու և գրելու չափ կարողութիւն ունին և այդպիսի անձանօթ պայմաններու պէտք չունին։

Ալեւելեան Թատրոնի 1861—62 թատերական տարւոյն վերջին ներկայացումը տեղի ունեցաւ Մայիս 15ին, որմէ առքը, ամառուան ամիսներուն՝ դերասանները արձակուրդ ունէին։ Ներկայացուած խաղն էր Վիքթոր Հիւկոյի Ալբայն զբօսնուն զոր Թարգմանած էր Իլիաս Զայեան և ուր առա-ջին անգամ բեմ եկած էր Յակոբ Վարդովեան «այիսյ ե-րիտասարդը», պ. ու Սէն Վալիէի դերին մէջ։ Մեղու այս ներկայացման վրայ խօսելով կ'ըսէր թէ ընտրուած խաղը յարմար չէր, քանի որ Ֆրանսուա Ա.ի չուայտանքը կը կը պատկերացնէր և խորհուրդ կուտար Թարգմանչին որ «աւելի բարոյական խաղեր» ընտրէ հայերէնի վերածելու համար։ Զայեան հրապարակաւ կը պատասխանէր այս քըն-նադատութեան և կ'ըսէր թէ նրր Ալբայն զբօսնու ներկա-յացուելուն փարիզ, հոն ալ գտնուեցան հալածիչներ որ այս թատերգութիւնը բարոյականութենէ զուրկ կարծելով ու-զեցին «ողջ ողջ թաղել» զայն, բայց ողջամիտ հանդիսա-տեսները «նկատի առնելով խաղին նպատակը», ծափահա-րութիւնոյ որոտումներուն մէջ խեղդեցին քննադատութեան անզօր ձայնը։

Աւելորդ չէ յիշել թէ վիքթոր Հիւկոյի Le roi s'amuse-ը 1832ին Բարիզի Ֆրանսական Թատրոնին մէջ ներկայաց-ուած, և անոր արգիլուած էր իրր անբարոյական խաղ մը։ Ֆրանսա-յի հակաւոնութիւնը դատականները, հակառակ Զայեանի կարծիքին, չէին «ողջ ողջ թաղել» Հիւկոյի այս թատերգը, մինչև անոր պարունակած կարգ մը ակնարկու-թիւնները էին գլխաւորաբար որ չարժանէր եղած էին ի-

բաւէր դադրեցնելու այդ խաղին ներկայացումը անբարոյականութեան պատրուակին տակ։ Ամբողջ կէս դար Փարիզի Ֆրանսական թատրոնին մէջ չներկայացուեցաւ Արքայն զբօսնուշ, որ սակայն առաջին օրէն աշխարհի ամէն կողմը խաղացուած է իբր թատերգութիւն և քիչ եւրոպական օրէնսդրութիւն ունկնդիրն տակ՝ վէրտիի հրաշալի երաժշտութեամբը կրկնապէս անմահացած։ 1883ին, տեսի ունենալու այս պատմական թատերախաղին երկրորդ ներկայացումը Ֆրանսական թատրոնին մէջ, երբ անոր թարգմանութիւնը 1862ին եւրոպական հայ թատերաբեմին վրայ բազմաթիւ անգամներ ներկայացուած էր արդէն Նեյն իսկ Պետրոս Դուբեան 1868ին եւրոպական հայ թարգմանած էր Վիքթոր Հիւկոյի այդ երկը և անոր թարգմանութիւնն ալ ներկայացուած էր Վարդովեան խումբին կողմէ։ 1862ի առաջին ներկայացման մէջ Արտաւազդ կատարած էր Պլանշի դերը, Էքչեան Ֆրանսուա Ա-ի դերը և Մազաքեան Թրիպուլէի դերը, և այս խոհեմիտ դերասաններն ալ յիշատակութեան արժանի կը նկատուէին թարգմանիչ Զայլեանի կողմէ, որ կ'ըսէր թէ Մեղուն կրնար իբր յաջող դերակատարներ յիշատակել այդ դերասաններուն անուններն վարդովեանի անունին հետ։

Մայիս 5ի այս ներկայացման իրիկունը Միւնճաֆի խմբագիր կարապետ Փանոսեան ալ ներկայ էր։ Մինչնարարի մը պահուն ներկանները գրուած էին յայտարարութիւն մը ուր բսուած էր թէ Արեւելեան Թատրոնի տնօրէնութիւնը մեծ ծախսութիւններ բրած էր և ապագային թերթերու չնախատութիւն յայտնելով հանդերձ դանպատներ եղած էին քննադատներուն դէմ։ Ամէն պատ, ներկայացումէն վերջը, տնօրէնութեան երթատարը անպատճառ մէկը, երեք հարիւր ունկնդիրներու առջեւ, ճառ մը կարդացեր էր, ուր յարդարներուն մասին «չանդիմանութիւններ և անարդանան ակնարկութիւններ» կային։ Փանոսեան Միւնճաֆի Մայիս 10ի թիւին մէջ խմբագրական մը գրելով այս արարքը

կր պարտաւէ իբր քաղաքավարութեան հակառակ վարմունք մը համարիլ լրագրողներու, որոնք հիւրերն էին թատրոնի վարչութեան, քանի որ ձրիաբար անոնց տրամադրութեան տակ օթեակներ դրուած էին։ Փաստօեան կ'ըսէր թէ այս անվտիճանկատ ընթերցումը կրնար տուլումներով ողջունուիլ խմբագիրներէն, բայց անոնք լուռ կեցած էին գայթակղութեան տեղի չտալու համար։ Միայն թէ չէր վարաներ հրապարակաւ այս վարմունքը ծանր խօսքերով պարսաւելու. և կը պահանջէր որ յետոյ կոչում ըլլայ։

Արձակուրդի ամիսներու պարապ չանցան։ Ինքնաններըը կէս ամսական կ'առնէին և տխրած էին իրենց արուեստով ու տուէնաարիլ։ Այդ միջոցին խաւարդի գերատոյցը չարաճակեց փորձեր ընել տալ անոնց և աչխատցնել զանոնք։ Վարդովեան կը պատմէ թէ, 1862ի ամառը, մէկ կողմէ Գեաղրա Խանէի պետական չինուածոյ մէջ կ'աչխատէր իբր արձանագործ, և միւս կողմէ Աթթի գասերուն կը հետեւէր։ Իսկ Մնակեանի Յիսնամեայ Յոբելեանին առթիւ գրուած կենսագրականին մէջ կենսագիրը կ'ըսէ թէ, ըստ Մնակեանին առած իր տեղեկութեանց, Արեւելեան Թատրոնի գերասաններըը ակիզբներըը Գեւերու անպին չարժուձեւներ կ'ընէին, այլանդակ քայլերով կը քալէին և սարսափահար նայուածքներ կը նետէին իրարու՝ Թաւերաբերմին վրայ։ «Արուսեակն կ'ոռնայինք, կ'ևրդէինք, և ոչ թէ կը խօսէինք, ըսեր էր Մնակեան. բնաւնիս կը խօսէր, դէմքերնիս չէր խօսեր. կը խօսէինք և ոչ թէ կը խաղայինք»։ Աթթի, հրիաւոր ու համբերատար յոգնութեամբ, գերասաններու Գեւերը կապելով, քայլերնին ուղղելու համար բեմին վրայ կաւիճով ճամբաներ գծելով, կրցած էր քիչ շատ կարգի բերել այս ինքնաթոյս գերասաններուն խումբը։ Գերասաններըը դիմախաղի նրբութեանց կ'ընտելանան, չարժուձեւերով արուեստաւիլ կը վարժուին, կը ջանան բառերը փափկութեամբ հնչել, բացագանչութիւններըը հնազհատէ կը չափաւորուին և եղանակով խօսուածքներըը, ոռնումը

ներըը հետզհետէ կը պակսին, չնորհիւ Աթթիի խորհրդնեբուն։ Արձակուրդի միջոցին բազմաթիւ նոր թատերախաղեր կը թարգմանուին և անոնց պատրաստութեան համար ջանքեր կ'ըլլան ու կը գնուին պատմական հագուստներ, թատերական կահեր, կը պատրաստուին որմանկարներ, նոր խաղերը պատչաճօրէն բեմադրել կարենալու համար։

Արեւելեան Թատրոնի 1862—63ի երկրորդ տարեշրջանի առաջին ներկայացումը տրուեցաւ հոկտեմբեր 18ին։ Նախորդ տարուոյ «պոլսկական թատրոնին» տեղ «փառաւոր չինքով, չքեղ կազմուածքով գեղեցիկ թատրոն մը» երեւան եկեր էր Ալթուն Տիւրրի հզբայրնեբուն և անոնց ընկերներուն ձախքսիւ ու ջանքերով։ Թատրոնը հիմնէն նորոգուեր էր։ Իբենք «չափէն մեծ» զոհողութիւն ըրած էին այս արդիւնքին հասնելու համար։ Ուշադրութիւնը մը լեցուցած էր սրահը։ Ներկայացուած խաղն էր Պուշարտիի Նաւասին Գեբրան զոր թարգմանած էր Սահեան Էքչեան։ Տիկին Մարիամ Մազիկեան կը կատարէր կարեւոր դեր մը և նոր դերասանուհի մը, Օրիորդ Եպրոս կէօմբիւճեան, կը մասնակցէր ներկայացման։ Խումբին մէջ մտած էին ուրիշ նոր դերասաններ ալ, որոնց սակնկն ծանօթներն են Յովսէփ Զէրայէի, Մկրտիչ Այտընեան և Տիգրան Տօմինեան։

ԱՒԱՔԵԼ ԱԼԹՈՒՆ ՏԻՒՐՐԻ

1862 Նոյեմբեր 16ին կը ներկայացուէր Մոլիէռի Ագահը։ Զաղացպաւիճ աղջկան հեղինակը, Սրապիոն Մանուկեան, որ Արեւելեան Թատրոնի տնօրէնութեան անդամներէն էր, կը կատարէր Հարբակոնի դերը։ Ագահին ներկայացումէն առքը,

AVO

ֆրանսերէն լեզուով զաւեչտ մը կը խաղացուէր, մանաւանդ Մանասեանի։ Ներկայ էին Ֆրանսայի և Իտալիոյ դեսպանները։ Այնչափ բազմութիւն էին հանդիսականները, որ չտեսեր օթեակ և նստարան չգտնելով չէին կրցած թատրոն մտնել։

1863 յունուարին, Արեւելեան Թատրոնի մէջ բեմը կը հանուէին Հաւասք, յոյս, սէր, Մոլիէռի Թարթիւֆը և Սրապիոն Թզլեանի Գլխոնուռա Երգախառն Թատերախաղը։ Փետրուարին՝ Ստեփան Փափազեան հանդիսատես կ'ըլլայ Իտէկոնցայի ներկայացման, զոր խմբագրած էր Մատաթիա Փարագաչեան։ Ըստ ժամանակի խմբագրին, Արուեստակ չորս տարի քանտի մէջ տառապած կնոջ դերը «կատարեալ յաչողութեամբ, արտայարժ և զղայուն եղանակաւ» կատարած է։ Էքչեան, Աճէմեան, Պէնկլեան նոյնպէս յաչողութեամբ կատարած էին իրենց դերերը։ Փափազեան այս առթիւ կը գովէր Իտէկոնցայի գեղեցիկ թարգմանութիւնը և կ'ըսէր թէ ներկայացումէն ետքը «տատիկ ծափահարութիւններով» թարգմանիչը՝ «Սրգոյ Ա. Մ. Փարագաչեան քաղմահմուտ անձը» ի տես կոչուած էր։

Արեւելեան Թատրոնի խումբը մարտի մէջ կը ներկայացնէ Վոլթէռի Ալզիրը, զոր թարգմանած և 1862ին հրատարակած էր Տիգրան Տօմինեան, որ խումբին կը մասնակցէր իր դերասան։ Ուրիշ նոր խաղեր ալ կը ներկայացուին, որոնց մէջ յիշատակելի է Սրապիոն Մանասեանի Բամելա վոավիլը։ Սակայն կ'երեւայ թէ ժողովուրդը ա՛լ առաջին տարուան խանդավառութիւնը չունի թատրոնի համար։ Մարտ 23ի գիշերը Մոնթիի Արիստոդեմը կը խաղացուէր Արեւելեան Թատրոնին մէջ։ Հազիւ քառասուն կամ յիսուն Հայեր ներկայ էին և քանի չափ ալ Յոյներ, որոնք եկած էին դիտել թէ ինչպէ՞ս կը ներկայացնեն հայ դերասանները Արիստոդեմը, զոր յունական խումբ մըն ալ նոյն միջոցին բեմադրած էր Բերայի մէջ։ Յոյները գրեթէ ամէնքն ալ մինչեւ խաղին վերջը կը մնան և էքչեանը կը ծափահարեն։

Հանդիսական մը միայն առաջին արարուածէն անմիջապէս ետքը կը մնայի թատերասրահէն. այս ժամուն չունէական թատերաբեմերուն վրայ Արիստոդէմի դերը կատարող չայն դերասանն էր, ինչպէս գրած է ներկայացման նկարագրութիւնը ընող յօդուածագիր մը։

Արեւելեան Թատրոնի անօրէնութեան դէմ հասարակութեան մէջ սկսած էր ժամանք արտայայտիլ. Մասիս կը գանգատէր թէ միչնարարներուն դադարները երկար կը տեւեն, խաղ մը կը խոտոցուի չայատարերութեամբ մը և անոր տեղ ուրիչ մը կը հանդիսադրուի, չաճախ որոշեալ ժամանակէն չատ ուշ կ'սկսին ներկայացութիւները, և վերջապէս ընդհանուր կերպով Թատրոնի վարչութիւնը հարկ եղած խնամքը չի տաներ ժողովուրդը գոհ ձգելու համար։

Գարագաշեան այս քննադատութեանց կը պատասխանէր գեղեցիկ յօդուած մը դրելով Մասիսի մէջ իսկ, և կ'ըսէր թէ Արեւելեան Թատրոնը բարոյական մեծ նչանակութիւն ունի հայ ժողովուրդին համար, թէ ունկնդիրներուն մէջ կը տարածէ գեղեցիկին ճաչակը, թէ լեզուն կ'սկսի «բնական չարժում մը առնուլ և զարգանալ, ուստի հասարակութիւնը պէտք է ներողամիտ աչքով նայի այս պակասութեանց, որոնք թատրոնի անօրէնութեան կամքին և չանքերուն հակառակ տեղի ունեցած են։ «եթէ հասարակութիւնը քանի մը թերութեանց համար թատրոն ոտք չկոխելու որոշում բնէ, կարճամիտ վրէժխնդրութիւն մը ըրած կ'ըլլայ, կ'եզրակացնէ Գարագաշեան, քանզի այս գործը լոկ իրրեւ չահադիտական ձեռնարկութիւն մը նկատուած կ'ըլլայ և ոչ ազգային ընկերական կարգադրութիւն մը։»

Մէկ կողմէ հրապարակաւ գրուած քննադատութիւններէն և գանգատներէն, միւս կողմէ թատրոնի մասին ժողովուրդին կողմէ ցոյց արուած յարաճուն անտարբերութենէն կը վախցուէր որ Արեւելեան Թատրոնի գործը անյաջողութեան պիտի մատնուի։ Ու վերջնական ձախողանքը չուչացուաւ, նոյն իսկ թատերախումբին ամէնէն կարեւոր ուժերէն

մէկուն՝ Սահեան Էքչեանի արարքով։ Ծանուցուած էր որ Ապրիլ 27ի դիշերը պիտի ներկայացուի Ժան տը Քալէ։ Ներկայացման համար մեծ պատրաստութիւն տեսնուած էր և խուռն բազմութիւն հաւաքուած, որովհետև հասկիթը սահմանուած էր համազգային ազգանուէրու պէտքերուն։ Ներկայացման դիշերը, Ժան տը Քալէի առաջին արարուածին երկար միջնարար մը կը յաղորդէ։ Նոյ ատենուրը քանիցս կը նուագէ, բայց երկրորդ արարուածը կ'ուշանայ։ Երիտասարդները կ'սկսին «ռանտատրի որատոյ»։ Վերջապէս կը բացուի վարագոյրը, բայց փոխանակ Ժան տը Քալէի, միջանկեալ երգ մը կ'երգուի, ժողովուրդին համրերութիւնը սպառել չտալու համար։ Վարագոյրը կ'իջնէ նորէն և թատերասրահին մէջ չդուխները կ'աւելնան ոտքերը տախտակամածին կ'ընդհարին ուժգին, անվերջանալի սուլմունք կը լսուին, պռոշտուքներ, գոչիւններ, բայց ի զո՞ւր։ Դերասան մը ժողովուրդին կը ներկայանայ և կ'ըսէ։

— Ամենապարմանալի պատահառով մը Ժան տը Քալէի միւս արարուածներուն տեղ Ֆալէզի անձնասպանը անուն գտնուար պիտի ներկայացուի։

Այս անակնկալ յայտարարութիւնը չափազանց ուժգոհ կը թողու ներկաները և երբ վարագոյրը կը բացուի և Ֆալէզի անձնասպանին ներկայացումը կ'սկսի, ժողովուրդը ամպոհութիւնս ցոյցեր կ'ընէ և այնքան աղմուկ կը հանէ որ հարկ կ'ըլլայ վարագոյրը իջեցնել նորէն։

Այս միջոցին, թատերաբեմին վրայ, թատրոնին անօրէնութիւնը կը ջանար համոզել Ժան տը Քալէի գլխաւոր դերասան Սահեան Էքչեանը, որ քանի ոսկիի անմիջական վճարում մը կը պահանջէր և առանց այդ վճարման կը մերժէր իր դերը կատարել։ Տնօրէնութիւնը անոր այդքան գումարի մը պահանջը ունենալը չէր ընդուներ, բայց ինք կը պնդէր։ Հանդիսականներէն քանի մը ազդեցիկ անձեր թատերասրահէն թատերաբեմ գացեր էին համոզելու Էքչեանը, երաչխաւորելով որ իր արդար պահանջքը, ինչ որ ալ ըլլայ

AVO

ճշդուելիք գումարը, իրենց կողմէ պիտի վճարուի, բայց կա-
րելի եղած չէր համաձայնութիւն գոյացնել։ Այնատեն թա-
տերասէրմէն մէկը կ'սկսի խօսիլ ժողովուրդին, երբ Էքչեան
կ'ընդմիջէ զայն և իր ատենտորի ձայնը կը հնչեցնէ.

—Տեսաք իմ, այս իրիկուան խաղին չներկայացուելուն
պատճառը ես ինքս եմ, ներոպամիտ եղէ՛ք, որովհետեւ
թատրոնին անօրէնութիւնը իր պարտքը երբէք չճանչցաւ,
որովհետեւ պարապ խոստումներէ եաքը զմեզ չորեքնկ հարիւր
կարօտ թողուով, ճարուսի պէս օդով անուշացնելու չափ ան-
դիմացաւ, որովհետեւ ինծի հետ պայմանագրած պայմանները
չէն և ոչ մէկը գործադրել հաճեցաւ, որովհետեւ նոյն իսկ
Զատկի օրը մեզի ստակ չվճարելով՝ առանց հարիւր թողուց
զմեզ և մեր բնտանիքը։

Էքչեան, գոյնը նետած, այլայլած, դեռ կը խօսի և
կ'ամբաստանէ թատրոնին վարչութիւնը իբր անպատասխա-
նատու, սակայն ժողովուրդը կ'ընդմիջէ և ոտնձգ կ'ըսէն թէ
անպատշաճ է այս վարմունքը հանդէպ հասարակութեան որ
պատասխանատու չէ բնաւ վարչութեան արարքներուն։ Եւ
հանդիսատեսները կը ցրուին։

Իրիրճեան այս իրողութիւնը Էքչեանի նպատակաւոր
կերպով նկարագրող նամակ մը հրատարակելէ եաքը, կ'ըսէ
թէ չ'ուզեր այս խնդրին խորը մտնել և քննել թէ ո՞վ է այս
գործին մէջ յանցաւորը, դերասանուհիները՞ թէ անօրէնու-
թիւնը։ «Եթէ իրենց հարցուի, երկու կողմն ալ պիտի կա-
խաղան հանելու չափ կ'ամբաստանեն։»

Ժամանակ և Չեփիւռ Էքչեանի աննպատակ կերպով կը
նկարագրեն միջադէպը։ Չեփիւռ կ'ըսէ թէ Բէօչէեան Պօղոս
էֆէնտի, Կէլկէլեան Յովհաննէս և Նեվրուզեան Յովակիմ
աղաները իր զուր չանացկր էին համոզել Էքչեանը. նոյն իսկ
ուզեր էին անմիջապէս յանձնել իրեն պահանջած քսան ոս-
կին, պայմանաւ որ եթէ այդքան պահանջը ուղեղացը չհաս-
տատուի, վերադարձնէ ուսկի վճարուած մասը և այս մասին
երաշխաւոր մը ասյ, բայց անիկա չէր ընդունած։ Իսկ Փա-

փոլեան ժամանակի մէջ երկար յօդուած մը գրելով կ'եղրակացնէր թէ Էքզեան հասարակութեան դէմ անարգանք մը ըրած էր այս վարմունքով, և այս մասին ինչ փաստ ալ յառաջ բերէր չէր կրնար արդարանալ։

Այս վիժած ներկայացումը Արեւելեան Թատրոնի անդրանիկ խումբին վերջին թատերական երեկոյթը կ'ըլլայ։ Արդէն թատերական եղանակը վերջացած էր, և նոր ներկայացում տալ աւելորդ կը նկատուի Թատրոնի վարչութեան կողմէ։ Առաքել Ալթուն Տիւրերի և ընկերները կը լքեն գործը, որուն համար այնքան զոհողութիւն րրած, այնքան սիրտ հատցուցած էին, և դերասանները կը ցրուին։

ՕՐ. ԱՐՇԱՍԵԱԿ

Արեւելեան Թատրոնի այս առաջին երկու տարեշրջանի վերջին մէջ, թատերախումբին նշանաւորապէս դերասանուհին էր Օրիորդ Արշաւեակ Փափազեան (ետքէն Տիկին Սուրէն Պէդիրճեան)։ Ինք եղած է առաջին հայ կինը որ թատերաբեմի մը վրայ հայ լեզուով դեր կատարած է։ Մեղուի մէջ յօդուածագիր մը Արեւելեան Թատրոնի առաջին ներկայացման վարագոյրին իսկ գովեստով կ'արձանագրէ հայ թատրոնի «տեգրանիկ դերասանուհին» անունը։

Փառնաւեայ այս կինը, որ ուսուցչուհի եղած էր դերասանուհի ըլլալէ առաջ, արուեստագէտի խառնուածք ունէր։ Խեղեցիկ պրաւիչ աչքեր, նուրբ դիմագիծեր, չնորհալի չարժուձեւեր իր յաջողութիւնը նուիրագործած էին իր ակնոտակի առաջին ներկայացումէն իսկ։ Անոնք որ տեսած էին պինքը թատերաբեմին վրայ այդ թուականներուն, կ'ըսէին թէ սիրոյ տեսարաններուն մէջ մանաւանդ կը յաջողէր։ Անիկա բնական, համարձակ և լուրջ էր։ Մատաթիա Գաբրիէլեան, 1862ին, Սեր հանդէսին մէջ յօդուած մը հրատարակած է ուր կը գրէ թէ Արշաւեակ «ի բնէ» դերասանուհի ծնած է։ Իր խազաք-

կութիւնը զգայուն է ու փափուկ, և ողբերգական կացութիւնները գիտակցօրէն կը պատկերացնէ։ «Իւմմի արատասխանութեան մէջ բռնազբօսութիւն չըլլայր, որից և չարժուեն պատչառութիւնը, որ բացատրութիւնը կենդանի կ'ընեն, նչան են թէ անոր տուն տուողը խորհրդածութենէն աւելի բնութիւնն է։» Արտասանութիւնը յատուկ է «որով նոր բեմ ելլող աչխարհասրսր լեզուն իր բնական ներդաչնակութիւնը կ'ուսնուայ և ականջներ չեն տանջուիր։» Միլիս Փէլլիթոյի Ֆրանչեսքա տա Ռիմինիի Ֆրանչէսքային, Վիքթոր Հիւկոյի Արքայն զբօսնուի Պլանչին, Ռոպերթ աւազակապետի Մօթիէն և Իտկոնտայի համանուն դերերուն մէջ մեծ յաջողութիւն ունեցած էր բայց ժամանակին խորհրդաւոր։

1862ին, Արտաւակի տասնմէկ յաջողութիւններ ունեցող տիկին իր անունին որ Ֆրանսայի թագուհիկ մը Իտմիրի լրագիրներէն մէկուն մէջ պատմելով Ֆրանչեսքա տա Ռիմինիի ներկայացման դիւերը Արտաւակի եղած մեծ բնդունելութիւնը, կ'ըսէր թէ «ազամանդապատ ծաղկեփունջեր» նետուեր էին իրեն և թէ հայ բեմին «Օրիորդ Մարսն էր» անիկա։

Ֆրանչեսքա տա Ռիմինիի ներկայացումէն քանի մը օր ետքը Գում-Գափուի վարժարանին ուսուցիչ Ներսէս Մէզպութեան (յետոյ բժիչկ Փարիզի Համալսարանէն վկայուած) թատերախաղ մը ներկայացնել կուտայ Գում-Գափուի աղջկանց վարժարանին մէջ։ Այս խաղը կը կոչուի Ջոան Օրիորդ և տպագրուած է 1862ին։ Ներկայացման օրը, աղջկանց վարժարանին մէջ, հրաւիրեալները «Ի'դմայլին» դերակատար չորս նորահաս աղջիկներուն խաղարկութեան վրայ։ Երկրորդ ներկայացում մը կը տրուի յատկապէս կին հանդիսականներուն խնդրանքով։ «Երեւելի հայ բնտանիքներու կիներուն հետ», ըստ Մասիսի, ներկայ կ'ըլլայ նաև «Բնկերայ Արեւելեան Թատրոնի առաջին դերասանուհի Օրիորդ Արտաւեակ», և դերակատար աղջիկներէն մէկուն ճարտարութիւնը գնահատելով «ծաղկեայ պսակ մը կը նուիրէ իր ձեռօք»։ Մասիսի այս հրատարակութիւնը ցոյց կուտայ թէ Արտաւեակ, հակառակ իր

դերասանուհիի արուեստին, որ նախանձելի չէր պատուած այն ատեն, յարգելի դիրք մը ստացած էր հայ ընկերական կեանքին մէջ։

Արուեստակի հետ բեմ ելած էր նաև իր քոյրը՝ Ափսենի Փափազեան, որ Արեւելեան Թատրոնի առաջին ներկայացման՝ Երկու Ցիսանապետին մէջ Լավրոյի դերը կատարած էր և այս առթիւ յիշուած։ Այդ շրջանին սակայն Թերթերը իր վրայ չեն խօսիր։ Իր քրոջ փայլուն յաջողութիւնները բոլորովին նահանջուցած էին զինքը։ Օրիորդ Փափազեան հաքէն ամուսնացած և կոչուած է Տիկին Վալիսեան։

Երկու Փափազեան քոյրերուն հետ յիշատակելի է նաև Տիկին Մարիամ Ծաղիկեան որ առաջին տարեշրջանի վերջին

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻԱՄ ԾԱՂԻԿԵԱՆ

ներկայացման՝ Աբեղայի զբօսնուէր մէջ առաջին անգամ բեմ ելած է Մարիամ Պիլէճիրեան անունով։ 1831ին ծնած էր Բերա, և իր առաջին ներկայացումը տուած տանն երեսուն տարեկան էր արդէն։ 1858ին ամուսնացած էր։ Քիչ չատ ուսում առած, և տուներու մէջ իբր ուսուցչուհի պաշտօնավարած մարմնեղ կին մըն էր, երկայնահասակ, համակրելի ձայնով, համարձակ խօսուածքով, բայց Արուեստակի շլացուցիչ յաջողութիւնը վինքն ալ տուեբի մէջ թողած էր։

Արեւելեան Թատրոնի այս առաջին տարեշրջանին, յիշատակուած կը դանանք նաև անունը Օրիորդ Եպրոս կէօմբրիճեանի որ կը մասնակցէր խումբին և որ եաքէն 1863—64ին միակ դերասանուհին պիտի մնար մէջտեղ մը Արեւելեան Թատրոնին։

Ահա չորս դերասանուհիները քով քովի, կային խումբ մը դերասաններ, որոնց մեծ մասը նշանաւոր եղած է հայ թատրոնի պատմութեան մէջ, ինչպէս Էքչեան, Մազաքեան, Ա. Ճէվեան, Պէնկլեան, Վարդովեան, Մնակեան, Ֆոստալեաճեան, Թրլեանց, եւայլն։ Դերասաններն ու դերասանուհիները երեք կարգի բաժնուած էին. առաջին կարգին վրայ գտնուողները կը առնային ամսական ոսկի հարիւր դրուշ, երկրորդ կարգինները վեց հարիւր, երրորդ կարգինները չորս հարիւր։ Միայն Աուետիան Էքչեան և Արուսեակ էին որ երեք տարուան պայմանագիր կնքած էին և իրր բացառիկ դերասանական արժէքներ կ'առնային տարեկան 25,000 դրուշ իւրաքանչիւրը։

Էքչեան մանկութենէն թերթերէն մեծ գովեստներով յիշուած է միշտ իրր ճարտար դերասան և աներկիւղ մարդ բեմական մեծագոյն ոյժն էր այդ չրջաններուն։ Մատթիա Գորագաշեան Սեւի մէջ 1862ին հրատարակած է յօդուած մը Թօպէրք առաջարկութեան ներկայացման առթիւ, ուր կ'ըսէ. «Պարոն Էքչեանն ու Օրիորդ Արուսեակը առ այժմ երեւելիներն են, որոնք գրեթէ միշտ գլխաւոր անձինքը կը ներկայացնեն։ Առաջինը, որուն յարմարութիւնը յատկապէս ողբերգական կտորներու համար է, յաճախ կացութիւններու պատուն և վանի մասերը յաջողութեամբ կը ներկայացնէ։»

ՍՏԵՓԱՆ ԷՔՉԵԱՆ

1834ին ծնած, Փարիզի Մարտաւեան վարժարանի նախկին աշակերտ, Էքչեան գործի աշխարհը նետուած էր 1848ին Պոլիս դառնալով, և 1860ին ֆրանսական չոգենաւային ըն-

կերուքեան մը գործակալութեան պաշտօնին կոչուած։ Իր պաշտօնատեղին երթալու համար ճամբայ կ'ելլէ Պալսէն, բայց չի կրնար հասնիլ Տրապիզոն։ Ձինքը տանող չոգենաւը Շիլէի առջեւ ապառաժի մը կը բախի ու կը խորտակուի։ Երկու հարիւրէն աւելի անձեր կը խեղդուին։ Ոմանք լողալով կը հասնին մօտի մը որուն պարնուելով խորտակուած էր իրենց նաւը. հոն կ'անցընեն ամբողջ գիշերը և առաւօտեան նաւ մը կը փրկէ արկածեալները հետեւեալ օրը։ Անոնց հետ էր Էքչեան որ կը դառնայ Պոլիս ու կը մտնէ Ազիւեկեան թատրոնի խումբին մէջ։ Ինք հայ թատերական մէջ ամենաաւելի ծանօթ էր արդէն իբր սրամետաստէր դերակատար. ինք էր որ կազմակերպած էր 1860 փետրուար 24ին, Արիստոդէմի հայերէն ներկայացումը Նաւամի թատրոնին մէջ (Տե՛ս Ընդարձակ Տարեցոյց 1825ի էջ 301)։ Այդ իրիկուն Արիստոդէմի դերը ինք կատարած էր մեծ յաջողութեամբ։ Մնակեան պատմած է Էքչեանի մէկ մտացիր արարքը որ այլ առջին ներկայացման օրն իսկ պատահած է։ Արիստոդէմ իր ազգական չիբուխին մէջ կը մտնէ։ Հոն՝ քիչ մը չսպասելու համար կնոջ մօրուքը կը հանէ, և վերադին դնելու մտածելով կը ներկայանայ ժողովուրդին, երբ իր խօսելու կարգը կու գայ։ Քանի մը րոպէի չշուխներ կը լսուին, յետոյ Էքչեան անայլայլ կը մնայ և աչքոյժով կը շարունակէ կատարել իր դերը։ Նուազ ճարտար դերասանի մը համար ասիկա ծաղրանքի և անյաջողութեան պատճառ կրնար բլլալ, բայց Էքչեան, իր տաղանդին չնորհիւ, կացութիւնը կը փրկէ և քիչ ետքը նորէն ծափեր կը խլէ ունկնդիրներէն։

Ժան տը Քալէի դառապի միջադէպէն ետքը, Էքչեան 1863ին խումբ մը կազմակերպելով Իզմիր գացած և հոն ներկայացումներ տուած է որոնք նախ մեծ յաջողութիւն ունեցած են, սակայն ետքէն անյաջող վախճանի յանգած ու դադրած են։

Պետրոս Մաղաքեան, թէեւ Էքչեանէ պակաս խոտակ կ'սեանար, բայց կրնայ նկատուիլ ճշմարիտ և սիրուած պատը

խումբին, Սկիպքները դերասոյդի դեր կատարած էր։ Այդ ատիճնիրը, հոգիս երեսուն տարեկան, կորովի, աչխոյժ, սրտանց վարած իր արուեստին, քաղաքավար ու համեստ, կրցած էր իր ընկերակիցներուն վրայ հեղինակութիւն ձեռք բերել, մանաւանդ որ չորս հինգ տարուան փորձառութիւն ստացած էր արդէն Սրապիան Հէքիմեանի խումբին մէջ, որուն առաջին դերասանը կը նկատուէր։ Աբեւեան Թատրոնի ներկայացմանց մէջ մեծ յաջողութիւն գտած էր վիլթոռ Հիւկոյի Ալբոյն Ջբօսնուի թրխպուլէի դերին մէջ։ Տգեղ էր և չէչոտ դէմք մը ունէր Մազաքեան, բայց դիտէր քնքշութիւն ու նրբութիւն դնել իր դերերուն մէջ, վախկոտութիւն՝ իր ձայնին մէջ, չնորհ՝ իր չարժուձեւերուն մէջ։ Միրտ ունեցող, զգայուն մարդ մըն էր այս դերասանը որ կոչկակար մը եղած էր առջի օրէն, և կոչկակար մնաց մինչեւ իր մահը, մերթ ընդ մերթ հեռանալով իր խանութէն իր դերասանի կամ դերասանուհիի պատրաստութեանց կատարման համար։

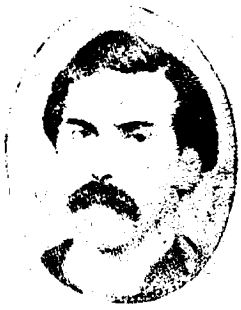

ՊԵՏՐՈՍ ՄԱԶԱՔԵԱՆ

Մազաքեանէ անմիջապէս ետքը պէտք է յիշել Յովհաննէս Աճէմեանը, որ պարզացած դերասան մըն էր Սահիան Էքշեանի պէս։ Դպրոցէն ելլելէն ետքը քանդակագործութեան, նկարչութեան և արձանագործութեան աշխատած էր։ 1857ին Սրապիան Հէքիմեանի խումբին մէջ կ'ուզէ իր դերասանական ասպարէզը և 1861ին կը մահնէ Աբեւեան Թատերախումբին մէջ։ Զինքը թատերաբեմին վրայ անանձները հիացումով պատմած են անոր խազարկութիւնը ըսելով թէ ժողովուրդէն չատ գնահատուած արուեստագէտ մըն էր անիկա։ 1863ին Նաւումի Թատրոնին մէջ Յրաչեհաա տա Ռիխինի ներկայացման իրիկունը ինք ալ, Արուեսեակին պէս, խանդավառ ծափերու արժանացած էր։ Կոմիտասին ցուցակը ին

մէջ նոյնպէս մեծ յաջողութիւն կ'ունենար իբր կատակերգակ դերասան։ Այդ զաւեշտին երեք դերերն ալ միանգամ կը կատարէր մեծ ճարտարութեամբ, հետզհետէ հագուստ, դէմք ու ձայն փոխելով։

Յովհաննէս Աճէմեանի կնոջ հօրեղբայրն էր Արեւելեան թատրոնի ուրիշ մէկ նշանաւոր դերասանն ալ, Սերովբէ Պէնկլեան։ Պէնկլեան դերասան բլլալէ առաջ կեղծամ չինող արհեստաւոր մըն էր։ Իր բեմական գործունէութիւնը սկսած էր Հասդիւղի թատերական չարժումի միջոցին։ Արեւելեան թատրոնին մէջ կը գտնենք պինքը առաջին օրէն։ Դերասանութիւնն ակսած աեն այնքան տղէտ էր որ թատրոնի յուշարար և ապա թատերագիր հեղինակ Ռոմանոս Սէտէֆճեանէն կարդալ գրել կը սորվէր։ 1861էն 1863 քանի մը անգամ յիշատակուած կը գտնենք իր անունը, բայց աւելի ետքն է որ համբաւ հանած է թրքահայ թատրոնի երգախառն թատերախաղերուն մէջ, ուր կարեւոր դերեր կատարած է մեծ յաջողութեամբ։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՃԷՄԵԱՆ

Վարդովեան նշանաւոր եղած է իբր դերասանուհի 1866էն ետքը։ Անկէ առաջ պարզ դերասան էր Արեւելեան թատրոնին մէջ։ Իր տպարէզին համար նախապատրաստուած չէր բնաւ։ Էքշեանի, Աճէմեանի, Մնակեանի ատուցած նախակրթութենէն իսկ զուրկ մնացած էր։ Ինք գրած է թէ արձանագրուած եղած էր. ուրիշներ կ'ըսեն թէ որմանկարիչ էր։ Միջոց մըն ալ Պոլսոյ ձկնարանը պաշտօնեայ եղեր էր։ Այդ պաշտօնին վրայ գտնուած ատեն, 1861ին, իրիկուն մը ներկայ կ'ըլլայ Արեւելեան թատրոնը՝ Երկու Ցիսնապեսի ներկայացման։ Այդ իրիկունն է որ իր մէջ կը ծնի դերասան ըլլալու փափաքը։ «Էնտանեկան գաղտնի պատճառով մը»,

այդ ներկայացումը այնպէս կ'ազդէ իրեն որ կ'ուխտէ ինքզինքը թատրոնին նուիրել, թողլով արհեստ և պաշտօն: Այսպէս գրած է ինքզինքի մը մէջ, զոր հրատարակած է Աբեղեան Փող(*): Վարդովեան հետեւեալ օրը կ'երթայ կը ներկայանայ Աբեղեան թատրոնի դուռը՝ դերասան գրուելու համար: Հոն կը գտնէ վարիչ ընկերութեան անդամներէն Ագնքաւանդը Մկրեկմտուլին զոր մանկութեան աեղէն ճանչցած էր: Մկրեկմտուլ սրձատունը նայրել կուտայ ինքզինքը իբր դերասան, էքչեան և Ծատուրեանճեան սրդէն տատ էին խումբին մէջ, որ կը պատրաստուէր Իոպէրի աւազակապետը ներկայացնելու: Վարդովեան իր առաջին կարեւոր դերը կը կատարէ Աբրայն զբօսնուի մէջ, և ժամանակին թերթերը առաջին անգամ կը յիշեն զինքը այդ առթիւ: 1862ի ամառը իր արհեստը ի գործ կը դնէ և կ'աշխատի Քեաղաթհանէի քէօշկին շինութեանց մէջ՝ միւս կողմէ կը հանեւի նաև իրենց խաւլացի դերուհոյին՝ Ասթիի դասերուն: 1862 63ին, կը թողու Աբեղեան թատրոնը և կ'երթայ Իզմիր իբր դերասանապետ Իզմիրի հայ թատերախումբին(**):

ՎԱՐԴՈՎԵԱՆ

(*) Նոյն պայմաններուն մէջ է որ ռուսահայ դերասանապետ Դէորգ Զմշկեան ալ դերասան եղած է. պետական պաշտօնեայ մըն էր 1863ին, երբ գիշեր մը Թիֆլիսի քաղաքային թատրոնը տրուած առաջին հայերէն ներկայացման հանդիսատես կ'ըլլայ. այդ ներկայացումը այնչափ յուզած էր զինքը որ նոյն գիշերն իսկ որոշած էր ինքզինքը նուիրել թատերաբեմին եւ Ռուսահայոց վարդովեանը եղած էր, իբր խմբապետ թատերական երկարատեւ ու կորովի գործունէութիւն ցոյց տալովն

(**) Իզմիրի մէջ հայերէն ներկայացումները նախորդ տարին (1861)

Դերով Մնակեանի, իր անունը առջի օրէն խառնուած է Արեւելեան Թատրոնի պատմութեան։ Հասգիւղի ներկայացումներէն ետքը մտածուած էր Բերայի առաջին ներկայացման՝ Ափիսոդեմի, որմէ Մնակեանի բաժնին հինգ հարիւր դրուշ պատդեր էր և այս գումարը իրեն վճարուելիր էր ամբողջ պոլնձէ փոխադրութիւններով, որոնք այն տանն արծաթի մէհմիէին ծառալը ունէին գրեթէ։ Փոխադրութիւնները տոպրակի մը մէջ լեցուած կը տրուին Մնակեանի, որ իր հարստութիւնը «չալկած» կը հանի Հասգիւղ։ Մէկ գիշերուան մէջ հինգ հարիւր դրուշ չահեր էր, ինչ՝ որ լրջ օգնական ուսուցիչ այդքան գումար մը մէկ ամսուան մէջ իսկ չէր կրնար չահիլ։ Մնակեան այնչափ երջանիկ էր որ այն օրը ա՛լ կ՚որոշէր թողուլ ուսուցչութիւնը և ինքզինքը տալ փիւրուանա խնամին, իր յաջողութիւնը քաջալերիչ եղած էր և փայլուն ապագայ մը կը պատրաստէր իր համար։

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄՆԱԿԵԱՆ

սկսած էին, Արեւելեան Թատրոնի առաջին ներկայացումէն քիչ առաջ։ Բեմադրուած էին Սարգիս Միրզա Վանանդեցիի Սիկիտոնը, Վերգինիան, Նեռսէսը, Պիթիէրի Սատուդը եւ Մոնթիի Ափիսոդէմը։ Սարգիս Վանանդեցին էր գլխաւոր կազմակերպողը Իզմիրի հայ թատերախումբին, զոր 1862—63ի տարեշրջանին վարել կ՚երթայ Վարդովեան իրեն հետ տանելով Մնակեանը։ Կը ներկայացնեն Վիքթոր Հիւկոյի Լուկրեձիա Պորճիան, Մոլիէռի Սէր բժիշկ էն, Որապիոն Հէրմեանի Վահրամը, եւայլն։ Այս ներկայացումնց մէջ մեծագոյն յաջողութիւնը կ՚ունենան Վարդովեան եւ Մնակեան, ինչպէս կը վկայէ Գրիգոր Զիլինկիրեան իր Ծաղիկին մէջ։

առջև։ Ասոր իսկոյն դայլեր էր միանալ առաջին օրէն Արեւելեան Թատրոնի խումբին, և Մեղու կը յիշէ զայն առանց մականունի, «Պ. Մարտիրոսի վրայ խօսելով առաջին ներկայացման առթիւ իսկ։ Նաքէն Թերթերը կը խօսին «Մնակհանի» վրայ, ուրեմն պէտք է ենթադրել որ Իզմիր կ'երթայ Վարդովեանի հետ, ուր մեծ յաջողութիւն կը գտնէ 1862ին։ Այսպէս, Արեւելեան Թատրոնի երկրորդ տարեշրջանին Մնակհանով, Վարդովեանի պէս, կը հեռանայ Արեւելեան Թատրոնի խումբէն, հետեւաբար չկրնալով հանդուրժել այն առաջնակարգ դիրքին, որ ձեռք բերած էր Էքշեան, նեւթապէս վայելելով առիւծի բաժինը թատերական հասոյթներէն և առաջին դերերուն մէջ գրաւելով միշտ թատերասիրեալը ուր կ'արժանանար ժողովուրդին իանդուրժող ծափերուն։

ԹՈՎՄԱՍ ՖԱՍՄԱՃԵԱՆ

Արեւելեան Թատրոնի առաջին չրջանին մէջ իսկ, առաջին ներկայացումէն քիչ ետքը, խումբին միացած էր Թովմաս Ֆասմաճեան ալ որ իբր թատերապետ Վարդովեանի, Մնակհանի, Պէնկլեանի և Մաղաքեանի պէս մանաւանդ գլուխ մը պիտի ունենայ մեր թատրոնի պատմութեան մէջ։ Այս դերասանը 1843ին ծնած, Հասգիւղի ներկայացումներէն սկսեալ մասնակցած էր թատերական չարժումին։ Արեւելեան թատերախումբին մէջ կը գտնուէր թէ՛ 1861—62ի և թէ՛ 1862—63ի տարեշրջաններուն։

Արեւելեան Թատրոնի առաջին ներկայացումն մասնակցող դերասաններէն մէկն էր Դաւիթ Թրեանց. Հազիւ քսան տարու էր այն ատեն։ Վենետիկի Մխիթարեանց Սաքրզ Ազգերի վարժարանը տասը էր իր նախակրթութիւնը և քանի մը տարի ալ Վենետիկի Ռափայէլեան վարժարանը անցուցած էր։ Պոլիս գտնալէ ետքը

միջոց մը Փողերանոցի չինուքհանց մէջ նկարներ պատրաստելու աշխատած էր։ Սակայն թատերական նախընտրեր և Արեւելեան դերասանական խումբին մէջ մեծ էր։ Աջի օրը իր մանակցութիւնը չատ անցած է, բայց երբ Աբելի խումբին վարձատու դերասանը իրեն դերասոյց յաջողած էր Մաղաքեանի, յարմար դատեր էր որ Թրեանց մասնաւորապէս կատակերգական դերեր կատարէ և այդ դերերուն մէջ երիտասարդ դերասանը յաջողած էր իրեն ծափեր, բնդհանուր գնահատման արժանանալով։

ԴԱՒԻԹ ԹՐԵԱՆՑ

1862 — 63ի տարեշրջանին նոր դերասաններէն երկուքը Թրեանցէ առաջ նշանաւոր եղած են կատակերգական դերեր կատարելով, Յակոբ Չերաչի և Մկրտիչ Այտընեան։ Չերաչի կարճ միջոց մը մնացած է թեմական կեանքին մէջ, իսկ Այտընեան ու տաղանդաւոր արուեստագէտ մըն էր, մեծ յաջողութեամբ կը խաղար Մոլիէռի կատակերգութեանց մէջ. այս դերասանը 1867ին Ցրտնաց կ'երթայ, յետոյ Հոլանտա և Հնդկաստան, ուրկէ իր ծանօթները սակաւ լուր առած չեն իր մասին։

Այս առաջին երկու սերունդներուն՝ քանի մը տաղանդաւոր թատերախազեր ներկայացուած են Արեւելեան թատրոնի մէջ։ Անոնք ընդհանրապէս խումբերէն կամ ֆրանսերէնէ թարգմանուած ողբերգութիւններ և կատակերգութիւններ են, ոմանք թիւով տասնեակ կամ մէկ տասնեակ, ինչպէս Ռոթայի Երկու Ցիսնապետը, Սէրվիոյ Փէլլիքոյի Ցրացիչհա

տա Ռիմինի, Ռոպերթ աւազակապետ, Վիքթոր Հիւկոյի Արեւելեան զբօսնուն. Պուշարթիի Նաւաստին Պերթրան, Մոլիէռի Ագահը և Թարթիւֆը, Ռէնեատո Խաղաղոլը, Վոլթէռի Ալվիռը, Մոնթիի Արիստոդեմը, Իլէկոնտա, Թան տը Քալէ, Հաւատք, Յոյս, Սէր և այլն: Առանց թարգմանիչներուն մէջ են Մատաթիա Գաբրիելեան, Թովմաս Թէրզեան, Իլիաս Ջալեան, Սահակեան Էքչեան: Ուրիշ թարգմանիչ մը, Սահակեան Ալֆոնս Տիւբրի, եղբայրը Ալֆոնս Տիւբրիի, որ թատերական գործին մասնակից եղած էր անոր հետ հաւասար բաժինով, այդ միջոցին մէկէ աւելի թատերախաղեր վերածած է հայերէնի առանց անունը յիշատակելու տալու ապրարատներուն ու լրագիրներու մէջ: Առանց մէջ են Ֆրանչեսքա տա Ռիմինի, Ռոպերթ աւազակապետ, Հաւատք Յոյս Սէր, Թան տը Քալէ:

Հայ հեղինակներու ինքնագիր երկեր ալ բնդօրինակ են այդ առաջին երկու տարիներուն, ինչպէս Պէշիկմաշլեանի մէկ ողբերգութիւնը, Թէրզեանի Սանդուխտը, Թրզլեանի էլեոնորան (օտար նիւթի մը վրայ գրուած ռոմանթիք առակ մը) և Սրապիոն Մանուսեանի Չաղացպանին աղջիկը որ առաջին երգախառն թատերախաղն է հայ բեմին, 1862ին ներկայացուած Նաւուի թատրոնին մէջ Արեւելեան թատրոնի խումբին կողմէ: Այս հեղինակը 1863ին ներկայացնել տուած է նաև Բամէլա կամ Բարեկենդանի պիեսերը, նմանպէս երգախառն Սրապիոն Մանասեանի այս երկու վոտվիլներուն նիւթերը եւրոպական կեանքէ առնուած են:

Բոլոր այս թատերախաղերուն մէջ, չկար ոչ մէկ պատճ որ պատկերացնէր մէջավայրին ժամանակակից իրական կեանքը, և նոյն ատենուան ընտանեկան և ընկերական բարքերը: Ինչ որ թատերագիրին վրայ կը ներկայացուէր ընդհանրապէս միջավայրին օտար չափազանցուած տիպարներ էին, և թատրոնը զբօսանքի ժամադրավայր մը եղած էր, փոխանակ չափահասներու համար կրթական յարկի մը դերը կատարելու:"

ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

ԱՄԻՐՏՈԼՎԱՔԻ ԳՈՐԾՈՑ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ
ԻՐ ԻՍԿ ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՄԲ

Ամիրտոլվաթ Ամասիացին երեք բժշկական աշխատութիւն ձգած է, երեքն ալ անտիպ. Ա. «Օգուտ բժշկութեան» Բ. «Ախտապատին», և Գ. «Անպիտաց անպէտ»: Այս աշխատութիւններէն ԺԵ. դարէն ի վեր բաներեր հետքերու ապատեղի եւաք՝ այսօր ինձ կը վիճակի հրատարակել զանոնք, սկսելով ամէնէն կարեւորէն՝ «Անպիտաց անպէտ» էն, որ գրուած է 1482ին, Կ. Պօլսոյ մէջ: Ձարդ ապուած է անկէ 320 երես:

Կ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Մեր նախնեաց մատենագրութիւնները մինչեւ հոգեւնացին է միայն, որ իրմէ եւաք եկող պատմիչներուն առաջնորդ եղած է. իսկ հայ բժշկական մատենագրութեան մէջ՝ Հռոմեոսի չափ հետեւողներ եւ նմանողներ ունեցած է Ամիրտոլվաթ բժշկապետը (+ 1496):

Ամիրտոլվաթ եղած է մեր հին բժիշկներէն ամէնէն համբաւաւորը, կազմելով իր գլուխը եւ առնաւանդ պարապելով մը հայ բժշկական պատմութեան մէջ: Իրմէ եւաք եկող բժիշկներէն գրեթէ բոլորը հետեւած են իր գործերուն, եւ անոնց միջոցաւ ուրացած են բժշկութեան արուեստին: Այս պարապան նախաձեռնած է Ամիրտոլվաթ, եւ իր խօսքը իր ժամանակին եւ ապագայ բժշկութեան ուսանողաց ուղղելով ըսած է. «Եւ՛ ես, անպիտան ծառայ ծառայից Աստու-

ծոյ, ի յայս արուեստս չատ աչխատեցայ, մինչև զան գտայ, և առուգեցի կրկին, որ հեչտութեամբ յիմանան, և ուսանողացն հեչտ լինի, և գիւրութեամբ ուսանի և տասկանայ զծածուկ արուեստն, որ այս սմնանչն բժչկապետին գայս ծածկեալ էին, և չէին դրել ի բժչկարաններն. և ծառանիք յայտնեցին»: «Անպիտաց անպէտ» երես 11): Նոյնպէս Oգուս բժշկութեան մէջ (իմ ձեռագիր, երես 45) կրէ. «Եւ Պօհրան հիւանդին չատ խօսք կայ, և յիչեմ այս գունիս, և թէ զամէնն ի կարդին յիչեմք՝ խօսքն չատ կու լինի, և ուսանողն կու տրտմի: Բայց ես ի յայս անգս գայն որ գնատած է՝ բժչկապետաց խօսքն է կայ. մեք գայն յիչեմք կարգաւ, որ ամէնուն հեչտ լինա, և ուսանողն չի տրտմի»:

Ամիրտովլաթի գործոց կարեւորութիւնն հոն է, որ ինք հետեւած ըլլալով հին նչանաւոր տրտր բժչկներու գրուածոց ինչպէս՝ Իբն Բայտարի, Իբն Զոհրայի, Իբն էլ Անուարիի և այլոց, չատ բան իրին իր անձնական քննութեան արդիւնքը գտած աւելցուցած է, և չատ ալ՝ ուրիչ գանազան հեղինակներէ քաղած հաւաքած գրած է իր «Անպիտաց անպէտ»ին մէջ. օրինակի համար՝ երբ Աբարբիոն բոյսի մասին կը խօսի, կրէ թէ՝ «ի յայլ գիրս գտայ որ ճանուսպաստաթարն է» իր փոխանն (երես 29): Եւ սակայն ամաւիսյի գիտնականը չի մոռնար ինքզինքն հաճեստօրէն անուանել հասարակ «քարտիանոզ» մը, «ժոզիոզ», մը և կամ պարզ «գրոզ» մը:

Ամիրտովլաթի համբարած գիտութիւնն ատոնցմէն և երկասիրութիւնց հեղինակութիւն խմբագրուած կամ հաւաքուած ըլլալը ցոյց տալու համար բաւական է յիչել, թէ ինք անձամբ բուսաբանական ուսումնասիրութիւններ կատարած է ո՛ր որ գտնուած է. այսպէս՝ կ. Պօլսոյ մօտերը, Տերթօսի կողմերը հետազօտութիւն կատարած ըլլալն և կ. Պօլսոյ չըրջակայից մէջ բոյսեր հաւաքած ժամանակ Զարնադ բոյսը գտած ըլլալը կը յայտնէ:

Ամիրտովլաթ կը քննադատէ Իբն Բայտարի գործը: Ան

կը քննագատէ նաև ուրիշ նշանաւոր վարպետներու գործերն ու վարկածները. այսպէս՝ օրինակի համար՝ «Ամէ Ըռազկանն Որպին թէ իր (Այրատէի) փոխանն՝ ի լուծում այնորն՝ մա-զարեանն է, և երկր նուկի լուփանին կաթն է» (երես 52-53) նոյնպէս «ամէ Պատկին, թէ Մինհամին ակրն ասէր է թէ ինքն փայտ է. ի հնդկաց կուգայ. և չէ ստուգ և ասեր է թէ փուռնատիրն հռնան է. և ասեր է թէ արմատն է. և այս ամենայն խոսք Միհինաճին տիրոջ՝ չէ ստուգ» (երես 38)։ Դարձեալ. «Ինսերիսիակս ամէ. (ապտեսին) բան այն է որ Հապաչու պայ. և կու զարմանամ որ ի Հռոպսը ապանօս չկայ, զայս ապտեսն ի Սպանանու և ի Յունաստան կուգայ» և Գամերը կոպին կղզի մի կայ, անկից կուգայ» (երես 67)։ Նոյնպէս. Հայերիսիզմի համար «ասեր են թէ հապի պատասանն է. և չէ ստուգ. խոյտել են» (երես 268)։

Ամենայնիվ կարելի է յիշել գնահատել Ամերտոլմաթի գործերը։

Քարթիզ

Ա. Ց. ՌԱՖՖԱՒԵԱՆ

ԳԷՈՐԳ Յ. ՔՈՐԳՈՄԵԱՆ

Տեղի անձկութեան պատճառով կարելի չեղաւ հրատարակել Տիար Գէորգ Քորգոմեանի «Ռուսեաց ընդարձակ ու շահեկան ազատասիրութիւնը, յատկապէս Տաթեցոյին համար գրի առնուած խմբագրութեանս վերաբերեալ վրայ։ Մեր ընթերցողները յառաջիկայ տարի պատեհութիւնը պիտի ունենան զայն կարդալու։

Ծ. Խ.

ԱՆՏԻՊ ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ
ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Իր թանգագոյն ու էմոցիոնալ նշանաւոր ձէմիլ պէյը բիչիրա անծանօթ է Պոլսոյ մէջ: Ձիներր անհամոյ հանդիպումներ շատ հաւանաբար կրած պիտի լլլան անոր երաժշտական Քօնսերուաթուարի բաւներուն մէջէն:

1903ին սիրտ բախտախնդիրներ մը հաստատած էի Քանդիլլի ձէմիլի հետ:

Գրեթէ ամէն իրիկուն անոր բնակարանը կը վազելի ցաւակից դրացիներով յաճախ կ'այցելէինք ծանօթ անձնաւորութեան մը ապարանքը, որուն շատ տարեկան դիրքերէն կը դամասուէր ոյրացեալ Չօհրապ Էֆենտին: Ան է իր կարգին արեւելեան երգերու սիրահար մը, կը հիանար ձէմիլի բնածին ընդունակութիւններուն վրայ ու կ'ուզէր զայն միշտ վայելել

Օր մը, պիչիրային հաւատարիմ մէ միջոցին, Գ. Զօհրապ վախեր յայտնեց որ ձէմիլը իրիկուն մըն ալ իր տունը դրաւիրեմ, նկատի ունենալով անէաէին հետ մրսածին: Այս վերջինը, եիւքսէր Գալաթըսարայի Ե Ի Բ Լէյի չէյիներէն եւ նէյի ուսուցիչ, մոտերիմ բարեկամս էլլալուն, կրնայի ուզած տեղս դրաւիրել ու տանիլ, բայց ան ալ ձէմիլի պէս շատ դժուար էր մեռք ձգել: Իր բնակավայրը Սկիւտար էր ուրիշ Ուրբաթ միայն թէֆէ կուգար իր պարտականութիւնը կատարելու:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

Զօհրապ էֆէնտիին առաջարկը մերձել անկարելի էր, բայց զինքը ապահովցնելէ առաջ անհրաժեշտ էր նախապէս տեսակցիլ ձէմիլին եւ Ազիզ ալէյին հետ եւ ստոյգ հաւանութիւնն առնել։ Խոստացայ անկաբելին կարելի ընել եւ իրեն վերջնական պատասխան մը տալ երկու օրէն։

ԳԱՌՆԻԿ ԱՏԻԼ
(Աջեցապես Թերեվ. Յանկնամոդովի)

Յաջորդ առաւօտ, լուսնալու մօտ, դուրս ելանք ձէմիլի հետ եւ օթէլ Մէթրօփոլ մեկ երկու ժամ հանգըստանալէ վերջ զատուեցանք իրարմէ, ան իր Աբսարայի տունը գնաց, իրիկուան միանալու խոստումով. ես ալ Սիլիւատար մեկնեցայ, Ազիզ ալէյի տունը. Հաւանութիւն յայտնել գալ, պայմանաւ որ երկտողով մը իրեն իմացնէի թէ՞ ո՛ր իրիկունը, ո՛ւր ան պէտք է միանայինք։ Ձէմիլը դիւրին էր համոզել, մանաւանդ որ մեծ հիացում ունէր Զօհրապին վրայ եւ փոխադարձաբար։ Աւտոմ առանց ապառնելու յարմակ նոքն գայն հաղորդել եղելութիւնը Զօհրապին։

Որոշեալ օրը, Ապրիլ Սէրվիի քովնտի վողոցը, ձօնս աւարտելէն 5րդ. յարկը, Զօհրապի բնակարանին մէջ տեղագրին պատրաստութիւնը կար։ Հայկերոյթին կազմակերպութիւնը Թորգոմեանին յանձնուած էր, իսկ սալոնը, ճաշասրահը եւ սեղանը Մատամ Լէոնի կողմէ զարդարուած էր գոյնզգոյն ծաղիկներով ու դալարիներ։ Բոլոր այդ իրարանցումին մէջ իմ միակ պարտականութիւնս էր ձէմիլը եւ Ազիզ ալէյն բերել իրենց զբօսելի երաժշտութիւնը լրմնշխնելէ առաջ, իսկ խնջոյքէն վերջը զանոնք հանգստացնել, պատշաճ կերպով։

Իր ամէնէն ճշտապահ կոչնականը, առաջին հիւրը ես էի, ընկերակցութեամբ տէրվիշական նիւպէոով ու բիւլահով Ազիզ ալէյի ու ձէմիլ պէյի։

Զօհր ապի ուրախութիւնը չափ ու սահման չունէր։ Հետզհետէ սկսան գալ հրաւիրեալները. որոնց մէջ կային Սէր խաճիէ Դոստրի տէյ. մաքսային վերատեսչութեան օգնական եւ յատնի պարատական Մէհմէտ Ալի պէյ, Զինուորական եւ Ծովակալական վարժարաններու տնօրէն Բիգա փաշա, հանրօգուտ շինութեանց նախարարի օգնական Մկոտիչ Սինապեան Էֆ.. Բերայի պատժական դատարանի նախագահ Հաճիտ պէյ եւ դեռ ուրիշ ալ տրտական ծանօթ անձնաւորութիւններ, որոնք Ալտիւլ Համիտի պէնեէկեաններն էին։

Միգիրի խումբը կը կազմէին, ճէյգան Ագիզ տէտէ, թամպուրի ձէմիլ, Էմէնչէնի Վասիլ, Էմանի Աղա, լավութօնը Խրխոս, երգող Լէվի, եւ Գալէն։

Կամաց կամաց երբ սկսած էր ոգեւորութիւնը, չեմ գիտեր ինչ պատճառով սոխակացոյ փողոց ելլել եւ երբ վերադարձայ, զարմանքով տեսայ որ արարքմանը գաղտնի ոստիկաններով պաշարուած եւ օդակի մը մէջ առնուած էր։ Առանց յայտնի ընելու մինչեւ գերմանական հիւանդանոցին անկիւնը գացի եւ հոն դարձայ յայտնելու եզկութիւնը Զօհրապին, որ կարեւորութիւն անգամ չտուաւ, որովհետեւ հիւրերը Ապտիլ Համիտի պէնճէկեան պալատականներ միեւնոյն ժամանակ իրենց զբոսանքը ոսկեգօծ շրչանակով ժուռնալի քուպէ ունեցողներ եւ նոյն իսկ բարեկամական տեսակցութեան միջոցին անցած դարմածը Ապտիլ Համիտի ժուռնալ ընողներ էին։

Ժամերը կը սահէին ու փողոցի անցուդարձին կարեւորութիւն անգամ տուող չկար։ Կէս գիշերը արդէն անցած եւ ճաշկերոյթը սկսած էր. մերթ ընդ մերթ ականջ կողմէ ձէմիլն ու Գալէնը, մերթ կողմէ Ագիզ տէտէն եւ Լէվին կը հրացնէին ներկաները։ Յանկարծ խռնոցի դուռնէն յայտնուեցաւ մէկը ներս մտաւ, Բերայի կառավարիչ Համտի պէյն էր։ Ուզեց հասկնալ թէ ներսը որո՞նք կային։ Ես կարդալով թէ ուշ ժամացած հրաւիրականներէն մէկն էր, ներս հրամցուցի, չուզեց նստիլ մտնել, բայց երբ դասակարգ թէ երկրզի պէնճէկեանցներ ներսն էին, իսկոյն ետ-ինկոթր կօճկելով, ականջանոթ առաջացաւ, ինքն ալ զարմացաւ, ներկաներն ալ զարմացան եւ ոչքի նշաններով կ'ուզէին հասկնալ Համտի պէյին թէ՝ գիշերուան այդ ժամուն ինչ ընելու եկած էր։ Վերջապէս Համտի պէյ ստիպուեցաւ յայտարարել թէ՝ հապառազով Մէհմէտ ու Ֆէհիմի փաշաներու միջոցաւ իրաւէ մը հպորդուած էր իրեն. որուն համաձայն այսուհետ հանգիստրուողները իսկոյն պէտք է գրաւին, իրենց տուներր երթան. իսկ Զօհրապ էֆէնտին ալ պահականոց գալու հարկին ներքեւ կը գտնուի։

Այլեւս անկարելի էր շարունակել ինջոյքը. ներկայ պալատականները իրենց հանատարական պարտականութիւնր կատարած ըլլալու համար, ամէնքն ալ իրենց գրպանի ոսկեզօծ քուպէներէն հանելով Ապտիւլ Համիտի մէյ մէկ ժուռնալ գոնէ ու որկնէ յետոյ, մէկիկ մէկիկ մեկնեցան։ Զօհրապ էֆէնտին ալ եղած հրաէրին պատասխանելով Գալաթա Սարայի պահականոցը գնաց. ձէմիլը մեկնեցաւ, վերջապէս ամէնքն ալ գրուեցան եւ ես մնացի Ագիզ տէտէին հետ։

Հիմա ինչ ընել պէտք էր- այդ ահագին բիւրաւոր Տէտէն անկիւն մը տեղաւորցնելու էր, միւս կողմէ Զօհրապի մասին մտահոգ էի։ Այս մտածումներով դուրս նետուեցանք եւ կէս գիշերէն մէկ ու կէս ժամ յետոյ Տէտէին հետ Բերայի շիտակ ճամբան էինք. օթէլ մը երթալ ու պատկելէն զատ ուրիշ ճար չկար։ Ուղղուեցանք Օթէլ Մէթրոփոլ, ուր ձէմիլի հետ երբեմն կ'երթայինք։ Օթէլին գիշերապահը երբ գիս տեսաւ հիացմամբ ցուցաւ, իսկ երբ ֆէրմիճի տարազով Ագիշ Տէտէն տես-

աւտ, յայտնեց թէ պարապ սենեակ չունին... եւանք ատկէ ու դէպի Թէփէ Պաշըի կողմը ուղղուեցանք, Բնթերապուրկ պանդոկին տէրը բաբեկամս էր։ Հոն գայիսք, բայց ատկ ալ մեզ ճամրու դրին։ Մտերմաբար պատճառը դարցուցի պանդոկապետին, ականջէս վար բաւ՝ վերզիւած է ռեւէ կրօնական տարազով մարդ ընդունիլ պանդոկներու։ Ուրեմն ինչ որոշում պէտք էր տալ։ Իրողութիւնը հասկցնել կը մնար Տէտէին պարկեշտի կարենար թէրէէ երթալ եւ հոն ապաստանիլ։ Բայց այդ ալ անկարելի եղաւ, որովհետեւ, լուսնալէն առաջ թէրէէն բանալու արտօնութիւն չկար։ Վերջապէս մինչեւ լոյս, Բերայի շիտակ ճամբան, գայտնի ասպետներուն խորհրդատու ակնարկներուն տակ, վեր վար պտտելով, ժամանցաւ եղանք։ Առտուն Տէտէն Թէրէէ գնաց, ես ալ տունս մնկնեցայ

***

Քիչ մը հանգստանալէ վերջ տունէն դուրս նետուեցայ։ Կ'ուզէի հասկնալ թէ Զօհրապ էֆէնտին ինչ եղած էր։ Շիտակ իր սարթմանը գացի եւ գինքը հոն գտայ։ գիշերը չէրէզ Մէհմէտ ու Տէհիմ փա անեբուն կողմէ դարցաքննուելէ վերջ ազատ արձակուած էր, բայց վիրջին Ծայր գաղտնապահութիւն կ'ուզէր ցոյց տալ եւ ջազգրկիւ վիճակ մը ունէր։

Բանի մը օր չետոյ իրողութիւնը արդէն տարածայնուած էր։ Մալիւմաթ եւ Սէրվէր Քէրիմու հանչակաւոր տէրը Պապա Թահիր, չամ գիտեր ատկէ տեղեկանալով կը գրէր որ, այս ինչ իրիկունը ինչոյր մը պիտի տրուէր Զօհրապին տունը, եւ իր ոխերիմ մէկ քշնամին՝ Մինապեան Մկրտիչն ալ հոն ներկայ պիտի գտնուէր։ Մօտային հետագրատունէն հետագրով մը ժամնալ կատար պատատ թէ՝ ժէօն քիւրքերը հաւարում մը պիտի ունենային Զօհրապ էֆէնտի տունը։ Ահա այս ժամնային վրայ էր որ այդ իմատ իրատէն եկած էր եւ Համոի պէյ փոխանակ երեւակայական ժէօն քիւրքերու, ջոջ պատատական պէնտէկեաններու հետ դէմ առ դէմ գտնուեցայ եւ շուարեցայ մնացի։ Իրողութիւնը այսպէս մէջտեղ ելլելուն վրայ այդ իրիկուն ինչոյրէ գրկուող պէնեէկեաններուն ամէնուն ալ գատ գատ շնորհներու արժանացած, ընդհատ ատեն Ատիւլ Համիտ Զօհրապ էֆենին ուէլ ճեւով Պօլիսէն հեռացնելու նպատակաւ զայն Զանկրրիի կառավարիչի օգնական կ'անուանէր Բայց ինչ զարմանալի զուգադիպութիւն որ երբ ուէլ կողմէ Զանկրրիի կառավարչի օգնական կ'անուանուէր, մեւս կողմէ ալ Ռուսական դեսպան Զինովիէվ դիպլոմատան իրաւագէտ խորհրդական կը կարգէր զինքը, որով մինչեւ սահմանադրութեան հռչակումը սոյն պաշտօնը վարելով չմեկնեցաւ Պօլսէն եւ հետեւաբար Զանկրրը ալ չգնաց։

Ահա Զօհրապի կեանքին անտիպ էջը մը, որ տարաբախտ մեծանուն գրագէտին ու հեւտորին յուզումնալից արկածներուն մէկ դրուագն է միայն

Ազգ. գերեզմանատուն
Շիշլի

ԴԱՆԻԷԼ ԱՏԻԼ

Ե.

Բանաստեղծության և գործության - խոհության

ՐՐՕՖ. ԱՐՐԱՀԱՄ ՏԵՐ ՑԱՆՈՒՐԱՆ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ

Տարիներ առաջ մասնաւոր թղյտուելիեամբ մը պատահելիեն ունեցայ հանրածանօթ թայմզ թերթին տպարանն այցելելու՝ ի Լոնտոն։ Հայցմարդը պիտակի գրաշարութիւնն նորագոյն գործիքներէն, տպագրական հսկայ գլանին ձուլումը, խլացուցիչ ժխորի մէջ տեղադրելի գործունէութիւնը բազմաթիւ ախտաւորներու։ Նայեցայ ամէնէն աւելի իմ ուշադրութիւնս գրաւեց մօտակայ սրահի մը մէջ ժրօրէն գործող մամուլը, որ այն աստն ամէնէն կատարելագործեալն էր համրաւն ունէր։ Անանձինն կը գործէր այդ մեծապանգուած մամուլը, և ա՛չ մէկ պաշտօնեայ կար հսկելու իր վրայ կամ օժանդակելու իր գործողութեան։ Թուղթին ահագին գլանը կար իր առջև։ Մեքենան այդ գլանէն կը քաշէր, կը կտրէր իւրաքանչիւր թերթի համար պէտք եղած չափով թուղթ։ Թուղթի այդ մասը տպագրական գլանին շուրջը կը սեղմէր ու կը տպագրէր։ Ի հարկին աւազանէ մը անհրաժեշտ քանակով մելան կը հոսեցնէր գլանին վրայ։ Տպագրուած լրնտասարած թուղթը համահաւասար չափով և կանխիկ կերպով կը ծալէր, ծալրը դրուած կողովի մը մէջ կը գետնիզէր, ամէն մէկ թերթ իրարու վրայ սեղմ չարուած։ Տպագրուած և կողովին մէջ չարուած թերթերուն թիւը կը ներկայացնէր. և երբ կողովը մօտ էր լեցուելու, պանդակ մը կը հնչեցնէր, պաշտօնեայ մը կուգար, լեցուած կողովը բացուածքէ մը վար դէպի ուրիշ սրահ մը կը սահեցնէր և թափուր կողով մը կը դնէր անոր տեղը։ Թուղթի իւրաքանչիւր զանգուած աւելի քան ութը հազար կանգուն կը ներկայացնէր։ Մեքենան ապշեցուցիչ արագութեամբ կը գործէ։ Թուղթը կը սուրայ չսկսկաքի արագութեամբ։ Թուղթի հնդնիներ կը խուժին անդադար։ Մնծածաւալ չորս էջերէ կազմուած երկու հազար օրինակ այսպէս կը պատրաստուի մէկ ժամուան մէջ. երբ երկու հարիւր օրինակ մէկ վայրկեանը,

մէկ չորրորդ միլիոն օրինակ օրական չորս ժամուան մէջ։

Անկէ չատ աւելի կատարելագործեալ մամուլներ կը գործեն այսօր։ Միացեալ Նահանգաց Տիմրոյիթ քաղաքին գրքատուր թերթին մամուլը վեց հարիւր քառատուն եւ ութը հազար ամբողջ տառնուվեց էջերէ բազկացած թերթ կը տպագրէր, կը կտրէր, կը ծալէր, կը համրէր եւ բաշխման սրահին կը յանձնէր ամէն ժամ։ Երեսուն եւ վեց միլիոնները կազմուած էր այս հսկայական մեքենան, իւրաքանչիւր միութիւն տասն եւ ութը հազար օրինակ կը պատրաստէր մէկ ժամը, երեք հարիւր օրինակ մէկ վայրկեանը։ Թուղթի իւրաքանչիւր ծրար վեց մղոն երկայնութիւն կը ներկայացնէր։ Ցորս տարի առաջ մէկ տարուան ընթացքին երեք հարիւր քսան եւ հինգ հազար մղոն թուղթ սպառուած էր, ինչ որ բաւական էր մինչեւ լուսին հասնելու եւ այդ մոլորակին ալ չորս բոլորը պատելու։ Այս թիւերը աւելի ահագնանան հետեւ, այնքան արագօրէն կը կատարելագործուին մեքենաները ժամանակին խոստացած պէտքերուն համաձայն։

Տպագրական մամուլը չիճոյնք իբր օրինակ, բայց ո՛րքան ուրիշ բազմակնճիռ գործեր կատարող ոչ նուազ զարմանահրաշ մեքենաներ կան, որք կարծես դիւթական անհետանալի գօրութիւնէ մը մղուած՝ անսոփուտ ճշտութեամբ եւ անխոնջ ժրութեամբ կը կատարեն իրենց գործը։

Երբ այսպիսի մոգական մեքենայի մը գործունէութիւնը կը դիտենք ապշահար, թերեւս սահմռկած, ենթադրելով թէ մահազդ մը մօտենայ մեզ եւ վստահացնէ զմեզ թէ ոչինչ պատճառ կայ ապրելու, եւ թէ ինքը բոլոր գաղտնիքը պիտի պարզէ մեզ։ Ահա՛ ուժգին ալբիւրը, չոգին կամ եւթերատական հոսանքը, ահա՛ խողովակները, ահա՛ փոքրիկ անիւներ գօտիներով կապուած մեծագոյն անիւներու հետ, ահա՛ գոնակները, զսպանակները, գլաններ եւլն. եւլն. ամէնքն ալ իրարու հետ այնպէս հարմարակցութեան մէջ դրուած, որ միահաղոյն, անվրդով կանոնաւորութեամբ եւ անմրցելի արագութեամբ կ՚արտադրեն այն արդիւնքը, որ կ՚ապ-

չեցնէ մեզ։ Ահա՛ գաղտնիքը, ահա՛ բացատրութիւնը։ Այս է ամէնը։

Այ՛ս է ամէնը։— Հիմա բացատրուեցա՞ւ մեզ բոլոր գաղտնիքը գոյութեան ու գործունէութեան այդ բազմաբեղուն մեքենային։ Աւելի կարեւոր հարցումներ չե՞ն ներկայանար մեր մտքին։ Նպատակի մը կը ծառայէ այս հրաչալի գործիքը իր կենսատու կազմակերպութեամբ և ահագնագործ արտադրութեամբ։ Ունի՛ կայ նպատակ մը, ի՞նչ է այն, ի՞նչ է իր նշանակութիւնը։ Ի՞նչ բանի կը պարտի իր գոյութիւնը, իր անխափան համագործակցութեամբ, ներդաշնակութեամբ, ճշտութեամբ փափաքելի նպատակի մը ծառայելու իր հանգամանքը։ Մինչեւ որ այս անխուսափելի հարցումները բոլ բաւականին գոհացուցիչ պատասխան մը չի գտնէ մեր միտքը, այդ կախարդական գործիքը կընայ մեզ նկարագրուած ըլլալ, բայց ոչ բացատրուած, վասն զի նկարագրութիւնը բացատրութիւն չէ։

Տիեզերքն համայն կը տարածուի մեր առջեւ իր խորհրդաւոր կազմակերպութեամբն, իր հիասքանչ կարգ ու սարքով, իր անփոփոխ միօրինակութիւններով, իր բազմազան երեւոյթներով ու արդիւնաշատ գործունէութեամբ և մարդկային միտքն իր ընդունակ, անպիտոլելի ճգտումներէն մղուած՝ վաղնջուց ժամանակներէ ի վեր կը տքնի, կը կը տոգորի անդուլ անդադար անոր անընդհատ գաղտնիքներուն թափանցել և անոր «ինչուն» ու «ինչպէս» մբռնել ու բացատրել։

Հասկնալու եւ բացատրելու համար հարկ է անտարակոյս նախապէս ճանչնալ զայն, ճանչնալ մանրամասնօրէն և առանձին, մօտէն ծանօթանալ ըմբռնելու կանոններուն, գիտնալ թէ ի՞նչ, քանի՞ և ի՞նչ տարբեր տեսակ առարկաներ կան բնութեան ծոցին մէջ։ Եւ այսպէս կը դրուի գիտութեան հիմը։

Առարկաներու այս ծանօթութիւնը, այս իրազիտութիւնը շատ կարեւոր է. անհրաժեշտ է անշուշտ, վերջին հանգըր-

ուանդր չէ այլ սակայն էական պայման մ'է բացատրութեան, բայց բացատրութիւն չէ։ Ընդհակառակը, այս ծանօթութիւնը մեր միտքը աւելի կը գրգռէ բացատրութիւնը պահանջելու և խուզարկելու։

Յաջորդ քայլն է օբէնքները ի յայտ բերել ու լուսաբանել դանոնք։ Որովհետեւ, երբ իրերն ու իրագործութիւնները կը գննենք և կը հետեւինք անոնց փոփոխութենէ փոփոխութիւն, հանդրուանէ հանդրուան, անոնց և եղելութեանց մէջ կը դանենք յարաբերութեանց անփոփոխ կանոնաւորութիւն մը, որոշակի նշանակուած գիծեր ու չափիղներ, անեղծանելի կարգ, յապակցութիւն ու չարաչարութիւն, լոյս ու իրենց առընչութեանց, իրենց գործելու եղանակներուն ու յատկութեանց հաստատուն և միօրինակ հանգամանքը։ Բնութեան օբէնքները կը կոչենք դանոնք։

Նշանակալից յառաջդիմութիւն մ'է այս օբէնքներուն ծանօթութիւնը. նոր տապարէզներ կը պարզէ մեր առջեւ։ Այժմ կարելի կ'ըլլայ մեզ պրպղիլ ոչ միայն այն առարկաներով ու իրողութիւններով, որք ներկայ են մեր անմիջական տեսողութեան, այլ նաեւ դէպի առաջ ապագային մթութենէն մէջ միտքնիս մեր հայեացքներն ու արդիւնքներ գուշակել. դէպի նա անցեալին մէջ անդրադառնալ, ներկայ արդիւնքներուն պատճառները ճշտել և այնու տեսութեան ընդարձակութիւն մը և միօրինակութիւն մը տանալ։ Այսպէս իրապէս կ'ակռի գիտութիւնը։ Բանզի գիտութիւն չի նշանակեր լոկ ծանօթանալ բներեւոյթներուն իրենց պատահական ու անջատ վիճակին մէջ, այլ ի յայտ բերել ու տեսագնել այդ երեւոյթներուն օբէնքներն ու ընդհանուր յատկանիշները։ Առանց տալը կընանք հաղորդական ու հետաքրքրաշարժ իրերու հաւաքածոյ մը գոյացնել. բայց գիտութիւն չենք նաւ։ Գտնել այս օբէնքները, միօրինակութենէն այս ցանցը բոլոր երեւոյթներուն մէջ, երկնային մարմիններու չարժումներուն ինչպէս և կենդանական բջիջին մէջ, նախնական նպատակն է բոլոր հետազօտութեանց. տենչն ու փառասիրութիւնը գի-

ութեան։ Փիտուքիւնը դեռ հեռի է իր հետապնդած նպատակակէտէն եւ խնդրական խոկ է թէ երբէք կարելի պիտի ըլլա՞յ անոր հասնիլ կամ ոչ։

Բայց ենթադրենք պահ մը թէ վերջապէս պիտի գայ այն երանելի ժամանակը, երբ լուսաւ գոհացում պիտի պտնէ պիտութեան փառասիրտ իւիւնը, երբ մարդիկ կատարեալապէս ծանօթացած պիտի ըլլան ոչ միայն բնութեան առարկաներուն ու երեւոյթներուն, այլ եւ այդ առարկաներուն մէջ տիրապետող միօրինակութեանց, բնութեան օրէնքներուն, աւելորդ եւ ամէն տեսակի մէջ, այնպէս որ կարելի ըլլայ բացարձակ ճշտութեամբ որոշել, կանխատեսել պատճառներուն անհրաժեշտ արդիւնքները եւ արդիւնքներուն անհրաժեշտ պատճառները։ Բայց պիտի կարենա՞նք այն ատեն իրաւացիօրէն եզրակացնել թէ պարզուած են վերջապէս բնութեան գաղտնիքները եւ վճիտ ու բացայայտ բացատրութեան յաջորդած է նկատագրութիւնը։

Այսպէ՛ս կարծած են այգարեւ չատեր։ Այսպէս, կարծած են թէ բացատրած են, երբ պարզապէս պիտած են միայն թէ մէյ մըն այսպէս են երեւոյթները. միշտ այս մտածումով եղանակով է որ տեղի կ՛ունենան։ Բայց որչա՛փ կը սխալին։ Նկարագրութեան առպարէզն աւելի ընդլայնած է միայն. առեղծուածն աւելի կնճռոտած։ Որովհետեւ հիմա մեր առջեւ ունինք ոչ միայն իրերն, այլ նաեւ այն զարմանալի օրէնքներն, որոնց համեմատ կը վարուին իրերը։

Բայց պէտք չէ մոռնանք թէ օրէնքը ուժ մը չէ ներկայացներ, եւ ո՛չ մէկ բանի պատճառ է, եւ ո՛չ մէկ բան կը բացատրէ եւ ինչպէս իրերու նոյնպէս եւ օրէնքներու մասին մեզ կը մնայ հարցաքննել թէ ի՞նչպէս եւ ո՞ւստի ծագում առած են եւ են ճիշտ ինչպէս որ են եւ ո՛չ այլապէս։ Մեր նկարագրութիւնը պարզապէս աւելի կը գրգռէ մեր փափաքը բացատրելու զայն, բացատրելն է կարող ըլլալ «ի՞նչպէս» հարցման պատասխանել։

Օրէնք բառը երկու բոլորովին տարբեր իմաստներով կը

գործածուի բարոյականի եւ իրաւագանութեան մէջ օրէնքը սահման մ'է. կանոն մը կամ պատուէր մը, զոր հնդկական թիւն մը կը պարտադրէ իմացական էակներուն. որք պարտաւոր են հնազանդիլ անոնց։ Գիտութեան մէջ, ինչպէս տնտեսութեան մէջն է, օրէնք պարզապէս կը նշանակէ գիտուած միօրինակութիւն մը իրաց վարմունքին մէջ։ Ո՛չ ուժ մ'է և ո՛չ հրաման մը։ Արդարև տակաւ ենք լսել թէ իւրաքանչիւր բնութեան օրէնքներուն կը հնազանդին, թէ աշխարհս կը կառավարուի բնական օրէնքներուն կողմանէ, բայց կը տեսնենք թէ ո՛չ ուժ մ'է օրէնքը եւ ո՛չ հրաման մը։ Ուստի բնական օրէնքները չէ որ կը կառավարեն բնութիւնը, և ոչ ալ իւրաքանչիւր կը հնազանդին այս օրէնքներուն։ Պէտք է այլապէս փնտռել աշխարհի կառավարութիւնը։ Երբ կ'ուսումնասիրենք հիւլէներուն վարմունքը իրենց քիմիական բազադրութեանց մէջ, գործնապէս որոշ եւ անխափան եղանակներ կը նշմարենք, բայց չենք գիտեր թէ ինչո՛ւ այսպէս կը վարուին։ Նիւթերուն ձեւաւորուած յատկութեան օրէնքը մարմիններուն չափման եղանակի մասին շատ կարեւոր լոյս մը սփռեց արդարև, բայց այդ օրէնքը ոչինչ կը բացատրէ այդ չափման պատճառի մասին. կը նկարագրէ չափման եղանակը, բայց չի բացատրեր թէ ինչո՞ւ։ Նիւթը չէր գիտեր թէ ինչո՞ւ մարմինները այս եղանակով կը չափին, ինչպէս ոչ ոք գիտէ ցարդ։ Ճշտած ենք մարմիններուն բնութեացման օրէնքները, որոնց համեմատ մասնաւոր ձեւով բնութիւ մը միշտ և անհրաժեշտօրէն յատկաւոր կ'առնէ մասնաւոր բազադրութեամբ մը։ Բայց այս օրէնքները լոկ նկարագրութիւն մ'են մարմիններուն տեսակ պայմաններուն մէջ վարմունքի մասնայատուկ եղանակին։ Թէ ինչո՞ւ այսպէս կը վարուին, թէ ինչո՞ւ այս օրէնքներն և ասոր ի պատասխան մենք պարտինք ի վիճակի ըլլալ ցոյց տալու թէ ի՞նչպէս որոշ խառնուրդ մը և հիւլէական ուժերուն որոշ գործակցութեամբ ու ուրիշ ասկէ նախնական, ասկէ հեռաւոր այլ նաև հակնայի պայմաններուն պատճառով, բնութեացման այլ եւ այլ ձեւերն ու ընթացքը միշտ

և ի հարկէ կը պատահին։ Եթէ այսպիսի բացատրութիւն մը կարելի ըլլար, «օրէնքն» ալ բացատրուած պիտի ըլլար եւ հեռուաբար ազդուէր։ Բացատրութիւնը կ'սկսի նկարագրութեան յաջորդել այն տեղն, երբ գործողութիւնները կը վերածուին ապրող գործօնութեանց։ Այսպիսի վերածումներով է որ բնական պիտութիւնը կը յաւտոյ վերջ ի վերջոյ յաջողիլ գալութեան առնգուածը լուծելու։

Բայց այս վերածումները կրնան թերըմբռնութեանց առաջնորդել մեզ։ Բան մը որ անհակնալի է կրնանք մինչ վերածած ըլլալ ուրիշ բանի մը, որ նոյնքան անհակնալի է. նկարագրութիւն մը՝ ուրիշ նկարագրութեան, և այսպէս հարցը միայն յետս ընկրկած կ'ըլլայ։ Բնական պիտութիւնը կ'ենթադրէ թէ այսպէս տարիճանաբար յետս ընկրկելով, իր գործը ազելի և ազելի պիտի դիւրանայ, մինչեւ վերջապէս հասնինք կէտի մը, ուր առեղծուածը լուծուելու պիտի պարզուի, որովհետեւ նկարագրութիւնը համազօր պիտի ըլլայ բացատրութեան։ Այնպէս ենթադրած են ոմանք թէ այս վերջնական ըղձալի հանգրուանը կը գտնուի այն ձգտումներուն և վանդալական ուժերուն մէջ, որոնցմով օժտուած են նեւթի ամենափոքր մասնիկները։ Այս մասնիկներէն անհուն նօրէն զանազան տարնչութեանց չնորհիւ՝ ծագում կ'առնեն ուժի բարձրագոյն ձեւերն և այն բոլոր բազդութիւնները, որք ազելի բարդ երեւոյթներ կ'արտադրեն։

Բայց երբէք լուծման մը չանպատ չենք իրապէս։ Որովհետեւ հիմա որուչ կերպով դէմ չանդիման կու գանք այն անպատասխանելի հարցման թէ ի՞նչպէս այս բոլոր վերջնական մասնիկներու և ուժերու նոյնատարութիւնէն ու միութենէն կարելի է մեզ բացատրել սկզբնատարութիւնը այն զանազանութեան, որ այնքան յայտնի մէկ յատկանիշն է այս աշխարհին, ուսումն պատճառները բարձրագոյն միութիւններու համագրութեանց, ուսումն պատճառները բարձրագոյն ուժերը արտադրող բազդութեանց։

Բաց աստի, միթէ կարելի՞ է «ձգողութիւնը», դէպի հեռուն տարածուող ազդեցութիւն մը, նկատել իբր իրողու-

թիւն մը, որ յատակ է ըստ ինքեան եւ անկարօտ՝ բացատրութեան։ Ընդհակառակը, այս ձգողութեան ուժը, զոր կը ձեռնարկենք լրջի պարզագոյն, լրջի ամէնէն հիմնական բացատրութիւնը նկատել. ինքն իսկ չի՞ ներկայացնել միթէ ամէնէն կենճատ, ամէնէն գալանածածուկ էական առեղծուածը, որ բացատրութիւն կը պահանջէ։ Նոյն իսկ ելեկ են թափրնենք թէ ճշմարիտ է, փոխանակ լոկ պատրանք մ'ըլլալու, եթէ բնութեան բոլոր գալտնիքներն ու առեղծուածները կարելի է պարզել ձգողական ու վանողական ուժերու եւ այդ ուժերուն ամէնէն տարրական օրէնքներուն միջոցաւ, տակաւին այս ամէնը պիտի ամփոփուի մէկ մեծ առեղծուածի մը մէջ՝ որ այնքան աւելի հակայական է, քանի որ կայուղ է բոլոր մնուններն իր մէջ պարունակել։ Ձգողութեան եւ վանողութեան չափման փոխանցումը, չափումներու բազդատութիւնը,— անոնք բոլորը լոկ նախապատրաստութիւն են այնպիսի իրագործութեանց, որոնց ներքին պատճառները կը խուսափին մեր դիտողութենէն, որք պարզ կ'երեւին արդարեւ, բայց ո՛չ ընդհանուր են եւ ո՛չ անժխտելի անհրաժեշտութիւններ։ Ասոնք իսկ տիեզերքի անտեղիտալի առեղծուածն է միայն որ կը ներկայացնեն մեզ։

Վերջերս հռչակաւոր դասի մ'առթիւ, որ Ամերիկայի քաղաքներէն մէկուն մէջ տեղի ունեցաւ, չատ մը խօսակցութեանց ու խորհրդածութեանց նիւթ եղաւ անգամ մ'ալ բանբերձութեան տեսութիւնը։ Բանբերձութիւնը իր ընդհանուր առումով—տիեզերական բանբերձումի պիտական փորձ մ'է ամբողջ տիեզերքի, ի մէջ այլոց նաեւ միւր բնակարանին, այս աշխարհին, կազմութեան բացատրութիւնը տալու։ Այնպէս կը հաւատայնն մարդիկ թէ ամէն առարկայ երկինքի մէջ թէ երկրի վրայ, ամէն բոյս եւ կենդանի ընդ որս մարդ էակը, առանձին առեղծագործութեան մը արդիւնքն է։ Բանբերձութիւնը կը պնդէ թէ բոլոր գոյակներն ամբողջի մը լրացուցիչ եւ բազկացուցիչ մասերն են, զործարանական միութիւն մը կը կազմեն, պատճառի եւ արդիւնքի յարաբերու-

քիմամբ ֆրատրս կապած և պարզին դէպի բարդը, թիրիէն դէպի կատարեալը անհամար դարերու ընթացքին աստիճանական և անընդհատ զարգացմամբ մեքենական օրէնքներու համաձայն յառաջ բերած են ամէնքդքը իր զանազանութիւններովը ու մանրամասնութիւններովը, իր կատարելութիւնովն ու կարպատութիւնովը ինչպէս կը տեսնենք այսօր։

Այս կրնայ թերեւս ձչգրիտ ներկայացնել այն եղանակին՝ որով իր կազմակերպութիւնը գտած է ամէնքդքը, կրնայ ձչգրիտ ներկայացնել այն միջոցները, որոնցմէ ամէնքդքը անցած է յաջորդաբար և աստիճանաբար. բայց բացատրութիւն մը չէ բնաւ ան պատճառին կամ պատճառներուն, որ այդ փոխոխութիւնը և զարգացումը գործած են։ Պարզ նախանձախնդիր կարելի չէր որ իր մէջ բովանդակէր հնարաւորութիւնը բարձրագոյն ուժերն ու բազպրութիւնները առաջադիմելու նախընթացը չի կրնար բացատրել իր յաջորդը և մինչ ինդիկնիա կը գտնենք առիւն թռչուն, պազանիոյի մ՚առջև, որ կը մերժէ յայտնել ինքզինք, կամ պայն ըմբռնելու կարողութիւնը կը պակսի մեզ ու այսպէս որ նոյն ինքն Հէրպերթ Սփենսըր, տագնդաւոր չաւագաւոր բարեչջութեան, ստիպուած է խոստովանիլ թէ նիւթը, ուժը և չարժումը, որոնց երկուքի համերաշխ գործակցութեան կրնայ վերագրուիլ կազմութիւնը բովանդակ ամէնքդքի, հետ վերջնական իրականութիւնը ըլլալէ, այդ իրականութեան արտաքին նշանները են լոկ և այդ իրականութիւնը միշտ կը մնայ այդ երեւոյթներուն ետև ծածկուած յատկանական Անճանաչելին։

Դոկ եթէ նկատենք բարեչջութիւնը իր ամէնէ աստիճանով, Տարբերակութիւնը, որ կը ձեռնարկէ բացատրել լոկ գործարանաւորութիւնը, բոյսերու և կենդանիներու ծագումը, կը տեսնենք որ այն ալ կը հիմնուի կարգ մը ստուգութիւններու վրայ, որ պատճառ կ՚ըլլան այդ ծագումին,—զանազանութիւն, նոյն տեսակէն չեն ըլլար, այլ տարբեր աստիճի գոյութեան, աւելի կատարելագործեալ քան միւսները։ Ժառանգականութիւնը, էներգիաներու տարբերութիւնները իրենց հարմարեցումն, ձեռքերուն բնութիւնն ու յատկանիշներուն կը

ոլորանան։ Գոյութիւնն պայքարը, այնպիսի խառնուրդ բարդութիւն մը կը ներկայացնեն չաջորդական անուններն, որ անկարելի է ամէնուն համար բառականաչափ անուն ապահովել, ուրկէ կը ծագի իր կեանքն ապահովելու քննական լուծէն մղուած՝ գոյութեան պայքարը։ Վերջապէս քննական բնարտագրութիւնը, չարմարագոյնն է որ այս պայքարին մէջ կը չաջողի և կը վերապրի և այսպէս պատճառ կ'ըլլայ որ անչարմարներուն ու տկարներուն խուրծը չնչուին, անհետանան, ու զօրաւորներ ու չարմարագոյններ ամէն, բարգաւաճին և այսպէս անվախկկարար այլ լրատէս պատճառ ըլլան փափաքելի զարգացման ու տպնուացման։

Այս տուչներուն արդիօք բառակո՞ն են տեսակներու ծագման եղանակը ցոյց տալու։ ճշդիւր նկարագրութիւն մ'է այս բնական իրազութեանց։ Շատեր, մանաւանդ, լրնդ լուրջ տարակոյս չայտնած են այդ մասին, Բայց ևթէ, ընդունինք իսկ անուրկասելի թէ երօք այսպէս եղած է տեսակներու ծագումը, Տարտնականութիւնը պիտի գագրէ՞ արդիօք իսկ նկարագրութիւն մ'ըլլալէ և իրաւունք պիտի ուննո՞ր նկատուելու իրր բացատրութիւն մը։ Մինչ չպիտի հարցնենք տակաւին թէ ինչո՞ւ այս գանազանութիւնը նոյն ձնողներու արդիւնքն եղող սերունդներու մէջ պատճառներու վերագրել գայն։ Բաւական չէ ըսել թէ ան՝ այդպէս կը պատահի մինչ։ Այո՛ կը տեսնենք որ այդպէս կը պատահի մինչ բայց ինչո՞ւ։ Գիտենք նմանապէս թէ նմանն իր նմանը կը ձնի. ժառանգականութիւնն օրէնք մը կայ։ Բայց ինչո՞ւ. ի՞նչ է այդ օրէնքին պատճառը։ ի՞նչպէս կը պատահի որ տեսակ մը, երբեմն այնքան վտանգ որ միայն խոչընդոցներով տեսանելի է, իր մէջ կը պարունակէ հնարաւորութիւնը ճիշտ այն ինչ տեսակ բոլոր կամ ծառն ըլլալու իր բոլոր ձևերուն ու մասին մանրամասնութիւններովը, իր բանովը, ցօղունովը, տերևներովը, ծաղիկներովն ու չաջորդ սերունդը տպրուցնելու համար անհրաժեշտ սերմերն չառաջ բերելու կարողութեամբը։ Ո՞վ կրցած է թափանցել գաղտնիքին այս զարմանալի ժառան-

պականութեան, որ մեզ այնքան ընտանի իրողութիւն մը դարձած է։ Գոյութեան պայքարը— բայց այդ նախ կը բացատրէ՞ թէ ինչպէ՞ս ծագում առին զոլծատրանաւոր մարմինները. ուրիէ՞ կեանքը. ուրկէ՞, տրուած ըլլալով կեանքը, զայն պահպանելու այս անզուսպ, բնական պահանջը, որ պատճառ կ'ըլլայ այդ պայքարին։ Մինչ՞ Տարուինականութիւնը կը բացատրէ զայն։ Եւ այսպէս չարաբնականաբար։

Կրնեմնենք որ Տարուինականութիւնը կրնայ նուազ կամ առաւել ճշմարիտ նկարագրութիւն մ'ըլլալ բնութեան մէջ տեղի ունեցող իրագործութեանց, բայց չատ հեռի է բացատրութիւնն ըլլալէ այդ իրագործութեանց, որք կը յառաջին գլանալ մեզ իրենց պատնէշին տեսքովը։

Ինչպէ՞ս մոլորեցուցիչ մխիթարականութիւններէ և սրանեղի չհետեւինք ապատ պիտի ըլլայինք, եթէ լրջօրէն ջանայինք տարածել մեր մտքին վրայ թէ նկարագրութիւնը բացատրութիւն չէ։

Մարդ արիւնք պիտի չաջողի երբէք համայն տիեզերքի անչնդիլ օրէնքները ձչտել ու գծել։ Թերեւս այո՛, եւելի հաւանական ո՛չ։ Բայց եթէ չաջողինք, տիեզերքն իր բոլոր այդ չատնուած օրէնքներովը իսկ պիտի պահէ իր անհատականութիւնը։ Պիտի նկարագրուած ըլլայ, բայց ո՛չ բացատրուած։

Այս խորհրդաւորութեան առջև է որ մարդ կը տարուայ, կը հմայուայ, կը խոկայ, կը խանդարի, երկիւղածութեամբ կը համակուի, կը պաշտէ։

ԱՐՄԱՆԱՄ ՏԻՐ ՅԱԿՈՒԱՆ

AVO

Ի՞ՆՉ Է ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ըստ իմաստասէրներուն, գիտութիւնը իրերու «ինչպէս»ն ու «ինչու»ն, այսինքն պատճառները կը հետազօտէ եւ մարդ լակին բնական եղող հետաքրքրութենէն, «հասկնալու պէտք»էն կը ծնի:

Ամէն գիտութիւն ծանօթութիւն է, բայց ամէն ծանօթութիւն գիտութի՛ւն չէ: Ծանօթութիւնը կը կանխէ միշտ գիտութիւնը: Անասունը, վայրենի մարդը, մանուկը ծանօթութիւններ ունին, բայց միշտ մարդն է որ գիտութիւն ունի: Վայրենին գիտէ, օրինակի համար թէ ջուրը կը մարթէ կամ ծարաւը կ'անցընէ, բայց գիտունն է միայն որ կրնայ բանել թէ ինչ են ջուրին յատկանիշները, անոր բնաքիմիական բաղադրութիւնը եւ գիտական յատկութիւնները:

Հասարակ ծանօթութեան եւ գիտութեան միջեւ եղած գլխաւոր տարբերութիւնը սա է որ գիտութիւնը ընդհանուր եւ հաւաքական է, մինչ հասարակ ծանօթութիւնը մասնաւոր է եւ անհատական: Հին դարերուն մէջ իսկ ճշտուած է գիտութեան այս ընդհանրական հանգամանքը: Պղատոն Սոկրատի կը վերագրէ սա խօսքը. «Ինչ որ ընդհանուր չէ գիտութիւն չէ». եւ Արիստոտ ալ կ'ընդունի այս սկզբունքը:

Այսպէս, ուսումնասիրութիւնը կ'ուսումնասիրէ ընդհանուրը, այսինքն կը քննէ բոլոր բանակութիւնները, բոլոր թիւերը, բոլոր մեծերը: Ընդհանուր է նաեւ ինչ որ կ'ուսումնասիրէ բնագիտութիւնը, կամ բնալուծութիւնը, հոգեբանութիւնը, ընկերաբանութիւնը, եւայլն:

Ենթեան կիրարկուող փորձառական գիտութիւնները կը ջանան մեզի տալ յարաբերութիւններ հաստատել երեւոյթներուն միջեւ: Օրինակի համար, ամէն անգամ որ ջերմութիւնը ազդէ մետաղի մը վրայ, անոր ծաւալը կը մեծցնէ: Բնագիտութիւնը, այս պարագան փորձառական հաստատելով, կ'ընդունի թէ անփոփոխ յարաբերութիւն մը կայ ջերմութեան եւ երեւոյթին եւ մետաղի ծաւալման երեւոյթին միջեւ:

Շատ մը բնական օրէնքներ կ'արտայայտեն մեծութեան յարաբերութիւն մը նախորդ երեւոյթի մը եւ յաջորդ երեւոյթի մը միջեւ: Ամէն անգամ որ առաջինը տեսնենք, երկրորդն ալ պէտք է ի յայտ գայ: Առաջինը կը կոչուի պատճառ, երկրորդը արդիւնք: Վերի օրինակին մէջ ջերմութեան երեւոյթը պատճառն է մեծացման երեւոյթին:

Փորձառական գիտութիւնը կը հետազօտէ բնական օրէնքները, մանաւանդ այն օրէնքները որոնք պատճառները երեւան կը հանեն: Ատոր համար է որ փորձառականութեան առաջին ջանագործ եզրը գիտունը, Պէյքըն, կ'ըսէ. «Գիտնալը պատճառները գիտնալ է:»

AVO

Բնութեան օրէնքները գտնելով գիտութիւնը կրկին պաշտօն կը կատարէ:

Նախ տեսական պաշտօն մը. Իրերը կը բացատրէ, կը հասկնայ եւ մարդկային միտքը կ'ազատագրէ, անակնկալէն եւ անհասկնալիէն:

Երկրորդ. գործնական պաշտօն մը, որ մեր ամէնօրեայ գոհացման տեսակէտով թանկ ապին գործիր մը կը դարձնէ գիտութիւնը: Գիտութեան գտած օրէնքները մէկմէկ լծակներ են որոնք կը տրուին մարդոց ձեռքը: Անոնք սկզբունքներն են նաեւ գործնական արուեստներուն, այսինքն մեքենագիտութեան, բժշկութեան, վիրաբուժութեան եւայլն:

Պատմութիւնը ցոյց կուտայ մեզ որ գիտութիւնները ծնած կամ զարգացած են գործնական պէտքերու ազդեցութեան տակ: Երկրաչափութիւնը ծնած է եգիպտոսի մէջ, Նեղոսի ողողումներուն պատճառաւ: Մեռնող ցորդելով անհատական կալուածներուն սահմանները կը ծածկէր. հարկ եղաւ հողերու կալուածատոմար մը հաստատել եւ այսպէս ուրուագրել գիծեր որոնք պարզ երկրաչափական ձեւեր կը կազմէին: Թուաբանութիւնը եւ աստղաբաշխութիւնը երեւան եկած են փիւնիկեցւոց մէջ, որոնք վաճառականներ եւ նաւորդներ էին. պէտք ունէին համբրել գիտնալու որպէսզի փոխանակին իրենց արտադրած նիւթերը, եւ աստղերը ճանչնալու՝ գիշերուան մէջ իրենց նաւերը վարել կարենալու համար:

Նոյնիսկ մեր օրերը, Փասքէլօի պէս հանճարի մը գիտութիւնը ծագումը առած չէ ոեւէ զործնական կարգի մտահոգութիւններէ, ինչպէս իր պարզարար շնորհի հիւանդութեանց դէմ, հաւերու չոլէրային դէմ, ածխուկին եւ կատաղութեան դէմ:

Հին ծուռաց մէջ, սկիզբներ, գիտութիւնը մէկ էր եւ կը կոչուէր փիլիսոփայութիւն: Այս բառով կ'որակէ ն բոլոր այն տեսական ու գործնական ծանօթութիւնները զորս մարդկութիւնը ձեռք բերած էր արդէն. գիտական ծանօթութիւններ՝ բնութեան եւ մարդուն վրայ, բնազանցական յղացումներ՝ արտաքին երեւոյթները ծագկող խորհուրդ իրականութեանց մասին, եւ գեղագիտական ու բարոյական ծանօթութիւններ որոնք կ'ուղղէին մարդոց գործունէութիւնը դէպի գեղեցիկը եւ դէպի բարին. Այս բարդ եւ կատարեալ իմաստով է որ Պլեթագորաս մը, օրինակի համար, կամ իր աշակերտներէն մէկը իմրգիները փիլիսոփայ կը կոչէր, եւ Պղատոն մը կամ Արիստոտ մը իրենց մտքին մէջ ունէին իրենց ժամանակուան բոլոր գիտութիւնը, որովհետեւ փիլիսոփայութեան հետ գիտէին նաեւ ուսուցութիւն, որ իրենց ժամանակէն իսկ արդէն անջատ գիտութիւն մը կը նկատուէր:

Բայց որչափ աւելցան ծանօթութիւնները, այնչափ դժուար եղաւ որ մարդ մը փորձ, ամբողջապէս իւրացնել զանոնք. եւ գիտուններ սկսան

մանագէտ դառնալ՝ սահմանափակելով իրենց հետազօտութիւնները միակ որոշ ոլորտի մը։ Աշխատանքի բաժանում եղաւ մասնագիտական տեսակէտով, ինչպէս եղած էր տնտեսական տեսակէտով եւ ասիկա առաւելութիւն մըն էր, որովհետեւ շնորհիւ ունակութեան օրէնքներուն, մարդը աւելի շատ եւ լաւագոյն կերպով կը կատարէր իր աշխատանքը, եւ գիտութիւնը՝ աւելի կը տանէր նոր կէտերու մէջ։

Մասնաւոր գիտութիւնները քիչ քիչ անջատուեցան փիլիսոփայութենէն, որ սիզերական գիտութիւնն էր։ Հին ճանաչ ժամանակէն իսկ անջատուեցան աստղագիտութիւնը եւկլիտէսի հետ եւ մեքենագիտութիւնը Արքիմէտէսի հետ, ժէ. դարուն աստղաբաշխութիւնը Կոպեռնիկի[1] հետ, ժէ. դարուն բնագիտութիւնը Գալիլէի[2] հետ, ժէ. դարուն բնաքննութիւնը Լավուազիէի[3] հետ, ժԹ. դարուն սկիզբներ կենսաբանութիւնը Բիօտ Պէռնատի[4] հետ, ժԹ. դարուն մէչտեղերը բնակերպանութիւնը Օկիւստ Քոնթի[5] հետ։

---

(1) **Կոպեռնիկ.**—Լեհաստանցի նշանաւոր աստղաբաշխ։ Ինք է որ առաջին անգամ ապացուցած թէ մոլորակները կը դառնան արեւուն շուրջը։ Ծնած է 1473ին եւ մեռած՝ 1543ին։

(2) **Գալիլէ.**—Իտալացի նշանաւոր չափագէտ, բնագէտ եւ աստղաբաշխ։ Իտալիոյ մէջ ճշմարիտ հիմնադիրն է փորձառական գիտութեան։ Ինք գտաւ ճօճանակի ծածանումներուն զուգամանակութեան (isochronisme) օրէնքը։ Հնարեց ջերմաչափը եւ ջրաբաշխական կշիռը, ծանրութեան օրէնքները ստուգեցին եւ արդի շարժաբանութեան (dynamique) սկզբունքները ճշտեց։ 1609ին վենետիկի մէջ շինուց աստղին առաջին աստղաբաշխական դիտակը որով լուսինը պտնեց (1564—1642)։

(3) **Լավուազիէ.**—Փարնասցի հռչակաւոր գիտուն որ քնալուծութեան առեղծիչներէն մէկն է։ Ինք է որ հիմնած է քնալուծութիւնը այս քնական օրէնքին վրայ որ իրմէ առաջ նկատողութեան չէր առնուած. «Ոչինչ կը կորսուի, ոչինչ կ'առեղծուի» ինք է որ քնալուծութեան մէջ գործածուած գիտական բառերը ճշտած, եւ գտած է թթուածինը պար ջրի մէջ եւ փրխթէլի ևնլլոյ մէջ գտած են միւնոյն ժամանակ։ Ֆրանսական յեղափոխութեան ատեն կառավարութեան եւ գլ առուած է (1743—1794)։

(4) **Պիշա Պիչաթ.**—Նշանաւոր ֆրանսացի բնաիօս, քնաիօսութեան տեսակէտով ամենակարեւոր գիւտը ըրած է։ Պանկրէաս (pancréas)ին հոտգոյ մասիկներու մարսողութեան մէջ ունեցած գերը առմնանած եւ ապացուցած է թէ լնարգը շաքարի կը վերածէ արիւնին կարգ մը տարրերը։ Ազային գրութեան վրայ ըրած է գեղեցիկ դիտողութիւններ եւ ջղային կեդրոններու մասին կարեւոր կէտեր ճշտած է։ ԺԹ. դարուն՝ փորձառական գիտութեան ամենէն հռչակաւոր ներկայացուցիչն է այս գիտնը (1813—1878)։

(5) **Օկիւստ Քոնթ.**—Ֆրանսացի չափագէտ եւ իմաստասէր։ Իր

Դարով գիտութեանց դասաւորման. ԺԹ. դարուն է որ երեւան եկան տեսական արժէք ունեցող բաժանումները, որոնց ամէնէն ծանօթներն են Ամփէռի, Օկիւստ Քոնթի եւ Հէրպէրթ Սփէնսըրի(1) դասաւորութիւնը։

Ամփէռ 1834ին հրատարակած իր մէկ կարեւոր երկասիրութեան մէջ, երկու մեծ դասակարգի կը բաժնէ գիտութիւնները՝ տիեզերագիտական գիտութիւններ եւ նոզեթանական գիտութիւններ, եւ առաջիններէն 64 եւ երկրորդներէն ալ նոյնպէս 64 գիտութիւն կը հաշուէ, այսինքն, ընդամէնը 128 գիտութիւններ, որոնք, ըստ իրեն, կ'ընդգրկեն բոլոր մարդկային ծանօթութիւնները։

Օկիւստ Քոնթի դասաւորումը, թէեւ Ամփէռինէն առաջ հրատարակուած է, անկէ գերազոյն նկատուած է գիտուններէն։ Իր դրական իմաստասիրութիւնը զոր հայ ընթերցողներու ծանօթացուցած են Դրիգոր Մըսերեան Իզմիրի Մէէոթային մէջ եւ Եղիա Տէմիրճիպաշեան իր զանազան յօդուածներուն մէջ,—վեց դասի կը բաժնէ հիմնական գիտութիւնները. ուսողութիւն, աստղաբաշխութիւն, քնագիտութիւն, բնաւոծութիւն, կենսաբանութիւն եւ ընկերաբանութիւն։

Սփէնսըրի դասաւորումը հիմնուած է գիտութեանց աւարկային վերացեալ կամ բանձրացեալ հանգամանքին վրայ։ Այս տեսակէտով Սփէնսըր կը բաժնէ գիտութիւնները երեք դասակարգի։

1. Վերացեալ գիտութիւններ *(տրամաբանութիւն եւ ուսողութիւն)։*

2. Վերացեալ-բանձրացեալ գիտութիւններ *(մերինագիտութիւն, քնագիտութիւն, քնաւոծութիւն)։*

3. Բանձրացեալ գիտութիւններ *(աստղաբաշխութիւն, երկրաբանութիւն, քուաբանութիւն, հոգեբանութիւն, ընկերաբանութիւն)։*

Օկիւստ Քոնթէ եւ Հէրպէրթ Սփէնսըրէ ներշնչուած դասաւորումին համեմատ գիտութիւնները ընդհանրապէս չորս խումբի կը բաժնուին այսօր. ուսողական, բնաբանական (physique), բնական (naturel) եւ բարոյական։

1. Ուսողական գիտութիւններ *կ'ուսումնասիրեն քիւր, տարածութիւններ եւ ընդհանրապէս բանակութիւնները, իրերէն անկախաբար. սոնոր գերազոյնապէս վերացեալ գիտութիւններ են։ Վերացումներու վրայ հիմնուած ըլլալով բոլորովին, միայն տրամախոհութեամբ (raisonnement)*

Դրական փիլիսոփայութեան Դասընթացքը ԺԹ. դարու իմաստասիրական գործերուն մէջ նշանաւոր տեղ մը գրաւած է (1798—1857)։

(1) Հէրպէրթ Սփէնսըր. Անգլիացի իմաստասէր եւ գիտուն Անգլիոյ մէջ բարեշրջական իմաստասիրութեան հիմնադիրը եղած է (1820—1903)։

AVO

կը մշակուին ու կը զարգանան: Այսպէս են քուաբանութիւնը, երկրաչափութիւնը, գրահաշիւը, հեայլն։

2. Բնութեանական գիտութիւններ.—*Անգործածարանաւոր մարմինները կ'ուսումնասիրեն: Կարելի է բաժնել զանոնք երկուքի. մէկ կողմէ մեքենագիտութիւն եւ աստղաբաշխութիւն. որոնց մէջ գլխաւոր դերը կատարողը տրամախոհութիւնն ու հաշիւն են, եւ միւս կողմէ քնագիտութիւն, քնալուծութիւն, ռանիւարանութիւն եւ երկրաքանութիւն, ուր դիտողութիւնը առաւելակշիռ է քան հաշիւը։*

3. Բնական կամ կենսաբանական գիտութիւններ. *կ'ուսումնասիրեն գործարանաւոր կամ կենդանի մարմինները։ Անոնցմէ ոմանք կը փորձեն ստմանել կեանքի ընդհանուր օրէնքները եւ ամէնքը միասին կը կազմեն քնագիտութեան մէջ. միւսները, ինչպէս քուսաբանութիւն եւ կենդանաբանութիւն, կը փորձեն նկարագրել եւ բացատրել այդ մարմիններուն մասնաւոր ձեւերը։*

4. Վերջապէս բարոյական գիտութիւններ *կ'ուսումնասիրեն մարդկութիւնը, Անոնք երկուքի կը բաժնուին. քուն բարոյական գիտութիւններ (ինչպէս հոգեբանութիւն եւ բարոյական) եւ քնկերական գիտութիւններ (ինչպէս լեզուաբանութիւն, բազմաբական տնտեսութիւն, իրաւագիտութիւն, քազմաբագիտութիւն (politique) եւ պատմութիւն։)*

Այս դասաւորումն է ահա զոր մեր դպրոցն ալ նուիրագործած են Եւրոպայի եւ Ամերիկայի գիտուններուն մեծ մասը, եւ որ հիմ հաւմած է շատ մը համալսարաններու գիտական դասախօսութեանց։

Հ. Ա.

ՆՈՐ ԽՆԴԻՐ

ՀԱՄԱՅՆԱՏԱՐ

Հրատարակութիւն «Արեւիկ» Հրատ. Դեպարեանեան

P. O. Box 165 Sta A. Boston (Mass)

Երիտասարդ գրագէտին այս առաջին երկը ի յայտ կը բերէ հարազատ եւ անքերի արտայայտութիւնը գիւղին: Այնտեղ, գիւղական պարզ ու նախնական կեանքը վերարտադրուած է խորունկ ուսումնասիրութեամբ մը։ Կենդանի ու բազմախոհ արուեստի մը շնորհիւ կրցած է ան իր տիպարներուն հոգեկան ապրումները սեւեռել քուլքին այնպիսի բնականութեամբ մը, որ իր ապաւորութեանց հաւատարմութիւնը եւ իր ծննդավայրին հանդէպ ունեցած անմուն խանդաղատանքը կը յատկանշէ։

Գիր ու գրականութիւն սիրող ամէն հայ անկարելի է որ չկարդայ այս գիրքը ու չքաջալերէ անոր տաղանդաւոր հեղինակը։

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

Մարդկային ազգի գոյութիւնն ու զարգացումը երկրիս վրայ՝ բնութեան ճանաչողութեամբ պայմանաւորուած է։

Բոլոր կենդանի արարածները իրենց շրջապատի պայմաններուն ենթարկուած են և ազդեցութեան ու հակազդեցութեան յարաբեր չարժում մը կայ երկուքին միջեւ։

Հակազդեցութիւն կ'ըսենք այն աշխատանքին որ տարերային ուժերու դէմ էակին կեանքը ապահովելու կը ձգտի պաշտպանողական կամ յարձակողական ճիգերով։

Այս ճիգերը կը կատարուին բնազդաբար և գիտակցաբար, ինչպէս է մարդուն մօտ։

Առօրեայ դիտողութիւնը ցոյց կուտայ մեզ թէ ինչպէս կենդանիները կրցած են ճանչնալ բնութիւնը, մարդուն պարմանք պատճառելու աստիճան, և անոր յարմարցնել իրենց կենցաղը։ Անոնցմէ չատերը կը ճանչնան թունաւոր բոյսերը և կը քաշուին անոնց բերան երկնցնելու, ուրիշներ խորունկ ջուրերու վտանգաւորութիւնն ունին, ցատկող կենդանիները հեռաւորութիւնը չափելու և դիրք բռնելու չնորհը, իսկ թրուչունները ժամանակի, տարածութեան և ուղղութեան տեղեկութիւնն ունին։

Առանց այս տարրական ճանաչողութեան, այս անասունները պիտի չկարենային իրենց գոյութիւնը պահպանել բնութեան աննպաստ պայմաններուն դէմ։

Մարդուն համար ալ պարագան տարբեր չէ։ Ան ալ նոյնքան ենթակայ է իր միջավայրի ազդեցութիւններուն և կարիքն ունի նոյն պաշտպանողական միջոցներուն, մինչեւ սա տարբերութեամբ որ մարդը իր հակազդեցութեանց ընթացքին բնութեան դէմ բոլորովին կրաւորական չէ, այլ յաճախ ներգործական է և իր ծանօթութիւնը միջավայրն մասին

աւելի չափով իրեն օդնութեան կուգան։ Մարդուն ծանօթութիւնները բնութեան մասին զանազան աստիճանի են։

Կայ տարրական ծանօթութիւնը որ կ'ստացուի ամենօրեայ ապատրուժիւններով, անձնական փորձառութեամբ և կը բարդուի աւանդաբար ենթային վրայ, որուն արմատը կը յանգի նախամարդուն՝ անկէ ալ անցնելով և կենդանիներու բնազդական ապատրուժիւններուն հետ նոյնանալու չափով։ Այս տարրական ծանօթութիւնները կ'ընդգրկեն մանուկի դէպքեր, զատ զատ և անկապ չատ անկատար և չատ սխալ. անոնց բոլորը բաւական չէ միշտավայրը ճանչցնելու մարդուն ու ճիշտ տեղ համար է որ մարդիկ չատ սխալ մնկնած են բնութեան երեւոյթներր և ծնունդ տուած են նախապաշարումներու և անապատութիւններու։ Այսիկա ամբոխին ծանօթութիւնն է որ տակաւին կը դիմանայ մինչեւ այսօր։ Կայ ուրիշ տեսակի ծանօթութիւն մը, քննական բառած։ Այսիկա ճշմարտութեան վերահասու ըլլալու միջոցն է, որ սակայն այդ բանին համար ոչ բնութիւնն ի նկատի ունի և ոչ ալ անոր իրերն ու երեւոյթները։ Այն ճշմարտութիւնը կը փնտռէ իրականութիւններէն վեր, երեւոյթներու սահմանէն ալ անդին, բոլորովին աննիւթական ոլորտներու մէջ, ուր կը տեսնէ գերբնական զօրութիւններ, ամէն բանի նախապատճառ տիեզերական Ակզբունքը և կ'աշխատի անոր էութենէն խելամուտ ըլլալ։ Այս ուսումը նպատք չի քններ թէ ինչ է չարժուժը, կեսմութիւնը, բազադրութիւնը կամ տարբերադրութիւնը, այլ կը վերծանէ բացարձակի և յարաբերականի, ստուգութեան և տարակոյսի, ակզբնական պատճառի և վախճանականութեան, յաւիտենականութեան և անսահմանութեան նման վերացական գաղափարներ։ Ոչ մէկ նիւթեղէն իրականութիւն, ամէն բանէ ալ թերին մեր իմացականութիւնն է կ'ըսէ, սա ալ մասնիկը տիեզերական իմացականութեան։

Այս գետնին վրայ աչխատող միտքերը փոխանակ բնութեան պատկերներուն, իրենց դէմը ունեցած են իրենց սե-

փական ներքին զգայութիւններն ու պատրանքները, ու առանց վրայ հիմնած են գործութիւններու ամբողջ այս սարքը՝ (système)։

Այս հայեցողութիւնը գրեթէ բան մը աւելցուցած չէ մարդկային ճանաչութեան վրայ բնութեան մասին և մնացած է յոկ մատմտրպանքի սահմանին մէջ՝ առանց ոեւէ գործնական չահեկանութեան։

Կ'ըսեն թէ այս տեսակ մտաւոր չրջան մը պէտք էր որ մարդ բոլորէր մինչեւ իր հասարակական Աստիկա ոչ չքմեղանք մը և ոչ ալ ճիշտ բացատրութիւն մըն է այդ չրջանին համար։ Եթէ հարկ ըլլայ գոյն բացատրել, պէտք է նայն չրջանի բնակերութեան անասնական–բնակերային գոյութիւնին մէջ փնտռել անոր պատճառները։ Մարդուն ճչգրիտ և ամբողջական ճանաչութիւն տուող Գիտութիւնն է։ Ասիկա ոչ ռամկական ցանուցիր տպաւորութիւններու կոյտն է և ոչ ալ բնազանցագէտին մտացածին գաղափարներուն սարքը (système). սա ապացուցուած ճչմարտութիւններու համադրութիւն մըն է։ Գիտութիւնը կը քննէ ոչ միայն իրերն ու երեւոյթները անջատաբար, այլ և երեւան կը հանէ անոնց ներքին յարաբերութիւնները, ուրկէ կը հանէ օրէնքները և սկզբունքները, որոնք բնդհանուր են և կը պատչաճին նայն կարգի բոլոր երեւոյթներուն և իրերուն։

Գիտութիւնը ունի իր ուրոյն մեթոտը և գործունէութեան դաշտը։ Թէ մեթոտի և թէ նիւթի անտակէտէն գիտութիւնն ու բնազանցութիւնը իրարու տրամագծօրէն հակառակ են։

Այս երկու հայեցակէտներու խոխոջին էր որ թատերգու վերջին դարը. կրնար այսօր իր թափը կորսնցուցած է թէեւ, սակայն երբեմն երբեմն պզտիկ խոխոջներու մարդ կը հանդիպի գրականութեան մէջ։ Տարակոյս չկայ որ Գիտութիւնը յաղթական եւած է այս պայքարէն և տիրապետած է միտքերուն ու կեանքին մէջ ճաւթայ մը բացած է իրեն, ուրկէ անսայթաք կը յառաջդիմէ։ Պատմութիւն աներ-

ակար ճամբուն վրայ այն կէտը ուր մենք այսօր կը գտնուինք պարզապէս անկիւնադարձ մըն է. մեր հաին կը թողունք հինը և հիմայէն կը դարձնենք մեր առջևը պարզուող նոր և լուսաւոր ճամբուն։

Եթէ գիտութիւնը հետզհետէ կը յաղթանակէ միայն, անոր համար չէ որ իր եզրակացութիւնները աւելի ճշգրիտ են և հետեւաբար աւելի մեծ չափով կը գոհացնեն մարդուն հետաքրքրութիւնը՝ մարքի անդուլ պահանջ մը՝ այլ և անոր համար որ իր գործնական կիրառութիւնները մարդուն կեանքի յարմար միջոցներ, որպէսզի տիրապետէ բնութեան և դիւրաւ տանի գոյութեան պայքարը։

Դժուար չէ պահ մը ոչջեւէն սրբել ամբողջ քաղաքակրթութեան արդիւնքները և մտքով փոխադրուիլ այն դարերը երբ մեր սա մօտաւոր նախահայրերը կը բնակէին վայրի անտառներուն մէջ մերկ, անպատսպար և անօթի, կծկուած գետակի մը ևզերքը կամ կիրճի մը անձաւներուն մէջ, ինքնակայ ցուրտի, ողողումներու և սովի քնական վտանգներուն, անկարող փախչելու անանցանելի լեռներու և գետերու վրայէն։

Այժմու վայրենիներու կեանքը կրնայ լրիւ գաղափար մը տալ մեզ մեր ցեղի մօտաւոր անցեալին մասին։ Կեանքի այդ նախնական պայմաններուն մէջ մարդը անզօր արարած մըն էր իր չրջապատին հանդէպ, անկատար միջոցներով իր հացը կը ճարէր և անխնայ կը չարդուէր բնութեան խստութիւններէն։

Անկէ ի վեր, ո՛րքան ճանչցաւ բնութիւնը, անոր դէմ պաշտպանուելու միջոցները գտաւ և ատոր չնորհիւ զարգացաւ, ուռճացաւ, մեծցաւ և այսօրուան վիճակին հասաւ, երբ երկրին միչեւ իր ընդերքը ակրապահովէ ևաք՝ ծովերուն և մթնոլորտին ալ կ'իչխէ։

Եթէ մի արտացէ պատահէր որ բնագէտները և արուեստագէտները բոլորը միասին ժամանակաւոր չիշողութեան հիւանդութեան բռնուէին, ինչ որ կը պատահի անհատներուն,

և մոռնային չարժումի, ծանրութեան, հաւասարակշռութեան, թրթռացումի, բաղադրութեան և տարրալուծրութեան և ուրիշ բնախօսական օրէնքները։ Այն ատեն ամբողջ աշխարհը ժամացոյցի մը պէս պիտի կենար, բազմութիւններ սովամահ պիտի ջարդուէին և տեղ տեղ, դեռեզերքներ և անտառներու մէջ միայն պիտի ապրէին որսորդներ, հովիւներ և ափ մը հողագործներ։

Կարելի չէ ժխտել որ այժմեան ամբողջ քաղաքակրթութիւնն ու հարստութիւնը գիտութեան միջոցաւ ստեղծուած ու կուտակուած են։

Կը մնան տակաւին մտածողներ որոնք ընդունելով հանդերձ գիտութեան մինչ այժմեան ապացուցումները, վերապահումներ կ'ընեն լուծումի սպասող միւս հարցերու մասին և կ'ըսեն որ գիտութիւնը մինակը անկարող է անոնց լուծումը տալու, պէտք է բնապանցութեան դիմել, կամ արդէն կը դիմէ։ Գիտութեան մէջ բնապանցութիւն կայ կ'ըսեն։

Բնաւ անհասկնալի չէ որ գոնուին այս տեսակ մտածողներ. ասոնց քով հին, բնապանցական դպրոցի հետքերն են որ կ'ապրին։ Դիտուած է որ մարդ դժուար կ'ազատի նախկին ունակութիւններէ և համոզումներէ, և այնքան աւելի դժուար որքան այդ համոզումներն ու սովորութիւնները կանուխէն ստացուած են, նման մանկութեան յիշողութիւններուն, որոնք ամէնէն դիմացողն են ժամանակի ապուռնգին։ Ակնարկուած հարցերը որոնց ստեղծուածը չի կրնար եղեր լուծել գիտութիւնը առանց բնապանցութեան մէջ իյնալու՝ քանի մը սկզբնական և ընդհանուր գաղափարներ են՝ ինչպէս ժամանակի, միջոցի, ուժի և. գաղափարները և կարգ մը վարկածներ, ինչպէս թրթռացումի, ձգողութեան, կեանքի ծագումի, ժառանգական փոխանցման, և. գաղափարներ։

Սակայն ասոնք բոլորը իմաստասիրական արժէք ունին, և անոնց այս կամ այն կնիռ բացատրութիւնը երբէք չ'ազդեր գիտութեան կիրառելի սկզբունքներուն վրայ։ Մնաց որ գիտութիւնն ալ ունի իր իմաստասիրութիւնը, որ բնաւ բնա-

1. Ազգացնալ ՏՕՔԹ. Գ. ԳԱԼԻՓՕՎԱՆ 2. ՏՕՔԹ. ՄՈՒԼԿԱՄԱՄ
3. ՏՕՔԹ. Ս. ՆՈՒՀԱՊՕՏՅԱՆ 4. Ազգացնալ ՏՕՔԹ. ՀԱՆԸՄՔՆԱՆ (Նախագահ)
5. ՏՕՔԹ. ՄԱՆՈՒԿԼՆԱՆ

գանգականը չէ և կը ձգտի անոլ թացատրել ակնարկուած հարցերը։

Որ գիտութիւնը տակաւին ամբողջացած չէ՝ տարակոյս չիվերցներ. սակայն ապացոյցն այն է որ ան ամէն օր իր տեսքը կը թերէ և նոր արժէք մը կ'աւելցնէ նպաստին վրայ։

Բայց բնութիւնն ալ անսահման է և իրերն ու երեւոյթները անհամար են և թաքուն. ցարդ պնդուած եւ ստուգուած ինչքան ալ վիթխարի և հոյակապ ըլլայ, տակաւին փոքր մէկ մասը կը թուի ըլլալ գալիքին։

Թէ գիտութիւնը միակ միջո՞ցն է բնութիւնը ճանչնալու, թէ ան տա՞կ է ի դլուխ հանելու մեզ յուզածը, հարցեր չեն որոնց պատասխանը ժամանակը պիտի տայ։

Սակայն նթէ այժմէն տարակուսիլ հարկ ըլլայ ապագայ կարելիութիւններու մասին, այդ տարակոյսը գործիքէն, գիտութենէն աւելի գործողին, մարդուն պէտք է ուղղուի։

Մոռնալու չէ որ մարդ էակը բնախօսական միաւոր մըն է, անբաժանելիօրէն բնութեան կապուած տարր մը, անոր հարազատ մէկ մասնիկը և ամէն կերպով կը նոյնանայ բնութեան հետ. իրրեւ այդպիսին ան օտար չէ արտաքին աշխարհի երեւոյթներու էութեան և տանդիմէ տասնեակ դարերէն ու իր մէջ արձնեցած տպաւորութեան միջև համազօրութիւն մը, նոյնութիւն մը տեսնելը՝ թէ արտասրանական է և թէ հաւակատակ չէ հասարակաց փորձառութեան։ Այլապէս նոյն դրդիռին հանդէպ միշտ նոյն տպաւորութիւնը պիտի չունենար էակը։ Մարդկային ճանաչողութեան հիմն այս ըլլալով, իր ապագայ յայտնութիւններու մասին տակէ կարելի է հետեւութիւններ բնել։

Դժբախտաբար տակաւին արտաքին աշխարհի երեւոյթները բոլորը չեն իյնար մեր զգայարաններու տակ, այս վերջիններով մասամբ միայն կատարելագործուած ու յարմարցուած են այդ բանին։ Զգայարաններու այս անբաւականութիւնը դարմանելու համար է որ գիտութիւնը ստեղծած է օժանդակ գործիքներ, հեռադիտակը՝ աչքի հասողութիւնը հասցնելու

համար մինչև տիեզերքի անհունութիւնը, մանրադիտակը՝ կարենալ իմնելու համար մինչև անչափելի փոքրութիւններու աշխարհը, ուրիշ հնարիմաց գործիքներ՝ հաւաքելու համար մթնոլորտին մէջ անտեսանելի եղեքտրական ալիքներ, լոյսի և ձայնի թրթռացումներ ևլն. դեռ ուրիշներ ալ, բռնելու և կապանելու զօրութիւններ այնքան թափանցիկ և այնքան անհպելի որոնց զգայութիւնները չենք ունենար երբ անոնք մեր մարմինը կը կտրեն կանցնին իսկ, ու դեռ գործիներ՝ չափելու համար վիճակները նիւթին, որուն համար մեր զգայութիւնները հազար անգամ անբաւական պիտի գային։

Էակին յատկութիւններն ու ընդունակութիւնները գոյութեան պայքարի մէջոդին, յարմարեցումի ու կատարելագործութեան կրկնակ ընթացքով (processus) է որ կը զարգանան։ Ինքնատուր տարրներու ինքնակրթութեամբ մարդ էակը այսօրուան կերպարանքին ու ընդունակութիւններուն յանգած է, ունոր միտքը այսօր ատակ է ճշդրիտ ճանաչողութիւնն ունենալ բնութեան երեւոյթներուն, ուրմէ պատճառ մը չկայ չհաւատալու որ բնաչքնութեան նոյն ընթացքը չպիտի առեղծէ աւելի կատարեալ տիպեր որոնք չդժուարանան թափանցելու իրենք էութեանն իսկ։

Ներկայիս գիտութիւնն է մարդուն ձեռքի ամէնէն կատարեալ միջոցը, որուն չնորհիւ կ'ապահովուի ընկերութեան գոյութիւնը և զարգացումը այս երկրագնդին վրայ։

ՏՕՔԹ. Գ. ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

ՆՈՐԱԾԻՆՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏՈՒԱՍՏՈՒՄԸ
ՈՒԴԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ (TUBERCULOSE) ԴԷՄ

Գիւտեր կան որ առանց դիտական մեծ արժէք մը ներկայացնելու ահագին ազդուակ կը հանեն, հոգ չէ թէ վարդի մը կանգնէն ունենան անոնք։ Կան ալ որ հակառակ իրենց ներկայացուցած մեծ կարեւորութեան և անոնցմէ առաջ դալիք բարերար արդիւնքին, անշշուկ կ'անցնին, գոնէ սկիզբնական։ Այս վերջիններուն կարգէն է աշխարհահռչակ վարպետին Բրօֆ. Գալմէթի պատրաստած պատուաստը, որ կոչուած է անթիւ մահուկներու կեանքը փրկելու։

ԲՐՕՖ. ԳԱԼՄԷԹ

Այն օրէն ի վեր երբ Լաճտուգի, Վեռա և Ավիռանճէ իրենց կատարած ախտաբանական և կազմախոսական հետազօտութեանց չնորհիւ երեւան հանեցին թիւպէրիւլոզի կարեւոր դերը կեանքի նախնական շրջանին մէջ և աւելի ետք, 1907ին, երբ չնորհիւ Ճօն Բիւռէթի ախտազնական մէթօտին կարելի եղաւ որոշ կերպով յստակացնել թիւպէրքիւլոզի տարածումը մանուկներու մէջ, բժշկական աշխարհը սկսաւ լուրջ ուշադրութեամբ նկատել այս հարցը։

1923ին Բրօֆ. Մառճանճի հրատարակած աշքատասիրութիւնը ալ աւելի լոյս սփռեց այս հարցին վրայ։

մեզ տալով մահաբերութեան (mortalité) և վարակումի որոշ թիւեր, որ բացայայտ կերպով ցոյց տուին խնդրոյն կարեւորագոյն հանգամանքը։ Մինչ Փոն Բիրքէթի՝ թիւպերկիւլինի միջոցաւ յառաջ եկած մորթային հակազդեցութիւնը (entiréaction à la tuberculine) բացարձակապէս ժխտական արդիւնք կուտայ նորածիննեներու մօտ, երկու տարեկանէն առաջ այս հակազդեցութիւնը 25 % դրական կ'ըլլայ և մինչև հինգ տարեկան այս թիւը 50 %-ի կը բարձրանայ։ Այս կերպով յայտնի կ'ըլլայ որ, գոնէ խտաղուած քաղաքներու մէջ, թիւպերկիւլոզը աստիճանաբար և արագ կերպով կը վարակէ մանուկները և պատանեներու համեմատ աննոյնմէկ կարեւոր մասին ալ մահուանը պատճառ կ'ըլլայ։ Երբ այս վտրակումը կանխահաս, այսինքն մատաղ տարիքի մէջ տեղի ունենայ, հետեւանքն ալ աւելի ծանր կ'ըլլայ, որով առաջին տարուան ընթացքին թիւպերկիւլոզէ վարակուած երախաներուն մահաթիւը երկու երրորդի համեմատութիւնն ունի։ Այս մահերը առաջ կուգան՝ ըլլայ խուլախտի adénopathieի պատճառով, ըլլայ տիղական և մասնակի դէպքերով և կամ հիւանդութեան ընդհանրացումովը կամ ուղեղաոսպով։

ՏՕԿԹՕ. ԱՆԹՈՒՆ ՎԱՀՐԱՄ

Նորածիններու մօտ թիւպերկիւլոզի ունեցած աղիտաբեր հանգամանքը, ըստ Բրօֆ. Լէօն Պերնարի, անոնց՝ ուռականաւոր (ֆոլբախատար) ծնողացը հետ ունեցած սերական չփումէն առաջ կուգայ, մինչ Բրօֆ. Մառֆան կը կարծէ թէ

այլ՝ արդիւնքը մարմնոյն ; պաշտպանողական միջոցներուն, ոգարացմանը և ժառանգական ենթակայութեան հետեւանքն է : Այս երկու տեսութիւններէն որն ալ որ ընդունինք, մեզ համար կարեւորը այն է որ թիւպէրքիւլոզի դէմ անողոք պայքարը պէտք է մղել առաջին տարիներէն իսկ : Մինչեւ հիմա այդ պայքարը կը կայանար մանուկները՝ ախտաւորւած կամ կասկածելի միջավայրերէ հեռացնելով օդասուն տեղեր ղրկելուն մէջ, այլ սակայն այն մէթոտը, որով պիտի թիւնը այժմ հարստացաւ, չատ աւելի գործնական և դիտական արժէք մը կը ներկայացնէ քան մինչեւ վերջերս կիրարկուած դրութիւնները :

Քանի տարիներէ ի վեր Բրօֆ. Գալմէթ և իր աշխատակիցը Տօքթ. Կեռէն՝ թիւպէրքիւլոզի նախնականութեան մէքանիզմը ուսումնասիրելէ ետք, անչչակ և անսահման համբերութեամբ մը աշխատեցան և յաջողեցան արջառական (bovine) ծագում ունեցող մանրէները մշակոյթին ուժը արուեստական միջոցներով տկարացնելով պատուաստ մը պատրաստել : Շնորհիւ այս պատուաստին անոնք ապացուցին որ կարելի է պայն՝ թիւպէրքիւլոզէ բոլորովին զերծ մատաղ կենդանիներու ներարկելով, պահպանել զանոնք այս հիւանդութեան ախտաբանական կամ փոքածատական նախնմներէն :

Այս երկու դիտուններն, իրենց նպատակին հասնելու համար, թիւպէրքիւլոզի մանրէին տկարացումը ձեռք բերին ինքնայատուկ մէթոտով մը, որ մինչեւ այն ատեն ոչ մէկ ախտածին մանրէի համար գործածուած էր : Անոնք տասներեք տարուան ընթացքին 230 մշակոյթներ յաջողցան ձեռք ձգել 5% համեմատութեամբ քաղցրիտ (glycérine)ով խառն եզան մսակի մէջ եփուած գնտնախնձորի վրայ : Այս կերպով պատրաստուած մշակոյթի մանրէները կենդանիներու բոլոր տեսակներուն համար, մէկն ըլլալով նաև մարդկերակ կապիկները, անվնաս են նոյն իսկ խոշոր քանակութեամբ, և սակայն հակառակ ասոր այդ մանրէները բաւական զօրաւոր են մարմնոյն մէջ թիւպէրքիւլոզի դէմ հակատարր նիւթեր

աթոռաղերու։ Ինդիրը աւելի պարզ և դիւրըմբռնելի դարձնելու համար բանը թէ Գալմէթ և Կէռէնի ձեռք ձգած մանրէն որ B C G այսինքն bacille de calmette-guérine կը կոչուի, չնորհիւ դիտումնաւորուն գործածած միջոցներուն՝ իր նախահայրերուն ախտածին յատկութիւնէն վերջնականապէս զրկուած է և սակայն ան՝ իր մուտք գործած մարմնին մէջ թիւպէրքիւլոզի դէմ անհերքելի դիմադրականութիւն (immunité) մը յառաջ կը բերէ։

Այս դիմադրականութիւնը փաստացի կերպով ապացուցուած է հետեւեալ փորձերով։ Մեծ թիւով կատարելապէս առողջ նորահաս հորթերու, ճագարներու, հնդկախոզերու և կապիկներու չափաւոր քանակութեամբ B C G նետարկուած է, որմէ յետոյ նոյն կենդանիներուն և անոնց հետագայ նախապէս ո և է նետարկում չստացած առողջ կենդանիներուն մարմնոյն մէջ թիւպէրքիւլոզի ախտածին մանրէներ ներմուծուած են ու տեսնուած է որ կանխաւ պատուաստուած կենդանիները բացայայտ կերպով դիմադրած են այս մահացու նետարկումներուն, մինչ միւսները ամէնքն ալ մեռած են։ Այս տուեալներէն քաջալերուած Գալմէթ և իր աշխատակիցները իրենց փորձերը առաջ տանելով 1922ին իվեր յաջողապէս պատուաստեցին նաև կարգ մը նորածիններ և 1924 յունիս 24ին բժշկական ակադեմիին ներկայացուցին իրենց ձեռք բերած արդիւնքները։ Այս թուականէն ակսեալ լայնածաւալ դիտումներ իրենց կարգին փորձեցին նորածիններու պատուաստումը և դրեթէ ճիշտ տարի մը յետոյ, 1925 յունիս 16ին Բրօֆ. Գալմէթ զարձեալ բժշկական ակադեմիին ներկայացուց կարգ մը նոր արդիւնքներ որոնցմէ կը քաղենք հետեւեալները։

Մինչև 1924 յունիսին Գալմէթ և իր աշխատակիցները կրցած են իրենց հսկողութեան տակ պահել 178 նորածիններ որոնք պատուաստուած էին 1922ի սկիզբները Բարիզի Charité հիւանդանոցի մատրանոցին մէջ։ Այս 178 մանուկներուն մէջ իրենց պատուաստումին յաջորդող երեք տարիներու

չրջանին, այսինքն մինչև յունիս 1925, միայն 15 մահեր պատահած են, որոնցմէ ոչ մին թիւպէրքիւլոզի հետ առնչութիւն ունի։ Մնացեալ երախաններուն ամէնքն ալ կատարելապէս բազմացած և առողջ են հակառակ որ անոնցմէ երկուքը մշտակայ չիման մէջ գտնուած են իրենց թոքախտաւոր մայրերուն հետ։

1924 յունիսէն մինչև 1925 յունիս 2070 նորածիններ պատուաստուած են, ասոնցմէ 423ը կարելի եղած է հակակշռի տակ պահել, այս թիւէն 137 մանուկներ ընտանեկան փոխանցկուբեան ենթակայ մնացած են, որոնցմէ 86ին մայրերը թոքախտաւոր էին։ Հակառակ այս պարագային անոնցմէ ոչ մէկը թիւպէրքիւլոզէ և կամ անոր հետ առընչութիւն ունեցող հիւանդութենէ մը մեռած է։

Մինչ թիւպէրքիւլոզի դէմ պատուաստուած նորածիններէն ոչ մէկը այս հիւանդութենէն մեռած է և որոշապէս դիմադրած՝ իրենց ենթակայ եղած նեխիչ միջավայրին, չհեկան պիտի ըլլար պիտնալ թիւը այն մանուկներուն որոնք չէին պատուաստուած, ուստի հեղինակները ուշած են այս մասին քննութիւն մը բանալ և այդ նպատակով պիտած են ֆրանսացի, պելճիքացի, անգլիացի բժշկապետներու որոնց պատասխաններէն հակկցած է որ մանուկներու մօտ թիւպէրքիւլոզի պատճառաւ յառաջ եկած մահերուն թիւը միջին հաշուով հարիւրին քսան համեմատութիւն ունի։ Եթէ նկատի առնենք թէ 20% մահարերութիւնը չնորհիւ պատուաստին կարելի եղած է զերծի իջեցնել, կարծեմ թէ ուշ մնկնաբանութիւն աւելորդ պիտի ըլլար այսքան պերճախօս արդիւնքի մը առջև։

Մեր համոզումը աւելի ամրապնդելու համար աւելորդ չպիտի ըլլայ կարգ մը նոր մանրամասնութիւններ աւելցնել որոնց կը հանդիպինք հեղինակներուն երկրորդ տեղեկաուսութեանը մէջ։ Քէնոտայի (ֆրանսական արեւմուտ. Ափրիկէ) Բասթէօրեան հաստատութեան մէջ զննազան ցնդէ 74 կապիկներու վրայ փորձեր կատարուած են՝ ասոնցմէ 22ը պատ-

ուսաստուած, 25ր նախացումի ենթարկուած և 27ն ալ իրեւ վկայ պահուած են։ Պատուաստուածներէն ամէնքն ալ տասը ին ասիլի շրջանի մը մէջ ողջ և առողջ մնացած են, մինչդեռ նախացումի ենթարկուածները (infectes) և վկաները թիւպէրքիւլոզէ վարակուելով, երկուքէն հինգ ամսուան ժամանակամիջոցի մը մէջ մեռած են։

Պատուաստին բարերար ազդեցութիւնը նոյնպէս տեսնուած է մատակ հորթերու վրայ, փորձեր կատարուած են զանազան տէրութիւններ երկրագործական նախարարներու հրամանով պետական անասնաբուժներու հակակշռին տակ։

Այս կերպով պատուաստուած հորթերու թիւը իջած է Ֆրանսայի մէջ 568, Պէլճիքայի մէջ 181, Հոլանտայի մէջ 415 և Անգլիոյ մէջ 311. սոնց ամէնքն ալ բնական կերպով մնծցած են և ոչ մէկ դէպք չէ պատահած անոնց մէջ։ Այժմ փորձերը հետզհետէ աւելի լայն դետնի վրայ տեղի կ'ունենան, պետական բազմաթիւ աշխատաւորներ Պէլճիքայի, Զուիցերիոյ, Իտալիոյ, Անգլիոյ և Սկովտիոյ, ինչպէս նաև Միացեալ Նահանգներու մէջ կ'ուսումնասիրեն այս պատուաստը։ Սայկօնի մէջ 506 Անասնոյ տղաք պատուաստուած են մինչև ապրիլ 1925 և ֆրանսական արեւմտ. Ափրիկէի մէջ՝ Մադրի մայրաքաղը մէկ տարուան շրջանին 218 սեւամորթ նորածիններ պատուաստուած են։ Ասոնց ամենուն ուղղութիւնն ալ կատարեալ է։

Հիմա տեսնենք թէ ինչ կերպով և որքա՞ն պայմաններու տակ կարելի է կիրարկել Գալմէթ-Կէռէնի պատուաստը։

Նորածիններէ պէտք է պատուաստել անոնց ծնունդին առաջին տասնօրեակին, կարելի ուշ վարակումէ մը առջևը առնելու համար, այս պատճառով պատուաստը կը տրուի ըլլայ երբորդ, հինգերորդ և եօթներորդ օրերուն և կամ հինգերորդ, եօթներորդ և իններորդ օրերուն։

Պատուաստումը թէպէտ նախապէս աղիքի ճամբով փորձուեցաւ բայց վերջնականապէս ընդունուած եղանակը և քանակութիւնը հետեւեալներն են։ Ստամոքսին

պատրաստ եղած ժամանակը և դեղագործն կէս ժամ առաջ քիչ մը կաթ պարունակող փոքր դպլի մը մէջ մէկ սանթիկրամ B C G կը լեցնէն (այս քանակութեամբ մահճաւոր չիշեր կան) և նորածինին կը խմցնեն։ Այս գործողութիւնը ընդամէնը երեք անգամ ըլլալու պայմանով երկու օրը անգամ մը կը կրկնուի։

Տեսնուած է որ այս կերպով պատուաստումը ոևէ անհանգստութիւն և կամ դժուարամարսութիւն չի պատճառեր և բացարձակապէս անվնաս է։ Տարակոյս չկայ որ պատուաստումի այս առաջին չարքը ապագային կրկնել հարկ պիտի ըլլայ և այն ատեն կարելի է ենթամորթային ներարկուժ ներով բնել զայն, սակայն այժմէն կարելի չէ որոշել թէ պատուաստումի երկրորդ չարքը որքա՞ն ատենէն պէտք է վերակսիլ, այս կէտը յառաջիկային ձգելով կը կարծենք թէ առաջին պատուաստումը երկու երեք տարի ի զօրու է մանուկները թիւպէրքիւլոզի վարակումէ մը պահպանելու համար։

Ուրիշ իրրև եզրակացութիւն կրնանք ընդունիլ թէ Գալմէթ-կէռէնի պատուաստը։

1. Մեծ կարեւորութիւն ունեցող գիւտ մըն է, որուն չնորհիւ կարելի պիտի ըլլայ թիւպէրքիւլոզի զոհ գացող մանուկները փրկել։

2. Ան բացարձակապէս անվնաս է և ախտաբանական և փորձառական տեսակէտով ալ ոևէ պաշտպանողական ազդեցութիւններ ապացուցուած է։

3. Պատուաստը միայն կանխարգելիչ է և բուժիչ յատկութիւն չունի։

4. Անոր թիւպէրքիւլոզի դէմ յառաջ բերած դիմադրականութեան ուժը տեւականացնելու համար, հարկ պիտի ըլլայ որոշ ժամանակէ մը ետք (2-3 տարի) կրկնել զայն։

Այս չորս հետեւութիւններէն զատ Գալմէթ-կէռէնի գիւտը մեր առջև ուրիշ հորիզոններ ալ կը բանայ։ Անշուշտ ընթերցողն ալ տրամաբանականօրէն կրնայ մտածել թէ չէ

կարելի արդեօք այս պատուաստը օգտագործել աւելի չափահասներու համար։ Անտարակոյս այդ ալ կարելի պիտի ըլլայ պայմանաւ որ առաջ համար նախ պէտք պիտի ըլլայ ստուգել թէ պատուաստուելիք անձը թիւպէրքիւլոզէ զերծ է։ Այս ալ կրնայ ըլլալ Ֆօն Բիրքէթի մորթային հակազդեցութեան չնորհիւ, որով ժխտական հակազդեցութիւն մը ներկայացնող անձը առ հասարակ թիւպէրքիւլոզէ զերծ կը նկատուի և կրնայ պատուաստուիլ, իսկ անոնք որ արդէն այդ հիւանդութենէն վարակուած են, անոնց համար պատուաստը օգուտէ զատ կրնայ վնաս ալ պատճառել։

Ամէն պարագայի մինչև հիմա ձեռք բերուած արդիւնքները խիստ քաջալերիչ և յուսատու են. որով առանց վտանգումի կրնանք պատուաստել մեր նորածիններն ու զինելով զանոնք խիստ ահեղ դրիթէ անթուժելի (մանաւանդ մատուռ հասակի համար) հիւանդութեան մը դէմ։

Բերա ՏՕԿԹՕ. ԱՆՏՐԻ ՎԱՀՐԱՄ

ՀԱՅ ՖԱՔԻՐ ՄԸ

Եւրոպական թերթերը հերու զբաղեցան Հայ Ֆաքիրով մը, Գ. Գալֆաեան, (Թահրա պէյ) եւ բազմաթիւ յօդուածներ նուիրեցին անոր մէկէ աւելի զարմանալի փորձերուն առթիւ, զորս կարելի է բաժնել երեք մասի։

1. Ֆաքիրը ինքնաթելադրութեամբ մը կ'իյնայ գետին զգայազիրկ, լուսնոտներու նման։ Այդ վիճակին մէջ ան ինքզինքը քաղիլ կատայ։ Նախապէս ուզած տեղուրթեամբ «թաղուած» մնալու համար, ինքնաթելադրութեամբ իր կամքը կը լարէ եւ զգայազիրկ վիճակի մէջ կը մնայ ցագաղ, զոր ամէն կողմէն կը գոցեն աւազով։ Եւ որպէս զի Ֆաքիրը շունչ չառնէ, անոր բերանը ականջները կը խցեն բամպակով։ Յետոյ, երբ որոշուած ժամը կամ վայրկեանը գայ, դագաղը կը բանան եւ ան կամաց կամաց ուշքի կու գայ։

2.— Այս զգայազրկութեան շրջանն անցնելէ անմիջապէս յետոյ Ֆա-

քիրին մարմինը կը ներկայացնէ տեսակ մը վիճակ, ուր ջիղերը եւ արեան շրջանը կը հրապուրեն իր կամքին։ Այսպէս՝ ան կրնայ իր այտերը մէկ կողմէն միւսը ծակել սուր շիշով մը, կամ թեւին մէջ խոթել այդ շիշը եւ կամ դանակ մը մղել կոկորդին մէջ, ու... արիւն չի հոսիր, կամ կը հոսի եթէ ինք ուզէ։

Գր. Քոր. Գալֆայեան (Թահրա պէյ)

3.— Ֆաքիրն ունի յատակատեսութիւն. կը կարդայ, տրուած անձի մը, տրուած վայրկեանի մը մէջ մտքէն անցածը. կը կատարէ մեծ պահարանի մը մէջ իրեն յայտնուած փափաք մը, առանց պահարանը բանալու։

Ֆաքիրին զարմանալի փորձերէն մէկն է նաեւ անասուններու վրայ կատարած քնածութեան փորձը, անոնց ուղեղին վրայ մատով պչելով։

Ասոնք կը ցուցնեն թէ «Թահրա պէյ» օժտուած է բացառիկ կարողութեամբ մը, ինչ որ կ'ապշեցնէ ամէնէն սկեպտիկներն անգամ։

Գարիգին Յովսեփեանցին մէջ Երեւանի Տպարանը մը

AVO

Ջ.

Տնտեսական-օրէնսգիտական

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԵՒՏՐ. ԿԵԱՆՔԻՆ ՎՐԱՅ

Թուրքիոյ մէջ, վերջին քանի մը տարուան ընթացքին թափուած տնտեսական տենդոտ աշխատանքն ու ձեռք բերուած արդիւնքները, բաւական են ապացուցանելու որ, նորակազմ հանրապետութեան վարիչները տեղւոյն պարծանքն և արդիւնաբերական ամէն կարգի ձեռնարկներու հանդէպ՝ բոլորովին արդիական մտայնութեամբ մը տոգորուած են, համոզուած ըլլալով որ, երկրին վերջնական փրկութիւնը կախում ունի, իսկ տնտեսական ասպարէզներու մէջ ձեռք բերուելիք յաջողութիւններէն։

Մինչեւ վերջերս, Թուրքիոյ մէջ, տնտեսական բարեկեցութեան և բարգաւաճման համար անհրաժեշտ պայմանները, երկաթուղիներու և ճամբաներու չինութիւնները, արտադրութեանդ յառնումը և ճարտարարուեստներու յառաջդիմութիւնը, երկրագործական խնդիրներ միայն կը նկատուէին և տնտեսական ու առեւտրական տագնապները, արուեստական և ժամանակ կխտամիջոցներով կը պարմանուէին։ Սակայն, այլեւս, բոլոր այս հարցերը, սկսած են անյետաձգելի ու կենսական խնդիրներու ձեւին տակ ներկայանալ։

Վերջին քանի մը տարուան ընթացքին, տնտեսական բոլոր մարզերուն մէջ տեղի ունեցած իրագործութիւններուն, ձեռք առնուած միջոցներուն, և ապագայի համար արուած որոշումներուն վրայ, անցագրի մը նման մտքի յառաջդիմութեամբ լեցնելու համար, ամէն հանրապետական քաղաքացիի սիրտը։

ԵՐԿՐԱԴՈՐԾԱԿԱՆ ՄԱՐԶ

Յորեց եւ արմտիք.— Թուրքիոյ մէջ, մինչեւ հիմա, ժողովուրդին պէտքերուն եւ սպառումներուն բաւող արտադրական դործունէութիւն մը տեսնուած չէր եւ ներքին սպառումի համար անհրաժեշտ ցորենին կարեւոր մէկ մասը միշտ դուրսէն կը ներածուէր։ Հողագործական երկիր մը ըլլալու ամէն ընդունակութիւն ունեցող Թուրքիոյ մէջ, հողային արտադրութեանց անբաւարարութեան գլխաւոր պատճառները կարգին կարելի է յիշել փոխադրութեան միջոցներու անբաւականութիւնը։ Այս իսկ պատճառով, ներքին արտադրութիւնները, արժէքի տեսակէտով, չէին կրցած օտար ապրանքներու հետ մրցիլ եւ հետեւաբար, հողագործութիւնը, չահաւոր զբաղում մը ըլլալէ դադրած էր։ Ընդհանուր պատերազմը, հողային աշխատանքին եւ արտադրութեան արժէքը բարձրացուց։ Զինադադարի եւ ազգ. պայքարի տարինեերուն ընթացքին, Թուրքիա պարտաւորուեցաւ իր արտադրութիւնները բազմապատկել։ Մաքսային դրութեան մէջ գործադրուած պաշտպանողական սկզբունքները, ցորենի եւ արմտիքի մշակութիւնը չահաւոր դործի մը վերածեցին։ Ներքին սպառումներէն աւելի արտադրութիւն արտածելու, օտար դրամին մուտքը ապահովելու եւ վերջապէս հակայական արտադրութեանց չնորհիւ, երկրին տնտեսական վիճակը բարւոքելու անհրաժեշտութիւնը, հրամայական պահանջ մը դարձաւ։ Կառավարութիւնը, ցորենի ու արմտիքի մշակութիւնը քաջալերելու, եւ արտադրութիւնները բազմապատկելու համար, կարելի բոլոր միջոցներուն ձեռնարկեց։ Ահա՛ այս միջոցներուն չնորհիւ, վերջ ի վերջոյ Թուրքիոյ արմտիքի արտադրութիւնը, զոհացուցիչ համեմատութեան մը բարձրացաւ։

Պատկանեալ պաշտօնատուններու կողմէ կատարուած քննութեանց համաձայն՝ այս տարուան բերքը, ամբողջ Անատոլուն կշտացնելէ ետք, գոլոյ ունը ամսուան պէտքն

ալ պիտի կարենայ ապահովել։ Այս պատճառով կարգ մը հրապարակագիրներ ու պետական անձնաւորութիւններ կը պահանջեն որ կ. Պոլսոյ հայը Անատոլուի ցորենով պատրաստուի։ Բալքանեան թերթերը համամիտ չէ այս գաղափարին, յայտարարելով որ, Պոլիս օրական 27 վագոն ցորեն պէտք ունի, մինչդեռ Անատոլուի երկաթուղիներու վարչութիւնը, չի կրնար կանոնաւորաբար այդ համեմատութեամբ փոխադրութիւն կատարել։ Սակէ զատ, կը կարծուի թէ Անատոլուի ցորենին կիլոգրամը նուազ ըլլալով՝ եթէ Պոլսոյ հայրը, լոկ Անատոլուի ցորենով պատրաստուի, իր աննպաստ հանգամանքը կը կրճատուի։ Անատոլուի երկաթուղիներու վարչութեանց ընդհ. տնօրէնութիւնը սակայն հակառակը կը պնդէ այս առարկութեանց։

Տակաւին յայտնի չէ թէ, կառավարութիւնը ինչ ձեւով պիտի լուծէ այս բնական հարցը։ Սակայն և այնպէս կարեւորը այն է որ, Թուրքիա եթէ հարկադրուի՝ ներքին արտադրութիւններով պիտի կարենայ մեծ մասով իր պէտքերը հոգալ։

Միախոս.— Միախոսի մկակութիւնը, Թուրքիոյ անասնական կեանքին մէջ, խոտ կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ, և իր այս կարեւորութիւնը, մեծ արտադրութեամբ և օր ըստօրէ աւելնալու վրայ է։ 1923ին, երկրին ծխախոտի արտադրութիւնը 25—30 միլիոն քիլօ էր, մինչդեռ 1924ին, այս գումարը 60 միլիոնի բարձրացաւ։ Պէտք է արձանագրել նաև որ, արտադրութեան այս յաւելումը, պետութեան նկատմամբ մեծ տեղի ունեցած չէ, այլ ընդհակառակն, արտածումի եզանակէն առաջ, երկրին դրամիկ բոլոր արտադրութիւնները սպառած են։ Կը կարծուի թէ, այս տարուան ընդհ. արտադրութեանց գումարը 50—55 միլիոն քիլոյի պիտի հասնի։

Թուզ, խաղող եւ խոզկաղին. — Խաղողի, թուզի և խոզկաղինի (քալամուս) միջազգային հրապարակին վրայ,

Թուրքիա խիստ կարեւոր դիրք մը կը գրաւէ։ Արդարեւ, կղզիներու ծովածոցին դիւաւոր արտադրութիւնները կազմող այս երկիր նիւթերուն արտածումով՝ ամէն տարի օտար երկիրներէ, պատկառելի գումարներ կը մտնեն երկրէն ներս, մատակարարելով Թուրքիոյ արտադրին վաճառականութիւնն յատուկ նկատ բացը և ոսկեհատիկ ապահովը։

ԱՊԱՄ. ՊԱՆԱՅԻՍ ՓԱՇԱ
Ազգ. Մեծ ժողովի Նախագահ

Ա.Ֆիոն. — Ա.Ֆիոնը, Թուրքիոյ արտադրութեան վաճառականութեան կարեւոր կեդրոններէն մէկն է։ Արդարեւ Թուրքիոյ աֆիոնները, իրենց մօրֆինի պարունակութեանց առատութեանց և տուտակներու աղնութեամբ՝ մեծ չարդ կը վայելեն միջազգային առևտրական հրապարակին վրայ։ Աֆիոնի արտադրին վաճառականութեամբ, տարեկան վեց միլիոն ոսկիէն աւելի հարստութիւն մը կը մտնէ երկրին ներս։

1923ի ընթացքին, երկրին աֆիոնի բնդհանուր արտադրութիւնը, 2500 անուտ, այսինքն մօտաւորապէս 160 հազար քիլօ էր, և գինեն ալ 14 ոսկիէն 25ի միջեւ տատանած էին։ 112ի ակիզբները, մշակութեանց առատութիւնը նկատի առնելով՝ 5000 անուտի արտադրութիւն մը դուշակուած էր. մինչդեռ, առաւօրէն տեղացող անձրեւներուն պատճառաւ, ձիշտ նախորդ տարուան պէս, 2500 անուտի բերք մը միայն կարելի եղաւ ձեռք բերել։

Բամպակ.— *Ծուռնին ու չոքարին հետ, բամպակ աչխարհի տնտեսական գործունէութեան հզօրագոյն լծակները նկատուող երեք ճեմպիոններէն՝ բամպակի մշակութիւնն ու արտադրութիւնը, վերջին տարիներու ընթացքին, խիստ յուսատու համեմատութեան մը բարձրացած են Թուրքիոյ մէջ։*

Միայն Ատանայի շրջանէն, 1924ի ընթացքին, 130 հազար հակէն աւելի բամպակ արտադրուած է, և այս տարի կը կարծուի թէ այս գումարը, 180 հազարի պիտի բարձրանայ։

ՎԱՍԻՖ ՃԱՄԼԻՔ ՓԱՇԱ
վարչապետ

Թիֆթիֆ եւ բուրդ.— *Թուրքիոյ արտահանութեան վաճառականութեան կարեւորագոյն արտադրութիւններէն չորքին, պէտք է յիշենք նաեւ, թիֆթիֆն ու բուրդը։ Այս նիւթերուն արտադրութիւնը ամէն, հետզհետէ նուազելու վրայ է, բնականաբար պատերազմի ընթացքին կենդանիներու կրած նուազման պատճառով։ Ներկայիս, մինչեւ հաշուած, Թուրքիոյ մէջ թիֆթիքի վրայ, տարեկան 2½ միլիոն ոսկիի գործառնութիւն տեղի կ'ունենայ, և արտադրութեանց նուազումէն յառաջ եկած վնասը, պիտներու գոնացուցիչ բարձրութեան չնորհիւ, մասամբ կը գոհանայ։*

Կաղին.— *1924ի ընթացքին, կաղինի բերքը, նախորդ*

ուրիշներու հետ բաղդատմամբ, հարիւրին քառասուն նուազ է, և ընդհանուր արտադրութիւնը դնւոր 80 բիւրեղ 100 հազար պարկ, այսինքն 8 միլիոն քիլօ եղած է։

ԱՆՏԱՒՐԱՆԱԿԱՆ ՄԱՐԶ

Թուրքիոյ մէջ, անտառապահական մարզի դործունէութիւնը, գժբախտաբար, կարելի եղած չէ տակաւին արդիւնաւոր վիճակի մը հասնիլ։

Պատերազմի ընթացքին յատուկ նկատ ուժերու պատճառաւ, վերաչինութեան պէտքը, հրամայական պահանջ մը դարձած է երկրին համար։ Բայց այս պահանջին ընդառաջ երթալու համար, հակառական քանակութեամբ առագծ անհրաժեշտ է։ Ուստի առագծերը, խիստ բարձր նիրճման տուրքերու ենթարկուած ըլլալով՝ այս կարեւոր պահանջը, դրեթէ, չի երկրին մէջէն հայթայթել պարտաւորիչ դարձած է, և այս իսկ պատճառով, առագծի գինները, հարիւրին ութսուն համեմատութեամբ յառնում կրած են։ Բնականաբար, գիներու այս բարձրացումը, անտառագործութեան չահը ուժգնացած և տնտեսական անտառներու չահագործումը քաջալերած է։

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՄԱՐԶ

Թուրքիոյ հարստութեան մեծագոյն ապրիւրը, իր հանքերն են։ Հակառակ այս կոյս հարստութեանց, երկիրը մինչեւ այսօր, նուազագոյն չափով միայն կրցած է օգտուիլ անոնցմէ։ Ներկայիս, հանքային արտադրութեանց կարեւոր մասը կը գրաւէ Էրէյլի-Զօնկուլտաքի հանքածխային չրջանն է։ Բայց, այս չրջանի ածխահանքերը խիստ փոքր կառնութիւն ունենալով և անհատական արտադրութեան ձեռքով չահագործումի ենթարկուած ըլլալով՝ հանքաւէրներու տանմանութեամբ դրամագլուխներուն և անրատական դիտական միջոցներու կիրարկման պատճառով, մինչեւ հիմա, կարելի եղած չէ պէտք եղածին պէս օգտուիլ։ Ամէն գատ, հան-

AVO

քաղաքները, կարճ պայմանաժամերով միայն իրենց ունին իրենց ձեռքի ածխահորերը բանեցնելու. այնպէս որ եթէ նոյն իսկ պէտք եղած պատճառները ունենան, չեն կրնար երկար պայմանաժամերու պարապած բերը պիտակեան մէջոցները կիրարկել։

Կառավարութիւնը մտադիր է Էրէյլիի հանքածխային պաշտպանութեան համար, բնակութեանց և տասնաւթեանց մէջ, թրքական ածուխի գործածութիւնը պարտաւորիչ հռչակել։

Էրէյլիի ածխահանքերէն կարելի է տարեկան 5 միլիոն թոն ածուխ արտադրել. մինչդեռ ներկայիս միմիայն 800 հազար թոն կ'արտադրուի։ Արտադրութեան ծախքերը, ծանր բրլաուն պատճառով, ստար մրցակցութեան հանդէպ՝ թուրք ածխահանքային արտադրութիւնը, անզօր մնացած է, և հետևաբար կառավարութեան ուժգին պաշտպանութեան կը կարօտի։

Աղբիւրի նշանաւոր պղնձահանքերուն չահագործման մնացորդները 99 տարի պայմանաժամով Ազգային վարչի (Իթիւպարը Միլլի) դրամատան արուած էր։ Ընդհ. պատերազմի և Ազգ. պայքարի ընթացքին, դրամատունը չկրցաւ այս մնացորդներն օգտագործել և չահագործման գործողութեանց ձեռնարկել։ Աւեւտրական գործակատարութիւնը, 1923ի ընթացքին, վճռական հաղթարշաւ մը, ազգ. դրամատան որ, եթէ հանքը բանեցնելու գործողութեանց անմիջապէս ձեռնարկէ, մնացորդը պիտի ջնջուի։ Այս հաղթարշաւութեան վրայ, դրամատունը անմիջապէս գործի ձեռնարկելով, պղնձահանքերու չահագործման բնակութիւն մը կազմեց, որ յաւակնութիւն ունի տարեկան հանքերու չահագործման պիտի անցնի։

Տակաւին վերջնական կերպով Մուտանիա նահանգին ճակատագիրը ճշտուած չէ։ Բայց այդ նահանգին խիստ հարուստ քարածուխի հանքերէն զատ, Թուրքիոյ Արեւելեան ամբոխ կարգ մը շրջաններուն մէջ ալ, կարեւոր բեմբրոլի հանքեր կը գտնուին։

Թուրքիոյ մէջ, ներկայիս պետական մեքենայով չհաւատալով միակ հանքը, Պալիայի կապարահանքն է։ Հոս ալ պատերազմական ուժերնիրը տակաւին կատարելապէս դարմանուած չըլլալով հանգերձ, վերջին երկու տարուան ընթացքին, կարեւոր քանակութեամբ արտադրութիւն ունեցած է եւ այս հանքը արդէն իսկ սկսած է իր նախկին բարգաւաճ դիրքը վերադրաւել։

Չմոնիանան քարի (գրմբարա) արտադրութիւնը, յաւելուածի մէջ չէ, որովհետեւ Նաֆոս հնդկական կղզիէն կատարուած արտադրութիւնները աւելի ժամ ըլլալով՝ թրքական տպրանքներու տպաւորը նուազած է։ Նմանապէս, Իոմմի հանքերն ալ պէտք եղածին պէս չեն կրնար չհաւատարեցնել, որովհետեւ ներկայիս անոր տեղ ուրիշ քիմիական նիւթերու գործածութիւնը ընդհանրացած ըլլալով՝ սպառումը մեծապէս նուազած է։

Վերճակագրական տեղեկութեանց համաձայն, 1923ի հետ բաղդատելով, 1924ի ընթացքին, հանքերու պետական հատկեին մէջ 100 հազար տոկիի չափուած մը նկատուած է։

ՀԱՐՏԱԲԱՐՈՒԹԻՒՆՏԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թուրքիա վերջին տարիներու ընթացքին, այս մասին մէջ ալ կարեւոր նուաճումներ ձեռք բերած է։

Մեքսաֆագործութիւն.— Ընդհ. պատերազմի ընթացքին Թուրքիոյ մեքսաֆի պրեթէ կործանած ճարտարարուեստը, հետզհետէ կրկին վերակենդանանայ։ 1920էն ի վեր, Պրուսայի մէջ, անհատական իրենց տուներուն մէջ մեքսաֆ սահիւսութեամբ զբաղող 500 հոգիէն զատ, չորս մեծ գործարան եւ գործչինութեան ու մեքսաֆսահիւսութեան չափուկ 32 ինքնաշարժ եւ 16 ձիաշարժ աբրիճներ գործունէութեան սկսած են։ Իզմիրի չրջանին մէջ ալ, մեքսաֆեայ գործեր չինուիլ սկսած է։ Թուրքիոյ մէջ պատրաստուած մեքսաֆանէշներն են, fուէբ տր ebն, քօնժէ, fուէքօն, գործաչինութեան չափուկ հիւսկէններ, եւն.։ Թրքական արտադրութիւնները, եւրոպական մեքսաֆանէշներու վրայ, տո-

կունթեան անժխտելի առաւելութիւններ կը ներկայացնեն։ Բայց հասարակութիւնը, չկրնար չընդունիր տեսական մեծաքանչիւններուն, որովհետեւ անոնց գոյներն ու տեսիլները չեն հետեւիր նորաձեւութեանց։

Պարզաբիւրիւն.— Հաչատեան կնքամէն ի վեր, դորպի ճարտարարուեստը մեծապէս յառաջդիմած է Թուրքիոյ մէջ։ Այս յառաջդիմութեան կարեւորագոյն պրպտողներն են, մանաւանդ աչխատասէրներու պահան ու դորպաչինութեան յատկացուած պրամագլուխին անբաւարարութիւնը։ Ներկայիս, դորպի ճարտարարուեստը Սպարթայի և Աչտարթի չրջաններուն մէջ միայն կը չարունակուի։ Ախոռական դործածարութիւնը, քրքական դորպաչինութիւնը կրծատնուն վրկելու նպատակով, առաջադրած է դորպի նկարչութեան գործ տալ, մանաւանդ նկարիչներ հասկնալ, ներկարարութեան արուեստին մասին պրօճիւռներ հրատարակել, մանածի գործարաններու տրիպիներ նկրիչներու տեսներ հիմնել և վերջապէս մանածագործներու մէջտեղ Թուրք ժողովրդեան դորպաչինութեան գազափիրները տարածանել։ Ասկէ զատ, որչափ է դորպաչինութեան համար անհրաժեչտ նախանձախնդիրը ներածման և այլ կարգի տուրքերէ ղերծ կացուչանել։

Բուրդի եւ բամպակի ճարտարագործութիւն.— Հիւսուածագործներու ճարտարարուեստը, վերջին տարիներս բնակչութեան հետ նպած է բարգաւած վիճակի մը հասնելու։ Այսուհանդերձ, հիւսուածագործներու վրայ հաստատած ապահովութեան տուրքին վախարէն, իրենց արտադրութեանց համեմատութեամբ, տեղական գործարաններուն բիւրեղ վճարել սրչափ դիւրանալ՝ յուսալի է որ, ճարտարարուեստի այս կարեւոր ճիւղն ալ, մօտ օրէն, բարգաւածման ճամբուն մէջ մտնէ։

Թրիֆոպած.— Կարճ ցամանակի մը ընթացքին, բարգաւաճող փոքր ճարտարարուեստներու կարգին պէտք է յիչել թրիֆոպածը։ Արդարեւ, փոքր ու դիւրատար մեքենաներու, տուներու մէջ իսկ գործածութիւնը կարելի դիւրանալով՝ մանաւանդ Պոլսոյ մէջ արագօրէն տարածուած այս

ճարտարապետութեան չնորհիւ, Թուրքիա, ներկայիս իր վիճակի եղած է, դուլպայի, ֆանէլայի, և այս կարգի հիւսուածոց ապրանքներու ազատմանց կարիւր մէկ մասը ներքին հայթայթել։

Սննդային ճարտարագործութիւն.— *Կառավարութեան կողմէ ընդունուած և դործադրութեան դրուած մաքսապաշտպան դրութեան չնորհիւ, վերջին տարիներու ընթացքին անընդդային ճարտարարուեստներու մէջ ալ, դդալի բարդաւաճում մը նշմարուած է։*

Շինութեանց եւ շինուածոցի ճարտարարուեստ.— *Պատերազմներու աւերմանց պատճառով, բոլոր երկիրը, վերաշինութեան կը կարօտի։ Արդուած է թէև որ բարեզարդութեան և շինութեան վերաբերեալ ամէն ձեռնարկ, կառավարութեան հսկողութեան պաշտպանութեան արժանանալ, տակաւին դրամագլխի նուազութեան հետեւանքով, տակաւին ձեռնարկուած չէ վերաշինութեան հայկական ոչխատութեանց։ Ինկիւրիի քաղաքապետարանը, մայրաքաղաքին բարեզարդման համար, շինուածոցի դործարաններ հաստատելու ձեռնարկած է։*

Փհօքաիոյ *չախմախեայ* (չիքի) դարդարուեստային արտադրութիւնները սկսած են պատրաստել և ծախու հանել։ Բայց, այս նոր արտադրութիւնները չեն կրցած տակաւին նախկին չինինոյ գեղարուեստական նրբութեանց հասնիլ։

Էսկիշեհիրի ծխախոտի քարեղէն կարգ մը նրբարուեստ առարկաներ պատրաստող ճարտարագործները, որոշած են ընկերութիւն մը կազմելով, իրենց արտադրութիւններուն յառաջդիմութեան զարկ տալ։ Այս ծրագրին գործադրութեամբ հաւանական է որ Էսկիշեհիրի քարերու ճարտարարուեստը, կարեւոր զարգացում մը ձեռք բերէ։

Վերջապէս, ճարտարարուեստական մարդին մէջ, կառավարութիւնը, 1924ի եւրոպացիէն յատկացուած 500 հազար ոսկիով մանածի և չէքիրի (ծխնձի զուման) գործարաններ հաստատելու նպատակով, անանուն ընկերութիւններ կազ-

ման է։ Որոշուած է նաեւ Ուչաքի մէջ, չաքարի գործարան մը եւ ճարտարարուեստներու եւ հանքային գործերու դպրոցներ մը հիմնել։ Ատոնցմէ զատ կառավարութիւնը մտադրած է, կերպասի, ասուիի, թուղթի, կանեփակաւի, յախճապակիի, կլիսեռիճի, խաղախորդպործութեան եւ հիւսուածեղինաց գանազան գործարաններ հիմնել եւ օժանդակել արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող գործարաններուն։

ԵՐԿԱԹՈՒՂԱՑԻՆ ՄԱՐՁ

Կառավարութիւնը մանաւանդ որոշած է, կարելի արագութեամբ աւարտել, Էնկիւրի-Սվազ եւ Սամսոն-Սվազ, երկաթուղագիծերը, եւ այս պատճառաւ չինութիւններ կը չարունակուին թէ Էնկիւրիի եւ թէ Սվազի ուղղութիւններէն միաժամանակ։ Եթէ աշխատութիւնը աւարտուէն նաք այս գիծերը հարաւային եւ արեւելեան գիծերուն հետ կապուին, հնարաւէն մինչեւ հարաւ եւ արեւելքէն ամբողջ՝ բոլոր մայր գիծերը իրարու կապուած պիտի ըլլան, և այդ պարագային՝ Թուրքիոյ տնտեսական դիմագիծին վրայ անճանաչելի ըլլալու աստիճան քաղաքակրթական տնօրինակ փոփոխութիւն մը յառաջ պիտի գայ։

Այս կարեւոր գիծերէն զատ, ձեռնարկուած է նաեւ Սամսոն-Պաֆրա-Թիրիմէ գծին չինութիւնը, որուն մենաշնորհը զուտ թրքական ընկերութիւն մը տրուած է։ Ընկերութիւնը տակաւին մինչեւ Ջարտամպա երկարող գիծը չինելու հետամուտ է։

Նմանապէս, Գոնիայի Ախսարայէն, սկսելով Քոչհիսարի լիճը չրչպայելէ նաք Անտալիոյ երկաթուղիներուն կցուելիք երկաթուղագծի մը մենաշնորհն ալ ուրիշ ընկերութեան մը տրուած է։ Կառավարութիւնը որոշած է այս ընկերութեան մանակցիլ՝ 500 հազար ոսկիի բաժնեմասով։

Նոյնպէս Տիարպէքիր-Ասաւայի միջեւ, 210 քիլոմէթր երկայնութեամբ երկաթուղագիծ մը պիտի չինուի, որուն կառուցումը, Ափղնի պղնձահանքերուն մնաշորհին հետ միասին, Ազգ. վարկի (Իթիզարը Միլլի) գրամատան յանձ-

նուած է և որուն համար, պետական եկեւտացոյցէն մէկ միլիոն 700 հազար ոսկիի վարկ մը յատկացուած է։

Առանձին գաս, որոշուած է երկաթուղագիծ մը հաստատել, Ֆիլթահիա-Ֆիրմասթի-Մարմարայի միջեւ, ինչպէս նաեւ ուրիշ երկաթուղագիծ մը, Տրապիզոնի և Էրզրումի միջեւ։

Մանաւոր օրէնքով, ուղղակի կառավարութեան կողմէ կառավարուող (Անատոլու-Պաղտաս) մայր երկաթուղիներու վարչութիւնը, իր պատերազմական ահեղներուն մեծագոյն մասը գործածած է։ Բոլոր աւերուած չէնքերն ու փոքր կամուրջները նորոգուած են։ Երկաթուղագիծերն ալ մօտ ամենէն սիրտ փոխուին և մեծ կամուրջներ սիրտ նոր պատին։

Իզմիր-Այտըն-Տաուս Հիսար և Իզմիր-Սոմա-Պանտրմայի երկաթուղագիծերն ալ յոյժորմին նորոգուած են, իսկ Սեմիճեն-Ասանա և Ասանա-Նիսիպինի գիծերն ալ ի մօտոյ սիրտ նորոգո լին։

Ուրիշ, հանրապետութեան երկաթուղային քաղաքականութիւնը կը ձգտի պետութեան անտեսական ու ռազմական պահանջներուն կատարելապէս դոհացում տուող, երկաթուղային ուժեղ ցանցով մը օժտել նոր Թուրքիան։

ԵԼԵԻՄՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՒԵՒՏՐԱԿԱՆ ՄԱՐՁ

Թուրքիոյ դրամական հրապարակին վրայ վերջին քանի քանի մը տարիներու ընթացքին, կարգ մը դրամատուներու հաստատութիւնը, որ ձանազրութեան արժանի պարագայ մրն է։ Առանց կարգին կարելի է յիշել՝ գործի դրամատունը (իճ պանկասը), Ագճեհիրի ծխախոտի դրամատունը։

Առանձին զատ, բոլանդակ երկրին մէջ մեծամեծ օգտակարութիւններ ցոյց տուող երկրագործական դրամատունը, մանաւոր օրէնքի մը համաձայն, 30 միլիոն ոսկի դրամագլուխով անանուն ընկերութեան մը վերածուած և իր գործունէութեան առաջարկը ընդարձակած է։

Օսմ. դրամատուն մենաշնորհի պայմանաժամին ալ մասնաւոր պայմանագրութեամբ մը երկարաձգուած է։

Վերջին տարիներու ընթացքին, առեւտրական հրապարակին վրայ, կարեւորութեամբ արձանագրելու արժանի պարագայ մըն է, Թուրքիայէն գանուգան պատճառներով քաշուող ոչ-իսլամ տարրերու տեղ Դերմանացիներու խուժումը։

Արդարեւ, վերջին քանի մը տասնեան ընթացքին, ներածման ապրանքներու մէջ, դերմանական մրցակցութիւնը հրապարակային համեմատութիւններու հասած է, և մեծ չափով ապահովել դարձած ակտով դերմանական ապրանքները ոտոգած են Թուրքիոյ հրապարակը։

Առեւտրական կարեւորութեան տեսակէտով կարժէ նաեւ յիշատակել որ կառավարութիւնը, արտասին առեւտուրի մէջ, ոգեւորութիւն մը առնշելու նպատակով, դանազան երկիրներու հետ առեւտրական դաշինքներ կնքած է։

Կառավարութիւնը առանձին կարեւորութիւն մը ընծայած է, թուրք նաւարտոյտը ծովային առեւտուրին և որոշած է քրքական փոխադրանաւերու ընկերութեանց ժամանաւոր կերպով օժանդակ հանգիսանալ։

Առանցքէ զատ, առեւտրական գործակատութիւնը որոշած է Առեւտրական վարժարաններու յատկդիմութեան մեծ կարեւորութիւն տալ, և Թուրքիոյ ներքին արտադրութիւնները լավագոյն աշխարհին ծանօթացնել։ Այս վերջին նպատակին իրագործման համար այս տարի Բարիզի ու Վանսէնի մէջ տեղի ունեցան միջազգային ցուցահանդէսներուն մէջ առանձին տաղաւարներ յատկացնել որուած է քրքական ապրանքներուն համար։ Նոյնպէս, չրջան ցուցահանդէս մը կազմակերպուած է Սեյրը սեցյալինի լատոգին նաւերէն մէկուն մէջ, որ Եւրոպայի գլխաւոր վաճառատեղեաց նաւահանգիստներն այցելելով, ներքին արտադրութիւնները պիտի ծանօթացնէ լավագոյն առեւտրական աշխարհին։

Այսպէս ուրեմն, Թուրքիոյ առեւտրական ծրագիրը կը ձգտի, Միջին Ասիոյ առեւտուրին նուաճման, ճամբաներու և երկաթուղիներու չինութեան, ներքին արտադրութիւնց հասմայն առեւտրական աշխարհին ծանօթացման, ծովային վաճառականութեան զարգացման՝ և վերջապէս, արտաքին վա-

ճառականութեան հաւատարակչութեամբ՝ թրքական թղթադրամին բարձրացման։

ՕՐԻՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

Տասնօրդի տուրքին ջնջումը.— Ազգ. Մեծ ժողովին կողմէ ընդունուած մասնաւոր օրէնքի մը համաձայն, թուրքիոյ մէջ Աւստրի տուրքը բոլորովին ջնջուած է, սոսկ փոխարէնն 60 ֆրլդ. կամ աւելի հնուտորութիւնէ եկող հողային արտադրութիւններէն $10_{/0}$ համեմատութեամբ տուրք սիսեռ գանձելու կաղինը, խաղողը եւն, տարեբերին սոյն համեմատութեամբ տուրքի ենթակայ են։ Այս օրէնքով ամէն հողային արտադրութիւն, անշուշտ վրայ, վաճառուն փոխարէնը չջնջուած մը մնչ որ է տուրքէ զերծ է, և արտադրավայրէն դուրս ղրկուելու պարագային է որ տուրքի կ'ենթարկուի։

Բեժիին ջնջումը. — Անցեալ նստաշրջանին, օրէնսդիր ժողովին կողմէ ընդունուած օրէնքով մը, թուրքիոյ մէջ ծխախոտի մոնոպոլութեան մենաշնորհի դրութիւնը ջնջուած և պաճուոլի դրութիւնը սկզբունքով ընդունուած է։ Բայց պաճուոլի դրութեան ուղղակի գործադրութենէն առաջ, պետական մենաշնորհի մէկ տարուան ժամանակ դրութիւն մը ընդունուած է։

Առեւտրական սեփականեաց նոր օրէնք.—Ազգ. Մեծ ժողովի կողմէ վերջերս ընդունուած օրէնքի մը համաձայն՝ թուրքիոյ մէջ, առեւտրական ու ճարտարուեստական սեփականեաց այսուհետև բոլոյական անձնաւորութիւններ կրնան ունենալ, և իրը այդ՝ չարժուն և անշարժ գոյքեր սեփականացնելու, իրենց պարտականութեանց վերաբերեալ գանձման գործառնութիւններ կատարելու, պայմանագրութիւններ կնքելու, պետութեան բոլոր դատարաններուն և պաշտօնատուններուն մօտ, դատախազի և դատախազական հանդամանքով ներկայանալու և փոխառութիւններ կնքելու իրաւասու՝ հանրային հաստատութիւններ են։

Առեւտրական սեփականեաց իրաւասութեանց ընդլայնութեամբ, ոչնչք այլեւս ի վիճակի եղած են նկրկին առեւտրա-

կան ու անտեսական կեանքին մէջ, ոգեւորութիւն ու ներդաշնակութիւն ստեղծել։

Նաւահանգիստներու օրենքը.— Նաւահանգիստներու գործառնութեանց կանոնաւորման նպատակով, վերջացող տարուան ընթացքին, նոր օրէնք մը ընդունուած է։ Այս օրէնքին արթամպրութեանց համաձայն՝ կառավարութիւնը պարտաւոր է երկրին բոլոր նաւահանգիստներուն մէջ, ընկերութիւններ կազմել և անհրաժեշտ գրամագլուխներուն մէկ մասը, պետական եւնտասցոյցէն ապահովել։

Վ. ԽԱՐԲՈՒԹԼԵԱՆ

Առնցմէ զատ, բոլոր ճարտարարուեստական արտադրութիւնները քաջալերելու, չաքարի, բամպակահիւսութեան և ուրիշ ճարտարագործութեանց ծնունդն ու յառաջդիմութիւնը ապահովելու նպատակով, Ազգ. Մեծ Ժողովի կողմէ բազմաթիւ օրէնքներ ընդունուած են։

Վերջապէս առողջ մտայնութեամբ մը ոգեորուած նոր Թուրքիա՝ վերջին տարիներու ընթացքին, իր բավանդակ ուժերով, ջանադիր եղած է, կատարելապէս արդիական սկզբունքներու վրայ հիմնել իր անտեսական ուղեդիծը, պինուտական և քաղաքական գերիշխանութեան առնիներ՝ ալբատնալու համար նաև, անտեսական, առեւտրական ու եւմտական վերկատար անկախութեան մը։

15 Նոյ. 1925
Պերա

ՎԱՀԱՆ ԽԱՐԲՈՒԹԼԵԱՆ

ԹՈՒՐՔԻՈՑ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Նախագահ — ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՔԷՄԱԼ ՓԱՇԱ

ԱԶԳԱՑԻՆ ՄԵԾ ԺՈՂՈՎ

Նախագահ — ՔԵԱԶԻՄ ՓԱՇԱ

ԳՈՐԾԱՎԱՐՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Վարչապետ	ԸՍՄԷԹ ՓԱՇԱ
Արտաքին գործավար	ԹԷՎՖԻԿ ԲԻՐՇԻ ՊԷ
Ներքին գործավար	ՃԷՄԻԼ ՊԷ
Ազգ. պաշտ. գործավար	ԻԶՁԷՊ ՊԷ
Կրթական գործավար	ՀԱՄՏՈՒԼԼԱՀ ՍՈՒՊՀԻ ՊԷ
Դատական գործավար	ՄԱՀՄՈՒԹ ԷՍԱՏ ՊԷ
Ծովային գործավար	ԻՀՍԱՆ ՊԷ
Առեւտրական գործավար	ԱԼԻ ՃԷՆԱՆԻ ՊԷ
Հաշիւգ. տեղեկութեանց գործավար	ՍՐՐԻ ՊԷ
Ելեւմտական գործավար	ՀԱՍԱՆ ՊԷ
Երկրագործական գործավար	ՍԱՊՐԻ ՊԷ
Առողջապահական գործավար	ԹԷՖԻԳ ՊԷ

ՊՈԼՍՈՑ ԿՈՒՍԱԿԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Կուսակալ	ՍԻՒԼԷՅՄԱՆ ՍԱՄԻ ՊԷ
Գ. Զօրաբանակի հրամանատար	ՇԻՒՔՐԻ ՆԱՅԻԼԻ ՓԱՇԱ
Քաղաքապետ	ԷՄԻՆ ՊԷ
Կրթական տեսուչ	ՆԱՅԻԼ ԲԷՇԻՏ ՊԷ
Ոստիկանական տեսուչ	ԻՔՐԻՄ ՊԷ
Արտաքին գործակատարութեան Պոլսոյ ներկայացուցիչ	ՆՈՒՍՐԷԹ ՊԷ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐԸ

Հանրապետական Թուրքիոյ արդի վարիչները, չատ յաւհասկցած և ըմբռնած են սա ճչմարիտ իրողութիւնը թէ, երկրի մը յառաջդիմութեան ու զարգացման ամէնէն կենսական ազդակները կը կազմեն հանրային պարտաւորիչ կրթութիւնն եւ արդիական պահանջներու վրայ հիմնուած օրէնքներու կիրարկումը։

ՍՏԵՓԱՆ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ
(Փաստաբան)

Թուրք. Ազգ. Մեծ Ժողովին կողմէ վաւերացուած և կառավարութեան կողմէ գործադրութեան դրուած օրէնքներուն մէջ ասոնք կարեւորագոյն տեղը կը բռնեն։

Հանրային կրթութեան մասին արտայայտուելու հոդը մանաւանդ թողլով, յետագայ քանի մը էջերով կը փորձեմ ընդհանուր գաղափար մը տալ ներկայիս կիրարկուած օրէնքներուն մասին։

Անցեալ 1340 (1924) տարեշրջանին գործադրութեան դրուած կարեւոր օրէնքներու կարգին, նախ կուգայ Հանրային Սահմանադրական —այսինքն Հիմնական կազմակերպութեան — օրէնքը՝ ի. Թատաւարութեանց առաջ ընթացքը ապահովող 52 յօդուածներէ բաղկացեալ Օրէնքը։ Քաղաքային և պատժական դատավարութեանց կանոնակին և հաչտա-

բար դատաւորներու և դատարաններու կազմակերպութեան ու իրաւասութեան վերաբերեալ օրէնքներուն մէջ կարեւոր փոփոխութիւններ ներմուծող այս վերջին օրէնքը, պէտք է ընդունիլ որ չատ կարեւոր պակասներ լրացնելու կոչուած է։

Շէրիի դատարաններուն և վերաքննիչ-ատեաններուն ջնջումով, նախապատ ատեաններուն տրուած է «հիմնական դատարան» անունը, ու նախապէս երեք ատիճանի բաժնուած դատարանական կազմակերպութենէն վերաքննիչ ատեաններու ջնջումով մնացած է երկու բաժանումներ, այսինքն նախապատ և վճռաբեկ ատեաններ։

Շէրիի դատարաններուն ջնջումով անոնց իրաւասութեան չատուկ գործերը տրուած են հիմնական դատարաններուն և մասամբ ալ հաչտարար դատաւորներուն։

Այս վերջիններուը այն օրէնքին հրատարակումէն առաջ մինչև «500» ոսկինոց գործեր կրնային տեսնել։ Վերջին բարեփոխութեամբ «200» ոսկիի դնդչուած է հաչտարար դատաւորներուն իրաւասութիւնը։

Եզրակացնելով, 52 յօդուածներէ կազմուած յիչեալ օրէնքը՝ քիչ վերը յիչուտակուած օրէնքներուն պակասաւոր յօդուածները բարեփոխելով հանդերձ, ընդհանուր առմամբ դատերու արագ կերպով լուծումը դիւրացնելու կոչուած է։

Գ. Փաստաբանութեան յատուկ օրէնքը. — Այդ օրէնքին հրատարակութենէն առաջ, ամէն ոք կրնար փաստաբան անձը փոխանորդ կարգելով դատարաններու առջև իր իրաւունքները պաչտպանել տալ և նման օրէնքի մը չգոյութեան պատճառով, նոյն իսկ ապերասիր խմբագրողներ, դրժի հետապնդողներ — բացի ամբաստան և պատժական ատեաններէն — ամէն դատարան կրնային ազատօրէն մտնել։ Այս վերջին օրէնքին կիրարկումով, փաստաբանական ապահրէզը առնմանափակուելու ու այսօր պառօ կատմուած քաղաքներուն մէջ փաստաբանութիւն կարենալ բնակելու համար հետեւեալ պայմանները պէտք է լրացնել։

1. Թրքանպատակ ըլլալ։

2. Ոճիրով կամ յանցանքով պատասխատուած և կամ դէչ համբաւով ծանօթացած չըլլալ։

3. Թրքական համալսարանէ չրջանաւարտ ըլլալ. իսկ օտար համալսարանէ չրջանաւարտները պէտք է թուրք համալսարանի դրագրին համաձայն պահաս դասերէ քննութիւն տալով վկայական առնուն։

4. Եթէ ամանակացած է, վարկը վերստացած ըլլալ։

5. Եթէ կառավարական պաշտօնէ դադրեցուցած է ի պահանջել հարկին պաշտօնի վերակոչման որչուժ առացած ըլլալ։

6. Սմաժի չրջանը, դիմումի թուականէն երեք տարին պէտք է լրացուցած ըլլալ։

Դատաւորներու դպրոցին չրջանաւարտները և քաղաքային վարժարանէն չրջանաւարտ եղողները անոնք այս վերջին օրէնքին հրատարակութենէն առաջ արտօնագիր առած են, դատարանի նախագահութեան, անդամութեան և ընդհանուր դատախազութեան կամ դատ. քննչութեան պաշտօնեութեան մէջ տասը տարի պաշտօնավարած են, նաև անոնք որոնք տնտեսագէտ տասը տարի չարունակարար վաստակոտութիւն ըրած և եթէ անդերնին պատշ կազմուած է, պատմ—կազմութեան թուականէն մինչև երեք ամսուան ընթացքին արձանագրութեան համար դիմում կատարած պէտք է ըլլան։

Օրէնքին յարակից յօդուածներուն մէջ խօսուած է դատական վարձքերու և այլ արտոնգրութեանց մասին։ Հատկապէս քննադատելի արտոնգրութիւններ պարունակելուն, ընդհանուր առմամբ այս վերջին օրէնքն ալ ազատ տպագրութեան հառաջդէմ վաստականներու անորոշ կացութեան վերջ տալով լրտնց ընկերային դիրքը ձչտած է։

Դ. Գատաւորներու և փաստաբաններու տարազներուն վերաբերեալ ընդունուած օրենքը։

Սոյն օրէնքին արտոնգրութեանց գործադրութեան հա-

խորհ տարուան օգոստոսի 1էն արդէն իսկ ձեռնարկուած է։

Ընդունուած տարադները, այսօր նայն իսկ եթէ բաւական կազմեր ալ ունենան, պէտք է տակայն խոստովանիլ թէ, գատարանական կազմին տուած է պատկառազդու վնասը թիւն մը. տխրելինի և ուրիշ պատչաճութեանց տեսակէտով տարազի կիրարկումն ալ չափազանց գնահատելի ու ծափահարելի նորութիւն մըն է հանրապետական Թուրքիոյ արդարադատական պատմութեան մէջ։

Անցեալ տարեշրջանի ընթացքին վաւերացուած և այսօր գործադրութեան մէջ գտնուող օրէնքներու կարգին կան նաև նոտարներու օրէնքի բարեփոխուած յօդուածները, Շէրիի գատարաններուն ջնջումին և գատարաններու կազմակերպութեան տրամադրութիւնները բարեփոխող օրէնքները, ևլն։

Իսկ 1341 42 (1925-26) Ազգ. ժողովի նոր նստաշրջանին օրէնդիրներէ կազմուած գանգատն յանձնաժողովներու պատրաստած նոր օրէնքներ ը՝ գատական գործավարութեան կազմ. ժողովին սիրտ ներկայացուին, վիճաբանութեան դրուելէ վերջ, վաւերացման ձեւակերպու թիւնները լրացնելու համար։

Ներկայիս գործադրութեան մէջ գտնուող Թրքական «Մէճէլլէ»ն՝ որ նախապատրաստուած է 16 դրիլ ու (1851) յօդուածներէ կը բաղկանայ, 1285 թուականին, նշանաւոր օրէնագէտ Ճէվտէթ փաշայի նախագահութեամբ նոյն տաճանին կարգ — օրէնագէտներէն կազմուած յանձնաժողով մը, «իմամը ազամ»ի, չէրիի օրէնագիտական սկզբունքներն ուղղակիօրէն ընդունելով, պատրաստած է։

Մօտաւորապէս 56 տարիներ ատոչ պատրաստուած քաղաքային իրաւանց այս օրինագիրքը, երբէք գոհացում չէր կրնար տալ արդի պահանջներուն ու կը հակադրուի անշուշտ թէ չատ մը թերիներ ունէր։

Սոյն օրինագրքին, ժամանակի պահանջներուն հետ անհաչտ և անբաւարար ըլլալը նկատի առնող հանրապետական

կառավարութիւնը, նոր քաղաքային օրինագրքի մը վերաբերեալ պատրաստութեան համար մանաւանդ յանձնաժողովներ կազմած է, որոնք արդէն լծուած են աշխատութեան։ Օրինագէտներէ կազմուած առանձին մանախումբ մը ալ կը Ջուխկերիական «Code Civil»ի թարգմանութեան, որ աւարտած պիտի ըլլայ այս տարուան սկիզբները։

Հանրապետական սկզբունքներու վրայ հիմնուած Ջուխկերիական քաղաքային օրինագիրքը, քաղաքակիրթ պետութեանց քաղաքային օրինագրքերուն ամենատարածուն նմուշն է։ Թարգմանուելէ անկէ պատրաստուելիք նոր օրէնքը ներշնչուած է արդիական սոյնէն և կրնայ համապատասխանել բնակչային ժամանակակից պահանջներուն։

Ընտանեկան և անհատական իրաւունքը, մանաւանդ արտաքոյ, կոչուած է լրացնելու ամենակարեւոր պակաս մը։

Համաձայն պատրաստուելիք նոր օրէնքին, քաղաքային ամուսնութեան պրակները պիտի կիրարկուին հանրապետական Թուրքիոյ լսամ և ոչ-իսլամ քաղաքացիներուն մէջ։ (*)

(*) Լօզանի դաշնագրին Փորթսմաութեանց վերաբերեալ հատուածին 42րդ. յօդուածին տրամագրութեանց հանմաձայն, կառավարութիւնը հայ, յոյն եւ հրեայ փորթսմաութեանց ընտանեկան իրաւունքները ճշտելու նպատակով ուրոյն յանձնաժողովներ կազմած էր։ Լօզանի դաշնագրին մէջ ընդունուած այս սկզբունքը փորթսմաութիւններու տրուած նոր առանձնաշնորհում մը չէր, այլ առաջարկէ ի վեր գործադրուած դրութեան մը վերահաստատութիւնն էր երկրին հետեւելիք վերանորոգման հիմերը դնելու կոչուող Ջուխկերիական քաղաքային—օրինագրքին թարգմանութեան եւ կիրարկումին մասին, հանրապետական կառավարութեան վճռական որոշումէն վերջ, առաջին անգամ Հայոց Պատրիարքարանը գովելի հաստատութեամբ մը նախաձեռնարկ եղաւ տեղեկագրով մը դիմել կառավարութեան տեղեկացնելով թէ, երբ Թուրքիոյ մէջ բազաքային ամուսնութիւնները կ'ընդունուին այլեւս պէտք չի մնար Հայերուն իրենց սովորութեան հանապատասխան տրամագրութիւններ որդեգրելուն որով կը հրաժարին Լօզանի դաշնագրին իրենց տուած բոլոր իրաւունքներէն։ Բողոքականներն ու Հրեաները ալ հետեւեցան Ազգ. Պատրիարքարանի խոհեմ ընթացքին, ինչպէս ի վերջոյ Յոյներն ալ նման ձեռնարկ մը ըրին։ Ծ. Ց.

Առհասարակ քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ հասարի ներկայութիւնն քաղաքային ամուսնութիւն կ'նշանակէ միայն, եթէ վաճառք յայտնուի, կրօնական պահպանութիւնն ալ տեղի կ'ունենայ։ Հռոմանիոյ, Պուլկարիոյ և Յունաստանի մէջ բացառապէս նախ կրօնական և յետոյ քաղաքական պահպանութիւն կ'ունենայ։

Այսպէս, մեծ հանդիսաւորութիւնը քաղաքակիրթ ազգերու ընդհանրապէս ընդունած և կիրարկած պրակտիկան է որ կ'ապրինդէ։

Պատրաստած կարեւոր օրէնքներէն մէկն ալ առևտրական օրէնքն է։ Ճանճնաժողովը այդ օրէնքի պատրաստութիւնն առնն Գերմանական առևտրական օրէնքը նկատի ունենալով, առևտրական ճիւղին մէջ այժմեական ընկերութիւններն ու երկրին բարքերը նկատի առած և բան մը պատրաստած է։

Ծարը գործադրութեան մէջ պահուղ առևտրական օրէնքը, ֆրանսական առևտրական օրէնքէն մօտաւորապէս 75 տարիներ առաջ, այսինքն (Խրք. 1266.) մեսական նին, խարխմանալար պատրաստուած է։ Ծիչնալ օրէնքը խարխմանողները, նոյն իսկ չատ տեղեր առանց նախապատրաստութեան խնդրին խորը թափանցելու, սխալ խարխմանած են գործնական։

Պահանջար եղող հին օրէնքը գործադրելի դարձնելու կռնատ արդիական օրէնքի մը պատրաստութիւնն ու կիրարկութեան դրութիւը, առևտրական պատկարին համար նոր գարագլուխ մը կը բանայ։

Պատրաստած կարեւոր օրէնքներու կարգին կայ նաև պատժական նոր օրինագիրքը. խոշտական պատժական օրէնքէն խարխմանուած։ Եւրոպական սերտութեանց պատժական օրէնքներու ամենալաւագոյնը համարուող յիշեալ օրէնքը, արդէն պատրաստուած և մօտ օրէն Ազգ. Մեծ ժողովին դիտի ներկայացուի, վաւերացման համար։

Օրէնքին մասնաւ վերաբերեալ բաժնին մէջ, մանաւան-

պաթեան և խոսվարարութեան արգելք հանդիսանալու համար միջոցներ խորհուած և տրուած են պետական իշխանութեան ու ընկերութիւններ մասնաւոր չահերու և նպատակներու գործիք ընդունելու համար ալ միջոցներ խորհուած և նախատեսուած են։

Մամուլի բաժնին մէջ մտցուելիք այն բարեփոխութիւններով կառավարութեան նպատակը եղած է, իր հսկողութիւնը չմտնգել ու զայն ամբողջ կերպով պաշտպանել։ Սակայն հետզհետէ յանցանքները ծանր նկատուած և քան այժմ պատիժներ սահմանուած են։

Մամուլին տրուած ազատութիւնը անսահման է, բայց պատասխանատուութիւնն ալ չատ ծանր, բայց և այնպէս սահմանուելիք պատիժներուն մէջ ալ չափաւոր գնահատութենէ կատարուած և մամուլի վերաբերեալ գաղափարը երկար չտեւելու համար արտօնագրութիւններ չեն մտցուած։

19 Հոկտ. 1925 Պոլիս **ՍՏԵՓԱՆ Գ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ**

Վարձակալութեան վերաբերեալ պայմանագրութեանց եւ անշարժ կալուածոց վաճառման վերաբերեալ թուղթերուն նոր սակագիններ։

Թ. 21 մայիս 1341/1925 Գօլոսոյ կուս. պո տօնութիւրքի (745) թիւին մէջ հրատարակուած պիտեցի օրէնքին ութերորդ յօդուածին մէջ հետեւեալ գինները որոշուած են.

	Դրշ.
Տարեկան մինչեւ 100 ոսկի վարձ բերող կալուածի մը վարձակալութեան վերաբերեալ պայմանագրութեան	10
Տարեկան մինչեւ 500 ոսկի վարձ բերող կալուածի մը վարձակալութեան վերաբերեալ պայմանագրութեան	20
Տարեկան հինգ հարիւր ոսկի եւ աւելի վարձ բերող կալուածի մը վարձակալութեան վերաբերեալ պայմանագրութեան	30
Անշարժ կալուածոց վաճառման վերաբերեալ ֆէրաղի թուղթերը։ Մինչեւ 100 ոսկի եղողներուն	10
» 500 » »	15
Հինգ հարիւր մէկէն սկսեալ աւելի եղողներուն	50

Փոխանցման Մախբերու Սակացոյցը

Գօլոսոյ տէֆթէրխանի վարութենէն հոգէ գրձագրութեան դրուած փոխանցման ծախքերը հետեւեալ սակացոյցին համաձայն պիտի գանձուին։

Հօրմէ եւ մօրմէ ժառանգաբար փոխանցուելիք կալուածէն	1000	18
Ամուսինէ եւ կնոջմէ ժառանգաբար «	»	1000	30
Եղբօրմէ եւ կնոջմէ ժառանգաբար »	»	1000	45
Ոեւէ ազգականէ ժառանգաբար »	»	1000	60

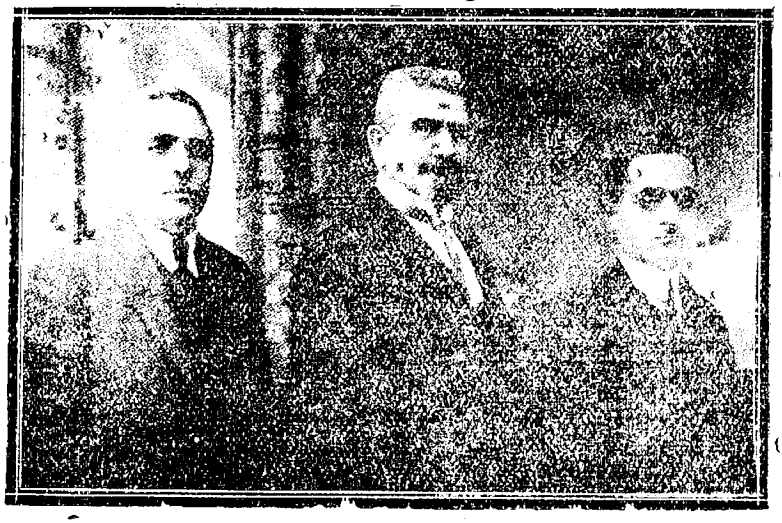
Սոյն սակացոյցէն զատ գանձուելիք ծախքին 100 10 յատկացուած վիլայէթ հիասէոի պիսի գանձուի փոխանցումի (ինթիգալ) գործողութեանց առթիւ։

Ներկայ օրէնքը հրատարակուած թուականէն այսմիսի 1341 մարտ 1էն սկսեալ մինչեւ մէկ տարի, ոյ որ (ինթիգալի գործողութիւն չկատարէ այս ծախքին կրկնապատիկը պիտի վճարէ։

Ինչպէս նաեւ մէկու մը ժառանգութեան թուականէն սկսեալ մինչեւ մէկ տարի եթէ ժառանգորդներու կողմէ փոխանցումի (ինթիգալ) գործողութիւնը կատարուի, վերը ակացոյցին համաձայն պիտի գանձուին ծախքերը. իսկ եթէ մէկ տարին անցնի անոնցմէ եւս կրկնապատիկ ծախք պիտի գանձուի իրր տուգանք։

ԾԱՆՕԹ.— Տեղի անձերու գիտնալու համար կարելի չեղաւ այս տարի հրատարակել հանրապետական Թուրքիոյ արդիական եւ կարեւոր օրէնքներուն (Հիմնական կազմակերպութիւն, քէարիաթի, քէմէթիւթի դըրոշմաթուղթի լրիւ ու ճիշդ եւ ին) թարգմանութիւնը։

ԽՄԲ.

ՄԱՄԱԽՈՒՄԲ «ԷՆԴԻԱՐՉԱԿ ՏԱՐԵՑՈՅՑ»Ի

Ձախէն Մ. Ջուհաճեան, Ս. Տ. Սիսարեանեան եւ Ծ. Ալպուճեան

AVO

Է.

Երիտասարդ-Մարզական

ՁՈՒԱՐԹ ՏԱՐԻՆ

Ցաւակնութիւն չունիմ մի առ մի յիշատակելու այս տեղ՝ անցնող տարուան բոլոր նորութիւններր, քանի որ աւա՛զ յիշողութիւնս շատ կարճ է...։ Ուրիշն փորձ մը կ'ընեմ յետագարձ ակնարկ մը ուղղելու, եւ յանգոնրը իմս չէ՝ նոյն, այլեւս վրիպին շատ մը դէպքեր. քանի որ, ինչպէս բոլր, տեսողութեա՛ն կարողութեանս վրայ ալ մեծ հաւատք մը չունիմ...։

ԱՇՈՏ ՔԷՉԵԱՆ

Դրսեան մարզին մէջ այս տարուան նորութիւնն էր՝ Միլլիւ Բրիւտոմին ծերթուածին Ici Basին թարգմանութիւնը՝ Տօքտ. Խալիթայեանի ու Պ. Խաւպար Նեմկէի կողմէ։ Ամիսներով տեւաց, յարատեւե՛ց այս պայքարը, որ կրկէսի փոխուեցաւ, ու պահ մը կիրքերը այնքան բորբոքեցան որ վախցանոր թէ կռիւ մարտո՛վ վերջանար...։ Ֆրանսերէնը՝ իր վերջնական կատարելութիւնը գտած, ամէնէն յստակ ու բիւրեղացած լեզուն է, եւ Միլլիւ Բրիւտոմ ամէնէն վճիտ ոճով ծերթողներէն մէկը։ Բայց, աւասիկ իր ցիշտ ուղը տողով այդ բանաստեղծութիւնը երբ Հայերէնի վերածուեցաւ, անոգին խնդիր ծագեցաւ, կարծես թէ այդ

AVO

բերթուածք բեւեռագիր մը թլլար,որուն մեկնութեան առթիւ կարծիքները տարբերէին...։

Եւ թիւրիմացութի՛ւնը, ըսե՛նք մարտահրաւէ՛րը՝ սկսաւ նոյն իսկ զըլուխէ՛ն, խորագրէ՛ն։ Isi Basն Հոս Վա՛ըը թարգմանեց Տօքթ. Գալֆայեան, իսկ Աստուծոր՝ Պ. Նեմճէ։ Եւ տակաւին, ծա՛յրն ենք ծրարոց։ Այս բերթուածին իւրաքանչիւր տողին հետեւելով քայլ առ քայլ՝ սկսան իրարու սխալները տեսնել, պահ մը սարսափի մատնելով մեզի թէ ի՞նչ համեմատութիւն պիտի առնէր արդեօք այս պայքարը՝ եթէ փոխանակ ութը տողով բերթուածի մը՝ 800 էջով հատո՛ր մը թարգմանած ըլլային...։ Այս գրական բուռն վիճին մէջ մտնելով, հարատածներ փոխանակեց Պ. Կարապետ Համբարձումեան, որ պահ մը մեկընեան ատրպգրութեամբ ալ երեւցաւ, իմի անձ երկու բնութիւն, իրեն ուժ տուող մը չտեսնելով իր իսկ անձէ՛ն, փոխանակ դուրսէն օգնութեան կոչած ընալու։ Հ. Արսէն Ղազիկեան, Հորոյի հետ յամառ պայքարէ էր դուրս ելած, սուրպ ուեցաւ կրկին կրկէս իջնալ եւ միր թերթուն սիւնակները պահ մը բերակոնութեան դասագրքի մը էջերուն վերածուեցան։

Անգին, Արարատի ափերուն ամրոցք Հայ լեզուն կը նահատակուի՛, եւ մողոքի ձիչ մը չկայ, իսկ Վոսփորի ափերուն՝ ամէնը «հօ՞ւ թէ «էօ՞ւ գրելու համար այս ի՛նչ փոթորիկ եւ կորովի ու հմտութեան այս. ի՛նչ մխում...։ Հմտութիւն՝ որ կը ժայթքէր ո՛չ միայն իրենց գրիչէն, այլ անմնապէս իրե՛նք իսկ կը հռչակէին, ո՛չ թէ ինդագովութեան, այլ պարզապէս զիրար ահաբեկելու համար, «Հմտութեամբս երէ՛ցս մեզ կը ջախջախեմ» այս ապառնայիրներով զիրար սարսափի մատնելով. գոյութիւն չունեցող զէնքի մը անունով եղած ապառնայիր, որ ինծի կը յիշեցնէ այն կռիւները, ուր կատաղարներէն մէկը յանկարծ ձեռքը տաբատին ետեւի գրպանը կը տանի իր թէ զէնք քաշելու համար, մինչեւ հոն սիկառի տուփը միայն կայ...։ Եւ Պ. Համբարձումեան ն երի՛ցս ջախջախող «հմտութեան» այս հրապարակին դիմաց կը հնարէր «Եբրայեցերէնը ես քնագիրի՛ն մէջ կարդացած եմի նման ահեղ գիտ մը, ու թէեւ կը ապաւէինք որ Պ. Նեմճէ անմիջապէս պատասխանէր թէ, ինր ալ համբիւսը չինարէն բնագրի՛ն մէջ կարդացած է, բայց ա՜ւ՛դ մինչեւ վերջին պահուն չըրաւ այս խելքը...։

***

Այս տարի լրագրական էջերուն մէջ իրենց վրայ ամէնէն աւելի խօսեցնող մարդիկը եղան Մ. Գէյը եւ Զարօ աղան...։ Առաջինը գրչի մարդ մը, միւսը բեռնակիր մը։ Գրչի մարդ ըլլալէ աւելի... պիւան զէտ մը պիտի բաւէ, որ միւոցը գտած է իր թերթով հրապարակել ոչ-իսլամ ընթերցողները, շատ հեղ ընելով ազդար դիտողութիւններ զորս ատ՜ղ կը

փափաքինք տեսնել ֆրանսերէն թերթի մը էջերէն աւելի թուրքերէն թերթերուն մէջ։ Իսկ Ջարօ ազգն, ըսի թէ՝ բեռնակիր մըն է, որուն առաքինութիւնը իր մկանէն դարու տարիքն է, եւ այդ հանգամանքին համար թերթերը յաճախ իր լուսանկարը կը հրատարակեն, եւ ընկերային կեանքի մէջ ի՛նչ նորութիւններ որ պատահին՝ կ'արտօրան իր մօտ, յատկապէս տեսակցելու եւ կարծի՛քը հրատարակելու համար...։

***

Կազի փաշային անծնական կորովի նախաձեռնութեամբ՝ ֆէսերը վերցան, եւ փօթուրին, ցայվարին ու մինչեւ վիզը բարձրացող պարեգօտներով սարսափելնակ ու բռունցեցուցիչ տարազներուն յաջորդեց բազապաքակիրի ազգի մը վայել հագուստ կապուտը, ինչոր Թուրքիոյ տարեգրութեան մէջ պիտի կազմէ պատմական թուական մը։ Ֆէ՛սը, այս փիւսկիւլլիւ պէտք գոյութիւն չունի այլեւս, անիկա որ իրր սուլթաններու կարմիր թաշկի՝ կը ծանրանար մեր գլխուն վրայ, եւ պէտք է խոստովանիլ թէ գլուխներն ու տարազները փոխուելով՝ ուտիկանական դէպքերն ալ պակսեցան, կարծես շնորհ մը իջաւ, փոխելով ամէնուն վարքն ու բարքը։ Տէրէպէյիութիւնը ջնջուեցաւ։ Իրենց սիրուած տարազին շնորհիւ՝ այս մենաշնորհեա՛լ եւ բարոյական ամէն ազդեցութիւն գործող դատարկապորտ տալրերուն օճախները բանդուեցան, ինչ որ երկրին ապահովութեան տեսակէտով վճռական քայլ մը եղաւ։ Այս անհնթեթ տարազներուն չենք հանդիպիր այլեւս, տարազներ՝ որ վարպետական կերպարանքէ կը հանէին եւ հրապոյր մը երեւոյթի կուտային։

Գլուխներուն այս յանկարծական փոփոխութիւնը, նոյնպէս հաճելի անակնկալ մը եղաւ, եւ մէկ օրէն միւսը՝ օրիորդի համար Գ. Աբիկ Մուսաճեանեան՝ իր խոսէդով մեր աչքին պիտաց կենդանացուց Բրիստափոր Քօլոմպո՛սը։

***

Դիտական աշխարհին այս տարուան աւետի՛սը եղաւ՝ մանաւանդ ծերունիներուն համար Շշմարիտ ոչրի լո՛ւս Բրօֆ. Վլօրնոֆին գիւտը, որով կապիկներու փոխանակեղծները ներարկելով ծերունիներուն, գանոնք կ'օժտէ երիտասարդական կորովով։ Թէ այս երիտասարդական անիւը տեւակա՞ն բան մըն է, թէ մարող մտի մը վերջին առկայծումին պէս յուսահատական ճիգ մը, ժամանակը միայն պիտի՝ հաստատէ առիկա Թէ այս կապկային ներարկումով՝ ենթականերուն նկարագիրն ալ պիտի տգրդուի՞, օրիորդի համար դէպի անսո՛ւն փախչիլ պիտի չուզո՞ն կամ մէկ... միտքնե՛ր պիտի չդաչնա՞ն այդ լուրջ ծերունիները, այս մասին

ալ դեռ գաղափար մը չունինք։ Ամէն պարագայի մէջ երբ այնպէս գիտէինք թէ գինին է գաւազանը ծերունիներուն, հաստատուեցաւ որ ո՛չ կապիկն է, ոչ ալ...։

Ուսումնասիրութեան գիւտի մը շուրջն ալ բաւական ատմունկ եղաւ այս առթի, եւ չատ մը կիներ որ կ'ափսոսային «Ա՛խ մօրո՛ւր չունիմ որ խօսքս մտ կ ընէն», կամ «Ե՛ս էրիկմարդ ըլլալու էի» բանով կը յոխորտային, սակայն կը սպասեն այս գիւտին խորանալո՛ւն, որպէսզի առաջի՛ն առթիւ անմիջապէս իրենց ֆիւսաններդ հանելով նետեն իրենց կճո՛ւկապլա էրկանը գլխուն եւ իրենք հագնին անոր տաբատը...։

* * *

Գեղեցիկ սեռին այս տարօրինակ արմատակա՛ն նորութիւնը եղաւ՝ արժանին իւրացնել իրենց մազերը, եւ այն բանաստեղծակա՛ն ու կարապային ծոծրակները փոխուեցան այ չիչէյի զոյշ ու բաստ միջոկին կամ փնասուած կանկառի...։ Կինը կորնցուց իր հմայքներէն մին, բանի որ ամէնն ալ տեսան ու չատաւ ախորժակն իսկ կը խանգարուի ի տես այս ածիլուած ծոծրակներուն, կարծես մ'ուր բուած, եւ ինծի կը թուի թէ սակիկ ըլլալու է պատճառը որ սիրային բանաստեղծութեանց կողմէ շատ անո՛նկ ա՛րի մը ունեցանք, որմ՛ինակու Պ. բանաստեղծները կորնցուցին իրենց մեծագոյն պրուազլուխը (սէրմայէն), այսինքն ծոծրակները ու ա՛յդ ծամերը...։

Եւ Գեղեցիկ սեռը իր մազերը կտրելով՝ չար օրինակ եղաւ, այնպէս որ ամբողջ իր տարազն ալ հետեւեցաւ անոր, այն առածին համեմատ թէ... ծակը գլխէն կը հոտի։ Այսպէս չրջազգեստները ամէ՛ն կողմէ սկսան ն ո՛ւնչել, թեւերը իրենց շուրջ առին մինչեւ ուսերը, փէշերը մինչեւ ծունկերնին վեր վախա՛ն, այնպէս որ այսօր շրջազգեստ մը կըրնաս գրպա՛նդ դնել առանց դժուարին յայտնի ըլլալու, ձիշտ գրպանի՛ բառագիրքի մը պէս համառօտ...։

Կ'բաւի թէ, տնտեսագիտական նկատումներով եղած է տարազի այս տարա՛մը, տղագրութի՛ւնը, կերպասները տա՛պ ըլլալով..., իսկ ընդհանուր հե՛տազոտութիւնը այն է որ՝ շրջազգեստները մինչեւ ծնկակրնկները նահանջել տալով, մազերնին կտրելով ու դպրոցական աշակերտուհիի մը գլուխ ձեւը կնդունելով գեղեցիկ սեռին ուազմական յաղթագլիսն է յայտնի չընել իր բուն տարիքը...։

Ինչե՞ իմ սեռին այս տարօրինակ նորութիւններէն մէկն ալ, վիզերնուն անցուցած գոյնզգոյն շարքերն էին։ Ասիկա իրենց գիւտը չէր, այլ հետեւած էին... մարթի բեռնակիրներուն, ինչպէս յայտնի է, մարթի բեռնակիրները պայրամին իրենց նոր հագուստներով փողոցները շրջած ատեն վիզերնուն գունագեղ թաշկինակներ ձգած կ'ըլլան...։ Արդէն Գեղեցիկ

սեռը իր Ադրյակները ածիլելով հետեւողական եղած էր նոյն բեռնակիրներուն, որով վճռաբար կարելի է ըսել թէ՝ մաքսի բեռնակիրները այս տարի իրե մտէլ ծառայեցին Գեղեցիկ սեռին...

* * *

Ըն երային կեանքին մէջ մեծագոյն նորութիւնն էր Քաղաքային ամուսնութիւնը երբ ամէն կողմ խնայողական ճաշարաններ կը բացուին, երբ անելմանի ր իրենց տոմսակներուն գինը կ'իջեցնեն, ամուսնութիւնն ալ՝ բլլ պով բ զմածախս արարողութիւն մը, իր խնայողական ու մատչելի Ա ին ալ տր է վերածուէր։ Իսկ անոնք որ կր փափաքին նաեւ Ս. խորանին ա ջ եւ աստուածային ներկայութեան կատարել այս միութիւնը, մի՞ ազա՛ն են, պայմանաւ որ յարգեն եկեղեցիին պայմանները, այսինքն պէտք է վեցերորդ պորտի սահմանէն անդին գտնուի իրենց աչքր խածած օրիորդր կամ պարոնը, ապա թէ ոչ եկեղեցին չի պսակեր զիրենք։ այլ պէտք է գտնուիան նոտարին արձանագրութեամբ, որ կը նուրբագործէ իրենց միութիւնը։ Լոկ նոտարի մը արձանագրութիւնը՝ բոլոր եկեղեցական, ժամկոչական լուսարարական քափօրներուն, ծիսակ արարութեանց, շնորհաւորական ընդունելութեանց եւ զանազան ու զարմանազան ախերներուն դէմը, ի՜նչ խնայողութիւն եւ ի՜նչ հանգըստութիւն։

* * *

Աւր ու կին խառն բաղնիքի դրութիւնը այս տարուան... ծովային նորութիւներ եղաւ. եւ կը կարծեմ թէ Փետրուարի ու Մարտի, Վոսփորի ու Կզզիի ափերը հաստատուած ծուկերէն շատ մը գայթակղութեանց բողոքագիրներ ափոի տեղային բաղարապետութեան՝ եթէ գիրի գիւտը մուտ գտած բլլա ծուկերուն մէջ ալ... Արդարեւ, չեմ գիտեր թէ գիտեցի՞ք, ծուխլն մինչեւ Սեպտեմբեր բանուած բոլոր ծուկերուն աչքերը պիշ պիշ բացուած էին, ապրատիա՜ն, գայթակղա՜ծ նայուածք մը ունէին... Խղճներր ինչի՞ր տեսան արդեօք ...

Եթէ ոչ բանուն հանդարտին բարոյականի, գոնէ, յանուն ծուկերու բարոյականին, վերջ արուէր այս ծովային շահատակութեանց... Բանաւոր էակներս պէտք է բարի օրինակ բլլանք, եւ ինչ ամօթ՝ եթէ մեր վրայ ափսոսալ տանք ծուկերուն, խեչափառներուն ու խեցգետիններուն...:

* * *

Քաղաքապետութիւնը իր հրատարակած կանոնագրով՝ արգիլեց կա-

ուսանողներուն ու շօֆէօրներուն՝ լեզուագարութիւն ընել. Կատ ապաններն ու շօֆէօրները. կը թուի թէ լեզուագարութեան մէջ դասակարգ մը կը կազմեն. Բայց կարելի չէ՞ր արդեօք այդ կանոնագրին մէջ տրամադրութիւն մըն ալ աւելցնել՝ ամաքէօր լեզուագարութիւն ընողներուն համար, այս ամաքէօրները, գտնուին մամուլին մէջ թէ ըլլան վաճառատանց բաթրոննե՛ր . . .

***

Օթօներուն ափուած ջահերը այնքան մեծ թիւ մը կազմեին որ առողջապահական վարչութիւնը պահ մը փորձուեցաւ ծանօթ հիւանդութեանց կարգին անցընել այս համայնարակը, այնպէս որ Քիֆթի, Քորաֆան, ցնցղաւապի ու սիրտի կաթուածի նման յայտնի հիւանդութիւններէ մեռնողներուն շարքին կարգին հետ հաղորդել նաեւ օթոյի արկածէ մեռնողներուն քանակութիւնը. . .

Տօլմա պահչէի ճամբուն վրայ, իր պարապանութեան գլուխը ապասող ոստիկան մը կոխտուելով եւ մահը վայրկենական լլլալով, համբերութեան բաժակը ա՛լ յորդեցաւ, եւ ոստիկանութիւնը մանր տուգանքներ սահմանեց արագ երթալու արգելքին անսաստող շօֆէօրներուն. Ասոնք թէեւ պահ մը զգաստացան եւ դանդաղեցուցին իրենց գնացքը, բայց դարձեալ. . արագութեան երօօն կոտրելու մարմաջներ կ'ունենան, այնպէս որ նորէն սկսած են գլուխ ու ոտ կոտրել կամ մայթերուն վրայ եղելով ցուցափեղկերէն ներս խուժել:

***

Գանի որ Ազգ. Հիւանդանոցի Տարեգիրքին համար կ'արձանագրեմ այս նօթերը, պատշաճ է որ Ազգ. հիւանդանոցին անուն ալ գտնուի. եւ Ազգին Տունը ինքնին աշխարհ մը լլլալով՝ դժուարութիւն չեմ կրեր նորութիւն մը փնտռելու համար հոն. Արդարեւ, վերջին ամիսներուն յիմար մը փախուստ տուաւ եւ փոցոններր շրջած պահուն՝ օձիրը ձեռք առալով, ոստիկանին յայտարարեց թէ Գոլիսը կրակի պիտի տ ու . . բերան տուաւ յիմարապահներ՝ իբրեւ զինքր դրդողներ, մինչդեռ խեղճը իր վրէժր կը լուծէր անոնցմէ, իրբեւ յաճախ բանաշապիկ հագցուցած ըլլալնուն համար. . . . Քննութիւն կատարուելով, հաստատեաւ թէ գործերնին ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք յիմարի մը հետ է հետեւաբար ազատ արձակուեցան ծերբակալուած յիմարապահները: Չեմ գիտեր որ այդ յիմարն ալ. . . Էէքիլէրի կապեցի՞ն, եւ շատ հետաքրքիր եմ գիտնալու թէ ո՞վ. . . Էէքիլ Եղաւ:

Բարեբախտաբար ուրիշ յիմարներ ալ փախուստ տուած չեն. ապա թէ ոչ անոնց մէջ, ինքզինքին սպարապետ հռչակողներ ալ կր գտնուին, որոնք բնականաբար յիմարապահներն ալ իրենց սպայակոյտր պիտի ներկայացնեն՝ երբ օձիրնին ձեռք տան . . .

ԱՇՈՏ Ր. Գ.

ՍԱՐՋԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՄԵՐ ՄԷՋ

Վերջացող տարուան ընթացքին, Կալկաթայէն և Ռանկունէն սկսեալ, Ամերիկայի, Եգիպտոսի, Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ, Յունաստանի և Իրանայի (իր երեք մասնաճիւղերով) մէջ յաջորդաբար, մարզահանդէսներ կազմակերպուեցան, որոնք երեւան բերին հայ մարզիկներու գնահատելի գործունէութիւնը արձիւնքը։ Կազմութիւնները մէջ առաջնութիւնը պէտք է տալ Ռումանիոյ, ուր քով քովի եկող մարզիկներ և մարզիչներ, անխոնջ կերպով և առանց ազմուկի կրցան չատ լաւ կազմակերպութիւն մը մէջտեղ հանել։ Իրենց ամէնէն նշանակելի յաջողութիւններէն մէկը եղաւ վերջին անգամ դէպի Թրանսիլվանիա կազմակերպուած պատցը, որու ընթացքին կարելի եղաւ ձեռք բերել այն, ինչ որ կը յուսացուէր։ Ռումանիայէն վերջ Պուլկարիոյ և Յունաստանի դաշտերն ալ յաջողեցան լաւ հիմերու վրայ դնել մարմնակրթական չարժումը։ Իսկ Իրանայի մէջ, ուր կը գտնուին մեր լաւագոյն ուժերը, ոչնուազ արդիւնաւոր ձեռնարկներ եղան։ Նոյնը կարելի չէ ըսել Եգիպտոսի մասին։ Հոն գտնուող մարզական խումբերը, ամէն պիտոյքներ առնեղած, չկրցան լաւագոյն արդիւնքի մը տիրանալ։ Ամերիկայէն որքան ալ քիչ անվերապահութիւններ կը հաւնին մեզի, սակայն և այնպէս ուրախութեամբ կ'իմանանք որ մարզական կեանքը նպաստաւոր ընթացքի մը մէջ է։ Իսկ Ճաւայի և Կալկաթայի մէջ գործող հայ խումբերու մասին տասներկու գնահատական տողեր նուիրած ենք։

Պետոյ մէջ ալ, հակառակ չատ մը արգելքներուն— որոնցմէ գլխաւորը նիւթականն է— հայ խումբերը կարելի միջոցներով կը ջանան պահել իրենց գոյութիւնը։

*
* *

Թումանիայ մէջ էր որ նախորդ տարի առաջին անգամ տարբունեցաւ ոլիմպիականը, որուն հետ տեղի ունեցան նաև նոյն չրջանի ֆութպոլի ախոյեանութեան մրցումները։ Մէկէ աւելի նոր մրցանիշներ հաստատուեցան և Ֆութպոլի մէջ Պապաթզրի Մ-ղը ախոյեան եղաւ։ Պուկարիայ մէջ տեղի ունեցած ոլիմպիականը, իր առաջին անգամ տեղի ու-

Հայ Մարմնամարզական Խումբ մը

նեցող մարզահանդէս մը, յաջող անցաւ, թայդ պժրախտաբար մրցանիշներր հետս են գոհացուցիչ ըլլալ։ Նոյնր նաև Յունաստանի և Եգիպտոսի մէջ։ Յիրանապի մէջ պրծաղ Հ. Մ. Ը. Մ.ներր կրնան պարծենալ իրենց ձեռք բերած յաջողութիւններով։ Ըլլայ աթլէթիզմի և նամանաւանդ Ֆութպոլի մէջ Ֆրանսարնակ մարզիկներր պպալի յաջողութիւններ ունեցան. երիս տարուան ընթացքին չորս մրցանիշներ կոտրուեցան պրնցմէ երկաթ նետիտն մէջ Ժիրայր Խիխեան, 400 մեթր վազքի մէջ Ս. Յովհաննէսեան, ձողով բարձր

AVO

յատկերս մէջ Տ. Մամիկոնեան և վերջապէս 1500 մէթր վազքի մէջ ալ կարապետ Թաչճեան առաջնութիւն չհնգան թէև չատ մը առարկողներ ըլլան այս մրցանիշներու օրինականութեանը մասին և սակայն պէտք է ընդունիլ որ հոն գտնուողներու վկայութեամբը կրնանք այս performence *ները իբր պաշտօնական ընդունիլ։*

Ֆութպոլի խումբը, որ հիմա իր մէջ ունի հայ լաւագոյն ֆութպոլիսթները, յաջորդաբար մրցեցաւ Ֆրանսական և օտար խումբերու հետ ու գրեթէ միշտ յաղթական եղաւ։ Բարիզի մէջ գտնուող Հայ Մարմնամարզական միութիւնն ալ կարելի միջոցներովը աշխատեցաւ այս ատիւ։ Անդամներու թիւն մրցումներու մասնակցող այս խումբը, հակառակ քանի մը պարտութիւններու, կրցաւ bon figure *մը բնել։*

Աթլէթիզմի մէջ ալ Հ. Մ. Ը. Մ.ը որոշ յաջողութիւններ ձեռք բերաւ և արդէն իրեն անդամներէն մէկն էր որ կատրեց 400 մէթր վազքի մրցանիշը։ Բարիզահայ պիմնաստիկականներն մասնակցելէ ետք, այս խումբը մասնակցեցաւ Ֆրանսացիներու միջև կատարուած մրցման մը և հոն ալ յաղթական եղաւ։

Ամերիկայի մէջ ալ ոդիմպիական մը սարքուեցաւ։ Արդէն 10 հին մրցանիշներու կատրելը ինքնին բաւական է ցոյց տալու հոն դործած մարդիկներուն ունեցած արժէքը։

Բայց լինչ որ յատկանշական է, ան ալ կալիֆոռնիայի մէջ Իզմիրցի հայ մարզիկի մը՝ կարապետ Շահինեանի ձեռք բերած յաջողութիւնն է։ Այդ մարզիկը մէկ քայլ յատքերս մէջ 7 մէթրէ աւելի ցատքած է և անդամ մըն ալ կատրած է նախապէս իր հատատուած մրցանիշը։

* *
*

Պոլսոյ մէջ ալ հայ մարզական խումբեր կրցան կարդ մը յաջողութիւններ ձեռք բերել։ Արտաւազդ Քիւրտեան, Թոպէրթի քօլէճի նախկին տարուան չրջանաւարտներէն, փայլուն յաղթանակ մը տարաւ անդլիացի նշանաւոր վազող և

AVO

ախոյեան Սօֆիանօսի վրայ։ Իսկ իր պարոցական ընկերը Զարեհ Եավրուեան ալ բարձրութիւն ցուցնելու մրցումներուն մէջ առաջին հանդիսացաւ։ Կէօղթվիվի Ամերիկեան վարժարանի տարեկան հանդէսին առին Լուսաւոր Ազատեան, Խաչիկզի, յաջորդաբար առաջին եկաւ 100, մէկ և երեք թայլի մրցումներու մէջ և 15. 65 անգիմէ ունկի կրցաւ բարձր ցուցնել։ Անգլիական պղծկանց վարժարաններու տարեկան մրցման ընթացքին հայուհի մը առաջին հանդիսացաւ։

*** *Պոլսահայ խումբերու մրցումներն ալ իրէ երթալու հետ, և իրէ օտարներու հետ չատ չահեկան եղած են։*

Քանի մը բառով բանը իրէ լուսպոյն կազմակերպութիւն և լուսպոյն ուժիր ներկայացնող երկու խումբեր են որ ունինք այսօր, Ճիզլի և Ակրաս։ Ճնաոյ կուգան յաջորդաբար Պէզճեան, Պէրպէրեան, Լսաեան, Սամաթիա, Մագրիգիւղ, Շանթ, Խասպիւղ, Սեր, Սբար և Ֆեօ խումբերը։ Առանցին զատ կան նաև մեծ ու փոքր Տորթեր, Ակծիւներ, Ակիւծներ, եւայլն։ Եւ ինչպէս ամէն մարզի, ֆութպոլի մէջ ալ խուլ պայքար մը գոյութիւն ունի Սրտքս և Ճիչլի խումբերուն միջև, և հակառակ բոլոր ջանքերու Արտքս ոչ մէկ առեն կրցած է յաղթել իր հակառակորդին։ Ցոյներու հետ կատարուած մրցումներու առեն՝ մեծ մասով մեր խումբերը յաղթական եղած են։ Հակառակ չատ մը արգելքներու իրենց գոյութիւնը պահող բոլոր հոյ խումբերը շնորհաւորելու առեն, շնորհակալութիւն պարտք մըն ալ ունինք բոլոր այն վարժարաններու տնօրէններուն հանդէպ, որոնք ազնուօրէն բարհաճեցան ամէն աջակցութիւն ընծայել իրենց թաղերուն մէջ գտնուած մարզական խումբերուն։

ԱԼԵՔՍ

ՊՈԼՍԱՀԱՑ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1925—26 Տարեշրջան)

ԱՋՊ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

			Աշակերտ	Միջին. Ուս.	Այց. Ուս.ց	Թրք. Ուսց	Նախկ. Շրջ.	Բ.ական շրջ.
1.	Կեդրոնական	(Վալաթիա)	165	4	13	4	—	4
2.	Լսանան	(Բևրա)	1200	30	17	8	23	13
3.	Պէզճեան-Մայր	(Դաժամ գարու	460	10	5	3	14	—
4.	Մհսրպեան	(Կլսիկ փաշա)	424	9	5	3	—	—
5.	Ալամեան	(Գաոը գիւղ)	250	8	2	4	13	—
6.	Մարտուհեան	(Պէշիկթաշ)	200	7	2	2	17	—
7.	Թաղէոսեան	Բ. Հիսար)	105	4	3	2	10	—
8.	Թարգմանչաց	(Ան նու. գիւղ)	120	4	1	2	-	—
9.	»	(Օրթագիւղ)	169	5	2	2	—	—
10.	Մէրամէճեան	(Ճէրիգիւղ)	150	4	—	2		—
11.	Ներսէսեան	(Գնալը	70	3	2	1	6	—
12.	Ներս.-Երմոնեան	(Սկիւտար)	180	7	—	2	7	—
13.	Ձեմարան	(»)	140	5	1	2	—	—
14.	Սուրբ Խաչ	(»)	60	2 (միայն մանկապարզ. ունի)				
15.	Խորէնեան	(Գալաթ)	70	3	1	1	—	—
16.	Նիերսէսեան	(Խաս գիւղ	75	3	—	1	—	—
17.	Գալֆայեան որբ.	(»)	90	6	1	1	—	—
18.	Գարագէօզեան որբ.	(Շիշլի)	107	4	1	2	9	—
19.	Տատեան	(Մազրի գիւղ)	95	4	—	1		—
20.	Լիւսն վարպուհեան	(Թօփխանէ)	46	2 (միայն մանկապարզ. ունի)				
21.	Գասու-վաս վասեան	(Դում.դուբա)	312	4	1	2		—
22.	Պէզճեան	(Դարթալ)	40	1	—	1	—	—
23.	Մահակեան	(Մամախիա)	[Տեղեկ. չէ հաղորդուած]				4	—
			4528	129	57	46	103	17

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

1.	Պէզազեան	(Մազրիգիւղ)	300	12	13	4	—	8
2.	Պէրպէրեան	(Սկիւտար)	150	4	6	1	4	—
3.	Նոր Դպրոց	(Նշան քաշ)	90	5	6	4	—	—
4.	Սուքճուեան	(Գաոը գիւղ)	120	3	4	2	—	—
5.	Գաբամաճեան	(Սկիւտար)	40	1 (միայն մանկապարզ ունի)				
			5228	129	86	57	107	25

ՕՏԱՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՍ. ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

1.	Ամերիկեան	(Սկիւտար)	230	15	8	6	—	20
2.	Վիեն. Միսիթ.	(Բանկալթի)	240	2	13	3	—	—
3.	Ազգաւասէր Տիկնանց	»	80	2	3	1	—	—
		Համագումարներ	5778	173	110	67	107	45

Մ Ա Հ Ո Ւ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԱՆՀԱՅՏԱՅՈՂ ԴԷՄՔԵՐ 1925—1926 ՏԱՐՈՒԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԻԱՍՆԻԿԵԱՆ

(Ալ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ)

Ծնած Նոր Նախիջեւան 1887ին Նախնական կրթութիւնը ստացած է իր ծննդավայրին մէջ. ապա հետեւած է Մոսկուայի իրաւաբանական Համալսարանին, որուն շրջանն աւարտած է 1914ին։

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԻԱՍՆԻԿԵԱՆ

Մինչեւ 1917 գործօն դեր մը չէ կատարած Հանրային կեանքին մէջ։ Երբ ուսսական մեծ յեղափոխութիւնը կը պայթի, Միասնիկեան իբր յայտնութիւն մը եւերեան կու գայ եւ մասնաւորապէս նախ ուշադրաւ կ'ըլլայ իր վճռաւորական եւ արդեական տաղանդովը։ Յեղափոխութեան յաղթանակէն յետոյ նախագահ կ'ընտրուի Լիտոլ Պէլոուսսական Հանրապետութեան Դործադիր ժողովին։ 1921ին Խ. Հայաստանի վարչապետութիւնը կ'ստանձնէ ու կը տեսնէ մեզմ ու չափաւոր քաղաքականութեան մը իր յաջողութիւններէն մէկն է Անդրկով. Հանրապետութեանց դաշնակց. կազմութիւնը։

Միասնիկեան «Ա. Մարտունի» ծածկանունով աշխատակցած է Մշակի, ինչպէս նաեւ կովկասեան այլեւայլ թերթերու եւ պարբերականներու։ Որքան լաւ տիրապետած էր նոյնքան ալ լաւ բեմբասաց էր։

Ա. Միասնիկեան 22 Մարտին գնաց սաւառնակի դաւալը արձակի մը։

ՋԱՒԻՆ ԱՐՔ. ՄԱՏ. ԲԱԼԱՒԵՍԱՆ

Ծնեալ վ.արանդա 1876ին: վարդապետ ձեռնադրուած 1902ին: կարնոյ առաջնորդ կարգուած է 1906ին, 1917ին եպիսկ. ձեռնադրուելէ ետք կ'անդամակցի Գերագոյն Խորհուրդին Էջմիածնի: Մեռած Մարչս 19ին:

ՏԻԿԻՆ ՄԱՒՌԻ ՆՈՒՊԱՒՐ

Ծնեալ 1860ին, Դուստր Յովհաննէս պէյ Տատեանի: 1880ին ամուսնացած Պոլսոյ մէջ, Պօղոս Նուպար փաշայի հետ: 5000 անգլ.ոսկի նուիրած է «Մաուի Նուպար» Տիւանդանոցի մը կառուցման համար, երեւանի մէջ: Մեռած՝ 3ին. 28ին օգոստոսի մէջ:

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Ծնած է Պոլիս 1855ին: Աւարտած է Մէքթէպը Սուլթանին (1875) եւ այնուհետեւ ունեցած է կրթական պրակտ եւ հասարակական յիշատակելի գործունէութիւն մը: Տեղական պաշտօններ եւս վարած է այլեւայլ տեղեր: Գրական ասպարէզին մէջ նախ կը յայտնուի օրագիր-ժողովրդ. երգիչ, իր Սփոփանք ռամկին, իրական կեանքի նուագներ եւ Քնարիկ գործերով. ետքը կը զբաղի բանասիրութեամբ եւ պրակտ ուսումնասիրութիւններով: Յիշատակութեան արժանի են իր Չենոբ Գիւկ ժ-ին. Դարու Հայ գրականութեան պատմութիւնը եւ Գրական Համբաւներ երկերը: Հրատարակած է նոյնպէս Բաղաք. Տնտեսագիտութիւն, Ընտիր Աղջկունք-Հատորները, Ֆրանսերէնէ Հայերէն բառգրքոյկ մը եւ Հայերէնէ Ֆրանսերէն

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ընդարձակ քառատրան մը։ Անտիպ է Հայ Բոզոքականութեան ծագման մասին իր գրի առած պատմական երկը։

Մեռած 20 Նոյ.ին, կէտիկ փաշայի Հայ բողոքականներու ժողովարանին մէջ քանախօսելու պահուն։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՒՐԻԿԵԱՆ

Ծնեալ 1867ին Ամազ, ուրտեղի թարգմանչաց ազգ. վարժարանին մէջ կ'ստանայ իր նախնական ուսումը։ 1885էն ի վեր կը պարապէր ուսուցչութեամբ։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲՐԻԿԵԱՆ

Ծանօթ էր որպէս հմուտ քանասէր, մտածենապիր եւ քառատէտ կը թողու մեզի աւելի երկասիրութիւններ, որոնցմէ Բառգիրք Աբեղտանոյ գաւառաբարբառի եւ Հայ Բուսաբհարիք անտիպ են եւ պահուած իշխիրեանց գրական մրցանակով։

Տարագրութեան տարիներուն կրած ֆիզիքական եւ հոգեկան տառապանքները, որոնց ազդեցութեան նիրքեան գրի առած է իր ներեւոյթները, կը փութացնեն Գաբրիէեանի մահը, որ տեղի կ'ունենայ Սրսեսպէրի մէջ (19 Սեպտեմբերին), ուրտեղի փառանգաւորաց վարժարանին մէջ ուսուցչական պաշտօն ունէր վարէր վերչին քանի մը տարիներու։

Ս. Խաչ. Տարեցոյցիս աշխատակից ողբացեալ Կ. Գաբրիէեանի անտիպ երկասիրութիւններէն մաս մը լոյս պիտի ընծայենք յառաջիկայ տարի։

Հ. ՊՕՂՈՍ Վ. ՋԱՒՈՒՐԵԱՆ

Վիէննական Մխիթարեան Ընտանի կաւտնա 1864ին։ Կանուխէն պաշտօն վարած է իբր ուսուցիչ Պոլիս եւ իպէր Հեղինակ փիլիսոփայութեան եւ ընդհանրապէտեան այլեւայլ գրքերու եւ Հայերէնէ Գերմ. քառատրան մը, որ անտիպ է։ Վիեննա, Ցուլիս 3ին։

Հ. ԱՆԱՆԻԱ Վ. ԴՈՒՆԱՏԱԳՀԵԱՆ

Վիեննական Մխիթարեան, Ծնեալ Կարին 1857ին։ Բեզուն անցեալ մ'ուսնցած է ուսուցչ. եւ գրական ասպարէզներուն մէջ։ Ընդգրած է բազմաթիւ թարգմանութիւններ, որոնց մէջ յիշատակութեան արժանի են Մենթիէվիչի գործերը։ Վիեննա, Ցուլիսին։

ՏՕՔԹ. ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՋՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ՄԿՐՏԻՉ. ԱՐՋՈՒՄԱՆԵԱՆ

Ծնած Թօփ-Հաքուլ 1857ին, նախնական կրթութիւնը ստացած է Գուրգաքուլի Մայր վարժարանը. յետոյ յաճախելով բժշկ. Տամատեարանը, անկէ ընդհատ ստիպուած ըլլալէ յետոյ իր ուսումը կատարելագործելու Տարար կ'երթայ Փարիզ, ուր կը վերադառնալով իր արհեստը իպէս կը դնէ Պոլսոյ մէջ։ Մեռած 20 Ապրիլին, Հանդիսաւոր փափաքին համաձայն իր ընտանիքին կողմէ Ազգ. Հիւանդանոցին կը նուիրուին անոր բժշկական պարագաները ու մատենադարանը։

ԵՂԻՇԷ Ե. ՎՐԴ. ԹՈՒՄԱՋԵԱՆ

Ծնած 1851ին Պոլիս։ Սոսկ վիճականներէն վարդապետ կը ձեռնադրուի 1886ին։ Կը վարէ Կաղատիոյ առաջնորդութիւնը եւ թրքական պաշտօններ. Ներմիրձեան Ս.ի տեղապահութեան օրով կ'անդամակ ի հարկադիր ժողովին։

ՏՕՔԹ. ԿՈՊԵՒՆԻԿ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՊԵՏԸ

Ծնած 1851ին Պոլիս։ 1880ին Բարիզի բժշկ. Տամալաարանէն վկայուելով՝ պատուոյ յիշատակութիւնով արժանացած է «տեղական ջերմաչափութեան» Քրանս. աւարտաճառով։ Ծետոյ Պոլիս դառնալով բժշկապետ կը կարգուի Ազ. Հիւանդանոցին (1889—94)։ 1895ին կը փոխադրուի Փարիզ, ուր կը ծոնուի իր 50ամեակը։ Կը մեռնի այնտեղ 17 Ծուլիսին։

ԳԻՄՈՊ ՌԱՇԻՆՋԱՊԵԱՆ

Ծնած Ազնախի մէջ (Վրաստան)։ Նշանաւոր նկարիչ եւ գրագէտ։ Իր գրական արտադրութիւններէն մէկ քանին հրատարակուած են փոքր գրքոյկով մը (Նկարչի կեանքի յիշատակութիւններ)։ Մանր մունր պրակներ ալ այլեւայլ թերթերու մէջ։ Հոկտեմբերին մեռած՝ Թիֆլիսի մէջ։

ԱՒԱՆԱՍՏՈՒՆԻ ԼԻՒՆԱՆԵԱՆ

Ծնած 1849ին Պոլիս։ Իր ուսումը ստացած է Մայր վարժարանին մէջ, որուն վերջնական կառուցումը տեղի ունեցաւ 1924ին, իր անձնական ծախքով Ա. Լիւնեան փարիզահայ գաղութի հարեւոր անդամներէն

կը հանդիսէր Տէր Էր հազուագիւտ դէմքերուն եւ կ'զգացէր ակնաւճառութեամբ Մեռած 15 Սեպտեմբերին:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՀՕՐԱՍԱՆ

Ծնած Պոլիս 1845ին Ընթացաւարտ Փարիզի «Լիւսէումէ եւ Ճարտարարուեստից» կեդր. վարժարանէն (1869)։ Իբր ճարտարագէտ պաշտօնավարած է Տրապիզոնի, Սվազի, Սեւաստիայի, Մանասթրի եւ Իզմիրի մէջ։ Վարած է ազգ. պաշտօններու, թարգմանած՝ Գ. Ֆլամարիոնի «Լուսէնը»։

ԴՐԻԳՈՐ ՀՈՎՍԷՓԵԱՆ

Ծնած 1849ին Պոլիս։ Սուլթան Ազիզի օրով հետեւած է դինուոր. կաճառին, օբ. սեզակալի ատիճանով։ Պաշտօնավարած՝ զինուոր վարժարանին մէջ իբր չափագրութեան ուսուցիչ։ Ներառած է Փարիզի կարմրայտ եւ իճմէզեաց վարժարանը եւ հետեւած՝ ատիւզագիտութեան Մեքսիքայի կառավարութեան կողմէ պաշտօնի կը կոչուի, այնտեղ, ինչպէս նաեւ Պրազիլիոյ եւ Իիս տէ Ճանէյրոյի մէջ կը կառուցանէ քարափներ եւ նաւահանգիստներ։ Լուսինի եւ մոլորակներուն վրայ կատարած իր հետազոտութիւններուն համար վերջերս ստացած էր «Բալտ Ակադեմիքէ Մէդիթ Ակտիքոլ» ատիճանները:

ՏԻԳՐԱՆ ՊՕՉԱՃԵԱՆ

Ծնած Ադաբկիր 1840ին։ Նախն. ուսուցիչ հ'ստանէ նախ ծննդավայրին, յետոյ Սկիւտարի ձեմարանին մէջ։ Կ'զբաղի երկար տարիներ ուսուցչութեամբ։ Հեղինակ թուաբանութեան դասագրքերու։ 1905ին հայրենիք վերադարձով հանդէս կու գայ կրթական գործով։ Տարագրութենէն յետոյ կ'երթայ Տալեպ, եւ հոն կը մեռնի։

ԱՐՍԷՆ ԱՐՍԷՆԵԱՆ

Ծնած 1860ին Ռ. Գօլէճէն ընթացաւարտ 1895ին անդամակցած է Գաղափ. ժողովին Չինադարպասէն յետոյ, ատենապետ է սրբախնամ գործերու։ Արսէնեան Հայկ պանքայի հիմնադիրներէն մէկն էր եւ կ'անդամակցէր անոր վարչ. խորհուրդին։ Մեռ. Պոլսոյ մէջ 11 Ապրիլին։

AVO

ՆԻՒԹԵՐՈՒՆ ՑԱՆԿԸ

	էջ
Օրացոյց	5

Ա. ՏՕՄԱԿԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ակնարկ մը բնդհ. Տօմարագիտութեան եւ Հայ եկղց. Տօմարագիտական դրութեան վրայ (*Զ. Ա. , հնյ.*)	19

Բ. ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հայրապետութիւն Հայոց	39
Պատրիարքութիւն Երուսաղէմի	42
» Թուրքիոյ Հայոց	43
Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոց	45
Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցին բժիշկները (*Տօքթ. Վ. Թորգոմեան*)	63
Հայ ուրոց եւ գաղթականաց իմն մնատարութիւն	71
Ազգ. Մարմիններ եւ հաստատութիւններ . . .	83
Ներքին գաւառներու Հայութիւնը	92
Հայութիւնը Արտասահմանի մէջ	100
Եւրոպայի թեմր, իր կազմակերպութիւնը եւ գաղութներու վիճակը	101
Պուրիոյ Հայութիւնը	114
Եթովպիոյ »	121
Պուլկարա. հայ գաղութ	125
Յունաստանի հայ գաղթականութիւնը . . .	129
Ամերիկահայ գաղութ (*Ա. Ամիրխանեան*) . . .	133
Խորհրդային Հայաստան	134

AVO

Դ. ԴՐԱԿԱՆ-ԴԻՑԱԲՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՌԱԺԻՆ

Բեռվրեան հարցուկը (*Երիչ Արք. Դուրեան*) . . 150
Խաչ Բարերը (*Գեղոց Արք. Աղաթոնեան*) . . . 154
Ցուբապակ (*Մ. Մեծարենց*) 157
Տիրան Չարխեան (*Վ. Թեքէեան*) 158
Բեւաս Նաւի — Ադրիեան արեւ (*Թրգ. Յ. Տիրումի*) 160
Վիեանի երգեր (*Սեբաստիոյ բարբառով*) . . . 170
Փեուր մը ինինց (*Թշխասիցիի*) 171
Թոնրատան պատմութիւններ (*Յ. Մնձուրի*) . . 173
Աղբիւր *Թ. Կօրիէի* (*թրգմ. Հ. Աստուր*) . . . 185
Մայել Աղրի եւ իր Կանայ Գլխարկը (*Թ. Ա.*) . . 187
Անգլիա եւ Ս. Գեղոց (*թրգմ. Հ Բախչինեան*) . . 191
Երգ Մ Մեքերիճկի (*թրգմ. Թ. Ա.*) 217
Բաղձանք (*Մ. Չարխճեան*) 217
Հայ գիրն ու գեղարուեստը Ամերիկայի մէջ (*Բ. Նուրիկեան*) 219
Վանաց Տիրեան — Վերջալոյսին 232
Մեակի երգեր (*Մեղ բարբառով*) 233
Հայ Աւետիսներ = Սայեաթ Նովա (*Տօթր. Շահնուպար.*) 234
Անցեալը (*Սիպիլ*) 242
Անճարակ մը տղի երաժշտութեան վրայ (*Ի. Մահտա*) 244
Բաճկակին ուսուցումը (*Մ. Բարխիեան*) . . . 246
Արեւելեան ձեռարուեստ (*Թ. Ալգասեան*) . . . 257
Նկարչական արուեստին տղի նոսանիներ (*Մ. Շի մանեան*) 265

Գ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ-ԱՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՌԱԺԻՆ

Կ. Պոլսոյ հայ գաղութին ծագումը (*Բաթգհի Եպսկ.*) 290
Բեռայի Արեւել. թատրոնին ս. երկու տարեշրջաններ (*Հ. Աստուր*) 296
Ամիրօղլուի գործոց գնահատումը (*Կ. Բասմաճեան*) 324
Անձիպ դրուագ մը Գ. Զօհրապի կեանքին (*Փ. Ախիշ*) 327

AVO

Գ. ԻՐԱՑԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ

Նկարագրութիւնը բացատրութիւն չէ (*Ա. Տեր-Յա-կոբեան*) 334
Լինչ է գիտութիւնը (*Հ. Աւետար*) 344
Գիտութեան արժէքը (*Տօք. Մանուէլեան*) . . . 349
Նորածիլներուն պատուաստումը (*Տօք. Ա. Վանուար*) 357
Հայ Ցամիր մը 364

Զ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ-ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՆ

Ընդդ. Ակնարկ մը Թուրքիոյ Առեւտրական կեանքին վրայ (*Վ. Խարբուլեան*) 367
Թուրքիոյ ապրիլեան օրհնութիւնը (*Ա. Կիւրպճիկեան*) . 383

Է. ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՆ

Ջուարթ տարին (*Մ. Ջոն Բ. Ք.*) 391
Մարզական շարժումը մեր մէջ (*Ալֆա*) . . . 397

Ը. ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(Անհետացած դէմքեր վերջացող տարուան ընթացքին) 401

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ

77 վարչին վեր 6րդ տողին դասի տառնը պիտի ըլլայ «ճաշի» տառն
143 » » 10րդ » Շիրակի ջրանցքը պիտի ըլլայ «Շահուժեան ջրանցք»

Կողքին Թուրքերէն վերտառութիւնը Իթամհանէ Մալնամէսի տեղ պիտի ըլլայ ԱՄԹԱՀԱՆԷ ՄԱԼՆԱՄԷՍԻ :

ԱՆՈՆՔ ՈՐ ԿԸ ՓԱՓԱՔԻՆ ՈՒՆԵՆԱԼ

Ս. Փ. ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

1900—1910, 1924 ԵՒ 1925

ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍՆՈՂ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՕՐԱՑՈՑՑՆԵՐԷՆ,

Ինչպէս նաեւ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ (Բ. Քէչեան) երկեր եւ այլեւայլ տեղեկագիրներէ, դիմում կը կատարենք Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան գրասենեակը:

Վերջերս Հաստատութեան բարեարարներուն ղրկուեցաւ գեղեցիկ տպագրութեամբ ԱԼԲՈՄ մը, Հիւանդանոցի զանազան բաժանումները ցոյց տուող, որ փափաքողներու համար ալ տրամադրելի է, Հոգաբարձութեան հետ համաձայնելէ յետոյ:

Տպագրուած են ներկայիս 20000է մօտ քառերես, որոնք աճեցեալ եւ ներկայ կեանքը կը ցոյցնեն Ազգ. Հիւանդանոցին, իր բարեարարներով. ներքին կազմակերպութեամբ եւ զանազան յարկաբաժիններով:

ՀԱՅ ԽՕՍՆԱԿ

ՀԱՆԴԷՍ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

Խմբագրական մարմին՝ ՄԵՍՐՈՊ ԵՊԻՍ. ՆԱՐԱՑԵԱՆ, եւ Տ. ՋԱՐՄԱՆՑ Ս. ՔԱՀՆ. ԱՀՋԻՒՐՃԱՆ (Աւտօնաատէր-սիուրէն)

Կը հրատարակուի ամէն անագամ մը կրօնաբարոյական եւ գրական ճոխ բովանդակութեամբ, աչխատակցութեամբ եկեղեցական եւ աչխարհական ծանօթ գրողներու: Կապանդի թիւին մէջ, որ կը հրատարակուի Զատկին, կը բացուի նոր էջ մը՝ պատանիներու բաժինը, ուր կ'երեւան բարոյախրատական հետքրքիր ընթերցուածներ եւ չահագրգռական պատմուածքներ:

Տարեկան բաժնեգին՝ Թուրքիա՝ 200 պրչ. արտասահման՝ 40 ֆր. կամ 8 չիլին կամ 2 տոլար:

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ՄԵԾ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

ԹՂԹԱՎԱՃԱՌՈՒԹՈՒՆ

Յ. Մ. ՍԻԹԵԱՆ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1900

Կ. Պոլիս, Ջահնաճըղար Խօճաշը. թիւ 30

Տպարանս կ'ստանձնէ ամէն տեսակ տպարանական գործեր. խիստ մաքուր եւ դիւրամատչելի պայմաններով կը տպագրուին գրքեր, հանդէսներ, պրօշիւրներ, պատի մեծ ծանուցումներ, հարսանեկան քարթեր, այցքարթեր եւայլն եւայլն: Կ'ստանձնէ նաեւ հրատարակչական գործեր:

Կազմատանս մէջ կը պատրաստուին ամէն տեսակ տետրակներու եւ գիրքերու կազմեր, տկուն եւ նուագաւոր:

Միեւ պատրաստ կը գտնուին վաճառականական եւ դպրոցական տետրակներ (*Եւրոպական եւ տեղական*), ինչպէս նաեւ գրենական պիտոյքներ՝ դիւրամատչելի գիներով:

Կը պատրաստուին նաեւ վարժարաններու յատուկ տետրակներ՝ իրենց անուններով *խիստ ամսանի:*

ԿԱՐ ՈՒ ՋԵՒԻ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԴՊՐՈՑ

ՏԻԿԻՆ ՆՈՅԵՄԻ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆԻ

ՏԻԿ. Ն. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ

Կէտիկ փաչա, Աստուածեան պետարանին կից այս հաստատութիւնը Պոլսոյ մէջ առաջին անգամ հիմնուած է Տիկին Նոյեմի Ասատուրեանի կողմէ, որ չուրջ քսան տարիներէ ի վեր հաստատած է բազմաթիւ աշակերտներ, մեծ մասով աղջկարող ձեւ ապէսներ և կարուհիներ։

Տիկ. Ն. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ ուսուցանելու այնպիսի մեթոտ մը ունի, որով ամենակարճ ժամանակուան մէջ իր աշակերտուհիները բնազատակ կը դարձնէ ձեւագիտութեան արհեստին նրբութիւններուն իր ձեւապիտ. դասընթացքը տասերորդներորդ կը տեւէ։ Տնօրէնութեան և Ուսուցիչ. հարեւրդին վկայականներուն արժանացած են և ամենէն տուժեալ տանուհիներ կը վարձեն ներկայիս։

Տիկ. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ երկարամեայ պաշտօնավարութիւն մ'ունեցած է նաև թուրք լեհներու, արհեստանոցներու մէջ և մեծ գնահատուած է իր արդիւնաւոր գործունէութիւնը։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ց. Մ. ՍԷԹԵԱՆ տպարանին կողմէ վերջերս յոյս ընծայուած են հետեւեալ երկերը.

1. ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐԸ ԾԱՌԱԻ ԵՆ
   ԱՆԱՒԹՈՒ ՅԱՐԱՆՑԻ

2. ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ (ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ)
   ՏԻԿ. Զ. ԱՍԱՏՈՒՐԻ (Սիպիլ)

3. ՇՈՂԱԿԱԹՈՒՄՆԵՐ
   ԴԱՐՇԳԻՆ ՆՊԱՏԿԻ

Յ. Գ. Գ. ՄԸՐՄԸՐԵԱՆԻ ՅՈՒԲԼԵԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՔ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ ԱՅ ՄԵԾ ՄԱՍՈՎ ՍՊԱՌՈՂՆԵՐԸ

	էջ
1. Հուսիկ Փափկեան եւ իւղալից ֆինանսիոնի գերեզմանականք, ուսանասէր թարգմանութիւն	50
2. Պատկեր Ակուեսա քրիստոսական Ա. դլուխ թրգմ. 1876ին եւ տպեալ ի Մասիսն Արփիարի, ուսանասէր յան.	30
3. Նեցուկ կամ Դասատարակութիւն Հէրպերտ Սբէնսըրի թր. մ. 1895ի	175
4. Անէլուխ իննեակ իմաստասիրական	60
5. Հին օրեր ու այդ օրերու մեծատուներ Ա. տպագր. ի վիննատիկ	60
6. Անէլուխ յԱրուսաղէմ նկարագրական եւ նուիրագրական պատկերազարդ	160
7. Հին օրեր Վ. հատորատուր Միսաքեան կենսագրական քանասիրական	85
8. Ալբոյ Պար եւ Ծովի Պուռսացի Ձերոլեան ծամանկից. Պատմութ.	260
9. Սասներ Հին Դէմմերու տասնեակ, ժամանակակից դէմք եւ տիեզերակ	60
10. Վանուռականութիւն Թուրքահայոց (արեւմտահայոց) ժամանակակից	175
11. Անէլուխ տասնեակ իմաստասիրական բարձր վկայաբերութեամբ	65
12 Մասնական Պատմութիւն Հայ Մեծատանց աւանդութ.	190
13. Իսլամ Մարզարէն Մէհմէտ. Թ. Քարլայլի թրգմ. խաղաղական	63
14. Պատմութիւն Հայ Դրականութ. Մասն Ա.	120
15. Տնտեսութ. ու Փիլիսոփայութիւն ի. Թէնի թրգմ. քննասանութեան	16
16. Աւետիսի խոհուդնիներէն Մէվլէվիներն, մեծագիր, խորհուրդք կրօնից	24

Ձեռագիրներ, որոնց կարմիր մէկ մասը պղկուած է էջմիածին Հայրապետական Մատենադարանը.

	էջ
17. Ժ. Ժ Ռուսոյի Դասն ընկերական (Contrat social) թրգմ. կնոջ բուեհատ Ռուսոյէ եւ մեղմացուցիչ դիտողութեամբ	300
18. Մօնթէսքիէօյի Խորհրդածութիւնք ի վերայ պատճառաց մեծութեան եւ նուազման Հռոմայեցւոց, դրսագաւ թր. մ. մեծագիր	300
19. Էմերսն Պրէն, Մեծ քաղաքագէտին, Ֆրանս. մեծ յեղափոխութ. եղ. թրգմ.	125

20. **Պլուտարքոս Փիլիսոփային՝** *մանրազ փիլիսոփայութ. Թրգ. եւ տազ խորհրդաւոր խեղդիչներու վրայ, առ Տօքթ. Խնդլեան* 50

21. **Նոյնին Դիր Միխթարութ.** *աղջկանը մահուան վրայ եւ վարդ ու ոսկի Մինօդապետ Մովսէսեան Յուսիկ եւ Սէթեան Յովհաննէս Արք.պոսաց ու պարագային* 80

22. **Նեւրոլոգական Ակտա Օրհնեաց** *պրակառ. եւ աշխրբռ.* 150

23. **Պատմութիւն Անգղ. Թուականութ. ի Թէնի Թրգմ.** 500

24. **Պատմութիւն Փիլիսոփայութեան Ցոլ ժանէի »** 150

25. **Անձնական ազգային բանասիրական ու փիլիսոփայական Ճառնարկք** 600

26. **Բանաստ** *Ռեւելոց երեսը, Արեւելքի խորհուրդներէն, կենսական* 200

27. **Պինդարոսի Բանեհաստ** *ոտանաւոր Թարգմ.* 25

28. **Մեծի Լեւոնի վիրան** *Հռոմայ քահանայապետութ. օրն օծուելի ի 29 Մեպտ. 440 ամին եւ խոպաղութ. պատմական առաջարկելք. Լահէյեանց առեներն անդամից ումանց* 50

29. **Ագիեսանդր Մանիչոնիի** *խօսեցեալք՝ բարոյակրթական, Թարգմանութիւն աշխարհաբառ* 650

30. **Եղբայրնա, Հոգեվարքի ու Հոգեդարձի դարմաններ Ուխտերը Մեր ի ի. Թարգմ. Ան ղիներէնէ, կենսական** 250

31. **Սատուռ** *կամ Տեսչին Տիեզերութեանց վրայ՝ սկզբնատիպ խորհրդածութիւնք եւ փորձ Տօքտրանութ. ալեայլմանց* 250

32. **Տրիգոր Սկիւտացւոյ՝** *մեծ Նարեկացւոյն՝ անօթք Աստուածաշնչական փիլիսոփայութ. Թարգմ.* 200

33. **Պատմութիւն Արեւմտահայոց** *եկեղեցական, աշխարհական, տնտեսական եւ արհեստական՝ իմաստասիրօրէն գրուած տասնամեայ պարբերական հետազոտութ.* 1000

(Շարունակութիւնը գալ տարի)

Նշանագ.—Վերոյիշեալ տպագիրներէ՝ մեծ մասով սպառած են եւ վերջատին տպագրելի, իսկ մեռագիրները կը յանձնուին ամէն կարգի հրատարակիչներու եւ քաստերասիրաց ուշադրութեան, ո եւ է պայմանով գնուելու կամ հրատարակուելու համար։ Հեղինակը պատրաստ է բանակցիլ առանց համար՝ Կ. Պոլիս, Զագմագճըլար Պալենց Դրատուն կամ Սկիւտար, Թօփհանէլի Օղլու ձատէ, թիւ 33 իր բնակարանը, ժամադրութեամբ եւ կամ թղթակցութեամբ։

ՁԵՐ ԱՄԷՆ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՁԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ

ՀԱՄԱՐ, ԴԻՄԵՑԷՔ

ՍԷՊԱՀ ԵՒ ԺՕԱԼԻԷ ՏԱՆ

SEBAH & JOAILLIER

Բերա Մեծ փողոց, թիւ 439. Ա. Յարկ

Թէլէֆօն Բերա 108

(Նրբաճաշակ լուսանկարներ, մնծապիր, իւզանեկ, ջրանեկ, բնատնեկան, պղպջացներու, ընկերութեանց, համբանկարներ, եւլն. եւլն.)

Թուրքիոյ զանազան քաղաքներու եւ մասնաւորապէս Գալաթայի, շէնքերու, տնօրէնաց տեսարաններու, նոյնպէս տնօրէնութեանց թանկարաններու, արձաններու, քանդակներու, եւլն. վերաբերեալ հատւածները եւս ծախուին:

ԳԱԹՍԱԼՕԿԸ ՈՒՂԱՐԿԻ

(Ամերիկօրեներու համար մասնաւոր պատուհասիւն. Ֆիլմեր տեվելօփմանի, եւ ֆօթիներ:)

ԲԵՐԱՅԻ ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆ ԵՒ ԼԱՊՕՒԱԹՈՒԱՐ

ԲԵՐԱ, ԹԱՔՍԻՄ, ՍԻՆԻՄԱ ԳՕԶՄՕԿՐԱՖԻ

ԴԻՄԱՑ ԹԻ 63

ՏՕՔԹ. Ա· ՄԱՏԱԹԵԱՆ ԵՒ ՏՕՔԹ. ՀԱՍԱՆ ԹԱՀՍԻՆ ՊԷՑ

կատարեալ իզմմաւթեամբ և գիտական վերջին դրութեամբ կը պատրաստեն վնեթաթաը ու չնրմամիզութիւնը: Ախտաճանաչութիւնները՝ արեան և իւրայա միfroufoքի քննութեամբ:

Ամէն կարգի հիւանդութեանց ախտաճանաչութիւն կը կատարեն լապօրաթուարին մէջ և կը պատրաստեն մանրամասն ակնկապիրներ (rapor):

AVO

ՄԻԱԿ ՏԵՒԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒԻՆ ՆԵՐԿՆ Է

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՆՇԱՆԱԻՈՐ

ՌԻԹԸ

Որով կարելի է նորոգել կամ փոխել ամէն տեսակ կիսպատեղէնները, գլխարկները, վարսակալները, ծաղկեպսակները, եւլն. Ամէն կարգի հիւսուածեղէնները՝ լլկան անունք բուրդ, բամպակ կամ մետաքս, հասարակ յաջողութեամբ կ'ենթարկուին ՕՒՐԻՇԻՄ արդիական եւ ընտիր սպրդուածքեան, թէ՛ գոյն եւ թէ քաց գոյներու համար:

Մբերատէր
Ի. ՆՈՅԻՏ ՊԻՉԻ

Թուրքիոյ Ընդհ. Ներկայացուցիչ
ՏՕՔ. ԻՍԿԱՆՏԻՐ

Գոլաթ կողմը գիմել Փոստային Լրճ. Անուանեալ Մեծ Շուկայ, Ամի Զեշմէ, Թիւ 18—20։

ԷՐՄԻՍ

Ամեն տեսակ բանջարեղինաց եւ պտուղներու պահածոյից գործարան

ՀԱՍՏԱՏԵՑԱԻ 1892 ԻՆ

Բերա, Պալըգ փազար, Թեաբրօ փողոց 17-19

Տէր եւ վարիչներ՝ *Բ. ԵՐԿԱՆԵԱՆ եւ ԸՆԿԵՐՔ*

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Տուփերու վրայի մարքայից եւ էթիքեթներուն

١٩٢٦

ارمنی یتیامخانه سالنامه سی

گهس 150 لره.

ضرفتاسانیڭ حسابنه 1,50 صولر.

ՏՊԳ. ԱԼԱՑՑԻՀԵ
Կ. ՊՕԼԻՍ, ՊԱՊԱԼԸ ՓՈՍՏԱՍԸ